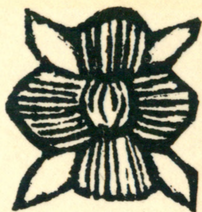

BALYS

Buračas

LIETUVOS KAIMO PAPROČIAI

BALYS **Buračas**

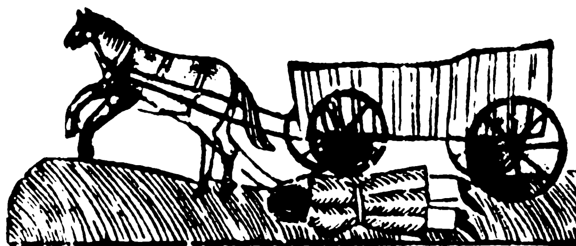
LIETUVOS KAIMO PAPROČIAI

BALYS Buračas

LIETUVOS KAIMO PAPROČIAI

VILNIUS
MINTIS
1993

UDK 39(474.5)
Bu 279

Parengė
Albinas DEGUTIS,
Vidmantas JANKAUSKAS,
Vacys MILIUS

Redaktorė Birutė Anaitienė
Dailininkas Dainius Paškevičius

ISBN 5-417-00597-5

© Sudarymas Albino Degučio, Vidmanto Jankausko, Vacio Miliaus, 1993
Pratarmė Vacio Miliaus, 1993

PRATARMĖ

Mūsų kultūros istorijon kraštotyrininko Balio Buračo vardas tvirtai įrašytas dėl gausybės surinktos ir paskelbtos medžiagos — aprašų, nuotraukų, dėl muziejams surinktų tautodailės kūrinių.

B. Buračas gimė 1897 m. sausio 18 d. Sidarų kaimo (Radviliškio raj.) dailidės šeimoje, joje buvo 9 vaikai. Nuo 1907 m. Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose organizuotoms parodoms pateikdavo savo dirbinėlių, už juos keletą sykių buvo premijuotas. Jo ornamentuotų dirbinių turi ir muziejai. Jau vaikystėje pradėjo piešti savo apylinkės sodybų elementus.

1915 m. su vokiečių kareiviu savo drožinėtą lazdą iškeitęs į fotoaparatą, ėmėsi fotografavimo. Su šiuo darbu nesiskyrė visą gyvenimą. 1920—1921 m. Šiauliuose lankė mokytojų kursus, iki 1928 m. mokytojavo įvairiose Šiaulių apskrities mokyklose. Kurį laiką grafiką studijavo Kauno meno mokykloje, dirbo Šiaulių „Aušros" muziejuje. Metęs mokytojavimą, atsidėjo vien kraštotyrai. Iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos dviračiu ir pėsčiomis jis apkeliavo visas ano meto Lietuvos Respublikos etnografines sritis. Ėmė talkinti Šiaulių „Aušros" muziejui, M. K. Čiurlionio galerijai, vėliau — Vytauto Didžiojo kultūros muziejui.

Iki 1944 m. B. Buračas buvo sukaupęs apie 18 tūkst. fotonegatyvų, 26 tūkst. pozityvų, 3650 vienetų konservuotų margučių, muziejams surinkęs 2400 eksponatų. Tų metų vasarą artėjant rytų frontui, dalį rinkinių išvežiojo po kaimus, dalį paliko bute Kaune. Ir vienoje, ir kitoje vietoje daug kas žuvo. Kaimų sodybose paliktus jo popierius, negatyvus sunaikino raudonarmiečiai.

Nuo 1944 iki 1954 m. B. Buračas mokytojavo Karmėlavoje (Kauno raj.). Vėl atnaujino keliones po kaimus ir miestelius, vėl bandė įamžinti išlikusią senovę. 1969 m. jam suteikiamas nusipelniusio kultūros veikėjo garbės vardas. Jis išrenkamas Paminklų apsaugos ir kraštotyros, Fotografijos meno draugijų bei Kauno fotoklubo garbės nariu.

Į gyvenimo pabaigą B. Buračas turėjo apie 10 tūkst. negatyvų. Juos laikė savo kuklios vienišo žmogaus buities kambaryje ant grindų medinėse ir geležinėse dėžėse bei lagaminuose. Šie negatyvai atsidūrė Karo muziejuje Kaune. B. Buračas mirė 1972 m. liepos 28 d.

B. Buračas daugiausia domėjosi Lietuvos kaimo tradiciniais papročiais ir jų gyvavimu ketvirtajame dešimtmetyje, dievdirbių biografijomis ir jų kūryba. Ketvirtojo ir penktojo dešimtmečio laikraščiuose ir žurnaluose jis paskelbė apie 630 straipsnių ir straipsnelių. Daugumas jų skelbti „XX amžiuje“, „Gimtajame krašte“, „Mūsų laikraštyje“, „Mūsų rytojuje“, „Naujojoje romuvoje“, „Sekmadienyje“, „Ūkininko patarėjuje“ ir jo priede „Jaunajame ūkininke“. Iš tos daugybės papročių aprašymų išsiskiria dr. Jono Balio redaguotuose „Tautosakos darbuose“ paskelbti du darbai — apie kupiškėnų vestuves ir Sekmines. Jie priklauso išsamiausiems lokalinių teminių papročių aprašymams. Kartais B. Buračas pateikdavo papročių aprašymus, nurodydamas, jog jie priklauso žemaičių, aukštaičių ar kokiai kitai etnografinei sričiai, o kartais ir detaliau lokalizuodavo. Aprašai iliustruoti dainų tekstais, patarlėmis, priežodžiais, paįvairinti dialogais. Kadangi daugumas straipsnių skirti bendro pobūdžio laikraščiams, todėl jie, kad būtų patrauklesni skaitytojui, beletrizuoti, romantizuoti. Jis taip pat yra paskelbęs pasakojimų apie ežerus, kalnus, gyvenamąsias vietas, tačiau jie nebeatitinka šių dienų tautosakos publikavimo reikalavimų, nes perpasakoti. Tautotyrinės medžiagos rinkimas ir skelbimas buvo B. Buračo gyvenimas ir duona, tad paskelbė straipsnių, raginančių ir kitus taip daryti.

Tiek aprašų, tiek nuotraukų turinys labai įvairus: piliakalniai, kaimo architektūra, kapinių elementai, kryžiai ir koplytėlės, amatininkai, dievdirbiai ir muzikantai, žemės ir namų ruošos darbai, turgų vaizdai, gyventojų tipai, tautodailės kūriniai, kasdienės buities scenos, kalendorinės ir šeimos šventės, kupiškėnų vestuvių vaidinimai,

senovės dienos Dzūkijoje, tautosakos pateikėjai. Nemaža nuotraukų jis paskelbė laikraščiuose ir žurnaluose.

B. Buračas paskelbtais straipsniais priklauso pagrindiniams etninio paveldo populiarintojams ir žymiausiems Lietuvos fotografams. Iš jo negatyvų palikimo Virginijus Juodakis sudarė 160 nuotraukų albumą, kurį su parengėjo įvadu apie B. Buračą kaip fotografą 1971 m. išleido „Vagos“ leidykla. Apie jo reikšmę mūsų kultūros istorijai liudija netoli 70 jo veiklai skirtų straipsnių (jų bibliografinė rodyklė pridedama šios knygos gale).

Šio rinkinio medžiaga suskirstyta į 4 skyrius: darbo, kalendorinių, šeimos švenčių papročiai, liaudies menas ir jo kūrėjai. Darbo papročiai sudėti pagal jų eigą — nuo pavasario iki žiemos darbų, kalendoriniai — nuo Kūčių iki Vėlinių. Tuos pačius straipsnius B. Buračas skelbdavo skirtinguose leidiniuose skirtingais metais. Šiam leidiniui atrinkti išsamesni variantai. Publikacijų šaltiniai nurodomi gale pridedamame sąraše. Kad būtų aiškiau, šiame sąraše ir turinyje papildomai pateikiamos papročių grupės.

Straipsniai redaguoti, taisyta kalba ir gramatika.

VACYS MILIUS

DARBO PAPROČIAI

PAVASARĖJANT

KAIMAS PAVASARIO ŽENKLE

Aukštai, aukštai padangėje skardeno linksmoji vyturėlio pavasario giesmelė:

— Čyru vyru pavasaris, parlėkė vieversėlis nelesintas, rado laukelius neapsėtus...

— Ar girdit, jau vieversėliai parlėkė? — tarė Augulių Untė.

Kai vaikams žiemą įkyru troboje riogsoti, tai, vos bent kiek pavasariškai saulutei švystelėjus, jie nebenusėdi viduje, net su ašaromis prašosi leidžiami palakstyti gatvėj ar kiemely. O kai išgirsta pirmųjų parskridusių paukštelių balsą, su neapsakomu džiaugsmu bėga visiems namiškiams pranešti didžiąją naujieną: vieversiai, varnėnai ar kiti kurie paukščiai parskrido — vadinas, jau tikrai pavasaris.

Štai Augulių Untė įbėga trobon su savo draugais net uždusę ir didžiausią naujieną praneša viens per kitą šaukdami:

— Žiūrėkit, vieversėliai jau parskrido!

— Tai kurgi juos matėt? — klausinėjo kiti.

— Ogi ten, aukštai, palei pat saulę, plazdena sparneliais ir gieda čyru vyru, čyru vyru!

Senasis Augulis pasiėmė nuo lentynos sudulkėjusį šimtametį kalendorių, paklojo jį vidury stalo ir pats atsisėdo užustaly. Užsidėjęs senus, siūlais parištus akinius, atskleidė kalendorių ir balsiai skaitė:

— Metų laikų pradžia. Pavasario pradžia kovo mėnesio 21 dieną, kada dienos ilgis susilygina su nakties ilgiu. Taip, tai šiandien saulė įeina pavasario ženklan.

— Matai, ir knygose parašyta, kad jau prasidėjo pavasaris,— džiūgauja vaikai.— Tai jau žiemos nebebus. Te-

gul ją pečius, kaip mums šiemet buvo sunku išgyventi žiemą.

— Et, knygos rašo savo, o oras teberodo savo,— tvirtino Augulienė.— Koks čia pavasaris, kad Velykose rogių kelias.

Tuo tarpu Augulių vištelė, padėjusi pakrosny kiaušinį, visa gerkle šaukė:

— Vaikam padėjau dešimtį!..

— Cit, Raibute, nekudakuok, juk matai, kad lizdą taisau tavo kiaušiniams perėti! — ramina Augulienė rėksnę vištelę.

Augulienė į kretulėtį, pridėtą šieno ir šviežių baltų kiaušinių, tupdo vištą perėti be jokių senųjų ceremonijų. Senasai Augulis, prisiminęs senovės papročius, tarė:

— Seniau ir vištą užleidžiant perėti būdavo žiūrima, kad tik nebūtų danguje mėnulio delčios, sako, būsią prastos vištos arba neišsiperės, arba, kaip sakoma, delčioj užleisti perėti nesiverčia.

— Kitą kartą, sakau, žmonės visokių niekų prasimanydavo,— pridėjo Augulienė.— Pamenu, mūsų senutė, užleisdama žąsis, antis ir vištas perėti, perinamus kiaušinius, susidėjusi skreitan, apnešdavo aplink visas savo sodybos trobas, o paskui sudėdavo gūžton perėti.

— Sako, norint, kad išsiperėtų gražios kepurėtos vištos, reikia, padedant po višta kiaušinius perėti, užsidėti vyro kepurę ant galvos. O jeigu nori, kad vištukai būtų apželtakojai — reikia apsiauti kojas vilnonėm kojinėm.

— Agi seniau aš mačiau tokį žmogų, kuris, norėdamas išsiperinti kuoduotų vištų, nešiojosi visą dieną ant galvos kiaušinį po kepure pasidėjęs.

Taiso Augulio bernas kieme apirusį arklą, o beržan atskridę varnai rėkia:

— Ark, ark!.. Pyragas, pyragas!..

Po Šv. Kazimiero, sako, varna rėkia: „Ausk, ausk!“ O po Jurginių: „Ark, ark!“

Rodos, ir nemokius kiekvienas gyvulėlis — kumelys, veršiukas, avinukas ir paršiukas tuojau atsiradęs moka savo balsu rėkti. Tačiau, senųjų aukštaičių įsitikinimu, atsiradus kokiam gyvuliui, žmogus, būdavo, duoda jam balsą.

Štai Kupiškio apylinkėje Račiupėnų Augulis, numanydamas atsirasiant kumeliuką, būdavo, nueina tvartan ir

laukia. Atsiradus kumeliukui, žmogus arklio balsu žvengia jo ausin:

— Žy-y-dui neparduok, žydui!..

Veršiukui atsiradus, žmogus veršio ausin bliauna veršio balsu:

— Mū-ū, duokit dobilų!..

Žmogus rėkia gyvulio ausin ir visokiais būdais ragina jį atsiliepti arba atsižvengti. Taip, sako, žmogus duoda gyvuliui balsą.

Pavasaris eina visais kraštais. Pavasaris linksmina mažus vaikelius ir jaunas širdeles mergelių lelijėlių.

Linksma mergelė pavasarį dainuoja:

Aš išdainavau visas daineles,
Dar vienos nedainavau.
Aš padainuosiu pavasarėlį,
Rūteles ravėdama.
Kas girdės, kas negirdės —
Mano bernelis girs mano balselį:
— Mano mergelės gražus balselis
Kaip Kretingos varpelis...

PAVASARĖJANT

Pavasariui švintant, apmiręs kaimo gyvenimas bunda iš sunkaus žiemos miego. Kur tik eini per kiemelį, ten girdi garsiai trinksint jaunas audėjėles naujas klevo stakleles:

— Pykšt-pokšt, tapu-tapu, pupu-pupu, klepu-klepu...

Pažvelgęs į trobelės langą, matai staklėse sėdinčią audėjėlę, margų raštų rašėjėlę. Ji, taip sėdėdama, visą dieną vienodai švaisto šaudyklę per siūlus, mina vieną

po kitos pakojas ir muštuvais sumušdama trinksi. Staklių dundėjimo sutartinei pritardama, ji niūniuoja dainelę:

Pas močiutę augau,
Plonas drobes audžiau
Kas nedėlia po šimtelį
Drobės valaktėlių.
Pėtnyčioj išaudžiau,
Nedėlioj margojoj
Skrynelėj sudėjau...
Vai, audžiau, audžiau
Plonas drobeles
Žalios nendrės skietely
Klevine šaudyklėle.
Sulaužiau skietą
Ir šaudyklėlę,
Nepalaužiau širdelės
Prie turtuolio bernelio...

Palei tvartus vaikštinėja valandėlei paleisti pavasario saulutėje pasišildyti tvarte nusikalėję gyvuliai.

Žalmargė žiuoburiuoja sausus šiaudus ir baubdama prašo:

— Mū-ū, noriu dobilų...

Ten pat, patvartėj, bėginėja ir keletas avių, paskui kurias šokinėja maži, puošniai išsigarbiniavę vilneles ėriukai. Šie jauni gyvulėliai, nerasdami sau tinkamo maisto, liūdnai bliauna:

— Ma-a-ma, ma-a-ma, nėra žolelės...

Nors paukštelių ir gyvulėlių žiemos vargai dar nebaigti, tačiau pavasariška saulutė laukais jau ritinėjasi. Pavasarėjant ir kaimo mažieji vaikučiai su ašaromis išsiprašo laukan nors valandėlei čia pat, kieme, pabėgioti ir pažaisti. Kiek čia malonumo mažiesiems, kas gali apsakyti! Čia jie randa čiurlenančius vandens upelius, kuriais plukdo laivelius, stato malūnėlius ir kt.

Netikėtai pasigirsta aukštai padangėse seniai girdėta giesmelė:

— Čir vir vir, pavasaris, leiskit vaikus į pašalius...

— Žiūrėkit, antai vieversėlis jau gieda,— pastebi vyresnieji vaikučiai.

— Bėkim į pirkią visiems apie tai pasakyti.

Metę visus savo žaislelius, bėga visi vaikučiai trobon

pranešti nepaprastos naujienos, jau parskrido pirmasis pavasario pranašas — vieversėlis.

— Tėte, mama, jau ateina pavasaris,— vieversėlis jau parskrido.

— O kur jūs tą pavasarį ar vieversėlį matėt? Nepažįstate, gal žvirblis koks? — sako tėvas.

— Ten, aukštai, prie pat saulytės, sparneliais plezdena ir gieda: „Čyru vyru, pavasaris“,— aiškina vaikučiai.

— Būtų jau laikas, gal ir parskrido. Ne už marių gi tie maži vieversėliai ir išskrenda. Na, o varnų ar nematėt? Ar dar neparskrido? — juokavo tėvas.

— Varnos, tėveli, juk visą metą čia būna — niekur neskrenda. Mačiau, ir dabar šalia tvarto berže kvarksi: „Ark, ark, ark“.

— Na, vaikučiai, jeigu varnos jau sako: „Ark, ark“, tai jau būtų laikas taisyti žagres. Sakoma, kad nuo Švento Kazimiero varnos rėkia: „Ausk, ausk, ausk,“ o nuo Jurginių: „Ark, ark, ark“.

— Bėgsime laukan dar pasiklausyti vieversėlio giesmelės,— nerimavo vaikučiai.

— Netrukus parskris ir linksmieji varnėnai, reikėtų jiems lizdo. Vytuk, tu didesnis už kitus broliukus, padaryk varnėnams kokį inkilėlį. Pavasarį parskridę paukšteliai jums atsidėkos gražiai pagiedodami, o vasarą jie apgins medelius nuo nenaudėlių kirmėlių,— patarė tėvelis.

— Padarysiu, tėveli, jau ir medžiagos inkilėliui turiu pasirinkęs. Reikės susirasti įrankius, ir inkilėlis bematant bus medyje. Reikės padaryt gal bent porą inkilėlių. kad varnėnų daugiau atskristų.

Tuojau vaikučiai pradėjo statyti varnėnams namelius. Pokšėjo, taukšėjo įvairūs įrankiai jaunų statytojų rankose. Medžiuose pasirodė nauji paukštelių nameliai, džiaugsis jais parskridę paukšteliai. Vasarą ir rudenį vaikučiai už savo triūsą gaus šimteriopą atlyginimą — gardžių uogų ir vaisių.

LINKSMOSIOS MŪSŲ AUDĖJOS

Iš mūsų sodžiaus audimo papročių

Pavasariui švintant, kaimo trobose pasigirsta triukšminga audžiamųjų staklių sutartinė:

— Pykšt-poktš, tapu-tapu, pupu-pupu, klepu-klepu!

Įeiname vienon kaimo trobon. Viduasly stovi plačiai išsiskėtę mestuvai ir, metėjos ranka sukami, vyturiuojasi, sukinėjasi čia į vieną pusę, čia į kitą lyg koks vėjo malūnas užkerėtas. Aplink mestuvus nuo pat žemės iki lubų vingiuoja plati siūlų juosta, lyg koks žaltys liptų į medį. Sukantis mestuvams, siūlai mirga visokiomis spalvomis.

— Turiu čeverykus, neturiu trinyčių! — rėkia girgždėdami mestuvai.

— Padėk, Dieve, metėjėlei!

— Dėkui, dėkui! Kad tik gerai sektųsi austi,— atsako metėja.

— Šiandien jau kelintoj troboj užtinkam metant audeklą, ką tatai reikštų? — klausiame metėjas.

— Šiandien rami, be vėjo diena, be to, ryt Kupišky turgadienis. Audėjos tiki, kad vėjuotą dieną netinka audeklo mesti, nes audžiant pinasi siūlai ir trūkinėja. Turgadienį, arba, kaip čia sakoma, ketvirtadienį, negera mesti, nes tą dieną žmonių maišatis kelionėje į turgų ir iš turgaus, sako, tą dieną apmestą audeklą sunku austi — mezgasi siūlai.

— Bene dabar tuo kas tiki? — klausiu.

— Nors ir netiki, bet jau toks yra senovės įprotis, kurio audėjos laikosi. Sakysim, net paprastas neišausto audeklo peržengimas audėjų smarkiai draudžiamas. Jeigu peržengsi per neišaustą audeklą, sako, toks audeklas užkerėtas — siūlai audžiant mazgysis.

— Tai ar nėra kokių priemonių užkerėtą audeklą atkerėti?

— Kur nebus. Sako, reikia krosnies maišomą pagaikštį apdegint ugnyje ir su rūkstančiu apeiti stakles bent tris kartus — visokie pakerėjimai bematant dingsta.

Užeinam į kitą kiemą. Trobos vidury stovi staklės, moterys riečia audeklą. Viena mergaitė, kojas ištiesusi, sėdi gale staklių asloje, jos skreitas kupinai prikrautas didelėn pynėn supinto riečiamo į stakles audeklo, ji rankomis laiko įtempusi riestuvan sukamus siūlus. Kita mer-

gaitė suka riestuvą, o trečioji taiso riestuvan besivyniojančius siūlus.

— Margi trinyčiai, margi trinyčiai! — rėkia garsiai girgždėdamas riestuvas.

— Padėk, Dieve! Mačiau pamiškėj kiškis striūnas taiso! — taip pasveikinom radę riečiant audeklą.

— Dėkui, dėkui! Laimė, kad, audeklą riečiant, svečiais atsilanko vyrai — netrūkinės siūlai,— džiaugiasi audėjos. Einame audėjų kieman. Audėjos mėgsta lankomos, nes kaime seniai įprasta, pamačius pro langą staklėse sėdinčią audėją, būtinai užsukti pasigėrėti gražiais audimo raštais, kad nuvarytum audėjai nuobodulį ir pradžiugintum žodeliu.

— Padėk, Dieve, kad gražūs raštai būtų! — taip sveikina radę audžiant.

— Dėkui, dėkui, kad nepatingėjot užsukti mano marginių pasižiūrėti,— džiaugėsi audėja.

Audėjos šaudoma šaudyklė laksto kaip padūkusi tai vienan, tai kitan audeklo kraštan. Bematant audekle dygsta įvairiausi raštai, kurių pavadinimus žino tik žymesnės audėjos.

— Kaipgi toksai raštas vadinasi? — klausiu.

— Audimas vadinasi rinktinis, patys raštai turi kiekvienas savo pavadinimą. Va, audeklo kraštu vingiuoja snapuotos kryputės. Štai eilutė taškučių, kuriuos mes vadiname skaičiukais. Čia matot vieną, kitą eilutę dantuku. Tenai pavieniui kyšo žvaigždutės. Antai panašūs į stogo skliauto medinius žirgeliukus, audime mes tatai vadiname „mandru arkliuku". Kiekvienas audimo raštas turi savo pavadinimą, kaip šit: žėgliukai, rykštelės, eglutės, grėbliukai, šakutės, šluostelės, kryžiokėliai, pinučiai, varteliai, arškietukai, kukučiai, varliukės, paukštukai, avižėlės ir kiti marguliai.

Vienas įdomiausių audėjų mėgstamų juokų — tai „prašyti žiotis parnešti". Pradėjusi naują audimą, ypač pirmąjį, audėja sako:

— Eikite kas nors pas kaimyną žiočių parnešti, negaliu austi, nėra žiočių — nesižioja skiemenys.

Siunčiamas koks žioplesnis pusbernis ar kokia pusmergė pas kaimyną. Nuėjęs prašo:

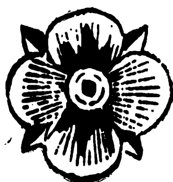
— Ar neturit paskolint žiočių, mūsų įsidėjo austi dimus, negali paausti — nesižioja skiemenys, ir tiek.

— Turim, mielai galėtumėme paskolinti, tik tu toks

menkas vyras — nepakelsi parnešt,— juokiasi įduodami „žiotis“.

Maišan įritamas koks sunkus daiktas — akmuo ar kelmas. Vaikas neša pūkšdamas „žiotis“ net išsižiojęs. Parnešus visi iš tokio žioplio juokiasi:

— Na tai dabar gerai žiosis audeklo žiotys, kad atsirado nors vienas žioplys.

TEN MERGELĖ LELIJĖLĖ PLONAS DROBES SKALBĖ...

Mūsų krašte senovės papročiu vienas didysis žlugtas skalbiamas pavasarį, upių ledams išėjus, o antras — rudenį, nuvalius laukų derlių, prieš upėms užšąlant. Visi kiti žlugtai vadinasi tik kasdieniai skalbinių praskalavimai.

Šiandien skalbėjos jau veik nežino įdomių senovės skalbėjų papročių. Kitaip būdavo senovėj, kai veik viso kaimo skalbėjos pavasarį išeidavo į kurį nors paupį ar paežerį ir sutartinai skalbdavo, velėdavo baltas drobes, net laukai skambėdavo. O seniau nepalyginti daugiau išsiausdavo drobių, rankšluosčių ir kitų audinių. Baltuodavo visos kaimo lankos, baltinamom drobėm nutiestos.

Visais paupiais ir paežeriais kartu su bangomis aidi, liuliuoja linksma skalbėjėlių sutartinė:

Pro tėvelio didį dvarą
Srauni upė teka.
Ten mergelė lelijėlė
Plonas drobes skalbė.
Ir atjojo bernužėlis,
Baltas dobilėlis.
— Padėk, Dieve, mergužėle,
Drobių skalbėjėle!

Pavasarį vaikštinėjau Betygalos apylinkėje. Eidamas Ilgižių kaimo gatve, matau: Norvaišos kieme ritena moterys seną kubilą, didumo kaip pusė pirtelės.

— Kokis čia pabūklas, kraitis ar kas? — klausiu moteris.

— Tatai senovės žlugtynė,— atsakė Norvaišienė.— Seniau tokiuose kubiluose žlugtą šutindavom.

— Gal prisimeni, papasakok, kaip seniau žlugtą skalbdavote.

— Kur neprisiminsi, tik dabar jaunieji mūsų senovės papročius niekais laiko. Matai, va šitą didelę žlugtynę pastatom pirty ar kamine. Jos dugnan įkalam ilgą volelę, aplink kurią dedam juodus skalbinius. Prisidėjusios pilną žlugtynę skalbinių, apipilam pelenais ir verdančiu vandeniu. Taip užmerkti skalbiniai dieną ir naktį pamirkomi. Išmirkytus skalbinius bent dviese ištriname tam tikrose geldose. Trinti reikia iš visos sveikatos.

— Ar žinote kokių nors užkalbėjimų ar ko, kad skalbiniai baltesni būtų?

— Gal juokais ar šiaip sau buvo šnekama: kad skalbiniai balti būtų, reikia žlugtą skalbti giedrią dieną. Mūsų senutė sakydavo, kad skalbėjos, žlugtą velėdamos, turi gerti iš baltų ąsočių, tai skalbiniai balti bus.

— Kai aš atėjau čia į marčias,— kalbėjo jaunoji Norvaišienė,— pareinu Šaltragoj nuskalbusi žlugtą, pasitinka mane uošvė. Manau, pagirs, kad baltai išskalbiau. O ji ne į skalbinius, bet man į veidą pažvelgė ir varo atgal į upę skalbti iš naujo — sako, esą nebalti drabužiai. Laimei, patarė kaimynė, nuskalbus reikia ir veidą nusiprausti, tada būsią skalbiniai balti.

— Kai dar jauna merga buvau,— pasakojo senė Norvaišienė,— skalbiau kaimynės žlugtą, saugojausi, kad nesušlapčiau. Pareinu išskalbusi beveik sausa, manau, būsiu pagirta, kad nesušlapau. Kaimynė, pamačiusi sausą skalbėją, supyko. Sako, eik, sušlapk nors tyčia arba aš pati apliesiu vandeniu, nes, jei skalbėja sausa, skalbiniai bus juodi. Taigi, nuėjusi upėn, tyčia sušlapinau drabužius, kuriais buvau apsivilkusi.

— Kad skalbiniai būtų balti,— dėstė Biržinaitė,— reikia žlugtą taip trinti, kad skalbyklos sienos imtų prakaituoti. Tada skalbiniai bus balti kaip sniegas.

Ištrintus skalbinius neša paupin velėti arba skalbti. Čia ant ilgo suoliuko ar kokio liepto skalbėjos pasimeta

viena viename lentos gale skalbinį, o kita — kitame ir, gražiai sutardamos, muša kultuvėmis, kaip javus kad kulia kultuvais.

— Ką veikiate nuskalbusios žlugtą? Keliate pabaigtuves ar ką?

— Tuojau tame pačiame vandeny nusiprausiam. Žinoma, tai daroma, kad skalbiniai būtų balti. Skalbinius ir skalbėjas parveža namo balta kumele. Parvažiavusios skalbėjos sako: „Išskalbėm, išskalbėm, Dieve, duok gerą pagadą, pakabinsim ant tvoros, šaltis iššals, vėjas išpūs, žmonės iškalbės, gaidžiai išgiedos, šunes išlos, bus balti kaip sniegas, vilkėkite ir dėvėkite sveiki!“

— Dėkui, dėkui, skalbėjėlės, gražiai išskalbusios, dabar sėskite už baltų stalelių, užkąskite balto pyrago, balto sūrelio, užgerkite baltu pieneliu iš baltų uzbonėlių, tai ir žlugtas bus baltas! — taip kvietė vaišių skalbėjas. Užkandusios skalbėjos dainavo:

Tai mano sesiulė, tai darbininkė:
Apžlūgo žlugtelį ant ežerėlio.
Atskrenda žąsinas su žąsų pulku,
Sudrumstė vandenį su juodu dumblu.
Pakol tas vandenys nusistovėjo,
Bernelis mergelę vis kalbinėjo...

— Sakau, dabar žmonės nepaiso senovės papročių, ir skalbimas dabar paliko vien nuobodus darbas, ir daugiau nieko. Kitaip senovėj buvo, kai ir laumės kartu skalbdavo.

— Ar senovėj, dėde, laumių buvo? — klausiu Dundulių senioką.

— Kur nebus. Antai, perėjus Raginėnų lauką, yra Daukonių kaimo giria, kurioje, sako, laumės ir dabar tebegyvenančios. Seniau, būdavo, saulei nusileidus, laumės skalbėjos ir ateina į Daugyvenos upę žlugto skalbti. Pliaukšėdavo vakarais visi Daugyvenos krantai nuo skalbiančių laumių kultuvių.

— O ar yra kas gyvą laumę matęs? — paklausė bernas.

— Kur tau nematys. Kad ne tokios baugios būtų, bernai ir pagautų. Kai aš dar tik pusbernis buvau, vakare, būdavo, bernai tik nugirsta kur laumes skalbiant ir bėga ton vieton. Matai, sakoma, jog laumės skalbia sidabrinėmis kultuvėmis. Radęs laumę skalbiant, sakyk: „Padėk,

Dieve“, tada ji, nieko neatsakiusi, ir nugaišta krūmeliuose ar vandens viksvose palikdama skalbykloj savo žlugtą ir sidabrinę kultuvę. Tada gali kultuvę paimti ir nieko. Vienas Daukonių kaimo bernas buvęs paėmęs laumių kultuvę, tai laumė, naktį sapne pas jį atėjusi, pareikalavo atiduoti, o tas, staiga užkluptas, nusigando, nemokėjo laumės išginti ir atidavė sidabrinę kultuvę. Labiausiai laumės mėgsta skalbti mėnesienoje, naktį.

MĖŠLAVEŽIS IR ARIMAS

VARŠKĖČIAI VALGOMI MEDINIAIS PAGALIUKAIS

Senieji mėšlavežio papročiai

Senovėj mūsų žmonės buvo ištvermingi, nes ir sunkiausius darbus dirbdami ne liūdėdavo, ne vaitodavo, bet dainuodavo. Taigi teisingai pasvaliečių sakoma: „Daina dieną trumpina, daina darbą nudirba, daina širdį ramina“.

Prasidėjus kaime mėšlavežiui, visos tvankių tvartų durys atsidaro ligi pat galo. Nusikalėję patamsėje tvarto gyventojai karvės, avys, ožkos, kiaulės ir žąsys, visokiais balsais reikšdami savo didžiausią džiaugsmą, leidžiasi į laukus vasaroti.

Ūkininkas rūpestingai taiso mėšlavežiui vežėčias. Iš linmarkos ištraukė pamerktus brinkyti perdžiūvusius ratus. Iš pastogės išvilko medžius.

Didelė talka, reikia surankioti bent dvi poras palaikių vežėčių. Kitaip ir su talka nė per savaitę tvarto neištuštinsi, o šienapjūtė čia pat.

Šeimininkė rūpinasi talkininkų apranga. Koks darbas, tokis ir apsirengimas. Gerus drabužius taupo gražesniam darbui — šienapjūtei.

Kaime visi kiemų vartai atviri ligi pat galo. Gatvėje šiuo metu vaikų nepamatysi: kas drįstų painiotis, kada pilni ir tušti vežimai vienas kitą veja kaimo gatve, o bernai dainuodami ir švilpaudami risčiomis lekia.

Štai pamatysi vilkstinė valkčių ir traukia į lauką. Kiekvieno valkčio gale stovi vienmarškinis berniokas, rankas ligi alkūnių pasiraitęs. Vienas linksmai švilpauja, lyg švilpynėlę radęs, kitas, pliauškindamas vadelėmis pavargusį kuiną, dainuoja:

— *Oi, ratai, ratai,*
prakeiktos vežėčios.
Dručkai sukalti,
jie nieko nekalti.
Atasajos, jienos,
jos traukia iš vieno,
o tas šerdešnykas —
didis pamačnykas.

Žiūri, beveik visas kaimas mėšlą veža, tik vienas Dailiduonis nežinia ko laukia. Taigi neiškentęs kitas kaimynas jį klausia:

— Dailiduoni, ko lauki nevežęs? Kai mes pūdymus arsim, tai pats veši ir išvažinėsi mūsų arimus.

— Matai, taip sakant, aš žinau, kada reikia vežti. O man tas laikas dar neatėjo.

— Tai kada tau tas laikas ateis?

— Mano tėvo tėvas sakydavo, kad žiemių vėju mėšlas vežti negerai — rugiai bus reti.

— Tai tu lauki žiemio vėjo. Žiemą jo tikrai sulauksi...

— Kai dėdė daug žinai,— klausia kitas,— pasakyk, kada ir kokiu vėju mėšlu mėžti dirvą bulvėms, kad geriau derėtų?

— Bulvėms nesvarbu laikas nė mėšlas. Jeigu nori, kad bulvės gerai derėtų, bulvių lauką mėžiant, reikia bartis, pamatysi, kaip derės.

— Sakau, dėdė, juokus pasakoji, ir tiek.

— Juokai ar ne, bet taip senovės žmonių sakoma.

Saulei pakilus pietų aukštumon, talkininkai šaukiami pietų. Eidami trobon, darbininkai pašulny gyvulių girdomam lovy nusiprausia. Pamiršę, kad talkininkus pasitiks šeimininkė su šaltu vandeniu, vienmarškiniai eina trobon. Šeimininkė, stovėdama prieangy už durų, tik pliupt

kibiru vandens, šliukšt su puodeliu vienam, kitam. Šlapi bernai purtosi, kratosi nuo apykaklių vandenį.

— Ai, ai, ai! Tokiu šaltu, tokiu šlapiu vandeniu ir pataikyk man stačiai užantin. Sakau, ir šeimininkė pylei be jokio pasigailėjimo! — dejuoja šlapi bernužėliai.

— Džiaugtis ir dėkoti turėtumėt, kad gerai pataikiau aplieti — geresni rugiai derės,— linksmai juokavo šeimininkė.

— Vis tiek dykai tas nepraeis — turės būti ir magaryčių,— derėjosi aplietieji.

— Na, jeigu jums dar mažai vieno kibiro vandens, tai magaryčių dar galiu aplieti kitu.

Nešykšti šeimininkė, kad geresni rugiai derėtų, magaryčių parūpino kokios „rūgštelės". Valgydami pietus, mėžėjai kalbėjosi, kiek kuris galįs valkčių per dieną primėžti. Kitas gyrėsi penkeriomis šakėmis kupinas vežėčias primes, bet tai padarys tik susiderėjęs iš penkinės. Nors šiaip seniau būdavo visi valgiai pirštais imami, bet mėšlavežio metu valgoma „poniškai": varškėčius pasismeigiant mediniais šakaliukais. Taip pat valgomi ir virtiniai.

Pavalgę mėžėjai nuėjo daržinėn numigti valandą popiečių. Sugulę ėmė kalbėtis.

— Kažin ką šiemet rasime? Pernai, baigdami kiaulių gurbą mėžti, po pamatu radome žaltį kaip pantį su vaikais. Toks didelis, gal karvių pienu nusipenėjęs.

— Žaltys — tai niekis. Senuose gurbuose pasitaiko rasti ir baisesnių dalykų. Prisimenu, aš buvau va toks pusbernis, tai buvo prieš kokį 60 metų. O mūsų kaimas buvo pačiam pabaly. Tvarte buvo tuščias gardelis nuo senų laikų. Gardely buvo plakas kitas patręšusių šiaudų ir kitokių palaikų. Baigiant mėšlą vežti, sakau, pažiūrėsime, gal tame gurbely po šapais yra ir mėšlo, reikia išmesti. Kai tik pasmeigęs šake šiaudus pakėliau, nutirpau išgąsčiu. Ogi tokia didelė ir tokia baisi rupūžė tupi garde, kaip tas pagalvis. Ir vis didėja, pučiasi, pūkščia, putoja, net baisu darosi.

— Ogi reikėjo maut šake, ir baigta.

— Kur ten tokią baisybę mausi, dar kai paleis nuodus, gali išnuodyti visus žmones ir gyvulius. Persigandę nežinom, ką daryti. Moterys nutarė, kad čia esanti užkeikta kokia negerovė ir pavirtusi piktavarle. Kiti sakė, kad tokia didelė bjaurybė užaugo žįsdama karvių pie-

ną. Visi nutarė, kad ir kas ji būtų, reikia rūkyti žolėmis. Atnešė moterys žarijų puodynę, užtaisytą su žolėmis, ir pastatė šalia tos baisybės. Bijodami kokios negerovės, visi išbėgiojom lauk ir tvarto duris užrėmėm basliais. Tuoj pamatėm, kad iš tvarto ugnis mušasi pro stogo čiukurą. Taip ir supleškėjo tvartas su visa ta bjaurybe ligi pamatų...

Taip vieną kitą dieną pavargę, talkininkai laukė pabaigtuvių. Paskutinę mėšlavežio dieną, kai atėjo į tvartą šeimininkė, mėžėjai, prakapstę mėšle duobutę, sodino į ją „paviešėti". Šeimininkė, nenorėdama viešėti, turėjo išsipirkti.

Baigę mėžti paskutinį pagrandų valktį, mėžėjai dailiai apkaišė arklius, vežimą ir save beržų šakomis ir kitais žalumynais. Paskui visi nudardėjo į upę mazgoti vežėčių, maudyti arklių ir patys vandenėly pasipliuškenti. Taip ir baigėsi sunkus, bet linksmas mėšlavežis.

PIRMOJI VAGA PAVASARĮ

Iš kaimo senovės papročių

Baudžiavos laikais, XVI šimtmečio gale, mūsų žmonės žemę dirbo vien mediniais darbo įrankiais — visai be geležies. Arė medinėmis žagrėmis, akėjo medinėmis akėčiomis, kūlė mediniais kultuvais ir važiavo mediniais ratais. Visus žemdirbystės įrankius ūkininkai dirbdinosi patys. Tuomet kiekvienas artojas, eidamas arti, nešdavosi sau po juosta pasikišęs keletą medinių noragų, kad, vienam nulūžus, tuoj negaišdamas galėtų nauju pakeisti.

Vieną metą valdžia, norėdama palengvinti žemdirbystės darbą, išleidusi įsakymą laukus arti geležinėmis žagrėmis. Kaip tyčia tais metais dėl lietų ir kaitrų neuždերėję javai. Todėl visi ėmę kaltinti geležines žagres, vadindami jas velnio pabūklu, gadinančiu žemę ir javų

derlių. Paskui valdžia vėl leido visiems laukus arti medinėmis žagrėmis. Vėliau palengva vis dėlto pradėjo ir geležis įsigalėti žemės ūkyje. Mūsų dienų ūkininkas nė nesuprastų, kaip galima žemę išdirbti be geležies.

Dabar pamatyti artoją, jaučiais ariantį, yra didelė retenybė. Kaip pasakoja 80—90 metų seneliai, jų atminime arkliais niekas nė nearė. Tuomet visi arė tik jaučiais, kurie uždėtais ant ragų, o kartais ant sprando jungais stipriai traukė medinį arklą, bet jau su geležine žagre.

Pasikeitė arimo priemonės, pamiršti ir artojų senovės papročiai. Seniau pirmoji vaga pavasarį būdavo išariama visur su tam tikromis apeigomis. Vienoje apylinkėje tos apeigos būdavo vienokios, o kitoje — kitokios. Kartais net vienas kuris kaimas ar ūkis laikėsi savotiško įpročio ir prietarų. Kėdainių apskr., ypač aplink Pašušvį, dar neseniai ūkininkų buvo tikima, **kad pavasarį reikia laukus arti šeštadienį,** tai javai derės ir piktžolių nebus. Pasvaliečiai taip pat tiki, kad laukus arti pradėti reikia šeštadienį, tai vasarą, sako, darbai geriau seksis dirbti.

Dzūkijoj, Merkinės ir Liškiavos apylinkėje, artojas, pirmą vagą arti išeidamas, nešdavosi į lauką duonos kepalą, kurį pirma vaga aparia ir palieka dirvoje. Tai daroma, kad javai geriau derėtų.

Panevėžio apskr. kai kuriose apylinkėse artojas, pirmą vagą arti išeidamas, įsidėdavo krepšin ar kišenėn žemių, kad javai geriau derėtų.

Šie papročiai tikriausiai yra užsilikę iš tų laikų, kada lietuviai stabmeldžiai, pavasarį pradėdami laukų darbus, aukodavo Žeminei, derliaus deivei, aukas, grūdus ir duoną.

Veik visoje Lietuvoje tebėra išlikęs įdomus senovės paprotys artojo „krikštas“ — **pirmą arimo dieną pavasarį artojų laistymas vandeniu.** Kai pavasarį pirmą kartą išėję arti artojai pareina namo, šeimininkė išeina kieman artojų pasitikti su šaltu vandeniu ir aplieja kartais net pilnu kibiru vandens. Artojo krikštijimas turi ypatingą reikšmę. Dzūkai artoją vandeniu lieja, kad žemė nedžiūtų ir javai derėtų. Rytų Lietuvos aukštaičiai lieja, kad žagrė nerūdytų ir javai derėtų. Žemaičiai (Šiaulių ir Mažeikių apskr.) lieja artoją ir arklius, kad artojas ir gyvuliai, darbą dirbdami, neprakaituotų vasarą, per kait-

ras. Artojui atėjus į gryčią, šeimininkė jį pavaišina kokiu nors skanėstu ar gėrimu. Tuo ir baigiasi linksmas artojų krikštas.

ARTOJO „KRIKŠTAS“ PAVASARĮ

Arimo papročiai Lietuvoje

Tik spėjo sniegas nubėgti, smėlėtose Dzūkijos kalvose pasirodė pirmieji artojai. Įdomu, kad čia dar galima matyti ariant senovės laikų vienkinkiais mediniais arklais su geležine žagrele, kokie kitose mūsų krašto vietose muziejuose padėti.

— Padėk, Dieve! — tariau priėjęs artojus.— Anksti pradėjote laukus arti.

— Dėku, dėku! — atsako artojai.— Ko belauksi nearęs. Mūsų apylinkėj toks senovės paprotys, kad pavasarį kiekvienas skubinasi pirmas išeiti arti. Sako, kas pavasarį pirmas išeina laukan su žagre, to visi javai geriau derėsią, tas anksčiau baigs laukų darbus ir turtingesnis bus.

— Bene dabar kas tiki kokiais prietarais.

— Ankstyboji varna dantis rakinėja, vėlyboji — akis, sako mūsų senas priežodis. Taigi, kas anksti sėja, tas anksčiau ir pjauna.

— Pasitaiko čia matyti ir burtais tikinčių,— kalbėjo kitas artojas.— Va, prieš kelerius metus buvau Merkinės apylinkėj. Tenai pavasarį, pirmąkart išeidamas į lauką arti, artojas nešasi duonos kepalą, kurį, pirmą vagą ariant, aparia ir palieka dirvoje. Sako, tai daroma, kad javai geriau derėtų.

— Įdomus paprotys. Nuodugniau pažvelgę, galime sakyti, jog čia ne burtai, bet senosios lietuvių tikybos liekanos. Tatai gali būti išlikęs senovės paprotys aukoti žemei ir derliaus dievaitei Žeminei, kaip seniau aukoda-

vo jai varpas, grūdus ir duoną. Tokiu būdu meldė dievus javų derliaus ir laukams palaimos,— aiškinu artojams.

Vidurdienį artojai, pažvelgę į saulę, žingsniu išmatavo savo šešėlį ir ėmė kinkyti arklius. Bematant sėdo ant žirgų ir nujojo švilpaudami pietų. Artojams įeinant trobon, šeimininkė ir merginos liejo juos šaltu vandeniu iš visų pusių.

— Reikia, reikia artojėlius „pakrikštyti", reikia palaistyti — geriau javai derės ir žemė neįdžius! — šaukė linksma šeimininkė, šventindama artojus.

— Per daug neliekite, nes bus lietingi metai — javai prigers! — šaukė, kratydamas vandenį nuo marškinių, šlapias artojas.— Jei apliejote artoją ir neduosite magaryčių, tai vis tiek menkas derlius bus, nes artoją reikia ir vyneliu palaistyti.

Sėdant pietų valgyti, šeimininkė stalan padėjo sūrį kaip žagrę, porą kiaušinių artojui ir asotį raugintos sulos.

Toliau keliauju pasižvalgyti Suvalkijos lygumų arimuose. Marijampolės, Vilkaviškio ir kitų Suvalkijos lygumų žemė gera ir derlinga. Čia ir ūkininkų sodybos nepalyginsi su dzūko. Mediniais arklais ir mediniais pavalkais pakinkytu arkliu ariant čia nepamatysi nė penkiamargio ūkininkėlio.

— Padėk, Dieve, artojėliams! — sveikinu artojus.

— Ačiū, sveikas pakeleivi! — atsako artojai.

— Dzūkijoj, nors nemačiau, bet, sako, dar aria ir su jaučiais, o Suvalkijoj jau pusę krašto apkeliavau ir niekur jaučiais ariant nemačiau.

— Dabar jau maža beliko ir senųjų artojų, kurie yra arę su jaučiais. Aš, kaipo senas artojas, esu aręs, dar prisimenu ir seną kapsų artojų dainą, kurią mes taip dainuodavom:

Kur aukšti kalnai, ten nauji dvarai,
ten arė brolelis pūdymėlį.
Ten arė brolelis pūdymėlį,
jam nešė seselė pusrytėlius.
— Neneškie, sesele, nevalgysiu,
palšųjų jautelių netramdysiu,
iš klevo jungelio neatvalnysiu...

— Tikrai graži daina, dabar tokių negirdėt dainuojant,— sako jaunasai artojas.— Bet su jaučiais ariant tai

dar ir dabar aš mačiau. Nagi čia, Suvalkijoj, Trakinių kaime, ūkininkas Kulikauskas aria pasijungęs žagrėn porą buliukų. Gal ten, Šakių apskrity, rasit ir daugiau tokių artojų.

— Pamatyt, gal pamatysiu ir dabar jaučiais ką nors ariant, bet dabar visai kitas arklas ir kitas pajungimas jaučių, negu būdavo seniau, prieš kokius 60—70 metų, kai čia visi jaučiais arė. Mačiau, kad dabar plėškėmis į žagrę pajungti jaučiai kaip dabar va mano arkliai. Na ir žagrė šių dienų arklinė. Tai jau visai kas kita,— nuneigė senasai artojas.

Keliaudamas toliau, pasiekiau Garliavos laukus. Įdomu ir čia šnektelėt žodelį su artojais. Įsikalbėjus apie arimą ir artojus, Jokubauskas tarė:

— Seniau, kad Dievas laimintų mūsų laukų derlių, Garliavos bažnyčios didžiajame altoriuje buvo įtaisytas šv. Izidoriaus, artojų užtarytojo, paveikslas, o abiejose to paveikslo šalyse kabėjo visi žemdirbystės svarbesnieji įrankiai: arklas, medinės akėčios, grėblys, dalgis, spragilas ir šakės. Visi tie įrankiai buvo tikri, gal pačių ūkininkų į bažnyčią atnešti.

— Taip gal buvo tik pagonybės laikais? — nesuprasdami paklausėm pasakotoją.

— Jokios pagonybės tuomet mūsų krašte seniai jau nebebuvo. Juk visa tai savo akimis matė tėvas, kuris tik prieš porą metų mirė. Visi tie žemės ūkio padargai kabėjo va dabartinėje Garliavos bažnytėlėje prieš kokį 40 metų. Būtų gal ir šiandien buvę, bet kai į tą bažnyčią atkėlė naują kunigą, tas, nesupratęs, kam čia tie arklai, akėčios bažnyčioje ant altoriaus užrioglyti riogso, ėmė ir įsakė juos išmesti laukan. Nuo to laiko ir nebeliko daugiau jokių ūkio padargų šioje bažnyčioje.

Lankydamas Rytų Aukštaitiją, ir čia pasikalbu su artojais apie aukštaičių arimo papročius. Kupiškėnas, Račiūpėnų kaimo senasai Augulis tarė:

— Senovėj mes, būdavo, žiūrėdavom, kad kaime pirmas pavasarį pradėtų lauką arti turtingasai ūkininkas, o ne koks „biedniokas", tai, sakoma, našesnis derlius bus. Pavasarį arti reikią pradėti šeštadienį ir jaunam mėnesy. Velykų trečią dieną negalima arti, nes ta diena vadinama ledų diena. Jeigu arsi — ledai javus išmuš.

— Tai kaipgi pradėdavot arti? Gal artoją kaip šventinate?

— Išeidamas pirmą kartą arti, artojas, būdavo, nešasi laukan kišenėn ar krepšelin įsipylęs saują žemių, kurias, pradėdamas arti, dirvoje išbarsto, peržegnoja lauką ir, pats sau pasakęs „padėk, Dieve“, pradeda arti, O kai pareina namo, tuomet artoją moterys „šventina“ laistydamos šaltu vandeniu. Paskui už tai gauna artojas vaišių.

— Sakyk, tėve, kaip seniau, balanos gadynėje, ardavote, kai geležies nebuvo. Juk pats tuos laikus dar pameni?

— Va, aš pats ariau medine žagre, tik ant pat išaros galo būdavo užkalta geležėlė kaip ragelis. Visas arklas būdavo vieno medžio. Nueini, būdavo, miškan, išsilupi kokį medį su visu kelmu, aptašai kiek — ir arklas. Kai pakinkai porą stiprių ariamųjų jaučių, kuriems ant nugaros artojas gali popiečio numigti, tai, būdavo, eina kaip koks traktorius.

— Tai gal ir dėdė jaučiais arei?

— Kur nearsi, dainuodami ardavom, jaučiai palengvėle rėplioja, ką beveiksi — ir dainuojam.

Kai viso kaimo artojai dainuodami būriais ardavom, linksma būdavo ir nepavargdavom nė su kelmine žagre ardami. Prieššventy kiek anksčiau iš lauko parėję, dar sueidavom mergiočių pašokdinti. Sakau, kai dabar karai, gal ir vėl prisieis medinėm žagrėm arti?

SĖJA

KĄ, JAU, DĖDE, BARZDĄ AUGINI?

Lietuviški javų sėjos papročiai

Javų sėja, kaip vienas svarbiausių lauko darbų, seniau būdavo pradedama su tam tikromis apeigomis, burtais ir prietarais, kurių šiandien senieji sėjėjai prisimena tik dalelę ir jų nebesilaiko.

Toli Žemaitijos vakaruose sudundėjo pirmoji pavasarinė perkūnija. Senas žemaitis, pasižvalgęs į padangę, senu savo papratimu prasitarė:

— Dėkavot Dievui, sulaukėm žemelei palaimos! Dabar jau galėsime javelius sėti be baimės.

— Tai jau ryt, dėde, gal ir pradėsi barstyti?

— Ko belaukti, jeigu tik bus geras oras, sėsime. Yra sakoma, kas pirmas pradeda sėją, to ir javai geriau dera. Žinoma, senuoju papročiu sėją turi pradėti dalingasai ar turtingasai kaimo gyventojas. Bet ir aš ne koks prasčiokas — duonos juk niekados nestinga.

— Taigi oras atrodo neblogas, gali sėti.

— Sėti bet kas moka, bet reikia žinoti, kada kokį javą sėti, kitaip, žiūri, žmogus sėja, o nelabasis renka, ir žmogui akmenys belieka graužti...

— Kas gali žinoti, kokie javai kada geriau sėti?

— Kiekvienas senas sėjėjas žino, kad avižas ir žirnius reikia sėti ievoms pražydus. Linus sėja šv. Magdalenos dieną, tai linai auga dideli, kaip šv. Magdalenos kasos. Kryžiaus dienomis nesėjama, nes javai išguls, išsikryžiuos dirvoje. Visai nieko nebesėjama nuo Joninių ligi Žolių šventės.

— Dėdė viską ir žinai, kada sėti.

— Kas to nežinos. Aš žinau, per kokį vėją ir kokią mėnulio atmainą kas sėjama, kad geriau derėtų. Žirniai, kad nekirmytų, sakoma, reikia sėti žiemiu vėju ir priešais vėją berti. Linus sėjant žiūrima, kurioje vietoje esti kiaušinio tuštumos duobutė. Jei kurį metą daugiausia kiaušinių duobutės gale kiaušinio — tą metą linus sėk pakalnėj, o jeigu duobutė kiaušinio šone — linus sėk kalne.

— Čia tai jau burtus, dėde, pasakoji,— tariau.

— Gal ir burtai, bet seni sėjėjai to žiūrėdavo. Seniau ir daugiau visokių „baikų“, būdavo, sėjėjai prasimano. Va, kai aš mažas buvau, tėvas, prieš eidamas sėti, sustato troboje prie durų visą savo šeimynėlę ir beria į juos visokių javų po saują. Stovintieji grūdus ore rankomis gaudo. Kokių grūdų daugiausia pagauna, tokie javai, sako, tą metą geriau derėsią.

Vieną rytą, anksti pakilęs, žemaitis pasižvalgė ore ir nusprendė, kad sėjai pradėti diena negera, nes danguje matėsi mėnulis. Kitą rytą atsikėlęs nutarė, jog dar pučia negeras vėjas. Tik trečią rytą pakilęs tarė:

— Šiandien gera diena avižom sėti.

Sėją pradeda rytą kuo anksčiausiai, dar paukščiams nesukilus. Sako, kuo anksčiau rytą išeisi sėti, tuo geriau javai derės. Išeidamas sėti, sėjėjas gerai pavalgo, kad derlius našesnis būtų. Tik žirnius sėja nieko nevalgęs, kad kirmėlės žirnių neėstų.

Prieš veždamas sėklą į lauką, sėjėjas atsinešė iš klojimo rinktinį kur augalotesnių avižų pėdelį ir įdėjo vežiman kartu su sėkla. Pasiėmė Žolinėj šventintų avižų varpų ir išvyko į lauką sėti. Nuvežęs javus į lauką, pėdelį nekultų avižų pastatė dirvos gale. Žolinės varpas delne ištrynęs, grūdus sumaišė su visa sėkla sėkely. Persižegnojęs pats, taip pat ranka dėdamas didelį kryžių į visas lauko šalis, peržegnojo dirvas ir sėklą. Paskui priklaupęs pabučiavo žemę ir, pusbalsiai kalbėdamas, prašo palaimos:

— Laimink, Dievuli, mūsų brangią žemelę ir joje įdiegtą sėklą, kad šimteriopą neštų grūdą. Augink ir brandink mūsų pasėlius, kad užaugtų mūsų visų daliai. Neužmiršk dalies alkanų gyvulėlių, paukščių ir vabalėlių. Atitolink ledų ir audrų debesis, naikinančius javelius mūsų laukuose. Skalsa. Amen.

Užsikabinęs sėko pasaitą ant kaklo, sėja prieš vėją. Dievobaimingas nuo amžių žemaičių sėjėjas pirmąsias grūdų saujas beria žemėn su šiais žodžiais:

— Čia tau, ponai Ladai, idant žemėj mūsų nekiltų badai, čia paukšteliams, kurie nei sėja, nei pjauna, o vienok gyvena, čia ubagams ir lozoriams, kurie Dievą šlovingai garbina. Padėk man, Viešpatie. Amen.

Pirmoji sauja, kaip jau nuo seno sėjėjų yra įprasta, daugelio ir dabar dirvon beriama paukščių daliai. Tikima, kad jeigu pirmąją saują paskirsi paukščių daliai, tai jie javų sules tik tiek, kiek iš tos saujos užderės, o jeigu nepaskirsi, tai sules daug daugiau.

Sėjėjas, berdamas grūdus į dirvą, beria kiek galima aukščiau, kad aukštesni javai augtų. Jeigu kas sėja pažemiu berdamas, tai ir javai, sako, užaugs žemi — šuniui ligi kelių.

Baigęs sėti, dirvos gale stovintį avižų pėdą išdraiko skersai pasėtosios dirvos ir palieka.

— Dėde, ką tie išdraikyti šiaudai ženklina, gal čia kokie kerai?

— Tatai daroma, kad javai užaugtų tokie aukšti, kaip

tas rinktinis pėdas, kad augtų vešlūs, tankūs, nesikryžiuotų arba neišgultų dirvoje.

— Keistuolis, dėde, dar niekur to nemačiau,— stebėjosi akėdamas bernas.

— Baigęs akėti, arklius atkinkyk ir jok į ganyklą, o pavalkus ir vadeles palik dirvoje padrikus šalia akėčių,— įsakė akėtojui šeimininkas.

— Ar ne geriau pakinktus sutvarkius parnešti namo?

— Pasėtus javus užakėjus, senovės papročiu vadelės paliekamos patiestos ištisai, kad javai didesni augtų. Akėčios paliekamos taip, kaip jomis akėjom. Jeigu paliksi atžagariai atvertęs — javai nedygs.

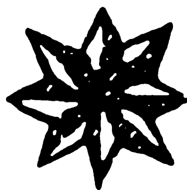
Tikras senovės sėjėjas laikosi ir daugiau įvairių, kartais net ir labai juokingų prietarų. Ir nesistebėk, jeigu per sėją pamatai sėjėją gerokai barzda apžėlusį, ko kitu metu nepamatytumei. Nežinodamas barzdos apželdinimo priežasties, paklausiau:

— Ką jau, dėde, barzdą augini?

— Kas čia augins, vargas ir nepatogumas, bet sėjos metu sėjėjai tyčia barzdas želdina, kad pasėliai geriau želtų.

Kartą eina ūkininkas sėti, tik trūksta švarių maišų, tai bernas supylė sėklinius grūdus į miltuotą maišą. Ūkininkas pastebėjęs liepė išpilti, nes iš miltuoto esą negalima sėti: būtų javai kūlėti, paišoti.

Kitas ūkininkas, lietui lyjant, nieko nesėja, nes tiki, kad, lietui lyjant, sėta javų sėkla piktžolėmis pavirsta.

MŪSŲ SENOVIŠKI PAPROČIAI

Lietuviškos sėjos apeigos

Pereito šimtmečio pabaigoje netoli Pilvelių kaimo (Šiaulėnų valsč.), tarp didelių miškų, buvo vienkiemis, kur gyveno visoj apylinkėj pagarsėjęs žynys ar šiaip se-

nas burtininkas seniukas Montautas. Jis, sako, viską žinodavęs ir iš anksto įspėdavęs. Jau rudenį pasakydavęs, geri ar blogi bus kitą metą rugiai ir kviečiai. Pavasarį, net dar nė nepasėjus, pasakydavęs, gerai ar blogai užderės vasarojus. Jis gerai žinodavęs, ką daryti, kai raganių užkerėtos ganyklos neželia ar pasėti javai, blogų akių nužvelgti, piktžolėmis išvirsta. Žinojęs, sako, gerai jis, kada ir per kokį vėją kokius javus sėti, kad jie gerai derėtų ir kirmėlės jų negadintų.

Daug žinojęs senis, todėl ne veltui jį visi žyniu ir vadino. Jis žinojęs ir tai, ko dabartiniai „mandriausi" mokslai nežino. Žiūrėk, būdavo, gražią pavasario dienelę eina senis, apžiūrėdamas laukus. Pamato kur nevešinčius javus, palinguoja, palinguoja baltą galvą ir sako: „Matot, mano vaikeliai, reikia žinoti, kada kokius javus sėti ir kada pjauti, nes kitaip žmogus sėja, o nelabasis renka".

Pamato senis gandrą parskridusį, eina svirne aruodų pamaišyti: mat, sako, javų sėkla geriau dygstanti. Kai tik išgirsta pavasarį pirmąjį perkūną griaudžiant, tuoj senis ruošiasi sėti. O sėti jis pradėdavęs su ypatingomis apeigomis ir įvairiais senovės prietarais, kokių dabar jau niekas nebežino. Sėti pradeda būtinai pirmadienį, o jeigu tą dieną lietus lyja, tai nesėja, nes tiki, per lietų sėti javai piktžolėmis pavirsta. Tuomet sėja kitą savaitės pradžios dieną: sako, pradžioj savaitės sėtieji javai greičiau prinoksta ir laimesni esti. Kad javų kirmėlės negadintų, sėja šiaurės vėjui pučiant.

Pradeda sėją su tokiomis apeigomis. Pirmiausia spėja, kokie javai šiais metais geriausiai derės. O spėja taip. Pastato visą šeimyną gryčioje prie durų. Stovintieji laiko atkišę rieškutes, o sėjėjas beria visų javų po truputį. Kurių grūdų daugiausia pagauna stovintieji, tokie javai šiais metais geriausiai ir derės. Paskui eina klojiman, paima pačių augaločiausių javų pėdą, išneša jį į lauką ir pastato gale sėjamosios dirvos. Tai daroma, kad dideli — kaip šis pėdas — javai augtų. Išneša į lauką Žolinės šventėj šventintas javų varpas ir sėjamųjų javų sėklą. Persižegnoja pats, peržegnoja laukus ir sėklą. Delnan įsipila švęsto vandens ir išslaksto jį dirvoje, vadinas, švęstu vandeniu pašlaksto dirvą nuo piktųjų dvasių. Šventindamas dirvą, probalsiai kalba: „Vardan švento Dzidoriaus artojaus ir švento Jurgio ricieriaus, bėkite ir nešdinkitės

iš mano laukų, visi nelabieji javų gadintojai, javų brandos ir laimos naikintojai, į dykus tyrulius ant sausų medžių, kur žmogus kojos nekelia!“ Delnan įsideda porą Žolinėj šventintų javų varpų, sutrina, kad išsikultų iš jų grūdai, ir sumaišo su visa sėkla. Pripila pilną sėką grūdų, užsikabina sėko pasaitą ant kaklo, atsistojęs pasirengia sėti ir kalba pusbalsiai tokį užkalbėjimą: „Duodu Tau, Dievuli, sėklą, kad Tu man atiduotum šimtą kupinų sėklų. Augink ir brandink muna pasėlius, kad užaugtų ant mūsų visų dalies, neužmiršk dalies alkanų gyvulėlių, paukščių ir vabalėlių. Atitolink debesis ledų ir audrų, naikinančių javelius. Skalsa! Amen“.

Sėjėjas peržegnoja dar kartą laukus ir sėklą, pabučiuoja sėjamą dirvą ir pradeda sėti. Pirmą sėklos saują beria prieš vėją, kad javų paukščiai nelestų. Pirmoji sauja skiriama paukščių daliai: mat, sako, paukščiai javų sules tik tiek, kiek iš tos saujos užderės, o jei nepaskirsi, tai sules daug daugiau.

Pabaigęs sėti, gale dirvos pastatytąjį javų pėdą išdraiko skersai visos pasėtos dirvos ir palieka. Šiaudai išdraikomi dirvoje, kad javai augtų tankūs ir nesikryžiuotų arba negultų. Pasėtus javus užakėjus, dirvoje paliekama akėčios, kuriomis akėjo, ir visi pakinktai arba nors ištisos, nesurangytos vadelės. Tatai daroma tam, kad pasėti javai didesni augtų.

JAVŲ SĖJOS PAPROČIAI

Senovės papročiai kaime

Senovės lietuvis buvo pratęs kiekvieną svarbesnį žemės ūkio darbą pradėti ir baigti su tam tikromis apeigomis. Kaip žinoma, senovėj lietuviai buvo gamtos paslapčių

garbintojai. Todėl ir paslaptingas augalo išaugimas iš mažutėlio grūdelio turėjo būti laikoma dideliu stebuklu. Tokios paslaptys ir šių dienų mokslui mažai suprantamos. Mūsų javų sėjos apeigos ir prietarai, išlikę iki šių dienų, yra žilos senovės lietuvių gamtos garbinimo kilmės.

Jau ir kitų augalų sėjimo bei sodinimo apeigos mažai kam iš mūsų yra žinomos, taip pat dar nėra iki šiol net aprašytos. Aprašant tenka pažymėti, jog sėjos apeigos veik kiekvienoje mūsų krašto apylinkėje kitaip buvusios atliekamos. Aprašau tik tas apylinkes, kurias geriau pažįstu ir kuriose gyvenau.

Dar prieš kokį dvidešimt metų Šiaulėnų valsčiuje buvo seni ūkininkai Montaudas, Bernotėlis, Vilkauskis ir kiti, kurie visus žemės ūkio darbus pradėdavo ir baigdavo su tam tikromis apeigomis, senovės papročiais ir įvairiais prietarais. Javų sėjimą, kaip svarbiausiąjį žemės ūkio darbą, pradėdavo su dideliu atsargumu ir ypatingomis apeigomis. Nieko nesėdavo, kol neišgirsdavo pavasarį pirmąjį perkūną griaudžiant. Šio papročio mano tėvas, 90 metų ūkininkas, dar ir dabar šventai laikosi. Avižas, sako, reikia sėti, kai alksnių lapai žiurkės ausies didumo. Žirnius reikia sėti, kai Ponas Dievas savo žirnius pasėja, t. y. kai pavasarį iškrinta ledai kaip žirniai. Geriausiai esą, jei žirninių ledų dieną, t. y. Velykų trečiąją dieną, pasėji. Javus pradėti sėti, sako, reikia pirmadienį. Tik lietui lyjant, nesėja pirmadienį, nes per lietų sėti javai piktžolėmis pavirstą. Tuomet sėja kurią kitą dieną, kai lietus nelyja, tik būtinai pradžioj savaitės. Sako, pradžioj savaitės sėti javai greičiau prinokstą. Veik visokius javus pradedama sėti žiemiui vėjui pučiant, tai daroma, kad pasėlių kirmėlės neėstų. Sėjama ko anksčiausiai rytą, dar prieš saulei tekant. Tik kanapes sėja vėlai vakare, saulei nusileidus, kai žvirbliai jau miega. Tai daroma, kad žvirbliai kanapių nelestų.

Sėjimą pradeda pats šeimininkas. Atsineša iš klojimo rinktinių augalotų javų pėdą, švęsto vandens ir Žolinės šventėj šventintų javų saują. Javų pėdą pastato sėjamo lauko gale. Sėjėjas įsipila švęsto vandens delnan ir jį išsėja dirvoje. Kalba kažkokį užkalbėjimą, kad pasėti javai užderėtų „ant visų — žmonių, gyvulių, paukščių ir vabalų — dalies. Apžegnoja visus laukus ir sėklą. Iškulia saujoj Žolinėje šventintas javų varpas ir sumaišo su sė-

jamais grūdais. Pabučiuoja žemę ir pradeda sėti. Pirmąją saują beria prieš vėją, kad javų kirmėlės neėstų. Jei sėjami grūdai, kuriuos mėgsta paukščiai lesti, tai pirmoji sauja pažadama paukščių daliai, tada, sako, paukščiai javų sules tik tiek, kiek jų iš tos saujos užderės. Baigęs sėti, sėjėjas atneštąjį javų pėdą išdraiko po visą lauką ir palieka. Atnešamas didelis pėdas, kad tokio didumo pasėtieji javai augtų. O išdraikomas dirvoje, kad javai augtų tankūs ir nesikryžiuotų arba neišgultų ant žemės. Pasėtus javus užakėjus, dirvoje paliekama akėčios ir pakinktai arba nors ištiestos, nesurangytos vadelės. Tai daro tikėdami pasėtus javus didesnius augsiant.

Rytų Lietuvoj, kaip antai Panevėžio ir Pasvalio apylinkėse, svarbiausias ūkininko augalas buvo linai. Todėl, linus sėjant, labiausiai ir buvo laikomasi senovės burtų ir prietarų. Linų sėti einama labai anksti, kad niekas nematytų, tada, sako, jie geriau derėsią. Sėjėjas, prieš eidamas sėti, be to, dar ilgai ir po sėjos barzdos nesiskuta, kad linai didesni augtų. Eidamas sėti, apsivelka ilgą sermėgą ar trinyčius, kad linai ilgesnio pluošto augtų. Sėdamas pasisemia sėką žemių iš kaimyno lauko ir jas pasėja savo lauke — sako, linai dvigubai geriau derėsią, nes kaimyno derlius pereis į šiojo lauką. Pradėdamas sėti, sėjėjas pirmąją sėmenų saują beria skirdamas ją savo priešams. Baigęs sėti, sėjėjas paima iš ratų šiaudus, ant kurių padėtą sėklą atvežė į lauką, ir išdraiko juos skersai visos dirvos. Tai daro tikėdamiesi, jog dėl to linai augs tankūs ir neišguls dirvoje.

Dzūkijoje, ypač Merkinės, Liškiavos apylinkėse, seniau linus sėdavę taip pat su ypatingomis apeigomis, burtais ir įvairiais prietarais. Gal tai būdavo todėl, kad Dzūkijoj linai labai menkai auga. Užugavose būdavo stengiamasi pasivažinėjant ko toliausiai nuvažiuoti, nes, sako, linai ilgesni augs. Taip pat ir dzūkų vaikai Užugavose joja ant verpstės, kad linai geriau derėtų.

Dzūkas ir laiką, ir vietą linams sėti parenka laikydamasis prietarų. Kol pats nepasėja linų, dzūkas, tikintis prietarais, sėklos niekam neskolina, nes, sako, dėl to jo linai nederėsią. Jei alkanas sėsi, sako, linai nederės. Todėl, einant linų sėti, prisivalgoma gerai, kaip Velykose. Kad linai dygtų ir derėtų, šeimininkė iškepa du vištos kiaušinius ir įdeda juos į maišą kartu su sėkla. Sėjėjas lauke sėklą iš maišo išpila į sėtuvę ir pasėja, o kiaušinius,

parsinešęs namo, suvalgo. Jei sėjėjas, eidamas į lauką sėti, susitinka kitą sėjėją, einantį sėti ar grįžtantį pasėjus, tai, kad nepereitų jo javų laimė anam sėjėjui, prieš sėdamas įsmeigia į žemę peilį ties savo sėjamojo lauko galu. Dzūkijoj, prieš sėdamas javus, kuriuos mėgsta paukščiai lesti, sėjėjas tepa rankas Užugavose virtais lašiniais. Tai daro tikėdamas, jog paukščiai, javams užaugus, jų nelies. Tokie senovės prietarai daug kur jau išnyko, be to, jie niekam nepasakojami, saugojami kaip didžiausia paslaptis, nes tikima, jog kai kitas sužinos kokį burtą, tai jau tam, iš kurio jis yra išgautas, niekas nebepadės.

GANYMO PRADŽIA

GYVULIŲ IŠGINIMO APEIGOS

Senovės kaimo papročiai

Senovės lietuvis kiekvieną žemės ūkio darbą pradėdavo ir baigdavo su tam tikromis apeigomis. Kai kurių senovės apeigų liekanas dar ir dabar galima kaime pastebėti.

Tos apeigos — ne šių laikų, bet žilos senovės religinės kilmės dalykas. Tik krikščionybei įsigalėjus, senosios tikybos apeigos nustojo būti tikybos apeigomis ir virto savotiškais kaimo papročiais.

Dar neseniai, prieš 30 metų, daugelyje Lietuvos vietų, ypač Rytų Lietuvoje, gyvuliai į ganyklą buvo išgenami su įdomiomis ir reikšmingomis apeigomis.

Pavasarį pirmą kartą bandą į ganyklą visi gindavo Jurginėse (balandžio 23 d.). Senovės papročiu iki Jurgi-

nių esą buvę negalima išduoti gyvulių į ganyklą nei priimti ganyklon, nes kitaip, sako, vilkai išpjausią savus ir priimtuosius gyvulius.

Šv. Jurgis visoje Lietuvoje laikomas gyvulių globėju ir jų užtarytoju. Jurginės — gyvulių šventė. Tą dieną, sako, gyvuliai meldžiasi. Jurginėse su gyvuliais seniau nieko nedirbdavę — nei ardavę, nei važiuodavę ir geriau šerdavę. Jei Jurginėse su gyvuliais darbus dirbsi, sako, gyvuliai nuo ligų išgaiš arba vilkai juos išpjaus. Dar prieš 30 metų Šiaulėnų apylinkėse Jurginėse su gyvuliais niekas darbų nedirbdavo.

Atėjus Jurginėms, nors žolės dar nėra, vis tiek visi bandą gindavo į ganyklą. Ir ne taip jau paprastai, bet būtinai su tam tikromis apeigomis, burtais ir prietarais. Panevėžio ir Ukmergės apylinkėse piemeniui draudžiama *ant krosnies kojas autis,* nors piemuo paprastai visuomet guli ant krosnies, sako, piemenį vilkai sudraskysią. Gyvulių išginimo dieną, jei piemuo *peilį* galanda, sako, žvėrims dantis galanda. Tą dieną piemeniui ne tik neduoda peilio neštis pas bandą, bet ir į rankas paimti draudžia, kad žvėrys gyvulių nepjautų. Rytų Lietuvoje gyvulių išginimo dieną piemuo valgydamas neturi *vilko minėti,* kad vilkai gyvulių nepjautų. Kad žvėrys gyvulių nepjautų, Jurginėse piemeniui duoda *valgyti mėsos.* Prieš išgenant bandą, siunčia piemenį pas kaimyną tyčia ko nors *pasiskolinti,* kad su paskolintuoju daiktu parneštų kaimyno gyvulių laimę, o kaimynų karvių pienas, sako, pareisiąs savo karvėms. Tačiau kaimynas, tai žinodamas, nieko neskolina. Jei nieko neskolina, tai reikia lyg netyčia paimti jo troboje nors šapelį ir parsinešti sau. Kaimynas skolintis atėjusį slapčia permeta molio grumsteliu, kad iš jo namų laimės neišneštų. Taip buvo daroma Šiaulių, Kėdainių ir Panevėžio apskrityse.

Prieš išvarant gyvulius į ganyklą, karvėms duodama *silkių rasalo su degutu,* kad jos vasarą nepustų. Jei karvė vasarą punta, sakoma, ganykla esanti užburta. Kad karvėms dantys neklebėtų, ypač nuo sausų ruginių šiaudų, tai duonkubilio pagrandų tešla su rūgšties priedu spaudo *karvių dantis* miliniu antkoju ar sijono palanku (Šiaulių apskr.).

Rytų Lietuvoje, Zarasų, Utenos ir kitose apylinkėse, bandą į ganyklą gena taip: duoda piemeniui *tvarto raktą ir du vištos kiaušinius*, kuriuos jis suvynioja į savo kai-

linius, padeda po tvarto slenksčiu ir varo per juos gyvulius laukan. Panevėžiečiai deda po slenksčiu tik tvarto raktą. Taip daroma, kad gyvulių žvėrys nepjautų ir vagys nevogtų. Išvaręs visus gyvulius į laidarį ar kiemelį, piemuo eina į trobą pakviesti šeimininkų, kad išleistų gyvulius į ganyklą. Tuojau iš trobos išeina visi lyg kokia procesija.

Pirmas eina šeimininkas, rankose laikydamas *lėkštę,* apdengtą baltu rankšluosčiu ar drobe. Lėkštės krašte prilipdyta grabnyčia ar šiaip apeiginės *švęstos žvakės*. Lėkštėje padėta pora vištos kiaušinių. Paskui šeimininką eina jo moteris, vienoje rankoje nešina smilkstančių anglių puodšuke. Kita ranka laiko suėmusi skreitą, pridėtą įvairių švęstų žolių, surinktų Verbose ir Joninėse. Paskutinis eina piemuo, su pagarba neša *Verbų kadagio rykštę ar žilvičio vytelę*. Visa toji „procesija" triskart apeina gyvulių bandą. Moteriškė rūpestingai aprūko kiekvieną gyvulį, ypač jų galvas, švęstų žolių dūmais. Karvėms parūko ir tešmenis. Piemuo iškilmingai apeina su verba visus gyvulius ir kiekvieną gyvulį triskart paplaka verbos rykšte. Aprūkiusi visus gyvulius, šeimininkė ima nuo lėkštės švęstą žvakę ir ja patrina kiekvieną gyvulį. Trina snukį, kaklą, strėnas ir pilvą, o karvėms ir tešmenį.

Tai daroma, kad žvėrys gyvulių nepjautų, laumės karvių pieno neatimtų ir vilnos nenukirptų ar šiaip ko bloga nepadarytų. Taip pat visa tai, sako, saugoja nuo „blogų" akių nužvelgimo, be to, gyvuliai geriau rankojasi. Tuo buvo tikima veik visoje Lietuvoje. Apeigų lėkštėj esančius kiaušinius šeimininkas atiduoda piemeniui. Rykštelę, kuria piemuo plakė gyvulius, liepia įsmeigti į tvarto stogą prie durų. Ta rykštelė taip ir paliekama per visą vasarą, kad visi gyvuliai laiku pareitų namo, nepaklystų miškuose arba, kaip sako, Miškinis jų nepaklaidintų. Šeimininkas užgesintas žvakes pastato su visa apeigine lėkšte ant laidario vartų ir ten jas palieka iki vakaro, kol gyvulius iš ganyklos pargena. Vakare, gyvulius parginus namo, apeiginė lėkštė atnešama į trobą.

Apie Kelmę (Raseinių apskr.) gyvulius aprūkoma maišant švęstas žoles, dažniausiai verbą su kitomis žolėmis arba atskirai, kaip antai česnaku, krapais ir devindrekio šaknelėmis: tatai turį apsaugoti nuo pieno gadinimo ir nuo žmonių, kurie moką pieną sugadinti ar visai iš karvių atimti.

Išlydint piemenį su banda, prašoma šv. Jurgio palaimos:

Joja švintas Jurgis par lygius laukus, par žalias girias,
vis laumes, avikirpes vaikydams,
vis piktus, nelabus aičvarus ir miškinius baidydams.
Jok, švintas Jurgi, par mūsų laukus,
saugok ir dabok mūsų gyvulalius. Amen!

Visos tos apeigos buvo atliekamos atidžiai ir su didele rimtimi.

Pirmą gyvulių išginimo dieną, nors ir šalta būtų, piemeniui draudžiama ugnį kurti, tik nenustatyta kodėl.

Rytų Lietuvoje, išginęs bandą, piemuo turi stebėti, kuriuose medžiuose gegutė daugiausia kukuoja: jei lapotuose, tai būsią daug pieno, jei spygliuotuose — mažai.

Klaipėdiškiai žemaičiai sako: jei gegutės kukuoja labiau vakarais, tai tą metą gyvuliai kris.

Žemaitijoje, Mažeikių apskr., piemenys, išginę karves, stebi, kur pirmą varlę pamatysią: jei vandeny — būsianti pieninga vasara, o jei sausumoje — bepienė.

Rytų Lietuvoje žiūrima, ar šokinėja aviniukai ir kiti gyvuliai ganykloje ar ne. Tą, kuris šokinėja, sako, vilkai pjaus, tokiam riša po kaklu skambalėlį arba raudoną raištį, kad vilkai nepapjautų.

Piemenys turi labai anksti keltis. Kad piemuo neužmigtų pas bandą, turi veidą praustis iš jaučio pėdos arba iš lovio, kur gyvuliai girdomi, ganykloje ar kieme prie šulinio. Šis paprotys kai kur dar ir dabar tebėra Rytų Lietuvoje.

Pirmą kartą gyvulius genant į ganyklą, įvairiose vietose būta dar kitokių papročių ir prietarų.

Ukmergės apskr., Vareikių ir kituose kaimuose, šeimininkė duoda piemeniui dvi poras kiaušinių. Porą baltų kiaušinių, porą margų, druskos mazgelį ir duonos griežinėlį. Viską sudeda į tarbelę. Rankosna paduoda žilvičio vytelę. Piemenį su visa banda palydėdama, įsako: „Baltus kiaušinius suvalgyk, o margučius ir vytelę saugok, nepamesk, kad vakare, gyvulius pargindamas sveikus, man parneštum!“ Piemuo tą įsakymą šventai vykdo. Vakare, karves pargenant, šeimininkė, pasitikusi

piemenį, užklausia: „Ar sveiki margučiai ir vytelė?“ Jei viskas sveika, tuomet šeimininkė džiaugsmingai sako: „Tai dėkui Ponui Dievui, šiemet būsim laimingi su gyvulėliais!“ Piemenys, bandą išginę ir pirmąkart gužutį pamatę, verčiasi kūliu per galvą. Tai daro, kad gyvuliai geriau ganytųsi ir piemenys greitesni būtų.

Pasvalio apylinkėje, pirmąkart avis išginęs, piemuo prisirenka tiek akmenėlių, kiek yra jo avių. Pargindamas avis namo, parsineša ir tuos akmenėlius. Parnešęs akmenėlius, užkasa avinyke. Tai daro, kad avys niekur nepaklystų ir visuomet pareitų namo nakvoti.

Švenčionių apylinkėje vartuose, pro kuriuos gyvulius varo, padeda vištos kiaušinį. Gyvulius rūko šventomis žolėmis. Visa tai daroma, kad niekas gyvulių neužkerėtų ir karvių ar ožkų pieno neatimtų.

Žemaitijoje, Pikelių ir Mažeikių apylinkėse, piemuo, paėmęs rykštę ir tvarto raktą, tris kartus apibėga visą bandą, raktą meta į vidurį bandos, o rykštelę nuneša į tvartą ir užkiša palubėj po sija, kur ji ir esti iki rudens, kada gyvulius tvarte uždaro žiemai. Tai daroma, kad gyvuliai visi kartu ganytųsi ir neklaidžiodami giriose ar pakiemiais laiku pareitų savo tvartuosna. Vakare parginusį bandą piemenį lieja vandeniu.

Šiaulėnų valsč. Pilvelių k. ūkininkė Montautienė kalbėdavo tokią maldelę: „Išleidu visus savo gyvulalius sveikus, diktus ir pymenėlį smagų, linksmų, kad rudinį vėl sulaukčia pareinant iš lauka visus sveikus, rybius ir linksmą pymenėlį!“ Visus gyvulius rūko švęstomis žolėmis, paplaka beržine rykštele ir peržegnoja. Rykštelę pastato tvarte kur kampe. Liepiškių k. šeimininkė, piemenį su banda išlydėdama, gyvulius plakdavo beržine rykšte. Paskui tą rykštę įsmeigdavo tvarte. Sako, iš tos rykštės pienas bėgąs. Štai gyvulių šventinimo apeigos, kad daugiau pieno duotų karvės.

Išginęs bandą, piemuo, pirmą gužutį pamatęs, verčiasi per galvą, kad šeimininkė niekad jam pavakarių nepamirštų įdėti (Šiaulėnai). Pirmą griaustinį išgirdęs, piemuo verčiasi kūliu per galvą, kad griaustinis piemens netrenktų ir ganykla geriau želtų (Šiaulėnai).

Vakare, pargenant bandą namo, šeimininkė lieja piemenį šaltu vandeniu. Piemenį vandeniu lieti reikia lauke, kol jis dar neperžengė gryčios slenksčio. Po apliejimo vandeniu šeimininkė piemenį pavaišina sūriu su

sviestu. Piemuo apliejamas, kad karvės būtų pieningos, kad ganykla geriau želtų ir vasara nebūtų lietinga. Piemens laistymo paprotys veik visoje Lietuvoje dar tebėra ir dabar.

KAI AŠ MAŽAS BUVAU, ŠILE OŽIUS GANIAU

Ganymo papročiai Aukštaičiuose

Laisvi nuo ganiavos piemenėliai žaidžia ir linksmai šūkuoja kaimo gatvėje. Kerdžius Didžiariekis trobelės palangy suka pakulinius pančius.

— Padėk, Dieve! Kaip sveikas darbuojies?

— Dėkui, sveikas. Dar krutu po trupučiuką.

— Gyvulėliai tvartuose baubia, prašosi ganyklon. Sako, ir pašaro visi stinga.

— Laikas jau būtų varyti. Senųjų laikų papročiu visuomet Jurginėse gyvulius išvarydavom ganyklon ir be Visų Šventųjų šventės tvartan neuždarydavom. Bet šį pavasarį dar ir žolės nėra. Kai pašaro stinga, tai nori ar nenori reikės varyti.

— Kai dėdė daug metų gyvulius ganei, gali žinoti ir gyvulių ganyklon išginimo apeigas?

— Kas to nežinos. Devintą dešimtį einu, o nuo pat jaunų dienų ganau. O seniau, tai ne dabar. Pirmą kartą gyvulius ganyklon pavasarį išvarydavau su tam tikromis apeigomis, su visokiais iš pagonybės laikų burtais.

Prisimenu, kai paūgėjau į piemenį, vieną pavasarį gavau pirmą kartą gyvulius išvaryti ganyklon. Jurginių rytą atsikėliau anksčiau negu paprastai, nes jau iš vakaro žinojau, kad šiandieną pirmą kartą varysiu karves į ganyklą. Kaip naujokas, nežinojau visų piemenims žinotinų papročių. Atsikėlęs sėdžiu ant šaliapečio mūrelio ir vyželėmis aunuosi kojas, o senutė už tai mane bara:

„Vaikeli, negalima ant krosnies sėdint kojas autis, nes piemenį vilkai sudraskys“.

Apsiavus kojas, reikia nusiprausti ir pusryčiauti. Piemenį vasarą smarkiai ima miegas. Kad piemuo nebūtų miegalis, jis turi veidą praustis jaučio pėdoje arba galvijų girdomajam lovy. Kur čia dabar surasi jaučio pėdą su vandeniu, nuėjau pašulnin ir nusiprausiau galvijų girdomajam lovely.

Paprastai pusryčiams mėsos valgyti neduodama, bet pirmą gyvulių išginimo dieną piemenį būtinai pavaišina mėsa, kad vilkai gyvulių nepjautų. Tačiau gyvulių išginimo dieną piemuo negali vilko minėti, nes tuomet, sako, vilkai gyvulius pjauna.

Pavalgęs rengiuosi varyti gyvulius iš tvarto, bet nėra botago, o sausa, ypač nuluptu luobu vytele, sako, negalima gyvulio mušti, nes dėl to gyvuliai džiūsta. Ieškau peilių, bet visi peiliai tyčia paslėpti. Prašau, niekas neduoda. Radau užkrosny šiokį tokį palaikį peilelį. Galandu, manau, pravers man peilelis ir pas bandą, nors dūdelei pasidirbti. Pamačiusi senutė ėmė bartis: „Vaikeli, ką tu dirbi? Išginimo dieną peilį galandi — tai vilkams dantis galandi!“

Taip ir negavau jokio peilio tą dieną į rankas paimti. Gudresni piemenys, tai žinodami, jau iš anksto pasislepia kokį peilį kelnių kalaškoje ar užanty ir turi kuo dūdelę pasidirbti.

Einant karvių varyti, šeimininkė man įdavė porą margų ir porą baltų kiaušinių, druskos mazgelį ir duonos griežinėlį. Viską susidėjęs drobinėn tarbelėn, užsikabinau ant kairiojo peties. O šeimininkė sako: „Baltus kiaušinius suvalgyk abu, o margučius ir tą vytelę dabok kaip akį kaktoje, kad nepamestum, vakare pargindamas gyvulius, namo parnešk sveikus ir man atiduok!“

Tvarto raktą susukau į kailinius ir padėjau po tvarto slenksčiu. Atleidęs karves nuo sietų, išvariau laukan. Gyvuliai perėjo per slenkstį, kur padėti kailiniai su tvarto raktu. Tada kailinius apsivilkau, o raktą kišenėn įsidėjau.

Iš trobos išėjo šeimininkė su rūkstančia šventų žolių smilkykla. Apėjo visą bandą rūkydama kvepiančiais kadagiais ir kitais smilkalais. Kiekvieną karvę triskart paplakė vytele. Vytelę padavė piemeniui, o smilkalų puodšukę padėjo ant tvarto vartų stulpo ir paliko ten stovėti

iki vakaro. Vytele gyvuliai plakami, kad jie visuomet laiku pareitų namo, kad jų Miškinis kur nepaklaidintų. Gyvulius smilko nuo piktų žvėrių, nuo blogų akių, kad laumės pieno neatimtų ir avių vilnų nenukirptų.

Išleisdama ganyklon piemenį su gyvuliais, šeimininkė ranka peržegnojo ir tarė: „Išleidžiu ganyklon visus savo gyvulėlius sveikus, diktus ir linksmą piemenėlį, kad rudenį vėl sulaukčiau pareinant iš lauko visus sveikus, riebius ir smagų piemenėlį!“

Kad karvės daugiau pieno duotų, ganydamas piemuo turi dūdele grot arba dainuot. Išginęs bandą, dainuoju, raliuoju žinomą piemenų dainelę: „Kai aš mažas buvau, šile ožius ganiau. Ant kelmelio sėdėdamas, dūdela dūdavau...“

Pavakary varydamas gyvulius namo, prisirinkau kišenėn tiek akmenėlių, kiek mano bandoje yra avelių ir aviniukų. Tvartan gyvulius suvaręs, akmenėlius palikau avinyko kampe. Taip daroma, kad vasarą avelės neklaidžiodamos visuomet pareitų į savo tvartą. Rykštelę, kuria gyvulius ganiau, pernešęs namo, įsmeigiau tvarto kampe. Ji ten turi stovėti visą vasarą, kad galvijai ramiai ganytųsi ir į savo tvartą visi sueitų nakvoti.

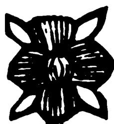
Beeinantį į trobą šeimininkė pasitiko su puodyne šalto vandens ir apipylė nuo galvos iki kulnų, sakydama: „Nepyk, vaikeli, karvutės daugiau pienelio duos, ganykla geriau žels ir piemenėlis didesnis augs! Na, o margučius ir vytelę ar sveikus parnešei namo?“

„Prašau, va abudu margučiai!“ — tariau paduodamas šeimininkei margučius.

„Dievui dėkui, laimingi šiemet būsim su gyvulėliais!— džiaugėsi šeimininkė.— O varlių ar nematei ganykloj?“

„Mačiau upely varliukių kaip žuvų. Ir gužutį mačiau. Kiti piemenys sakė, jog, gužutį pamačius, reikia persiverst kūliu per galvą, kad šeimininkė piemeniui pusvakarių nepamirštų įdėti, taip aš ir padariau.“

„Kad varlę, sakai, matei vandeny, tai šiais metais daug karvės duos pieno, taip senų žmonių šnekama. Dabar, vaike, gavęs piemens „krikštą“, eik užvalgyt pusvakarių, še sūrio su sviesteliu ir pieno.“

„Kiaulių neganęs, ponu nebūsi",— dažnai girdėdavau žmones sakant. Todėl ganymo nelabai bijojau. Atėjo ir man ganymo metai. Pavasarį, žolelei iš žemės prasikalus, gyvuliai kasdien buvo paleidžiami aplink namus pasivaikščioti. Tačiau ištisai dar niekas neganė. Ganyti pradedama per Jurgines ir baigiama per Visų šventųjų šventę.

Buvo Jurginės. Atsikėliau anksti, nes jau iš vakaro žinojau, kad šiandien teks pirmą kartą karves varyti į ganyklą. Man tat buvo ne tik tais metais pirmasai gyvulių ganymas, bet ir mano gyvenime pirmas. Todėl visos gyvulių išginimo apeigos buvo naujiena, ir tuomet dar nieko nesupratau, ką kas reiškia.

Aunuosi kojas vyželėmis, sėdėdamas ant pečšalies. Senelė ėmė bartis sakydama, jog piemeniui esą negalima kojų autis ant krosnies, nes piemenį vilkai sudraskysią. Atsisėdau ant slenksčio ir apsiaviau kojas. Taisausi botagą. Visi peiliai paslėpti. Prašau, niekas neduoda. Radau užpečky šiokį tokį šakalių skeliamąjį. Galandu, manau, pravers aštrus peilelis dar ir dūdelei pasidirbti. Pamatę peilį galandant, atėmė ir tą. Jei gyvulių išginimo dieną peilį galandi, sako, vilkams dantis galandi. Peilio negavau nei namie, nei išgindamas, kad vilkai gyvulių nepjautų. Paskui, kitomis dienomis, nedraudžiama jį turėti.

Valgome pusryčius. Man duoda mėsos, nors šiaip pusryčiams niekad neduodavo. Aš, susirūpinęs ganymo reikalais, nevalgiau. Tuomet šeimininkė paaiškino, jog gyvulių išginimo dieną piemuo būtinai turi valgyti mėsos, kad vilkas jų nepjautų. Valgydamas mėsą, ėmiau kalbėti apie vilkus. Ėmė visi bartis sakydami, jog piemeniui esą negalima kalbėti apie vilką, nes paskui neatsikratysi ir į tvartą ateis.

Karves išvarant, šeimininkė davė porą baltų ir porą dažytų kiaušinių, tvarto raktą, karklo vytelę ir kailinius. Kiaušinius, raktą ir vytelę liepė suvynioti į kailinius, padėti po tvarto slenksčiu ir visus gyvulius varyti per juos. Išvarius kailiniais apsivilkti, kiaušinius įsidėti į kišenę, o raktą, tris kartus apnešus aplink bandą, mesti į vidurį. Paplakus vytele kiekvieną gyvulį, nunešti į tvartą ir įkišti kampe. Visa tai, kaip mokėjau, atlikau. Paskui šeimi-

ninkė visus gyvulius rūkė verbų ir kitokių šventų žolių dūmais. Paskiau tomis pačiomis žolėmis rūkė ir mane. Peržegnojo gyvulius ir mane. Galiausiai pradėjo tokį užkalbėjimą: „Išleidau visus sava gyvulalius sveikus, diktus ir linksmą pymenėlį, kad rudinį vėl sulaukčia visus pareinant iš lauka sveikus, rybius ir smagų pymenėlį". Palydėję mane su banda, įsakė saugoti margus kiaušinius, kad vakare, parginęs gyvulius namo, atiduočiau sveikus, o baltus liepė suvalgyti. Genant gyvulius namo, liepė prisirinkti į kišenę tiek akmenėlių, kiek yra mano bandoje avių.

Man beganant, atginė karves ir kaimyno piemuo. Išgirdome gegutę kukuojant. Spėjome, kiek kuriam piemeniui metų ganyti iškukuos gegutė. Pamatę pirmą kartą gandrą, vertėmės kūliu per galvą. Tai daroma, kad šeimininkė piemeniui niekad neužmirštų pusvakario įdėti. Tatai gandro pasveikinimas.

Sakoma: „Jeigu, pirmą kartą karves į ganyklą išvaręs, varlę pamatysi vandenyje, tai bus pieningi metai, o jeigu sausumoje, tai — bepieniai". Todėl ėjome lenktynių ieškodami varlės.

ŠIENAPJŪTĖ

VALIO, PIEVA, PIEVYTĖLĖ!

Šienapjūtė

Nė vienas žemės ūkio darbas nėra taip gražiai apdainuotas lietuvių dainose kaip šienapjūtė. Taip yra gal todėl, kad šienapjūtė yra vienas maloniausių, nors ir ne lengviausių žemės ūkio darbų, prasidedančių pačiu gražiausiu metų laiku. Ir kas gi galėtų būti linksmesnio ir malonesnio, kai matai, kaip, vasaros saulutei šviečiant ir paukščiams čiulbant, jaunas pjovėjas, kupinas jaunys-

tės jėgų, valiodamas dalgelį žydinčioje ir kvepiančioje pievoje užtraukia linksmą sutartinę. Ar ne gražumėlis, kad lankoje pjovėjai lyg surikiuoti varo pradalgių barą. Čia suskamba sutartinai pustomi plieno dalgiai, čia sužvilga jie, nešami iškelti, saulės spinduliuose. Tolėliau mirga įvairiaspalviais rūbais būrys jaunų mergelių, grėbiančių šieną su grėbleliais, išrašytais, iš bernelių išprašytais. Grėbdamos mergelės traukia skambią sutartinę dainelę:

Man' grėblelis išrašytas,
Nuo bernelio išprašytas.
Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.
Man' grėblelis maliavotas,
Iš bernelio išviliotas.
Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.

Ir tikrai yra ne tik su įvairiais pagražinimais, išpjaustytų, išmargintų, bet ir su daugybe mažų veidrodėlių grėbliakotyje grėblių. Grėbliakočio gale būna įgręžtų tarškučių, kurie grėbiant tarška. Kartais grėbliakotyje ir švilpynėlę įsigręžia, kad miške susišvilptų ar namo einant švilpuku dainai pritartų. Seniau pagražintus grėblius ne tik berneliai darydavo savo mylimoms mergelėms, bet buvo ir tikri grėbliadirbiai. Vienas toks dar dabar yra Kairiuose, Šiaulių apsk. Velykis čia visoj apylinkėj išgarsėjęs kaip gražiausiai mokąs grėblius išmarginti, išrašyti. Todėl daina nėmaž neperdėta.

Šienapjūtės dainos dažniausiai nuoširdžios ir linksmos. Šienpjovių dainos — tai malonūs valiavimai. Jose su didele meile apdainuojamas dirbamas darbas: dalgio pustymas ir plakimas, dalgio traukimas ir žolės virtimas, šienpjovio vargas kaitrią vasaros dieną ir pan. Valiavimo ritmas lengvas ir platus.

Nors linksmas šienpjovys, bet turi savo vargų ir rūpesčių, ypač kai lietinga šienapjūtė. Todėl ir yra patarlė: „Su dalgiu giedros nelauk, bet su grėbliu". Kai nepastovūs orai, visi skuba, dirba, taip sakant, išsijuosę. Drūbuose taip žmonės sako: „Dalgis pievon, šaukštas bliūdan". Tada pavalgę neina poilsio, nors ir pavargę, ir dienos karštos, bet tuojau imasi darbo.

Per darbymetį, nors ir kaip pavargę būtų, darbininkai vis tiek dainuoja, nes visi pripažįsta, kad daina tik padeda dirbančiam, o ne kliudo. Pasvaliečiai sako: „Daina dieną trumpina, daina darbą nudirba, daina laimę saldina". Taigi dainuojama ne vien todėl, kad linksma, bet ir todėl, kad daina padeda išlaikyti tam tikrą sutartinį darbo ritmą, savotiškai veikia žmogų, suteikia jam jėgų. Pabaigęs sunkų darbą, darbininkas, kad džiaugsmu nuvarytų savo nuovargį, visada užtraukia dainelę, taigi ir patarlė yra tokia: „Pabaigsiu darbelį, užtrauksiu dainelę". Ūkininkas nelaiko šienapjūtės lengvu darbu, tai patvirtina ir ši patarlė: „Sunku vasarą šieną vežti, betgi žiemą lengva pešti".

Sunkiai dirbama per šienapjūtę, bet kartais mėgstama ir patinginiauti. Tą liudija daina, kurią dainuoja grėbėjos, pajuokdamos tinginį pjovėjėlį:

Tie krūmeliai linguojėliai,
Pjovėjėliai tinginėliai,
Nei jie pjauna, nei valiuoja,
Pakrūmėlėm's tinginiuoja.
Ein broliukai šieno pjautų,
Ved ir mane lygiai grėbtų.
Penki pjauna, viena grėbia,
Grėbėjėlė tankiai sėdi.
Trijų dienų jų pjovimo
Nesugrėbiau nė vežimo.
Mūsų bernai pjovė šieną
Apie kelmą čielą dieną.

Taigi per šienapjūtę dainomis skambėjo pievos ir miškai, kur viso kaimo ar net kelių kaimų neužmatomą plotą pievose margino kelios dešimtys bernelių pjovėjėlių ir mergelių grėbėjėlių. Skardžiai žvangėdavo akmeninėmis pustyklėmis pustomi plieno dalgiai ir šviesiai spindėdavo saulėje veidrodukais išmarginti grėbleliai skambant sutartinėms šienapjūtės dainelėms. Taip buvo tuomet, kada visi mūsų ūkininkai gyveno kaimuose, kada mašinų nežinojo. Nors vargo buvo prispausti, bet dainavo daug daugiau negu dabar.

Šienapjūtės darbų apeigų lyg ir jokių nėra, tai ne rugiapjūtė. Ir burtų bei prietarų retai kur bepasitaiko. Apie Panevėžį dar kartais galima išgirsti, kad neva ra-

ganos dalgį jodinėjančios, jei, prieš padėdamas dalgį, jo nepapustai, todėl būtina jį papustyti, tuomet jos nejodinėjančios. Kupiškėnai, radę po nakties dalgio ašmenis išlankstytus, sako: tai laumė ant dalgio jojusi. Žinoma ir tokia mįslė, kuri reiškia dalgį: „Juoda lydeka nėrė, žalią girią pakėlė“. O Dzūkijoje spėjama tokia mįslė, kuri reiškia grėblį: „Sepecys repecys, giliu piliu pastacys“. Šiaulių apskr., Šiaulėnų valsč., teko girdėti, kad šienpjoviai iš dalgio blizgesio spėja orą — giedra ar lietus bus.

LIETUVIŠKA ŠIENAPJŪTĖ KAIME

Gal nė vienas žemės ūkio darbas nėra dirbamas su tokia linksma darbo nuotaika kaip gražioji šienapjūtė. Taip yra gal todėl, kad šienapjūtė yra vienas maloniausių ir gražiausių žemės ūkio darbų, nors tai ir nėra lengvas darbas. Šienapjūtės darbo grožiui didelę reikšmę turi tai, kad ji prasideda pačiu gražiausiu metų laiku ir gražioje gamtoje.

Kas gali būti mums gražesnio ir malonesnio kaip toks šienapjūtės vaizdas, kai matai kaitrios vasaros saulutės spinduliais apibertas žydinčias pievas, kuriose jaunas pjovėjas, kupinas jaunystės jėgų, plieno dalgiu švytuoja dainuodamas šienapjūtinę dainelę:

Man dalgelis kieto plieno,
Pradalgėlis žalio šieno.
Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.
Kad būtume nevaliavę,
Būt pievelė nežaliavus...
Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.

Dar gražesnis vaizdas, kai matai ne vieną, bet visą eilę tokių pjovėjų, sutartinai verčiančių dalgiais šieno pradalgius. Čia suskamba pjovėjų sutartinai pustyklėmis žvanginami dalgiai, čia žvilga jie kaip plieno kardai, aukštai iškelti virš pjovėjų pečių, nešami galan pievos pradalgių baro. O pjovėjų gražumas! Vyrai, kaip bijūnai raudoni, apsivilkę baltais drobiniais vasaros rūbais, susijuosę margomis juostomis, kaip vestuvių pabroliai, ir pasipuošę geltonomis šiaudinėmis skrybėlėmis.

Štai ir kitas šienapjūtės vaizdas. Pievoje eilių eilės tyso gražiai suverstų šieno pradalgių. Merguželės kaip surikiuotos žengia viena paskui kitą ir, sutartinai švytuodamos grėbliais, grėbia šieną. Šieną grėbti nėra sunku, todėl grėbdamos dainuoja šienapjūtės grėbėjų dainelę:

Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.
Man' grėblelis išrašytas,
Iš berniukų išprašytas.
Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.
Man' grėblelis maliavotas,
Bernužėlio dovanotas.
Valio, pievą, pievytėlę,
Valio, baltą dobilėlį.
Aš grėblelį tankiai traukiu,
Vakarėlio ląbai laukiu...

Pievoje mirga įvairiaspalviai — žaliamargiai, raudonmargiai, mėlynlangiai, mėlynjuosčiai, geltonlangiai, žaliajuosčiai ir kitokie margiausi margo lino marginėliai — mergaičių drabužiai kaip velykiniai kiaušiniai. Saulėj spindi gelsvos kasos, pievų gėlėmis apkaišytos ir vainikais vainikuotos.

Mergų grėbliai — tai ne dalgiai, dailiai, gražiai padaryti, gėlėmis išrašyti, jų kotai, veidrodinių šukių prisagstyti, žibančių vario vinių prismaigstyti ir kitais žibučiais pagražinti, saulėje jau iš tolo švyti, kaip žaibais žaibuoja.

Šienapjūtė linksmas laikas, todėl čia ir muzikų prasimanoma. Štai per vidudienį pietauja pjovėjai po karklo krūmu. Pavalgę jauni negula poilsio kaip kiti, bet tuojau iš karklo lazdelių išsuka medines švilpynes, birbynes ir

kitokias dūdeles, kuriomis jie moka groti gražiau, negu kokie muzikantai. Bet šienpjoviams nereikia nė muzikų, jie moka puikiausiai pagrot net ir paprasta smilga, builio žole, beržo žievės atplaišėle, šiaudeliu ir kitais panašiais muzikos „instrumentais“, kurių ten pat galima susirasti arba tuojau pat pasidaryti.

Šienapjūčių grėbėjų grėbliai taip pat būdavo padaryti su tam tikra muzika. Grėbliakočio gale kartais būna įtaisytas tam tikras barškutis, kuris, grėblį pieva traukiant, garsiai tarška. Kitų grėblių kotų gale būna įtaisyti švilpukai, švilpynėlės, panašios į medines piemenų dūdeles, lumzdžiais vadinamos. Tokiomis grėbliakočių muzikomis grėbėjos kartais pritaria šienapjūtės dainoms. Grėbliakočių švilpynėmis grėbėjos, miške grėbdamos šieną, susiūkčiodavo, kitaip sakant, susišaukdavo vienos su kitomis.

Šienapjūtės nei pradėtuvių, nei pabaigtuvių paprastai nėra. Vakare visuomet pareinama iš lauko su daina. Dainuojama kokia nors šienapjūtės daina, kaip va šitoji:

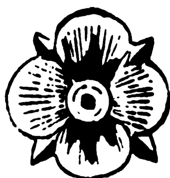
Tykus gražus vakarėlis,
Šviečia skaistus mėnesėlis,
Kai aš ėjau nuo šienelio
Laistyt rūtelių darželio.
Ir priėjau Dunojėlį
Ir tą siaurąjį lieptelį.
Man 'pabaiso vakarėlį
Eiti vienai per lieptelį.
Broliai, kartą paskutinį
Plieno dalgius papustinę,
Kad išvarys pradalgėlį,
Perves mane per lieptelį...

Pirmą dieną namo parėjusius pjovėjus ir šieno grėbėjas šeimininkė prie trobos durų pasitinka ir aplieja visus kibiru šalto vandens sakydama:

— Prabočykit, sveteliai, reikia palaistyt darbo talkininkai, kad šienapjūtėj lytutis nelytų, kad kitąmet šienelis geriau derėtų. Tyras vandenėlis jums taip pat jauniems tinka palaistyti, o dabar juk nešalta.

— O tai beširdė mūsų šeimininkė, vyrus lieji pilnu kibiru, o mergaitėms tik keli lašai teko,— nusiskundžia labiau sušlapusieji bernai ir tuojau visi skuba bėgti trobon, nes lieti galima tik prieš peržengiant trobos slenkstį.

Po šių laistymosi ceremonijų grėbėjos ir pjovėjai sodinami už stalo ir prasideda šiokios tokios šienapjūtininkų vaišės.

VALIOJ MANO DALGELIS, VALIOJ

Vasaros saulutei išsiritus iš užu miškų, visame kaime suskambėjo šienpjovių kalami dalgiai. Pievose linksmai čirškė žiogeliai, o svaiginantis šieno kvapas užtvindė laukus ir sodybas. Rasotu kaimo pakluonių takeliu dainuodami žengė į pievas ilgakočiai dalgiai. Laukais nuaidėjo rytmetinė šienapjūtės dainelė:

— Gieda gaideliai anksti rytelį,
Kelkis, berneli, eik į darbelį. .
— Dar nesikelsiu, dar ne dienelė,
Dar nežadino manęs mergelė.
Aš, atsikėlęs anksti rytelį,
Ėjau į lauką pjauti šienelio.
Dar neišvariau nė pradalgėlio,
Žiūriu ateina mano mergelė...

Žalioje pievoje eilė išsirikiavusių pjovėjėlių linguodami varo platų barą, žibančiais dalgiais verčia žydinčių žolių pradalgius. Baro gale sustoja, pustyklėmis žvangina plieno dalgius — aštrina, kad lengviau jie pjautų. Sidabru žibančius dalgius užsimetę ant pečių, švytuodami jais saulėje, eina kitan baro galan. Eidami pradeda valioti:

Valioj mano dalgelis, valioj, valioj.
Valioj klevo kotelis, valioj, valioj.
Prisivalioki žalioj lankelėj,
Žalioj lankelėj, mano rankelėj,
Pakol tebesu pas tetušėlį.
Valioj mano dalgelis, valioj, valioj.
Valioj klevo kotelis, valioj, valioj.

Per šienapjūtę nesėdi namie ir mergaitės. Pusryčius išvirusios, grėbėjos skuba į lauką šieno vartyti ir grėbti. Išeidamos į pievas, kartu neša ir vyrams pusryčius: barščių, žalibarščių ir kitokios sriubos tam tikruose mediniuose ar moliniuose induose — lauknešėliuose. Kiti valgiai nešama sudėti į dubenėlius ir surišti į ryšulius, o gėrimai — ąsočiuose. Mėgstamiausias šienapjūtės gėrimas — rauginta sula ir duoninė gira.

Išeina iš kaimo būrys grėbėjėlių. Ant pečių švytuoja margi grėbleliai išrašyti, kaip dainoj sakoma, iš bernelių išprašyti, o rankose — lauknešėliai su pusryčiais. Išėjusios galan kaimo, grėbėjos pasigarsina pjovėjams dainele:

Ant kalno stovėjau,
Pakalnėn žiūrėjau,
Kur pulkas brolelių
Lankoj šieną pjovė.
Lankoj šieną pjovė,
Dalgeliais švytravo.
O mano bernelis
Į karą išjojo...

Vyrai jau seniai dairėsi į saulę ir į kaimą — juostas pasivaržydami laukė pusryčių. Išgirdę grėbėjėles atidainuojant, garsiai dalgius pustyklėmis žvangindami atsiliepė joms šienapjūtės pusrytinės valiavimu:

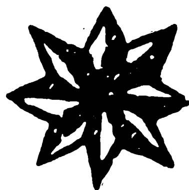
Aš dalgelę sunkiai traukiu,
Pusrytėlių labai laukiu.
Valioj pievą, pievytėlę,
Valioj baltą dobilėlį.
Aš dalgelę papustysiu,
Pradalgėlę išvarysiu.
Valioj pievą, pievytėlę,
Valioj baltą dobilėlį.
Pradalgėlę išvarysiu,
Pusrytėlius pavalgysiu.
Valioj pievą, pievytėlę,
Valioj baltą dobilėlį.

Atidavusios vyrams pusryčius, mergaitės pasiima grėblius ir pačios stoja į darbą. Užėmusios barą supjautų pradalgių, grėbliakočiais varto storai suvirtusį šieną, kad greičiau džiūtų. Grėbėjų nesunkus darbas, jos linksmos ir grėbdamos dainuoja, valioja šienapjūtines:

Man grėblelis išrašytas,
nuo bernelio išprašytas.
Valioj pievą, pievytėlę,
valioj baltą dobilėlį.
Man grėblelis malevotas,
nuo bernelio išviliotas...

Taip visą šienapjūtę aidi linksmos dainos, valiavimai ir švilpavimai. Taip pat žvanga dalgiai, tarška grėblių tarškučiai, kurie tam tyčia yra įtaisomi mergaičių grėbliakočiuose. Kadangi šienapjūtė toks linksmas laikas ir gražus darbas, tad neapsieinama ir be muzikų. Nupjovę dalgiais kiauravidurio builio stiebą, šienpjoviai tuojau pasidaro iš jo skudučius ir skudučiuoja — net miškai skamba. O šienaudami karklynuose, iš karklų luobo išsisuka lumzdžius ir švilpynes. Kitas šienpjovys sugeba pagrot su smilga, paprastu žolės laiškeliu ir stiebeliu.

Pavakariu šienpjoviai ir grėbėjos, dalgiais, grėbliais nešini, dainuodami, valiodami, žengia namo. Jau toks mūsų senovės paprotys: kiekvienas pradedamas svarbesnis ūkio darbas turi jam būdingą vandens krikštą. Tokį krikštą turi ir šienapjūtė. Pirmąją šienapjūtės dieną pjovėjai ir grėbėjos neįeis trobon nepalaistyti šaltu vandeniu. Šeimininkė ar kuri mergaitė, pasislėpusi kur už trobos kampo, laukia su vandeniu ir, tik prisiartinus talkininkams, pliupt visu kibiru šlapio. Ir dėl to niekas neturi pykti, nes turi žinoti: jeigu nepražiopsota palaistyti talkininkų, tai bus sausa šienapjūtė. Tad nenuostabu, kad toks šienpjovių „krikštas" daugelyje mūsų krašto apylinkių pastebimas dar ir šiandien.

ŽVANGA DALGELIS ŽALIOJ LANKELĖJ

Kartu su Joninėmis prasideda ir saulės grįžimo metas. Tuo metu mūsų pievos ir lankos gėlėmis išmargintus, puošnius savo mergautinius rūbelius pakeičia

paprastesniais. Baigia byrėti geltonoji puriena. Numeta baltą skepetėlę baltažiedė plukė. Nebespindi saulėje ir melsvoji saulės ašarėlė. O baltagalvės pūkės, kurių žiedais baltuoja visos drėgnos pievos ir lankos it apsnigtos, prieš šienapjūtę vėjais paleidžia savo baltuosius pūkelius. Baigiant pievoms žydėti, po Joninių ir Petrinių pievose ir lankose suskamba šienpjovių plieniniai dalgiai, o laukais nuaidi linksmos jų valiavimų dainos:

— Valioj pievą, pievytėlę,
valioj baltą dobilėlį,
valioj, valioj.
Man dalgelis kieto plieno,
pradalgėlis žalio šieno,
valioj, valioj...

Gal nė vienas mūsų žemės ūkio darbas nėra dirbamas su tokia linksma nuotaika ir meile, kaip linksmoji šienapjūtė. O taip yra bene todėl, kad šienapjūtės pats darbas kiek lengvesnis ir malonesnis negu kiti laukų darbai. Šienapjūtės darbo grožiui ir džiaugsmui nemažai reikšmės turi ir tai, kad ji prasideda pačiame vasaros gamtos gražumėly.

Kaitri vasaros saulutė žeria savo spindulius į žiedais mirgančias pievas. Šimtai margų drugelių skraido tarp gėlių žiedų. Žieduose dūzgia darbščios bitelės. Linksmieji pievų muzikantai žiogeliai čirpina savo muzikas, džiaugiasi vasaros grožybėmis. Ten pat pievos pakrūmėly vienmarškiniai išsivilkę šienpjovėliai tiku taku, tiku taku plaka dalgius. Kitame bare jauni pjovėjėliai, saulėtus veidus pridengę šiaudinių skrybėlių atbrailomis, švytuoja dalgiais iš visos jėgos, dirba, prakaituoja kaitroje. Baro gale pjovėjai aštrina dalgius, pusto juos akmeninėmis ir medinėmis pustyklėmis, suskamba sutartinai pustomi dalgiai... Ir vėl virsta pradalgiai vienas paskui kitą per visą barą.

Šienpjovėliai — šaunūs vyrai. Kadangi šienapjūtė — švaresnis darbas nei kiti laukų darbai, tad puošniau ir apsirengiama. Marškiniai jų gryno lino ploniausios drobės, margų margiausiomis juostomis sujuosti. Dryžos kelnės marginėlės paraitytos. Iš po šiaudinės skrybėlės spindi linksmas, saulės nubučiuotas veidas. Prie krūtinės žydi prisegtas dobilo žiedas, kuris artojui gražesnis nei chrizantemos.

Štai ir kitas lietuviškos šienapjūtės vaizdas. Čia lygioj lankelėj tyso pradalgėlių eilės, stipriai kvepia saulėje vystantis šienas. Tarp pradalgių žalio šieno žengia viena paskui kitą jaunos grėbėjos, švytuodamos kleviniais grėbleliais išrašytais. Grėbia žalią šieną kaip rūtą ir linksmos dainuoja grėbėjų dainelę:

Aukšti kalnai,
Žalios lankos,
Balti dobilėliai.
Uliavojo trys seselės,
Šienelį grėbdamos,
Ir atjojo bernužėlis
Į žalią lankelę...

Žalioje lankoje mirgėte mirga įvairiaspalviai grėbėjų drabužiai: juostuoti, languoti, dryžuoti ir kitokie margiausi marginėliai, žalio lino austi, rašteliais rašyti. Saulėj spindi gelsvos mergelių kasos, laukų gėlėmis apkaišytos. Grėbėjėlių veidai skaistūs, nedažyti, laukų rožėmis žydi.

Mergų grėbliai — tai ne dalgiai, bernų dailiai padaryti, gėlių raštais išrašyti. Padabinti grėblių kotai žiba, tviska net iš tolo, kai švytruoja juose įtaisyti veidrodėliai. Šieną grėbiančių grėbėjų grėbliai švytuoja, it saulėj žaibai žaibuoja.

Šienapjūtė — linksmas laikas, todėl kartais net muzikų prasimanoma. Kai vidudienio kaitri saulutė ima kepinti, kad šienpjovių net marškiniai prakaitu permirksta, susėda jie ten pat, po karklų krūmu, valandėlę atsikvėpti, prakaito nudžiovinti. Tuojau čia vienas kitas jų nusipjauna karklo šaką ir išsuka iš jos švilpynę ar lumzdelį. O kai ima lyliuoti tokiomis paprastomis muzikomis, net miškai atsiliepia. Mūsų šienpjoviams kartais užtenka ir dar paprastesnių muzikų. Jie neblogai pagroja ir paprasta pievos smilga, šiaudeliu, builiu, beržo žievės atplaišėle ir kitais panašiais muzikos instrumentais, kurių ten pat gali susirasti kiek reikia arba tuojau pat pasidaryti. Sumanūs ir tokiomis paprastomis priemonėmis kartais gana įdomiai pagroja.

Mergaičių šienapjūtės grėbliai esti ne tik pagražinti, bet ir turi šiokią tokią muziką. Vienų grėblių laibagalyje įgręžiamas paslaptingas barškutis, kuris, traukiant grėblį per pievą, barška, kitų — švilpynėlė, kuria galima

groti kaip dūdele. Tokiomis grėbliakočių muzikomis grėbėjos kartais pritaria šienapjūtės dainų valiavimams, taip pat susiūkčioja viena su kita, jeigu grėbia miške.

Vidudienis — šienpjovių didysis poilsis. Pietūs šienpjoviams nešami į lauką, ypač kur pievos toliau nuo sodybų. Mėgstamiausias šienpjovių valgis — žalibarščiai, lašiniai su žaliais svogūnais, virtiniai ir rūgusis pienas su šviežiomis bulvėmis. Gėrimu jau pavasarį pasirūpinama: užsiraugiama sulos, pasidaroma giros ar kokio paprasto duoninio gėrimo. Per šienapjūtę pavakariais pievose ir lankose nenutrūkstamai skamba valiavimai ir dainos. Ir kaipgi nevaliosi, jeigu sakoma: „kad būtume nevaliavę, būtų pievelė nežaliavus“. O šienapjūtės dainų yra ne tik daug, bet jų ir turinys labai įvairus. Valiavimo dainų savotiškas ir dainavimas.

Paprastai nėra didelių šienapjūtės pradėtuvių ir pabaigtuvių. Vakare tiek vyrai, tiek moterys pareina iš lauko su daina:

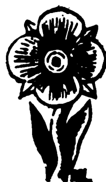
Pjoviau šieną
per visą dieną.
Per visą, per visą,
per visą dieną.
Grėbiau šieną
per visą dieną.
Per visą ir t. t.

Dainuodama, valiuodama ir dalgėmis žvangindama talka parėina iš lauko. Talkininkams einant į gryčią, šeimininkė paslapčiomis aplieja juos šaltu vandeniu. Pasisekus gerai talkininkus aplieti, džiaugiasi:

— Prabočykit, sveteliai, reikia talkininkai palaistyti, reikia, kad šienapjūtėj lietus nelytų, kad pievėlė geriau želtų.

— Na, jeigu darbo pradėtuves aplaistėt vandeniu, tai pabaigtuves turėsite laistyti vyneliu,— derasi talkininkai.

— Na, šiokio tokio raugo gal ir surasime, kad tik Dievulis duotų sausą šienapjūtę,— pažada talkininkams šeimininkė.

MAN GRĖBLELIS IŠRAŠYTAS, IŠ BERNELIO IŠPRAŠYTAS...

Šienapjūtė, kaip vienas gražiausių laukų darbų, apdainuojama daugelyje liaudies dainų. Dabar, mašinų amžiuje, mūsų kaimo šienapjūtės papročiai labai sumenkėjo, todėl bus įdomu pažvelgti į senesnių laikų Lietuvos kaimo grėbėjėlių gražius papročius.

— Kunigiškių kaime per šienapjūtę,— pasakoja apie 80 metų moteris,— pievose nuo ankstyvo ryto šienpjoviai valiavo dainas, kurios iš tolo girdėjosi net visame kaime. Pusryčius išvirusios, grėbėjos skubėjo į pievas šieno grėbti. Išeidamos nešėsi lauknešėlius su žalibarščiais ir užkandžiais. Kiekviena grėbėja turėjo naują, dailų grėblelį. Išėjusios galan kaimo, užtraukė šienapjūtės grėbėjų dainelę:

Aukšti kalnai,
Žalios lankos,
Balti dobilėliai.
Ulevojo trys seselės,
Šienelį grėbdamos.
Ir atjojo jauns bernelis
Į žalią pievelę,
Ir atnešė gromatėlę
Su aukso žiedeliu...

Netrukus išėjo iš kaimo ir antras grėbėjėlių būrys. Šios, vydamosios pirmąsias, savaip dainavo:

Jojau, jojau vieškelėliu,
Šiuo plačiuoju keleliu.
Ir pamačiau merguželę,
Lankoj šieną grėbiančią.
Eikš, mergele, iš lankelės,
Paduok baltą rankelę...

Žangiai eidamos, pasivijo pirmojo būrio grėbėjas. Kurį laiką dainos nutrūko. Tuo metu gėrėjosi viena kitos gražiai rašytais grėbliais. O grėblių būta tikrai gražių. Kai paūgėjau į šešiolikinę pusmergę, Jonelis, mano širdelės paguoda, nuo savęs nutraukdamas popiečio poilsį, jau iš anksto prieš šienapjūtę, visą pavasarėlį dirbdino man margąjį grėblelį, kad padarytų gražiausią iš visų

mūsų kaimo grėbėjų grėblių. Ir padarė, nors bažnyčioj ant altoriaus dėk, tai grėblio gražumėlio būta!

— Įdomu, kuo jis tą grėblį išdabino, kad, sakai, labai gražiai atrodė? — teiravosi klausytojai.

— Sunku dabar viską ir atsiminti,— stengėsi kaip įmanydama nupasakoti grėblio pagražinimų smulkmenas.— Raudono obelinio medžio įvairiausiais vingeliais ir kitais marguliais dabinta grėblio galva buvo pritvirtinta prie grėbliakočio bent trimis karklo ar vyties dažais pamargintais lankeliais. Grėbliakočio išpjaustinėti negalima, todėl kotas buvo dažais rašyte išrašytas įvairiais pagražinimais, kurių nė nupasakoti negalėčiau. Grėbliakočio šonuose tarp kitų pagražinimų buvo prisagstyta mažutėlių veidrodžio šukelių, žibančiom žalvario galvutėm vinių, kad, saulei spindint, grėbėjų švytuojami grėbliai žaibuotų iš tolo. Grėbliakočio laibgalyje būdavo įtaisytas barškutis, kuris, šieną grėbiant, barška, lyg su muzika pritardamas. Grėbliakočio gale išgręžiama skylutė, į kurią supilti žirniai ar šrateliai tarška. Kitų grėbliakočių gale būdavo įtaisytas, panašiai kaip ir barškutis, švilpukas, kurį pūsdavo kaip dūdelę. Grėbliai su dūdelėmis labiau vartojami giriose susiūkčioti ir dainoms pritarti.

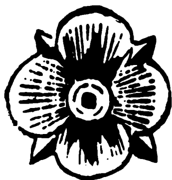
Kai, apžiūrėjusios grėblius, nuėjom į pievas, vyrams atidavėm pusryčius ir stojom į barą pradalgių daužyti, kad šienas geriau išdžiūtų. Eidamos baro galan, grėbėjos dainavo:

Man grėblelis išrašytas,
Nuo bernelio išprašytas.
Valio pievą pievytėlę,
Valio baltą dobilėlį!
Man grėblelis malevotas,
Nuo bernelio išviliotas.
Valio pievą pievytėlę,
Valio baltą dobilėlį! ir t. t.

Per šienapjūtę pjovėjų ir grėbėjų dainų valiavimais skambėdavo pievos ir miškai. Grėbėjų senoviniai marginiai drabužiai pievose ir žaliose lankose margavo kaip velykiniai margučiai.

— Sunkiosios baudžiavos metais gal nedainuodavot? — paklausėm pasakotoją.

— Dainuodavo ir baudžiavos laikais,— pasakojo senutė.— Tik tuomet dainuodavo ne iš linksmumo, o kad palengvintų sunkų darbą arba dvaro tijūno įsakymu. Baudžiavoj kartais ir darbas būdavo dirbamas pagal dainos taktą, kaip rikiuotėj. Jeigu kas atsilikdavo su darbu nuo dainuojamos dainos posmo, tas ir gaudavo tijūno bizūnų (rimbų) per pečius ir verkdamas turėdavo dirbti ir dainuoti. Seniau ir dirbti reikėjo daug daugiau, nes į lauką išeidavo net prieš saulei tekant ir dirbdavo laukuose ligi sutemų.

RUGIAPJŪTĖ

RUGIAPJŪTĖS PABAIGTUVĖS

Senovėje visi mūsų laukų darbai būdavo pradedami ir pabaigiami su tam tikromis apeigomis. Buvusių senovėje lauko darbų apeigų ir papročių palaikai atsispindi ir šių dienų kai kuriose darbo apeigose, kaip šit: arimo ir sėjimo pradžios, mėšlavežio, šienapjūtės, rugiapjūtės, linaraučio ir kitų.

Senovės lietuviai javų pjūtį pradėti eidavo į lauką labai iškilmingai, džiaugdamiesi ir linksmindamiesi naujos duonos sulaukę. Jei būdavo didelė šeimyna ar talka, tai pjūties pradėjimo apeigas atlikdavo su kunigu*. Kalvoje, kur nors ant akmens, paruošdavo aukurą. Pirmą pėdą supjaudavo pats kunigas, jei kunigo nebūdavo, tai šeimininkas. Supjovę pirmą pėdą, pamauna jį ant smaigčio ir pastato padirvėje. Paskui dėkoja derliaus dievui Pergrūdžiui, kad gerai javus užaugino, ir visų galybių dievui Perkūnui, kad apsaugojo nuo ledų ir audrų. Taip pat meldė dievus, kad leistų patiems sveikiems tą derlių suvartoti. Jei javai buvo menki, tai maldavo dievų, kad

* Apie tai rašo Daukantas „Būde senovės lietuvių".

stiprintų kenčiant alkį ir badą. Visa tai darė degindami aukas ant akmenų. Po šių maldų visa šeimyna ar talka pradėdavo pjūties darbą. Pabaigę javus pjauti, nupindavo varpų vainiką ir papuošdavo galvą grakščios mergaitės, tada eidavo namo dainuodami. Šeimininkas pasitikdavo pabaigtuvininkus, kurie padėdavo varpų vainiką ant baltos skraistės ir įteikdavo jį šeimininkui. Šeimininkas, padėkojęs darbininkams už vainiką, pakabindavo jį ant gembės garbingiausioje vietoje — pirkios gale už stalo. Tuojau pradedama pjovėjus vaišinti: visi geria ir valgo per visą naktį, linksminasi gerus šeimininkus garbindami.

Tai taip buvo pas mus žiloje senovėje, bet šį tą panašaus kai kur ir dabar galima pamatyti. Prieš keletą metų rugiapjūtės pabaigtuves keldavo kiekvienas ūkininkas, dabar to jau nebėra, o jeigu ir keliamos, tai jau nebe tokios kaip seniau.

Rugiapjūtė, kaip pati pirmoji javų pjūtis, buvo pradedama su didesnėmis apeigomis negu kitų javų pjūtys. Vienos gražiausių lauko darbų apeigų — tai rugiapjūtės pabaigtuvės, kurios kiekvienoje Lietuvos apylinkėje įvairiai atliekamos, nors apskritai visur labai daug kuo panašios.

Eidami į lauką rugių kirsti, visi darbininkai užtraukia seną sutartinę rugiapjūtės dainą:

Vai tu, rugeli,
Tu, žiemkentėli,
Ko tu siūbavai
Dieną naktelę?
Tu nebijojai
Šiauraus vėjelio.
Tik tu pabūgai
Jauno bernelio,
Jauno bernelio
Plieno dalgelio.

Supjovę pirmąjį rugių pėdą, parneša jį namo ir pastato svirno aruode. Tai daroma išreiškiant, kad jau šių metų duona įžengė į namus, todėl šiais metais jau bado nebus. Taip pat tai daroma, kad laumės ir aitvarai nenešiotų javų iš lauko.

Kai pareina iš lauko namo pirmą dieną rugius pjovę kirtėjai ir rišėjos, šeimininkė juos aplieja šaltu vandeniu.

Paskui šeimininkė pasirūpina darbininkus kokiu nors netikėtu skanėstu — naujiena pavaišinti. Tai daroma, kad javų branda būtų didesnė ir per rugiapjūtę lietus nelytų. Taip daroma Žemaičiuose, o kai kur ir kitur.

Pabaigę pjauti rugius, suriša benkartu ar vadinamąja boba didelį paskutinį rugių pėdą, kurio varpų susiskina ir pabaigtuvių vainikui pinti. Vienoje apylinkėje vienokios išvaizdos vainikai, o kitoje — kitokios. Ten, kur yra paprotys pabaigtuvių vainiką nešti užsidėjus ant galvos, paprastai pinamas apskritas vainikas. Jei vainikas nešamas rankoje, tada daromas jis su kokiu nors koteliu. O jei parneštas vainikas statomas ant stalo, daromas panašus į rugių gubą. Kai kur pabaigtuvių vainikai išdirbami labai gražiai, tokie laikomi ne vienus metus, kartais net į muziejų patenka. Dažnai pabaigtuvių vainiką dar papuošia darželio gėlėmis. Pabaigtuvių vainiką stengiamasi padaryti kuo gražesnį, kad gautų gerų dovanų ir šiaip, nes visi, stebėdamiesi gražiai padirbtu pabaigtuvių vainiku, paprastai giria nagingą vainiko pynėją.

Pabaigtuvių vainiką iš lauko parneša ne paprastai, bet su tam tikromis apeigomis. Vainiko nešėja paskiriama viena gražiausių mergelių, pirmoji rišėja ar baro vedėja, kuri gerai moka pabaigtuvių dainas ir visas jų apeigas. Pabaigtuvių vainiko nešėja eina pirma visų darbininkų užsidėjusi vainiką ant galvos arba laikydama jį iškėlusi rankoje. Visi eina dainuodami tam tikrą rugiapjūtės pabaigtuvių dainą. Rugiapjūtės pabaigtuvių dainų yra gana daug, jos kiekvienoje apylinkėje skiriasi turiniu ir melodija. Čia aš pateikiu keletą pabaigtuvių dainų, kurios dainuojamos nešant vainiką iš lauko:

Dėkui Dievui, Ponui Dievui,
Jog saulalė nusileido,
Jog saulalė nusileido,
Mes nupjovėm tėvui rugius.

Mes nupjovėm tėvui rugius
Ir suskynėm į kvietkelį,
Ir suskynėm į kvietkelį,
Ir nupynėm vainikėlį.

Mes nupynėm vainikėlį
Ir uždėjom ant galvelės,
Ir uždėjom ant galvelės,
Ir parnešėm senam tėvui.

Arba tokia:

Nupjovėm rugius,
Išvaikėm kiškius,
Tai šiais meteliais
Jau bado nebus.

Priimkit, ponai,
Sunkų vainiką.
Tuščias laukelis —
Nieko neliko.

Kiek vainike varpų,
Tiek lauke gubelių.
O kiek pėde grūdelių,
Tiek rugių pūrelių.

Dzūkų pabaigtuvių vainiko nešėjų dainos:

Išeik, motula, an dvaro,
Išeik, širdela, an dvaro,
Oi motula mano,
Priimk mocynėla mano,
Motula mieliausia!

Pascik pjovėjas nog baro,
Priimk rugių vainikėlį,
Priimk vainikėlį
Jaunų pjovėjėlių
Ilgai nevarginke.

Mes jau nuvargom an barelio,
Pailso mūsų kojos, rankelės,
Pjautuvai atšipo
Rugelius bepjaunanč,
Tankiausius begriežianč.

Graičiau, motula širdužėla,
Išeik pascikc pjovėjėlas,
Atkelke vartelius,
Adaryk duralas
In aukštų klėtelį.

(Iš Merkinės apylinkės, Raicininkų k.)

Kada, dainuodami pabaigtuvių dainą, vainiko nešėjai ateina prie kiemo vartų, šeimininkai, išgirdę dainuojančius, išeina pabaigtuvininkų pasitikti. Vainiko nešėja, pa-

sveikinusi šeimininkus, įteikia rugių varpų vainiką. Šeimininkai dėkoja už vainiką ir apdovanoja kokiomis nors dovanomis. Tuomet visus darbininkus sukviečia į trobą ir sodina už stalo. Stalo viduryje padeda rugiapjūtės pabaigtuvių vainiką. Tuo prasideda pabaigtuvių vaišės. Vaišinantis geriama už gerų šeimininkų sveikatą ir gerą javų derlių. Taip linksminamasi, valgoma, geriama, dainuojama ir šokama veik visą naktį. Iškilmingiausios pabaigtuvės keliamos, kada dirbama su talka.

Per pabaigtuvių vaišes pabaigtuvininkai gerdami ir linksmindamiesi dainomis garbina didelį šeimininkų vaišingumą. Tai galime matyti iš šios pabaigtuvių užgėrių dainos:

Už gaspadoriaus sveikatą
Gersim alų su ukvata;
Gaspadorių turim gerą:
Pila alaus mierą gerą.

Už sveikatą gaspadinės
Išdykysim tris stiklines.
Gaspadinė jauna, greita
Neša sūrį, kojas raito:

Kas kam darbo, kas kamaroj,
Bile yra viso gero.
Gerkim, gerkim, uliavokim,
Gaspadoriam dėkavokim.

Kitose apylinkėse rugiapjūtės pabaigtuvių apeigos būna kiek kitokios.

Štai Šakių apylinkėje, pabaigus rugius pjauti, mergaitės nupina rugių varpų vainiką, papuošia jį darželio gėlėmis, ir neša visi jį, dainuodami pabaigtuvių dainą, iki pat kiemo vartų. Prie kiemo nutyla dainavę, kad šeimininkė nepasislėptų nuo pabaigtuvių vainiko išpirkimo. Pabaigtuvininkai įeina su vainiku į trobą ir sveikina šeimininkę su rugiapjūtės pabaigtuvėmis. Tuomet šeimininkė turi išpirkti pabaigtuvių vainiką. Vainiką išpirkusi, šeimininkė visus talkininkus sodina už stalo ir vaišina gėrimais ir valgiais. Taip visi linksminasi iki švintant.

(Papasakojo *C. Kušleikaitė*)

Krakių apylinkėje (Kėdainių apskr.) rugius nupjovus, mergaitės nupina pabaigtuvių vainiką iš rugių varpų. Vy-

rai nusipina ilgas pynes iš rugių šiaudų. Pirmoji mergaitė neša pabaigtuvių vainiką užsidėjusi ant galvos, o visos kitos, apsikaišiusios galvas laukinėmis gėlėmis, eina paskui. Vyrai neša ilgą šiaudinę pynę ir darbo įrankius. Taip eina visi dainuodami pabaigtuvių dainą. Parėję namo, pjovėjai suriša šeimininką šiaudų pynėmis. Šeimininkas iš ryšių išsivaduoja išsipirkdamas dovanomis, o šeimininkė turi išpirkti pabaigtuvių vainiką. Tuomet visi sėdasi už paruošto, gėrimais ir valgiais nukrauto stalo ir prasideda linksmos pabaigtuvių vaišės.

(Papasakojo *R. Zapolskaitė*)

Šaukėnų apylinkėje (Šiaulių apskr.), pabaigus rugius pjauti, viena seniausių rinkėjų nupina didelį rugių varpų vainiką ir parneša jį namo. Įėjusi į trobą, pasveikina: „Tegul bus pagarbintas..." ir užklausia: „Ar laukiat svečių nebuvėlių?" Namiškiai vienu sykiu atsako: „Laukiam, laukiam!" Tuomet šeimininkams įteikiamas rugių varpų vainikas, vainiko įteikėja, duodama vainiką, pasako tam tikrą oraciją, kurioje išvardija visus rugelio žiemkentėlio vargus, džiaugsmus visų alkanų, sulaukusių šviežios duonos, sunkius darbus ir vargus rugių pjovėjėlių. Paskui paragina šeimininkus pasiruošti klojimus ir daržines sutikti svetį nebuvėlį — rugį. Pasakiusi oraciją, vainiko nešėja gauna iš šeimininkų dovanų. Tada prasideda pabaigtuvių vaišės, per kurias valgomi sūriai, sviestas, dešros ir geriamas alus ar kokia gira. Jei yra muzikantas, ir pašokama.

(Papasakojo senis *Bartašius*)

Seniau pas mus buvo gana daug labai įdomių rugiapjūtės burtų ir prietarų. Nemaža tokių senovės burtų ir dabar galima sužinoti iš senų žmonių, nors jais dabar ir senieji žmonės gal nebetiki. Keletą įdomesnių tokių senovės burtų čia pateikiu:

1. Dzūkijoje sakoma, kad, pamačius pirmą rugį žydint, reikia rugio žiedus suvalgyti, tada duona bus skalsi.
2. Merkinės apylinkėje stengiamasi pabaigti rugius pjauti su saule, kad duona būtų baltesnė.
3. Šiaulėniškiai pasakoja, kad, jei kuriais metais rugių varpose yra daug skalsių grūdų, ir rugiai būsią skalsūs.
4. Panevėžiečiai pjovėjai sako, jog naktį laumės raga-

nos dalgį jodinėjančios. Kad jos nejodinėtų, reikia, prieš padedant nakčiai dalgį, pagaląsti su pustykle.

5. Pasvaliečių buvo tikima, kad geresnį derlių galima gauti, jei, baigiant rugius pjauti, palieki nenupjautų rugių dideliam pėdui. Tada tuos rugius reikia išrauti su šaknimis ir surišti pėdan, sudedant varpas su šaknimis.

6. Dzūkijoje geriant alų, girą ar kokį kitą gėrimą, vyras turi užgerti moterį, o moteris — vyrą. Tada, sako, kviečiai augs.

7. Kai per rugiapjūtę eina viesulo sūkurys per rugių ar vasarojaus lauką, sakoma, jog tai einąs iš Liepojos javų pirklių „gaspadorius", apžiūrėdamas, ar geras javų derlius.

8. Šiauliškis ūkininkas, pamatęs javų lauke sūkuriuojant viesulą, džiaugiasi, sako, laimė einanti per jo lauką.

9. Merkiniečių buvo tikima, kad, norint gauti gerą derlių, reikia, važiuojant pirmo rugių vežimo, pasiimti į ratus iš klojimo kokių šiukšlių ir išbarstyti jas lauke, kad parodytum, jog ne viską atėmei iš lauko.

10. Panevėžiečiai, parvežę namo pirmą rugių vežimą, vieną pėdą užmeta ant jaujos. Tai daro, kad grūdų daugiau būtų.

11. Kraudami rugius klojimo galan, į pirmąjį rugių pėdą įdeda duonos ir druskos, kad duona būtų skalsi.

12. Kad klojime sukrautų rugių nekapotų pelės, į galą parvežamas iš lauko akmuo. Akmenį į vežimą įkelti ir iš vežimo iškelti turi atgalia ranka.

13. Panevėžiečių tikima, kad pelės šiaudus kapoja tada, kai, rugius kraunant, kas nors iš pirkios į klojimą eina valgydamas.

14. Smilgiečių sakoma: jei, rugius kraunant, kas nors klojime valgo obuolius, tai pelės javus ėda.

15. Panevėžiečiai, sukrovę rugius klojiman, įsmeigdavo į javus šermukšninę lazdą, kad aitvaras jų neišnešiotų.

16. Žemaičiuose, sukrovus rugius klojiman, paskutinis pėdas uždedamas atžagariai. Taip daro, kad laumės rugių brandos neatimtų.

17. Joniškėlio apylinkėje tikima, kad, eidamas iš jaujos, per kairį petį pažvelgęs, velniuką gali pamatyti.

18. Dzūkijoje yra patarlė, pašiepianti nuskurusius šlėkteles: „Pasipūtęs kaip šlėkcelė, rugius nupjovęs".

19. Dzūkijoje sakoma, kad, jei valgydamas barškinsi peiliu į stalą, badą parkviesi.

20. Merkiniečių sakoma, kad iškultus rugius reikia pilti į nevalytą aruodą, ant likusių pernykščių grūdų, tada visados bus pilnas aruodas.

21. Panevėžiečių tikima, jog, supylus javus aruodan, reikia javuose įbrėžti kryžių, kad aitvaras neišneštų.

PAGONIŠKOS RUGIAPJŪČIŲ APEIGOS

Nykstančių tradicijų žiupsnelis

Senovės lietuviai, būdami dideli gamtos garbintojai, kiekvieną svarbesnį laukų darbą — arimą, sėją ir javų pjūtį visada pradėdavo ir baigdavo su tam tikromis apeigomis. Tokiose apeigose būdavo maldaujama dievų palaimos javų derliui, aukojama geriesiems dievams, kad jie saugotų javus nuo nelabųjų dvasių gadintojų, piktiesiems dievams būdavo duodamos aukos, kad jie nekentėtų ir pikto nedarytų.

Senovės tikybos apeigų likučiai pastebimi ir šių dienų laukų darbų apeigose, nors jau daug kas labai pakitę ir sukrikščionėję. Rugiapjūtė, kaip pati pirmoji ir svarbiausioji javų pjūtis, būdavo pradedama su didesnėmis apeigomis negu kitos javų pjūtys. Prinokus javams, pjūties pradėti eidavo į lauką labai iškilmingai, džiaugdamiesi ir linksmindamiesi naujos duonelės sulaukę. Jeigu būdavo didelė šeimyna ar talka, tuomet pjūties apeigų atlikti kartu eidavo žynys arba kunigas. Nuėję parugėn, kur nors ant didelio šventakmenio paruošdavo tam tikrą alkavietę arba aukurą. Pirmąjį pėdą supjaudavo pats kunigas, o jeigu kunigo nebūdavo, tai vyriausiasis lauko šeimininkas. Supjovę pirmą pėdą, pamaudavo jį ant medinio smaigčio ir pastatydavo čia pat, padirvėje. Paskui užkurdavo aukurą arba alką, kuriame sudegindavo keletą javų varpų su visais grūdais. Taip padėkodavo Laimos ir Derliaus dievui už gerai užaugintus javus bei visų galybių dievui Perkūnuî už išsaugotus laukus nuo ledų ir audrų.

Taigi meldė dievus, kad leistų tą derlių patiems sveikiems suvartoti. Kai javai būdavo visai menki, tuomet maldaudavo savo dievus, kad jie skalsintų duoną ir stiprintų kenčiančius badą. Po šių aukų ir maldų visa šeimyna pradėdavo javų pjūties darbą.

Baigę pjūtį, nupindavo iš javų varpų vainiką, kuriuo papuošdavo dailios mergaitės galvą, ir, linksmai giedodami, eidavo visi pjovėjai namo. Parnešę varpų vainiką namo, padėdavo jį ant baltos drobinės skraistės ir atiduodavo namų šeimininkui. Šeimininkas, priėmęs vainiką, pakabindavo jį garbingiausioje namų vietoje — užustalės krikštasuolėje. Paskui vaišindavo javų pjovėjus ir pjovėjas. Taip visi linksmindavosi džiaugdamiesi javų laima.

Nors šiandien trūksta smulkesnių žinių apie senovės javų pjūties apeigas Žemaičiuose, bet vis dėlto yra išlikusių dainų, kurios tatai aiškiausiai patvirtina. Štai 1865 m. Kvėdarnos apylinkės Veiviržėnų klebonas kun. Tamulevičius yra užrašęs tokią dainą, kurioje aiškiai pasakoma, kad po rugpjūčio dievui Ruginiui paupely, ant kokio ten kalnelio, būsią aukos smilkomos. Tokia toji daina:

Tu, oželi juodbarzdali,
Auk, auk, auk!
Dievuks mūsų tavęs
Lauk, lauk, lauk.
Paupely yr kalnalis,
Kur ugnelė, kaip žvaigždalė,
Dieną naktį smelk, smelk, smelk.
Ten Ruginis su Žvanginiu
Dievui ožius smaug, smaug, smaug.
Po rugpjūtį ir rugsėjį
Vesim tave juodbarzdalį
Ant to tai kalnalio,
Ant to tai kalnalio.
Kur Ruginis su Žvanginiu
Garbei, šlovei dievų mūsų
Ir tave pasmaugs,
Ir tave pasmaugs.

ŠIAULĖNIŠKIŲ RUGIAPJŪTĖ

Rytmetį, dalgį išsiplakęs ir lankelį prisitaisęs, Jonas su Maryte išėjo kalnelin rugių kirsti. Laukais nuskambėjo rugiapjūtės dainelė:

Vai tu, rugeli,
Rugeli žiemkentėli,
Ko tu siūbavai
Žiemą vasarėlę?
Tu nebijojai
Šaltos žiemelės,
Tik pabijojai
Jauno bernelio,
Jauno bernelio
Plieno dalgelio.

Nutrūkus dainelei, sužvanga akmenine pustykle pustomas dalgelis. Aštraus dalgio pakirsti, gula rugiai į pradalgę. Paskui pjovėją eidama, Marytė rankomis suima pakirstus rugius, suriša į pėdus ir meta į šalį. Pirmąjį surištą pėdą pakelia virš galvos ir šūktelėja:

— Šių metų naujiena — naujos duonos yra. Rugio, rugio baltos duonelės!

Paruge ateina šeimininkė ratuota — užkandžių bagota. Ji atneša pjovėjams pusryčius. Priėjusi pjovėjus, taria:

— Padėk, Dieve, pjovėjėliams! Sunkiai dirbate, prašom pailsėti ir bent kiek pasistiprinti.

— Dėkui už gerą žodelį ir už pusrytėlį. Prašom talkon, mūsų miela šeimininke,— atsako pjovėjai.

Rinkėja pasiima pluoštelį pakirstų rugių, prieina prie šeimininkės ir sako:

— Žiūrėk, šeimininke, va kokie puikūs šiemet užderėjo rugiai, kaip nendrės.

O šeimininkė, pamiršusi tą gudrybę, kad rinkėja visa tai daro norėdama jos rankas šiaudų raiščiu surišti, čiupt ir paima raištį. To tik ir bereikėjo. Rinkėja šeimininkės rankas suriša vikriau nei rugių pėdą. O surišusi džiaugsmingai pašokėjo ir tarė:

— Šeimininkė surišta — šiemet mano rugių pėdai nebus palaidi. Bet palauk, mieloji, dykai iš to raiščio neišsivaduosi,— derasi gudri rinkėja.

— Reikia, reikia dovanėlių. Tokiai vikriai rišėjai šv. Onos atlaiduose Šiaulėnuose nupirksiu margą skarelę,— žada šeimininkė.

Dėkodama už pažadamas dovanas, mergaitė nurišo šiaudų raištį nuo šeimininkės rankų. Tuojau ten pat, prapjautame rugių bare, parengiamas ir rugiapjūtės prapjovų stalas. Tuo reikalu rugienoje pasimetama porelė rugių pėdų ir po vieną pėdą — kėdę atsisėsti už „stalo". Susėdus prasideda trumpos prapjovų vaišės, po kurių vėl skamba dalgiai rugiuose.

Rugiapjūtės kaitriai saulutei pažvelgus į šulinio dugną, dalgiai dainuodami nuėjo namo pietų. Šeimininkė vikriai sukosi virtuvėje. Laukdama pareinančių iš lauko kirtėjų, ji gryčios tarpduryje pasistatė milžtuvėlę šalto vandens ir nuolat žvilgčiojo kieman, kad neįeitų trobon nepastebėti rugių pjovėjai. Kai tik kiemely sužvangėjo tvorelėj kabinami dalgiai, trobos tarpduryje pasirodė šeimininkė su milžtuve vandens. Tuojau šliukšt, šliukšt kirtėjams ir rinkėjoms šaltuoju vandenėliu per pečius.

— O tai bent gražiai apliejau — bus balta duonelė ir sausa rugiapjūtė,— džiaugėsi šeimininkė.

— A ta ta, tokią šiltą dieną pritiko šaltas vandenėlis, nereikės nė Šušvėn maudytis eiti,— juokėsi šlapi pjovėjai.

Už aplaistymą šeimininkė pasistengia pjovėjams atsilyginti kokiu gardumynu. Virtuvėje jaučiamas šviežių bulvių šustinio kvapas. Įkaitę pjovėjai pasigardžiuodami srebia šaltus žalibarščius. Tuojau pasirodo ant stalo laukiamoji šių metų naujiena — šiųmetinių bulvių pirmasis valgis — šustinis. Tai atsilyginimas pjovėjams už jų apliejimą.

Kiekvieną naujo derliaus valgį pirmoji ragauja šeimininkė. Paragavusi pirmą šaukštą šustinio, šeimininkė kaukšt, sudavė šaukšto galvute mergaitės kakton ir sako:

— Skalsa šių metų naujienai!

— Skalsum, skalsum. Dieve, duok sveikatos ir visiems metams,— linksmai atsako mergaitė ir savo ruožtu kaukštelėja šaukštu berno kakton.

— Ar pašėlai, taip smarkiai muši, galvą man suskaldysi,— šluostydamas bulvėtą kaktą, atsakė bernas.

— Prabočyk, tatai į sveikatą,— juokavo mergaitė.

Čia toks paprotys, kad, valgant pirmą kartą šįmetinį valgį, pasveikinama šaukštu į kaktą. Nors kartais ir skau-

džiau suduodama, bet už tai niekas negali pykti. O tai daroma, kad būtų skalsa ir valgis eitų į sveikatą.

Vakarop parėjęs iš lauko, šeimininkas sako:

— Rytoj žada du dalgiai ateiti talkon, gal Dievas duos pabaigtuves.

Vyturėliui linksmą rytmečio maršą tirliuojant, rasota paruge sidabriniai dalgiai nužygiavo į rugių lauką. Auksinės rugių varpos, lenkdamos galvas žemyn, sveikino pjovėjus. Saulutei pažvelgus pro miškų viršūnes, rugių lauke sudainavo plieno dalgeliai. Taip visą rugiapjūtės dieną vyrai švaistėsi dalgiais rugių lauke, o mergaitės lankstėsi prie virstančių žemėn auksinių varpų. Kai vyrai plakė atšipusius dalgius, mergaitės gubų pavėsyje pynė iš rugių varpų pabaigtuvių vainikus. Į pavakarį kaimyno du dalgiai atėjo talkon.

Prieš pat saulėlydį surišusi paskutinį pėdą, Marytė šūktelėjo:

— Ulia, ulia, pabaigtuvės!

— Baltą duonelę šiemet valgysite, su saule nuvertėm rugelius,— pasidžiaugė kaimynas.

Rinkėjos rikiuojasi pabaigtuvių eitynėms. Vienon lėkštėn padedamas ant baltos skarelės garbingasai pabaigtuvių vainikas, o kiton ant baltos skarelės įrioglinamas trišakis rugių pėdelis — gaspadorius. Pabaigtuvių vainikai eina pirmi, o iš paskos žengia trys dalgiai. Rugių lauku nuaidi šiaulėniškių rugiapjūtės pabaigtuvių daina:

Pradėjom pjauti iš visų šalių,
Nupjovėm visus sulig vienu.
Rugį, rugį, tą nebuvėlį.
Atkelkit vartus ligi pat galo,
Priimkit svetį, tą nebuvėlį.
Rugį, rugį, tą nebuvėlį.
Užtieskit stalą per visą dvarą,
Kad ant to stalo būt viso gera.
Rugio, rugio pilnus aruodus.
Nesigailėki sviesto, sūrelio,
Duos tamstai Dievas baltą duonelę.
Rugio, rugio baltą duonelę.
Nesigailėki bėro driganto,
Nujok į Vilnių pas muzikantą.
Rugio, rugio tai pabaigtuvės.

(Piktonių k.)

Pabaigtuvininkams atidainuojant, šeimininkai užsidaro trobos duris ir laukia priemenėje pasislėpę. Priėję trobos slenkstį, talkininkai su dalgiais ir rugių vainikais sustoja čia, vidun neina, nes juos turi pasitikti šeimininkai. Vainikų nešėjos šeimininkus kviečia daina, o kirtėjai žvangina dalgius pustyklėmis, darbo muzika pritaria dainai:

Išeik', mūsų ponai, iš palociaus,
Priimk' vainikėlį sunkios procės.
O kad nepriimsite — atgal grįšme,
Rugių vainikėlį sudraskysme...

(Šiaulėnai)

Rugių vainikams, kaip didžiausiems svečiams, durys atidaromos ko plačiausiai. Nusilenkdamos vainikų nešėjos palabina:

— Tegul bus pagarbintas...

— Per amžius,— atsako šeimininkai.

— Ar laukiate to svečio nebuvėlio?

— Laukėme, laukėme, Dievui dėkui ir sulaukėm.

Linktelėjusi galvą, vainiko nešėja pradeda vainiko įteikimo kalbelę:

— Atėjo svetys, vardu rugys, kuris visą metą sunkų vargelį vargo: šaltį ir lietus kentėjo. Niekas jo negailėjo, niekas jo neužstojo, žiemą nuo šalčių tik sniego pusnis užklojo. Atėjo pavasaris, Dievas atsiuntė šilimą ir perkūnus, kurie atgaivino rugelį tą žiemkentėlį. Paaugęs ligi žmogaus stuomens, jis sukrovė kvepiančius žiedelius ir uždulkino jais visus laukelius. Šviesi dangaus saulelė visą mielą vasarėlę brandino jo varpose grūdelius, džiugino duonutės laukiančius alkanus žmonelius. Džiaugėsi gyvulėliai ir maži paukšteliai, jog ir jie bado nematys. Kada geltonos sunkios varpos nusviro žemėn, atėjo jauni berneliai ir mergelės, kirto juos ir į pėdus rišo. Dabar gi tas svetys nebuvėlis prašo tamstų, kad jis būtų linksmai sutiktas ir maloniai priimtas. Jis reikalauja, kad daržinės būtų išvalytos, klojimas iššluotas ir klėtys išvėdintos, nes jis netrukus pareis ir ten ilsėsis.

Šis puikus mūsų vainikėlis nupintas iš brangiausių gėlelių — iš auksinių rugių varpelių. Prašom jį priimti ir mūsų jaunų nepamiršti. Mes už visus tuos savo vargelius neprašom didelių dovanų — nei auksų, sidabrų, nei deimantų brangių. Mūsų talkelei reikia už stalo vie-

telės, o ant to balto stalo kad būtų nors juodos duonelės su sviesteliu ir balto sūrelio su ragaišiu. O prie to viso gal dar surasi ir kokios sulelės užkandžiui nulieti, kad nepaspringtumėm. Turi plačią gryčią ir gražią seklyčią, šen ar ten leisi jauniems talkininkams patrepsėti — rugelį pakulti. Skalsa ir laima visiems!

Šeimininkai priima rugių vainikus. Vainikų nešėjoms dovanojama po baltą sidabrinį pinigą, kad duona būtų balta kaip sidabras. Apsidžiaugę gražiais vainikais, šeimininkai padeda juos vidury stalo. Stalas uždengtas balto lino staltiese. Lubos žalių beržų šakelėmis kaišytos. Šeimininkas stato ant stalo ąsotį alaus su putele, o šeimininkė padeda baltą sūrį kaip žagrę. Talka kviečiama už stalo:

— Prašom, talkele, prašom aplaistyt rugelį, kad duonelė būtų baltesnė, kad, rugius vežant, lietutis nelytų.

Linksmieji pabaigtuvininkai įsismaginę dainuoja:

Pasėjau grūdą,— pūras priaugo,
Maža šeimyna, nėra kas valgo.
Kodėl, kodėl, kodėl negerti,
Kodėl, kodėl linksmiems nebūti?..

Pagaliau išsitraukia muzikantas iš kampo armoniką ir ima groti rugiapjūtės šokį:

Tėvas pjovė rugelius,
Močia rišo pėdelius.
Parveš man, iškuls man,
Į aruodą supils man...

— Na, gana jauniems sėdėti, kurie tik kojas dar pavelkate, eikite viduaslin „rugelio kulti“, kitaip — kuliant rugiai menkai byrės,— ragina tėvas jaunimą šokti.

Kai įsismagino, vien rugelio šokio jauniems neužteko; nors nuo darbo nuvargę, bet miela jauniems ir pasilinksminti. Taip vaišinamasi, linksminamasi ligi vėlyvo vakaro. Tuo ir baigėsi linksmos šiaulėniškių rugiapjūtės pabaigtuvės.

DAINUOJA DALGIAI RUGIŲ LAUKE

Rugiapjūtė Aukštaitijoj

Bręsta rugiai,
Bręsta kviečiai,
Priėjo laikas pjauti.
Klausė sūnus tėvutėlį,
Katros jaunam joti:
— Ar puikiosios, bagotosios,
Kur žmonės rodijo,
Ar tos mielos našlaitėlės,
Kur pats padabojau?..

Dainuodami rugiapjūtės dainas, dalgiai išeina į rugių laukus. Siūbuoja, linguoja geltonai nunokę rugiai Aukštaitijos kalvose. Džiaugiasi visi — didi ir maži sulaukę naujo derliaus pjūties.

Sužvangėjo parugėje dalgiai, šeimininkas supjovė pirmą rugių pėdą ir padėjo jį ten pat, rugienoje. Pirmasis rugių pėdas — tai prapjovų vaišių stalas, ant kurio šeimininkė padeda sūrį. Visi pjovėjai, supjovę po rugių pėdą, pasimeta rugienoje ir sėda prie rugiapjūtės pradėtuvių vaišių stalo. Sėsdami prapjovų vaišių, dainuoja:

Pjauti linksma, pjauti gera,
Kad rugeliai gerai dera.
Uždерėjo, Dievas davė,
Mes nupjausma, mums ir šlovė.
Dabar prašom gaspadorių,
Mūsų darbo pravadorių:
— Duok mums alaus, ne arielkos,
Uždėk sūrį ant torielkos...

Šeimininkas užgeria pjovėjus stikline alaus, o šeimininkė pjausto sūrį ir dalija visiems po gabalą. Prapjovų vaišės trumpos, nes pjovėjų laukia darbas.

Pasistiprinę pradėtuvių vaišėmis, pjovėjai ir pjovėjos, dainuodami rugiapjūtinę, eina į darbą:

Ant kalno rugiai,
O pakalnėj kviečiai.
Ženyk mane, tatušėli,
Šitam rudenėly.
Kai būsiu ženotas,
Tai būsiu bagotas...

Po kelių dienų rugiapjūtė baigiasi. Baigdami kirsti paskutinį pradalgį, pjovėjai šaukia:

— Nebeliko, nebeliko!

— Gaidį pamušom, gaidį!

— Ulialia, pabaigtuvės rugelio! — šaukia surišę paskutinį rugių pėdą.

Pasidarę pabaigtuvių vainikus, pjovėjai ir pjovėjos gražiai apsivainikuoja galvas, gėlėmis apkaišo darbo įrankius ir eina namo dainuodami:

Oi, seniau buvo būdas senolių,
Vainiką namo nešė rugelių.
Oi, liuli liuli, oi, liuli liuli!
Vainiką namo nešė rugelių,
Ir pasitiko senas tėvelis,
Tai dėkavojo už vainikėlį:
— Aš dėkavoju šiandien dienelę,
Kad jūs parnešėt man vainikėlį.
Statau butelį ir čerkytėlę,
Prašau prabočyt mano talkelę.
Dedu ant galvos rugių vainiką,
Rugių vainiką ir su kasnyku.
Gražiai supintos rugių kaselės,
Labai pritinka man ant galvelės...

Priėję prie gryčios durų, pjovėjai, dalgiais žvangindami, įsiprašo į vidų.

— Garbė Jėzui Kristui,— nužemintai pagarbina.

— Per amžius,— atsako šeimininkai.

— Ar laukiate to svečio nebuvėlio, kuris pareina į jūsų namelius, laukuose išvargęs didžius vargelius, ir įsiprašo čia poilsio nors ne ilgam laikui: tik dviem, trims savaitėms, kada jis vėl grįš į mūsų laukus. Taigi prašom jį tinkamai priimti, išvalyti daržines ir klojimus, nes ten jis poilsį turės. Prašom priimti tą mūsų brangų rugelių vainiką, pagarbiai jį užlaikyti ir mums, jauniems, nepagailėti gerų vaišių ir dovanėlių.

Vainiko nešėja rugių vainiką uždeda šeimininkei ant galvos. O rugių juostos nešėjas šeimininką sujuosia pabaigtuvių juosta. Vainikuotus šeimininkus talkininkai kiek pašokdina, padainuoja „rugines“ dainas.

Šeimininkas stato ant stalo butelį pabaigtuvinio gėrimo, vadinamosios „citrininės su žiburiukais“. O šeimininkė atneša kokį sūrį begalį. Vienas kuris pjovėjų tuo

tarpu apvainikuoja pabaigtuvių butelį rugių varpų vainiku. Prasideda linksmos pabaigtuvių vaišės. Po išgertuvių valgomas senovinis aukštaičių vaišių valgis — virtinėliai. Virtinėliai pagaminti iš varškės su ruginiais miltais ir virti ant ruginių šiaudų puode.

Po pabaigtuvių vaišių muzikantai lumzdeliais ar skudučiais groja aukštaičių rugiapjūtės šokį:

— Tėvai, rugiai byra.
Tėvai, rugiai byra.
— Tegul byra,
bile yra.
Tegul byra,
bile yra...

Šokėjai ir šokėjos išeina „rugelių kulti", atseit šokti. Taip visi linksminasi ligi pusiaunakčių, nepaisydami didelio nuovargio.

Taigi linksmas aukštaitis su meile nudirba ir sunkiausius savo mylimos žemelės darbus.

KUPIŠKĖNŲ RUGIAPJŪTĖS PAPROČIAI

Prapjovos

Kaip pasakoja 80 m. senutės Juodakienė ir Mažeikienė, kupiškėnai dar prieš kokius 60 metų rugius pjauti pradėdavę su tam tikromis apeigomis, kurios čia ir šiandien yra vadinamos prapjovomis. Rugiai pjauti pradedami būtinai savaitės pradžioje — pirmadienį ar antradienį. Pirmas pjauti pradeda dalingasis arba turtingasis kaimo ūkininkas, kad javų laima būtų didesnė. Pjauti eina visi — vyrai ir moterys. Seniau pjovė visi pjautuvais, o dabar — jau vienarankėmis dalgėmis ir mažais vienarankiais grėbliukais. Didžiųjų dalgių čia dar nevartoja.

Pradėti rugių pjauti moterys eidavusios galvas baltos drobės nuometais apsirišusios ir su baltomis prijuostėmis, o vyrai visai baltais rūbais apsivilkę. Baltos plačios kelnės, o ant kelnių užleisti ilgi baltos drobės marškiniai, sujuosti marga kryžine juosta, ir ant galvos namų darbo šiaudinė skrybėlė. Einant į lauką, šeimininkė neša didelį sūrį, o šeimininkas — ąsotį alaus. Eidami dainuoja:

Bręsta rugiai,
Bręsta kviečiai,
Priejo čiesas pjauti.
Klausia sūnus tavutėlį,
Katros monei joti:
— Ar puikiosios, bagotosios,
Kur žmonas rodijo,
Ar tos mielos našlaitalas,
Kur pats pasdabojau?

Pirmon eilėn pjauti stoja pats šeimininkas, o paskui — visi kiti. Kai visi pjovėjai supjauna po vieną rugių pėdą, pradedamos prapjovų vaišės. Ant pirmojo rugių pėdo šeimininkė padeda sūrį, o šeimininkas pastato alaus ąsotį. Aplink tą pėdą, kaip apie stalą, susėda visi pjovėjai ir pjovėjos, kiekvienas pasideda sau pėdą atsisėsti. Susėdę ratu, dainuoja:

Pjauti linksma, pjauti gėra,
Kad rugėliai gerai dėra.
Užderėjo, Dievas dova,
Mas nupjausma, mums ir šlova.
Dabar prošom gaspadorių,
Procės mūsų pravadorių,
Duok mums alaus ne arielkos,
Uždėk sūrio unt torielkos.

Šeimininkas užgeria alumi susėdusius pjovėjus ir pjovėjas, o šeimininkė pjausto sūrį ir dalija visiems užkandį. Pasivaišinę pradėtuvių vaišėmis, eina pjauti dainuodami:

Unt kolno rugiai,
O pakalnaj kviečiai,
Žėnyk monį, tatušėli,
Šitam rudenėly.

Nuobaigos

Baigę paskutinę pradalgę, visi garsiai sušunka: „Nebaliko, nebaliko! Pamušom gaidį!“ Tada viso kaimo pjovėjai išgirsta, kad jau tas ir tas baigė savo rugius pjauti. Mergaitės nupina rugių varpų vainiką, o vyrai — juostą. Vainikas pinamas apvalus, su tuštuma vidury, kad būtų galima jį uždėti ant galvos. Kartais pinamas vainikas iš stačių varpų, tokio vainiko kitoje pusėje pinama ilga juosta iš tų pačių šiaudų ir biagiama varpų kutu. Juosta pinama iš trijų šiaudų pluoštų ir pradedama bei baigiama varpų kutu abiejuose galuose. Eidami namo, pjovėjai dalgelius užsikabina ant grėbliuko galvos ir užsideda ant peties. Eina dainuodami:

Oi, seniau buvo būdas senelių,
Vainikų namo nešė rugėlių.
Oi, liūli liūli, oi, liūli liūli,
Vainikų namo nešė rugėlių.
Kai pasitiko mielas tėvėlis,
Tai dakavoja už vainikėlį:
— Aš dakavoju šiandien dienaly,
Kad jūs parnėšat mon vainikėlį.
Statau būtalį ir čerkytaly,
Prašau prabočyt šiandien dienaly.
Dedu unt golvai rugių vainikų,
Rugių vainikų ir su kasnyku.
Gražiai supintos rugių kasalas,
Labai pritinka mon unt galvalos.

Parneštą namo rugių vainiką uždeda šeimininkei ant galvos ir vainikuotą šeimininkę visi po truputį pašokdina. Šeimininką sujuosia juosta, nupinta iš rugių. Šeimininkė padeda ant stalo sūrį, o šeimininkas — butelį „citrininio su žibuliukais“ — toks jau buvęs senovės gėrimas, Ant butelio užmauna rugių varpų vainiką. Šeimininkė paduoda į stalą senovės rugiapjūtės pabaigtuvių valgį — ruginių miltų virtinius su varške, virtus ant ruginių šiaudų. Duodama valgius į stalą, dainuoja:

Išėjo tėvėlis į miškų,
Išėjo motynala į miškų,
Išėjo visi vaikai į miškų.

Kai nuskamba tos dainos paskutiniai žodžiai — „iškepė paladų“, šeimininkė sušunka: „Volgykit, vaikai, iškeptų paladų!“ Tada visi pradeda gerti ir valgyti.

Baigę pjauti savo rugius, eidavo kaimynui talkon. Pas kaimyną pabaigus, irgi būdavo pabaigtuvių vaišės.

VIENARANKĖ DALGELĖ

Lietuvoje per rugiapjūtę galima matyti rugius kertant įvairiomis kirtimo priemonėmis. Vienur kerta senoviškais riestais, kaip delčios mėnuo, pjautuvais, kitur — jau dalgėmis ir mašinomis, bet nuostabiausias rugių kirtimo įrankis — tai kupiškėnų vienarankė dalgelė su grėbliuku. Dalgelėmis pjauna rugius Kupiškio, Skapiškio, Rokiškio, Subačiaus ir Šimonių apylinkėse.

Vienarankė dalgelė gana keistas įrankis, kurio negalima pavadinti nei dalge, nei pjautuvu, nes ji yra lyg tarpinis variantas, taip sakant, pagerintas pjautuvas. Dalgelės geležinė dalis tokia pati, kaip ir didžiųjų dalgių, tik trumpesnė, kotas labai trumpas, vos trijų sprindžių ilgio, galas užriestas, kad būtų patogu į ranką paimti. Dalgelei priklauso ir trumputis vienarankis grėbliukas.

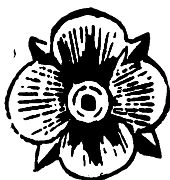
Įdomu stebėti, kaip dalgele kertami javai. Kirsdamas dalgele javus, kirtėjas dešinėje rankoje laiko dalgelę už rankenos, užsimoja ja, iškeldamas virš galvos, ir kerta visu smarkumu javų pašaknėn, o kaire ranka trumpakočiu grėbliuku prilaiko javus. Tokiu būdu padaręs kelis kirčius, kai jau susidaro javų pėdas, tuo grėbliuku ir dalgele nukirstus javus suritina į pėdą ir palieka dirvoje nesurištus. Kertant dalgele javus, atskiros rinkėjos nereikia, nes kiekvienas pats pjauna ir surenka, todėl pjauti eina visi — vyrai ir moterys. Paskui visus pjovėjus eina

vienas žmogus kaip rišėjas, kuris surinktus pėdus tik suriša šiaudiniu raiščiu ir sustato į gubas.

70—80 m. senukai pasakoja, jog Kupiškio apylinkėje prieš 60—70 m. visi javai būdavo pjaunami lenktais senoviškais pjautuvais, kokiais dabar pjaunama Zarasų apskr. ir Dzūkijoje. Senieji kupiškėnai dar yra naudoję senoviškus pjautuvus, nes čia dabartinės vienarankės dalgelės atsirado vėliau, kupiškėnai gerai prisimena.

Paprastomis dalgėmis kupiškėnai rugių nepjauna, mat rugių rinkėjoms esanti per daug sunki rugiapjūtė. Jei kas čia panorėtų rugius kirsti paprasta dalge su rinkėja, tai čia rinkėjos negautų. Rinkėjos ne vien bijosi baisios kankynės, bet nė viena nemoka rinkti paskui pjovėją. Jei kupiškėnas rugius kerta su paprasta didžiąja dalge, tai jis pats su ta dalge rugius ir pėdan surenka, rinkėjos neturi. Kupiškėnų moterys ir mergaitės pačios pjauna javus ir pačios surenka.

Šiaulių apskr. dalgelės išnyko prieš 80 metų. Čia jos vadinosi įskapčiai.

GRAŽIAI SUPINTOS RUGIŲ KASELĖS LABAI PRITINKA MAN ANT GALVELĖS

Rugiapjūtės pabaigtuvės

Rugiapjūtė, kaip didžioji mūsų derliaus pjūtis, visuomet būdavo baigiama šauniomis pabaigtuvių vaišėmis ir linksmybėmis. Dalis tų gražiųjų senovės rugiapjūtės pabaigtuvių papročių kai kuriose Lietuvos vietose išliko ir ligi šių dienų, nors gerokai jau pasikeitę. Taigi įdomu bus pažvelgti, kaip seniau atrodė tokios rugiapjūtės pabaigtuvės. Kadangi pabaigtuvės būdavo kiek skirtingos kiekvienoje Lietuvos apylinkėje, tai čia susipažinsime tik su vienos apylinkės — Rytų Aukštaitijos papročiais.

Baigdami kirsti paskutinį rugių pradalgį, vyrai linksmai šaukia:

— Nebeliko, nebeliko! Gaidį pamušom!

Rišėja, surišusi paskutinį rugių pėdą, iškelia jį virš galvos ir šaukia:

— Ulia, rugelio pabaigtuvės! Ulia, gaidžio skerstuvės!

Tuojau rugių kirtėjos mergaitės ar moterys — o Rytų Lietuvoje pjauna ne tik vyrai, bet ir moterys — iš paskutinio rugių pėdo varpų nupina gražų pabaigtuvių vainiką ir juostą. Rugių vainikas paprastai pinamas apskritas, kad tiktų ant galvos užsidėti. Tik Kupiškio apylinkėje teko matyti rugių vainiką, kurio varpos į šalis skleidžiasi, bet stirkso aukštyn, ir ant galvos atrodo jis kaip karališka karūna. Vainiko užpakaly nupinamas ilgas šiaudinis kasnykas, kurio galas baigiasi gražiu varpų kutu. Tas vainiko kasnykas siekia juosmenį.

Rugių pjovėjai iš šiaudų nupina gražią pabaigtuvių juostą. Juostos pinamos labai įvairiai, su prašmatniais pagražinimais. Paprasčiausia pabaigtuvių juosta pinama iš trijų rugių pluoštelių kaip kasa. Juostos abu galai užbaigiami rugių varpų kutais.

Pasidarę pabaigtuvių vainikus, pjovėjai ir pjovėjos jais pasipuošia galvas. Kartais kokie pamaivos dėl didesnio gražumo save ir darbo įrankius apkaišo lauko gėlėmis. Šauniai pasipuošę, eina namo linksmai dainuodami pabaigtuvių dainą:

Oi, seniau buvo būdas senelių,
Vainiką namo nešė rugelių.
Oi, liuli liuli, oi, liuli liuli!
Vainiką namo nešė rugelių.
Kai pasitiko mielas tėvelis,
Tai dėkavoja už vainikėlį.
Oi, liuli liuli, oi, liuli liuli ir t. t.
— Aš dėkavojau šiandien dienelę,
Kad jūs parnešat man vainikėlį ir t. t.
Statau butelį ir čerkytėlę,
Prašau prabočyt šiandien dienelę ir t. t.
Dedu ant galvos rugių vainiką,
Rugių vainiką ir su kasnyku ir t. t.
Gražiai supintos rugių kaselės,
Labai pritinka man ant galvelės ir t. t.

Priėję prie gryčios durų, pasibeldžia į duris dalgiais žvangindami ir įsiprašo į vidų. Viduje pasitinkančius šeimininkus pagarbina:

— Garbė Jėzui Kristui...

— Per amžius,— atsako šeimininkai.

— Ar laukiate to svečio nebuvėlio, kuris pareina į jūsų namelius ir, išvargęs didžius vargelius, įsiprašo čia poilsio, nors neilgam: po dviejų, trijų savaičių jis vėl grįš į jūsų laukus. Taigi prašom jį tinkamai priimti, išvalyti daržines ir klojimus, nes jis ten poilsį turės. Pagaliau prašom priimti tą brangų rugelių vainiką, pagarbiai jį saugoti ir mums, jauniems, negailėti gerų vaišių ir dovanėlių.

Vainiko nešėja rugių vainiką uždeda šeimininkei ant galvos, o rugių juostos nešėjas šeimininką sujuosia pabaigtuvių juosta. Darbininkai dainuodami, šūkaudami šeimininkus kiek pašokdina. Vainikuoti šeimininkai sėda už pabaigtuvių vaišių stalo ir sodina visus talkininkus.

Šeimininkas stato ant stalo tam tikro pabaigtuvių gėrimo butelį, vadinamosios „citrininės su žibuliukais", o šeimininkė padeda kokį didesnį begalį sūrį. Seniau sūris būdavo geriausias vaišių valgis. Vienas kuris pjovėjų butelį apvainikuoja rugių varpų vainiku. Prasideda pabaigtuvių vaišės. Toliau duodamas į stalą senovinis rugiapjūtės pabaigtuvių valgis — virtiniai. Virtiniai būna pagaminti iš varškės bei ruginių miltų ir virti ant ruginių šiaudų.

Pasivaišinę pabaigtuvininkai eina „rugių kult", vadinasi, kiek pašokti. Muzikantai skudučiais ar lumzdeliais groja:

— Tėvai, rugiai byra,
Tėvai, rugiai byra.
— Tegul byra, bile yra,
Tegul byra, bile yra ir t. t.

Po pabaigtuvių vaišių rugių vainikai pakabinami garbingiausioje namų vietoje — gale stalo, vadinamojoje krikštasuolėje. Kai, javus iškūlę, grūdus supila į svirno aruodus, rugių vainiką padeda ant aruodo viršaus, kad aitvaras grūdų neišnešiotų. Prasidėjus sėjai, vainiką iškulia ir jo grūdus, sumaišę su kitais, pasėja, kad javai gerai derėtų ir ledai neišmuštų.

RUGIAPJŪČIŲ PABAIGTUVĖS DZŪKIJOJ

Gražioji Dzūkija dalį savo senovės įdomių papročių išlaikė net iki šių dienų. Tarp daugelio šio krašto papročių paminėtini ir rugiapjūtės pabaigtuvių papročiai.

Gal nė vienoje mūsų krašto apylinkėje nėra taip branginama duonelė, kaip smiltėtoje Dzūkijos šalelėj, kur ji gana sunkiai auga. Galbūt dėlto čia ir tas derlius dorojamas su didele pagarba ir tam tikromis apeigomis.

Rugių laukui bąlant, senas ir prityręs dzūkas, eidamas paruge, pabraukia kepure per varpas. Jeigu įkrenta kepurėn bent vienas rugio grūdas, jis nė nekramtęs grūdo sako:

— Rugiai byra, laikas pradėc pjauc!

Moterys surenka pjautuvus, vyrai juos paaštrina, pašvitina ir eina į lauką. Pjauti eina visi — moterys ir vyrai, jauni ir seni. Pjautuvu — tai ne dalge: čia kiekvienas pats sau pjauna ir renka. Ežiomis per rugių lauką traukia eilė pjovėjų. Pjautuvas kaip lankelis užkabintas ant peties, vienoje rankoje — ąsotis šalto vandens, kitoje — ryšulėlis duonos su lašiniais ir visa pjovėjo manta. Eidamos rugių lauku, pjovėjos dainuoja:

Mūsų lygūs laukeliai,
Mūsų gražūs rugeliai,
Mūsų jaunos mergelės
Baltus rugelius pjauna,
Pjaudamos gražiai gieda...

Rugių lauko kalnely pradedamos rugiapjūtės prapjovos. Šeimininkė pirmoji supjauna dailų, gražų rugių pėdelį, vadinamąjį gaspadorių, ir padeda atskirai nuo kitų pėdų. Paskui visos pjovėjos pjauna po saujelę, deda į krūveles ten pat, rugienoje suriša į pėdelius ir palieka ligi pavakario. Kai pavargsta bepjaudamos, kaitrią dieną dainuoja:

Vaikščiojo tėvulis
Pabarėmi, parugėmi,
Prašinėjo saulalės
Be kepurės, be kepurėlės:
— Vai saulala motula,
Vakaruosna vėlyvusa!

Be mano dukrale
Jau nuilso, jau nuvargo
Geruosius rugelius bepjaudama,
Tankiąsias kapelas
Skaicydama, skaicydama.
Vaikščiojo šešurėlis
Pabarėmi, parugėmi,
Prašinėjo saulalas
Su kepure, su kepurėle:
— Vai saulala motula,
Rytuosna ankscyvusa!
Dar mano martelės
Nenuilso, nenuvargo
Bloguosius rugelius
Bepjaudamos, bepjaudamos,
Retąsias kapelas
Stacydamos, stacydamos...

Pavakary visus pėdus sustato į gubas. Po pirmomis keturiomis gubomis padeda po akmenuką, kad pelės rugių nekapotų. Buvo manoma, kad akmuo, kaip nepaprastai kietas daiktas, magišku būdu tą savo kietumo savybę perduoda rugiams. Taigi, jei grūdai bus kieti kaip akmenukai, pelės greičiau dantis išsilauš negu grūdą perkrims.

Vakare pjovėjos, užsimetusios pjautuvus ant pečių, dainuodamos eina namo. Šeimininkė parneša namo ir prapjovų pirmąjį pėdelį — „gaspadorių". Įėjusi gryčion su rugių pėdu, pasisveikina:

— Tegu bus pagarbintas.

Kiti jai atsako:

— Per amžių amžius...

— Duok, Dievuli, sveikiem valgyc, prapjovėm naujos duonelas,— tai pasakiusi, pėdelį pastato užustalės garbingiausioje vietoje, vadinamojoje pakucioje.

Ta pagarba pirmajam pėdui — tikriausiai senosios lietuvių tikybos liekana, nes seniau pirmasis javų pėdas buvo aukojamas dievams.

Baigdamos pjauti rugius, pjovėjos iš didžiausių ir gražiausių rugių varpų nupina šeimininkui dailų pabaigtuvių vainiką. Rugius stengiasi baigti pjauti dar prieš saulei nusileidžiant, kad duona baltesnė būtų.

Pareidamos iš lauko su pabaigtuvių vainiku, pjovėjos traukia pabaigtuvių dainą:

Išėj' tėvulis ant didžio dvarelio,
Tai jis pamatė mergų pulkelį.
Tai jis paklausė, tai pažiūrėjo,
Oi kur dainuoja jauna dukrelė.
Tai ji dainuoja ant pabarėlio,
Rugelius bepjaudama,
Kapelas stacydama...

Parėjusios namo, pjovėjos sustoja prie gryčios durų ir dainuoja sutiktuvių dainą:

Išeik, tėvuli, ant dvaro,
Išeik, motula, ant dvaro.
Pastik pjovėjas nog baro,
Priimk rugių vainikėlį,
Jaunų pjovėjėlių nevarginki.
Mes jau nuvargom ant barelio,
Pailso mūsų kojos, rankelės,
Pjautuvai atšipo, aštrieji atšipo,
Tankius rugelius bepjaunant...

Atsiveria durys, išeina šeimininkas su buteliu vyno ar degtinės, o šeimininkė — su sūriu. Vainiko nešėja užkabina didelį rugių varpų vainiką šeimininkui ant kaklo. Šeimininkas vainiko nešėjai įteikia gėrimo butelį, o šeimininkė — sūrį. Šeimininkų kviečiama, talka eina į gryčią ir sėda už stalo. Tuoj šeimininkė iškepa lašininę paucienę, vadinamą stacioka. Prasideda linksmosios pabaigtuvių vaišės. Visi išgeria bent po stiklelį vyno ar degtinės, kad duonelė balta būtų. Valgo sūrį, sviestą ir paucienę.

Pasisotinę pradeda linksmai dainuoti. Kai yra koks muzikantas, talkelė gražiai pašoka. Išsiskirsto tik apie vidurnaktį.

Nupjauti rugiai, savaitę pastovėję lauke, išdžiūva, tada ir suvežami namo į kluonus. Tuo metu švariai išvalomos kluonų šalinės. Kluono vidus iškaišomas žaliomis pelūno šakelėmis ir šventomis žolėmis, nes jos yra ypatinga galia — saugančios javus nuo pelių, žiurkių ir kt.

Prieš parvežant iš lauko pirmąjį rugių vežimą, atnešamas iš pirkios pirmasis prapjovų pėdelis — „gaspado-

rius", kuris čia padedamas atskirai nuo kitų pėdų. Šeimininkas, prieš važiuodamas pirmojo vežimo iš lauko parvežti, persižegnoja ir prašo skalsos derliui. Vežėčiosna paprastai įsimeta bent kokių šiaudų pabirų, kad, surinkęs javus iš lauko, turėtų ką pabarstyti, nes kitaip laukas bus tuščias ir javai kitais metais nederės.

Pirmojo rugių vežimo šeimininkė laukia prie kluono su balta staltiese, kuria buvo užtiestas Velykų stalas. Prieš įvažiuojant vežimui į kluoną, staltiesę patiesia po vežimo pirmagalio ratais, kad abeji ratai su rugių vežimu per ją pervažiuotų. Šeimininkas, įvažiavęs kluonan, pasisveikina:

— Tegul bus pagarbintas...

— Ant amžių... — jam atsako.

— Ar laukiate tokių svečių? — klausia.

— Laukiam, laukiam. Duok, Dieve, skalsos ir visų daliai,— atsako kluone laukiantieji.

KAPSŲ RUGIAPJŪTĖS PABAIGTUVĖS

Įdomi ir reta mūsų sodžiaus egzotika

Šiandien Kapsuose jau retai kur beužtiksime gražių senovės papročių, nors seniau, prieš kokius 70—90 metų, kapsai turėjo savo papročių, net gražesnių už žemaičių ar dzūkų. Gražios būdavo Kapsų rugiapjūtės pabaigtuvės, nors dabar čia jos baigiamos užmiršti, tik šimtamečiai seneliai jas bemini.

Seniau turtingų Kapsų vaišingi ūkininkai mėgdavo kelti labai linksmas ir iškilmingas rugiapjūtės pabaigtuves. Kaip visi sunkesni ūkio darbai, taip ir rugiapjūtės būdavo nudirbami su didelėmis talkomis. Paprastai talkininkams už darbą pinigais nemokėdavo, todėl šaunios pabaigtuvių vaišės būdavo lyg ir atlyginimas darbininkams, už jų sunkų darbą ir vargą.

Dirbant su talka, net sunkiausius ūkio darbus, taip pat

ir rugiapjūtės, lydėjo dainos. Kapsai turėjo net tam tikras rugpiajūtės dainas, vadinamas vienbalsėmis, mat jas dainuodavo vienu balsu. Vienos dainos būdavo dainuojamos einant į lauką, pavyzdžiui: „Augo linas šalia kelio, jis augdamas bėdavojo“, kitos — rugius kertant, kai kirtėjas, barą išvaręs, vėl eina baro galan, užsimetęs dalgį ant peties. Tada jis ir užtraukia: „Kad aš pjoviau, pjovėjėlė ant kalnelio“. Ilsėdamiesi dainuodavo: „Vai žalias, žalias, žalias karklų krūmelis“ ir „Oi tu, varna, oi tu, varna juodasparnė, rūta žalia!“ Vakare, einant namo, dainuojama: „Nedėkavojam mes pristovėliui, ką anksti leido, tik dėkavojam šviesiai saulelei, ką tamsiai leidos“. Bet ypač daug gražių dainų būdavo dainuojama per rugiapjūtės pabaigtuves.

Kai rugiapjūtės lauke dirba samdyti darbininkai ar talkininkai ir pas juos ateina kokiu nors reikalu ūkio šeimininkai, gudresni darbininkai, kad gautų išpirktuvių, suriša šeimininkus šiaudiniu raiščiu. Surišti reikia mokėti be prievartos, apgaunant. Dažniausiai rinkėja ar kirtėjas paima rugių pluoštelį, atneša šeimininkui parodyti, jog labai drūti šiaudai ar dideli grūdai, ir sako:

— Žiūrėkite, kokie šiemet rugiai — kaip nendrės, nevalioju nė rakštį surišti.

Taip kalbėdama, tik švikšt rugių rinkėja ir užriša šeimininkui ant rankos šiaudinį raištį. Tik tada šeimininkas supranta, kodėl jam rodomas šiaudų stiprumas. Žino surištasis, kaip išsivaduoti iš šiaudinio raiščio. Jis, nieko nelaukdamas, pažada rišėjai gerą dovanėlę ar sidabrinėlį, tada toji pati ir nuriša raištį. Šiandien raištis rišamas ant rankos prie peties, bet kartais užrišamas ir ant kojos arba kaip juosta sujuosiamas liemuo.

Baigiant rugius kirsti, mergaitės nupina gražų rugių varpų vainiką. Juo gražesnis pabaigtuvių vainikas, juo daugiau dovanų galima tikėtis už jį gauti. Kapsų pabaigtuvių vainikai pinami įvairūs, bet daugiausia lanko formos, kad ant galvos tiktų. Kartais jie būva panašūs į senovės kapsų pamergių vestuvinius galvos papuošalus, vadinamąsias pakakles su kasnykais, tik čia, žinoma, viskas iš rugių varpų ir šiaudų, be aukso galionių, šilko kasnykų, nors kartais apkaišoma šiek tiek darželio gėlėmis ir rugiagėlėmis. Kapsuose yra toks prietaras: pabaigtuvių vainiko nereikia kaišyti žolėmis, nes rugiai būsią žolėti.

Baro vedėja, arba pirmoji rinkėja, dažniausiai esti ir pabaigtuvių vainiko nešėja. Tokia garbė dažniausiai tenka šeimininkų samdytai metams mergiotei. Pabaigtuvių vainikas namo nešamas labai iškilmingai, lyg su kokia procesija. Pirmoji eina vainiko nešėja su rugių varpų vainiku ant galvos ir dainuoja rugiapjūtės pabaigtuvių dainą. Iš abiejų vainiko nešėjos pusių eina dvi jos palydovės. Per lauką vainiko nešėjas lydi šeši raiteliai. Du joja priešais vainiko nešėją, o kiti — šalia. Jie saugo vainiko nešėjas, kad jų neaplietų kas nors vandeniu ir neatimtų pabaigtuvių vainiko. Raiteliai apsitaiso nepaprastai. Galvas pasipuošia aukštais, iš šiaudų nupintais giveriais, lyg vestuvių kvieslio ar piršlio kepurėmis. Per petį pasikabina šiaudinius kardus ant šiaudinių pasaitų. Baltus drobinius marškinius susijuosia gražiomis šiaudų juostomis. Raitelio arklys — tai tokia beržo šaka, kurios vienas galas apipintas rugių šiaudais, kad būtų panašu į arklio galvą. Jodami raiteliai švaistosi šiaudiniais kardais, dainuoja, šaukia, rėkia kaip vestuvininkai. Paskiausiai eina rugių rinkėjos ir kirtėjai su dalgiais. Eidami dainuoja ir dalgiais žvangina. Šią dainą visuomet dainuoja eidami per lauką.

Vai tu, rugeli,
Tu, žiemkentėli, (2 *k.*)
Tu nebijojai
Šaltos žiemelės, (2 *k.*)
Tik pabijojai
Jaunų brolelių. (2 *k.*)
Jaunų brolelių
Plieno dalgelių, (2 *k.*)
Jaunų seselių
Baltų rankelių. (2 *k.*)

Kiekviename kaime ši daina šiek tiek kitaip dainuojama, tačiau visur ji yra labai panaši. Atėję prie pat kiemo vartų, uždainuoja kitą dainą, vadinamąjį jėvarą. Šia daina šeimininkai išprašomi išeiti vainiko nešėjų pasitikti su dovanomis. Ši daina taip pat ne visų vienodai dainuojama: kai kurie dainininkai žodį kitą pakeičia, nors turinys beveik nesiskiria. Tarpučiuose „jėvarą" dainuoja taip:

Stovi jėvaras tarp vartų,
O jo šakelės an antrų.

Išeik, broleli, an dvaro,
Nukirsk šakeles jėvaro,
Inleisk talkelę in dvarą.

Išeik, sesele, an dvaro,
Priimk vainiką rugelių.
Sunku man jaunai stovėtie,
Rugių vainiką laikytie.

Išeik, močiute, an dvaro,
Priimk talkelę nog baro.
Tavo talkelė nuilsus,
Kalne rugelius nukirtus.

Kalne rugelius nukirtus,
In kapeles suskaičius,
In rykeles sustačius.

Kiek yr vainike varpelių,
Tiek pošnios rugių kapelių.*
Kiek yr vainike grūdelių,
Tiek rugių lauke rykelių.

Kai vartus atkelia, talkininkai įeina kieman dainuodami;

Vai tamsu, tamsu an dvaro,
Bajorai dvarą apstojo,
Jaunas paneles išgaudė,
Margas anteles iššaudė.

Dainuodami šią dainą, talkininkai meta dalgius ir griebiasi vandens. Vieni čiumpa ąsočius, kibirus, kiti — puodelius, lauknešėlius ir kitus indus. Kol vainikas šeimininkams neįteiktas, laistytis negalima, bet visi tik apsirūpina vandeniu ir laukia. Vieni užsilipa ant pirkios stogo, kiti — ant aukšto, dar kiti sulipa į aukštus medžius, žodžiu, kur kam patogiau. Vainiko nešėjoms prisiartinus prie durų, šeimininkai atidaro duris ir iškilmingai pasitinka. Kad apsisaugotų nuo vandens, šeimininkai apsisupa baltomis drobinėmis paklodėmis. Vainiko nešėjas pasitinka su buteliu vyno arba kokios saldžios degtinės. Tuojau šeimininkas įpila kiek stiklinėn vyno, šliukšt vainiko nešėjai ant galvos, ir toji jau aplieta „žaliuoju vyneliu“.

* Pošnia — javų laukas.

Vainiko nešėja palenkia galvą, ir šeimininkė nuima jai nuo galvos rugių vainiką, o uždeda sidabro muštinį ar daugiau, be to, dar duoda dovanų margą prijuostę ar gražią skarelę. Vainiko nešėja, atsidėkodama už dovanas, bučiuoja šeimininkei į ranką. Šeimininkas įsipila stiklinėn vyno ir užgeria vainiko nešėją. Kai tik vainiko nešėja išgeria vyną, visi talkininkai iš visų pašalių taikosi ją aplieti šaltu vandeniu, bet ji už tai pykti negali, nes tai daroma, kad duona baltesnė būtų ir rugiai geriau derėtų. Paskui laisto jie vieni kitus: kirtikai — grėbikes, grėbikės — kirtikus, kol nė vieno sauso nelieka arba, kaip čia sakoma, kol nė vieno nelieka nepakrikštyto pabaigtuvių krikštu.

Jei laistymosi dar maža, tai vyrai, pasigavę mergiotes, neša upėn išmaudyti arba nors prie šulinio. Tuo metu šeimininkė ruošia pabaigtuvių stalą. Pirkios vidus ir pabaigtuvių stalas apkaišytas, aptaisytas šilkadiemedžio šakomis. Stalo viduryje padėtas pabaigtuvių vainikas. Stalas apkrautas valgiais: sūriu, sviestu ir balta duona. Stalą paruošus, šeimininkė išeina kviesti talkos pabaigtuvių vaišių.

— Gana, vaikeliai, laistytis, prašom pabaigtuvių gertie,— sako.

Talka sueina trobon ir sėdasi už stalo. Šeimininkas atneša statinaitę vyno. Pirmiausia užgeriamas pirmasis kirtėjas, paskui — pirmoji grėbikė, kuri kartu yra ir vainiko nešėja. Vyrams duodama po 6 didelius stiklelius vyno, o moterims — po 4 mažus. Po užgertuvių visi dainuoja:

Nesigailėkit juodų drigantų,
Parvežkit mums nor muzikantų.
Nesigailėkit bėrų žirgelių,
Parvežkit alaus porą bačkelių.
Nesigailėkit balto sūrelio,
Duos jums Dievulis gražų sūnelį.

Per pabaigtuvių vaišes dainuojama daug ir įvairių rugiapjūtės ir jos pabaigtuvių dainų. Jei būna šioks toks muzikantas, tai pagroja, o jaunimas šoka iki vėlyvos nakties.

Rugiapjūtės pabaigtuvių vainikas tuoj po vakarienės paimamas nuo stalo ir pakabinamas garbingiausioje namų vietoje, kur nors užustalėj trobos gale, ir ten laiko-

mas iki kitų metų rugiapjūtės. Rugius sėjant, dalį vainiko iškulia ir su pirmuoju sieku pasėja, o kitoje rugiapjūtėje kabindami naują vainiką, senąjį vištoms sulesina, kad vištos būtų dėslesnės.

Tačiau ir senovėj ne visi Kapsų ūkininkai taip gražiai ir iškilmingai švęsdavo rugiapjūčių pabaigtuves. Kur koki šykštūs, apsileidę ar vargingi, nė už pabaigtuvių vainiką nieko neduodavo ir jokių pabaigtuvių vaišių neruošdavo. Tokiam ūkininkui — toksai ir vainikas: ar kokią žolių šluotą surišę parvelka, ar dagilį parneša. Dainuoja dainas, kuriose pajuokiami blogi šeimininkai ir jų namai.

Vai kieno, kieno tas dvaras
Klony pastatytas,
Kuolais apramstytas...

LINAROVIS, LINAMYNIS, KŪLIMAS

AUKŠTAIČIŲ LINARŪTĖ

Aukštaitija — turtingas linų kraštas. Rudeniop čia visų kaimų galulaukių padirviuose matyti auksu geltonuoją nunokę lineliai. Kai kur pabarėly nuskamba ir linksma rovėjėlių dainelė. Linas — bene vienintelis mūsų laukų augalas, nusipelnantis tokios pagarbos, kad būtų apdainuojamas daugely senųjų mūsų tautos dainų. O tokia pagarba linui galbūt teikiama todėl, kad jis mus rengia. Be to, senovės įsitikinimu, linas turįs ypatingą galią kovojant su velniais, raganomis ir kitomis piktomis dvasiomis.

Rytmetį iš Smilgių kaimo išeina būrelis rovėjų, linarūtiškai pasipuošusių, baltomis drobinėmis prijuostėmis pasidabinusių. Vienos jų nešasi ąsočius parūgštinto vandens, kitos — po kūlį šiaudų linų kūliaraišiams.

— Mergaitės, ar girdite, kaip gražiai rovėjos pabary dainuoja. O ko mes tylime, lyg į laidotuves eidamos. Dainuokime,— ragino linksmoji Meiliūnų Aliutė.

— Liūdyte, tu gerą balsą turi, pradėk. Vedi barą, vesk ir dainą,— prašė kitos.

Netrukus nuaidėjo laukais senoji „lininė“ dainelė:

Už jūrų marių, už vandenėlių,
Ten vargo mergelė linelius rovė.
Ne tiek ji rovė, kaip gailiai verkė,
Ant juodos žemelės parsipuldama...

— Klausykit, tokią liūdną dainuojam. Dar, ko gero, susigraudinusios ir verkti pradėsime,— priešinosi linksmosios dainininkės.

— O man tokios našlaitėlių dainelės labai patinka. Galime padainuoti ir linksmesnių, ar maža aš jų moku,— pasididžiuodama tarė dainininkė.— Štai kad ir šią, pašiliečių dainuojamą:

Pasėjo broliukas
Geltonus linelius.
Lylia, oi lylia,
Geltonus linelius.
Užaugo broliuko
Geltoni lineliai.
Lylia, oi lylia,
Geltoni lineliai.
Pražydo broliuko
Geltoni lineliai.
Lylia, oi lylia,
Geltoni lineliai.
Nuroviau broliuko
Geltonus linelius.
Lylia, oi lylia,
Geltonus linelius ir t.t.

Rovėjoms priėjus linų pabarėlį, daina nutrūksta. Sustojusios pabarėj, rovėjos apžvelgia linų laukelį, renkasi, nuo kurio krašto pradėti rauti, tariasi, kuri ves barą.

— Nieko nebus, trauksime burtus, kuriai reikės baro vedėja būti,— pasiūlė Kastutė.

— Matai, kokia ji gudri, nori sau išburti baro vedėjos vietą, o drobę išaudė kaip tvorą,— priekaištavo kitos.

— Na, jeigu taip, tai tegul veda saviškė,— sutiko ir Kastutė.

— Kastute, pradėk, tik žiūrėk, kad išvestum tiesų barą, tada kaip lynas gausi tiesų vyrą,— pridėjo Gailiutė.

— Dieve, duok sveikoms nurauti, suverpti, išausti ir kraitelin sukrauti,— prieš pradėdama pirmą saują rauti, prašė Dievo palaimos.

— Linarūtė pradedama su daina, tad dainuokime, baltesnės drobės bus,— ragino viena kitą linksmosios rovėjos ir pradėjo „lininę“:

Aš pasėjau linelį,
Ne mažutį didelį.
Lylia, oi lylia,
Ne mažutį, didelį!
Ir aužaugo linelis,
Ne mažutis didelis,
Lylia ir t.t.
Ir pražydo linelis ir t.t.
Ir nunoko linelis ir t.t.
Ir nuroviau linelį ir t.t.

Baro vedėja, surovusi pirmą linų pėdelį, jau buvo jį berišanti, bet ją sulaikė senoji Dagilienė, sakydama:

— Kastule, ką darai, bene pamiršai, kad rovėjoms reikia pirmosios saujos linais apsijuosti pusiaują? Kitaip rovėjoms pusiaujas sopės, negalės nė rauti, ir joks kitas vaistas nuo to nepadės.

— Dar, ko gero, ir galvas reikės linais apsiraišioti, kitaip gal ir galva ims sopėti,— pašiepdama tarė jaunoji rovėja.

— Jums, jauniems, senų patarimai atrodo lyg burtai, nieko verti, bet jei yra senas, visų gerbiamas paprotis, tad jo ir mes turime laikytis, kol kas geresnį atras,— atrėžė senoji rovėja ir pirmoji apsijuosė pluošteliu linų iš pirmojo pėdelio. Paskui ją linų raikščiais apsijuosė ir kitos rovėjos.

— Dabar, ligi vakaro dainuodamos, galime rauti linus,— pritarė senoji rovėja ir pradėjo senovės linarūtės dainą:

Viena linelius nuroviau,
Viena linelius nuroviau.
Lylia, bernelis mano,
Lylia, tinginėlis mano!

Viena linelius iškūliau,
Viena linelius iškūliau.
Lylia, bernelis mano ir t.t.

Staiga linarūtės daina nutrūko. Kastulė pirmoji rado dvilypį suaugusį liną, vadinamą lyne, ir džiaugdamasi ėmė garsiai šaukti!

— Lynę, lynę radau!

— Lynė, tikrai lynė,— pritarė kitos.— Duok šen! — Ir paėmusios lynę, padarė iš jos vainiką ir uždėjo jį Kastulei ant galvos.

— Laimė, Kastule rado lynę, vadinasi, paskutinę linarūtę vainikuota linelius rauna — šiemet ją apmartuosim. Tiesų barą vesk, Kastule, kitaip tave tiesus bernelis pames ir gausi kokį šleivą, kreivą.

— Tiesus josios Indrius, tiesus kai linas,— priekaištavo kitos.

— Na, mergos, palinksminkime lynės radėją dainele,— pasiūlė viena talkininkių ir pradėjo:

Pašilėj, pašilėj saulė tekėjo,
Palankėj mergelė linelius rovė.
Atjojo bernelis jaunas, nevedęs,
Šokindams, mandrindams savo žirgelį.
— Padėk, Dievs, mergelei linelius rauti.
— Dėku tau, berneli, kur jodinėji?
— Pas tavo tėvelį gėriau ir valgiau.
Man tave tėvelis jau pažadėjo.

— Saulė jau pietuose, laikas rovėjėlėms namo,— ragino senoji Dagilienė.— Atsiminkit, jei nenurausim ligi vakaro, negausime ir pabaigtuvių. O jei dešimt rovėjų nenurautų per dieną devynių siekelių sėjimo laukelį,— gėda būtų kam ir sakyti.

Parėjusios pietų, sėdo už stalo ir skubiai srėbė kopūstus su šviežiomis bulvėmis. Rovėjos, kaip sunkiai dirbančios talkininkės, pavaišinamos geriau negu paprastai. Taigi ant jų stalo pasirodė sūris, sviestas ir kitos rudens derliaus gėrybės.

Toliau darbas su daina truko visą dieną. Taip ligi saulėlydžio buvo jau visas pabarėlis linų pėdeliais nuklotas. Rovėjos baigė paskutinį barą. Surovusios paskutines linų saujas, rovėjos mostelėjo jomis saulės link ir sušuko:

— Linų, linų! Baltų linelių!

Lynėmis vainikuotos, žengė rovėjos namo dainuodamos:

Močiutė mane barė,
Linelių raut išvarė.
Oi ly, oi lylia lia,
Linelių raut išvarė.
Žalius linelius roviau,
Margus kraitelius kroviau.
Oi ly, oi lylia lia,
Margus kraitelius kroviau...

JAUNOJI MERGELĖ LINELIUS ROVĖ...

Derlinguose Pašešupių laukuose vešlūs linai užauga rovėjoms ligi juostos. O darbščiosios šios apylinkės audėjėlės — turtingiausios gražiųjų lino raštų kraitelių. Kas gi gražiau apdainuos žaliajį linelį, jeigu ne Pašešupių dainininkės.

Rudeniop Šešupės palankėse auksu geltonuoja nunokę linai. Šen ir ten girdėti laukuose linksmos linarūtės dainelės. Vienoje Šešupės pusėje rauna linus Tarpučių kaimo rovėjos ir dainuoja:

Tekėjo saulelė pro debesėlį,
Vai tai, vai tai, pro debesėlį,
Vai tai tai, vai tai tai, pro debesėlį.
Atjojo bernelis pro beržynėlį ir t.t.
Jaunoji mergelė linelius rovė ir t.t.
Jaunajam berneliui pasidabojo ir t.t.

O antroje Šešupės pusėje geltonuojančiame linų lauke būrys Kvietiškio rovėjų varo platų barą. Kvietiškietės, kaip dvaro darbininkės, nepėsčios, neužsileidžia Tarpučių dainininkėms, šioms atsikirsdamos taip dainuoja:

Tėveli mano,
Širdele mano,
Sėk man baltus linelius
Ant maružių krantelio.

Linelius roviau,
Rankas mazgojau —
Nuskandinau žiedelį
Į maružių dugnelį.

Ten pėsti ėjo,
Ten raiti jojo,
Ten laiveliu liūliavo —
Ieškojo mano žiedelio.

Kad ir jūs rasit
Mano žiedelį —
Neleis mane močiutė
Už Tarpučių bernelio...

Toliau, dešiniame Šešupės krante,— Mokolų kaimas. Ateina, atšvytuoja į Pašešupį būrelis linų rovėjų ir nuo Mokolų kaimo. Rovėjėlės pasidabinusios baltomis prijuostėmis su žičkų raštais, eina nusitvėrusios žalius ąsočius tyro vandenėlio, o eidamos dainuoja:

Augo linas šalia kelio,
Jis augdamas bėdavojo:
— Vai, ai, Dievulėliau,
Nėra kada man užaugtie.

Nėra kada man užaugtie
Nei žiedelių susikrautie,
Nei žiedelių susikrautie,
Nei sėklelių sunokytie.

Kas dienelė vis vėtrelė,
Kas naktelė vis šalnelė...

Nuėjusios linų pabarėn, pasiraito rankoves, pasikaišo ir užima linų barą rauti. Barą veda ta, kuri, kaip sakoma, turi tiesią akį, labiau patyrusi linų rovėja ir gera daininінkė.

Rauna, rauna rovėjėlės gelsvus linelius ir nė nepastebi, kaip tyliai per linieną prie jų eina šeimininkė, tik staiga išgirsta:

— Padėk, Dieve, rovėjėlėms linelius rauti.

— Dėvui dėkui, kad gražūs užderėjo,— linksmai atsako rovėjos.

— Taip gražiai dainavot, tik aš nebaigtą dainelę nutraukiau,— apgailestavo šeimininkė.

— Et, ko čia gailėtis, negi nutrūkusią dainą bedurstysim. Negi tą vieną mes mokam. Per dieną neišdainuočiau, kiek aš tokių linarūtės dainų moku,— gyrėsi baravedė.

Tuo tarpu viena gudri rovėjų pasiėmė pluoštelį linų, priėjo prie šeimininkės ir sako:

— Širdel, žiūrėk, kokie šiemet drūti tamstos linai.

Šeimininkė, nė neįtarusi rovėjos gudrybės, čiupt už linų raiščio, o šitai to tik tereikėjo: švikšt ir surišo linų raiščiu šeimininkės rankas.

— Dievui dėku, šiemet tvirti linai bus — pavyko gražiai surišti mūsų šeimininkę,— džiaugdamos kvatojo rovėjos.

— Žiūrėkit, kokios jūs gudrios! O ką gi aš turiu darytie? — klausia lyg nežinodama šeimininkė.

— Žinai, širdele, jeigu nori, kad tamstos lineliai būtų stiprūs ir iš jų išaustos drobės būtų tvirtos, tai iš to linų raiščio turi išsivaduoti aukseliu ar sidabrėliu, o jei ne aukseliu, sidabrėliu, tai nors baltos drobės stuomenėliu... Linų raištį nuo tamstos baltų rankelių gali nurišti tik tas, kuris turėjo valią jas surišti. Taigi prašom negailėti gražių dovanėlių jaunoms rovėjėlėms ir pažadėti! — derėjosi prašydamos šeimininkės išperkamųjų dovanų.

— Ką jau padarysi, duosiu po kokį ketvergį. Tik, baigusios linus rauti, nepasididžiuokite — pareikite namo visos kartu, aplaistysime linelį žaliuoju vyneliu, kad baltesnės drobelės būtų. Gal atsiras ir muzikantas koks, galėsite su berniokais „linelius pakultie“,— mergaičių širdeles linksmindama, žadėjo šeimininkė.

Baigdamos linus rauti, iš linų galvučių nupynė rovėjos apskritą pabaigtuvių vainiką. Baro vedėja, užsidėjusi vainiką ant galvos, su visu būriu rovėjų žygiavo namo dainuodama:

Ir užaugo linelis,
Ir užaugo geltonas,
Ir užaugo žalias linas,
Tam tadrylia, žalias linas.

Ir nuroviau linelį,
Ir nuroviau geltoną,
Ir nuroviau žalią liną,
Tam tadrylia, žalią liną!..

Nusimazgojusios rankas, linų rovėjos sėda už pabaigtuvių stalo. Ant stalo balta lino staltiesė, o ant jos — baltas sūris, kaip lino drobelė. Prasideda vaišės ir lino garbinimas.

Rovėjoms besivaišinant, kaimyno bernas atitempė armoniką ir ėmė ją rikdyti. Merginos nerimsta nešokusios, tačiau su linų vainiku ant galvos mergaitei šokti nedera, todėl nė viena jų neina šokti, kol bernai neatėmė iš jų pabaigtuvių vainiko. O vainiką iš merginų reikia atimti vogčia. Žinoma, tam reikia sumanumo ir vikrumo.

Mergos sėdi užstalėje ir dainuoja įvairias lino daineles, o tuo tarpu bernai gudrauja, kaip joms nutraukti nuo galvos linų vainiką. Vienas bandė pro atvirą langą, bet nepavyko. Kitas mėgino pro pastalę, bet taip ir nepavogė. O gudrusis, gražiai kalbindamas mergaitę, ir nučiupo jos linų vainiką. Tad šiam ir teko garbė pašokdinti vainiko nešėją.

LINKSMI KAIMO LINAMYNIAI

Mašinų amžiuje daug kuo pasikeitė ir mūsų kaimo gyvenimas. Prisimenant mūsų senovę, prisimintini jau baigiami pamiršti ir senieji kaimo linamynio papročiai, kurų jau reta kur bematyti.

Kai šaltasis rudenėlis ant žaliųjų rugelių želmenėlių ir darželio rūtelių patiesia savo baltas drobeles — šalnas ir sniegą, tuomet kaimo jaujose mintuvai dainuoja linksmas linamynio daineles. Eidamas kaimo pakluonių takeliu pro rūkstančias jaujas ir pirteles, kur paprastai „tik laumės ir aitvarai, ir kitos nelabos dvasios bastosi“, girdi smagiai taukšinčius mintuvus ir garsiai aidinčias linksmas „linines“ daineles:

Lineli, lineli, lineli, ta ta to!
Lino žiedas, ai ratuto!

Pasižvalgę kaimo pakluonėse, pamatysime nuostabų vaizdą. Tarp aukštųjų šiaudų žagų stovi susigūžę seni klojimai. Pro šiaudinių stogų žalias kerpes smilksta, rūksta dūmai iš besikūrenančių jaujų. Žiūrint tatai atrodo, tarytum žalias stogas be ugnies dega. Kaime, tai matydamas, kiekvienas piemuo žino, jog čia ne gaisras, o linamyniui džiovinami linai.

Įėjęs rūkstančios jaujos vidun, visuomet rasi ją pilnutėlę pridžiautą išdirgusių linų ir kelmais ar durpėmis besikūrenančią krosnį. Jaujos viduje ir visame klojime tirštų dūmų debesys siekia beveik žemę. Jaujos dubos durys plačiai praviros. Duboje, priešais besikūrenančią krosnį, sėdi senelis ir rūko pypkę. Krosnies karštuose pelenuose kepa jaujos krosnies gardumynas — bulvės, be kurių nei per kūlę, nei per linamynį neapsieinama. Keptomis bulvėmis vaišinasi krosnies kūrentojai, linų mynėjai ir pypkės užsidegti jaujon užėję malonūs kaimynėliai.

Pavakariu kaimo pakluonėmis dainuodami eina bureliai linksmų talkininkų. Skamba, aidi toli ir arti linamynio sutartinės:

Ir užaugo linelis,
Ir užaugo žalias linas.
Tam tadrylia, žalias linas!

Per linamynį jaujose spingsi burokiniai žibintai su lajinėmis žvakutėmis, tokie anuomet ir per vestuves žibėdavo. Seniau dar nebuvo net paprastų žibalinių žibintų — „liktarnų", o apie vėjo neužgesinamas tuomet nė kalbos nebuvo. Klojimo aslos vidury stovi kelios eilės medinių mintuvų. Linų mynėjai ir mynėjos stovi prie mintuvų ir, ranka nusitvėrę mintuvus, mina linus taukšėdami:

— Taukš, taukš, taukš! Taukš, taukš, taukš!

Linus minančios mergaitės mintuvai dainuoja:

— Ausk drobes, ausk drobes. Krauk kraitį, krauk kraitį...

O berno mintuvai girgždėdami atsiliepia:

— Vežk turgun ir parduok. Vežk turgun ir parduok. Nepragerk, nepragerk...

Linamynio talkose dainuojamos tam tikras dainos, kuriose paprastai apdainuojamas linas nuo pat jo pasėjimo ligi drobės išaudimo. O tokių dainelių yra tiek daug,

kad pakanka visam linamyniui. Paminėtina tik viena kita dažniau dainuojama, pvz.:

Aš pasėjau linelius, ne mažučius didelius.
Ai lilia, linelius, ne mažučius didelius.
Ir užaugo lineliai, ne mažučiai dideli ir t.t.
Ir nuroviau ir t.t., ir t.t.

Vidurio Žemaitijoje, Plungės, Rietavo, Tverų ir kitose Telšių apylinkės vietose, dar ligi šio meto yra išlikęs būdingas linamynio paprotys, vadinamasis kuršio pamėklės puošimas ir jos vedimas į linamynį. Kuršis slapčia papuošiamas pas kurį nors iš kaimynų. Kokios nors margos berno kelnės prikemšamos šiaudų. Apvelkama ilga miline. Veidas padaromas iš medžio su raudono buroko nosimi, o liežuvis — iš ilgos kojinės. Pamėklės galva apmaukšlinama kailine kepure, o rankon įduodama linų pluktuvė. Taip aptaisytą kuršio pamėklę veda basliais ginkluoti vedliai į kaimyno linamynio klojimą. Nuvedę pamėklę prie pat klojimo durų, tyliai atidaro duris ir įvelka ją vidun. Kad talkininkai kuršio vedlių nepagautų, klojimo duris basliais užremia, o patys, už durų stovėdami, pasako prakalbą, kuri skamba maždaug taip:

— Šiais ir tais laimingais metais, kada gaidžiai lojo, šunes giedojo, aš, kuršis, atvykstu pas tamstą ir turiu pasakyti, kad mūsų kaime esi nemažas apsileidėlis. Tavo trobų stogai nuplyšę, gyvuliai sunykę, laukai apleisti, darbai nenudirbti, o pats atrodai baisiau net už tą driskių kuršį. Jeigu nenori pasitaisyti, kuršius atėjo tau pasakyti, kad geriau pasikark, nes savo blogu paveikslu bjauroji visą mūsų kaimą. Toks dekretas, raštu rašytas, pakabintas kuršio pakaklėje.

Linamynio talkininkai stengiasi kuršio vedlius pagauti ir pristatyti linų minti. Jeigu pavyksta kurį pagauti, tai tokį pririša prie mintuvų, ir jis, visiems iš jo juokiantis ir įvairiai tyčiojantis, turi visą naktį dykai dirbti, valgyti ir gerti niekas neduoda.

Kaimo linamynis, kaip vienas žymesnių ūkio darbų, neapsieina be didesnių talkų ir vaišių, per kurias smagiai ir pasilinksminama. Todėl linamyniui visuomet pasiruošiama kokio alučio ir ragaišio. Kartais pasikviečiamas ir šioks toks muzikantas, jeigu tokio nėra tarp talkininkų.

Kiek atsigaivinę po sunkaus darbelio, užstalėj sėdė-

dami talkininkai traukia sutartines daineles — garbina brangųjį linelį visa gerkle.

— Valio, lineli. Valio, baltos drobės! — šaukė linksmi linų mynėjai, aukštai keldami putojančio alučio taures.

— Valio, valio! Aplaistykim linelius miežio „krauju", kad jie ir kitą metą gerai derėtų, kad marškiniams drobelės baltesnės būtų! — pritarė kiti.

— Dėkui Dievuliui, puikūs šiemet užderėjo visų linai,— ūsą braukdamas, prasitarė senasai Miliukas,— tokie linai tik bandininkų pasėly auga. Bet tokių linų, kaip kad mano bandinis pasėlis užaugo, kai jaunas buvau, aš daugiau niekur nemačiau. O tai linų, tai linelių paūgėta. Nemažo ūgio bernas buvau, o linai siekė aukščiau juostos. Kai juos, rudenį išmynęs, nuvežiau Rygon parduoti, tai žinotumėt, mano linus į pirmą „karūną" pastatė.

— O kodėl, dėde, nepardavei linų Plungėj ar Telšiuose? — klausinėjo jaunimas.

— Menki tuomet miestai buvo Plungė ir Telšiai. Juose galėjai nebent senus skudurus išmainyti į muilą, silkes, adatas ar ką kita. Kas norėjo ką geresnio pirkti ar parduoti, važiuodavo ne tik į Rygą, bet ir į kitus tolimus miestus. Šimtus varstų nuvažiuodavai, dienas ir naktis, savaites kelionėj praleisdavai, kol parduodavai ir nusipirkdavai. O važiavimas koks buvo vargingas, panašiai kaip per karą, geležies nebuvo. Mediniais ratais, medinėmis ašimis — vargdavome, lūždavo kelyje. Anuomet ir tie keliai daug blogesni buvo. Tokioje tolimoje kelionėje po trejus ratus perdilindavome. O tai vargas, vargelis, tai buitis buvo!

O ir to javo pigumėlis buvo, pamanyk, už visą išmintų linų vežimą, su kuriuo veik visą savaitę kelionėje išbuvau, kol pasiekiau Rygą, ir, be to, dar pravažinėjau dvejus medinius, be jokios geležėlės ratus, gavau tik tris rublius.

Pardavę linus, kartu su savo kaimynėliu einame išgerti magaryčių. Praeidami pro turgų, žiūrime: stovi toks ponaitis, žibančiais čebatais apsišovęs. O jo čebatai spindi iš tolo lyg veidrodis. Patempiu savo kaimyną už rankovės, sakau, pažiūrėsim, ar mūsų snukiai čebate matyti. Kai ėmėme nosis prie čebato prikišę žiūrinėti, tas ponaitis pasisiūlė savo čebatus parduoti. Aš pažvelgiau į to ponaičio nosį, manau, bene su velniu turiu reikalą. Kai pamačiau jo nosyje skylutes, įsitikinau jį esant tikrą

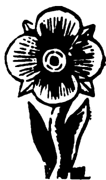
žmogų, tada drąsiai pradėjau jo čebatus derėti. Susideru ir naujintėlius čebatus nuperku už rublį. Tokie puikūs čebatai, negi galima užsimovus ant kojos purvynan kišti. Taigi persirišu juosta ir užsiveriu juos sau ant kaklo. Einame džiaugdamiesi. Visi mato, kad meş bagoti bernai, nes čia daugiausia sukinėjasi vyžuotų, naginėtų ir klumpėtų, o mes nešamės vaksavotus čebatus. Visi į mus žiūri, kaip į kokius nebuvėlius. Visokie miesto ponaičiai prikibo siūlydami pirkti įvairiausių gėrybių. Vienas sakosi turįs aitvaruką parduoti, kuris prineš visokių gėrybių. Kitas rodo magnetą, su kuriuo gali ne tik kokią nori merginą prisitraukti, bet ir paslėptus turtus atrasti. Bet vis to pinigo reikia...

Pagaliau vargais negalais ištrūkome iš Rygos ir po ilgos kelionės pasiekėme Plungę. Ir koks buvo visų nustebimas, kai vieną šventadienį aš, pirmas jaunikaitis iš mūsų visų, nuėjau į miestelį čebatuotas. Anuomet čia visi avėjo naginėmis ir medinėmis klumpėmis. Taigi čia mane tuojau apstojo viso valsčiaus bernai ir ėmė čiupinėti žibančius mano čebatėlius. Ir nė nepamačiau, kur dingo mano čebatų spindėjimas. Nebeišlaikęs tokios nelaimės, pareinu namo verkšlendamas. Namie ir prieš veidrodį, ir prieš pilnaties mėnulį laikau čebatus, o jie nemano daugiau spindėti. Tik kitą rudenį nuvežęs Rygon linus parduoti, su dideliu vargu atradau tokį specialistą, kuris mano čebatėlius vėl nušvitino kaip veidrodį.

— Juokus pasakoji, dėde, malonu ir pasiklausyti,— prasitarė vienas bernas.

— Čia ne juokai, o gryna teisybė. Mano pasakojimams ir galo nebūtų, bet juk mūsų talkelė nori pašokti. Kaip sakoma, reikia linelį apšokti, kad, jį plūkiant ar šukuojant, spalis geriau byrėtų.

O jaunimo šokti nereikia nei raginti, nei prašyti. Jei tik yra koks muzikantas, tuojau ima žemelė drebėti. Taip valandą kitą pašokę, padainavę, išlalėjo kas sau namo. Vėl susitiks kito kaimyno linamynio talkoje.

Vieną vėlyvo rudens rytą Budrių bernas su mergina kilojo atsiklojėjusius linus ir vežė juos į linamyniui parengtą jaują. Tuo tarpu šeimininkas rankiojo ir taisinėjo linamyniui mintuvus.

Jaujos dubos kampe stūksojo didžiulė molio plūktinė krosnis. Budrių senelis, senas ir patyręs krosniakurys, kelmais pakūrė krosnį, ranka peržegnojo ugnelę ir tamsios jaujos kampus ir pats sau patylom šnabždėjo:

— Dieve, padėk laimingai linelius išdžiovinti... Ak, ne man, tai bent vaikaičiams bus baltų drobelių...

Ten pat, pakluonėse, gyvulius ganę piemenėliai, pamatę pro jaujos kurtinį rūkstančius dūmus, sugužėjo į jaują sušilti.

— Va, ir senelis čia besąs, tai bent pasakų paklausysime,— džiaugėsi vaikai.

— Ką gi jums papasakoti? Apie jaujų laumes ir aitvarus pasakojau, o dabar paklausykite pasakos apie lino kančią,— ir pradėjo senelis pasaką, kaip velnias susiderėjęs su žmogumi iškentėti tą patį, ką turi iškentėti linas nuo jo pasėjimo iki suverpimo.

Pavakariu būreliai talkininkų traukė į linamynį. Pakluonėmis nuaidėjo linksmoji linelio daina:

Aš pasėjau linelį,
Aš pasėjau žaliąjį,
Aš pasėjau žalią liną,
Žalią liną, linelį...
Ir užaugo linelis,
Ir užaugo žaliašai,
Ir užaugo žalias linas,
Žalias linas, linelis...

Sutemose Budrio troba prigužėjo pilnutėlė linksmų talkininkų. Šeimininkei ruošiant talkai užkandį, jaunimas juokėsi, klegėjo, it dantų rodyti būtų susirinkę.

— Jonai, kuo gi tu minsi linus, kad armoniką, o ne mintuvus atsinešei? — kažkas paklausė Raibužio berną.

— Jeigu armonikos nereikia, tai pabaigtuvių šokiams galėsiu jums... mintuvais pagrot,— juokavo muzikantas.

Kiek užkandę, žibintais žiburiuodami, nužaibavo į jaują linamynio.

Visuose jaujos kampuose mirksėdami žiburiuoja naminiai žibintai. Eilėmis surikiuoti mintuvai laukia mynėjų. Talkininkai tauškina tuščiais mintuvais, renkasi, kurie kam daugiau patinka. Budrys su bernu išneša iš jaujos išdžiūvusius linus ir po glėbelį padeda kiekvienam prie mintuvų. Vienu metu klojime prasideda karštas linamynis. Mynėjai ir mynėjos stoja prie mintuvų. Viena ranka į mintuvus bruka saują linų, kita ranka mintuvų laužtuvu juos laužo.

— Taukš taukš taukš,— tratėdami taukši mintuvų laužtuvai.

— Ausk drobes, ausk drobes... Krauk kraitį, krauk kraitį,— dainuoja mergaitės mintuvai.

— Vežk turgun ir parduok... Nepragerk, nepragerk... — atsako berno mintuvai.

Taip visą laiką nuobodžiai taukši, klepsi mintuvų sutartinės, net snaudulys mynėjus ima.

— Na, mergos, ko nedainuojat, juk dar ne adventas? Dainuokite ar giedokite, nes kitaip prie mintuvų naktį galima ir užsnūsti,— ragina bernai dainininkes.

— Dainuotume, bet negalime — į gerkles spalių pribyrėjo. Duokite nors po saldainį, kad spalius nurytume,— derėjosi dainininkės.

— Kai nutvėrę pertrauksime per mintuvus kaip liną, tai ir be saldainių išbyrės iš gerklės spaliai,— pagrasė bernai.

— Bet už tokį pamylavimą tokia būtų ir daina, kad net ausis turėtumėt užsikišti. Užbliautume, tik gaila, kad tokios dainelės nemokam.

— Na, gerai, padainuosim vieną gražią mergaičių linodarbio dainelę.

Ir pradėjo sutartinai:

Mane tėvas nemylėjo,
Nė linelių nepasėjo.
Kad ir sėjo — nederėjo,
Eglių šakos nugulėjo.
Išein' brolis į vaiskelį,
Paliek' sesę mažutėlę.
Parein' brolis iš vaiskelio,
Atrand' sesę prie ratelio...

— Gražiai dainuojat, bet tinginiaujat. Tokios mynėjos gerai verpėjai nespėtų linų minti,— pašiepė senosios.

— Kokios gudrios gyrūnėlės. Ne tiek pačios išmynėt, kiek iš bernų gatavų išmintų prisigrobstėt,— atsikirto dainininkės.

— O bernai tegul nesnaudžia prie mintuvų, kitaip ne tik jų išmintus linus, bet ir mintuvus gali nudžiauti,— atsikirto ir šios.

— Ką čia baramės, geriau dainuokim, o jūs pritarkit,— pataria dainininkės ir pradeda dainuoti:

Minkit, minkit linelius,
Nupirks tėvas batelius.
Jei bus geri lineliai,
Bus švaksuoti bateliai,
Jei bus prasti lineliai,
Bus lopyti bateliai...

Paskutines saujas baigę minti, suriša linus į ryšelius, suskaičiuoja, kiek kieno ryšelių išminta, ir nuneša linus į svirnelį.

— Dėkui, talkele, gražiai išmynėt linelius, prašom eiti į trobą užkąst pabaigtuvių, nuryt lino spalį,— kvietė šeimininkas talką.

Pabaigtuvių stalas uždengtas balto lino staltiese. Ant stalo — balto ragaišio kepalas, baltų sūrių kaip žagrių ir ąsotis su balta puta.

— Linelius reikia aplaistyti, baltesnės drobelės bus,— pilstydamas putojantį alų į stiklines, juokavo šeimininkas.

— Valio, lineli. Valio, baltos drobelės! — šaukė talkininkai, tuštindami stiklus.

Atsigaivinę gėrimais ir užkandžiais, talkininkai užstalėj traukė linksmas lino daineles, garbino linelį — brangų žolynėlį. Muzikantui armoniką rikdant, jaunieji talkininkai sukosi asloje, net nuo jų spaliai dulkėjo. Taip baigėsi linksmasis žemaičių linamynis.

KAIMO LINAMYNIO ŠNEKOS

Apie lobius, kelnėse atneštus

Kai prasideda ilgesni rudens vakarai, o laukuose visi darbai jau baigti, prasideda linksmasis kaimo linamynis. Linamynis, kaip didysis ūkio darbas, veik visoje Lietuvoje nuo seniausių laikų, taip pat šiandien daugiausia neapsieina be didelės kaimynų ir giminių talkos. Talkininkai turi būti vaišinami ir mylimi kaip geriausi svečiai, nes jie sunkiausius darbus nudirba be jokio atlyginimo, tik „iš geros širdies". Jiems vaišinti pasidaroma šiokio tokio gėrimėlio, alučio ar ko stipresnio. Per linamynį rūksta visi kaimai: rūksta pirtys, kuriose sunkiamas talkininkų alutis, rūksta dūminės jaujos, kuriose džiovinami linai, rūksta gryčios, nes talkininkams verdamas viralas.

Antai prie pat Katmilžių kalnelio, kuriame senovėj žemėn nugrimzdęs dvaras, stovi sena jauja, o už jos — senkapiai. Vietelė jau nuo senovės laikų žmonelių labai apkalbama, dažnai piktąja vadinama. Čia, sako, daugelis matęs naktį visokias baidykles vaidenantis. Vienas kaimynas papasakojo atsitikimą, kuris neseniai atsitikęs per linamynį Katmilžio jaujoje.

Viskas linamyniui parengta. Jauja pridžiauta išdirgusių linų. Jaujos krosnis per visą dieną kūrenama smalingais kelmais. Šeimininkas surinko iš visų pašalių mintuvus ir sustatė klojimo asloje. Vakare susirinks talkininkai linų minti. Vakarop senas šeimininkas eina jaujon prižiūrėti krosnies, kad neužsidegtų jauja su linais. Įėjęs jaujon, girdi: kažkas tarškina mintuvais, tarkš tarkš tarkš tarkš tarkš tarkš! Atrodo, linus kažkas mina. Talkininkai dar nesusirinkę, o visi savi žmonės liko gryčioje. Čia turbūt laumės, kurios, kaip visi sako, visąlaik neramios, tad dūksta kaimo jaujose. Vienam, nors ir nebaugiam, pasidarė nejauku jaujoje. Metęs pypkę rūkyti, nusiėmė žmogus nuo kaklo rožančių, persižegnojo ir jaujos visus kampus dideliu kryžiumi peržegnojo, ir kalba poterius. Šilta, gera sėdėti prie blėstančios jaujos krosnies, net snaudulys ima, tik nejauku, kad jaujoj vis kokie nelabi padarai bastosi. Jau seniai žmonių sakoma: „Blaškosi kaip laumės jaujoje". Kad laumės nemintų linų, mintuvuose ir kryželiai įkirpti, ir šermukšninėmis vinimis mintuvai sukalti, ir Joninių žolėmis apraišioti, ir jauja jau

ne kartą šventinta, bet nieko negali padaryti — tų nelabų bjaurybių niekaip negali išvaryti.

Juk niekas jaujos durų nevarstė, tik, žiūrėk, pakyšt nežinia iš kur ir sėdi jaujoj ant krosnies toks ponaičiokas. Žmogus sėdi prieš krosnį, poteriauja ir lyg niekur nieko vis pažvelgia į tą ponaitį. Ponaitis ir sako:

— Dėduli, mesk tą pantį (suprask: rožančių) į ugnį, aš tau duosiu daug pinigų, užteks jų tau ir tavo vaikų vaikams.

„Toks, rodos, šaunus ponaičiukas galgi nieko pikta man nepadarys",— mano sau žmogelis. Nieko nelaukęs, ėmė ir įmetė rožančių į besikūrenančią krosnį. Nors baugu, bet ką darysi, užsidegė pypkę ir eina su tuo ponaičiu pinigų ieškoti. Mato tik degančias pypkes. Žiūri, to ponaičio nosis be skylučių. Tada gerokai jį šiurpas suėmė. Nuėjo abu už jaujos. Ten, Katmilžio kalnely, kur nugrimzdęs dvaras, ponaitis paritino didįjį akmenį. Po tuo akmeniu švytėjo didžiausia krūva pinigų, ir taip ryškiai, kad net ugnys iš jų ėjo. Žmogui baisu buvo ir semti, kad rankų nenudegtų. Norėjo kuo daugiau pinigų pasiimti, tik neturi kur jų dėti. Nusimovė žmogus viršutines kelnes ir laiko, o velnias rieškutėmis žeria, net pinigai žvanga. Prisisėmęs žmogus užsivertė ant peties ir nešasi. Benešant dar vienas kitas pinigėlis pro lopą iškrito ant tako, bet kas jo ten ieškos, užteks ir taip jam ir jo vaikų vaikams. Parnešęs jaujon, užmetė ant užlų ir apdėjo šiaudais, kad kas nerastų.

Pinigus paslėpęs, bijojo jaujoje būti, tad greit nuskubėjo gryčion. Nors nepatogu, bet ką darysi, eina žmogus namo vienomis baltomis apatinėmis kelnėmis. Kai pamatė talkininkai, ėmė iš jo juoktis. Žmogus, nenorėdamas teisybės sakyti, pamelavo, jog kelnės, padžiautos ant jaujos krosnies, sudegė.

Netrukus eina talkininkai jaujon linų minti. Išėję kieman, žiūri: jų jauja su linais dega. Tuojau kas kokį indą nutvėręs sėmė vandenį ir nešė ugnies gesinti. Pila vandenį, bet ugnis negęsta, tik didėja. Žmonės pradėjo spėlioti, jog čia kokia nors velnio šunybė. Moterys atnešė šventinto vandens ir pylė kryžmai ant ugnies. Nelabieji ugnyje tik sucypė nesavu balsu ir baisiai nusikvatojo. Oran pakilo ugnies stulpas, nuūžė baisus viesulas, nušvilpė viršūnėmis Šiaulėnų link ir dingo nakties tamsumoje, o ugnis jaujoje dingo kaip nebuvusi.

Tą vakarą linamynio talkininkai bijojo jaujon eiti. Rytmetį, taip apie priešpiečius, keli drąsesni, pasiėmę šventus daiktus, nuėjo jaujos pažiūrėti. Atidaro jaujos dubą, žiūri ir negali atsistebėti: jų linai kaip buvo sudžiauti, taip ir tebėra ugnies nė nepaliesti, net neapsvilę, tik gesintojų sušlapinti, matyt, net per tris dienas neišdžius. Užlipo žmogus ant jaujos ieškoti savo paslėptų pinigų. Apvertęs šiaudus, rado kelnes, bet be pinigų, tik jaujos krosnies anglių pripiltas. Nusispjovė supykęs ir eina prie to akmens, kur pinigus buvo radęs. Gerai apsižvalgęs, ant tako rado nukritusį vieną kitą auksinioką ir parsinešė namo. Tada visi ir suprato, kad čia velnių išmonės būta. Būtų ir pinigai nedingę, jeigu būtų nelieję ugnies švęstu vandeniu. Žmonės kalbėjo, kad užkeikti turtai bijo šventenybių.

SPRAGILŲ DAINA KAIME

Įdomūs kūlimo papročiai

Paskutiniais metais jau beveik visuose didesniuose mūsų krašto ūkiuose javus kuliant, girdėdavosi motorų ir garinių kuliamųjų dūzgimas. Tik vargingesnėse Rytų Aukštaitijos, Dzūkijos ir kai kurių Žemaitijos užkampių sodybose ankstyvą rudenio rytą galėjai išgirsti jaujose senovišką spragilų dainą: „Cupu lupu, lupu cupu“.

Prasidėjus karui mūsų kaimyninėse valstybėse, ėmė stigti žibalo ir mūsų krašto reikalams. Jaujose vėl pasigirdo spragilų daina. Kūlimas spragilais yra tik sunkus ir neįdomus darbas. Seniau kūlimas spragilais buvo įdomesnis ir malonesnis darbas, palydimas dainų.

Daugelis mūsų tėvų mini, kad, pasirodžius pirmosioms kūlimo mašinoms, daugumas jas sutiko su nepasitikėjimu ir baime negerovių, kurių galima laukti iš mašinų

kaip „velnio pabūklų“. Vieni kalbėjo, kad „velnio padargais“ (mašinomis) kulti grūdai neisią žmonėms ir gyvuliams į sveikatą. Daugelis tikėjo, kad, kuliant mašinomis, kilsiąs badas ir įvairios ligos. Kiti pranašavo nederlių, nes nenorėjo tikėti, kad mašina kultas grūdas dar gali dygti. Taip pat buvo tvirtinama, kad mašinomis kuliami javai, nedžiovinti jaujose, supūsią aruoduose, juk drėgnų grūdų negalima malti ir ilgai laikyti.

Kadangi šių dienų kūlimas rankomis labai pakitęs, todėl bus įdomu pažvelgti, kaip būdavo kuliama seniau pasakų jaujose, kai aitvarai grūdus nešiodavę.

Prieš kuliant spragilais, javai būdavo gerai išdžiovinami tinkamai įrengtose jaujose. Jaujoje buvo didžiausia molio krosnis, o jaujos palubyje — tam tikra džiovykla, kurioje į vadinamąsias lovas sudėti javai išdžiūsta, kad net šiaudai lūžta. Jaujoms reikia gana daug kuro, todėl jos būdavo kūrenamos medžių kelmais ir durpėmis.

Pakūrus jaujos krosnį, prasideda kūlėjų poilsis. Prieš liepsnojančią krosnį sėda senas tėvas ir jaunimas. Tėvas, užtraukęs pypkę, ima sekti pasakas, kaip aitvarai nešdavę lobius ir slėpdavę juos jaujose, kaip iš krosnies išeidavo ugnis ir vaikščiodavo jaujos palubiu, kur džiūsta sudėti javai. Oi, šiurpių pasakėlių priplepėdavo, net galvos plaukai pasišiaušdavo jų besiklausant.

Jaujos krosniai prasikūrenus, būdavo pasikepama bulvių, kurias dažniausiai valgydavo sausas. Po vakarienės jaujoje pasilikdavo miegoti, mat sergėdavo, kad prikūrenta jauja neužsidegtų, o tai labai dažnai atsitikdavo. Jaujoje paprastai lieka šeimininkas su bernu. Mergaitės jaujon neidavo miegoti. Jaujoje miegoti gali tik drąsūs vyrai, nes apie kiekvieną jaują yra be galo daug pasakų, kuriose minimi įvairiausi nuotykiai su vaiduokliais, velniais, laumėmis ir kitais „šabalbošiais“.

Kulti keldavosi naktį. Laikrodžių anuomet veik niekas neturėjo, todėl laiką nustatydavo iš žvaigždžių ir gaidžių giedojimo. Kai tretieji gaidžiai pragysta, keliasi kulti. Tada neša iš jaujos šiltus javų pėdus ir kloja klojimo moliu plūktoje asloje į dvi eili. Vienos eilės varpos suglaudžiamos su kitos eilės varpomis, o ražai atsukami į lauko pusę. Pėdų raiščiai atrišami. Vienam klojimui paklojama bent 30 rugių pėdų. Tokie klojimai iki aušros iškuliami bent trys, priklausomai nuo to, keliese kulia. Paprastai iš vienos gryčios eina trys spragilai: pats šeimi-

ninkas, bernas ir merga. Jei didesnė šeima, jaujon eina daugiau spragilų, kartais penki, šeši.

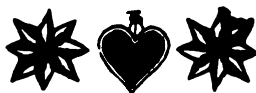
Kulti spragilu nesunku, aišku, jei visi gerai sutaria. Kūlimo taktui palaikyti dažnai dainuojamos tam tikros kūlimo dainos, arba „spragilinės“. Kada kulia vienu spragilu, sako: „Ubags nabags, ubags nabags...“ Dviese kuldami, taip liežuviu mala: „Du duona, trets putra, du duona, trets putra...“ Keturiese: „Pats su pačia, merga trečia, senis, senė ir piemenė...“ Penkiese: Šiupelytė nutašyta, buto kampe pastatyta...“ Šešiese: „Lenta nutašyta, kampe pastatyta...“ Tačiau pritariamieji žodžiai kiekvienoje apylinkėje savi ir vis bent kiek kitokie.

Kuliant kiekvienas kūlėjas turi žinoti, kurion vieton turi savo spragilu mušti, kad nesuduotų ton pačion vieton, kur kitas mušė. Kiekvienon vieton mušama po vieną kartą. Kuldami vieni eina pirmyn, o kiti — atbuli atgal. Retas atsitikimas, nors ir šešiese kultų, kad kuris ką nors kultuvu užgautų.

Rytą kiemas, baigęs kūlimą, pučia ratų stebulę. Taip praneša kaimui, kad jau darbas baigtas, nes paprastai kiemai tarp savęs lenktyniauja.

Ratų stebulę pūsti ne kiekvienas moka. Reikia pūsti, kad visas kaimas girdėtų. Tai gali padaryti tik seni, patyrę kūlėjai. Jie daro taip: paima seną medinašių ratų tekinį, pasistato kluono žarde ar ant tvoros, rankomis laiko ratą, stebulę prispaudęs prie lūpų, ir pučia kaip ragą. Kai uždūduoja, balsas eina kaip iš jaučio rago, net kitame kaime girdėti. Kartais tuo pačiu metu baubia ratų stebulės bent keliuose kiemuose, vadinasi, kelių kiemų kūlėjai jau baigė kulti.

Tie, kurie dar prieš aušrą baigė kulti, gula šiltoje jaujoje iki pusryčio dar numigti. Jauni bernai, užuot gulę numigti, eina pas kaimynus įvairių išdaigų kūlėjams krėsti. Vieni nuduoda, kad vaiduoklius baido. Kiti „ridiką“ neša. „Ridikas“ — tai koks nors sunkus daiktas, įdedamas į iškultus šiaudus. Dažniausiai tai akmuo ar koks kelmas, kad nešėjai, nešdami kesčiomis ar rezginėmis šiaudus į gurbus, negalėtų pakelti. Pajuokavę jie, kaip neprašyti talkininkai, pakulia už mergiotes.

GANIAVOS PABAIGTUVĖS

OŽYS DIEVŲ SNIEGO IŠPRAŠO

Senovės lietuviai, dar būdami stabmeldžiai, visuomet pavasarį pirmą kartą gyvulius į ganyklą išvarydavo ir rudenį paskutinį kartą iš ganyklos parvarydavo namo su tam tikromis apeigomis. Rudenį, parvarydami gyvulius į tvartus, aukodavo dievams ožį. Tai darydavo dėkodami dievams už riebių ir sveikų gyvulių užaugimą. Jie prašydavo dievų, kad leistų patiems visa suvartoti, saugotų gyvulėlius nuo plėšrių kryžiuočių ir kitų priešų. Melsdavo dievų gyvulėliams geros žiemos ir pašarų skalsos. Kad lietuviai ir žemaičiai rudenį ožius dievams aukodavo, patvirtina istorikų raštai ir mūsų senovės dainos. Ožio aukojimo dainą yra užrašęs 1865 m. Žemaitijoje, Kvėdarnos apylinkėje, kur yra garsus Padievaičių piliakalnis, Veiviržėnų klebonas kun. Tamulevičius:

Tu, oželi, juodbarzdali,
Auk, auk, auk!
Dievuks mūsų tavį
Lauk, lauk, lauk.
Paupaly yr kalnalis,
Kur ugnale, kaip žvaigždale,
Dieną naktį smelk, smelk, smelk.
Ten Raginis su Žvaginiu
Dievui ožius smaug, smaug, smaug.
Po rugpjūtį ir rugsėjį
Vesim tavi, juodbarzdali,
Ant to tai kalnalio,
Ant to tai kalnalio,
Kur Raginis su Žvaginiu
Garbei, šlovei dievų mūsų
Ir tavi pasmaugs,
Ir tavi pasmaugs.

Vėliau, nors ir apsikrikštiję, lietuviai vis dėlto nepamiršo savo senovės apeigų ir papročių, kurių nuotrupos ir šiandien žymios mūsų liaudies papročiuose. Žinoma, papročio ožius dievams aukoti dabar pas mus jau niekur nebeužtiksi. Tačiau, kai piemenėliai nusiskundžia rudens darganomis, galima išgirsti senus žmones sakant: „Pra-

šykit ožio, kad greičiau žiema ateitų". Arba: „Veskit ožį aplink beržą, kad išmelstų sniego".

Gyvuliai ganomi ligi Visų Šventųjų, bet jei neužsninga, tenka ganyti ir ilgiau. Kad nereiktų ilgiau ganyti, piemenys griebiasi balto ožio aplink beržą vedimo ceremonijos ir kitokių burtų. Tada ganantys kaimo gyvulius piemenys susirenka krūvon ir buria visokiais būdais, ar greit žiema ateis, kada iškris sniegas. Buria įvairiais būdais: iš medžių, žolių ir kitų augalų, paukščių skraidymo ir tupinėjimo, kirminų, vabalų ir kitų gyvių gyvenimo, pagaliau ir iš savo bandos gyvulių elgesio. Bet visų įdomiausias būrimas — tai balto ožio aplink beržą vedimo ceremonijos. Išrenkamas visų balčiausias ožys arba avinas, jei ožio nėra, gražiai išpuošiamas, apkaišomas medžių šakomis, žolėmis, margais popieriais ar skudurais. Už ragų užrišamas pavadis, nupintas iš karklo žievės ar eglės šaknų. Vyriausias piemuo vaidina kunigą, įsilipa į beržą ir sako tam tikrą pamokslą. Jį pradeda su ypatinga žegnone, po to labai rimtai ištaria tokius žodžius: „Vardan šarkų! Čia nieks, čia grieks, čia visa pakūta". Arba kalba taip: „Dar, dar darka, darže šarka, čia griekai, čia niekai, čia mano pakūta". Paskui sako pamokslą, išvardydamas visų piemenų vargus, vargelius, prašo Dievą ir liepia ožiui kartu prašyti, kad greičiau ateitų žiema. Tuo tarpu kiti piemenys veda aplink beržą išpuoštą baltą ožį arba nors baltą aviną. Du piemenys tempia atbulą ožį, užrišę karklo pavadį už ragų. Vienas piemuo, kuris dar pirmus metus gano, įsikandęs ožio uodegą, eina iš paskos. Kiti du piemenys eina iš abiejų ožio šonų su uždegtais iš beržo žievės žibintais lyg žvakėmis. Jei ožys stiprus, tai vienas piemuo joja ant ožio, plakdamas jį vytele, kad labiau rėktų — prašytų sniego. Piemuo kunigas, tupėdamas berže, ožiui ir piemenims sako graudų pamokslą: „Tu, ožy, baltplauki, prašyk Pono Dievo, kad greičiau užsnigtų, o jei neužsnigs, mes tave prilupsime. Kada baltas sniegas užklos visus laukus, nebereikės mums vargšams piemenėliams vargelio vargti, laukuose šalti, lietaus kentėti — galėsime visi pailsėti, prie šilto pečiaus pasišildyti ir šiltos putros sočiai prisisrėbti". Taip vargšą ožį piemenys kankina, kol jis pradeda graudžiu balsu rėkti — Ponedievo sniego „prašyti". Iš ožio balso sprendžiama, ar greit snigs. Tris kartus apvedę ožį aplink beržą, ceremoniją baigia. Vedamo ožio stebi akis: jei ožys žvel-

gia į šiaurę — snigs, jei į pietus — dar nebus žiemos, jei ožys ašaroja — bus žiema, jei ne — dar teks ganyti. Jei ožys, vedamas aplink beržą, sukaista — bus žiema, jei nesukaista — dar nebus.

Nors tokios ceremonijos su ožiu piemenims visur ūkininkų smarkiai draudžiamos, bet kai kur jos nors slaptai dar atliekamos. Dar jas atliekamas galima aptikti Panevėžio, Šiaulių ir Raseinių apskrityse. Tai žilos senovės apeigų ir papročių atspindžiai, virtę lyg liaudies vaidyba.

PIEMENĖLIAI ŠAUKIA ŽIEMĄ

Šaltas rudens oras ir kantriausiems piemenėliams įkyri. Jie beveik kasdien klausinėja kerdžių, kada žiema ateis. Kerdžius viską žino, mano piemenys, jis gali žinoti. kada žiema ateis. Kartais sniegas išvaduoja nuo botago Visų Šventųjų dieną, bet dažnai jiems tenka ganyti ligi apykalėdžio. Tokiais atvejais kerdžius piemenims prikaišioja, jog tai jiems esanti tokia Dievo bausmė už paukštelių lizdelių draskymą, skruzdėlynų deginimą ir kitas piemeniškas šunybes.

Baugindamas piemenis, kerdžius ne kartą jiems piktai primena:

— Oi, vaikeliai neklaužados, sakiau ne kartą, kad užsitrauksite Dievo bausmę, ir užsitraukėt. Dienų dienas vargstate permirkę, o žiemos kaip nėra, taip nėra. Taigi liaukitės išdykauti. Kitaip šiemet gali žiemos ir visai nebūti.

Kartais iškrenta šiek tiek sniego ar ledo kruopelių. Tada piemenų džiaugsmui galo nėra. Sustoja visi piemenys ratu, susikimba rankomis ir šaukia žiemą, kiek tik gerklės leidžia.

Senas ir šiaip daugiau patyręs kerdžius, nusižiūrėjęs kai kurių oro reiškinių, paukščių skridimo, vabalų gyvenimo ir kitų savo patyrimų, pranašauja, kada gali žiema ateiti. Kad laukiama žiema tikrai ateitų, reikia ją nuolat prašyti.

Nebeiškęsdamas ilgo rudens vargo, kartais pats kerdžius piemenims taip pataria:

— Matote, vaikai, laukiame, laukiame žiemos, jau ir akis pražiūrėjome besižvalgydami į dangų, o ji vis nesirodo. Žinote, šauksime žiemą, kitaip ji neateis.

— Šauksime, šauksime,— džiaugsmingai pritaria piemenys.

Ne pirmus metus ganantys piemenys žino ir nemokomi, kaip reikia žiemą kviesti. Tuojau pasirenka iš visos kaimenės balčiausią ožį ir, nutvėrę už ragų, atjoja prie baltamarškinio beržo. Čia prasideda ožio aplink beržą vedimo apeigos.

Prieš šias apeigas netoli beržo sukuriamas laužas, tarytum žiemos dievams ką aukotų. Pats ožys šioms apeigoms gražiai papuošiamas, apkaišomas žalių eglių ar pušų šakomis. Už ragų užrišamas ilgas karklo žievės pavadis, už kurio ožys laikomas. Vienas stipresnis piemenų užlipa ant ožio, ir, kojomis pasispirdamas, joja aplink beržą. Kiti du veda jį už ilgo pavadžio. Paskui einantys palydi ožį su uždegtais žibintais, kokiais nuodėguliais. Jie varosi ožį aplink beržą, paplakdami rykštelėmis. Paskutinis, pats mažiausias, piemenukas, vadinamasis pirmametis, eina įsikibęs ožio uodegos ir ragina jį, kad mekentų, atseit prašytų Dievą žiemos.

Vesdami ožį, piemenys visą laiką šaukia:

— Ožy, ožy, prašyk Dievą sniego. Jeigu neprašysi, mes tave prilupsime.

Gerokai paspaustas, ožys ima graudžiu balsu rėkti. Berže tupįs piemuo apsimeta kunigu. Purtydamas nuo beržo šakų paskutinius lapus, piemenų „kunigas“ džiaugdamasis šaukia:

— Jau baigia lapai kristi, greitai bus žiema.

— Ožy, ožy, prašyk žiemą,— vėl ragina piemenys ožį.

Su tokiomis apeigomis apvedę vargšą ožį tris kartus aplink beržą, piemenys baigia šią ceremoniją. Berže esąs piemenų „kunigas“ pradeda „pamokslą“ tokia žegnone:

— Vardan gišių, abagišių, švinta linta lopatikš,

Rankomis mosikuodamas, botagu švaistydamasis, „kunigas“ pasako tokią kalbą:

— Tu, ožeVli, mūsų nedoriausias gyvulėli, jeigu nenori gauti botago — prašyk Dievulį sniego. Gana mums šlapiems vargti, tegul ateina žiema.

— Vardan varnų, pilvan šarkų, vardan kiškių lopatiškių kulan taukš.

Tokia „žegnone“ baigdamas kalbą, piemuo išlipa iš beržo, pažvelgia ožiui į akis ir nusprendžia, ar greitai būsianti žiema. Jeigu ožio akys ašaroja, vadinasi, jis nuoširdžiai prašė žiemos. Jeigu ožys žiūri į šiaurę — žiema greitai ateis. Jeigu po šių apeigų sniegas greitai nepasirodo, tada apeigos kartojamos iš naujo. Šeimininkės, sužinojusios, kad piemenys vedė ožį aplink beržą, duoda jiems po sūrį. Taip išperka gyvulėlius, kad piemenys jų nekamuotų. Tuo baigiamos gyvulių ganymo pabaigtuvės.

Baigęs rudens gyvulių ganymo vargus, senas kerdžius pasikuria savo lūšnelės krosnį ir džiaugiasi, kad čia galės šaltą žiemą su piemenėliais pasišildyti ir pasišnekučiuoti. Nors vasarą kai kurie neklusnūs ir išdykę piemenys ne kartą kerdžiui labai įkyrėjo (ne kartą jis vaikus net botagu apšventino ir kitaip nubaudė), tačiau rudenį ir žiemą jis vaikučių vėl ilgisi ir mielai laukia, kad jo trobelėje vakarais kuo daugiau jų susirinktų.

Ilgais rudens ir žiemos vakarais kerdžiaus trobelės durys retai kada beužsidaro. Jas nuolat varsto čia susirenkantys viso kaimo vaikai. Jie čia ateina ne tik pasiilgę įdomios kerdžiaus ožragio muzikos pasiklausyti, bet ir jo begalinių pasakų pasakėlių išgirsti. O žiemos tarpušvenčiu kerdžius, sukabinėjęs vaikus į ilgą vilkstinę, „vaikų švykštą“, veda per kaimą, kartais jiems ir kitokių linksmybių pramano.

KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ PAPROČIAI

KŪČIOS IR KALĖDOS

KŪČIOS IR JŲ PAPROČIAI

Kaime Kūčios nėra paprasta diena. Senovėje ne tik Kūčioms, bet ir kiekvienam, net menkiausiam tos dienos darbui buvo teikiama didelė reikšmė. Tą galima aiškiausiai matyti iš senų žmonių prietarų, kurių nemaža visur išliko iki šių dienų.

Kūčios nors nėra šventė, bet tą dieną dirbami tik būtini ūkio darbai. Kūčių dieną būtinai reikia iš miško parsivežti vežimą malkų, sako krekenaviečiai, tada darbai tais metais gerai seksis. Tačiau tą dieną negalima malkų skaldyti, nes gyvuliai vasarą ragus nusilaužys. Moterys Kūčių dieną būtinai kerpa aveles. Taip daro Pabaiskø apylinkėje, kad laumės avių nekirptų. Kūčių dieną aprišа šiaudais vaismedžius. Tai daroma Ramygalos apylinkėje, kad medžiai vaisingi būtų. Kūčių dieną bitėms dedama į avilius medaus, kad jos kitais metais daug spiečių leistų ir daug medaus prineštų.

Seniau zarasiečiai visą Kūčių dieną nieko nevalgydavo, tik pasirodžius vakarinei žvaigždei, sėsdavo vakarienės. Kūčių vakarienė ruošiama iš visokių javų, virtų grūdų, pasaldytų medumi, virtos ar keptos žuvies, džiovintų grybų, pyragų, duonos, alaus, giros, ir plotkelių, vadinamojo Dievo pyrago. Visų rūšių javų grūdus valgoma, kad visi javai gerai derėtų; saldžiai valgoma, kad žmogaus gyvenimas būtų saldus, vadinasi, malonus. Panašiai daroma jau nuo senų laikų visoje Lietuvoje. Kūčių stalas paruošiamas nepaprastai. Šeimininkas, apliuobęs gyvulius, prisideda rezgines šieno ir atsineša į gryčią Kūčių stalui užkloti. Plonai apdėjęs šienu stalą, likusį šieną sukrauna pastalėje, ant kurio po vakarienės turi piemuo miegoti. Apdėtą šienu stalą užtiesia gražiai raštuota linine stal-

tiese. Už stalo sėda pirmiausia šeimininkai, paskui visa šeimyna. Prie Kūčių stalo turi būti porinis skaičius žmonių, vadinasi, negali būti 3, 5 ar 7 žmonės. Jei susidaro likutis, tai vienas žmogus iš tų namų turės mirti kitų metų Kūčių nesulaukęs. Kad sužinotų, kuris iš tos šeimos žmogus turės mirti, buria įvairiais būdais. Biržiečiai buria traukdami iš po staltiesės šieno šiaudelį. Tas, kuris ištraukia visų trumpiausią šiaudelį, turės mirti. Vabalninkiečiai sako, kad tas, kuris pavalgęs neatsirūgsta, turės mirti. Kupiškėnai stebi, kurio žmogaus per Kūčias šešėlis be galvos, tada tas, sako, ir mirs.

Per Kūčių vakarienę neužmirštami ir mirusieji tų namų žmonės. Ukmergės apskr. Pagirių apyl., seniau mirusio asmens sėdimoje vietoje ant stalo statydavo stiklinę alaus ar giros. Iš tos stiklinės niekas negerdavo, ji stovėdavo visą naktį, kad atėjusi aplankyti mirusiojo vėlė turėtų kuo pasivaišinti. Taip pat nenuimami nuo stalo ir likę vakarienės valgiai. Šimonių apylinkėje po Kūčių vakarienės stalas būdavo vėl apkraunamas įvairiais valgiais: mėsa, šaltiena ir pan., kad naktį atėjusios mirusiųjų vėlės ir šiaip dvasios galėtų prisisotinti. Tuos valgius žmonės valgydavo tik Kalėdų rytą. Salotiečiai dvasioms maisto Kūčių nakčiai dėdavo po stalu ir labai menkai — tik duonos su druska. Biržiečiai dvasioms Kūčių nakčiai taisydavo stiprų garstyčininką, kurį padėdavo krosnies priekaktyje.

Be Kūčių vakarienės tuojau būdavo buriama ateinančių metų ir savo gyvenimo laimė. Šeimininkas, pakėlęs staltiesę, apžiūrėdavo, ar yra išbyrėjusių kokių nors grūdų ant stalo. Jei yra, vadinasi, bus derlingi metai, jei nėra — blogi metai. Kokių išbirusių javų randa, tokie javai tais metais ir derės. Taip manoma Panevėžio apskrities įvairiose apylinkėse. Mergelės, pavalgiusios vakarienę, spėja savo ištekėjimo laimę. Vabalninko mergelės po vakarienės eina į kiemą malkų atsinešti. Išėjusios klausosi, kurioje pusėje šunes loja, iš ten, sako, ir piršliai atvažiuosią. Stebi, iš kur vėjas pučia. Į tą šalį, sako, ir nutekėti teksią. Mergelės, atsinešusios malkų glėbį į gryčią, skaičiuoja. Jei porinis skaičius — ištekės. Prie stalo sėdėdamos mergelės spiria klumpę į duris; jei klumpė atsisukusi į duris — ištekės, jei į stalą — ne. Ligi vakarienės mergelės nesišukuoja galvos, tai daro tik po vakarienės, kad pavasarį vištos rūtų darželių nekapstytų. Kūčių naktį mer-

gelės eina gulti nesupintomis kasomis — palaidais plaukais, kad naktį prisisapnuotų vaikinas. Kas naktį sapne kasas supins, tas ir bus tikrasis. Taip mano kupiškėnės. Pasvalietės, prieš eidamos gulti, pasiima rūtų vainiką ir, išėjusios kieman, pamojuoja juo į visas šalis. Tada užsideda jį ant galvos ir eina miegoti. Už to vaikino, kuris naktį prisisapnuos, ir ištekės.

Čia tik maža būrimų dalelė ir tai tik Rytų Lietuvos krašto, bet yra be galo daug jų, susijusių ne tik su Kūčių apeigomis, bet su Kalėdų švente ir kitu metų laiku.

IŠ KALĖDINIŲ ŠVENČIŲ PAPROČIŲ

Yra žinių, jog senovės lietuviai Naujuosius metus pradėdavę kovo mėnesio viduryje. Tai buvusi Medinio, arba Oko, šventė, kurios šiokias tokias liekanas galima pastebėti ir šių dienų Kalėdų švenčių papročiuose ir liaudies prietaruose.

Krikščionybei išplitus, Naujieji metai buvo perkelti į sausio mėnesį. Tuomet visi stabmeldiški papročiai, burtai ir prietarai pradėti naikinti, todėl senovės Naujųjų metų švenčių apeigų beveik niekur neišliko.

Visas savo šventes senovės lietuviai pradėdavo didelėmis vaišėmis, kuriose valgydavo visokių valgių, gerdavo įvairių gėrimų. Ypač didelės švenčių vaišės buvusios baigiant senuosius metus ir pradedant naujuosius. Tada būdavo linksminamasi, kiek galios leidžia. Taip darė dėkodami savo dievams už gerą derlių ir visą labą, taip pat prašydami dievų viso gero kitiems metams. Būrė ir pranašavo ateitį, tą ir dabar dar neretai kur galime pastebėti pas prietaringus žmones.

Per šventes būdavo valgoma daug ir įvairių valgių, nes tikėta, kad tas, kuris nešykšti valgių ir linkęs gerai

svečius pavaišinti, gali tikėtis iš dievų dar daugiau visokių gėrybų. Prietaringesni žmonės ir dabar stengiasi pasiruošti kuo geresnių šventėms valgių, kad kitąmet tiems namams netrūktų viso gero. Joniškėlio apylinkėse buvo išlikęs gražus senovės paprotys per Kūčias nešti neturtingiems kaimynams alaus, giros ar kito gėrimo. Tai darė tikėdami, jog bitės daug medaus prineš. Ramygalos apylinkėse per Kūčias bitininkai pasidalydavo medų, kad bitės kitais metais daugiau medaus prineštų. Vabalninko apylinkėje per Kūčias bitininkai dainuodavo dainelę, prašydami medaus šiais žodžiais:

Nebūk skūpus, bitninkėli,
Atnešk Kūčių vakarienei
Saldaus medaus dubinėlį.

Pagirio apylinkėje per Kūčių vakarienę ant stalo dedama kiaulės galva, kad kiaulės geriau rankotųsi. Pažymėtina, kad kiaulės galvos per Kūčias nevalgo, nes sausas pasninkas. Rokiškėnai Kalėdų rytą suvalgo po gabalėlį visokios mėsos, kad gyvuliai būtų sveiki ir riebūs. Seniau gerdavo dar tam tikro gėrimo, vadinamojo šermukšninio, kad sodai derėtų. Šimonių apylinkėse per Kalėdas vaikai, bliaudami avinėlio balsu, vaikšto per kaimą palei trobų palanges ir už tai gauna davanų pyrago arba saldumynų. Tam, prie kurio palangės per Kalėdas vaikai subliovė, būsią laimingi ir geri metai. Seniau Rokiškio apylinkėse per Kalėdas eidavo per kaimą žaisdami, dainuodami ir įvairiomis išdaigomis juokindami susikibę vienas už kito vaikai, piemenys ir bandininkai. Toks vaikščiojimas vadinosi „Varmasas“. Užeidami į kiemus, jie prašydavo dovanų. Tas, kuris duoda varmasininkams dovanų, sulauks gerų metų.

Per Kalėdas vaišinami ne tik žmonės, bet ir gyvuliai. Daugely Lietuvos vietų yra senas paprotys Kūčių stalą apkloti šienu. Kiek netelpa šieno ant stalo, sudeda pastalėje, o ant šieno pastalėje dar padeda siekelį avižų. Visa tai rytmetį sušeria visiems gyvuliams po truputį. Gyvuliams duodama ir visų valgių, likusių nuo Kūčių vakarienės. Sako, tai daroma, kad gyvuliai sveiki būtų ir gerai augtų. Merkiniečiai, prieš pradėdami valgyti Kūčių vakarienę, paima po vieną šaukštą visų valgių ir įdeda į dubenėlį. Paskui tą mišinį tris kartus apneša aplink visas trobas ir juo pavaišina visus savo gyvulius. Tai esą daroma, kad gyvuliai būtų sveiki ir neitų iš namų. Nors dzūko

šuo niekados pyrago negauna, o Kūčių vakarą ne tik gauna, bet dar ir poniškai — ant lėkštės. Kūčių naktį ir per Kalėdas visur mūsų ūkininkai gerai šeria gyvulius, kad jie išprašytų Dievo gerą javų derlių. Pagirio apylinkėse Kalėdų rytą, o kitur per Kūčias duoda bitėms Dievo pyrago — plotkelių, virtų kviečių su medumi. Tai daro, kad bitės daug medaus neštų ir geras derlius būtų.

Stabmeldystės laikais Naujųjų metų naktį lietuviai vaišindavę ir miško žvėris. Tada su ypatingomis apeigomis būdavo išvedama ant kelio sena ožka vilkams sudraskyti. Dar neseniai Panevėžio apskr. buvo paprotys Naujųjų metų naktį nešti ant vieškelio katę vilkams, bet katė, žinoma, parbėgdavo sveika namo.

Kalėdų valgiais senovės lietuviai neužmiršdavo pavaišinti savo dievų ir mirusiųjų vėlių, kuriems gausiai būdavo aukojama valgių ir gėrimų. Pradėdami vaišintis, visad pirmus valgių kąsnelius ir gėrimų taures atnašaudavo dievams ir vėlėms: pirmus valgių kąsnelius numesdavo žemėn, o pirmas gėrimų taures išpildavo trobos kampan. Kai gyvieji sočiai prisivalgydavo, likusius valgius nunešdavo į kapines ant mirusiųjų kapų arba užkasdavo kapinėse. Kai kur valgių aukojimas mirusiems gyvuoja iki šių dienų.

Panevėžio apskr., Ančiškio apyl., neseniai dar buvo paprotys per Kūčių vakarienę statyti ant stalo mirusiojo sėdimoje vietoje alaus stiklinę, kurią laikydavo visą naktį, kad apsilankiusi mirusiojo vėlė turėtų kuo vaišintis. Daugelyje Lietuvos apylinkių po Kūčių vakarienės nenuimdavo nuo stalo likusių valgių, kad apsilankiusios mirusiųjų vėlės turėtų ko valgyti. Seniau Šimonių apylinkėje, pavalgę Kūčių vakarienę, stalą apdėdavo valgiais, dažniausiai mėsos, kad naktį ateitų dvasios į svečius. Ar dvasios naktį tą valgį valgė ar ne, sunku suprasti, bet gyvieji visa tai suvalgydavo per Kalėdas. Salotiečiai dvasioms maisto nors ir dėdavo Kūčių naktį, bet labai menkai — tik duonos su druska ir tai labai prastoje vietoje — pastalėje. Biržiečiai vėles vaišindavo labai stipriu valgiu — garstyčininku ir padėdavo jį ypatingoje vietoje — krosnies priekaktyje. Tą valgį dėdavo ne katinui, klystų, jei kas taip manytų, nes katinas garstyčininko neėda. Mirusiųjų minėjimas, jų apgailėjimas prie Kūčių stalo ir spėjimas, kuris iš valgančiųjų nesulauks kitų metų Kūčių, beveik visur dar ir dabar pastebimas.

Visas kalėdinių švenčių laikotarpis, t.y. nuo Kūčių iki Trijų Karalių, praleidžiamas besivaišinant, vaikštant į svečius pas kaimynus ir pažįstamus, linksminantis, šokant, žaidžiant ir dainuojant. Tuo laikotarpiu nedirbama kai kurių darbų, ypač sunkesnių bei tokių darbų, dėl kurių gali gyvenime kas nors nepasisekti.

Šimonių valsč. apylinkės seni žmonės sako, jog kalėdiniu laiku negalima verpti, nes kandys siūlus sukaposiančios, negalima rūbų lopyti, nes avys būsiančios margos. Seniau Ramygalos apylinkėje žmonės nemaldavę girnomis, kad vasarą avys kvaituliu nesusirgtų. Panevėžio apylinkėje sakoma, kad tarpušvenčiu negalima plunksnų plėšyti, nes žąsys kiaušinius les. Dzūkijoje manoma, kad jei per Kūčias ar Kalėdas bulves skusi, avių vilna nežels, o jei galvą šukuosies, vasarą bulvės kirmysiančios. Jei per Kalėdas grūdus sijosi — vasarą žirniai kirmys, jei per Naujuosius metus kopūstus virsi — vasarą kirminai juos ės. Panevėžio apyl. vyrai tarpušvenčiu neveja virvių, kad avys nesirgtų. Yra ir daugiau nedirbamų darbų, kurių nė nesuminėsi. Tačiau visus tokius prietarus jau retai kur gali pastebėti.

KUPIŠKĖNŲ KŪČIOS

Seni tautos papročiai

Kupiškio apylinkėje, kaip pasakoja sena kupiškėnė Domicėlė Šlapelienė iš Rakučių km., prieš kokius 60 metų Kūčių vakarą, kai tik viską apsiruošia, apsišvarina, prieš pat vakarienę uždeda ant stalo šieno. Stalą uždengia lino rašto staldengle. Vidury stalo padeda lėkštę su Dievo pyragu — plotkelėmis.

Prieš vakarienę kiekvienų namų šeimininkas, kaip koks senovės vaidila, apsirengia tam tikrais apeiginiais rūbais.

Apsivelka ilgus baltus trinyčius, kuriuos seniau kiekvienas turėdavo, susijuosia juoda juosta, kokios paprastai niekuomet nejuosi. Ant galvos užsideda tam tyčia gražiai padarytą juodą kepurę. Paima nuo stalo lėkštę su Kūčių plotkelėmis, išeina kieman ir iškilmingai neša ją aplink gryčią. Apnešęs triskart aplink gryčią, prieina prie lango ir beldžiasi jan. Tuomet gryčioje esantys klausia:

— Kas ti aina?

Plotkelių nešėjas, už lango stovėdamas, atsako:

— Ponas Dievas!

— Kū ti naša? — vėl jo klausia.

— Geras dienas!

— Kas gi yra tos geros dienos?

— Švintos Kūčios!

— O kas tos Kūčios?

— Dievo pyrogas!

— O kas jū volgys?

— Geri žmonas, prostiem neduos!

Po šių apeigų plotkų nešėjas kviečiamas vidun. Įėjęs gryčion, padeda plotkeles vėl ant stalo. Tada visa šeima sėda už Kūčių stalo. Šeimininkas kalba tam tikrą palaiminimą, linkėdamas gerų metų. Paskui, paėmęs vieną plotkelę, sulaužo ir dalija visai šeimai. Po plotkelių valgo vakarienę.

Kai tik ant Kūčių stalo padeda valgius, mergaitės eina kieman malkų atsinešti. Paima visą malkų glėbį vienu kartu ir, atnešusios gryčion, suskaičiuoja. Jeigu porinis skaičius, vadinasi, malkų nešėja tais metais ištekės.

Po Kūčių vakarienės mergaitės bėga kieman pasiklausyti, kurioje šalyje šunys loja. Iš to spėja, kurion šalin nutekės.

Šeimininkas po Kūčių vakarienės eina sodan ir pabeldžia kiekvienan bičių avilin. Tai daroma, kad vasarą bitės daugiau medaus neštų. Sako, jei per Kūčias sniegti, tais metais bitės daug spiečių spies.

Kad geriau obuoliai derėtų, per Kūčias šeimininkas kiekvieną obelę papurto.

Kupiškėnės Onos Glemžienės pasakojimu, seniau kaime per Kūčias vaikščiodavo vadinamasis Kūčių senelis. Jis aplankydavo visus savo kaimo kiemus, paberdamas visokių grūdų po truputėlį. Įėjęs gryčion, Kūčių senelis pasisemdavo saują visokių grūdų ir berdavo juos krikštasuolės kertėn taip sakydamas:

— Ščiunebrukš, avinėli, čia ne mūsų avinėlis!

Taip darydavo kiekvienoje gryčioje.

Čia minėtų Kūčių apeigų šiandien kupiškėnai jau nesilaiko, jas prisimena tik seneliai.

KŪČIOS IR KALĖDOS RYTŲ AUKŠTAIČIUOSE

Rytų aukštaičiai ne mažiau negu žemaičiai prisirišę prie savo krašto senų papročių, todėl didžiąsias metines šventes jie visuomet iškilmingai ir gražiai švenčia. Daugelis aukštaičių šventėms pasidaro stipraus alučio. Alus daromas ne dėl to, kad per šventes pasigertų, o kad turėtų kuo pavaišinti svečią ir mielą kaimynėlį.

Visą mėnesį prieš Kalėdas trunka liūdnas pasninkas — be riebių valgių, visų linksmybių, muzikos ir dainų. Jaunam valgis — ne svarbiausias dalykas, bet gyventi be pasilinksminimo — baisiai sunku. Berno aplamdyta armonika, jau ketvirta savaitė suglausta, guli ir rūdyja. Jaunas bernas liuobia žirgą, kad Kalėdų rytą galėtų lenktyniauti. Džiaugiasi jis, kad gerai atšėrė savo juodbėrėlį. Net nepajuto, kai pradėjo linksmai švilpauti:

Žvingia žirgas stonalai,
Kamanalas klatalai,
Rožyta, rožyta,
Kai daržėly rutyta!

Tai išgirdęs, senas tėvas barė pasninko užuomaršą:

— Na na, ar nesiliausi niekus traukęs, bene pamiršai, kad dabar šventas adventas?

— Kam taip bariesi, negi aš iš didelės linksmybės, nagi raminu sau širdelę, ir tiek, negi veseliją keliu?

— Et, žinai, seniai yra sakoma: kas advente linksminasi, tas Kalėdose verkia,— baigė seniokas.

Kūčių dieną jau nuo pat ryto maišomi pyragai, verdami Kūčių ir Kalėdų valgiai, kepamos žąsys ir kiti kepsniai. Vaikai laižosi ir nerimsta pamatę skanius kepsnelius. Septynmetis Valiukas, motinai bepilstant į dubenėlius žąsienos drebulienę, sušveitė pusę žąsies kojos. O kai motina pamatė, atėmė apgraužtą koją šaukdama:

— Laidokas vaikas, bematant ir apsirijo. Kalėdose uždarysiu su žąsinu, užgnaibys,— gąsdino motina mažą Valiuką.

Daugelis suaugusiųjų paprastai visą Kūčių dieną nevalgo, tik vakarinei žvaigždei pasirodžius, sėda šventos vakarienės valgyti.

Vakarop apliuobęs visus gyvulius, šeimininkas atneša trobon rezgines šieno ir plonai pakloja ant stalo, o likusį šieną sukrauna pastalėn. Kai kur Kūčių naktį po stalu ant šieno miega piemuo. Šeimininkė atneša gražiausią margaraštę staltiesę ir užtiesia stalą. Senelis, paėmęs lėkštelę plotkų, apneša aplink pirkią. Prieš įeidamas vidun, pasibeldžia į duris. Troboje esantys klausia:

— Kas ataina?

— Dievo tarnas!

— Ką ataneša?

— Dievo pyrogų!

Tuomet plotkų nešėjas įleidžiamas vidun. Padėjęs Dievo pyragą ant stalo, namų šeimininkas sėda krikštasuolėj, garbingiausioje stalo vietoje, toliau paeiliui — visa sava ir samdyta ūkininko šeimyna, o piemenėlis visuomet sėda paskučiausioj vietelėj, pačiame mažojo suolo gale, vadinasi „ant kablalio", kur vestuvėse sėdi jaunosios pamergės. Kai kas iš prietaringesnių nori, kad prie Kūčių stalo būtų porinis valgytojų skaičius, vadinasi, neturi būti 3, 5, 7, 9,11, mat tai reiškia, jog vienas iš tų namų žmogus turės mirti kitų Kūčių nesulaukęs.

Kad sužinotų, kuris nesulauks kitų Kūčių, buria įvairiais būdais. Kupiškėnai stebi užustaly sėdinčių šešėlius. Jeigu kieno nors šešėlis atrodo lyg be galvos, sako, jog turėsiąs mirti. Biržiečiai ir kiti, pavalgę Kūčias, traukia iš po staltiesės šieno šiaudelius. Kas ištraukia trumpiausią šiaudelį, tas trumpiausiai gyvens.

Per Kūčias valgoma bent dvylika įvairių valgių. Būtinai turi būti valgių iš virtų javų, ypač kviečių, žirnių, miežių, aguonų, kad javai geriau derėtų. Daugiausia valgoma saldžių valgių, kad visus metus gyvenimas būtų

saldus, vadinasi, malonus. Likę nuo Kūčių stalo valgiai ir šienas sušeriami gyvuliams, išdalijama visiems po truputį, kad gyvuliai sveiki būtų. Po Kūčių šeimininkas bitėms neša užkandžio — gabalėlį plotkos ir lėkštelę medaus. Tai daroma, kad vasarą bitės daugiau medaus prineštų. Dėl tos pačios priežasties per Kūčias bitininkai vieni kitiems pasiunčia po dubenėlį medaus, nors ir žino, jog medaus nė vienam iš jų nestinga.

Po saldžios vakarienės, kas tiki pasakojimu, jog stebuklingą naktį šulinio vanduo vynu pavirsta, bėga šulinin vandens ragauti ir lūkuriuoja, kada jis vynu pavirs.

Mergiotės po vakarienės skuba malkų nešti. Iš to spėja, ar po Kalėdų ištekėsiančios. Nubėgusios prie malkinės, jos vienu paėmimu griebia malkų glėbį, apneša aplink pirkią ir, atsinešusios vidun, suskaičiuoja: jei porinis malkų skaičius — ištekės, jei ne — dar reiks mergauti.

Kūčių naktį, sako, gyvuliai kalba žmonių kalba ir daug visokių paslapčių pasako. Kas tuo tiki, eina tvartan slapčia pasiklausyti.

Senieji prietarai dabar jau baigiami pamiršti, jeigu kas ir buria, tai tik šiaip sau, dėl linksmumo, bet tuo rimtai nebetiki. Daugelį senų prietarų tik seni žmonės mini.

Kalėdų rytą visi keliasi anksti ir skuba bažnyčion. Dar labiau skubama iš bažnyčios namo, nes yra toks senovės įsitikinimas: kas pirmasis per Kalėdas sugrįš iš bažnyčios namo, tam vasarą gerai laukų darbai eisis. Dėl to Kalėdų rytą važiuotojai lenktyniauja, ne vienas, norėdamas kitus aplenkti, pats išvolioja gilias šalikelių sniego pusnis.

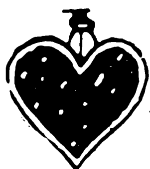
Seniau per Kalėdas kaimo gatvėmis būdavo ritinama sunki medinė kaladė ir dainuojamos kaladės ritimo dainos. Gale kaimo su tam tikromis linksmybėmis kaladę sudegindavo. Tomis apeigomis vaizduojama senųjų metų pabaiga.

Daugely Rytų Aukštaitijos vietų, ypač seniau, vaikščiodavo berniokai, apsitaisę vadinamuoju „Kalėdų Daluliu", kuris vaizduoja senelį, nešantį geriems vaikučiams Kalėdų pyragėlius ir kitas dovanėles. Dėl to vaikų jis buvo labai laukiamas.

Nuo Kalėdų iki Trijų Karalių kai kur kaimuose ir miesteliuose vaikščiodavo tam tikrai apsitaisę lietuviški Trys Karaliai. Jie kalėdinėmis giesmėmis, dainomis ir mu-

zika linksmindavo žmones, o savo gražiais drabužiais džiugindavo vaikučius. Tokie karaliai daugely vietų dar ir dabar tebevaikšto.

Seniau Aukštaitijoje vykdavo tam tikri kalėdiniai kaimo vaidinimai, kuriuose vaidindavo ne kokie artistai, bet patys žiūrovai, šį tą sugebantys parodyti.

LIETUVIŠKOS KALĖDOS KAIME

Šienas Kūčių stalui

Beveik visoje Lietuvoje Kūčių stalas būdavo apklojamas šienu ir uždengiamas raštuota staltiese. Zanavykuose Kūčių stalą šienu apkloja piemenėlis. Atsinešęs žalio šieno glėbelį, deda jį ant stalo ir gieda tokią giesmelę:

Dėk į ėdžias šieno
Glėbelį bent vieną,
Taisyk vietą Jo stalui,
Čystos Panos Sūneliui...

Per Kūčias valgoma bent dvylika įvairiausių valgių, daugiausia iš įvairių grūdų, kad kitais metais visi javai gerai derėtų. Dauguma valgių valgomi pasaldinti medumi arba cukrumi, kad bitelės daugiau medaus neštų. Bitininkai visų saldžių Kūčių valgių po vakarienės nunešdavo bitėms pasivaišinti.

Piemenėliai dūdelėmis groja bažnyčioje

Rytų Aukštaitijoje ankstyvą Kalėdų rytą piemenėliai bėgdavo bažnyčion dar su tamsa dalyvauti vadinamosiose Piemenėlių Mišiose. Ateidami į bažnyčią, jie atsinešdavo ir piemeniškus muzikos instrumentus: birbynes, švilpynes ir kitas dūdeles, kuriomis pritardavo giedančioms giesmeles piemenaitėms ir grodavo Mišiose vietoj vargonų.

Kaip senieji pasakoja, piemenėliams būdavo nepaprastai linksma, kad gali tą Kalėdų naktį bažnyčioje groti savo piemeniškomis dūdelėmis, kad kartu su jais gieda piemenaitės liūliuojamas giesmeles, sūpuodamos Vaikelio lopšelį.

LIETUVIŠKOS KALĖDŲ VAIŠĖS

Kodėl Kūčiose ir Kalėdose vaišinamasi?

Senovės lietuviai visas žymesnes savo šventes pradėdavo didelėmis vaišėmis, per kurias valgydavo ir gerdavo tam tikrus valgius ir gėrimus. Per tokias šventes būdavo linksminamasi visomis išgalėmis ir aukojama mirusiems ir dievų garbei. Ypač didelės vaišės būdavusios žiemos saulėgrąžos proga. Tai atitinka dabartines mūsų Kalėdas. Dideliu vaišingumu ir dosniomis aukomis lietuvis norėdavo įtikti savo geriesiems dievams ir mirusiems, todėl nesigailėdavo skaniausių valgių ir gėrimų. Taip atsidėkodavo dievams už gerą javų derlių, namų palaimą ir kitas malones, taip pat maldaudavo visokių gėrybių kitiems metams. Senovės lietuvis tikėjo, jog tas, kuris nešykšti gerų vaišių savo geradėjams bei didelių aukų dievams, po mirties iš dievų sulauks gero gyvenimo ir visokių gėrybių.

Senuoju papročiu, mūsų žmonės ir dabar per Kalėdas yra nepaprastai vaišingi. Vaišinasi namiškiai, giminės, kaimynai ir šiaip jau geri bičiuliai. Kartais net numirusiems ir kokioms nors dvasioms skiria vaišių dalelę. Neužmirštama pavaišinti gyvulių, žvėrių, paukščių, vabalų ir net medžių.

Senų žmonių įsitikinimu, kad javai geriau derėtų, per Kūčias turi būti valgomi valgiai, pagaminti iš visų javų, kokie tik yra sėjami ūkininko lauke ir darže. Ant Kūčių stalo turi būti bent dvylika įvairių valgių. Beveik visoje Lietuvoje Kūčių valgiams vartojami žirniai, pupos, mie-

žiai, kviečiai, aguonos, kanapės, bulvės, burokai, avižos, kopūstai, svogūnai, grybai ir kt.

Kalėdų vaišės prasideda Kūčių vakariene, trunka visą mėsėdį ir baigiasi Užgavėnėmis. Per minėtas vaišes mūsų žmonės savo vaišingumą parodo įvairiausiais būdais. Pvz., Joniškėlio apylinkėje (Biržų apskr.) yra išlikęs senovės paprotys Kūčių dieną nunešti neturtingiems savo kaimynams gėrimų: alaus, giros ar ko kita. Tai daro tikėdami, jog bitės daugiau medaus prineš. Ramygalos apylinkės bitininkai ir šiaip kaimynai vieni kitiems pasiųsdavo dubenėlį medaus, kad jų bitės daugiau medaus prineštų.

Visą kalėdinių švenčių arba vaišių laikotarpį, nuo Kūčių iki Trijų Karalių, dar ir dabar kaimuose daugelis mielai vaišinasi ir linksminasi pas gimines, kaimynus ir pažįstamus. Tada net nedirbama kai kurių, ypač sunkesnių ūkio darbų. Pvz., niekas nekulia javų, nemala grūdų, neaudžia, kai kur net neverpia. Tai daro tikėdami, jog šitie darbai gali pakenkti javų derliui ir gyvulių sveikatai.

Kūčių ir Kalėdų proga vaišinami ne tik gyvieji žmonės, bet ir jų numirę artimieji. Štai keletas tokių pavyzdžių iš įvairių krašto apylinkių apie tokius mirusiųjų vaišinimus prie Kūčių vakarienės stalo.

Daugelyje mūsų krašto vietų, ypač Dzūkijoje, po Kūčių vakarienės nuo stalo nieko nenuima, visi vakarienės likučiai paliekami stovėti ant stalo per visą naktį, nes tikima, jog naktį prie Kūčių stalo ateina vaišintis tų namų mirusiųjų vėlės.

Pagirių apylinkėje (Ukmergės apskr.) dar neseniai buvo paprotys mirusiojo asmens sėdimojoje vietoje ant stalo statyti stiklinę alaus ar giros. Iš tos stiklinės paprastai niekas negeria, ji lieka stovėti ant stalo per visą naktį, kad atėjusi mirusiojo vėlė turėtų kuo pasivaišinti.

Šimonių apylinkėje po Kūčių vakarienės stalas būdavo apdedamas įvairiais valgiais, daugiausia iš mėsos, kurių tą dieną paprastai niekas nevalgo, mirusiųjų vėlėms ir kitoms dvasioms pasivaišinti. Tuos valgius rytojaus dieną valgo gyvieji, tikėdami, jog mirusieji jau pasisotinę.

Salotiečiai dvasioms maisto nors ir dėdavo, bet labai mažai — tik duonos su druska ir tai labai prastoje vietoje — pastalėje.

Biržiečiai mėgo vėles vaišinti labai stipriu valgiu, vadinamuoju garstyčininku, ir dėdavo jį į ypatingą vietą —

krosnies priekaktį, nes manė, jog vėlės lando pro kaminą.

Vaišingas lietuvis per Kalėdas noriai vaišina ir kitus Dievo kūrinius — gyvulius, žvėris, paukščius, vabalus ir net medžius. Tą galima matyti iš šių papročių. Veik visame mūsų krašte Kūčių vakarą visi gyvuliai šeriami sočiau ir geriau negu paprastai. Kalėdų rytą visiems gyvuliams duoda po saują šieno nuo Kūčių stalo. Be to, išdalijama nors po truputį visiems gyvuliams ir likusių valgių nuo Kūčių stalo. Tai daro, kad gyvuliai būtų sveiki ir gerai augtų.

Dzūko šuo paprastai dažnokai badauja ir retai kada mato geresnio maisto kąsnelį; o pyrago niekad neragauja, bet Kūčių vakarą ne tik kad gauna, bet dar labai poniškai — ant lėkštės. Tuo norima parodyti šuns ir žmogaus draugystę.

Kalėdų proga reikia pavaišinti net miško žvėris. Dar neseniai Panevėžio apskrities kai kuriose apylinkėse buvo paprotys nešti gyvą katę vieškelio kryžkelėn ir paleisti, kad ją vilkai sudraskytų, nors paprastai katė gyva sugrįždavo namo. Seniau Kalėdų ar Naujųjų metų naktį vesdavo vieškelio kryžkelėn vilkų vaišėms seną ožką. Tai darydavo, kad piktieji miško žvėrys gyvulių nepjautų.

Dar ir dabar daugelyje mūsų krašto vietų ūkininkai vištas ir kitus paukščius lesina kviečiais, žirniais ir kitais nuo Kūčių stalo grūdais. Taip daroma, kad vištos dėslios būtų.

Per Kūčias valgydami medų, neužmiršta ir Dievo vabalo — bitės. Pagirių apylinkėje Kalėdų rytą, o kitur Kūčių vakarą bitėms duoda Dievo pyrago — plotkelių, virtų kviečių su medumi. Bites vaišina, kad jos medaus daugiau prineštų.

Panevėžiečiai prieš Kūčių vakarienę pakiša pastalėn šiaudų kūlį. Rytojaus dieną to kūlio šiaudais apraišioja sodo obelis, o dalį šiaudų pasilieka pavasarį javams biržyti. Tai daro, kad obelys ir javai geriau derėtų ir kirmėlės medžių neėstų.

Kiti panevėžiečiai, kad obuoliai geriau megztų, Kūčių dieną išvirtus žirnius perkošia per šiaudus, kuriais paskui apriša obelis.

Pasvaliečiai, kad obelys būtų vaisingesnės ir kirminai obuolių neėstų, Kūčių dieną iššlavę trobos aslą, sąšlavas išpila po obelimis.

Rokiškėnai seniau pasidarydavo Kalėdoms tam tikro gėrimo, vadinamojo šermukšnyno, kuris būdavo ne tik geriamas, bet ir ant medžių pilamas, kad sodai geriau derėtų.

Nors šiaip jau niekas bulvių nesigaili — lupa žievę, ir tiek, bet dzūkai Kūčių dieną drausdavę jas skusti, nes dėl to neužderėsiančios.

Taigi Kalėdų šventės yra lietuviškų vaišių šventės.

KALĖDŲ PAPROČIAI

Kaip mūsų seneliai pasakoja, kitados mūsų kaimo Kalėdos būdavo švenčiamos su tam tikromis apeigomis. Būdavo prisimenama įvairių burtų bei prietarų, kuriuos dabar tik šimtamečiai seneliai mums bepasakoja. Šį tą įdomesnio iš Kalėdų papročių ir burtų čia aprašysiu.

Joniškėlio apylinkėje bitininkai neša neturtingiems dovanų medaus, kad bitėms vasarą geriau sektųsi.

Ramygalos apylinkėje bitininkai vienas kitą medumi vaišina Kūčių dieną, kad bitės daug medaus prineštų.

Vabalninko apylinkėje Kūčių vakarą ant stalo padeda kryžių ir jį laiko per naktį, o rytmetį visi tą kryžių bučiuoja. Taip pagerbiamas Kristaus gimimas. Durų slenksčiuose geležim išdegina kryžiukus.

Krekenavos apylinkėje seniau, apdėję šienu Kūčių stalą, likusį šieną sukraudavo pastalėj, o naktį ant to šieno miegodavo maži vaikai. Tai buvo daroma tam, kad kitais metais vaikai nesirgtų.

Zarasų apskr. Daugailių apylinkėje, nakčiai po Kūčių stalu dėdavo šieno krepšį. Taip darydavo tikėdami, kad Dievo Avinėlis naktį ateis miegoti.

Visoje Lietuvoje Kūčių vakarienę pradėdavo valgyti nuo Dievo pyrago, arba plotkelių. Dievo pyrago dėdavo į kiekvieną Kūčių vakarienės valgį.

Pirmieji Kūčių valgyti sėsdavo šeimininkas ir šeimininkė, paskui — visa šeima. Šeimininkas liepdavo visiems

sukalbėti trejus poterius, tą visi atsistodami ir padarydavo. Poterius sukalbėjusiems šeimininkas sako: „Tegu bus pagarbintas Jėzus Kristus“, visa šeima atsako: „Ant amžių amžinųjų“. Šeimininkas, laužydamas plotkelę, dalija po kąsnelį šeimynai, kalbėdamas: „Dievas žino, ar per kitas Kūčias visi bebūsim?“ Senieji po to klausimo atsidūsta ir suskaičiuoja, kelintas savo amželio Kūčias jau valgo. Prisimena mirusiuosius, ypač artimus, nesulaukusius šių Kūčių. Už mirusiuosius paskiriamas nors ragaišio pagramdėlis pavargėliams, prie bažnyčios durų betūnantiems šaltą Kalėdų naktį. Tas, kuris važiuoja ar eina į Bernelių Mišias, nuveža tą ragaišį alkstantiems prie bažnyčios seneliams.

Panevėžio apskrityje yra paprotys spėti, kas mirs nesulaukęs kitų metų Kūčių. Paimama viena plotkelė, ir visi laužia po gabalėlį užsimerkę,— kam tenka kryžiaus ženklas, išspaustas plotkelėje, tas, sako, mirsiąs.

Pavalgę vakarienę, padėkoja šeimininkams, pabučiuodami į ranką. Paskui pasibučiuoja vieni su kitais, linkėdami sveikiems sulaukti kitų Kūčių. Mergelės iššluoja gryčią — sako, naktį Kristus ateis.

Daugely Lietuvos vietų Kūčių valgių nenuima nuo stalo. Rokiškio apskr., Kamajų apylinkėje, tai daro tikėdami, jog ateinąs kūčiavoti Dievo Avinėlis ir mirusieji, kurie prisikelią Kristui gimstant. Uteniškiai palieka Kūčių stalą su likusiais vakarienės valgiais per naktį, tikėdami, jog naktį ateis Kristus su angelais Kūčių valgyti.

Ramygalos parapijoje po Kūčių vakarienės nepalieka peilio ant stalo, kad Kristus nepersidurtų, kai ateis naktį Kūčių stalo aplankyti.

Gyvuliai taip pat vaišinami. Bitėms duoda plotkelės, grucės, saldintų kviečių. Taip daro Ukmergės apskr., Pagirių parapijoje. Veik visoje Lietuvoje nuo Kūčių stalo šienu ir likusiais valgiais apdalija visus gyvulius ir paukščius. Kūčių valgių neduoda tik arkliams, nes jie gimusio Kristaus nešildė ir prie jo neklūpojo, sakoma Pabaisko apylinkėje. Vabalninkiečiai Kalėdų rytą ir Kūčių vakarą geriau pašeria gyvulius, nes, sako, gyvuliai pavargs beklūpodami visą naktį. Veik visur yra sakoma, jog Kūčių naktį gyvuliai kalbasi, tik žmogus jų kalbos negalįs suprasti. Jei kuris nors gyvulių kalbą supras — mirs. Žvirblis paprastai striksi, o Kūčių vakarą jis žengia tris žingsnius, taip pagerbdamas gimstantį Kristų, sakoma Ramy-

galos parapijoje. Kūčių vakarą kai kuriose Panevėžio apskr. apylinkėse šeimininkas eina į tvartą, apžiūri visus gyvulius, peržegnoja ir šienu apdalija. Paskui apeina laukus poteriaudamas ir žegnodamas, kad Dievas sergėtų nuo audrų ir laimintų darbus.

Veik visur pas mus sakoma, jog Kūčių naktį šuliny vanduo virstąs vynu. Tačiau tas trunka tik vieną minutę, todėl retai kam pavyksta jo paragauti. Vienas rokiškėnas, norėdamas paragauti Kūčių naktį vandens, vynu pavirtusio, pasistatęs dubenį vandens, įmerkęs burną ir laukęs, kol vanduo apsals. Taip rytą tą žmogų ir radę negyvą prie dubens vandens.

Kalėdų rytą visi kėliasi anksti. Vieni vyksta į Bernelių Mišias bažnyčion, kiti namie apliuobia gyvulius. Seniau Kalėdų rytą visi pirmiausia pagiedodavo kokią nors Kalėdų giesmelę, paskui užvalgydavo šaltų valgių: pyrago, sūrio, šaltienos. Rokiškėnai valgydavo mėsos, kad gyvuliai geriau sektųsi, ir gerdavo vadinamojo šermukšninio, kad sodai geriau derėtų.

Seniau per Kalėdas įsilinksminę berniukai vaikščiodavo įvairiai persirengę. Rokiškio apyl. Kalėdų rytą atėjusio kaimyno iškart neįsileisdavo. Jo klausdavo: „Kuo vardu Bernelis?“ Jis turėdavo atsakyti giedodamas kokią nors Kalėdų giesmę. Jei jis nesusiprasdavo to padaryti, tuomet jo neįsileisdavo visai.

KAIP PAS MUS ŠVENČIAMOS KALĖDOS

Rokiškėnų Kalėdų papročiai

Jau senovės lietuviai pagal savo papročius šventė šventes, susijusias su įvairiais metų ir ūkio darbais. Tos šventės buvo švenčiamos su ypatingomis apeigomis. Kai kurios senovės švenčių apeigos dar ir dabar atsispindi

mūsų švenčių papročiuose, ypač Kalėdų, Naujųjų metų, Užgavėnių ir kt.

Nors mūsų kraštas nedidelis, bet vienos apylinkės švenčių papročiai labai skiriasi nuo kitos, todėl mums labai įdomu juos pažinti, nes paskutiniu metu kaimo senieji papročiai kinta ir nyksta. Šį kartą susipažinsime su Kalėdų papročiais Rokiškio apylinkės kaime.

Senesnių žmonių pasakojimu, kitados rokiškėnai Kalėdų šventes švęsdavę labai iškilmingai, su tam tikromis apeigomis. Iš senovės išlikę nemaža įvairių burtų ir prietarų, kurių nemaža dalis pasiekė net šias dienas.

Kūčių dieną, kaip ir visur Lietuvoje, rokiškėnai smarkiai ruošiasi namuose: iš pagrindų apsišvarina ir pasigamina šventėms geresnių valgių ir gėrimų. Seniau rokiškėnai pasidarydavo net tam tikro kalėdinio gėrimo šermukšninio, kurį gerdavo per Kūčias ir Kalėdas su tam tikromis apeigomis. Šį gėrimą gerdavo, kad sodai geriau derėtų ir vaisiai skanesni būtų.

Kūčių stalui paruošiami tam tikri valgiai. Kiekvienoje šeimoje būtinai ant Kūčių stalo turėdavo būti valgiai iš kviečių, žirnių, pupų ir kanapių mišinio. Tą darydavo tikėdami geresnių metų sulaukti. Per Kūčias būtinai valgoma žuvis, kad žmonės būtų sveiki kaip žuvys.

Kūčių vakarienei stalas ypatingai papuošiamas. Visą stalą storai apkloja žaliu šienu, po to užkloja raštuotą lino staltiesę. Po stalu padedamas šieno ir avižų siekelis — tai gyvulių dalia, kuri Kalėdų rytą jiems ir atiduodama.

Prieš pat vakarienę namų šeimininkas, paėmęs plotkelių lėkštę, tris kartus apeina aplink gryčią, o paskui beldžiasi į trobos duris ir klausosi, kaip atsilieps viduje esantys. Iš trobos klausia:

— Kas čia prašosi?

— Pono Dievo pyrogas? — atsako šeimininkas.

— O kas jų volgys?

— Geri žmonas — Dievo vaikai!

Tada atidaro trobos duris ir plotkelių nešėją pakviečia su Dievo pyragu užustalėn. Taip prasideda Kūčių vakarienė. Šeimininkas padalija plotkeles ir paragina visus valgyti ir džiaugtis sveikiems sulaukus brangių Kalėdų švenčių, taip pat palinki visiems sulaukti sveikiems kitų metų Kalėdų.

Po Kūčių vakarienės likę valgiai nuo stalo nenuima-

mi, nes tikima, jog Kūčių vakarą prisikelia mirusieji ir ateina aplankyti savo gyvenamųjų vietų, todėl jie turi būti vaišinami kaip gyvieji žmonės.

Veik visur pas mus sakoma, jog šulinio vanduo Kūčių naktį vynu pavirstąs, todėl ne vienas stengiasi tokio skanaus vandenėlio paragauti.

Kaip žinome, kitur ant namų durų kryželius užrašo per Tris Karalius, o rokiškėnai išdegina kryželius durų slenksčiuose per Kūčias. Tai daro, kad apsaugotų savo namus nuo nelaimių.

Kalėdų rytą rokiškėnai būtinai suvalgo po kąsnelį įvairios mėsos, kad gyvuliai geriau rankotųsi, augtų sveiki ir riebūs.

Kalėdų rytą kaimynas iškart neįsileidžiamas vidun. Pirmiausia jis turi pasibelsti į duris, po to atsakyti į troboje esančių klausimą, kuo vardu Bernelis. Paklaustasis turi atsakyti giedodamas kokią nors Kalėdų giesmę. Jei jis nesusipranta to padaryti, tai kartais net visai neįsileidžiamas trobon.

Kalėdų rytą visi keliasi labai anksti. Vieni vyksta bažnyčion į Bernelių Mišias, kiti lieka namie gyvulių apliuobti. Likę namie gieda šventas giesmes. Tik po pusryčių pradeda muzikuoti, linksmintis ar vaišintis.

Seniau Rokiškio apylinkėje per Kalėdas vaikščiodavo tam tikrai pasipuošęs Kalėda, arba Dadulis. Jo pareiga linksminti mažus vaikus.

KALĖDŲ PAPROČIAI DZŪKIJOJE

Kalėdos, kaip žymiausios žiemos šventės, veik visoje Lietuvoje jau nuo seniausių laikų kuo iškilmingiau būdavo švenčiamos su tam tikromis apeigomis ir burtais. Kai kurie tų švenčių papročiai neabejotinai yra išlikę dar iš senosios lietuvių tikybos. Kiekviena žymesnė mūsų kraš-

to dalis ir apylinkė turi kiek skirtingus švenčių papročius ir apeigas. Dabar apžvelkime Kalėdų papročius Dzūkijoje.

Kūčių dieną Dzūkijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, iš pagrindų apsišvarinama ir susitvarkoma. Ypač kiekviena šeima rūpinasi pasigaminti geresnių ir kuo daugiau valgių. Merkinės apylinkėje stengiamasi, kad ant Kūčių stalo būtų kuo daugiau įvairių valgių, tada jų netrūks čia visus metus. Būtiniausi valgiai — šližikai, grucė, avižų kisielius, kviečiai ir kt.

Gyvuliams duodama tam tikro pašaro, vadinamojo kracinio. Visi gyvuliai sočiai pašeriami, nes tikima, kad jie Kūčių naktį kalba žmonių kalba, todėl norima, kad jie apie savo šeimininką tartų gerą žodį.

Kūčių vakarienė pradedama ypač rimtai ir su tam tikromis apeigomis. Pasirodžius vakarinei žvaigždei, paruošiamas Kūčių stalas. Jaunieji gyvulių šėrėjai atneša trobon rezginaites žalio šieno ir juo apdeda vakarienės stalą. Stalą užkloja gražiausia raštuota staltiese ir deda Kūčių valgius.

Prieš pat vakarienę šeimininkas, apsirengęs išeiginiais drabužiais, pradeda tokias apeigas. Pasiima duonos kepalą ir apeina tris kartus savo gyvenamąją trobą. Visi kiti namiškiai laukia šeimininko troboje. Apėjęs tris kartus, šeimininkas prieina prie durų ir beldžiasi.

— Kas ce aina? — klausia viduje šeimininkė.

— Ce prašo Ponas Dzievulis su Kūciali į jūsų grytelį! — atsako už durų šeimininkas.

— Prašom, prašom Ponų Dzievulį su savo Kūciali į mūsų grytelį! — maloniai kviečia šeimininką vidun.

Tada atidaro trobelės duris ir įleidžia duonos nešėją vidun. Šis įėjęs duoną padeda ant paruošto Kūčių stalo ir sėdasi į garbingiausią vietą. Čia šeimininkas taria palaimos žodį nuo Pono Dzievulio, visai savo šeimai ir visiems namams linkėdamas viso gero. Visi persižegnoja ir pradeda Kūcialį valgyti. Tėvas paima vieną plotkelę ir ją sulaužo į tiek dalių, kiek sėdi už Kūčių stalo žmonių. Visi džiaugiasi sveiki sulaukę Kalėdų ir linki sveikiems sulaukti kitų švenčių. Paskui valgomi kiti Kūčių valgiai: silkės, grucė, rasalas, avižinis kisielius, šližikai su aguonų pienu ir t. t.

Po vakarienės daugelis imasi įvairių būrimų. Dar užstalėj tebesėdėdami, visi traukia iš po staltiesės šieno

šiaudelius ir stebi, kas ilgesnį ištrauks. Tas, kuris šiaudelį ilgiausią ištraukė, ilgiausiai gyvens.

Valgydami Kūčių vakarienę, visų valgių po truputį atideda į tam tikrą lėkštę. Paskui tą lėkštę apneša trissyk aplink visas trobas ir tais valgiais pavaišina gyvulius. Taip daro, kad namuose būtų skalsa ir gerai sektųsi su gyvuliais.

Po vakarienės Kūčių stalas su visais likusiais valgiais lieka per naktį, nes tiki, kad tą naktį prie Kūčių stalo pasivaišinti ateina mirusiųjų vėlės. Šieną nuo Kūčių stalo po saujelę išdalija visiems gyvuliams. Tai daro, kad gyvuliai nesirgtų.

Po vakarienės jau jokie darbai nedirbami, vyrauja didžiųjų švenčių nuotaika. Jaunos merginos, nors ir juokais, po Kūčių bėga malkų atsinešti ir burti, ar greit ištekės. Iš malkinės pasiima glėbį malkų ir, atnešusios trobon, suskaičiuoja. Jei malkų porinis skaičius — malkų nešėja ištekės. Po to merginos bėga kieman ir klausosi, iš kurios pusės šunes loja, mat iš to krašto tikisi susilaukti piršlių.

Seniau Merkinės apylinkėje po Kūčių vakarienės surišdavo krūvon piemenį, šaukštus, peilį, šluotą ir botagą. Taip darydavo, kad vasarą gyvuliai gerai ganytųsi, nesiblaškytų, neklaidžiotų po girias ir apsisaugotų nuo vilkų.

Kalėdų rytą vištas lesina po Kūčių stalu. Tai daroma, kad visos vištos kiaušinius dėtų vienon vieton ir dėslios būtų.

Senieji dzūkai tikėdavo, kad nuo Kūčių ir Kalėdų oro priklauso sodų ir laukų derlius. Sakoma: jeigu per Kūčias medžiai apšerkšniję, būsiąs geras grikių derlius.

Jei per Kalėdas sniegti, sako, vasarą daug grybų dygs.

Jei per Kalėdas daug sniego, būsiąs geras javų derlius.

Kūčių dieną iššlavus trobą, šiukšlės pilamos sode po obelimis, kad obelys geriau derėtų. Kūčių vakarą sodo medžius papurto, kad pavasarį žiedai nebyrėtų.

Nors tokių senovės burtų ir prietarų dar nemažai Dzūkijoje pastebima, tačiau šių dienų rimtesni žmonės jais jau mažai betiki.

KŪČIOS IR KALĖDOS ZANAVYKUOSE

Seniau Zanavykuose buvo gražių švenčių apeigų ir papročių. Štai kai kas iš Zanavykų kalėdinių papročių, kurie šiandien jau gerokai pasikeitę arba visai išnykę.

Kūčių vakarą piemenėlis, sočiai apliuobęs savo aveles, atsineša glėbį gražaus šienelio gryčion ir padeda po didžiuoju stalu, prie kurio valgoma Kūčių vakarienė. Dėdamas šieną pastalėn, gieda tokią giesmelę:

Dėk į ėdžias šieno
Glėbelį bent vieną,
Taisyk vietą Jo stalui,
Čystos Panos Sūneliui...

Kūčių stalą apdengia balta, gražiai raštuota staltiese. Užustalėn sėda vakarieniauti šventadieniškai apsirengę. Ant stalo turi būti 12 valgių, daugiausia saldžių, kad žmogaus gyvenimas būtų saldus, vadinasi, malonus. Per Kūčias zanavykai valgo plotkelių, t.y. Dievo pyrago, žuvų, silkių, pyragiukų su kopūstais, grybų, virtinėlių su aguonom, uogienių, kisieliaus, rasalo. Kūčių rytą valgoma žirnių sriuba. Šližikų ir virtų kviečių per Kūčias nebūna. Pavalgę vakarienę, traukia šieno šiaudelius iš pastalio ir žiūri, kokį kas ištrauks. Taip kiekvienas spėja savo laimę. Ilgas šiaudelis reiškia ilgą amžių, o trumpas — trumpą. Skarotas šiaudelis lemia gerą derlių ir laimę. Mergaitės ir berniokai spėja meilę ir vedybas. Vaikai aiškinasi, ar dideli užaugs, turtingi ar beturčiai bus.

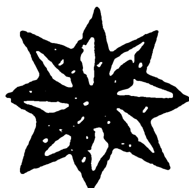
Seniau Zanavykų ūkininkai samdytą šeimyną mainydavo Kūčių dieną. Tą dieną išmokėdavo algas, atleisdavo arba suderėdavo kitiems metams. Kunigai pradėjo tą paprotį peikti, todėl derybos buvo nukeltos į trečią Kalėdų dieną ir taip išliko iki šių dienų.

Kalėdų rytą visi keliasi anksti. Šeimininkas gieda rožančių ir kalėdines giesmes, kiti jam pritaria. Paskui, prieš išvykdamas bažnyčion, susišaukia visus vaikus ir sako: „Na, vaikučiai, eikit šen, aš jums pagiedosiu kalėdinę ožkelės giesmę" — ir užtraukia:

Vaikščioj ožkelė po dvaronėlį, Kalėdo!
Ji vaikščiodama su vilkais barės, Kalėdo!
O jūs, vilkeliai, mano pilkieji, Kalėdo!

Kam jūs sudraskėt mano vaikelius, Kalėdo!
Mano vaikeliai — tai labai gražūs, Kalėdo!
Aukso rageliai, plieno nageliai, Kalėdo!

Nuo Kalėdų prasideda linksmasis žiemos metas, keliamos vestuvės, jaunimas dažnai susirenka vakaroti ir šiaip pasilinksminti. Susirinkus didesniam būreliui, atsiranda ir muzikantas, tada ne tik padainuojama, bet ir pašokama. Šokdavo „Laivelį“, „Tryptinį“, „Kaminšluostį“, „Aukštikulnį“, „Klumpakojį“, „Suktinį“ ir kitus anų laikų šokius.

KALĖDŲ NAKTIS — RAMYBĖS NAKTIS

Kalėdų nakties nuotykiai Lietuvoj

Dažnai senų žmonių sakoma, jog Kalėdų naktis yra šventa. Tą naktį nieko negalima veikti, nes gali atsitikti kokia nelaimė. O tokių nelaimių, kartais girdėt minint ir gana šiurpių. Todėl Kalėdų šventąją naktį kiekvienas stengiasi praleisti ramiai savo gimtame kampely.

Leipiškių kaime (Šiaulėnų valsč.) gyveno ūkininkas, berods Bajoras. Kartą Bajorų šeimyna, pavalgiusi Kūčių vakarienę, pagiedojo Kalėdų šventas giesmes ir nuėjo ilsėtis kiekvienas savo vieton. Bernas kaip visuomet atsigulė arklių tvarte.

Naktį, nubudęs lygiai dvyliktą, girdi arklius kalbantis:

— Vargas, rytoj negausim poilsio,— prabilo senas arklys.

— Ką gi veiksim, juk ryt šventė? — klausia jauniklis.

— Ogi ten, gale kaimo, kur kryžius po klevais, esąs pinigų maišas užkastas, rytoj jį mums reikės parvilkti.

Kalėdų rytą Bajorų bernas, visiems dar miegant, priešaušry pasiėmė kastuvą, nukiūtino pakluonėmis, kad niekas jo nepastebėtų, ir kasa po klevais. Gerokai paka-

sęs, tikrai užtiko pinigų maišą. Parbėgo namo, pasikinkė arklius ir viesulu nušvilpė galan kaimo prie iškastos duobės. Iškasė maišą ir pūkšdamas vos įtempė į roges. Užsisėdo ant maišo, kad nepamestų ar koks velnias neištrauktų, ir parlėkė namo niekam nematant. Tačiau tie pinigai buvę užkeikti, jie visi pradingo, liko tik vienas, kurį bernas buvo paskyręs pataisyti tam kryžiui, po kuriuo rado pinigus.

* * *

Sužinojęs apie tokį stebuklą, kaimynas kitais metais po Kūčių vakarienės tyčia nuėjo arklidėn ir atsigulė. Mano sau, bene išgirs kalbantis arklius apie kokius nors paslėptus turtus. Kai tik atėjo dvylikta nakties, girdi arklių kalbą:

— Rytoj sunkų darbą dirbsim,—sako bėris,— reikės mūsų poną vežti.

— O kurgi jį vežti? — klausia sartukas.

— Ogi į kapus, šią naktį jis mirs.

Žmogus, tai išgirdęs, baisiausiai išsigando ir čia pat numirė. Kalėdų rytą nuėję arklių liuobti, rado žmogų arklidėje negyvą.

Repšių kaimo (Šiaulėnų valsč.) ūkininkas Belskys* mėgdavo išgerti. Kartais gerdavo Šiaulėnuose lig vidurnakčio ir tik auštant, tysodamas vežime, parvažiuodavo namo. Vieną Kūčių vakarą nuvažiavo jis miestelin ir prisigėrė. Naktį grįždamas namo, atsitrenkė į savo kiemo vartus, pasvirusi galva davėsi į vartų stulpą, ir vietoje užsimušė. Paskui toje vietoje, sename ąžuole, pakabino šv. Jurgio koplytėlę įvykusiai nelaimei paminėti. Dabar nebėra ir tos koplytėlės.

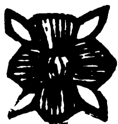
* * *

Kairių bažnytkaimio ežere, prie kranto, stovi senas kryžius. To kryžiaus tokia paslaptis. Kažkoks Kairių gyventojas užsigeidė Kalėdoms degtinės. Nuvyko į Šiaulius, nusipirko, o gal kiek ir išgėrė. Skubinosi namo, linksmai dainuodamas. Bevažiuodamas ežero ledu, smuko eketėn ir nugarmėjo gelmėn. Surado jį tik pavasarį, ežero ledui ištirpus. Paskui toje nelaimės vietoje pastatė kryžių su stogeliu, kuris ir dabar tebestovi primindamas praeiviui šią liūdną istoriją.

* * *

* Jis buvo mano krikštatėvis.— *Aut.*

Kurtuvėnų miške, prie pušies, kabo Sopulingosios Dievo Motinos koplytėlė. Toje vietoje vilkai Kūčių vakarą vijosi žmogų, kuris nešėsi Kalėdoms pusbutelį degtinės. Žmogus, gelbėdamasis nuo vilkų, įlipo medin, bet vilkų buvo ištrauktas ar pats iškritęs ir čia pat buvo suėstas. Kalėdų rytą žmonės, eidami į Bernelių Mišias, rado jo tik kaulų likučius.

KADA VANDUO VYNU PAVIRSTA

Labai seniai Lietuvoje gyvenusi jauna ir graži vargdienė mergaitė, Švintulyte vadinama. Ji, kaip ir daugelis kitų mergaičių, tarnavusi pas vieną ūkininką už mergą. Plataus pasaulio nemačiusi, mergelė nedaug ką žinojo ir apie gėrimus. Dažnai girdėdavusi kaimo žmones šnekant, jog yra toks gėrimas, vadinamas vynu, kuris esąs nepaprastai saldus ir skanus. Už vyną visame pasaulyje nesą skanesnio gėrimo. Jauna kaimo mergaitė dar savo gyvenime nebuvo ragavusi nė lašelio vyno, todėl labai troško jo paragauti.

Girdėdama senus žmones pasakojant, jog Kalėdų naktį paprastas šulinio vanduo pavirsta vynu, ir ne bet kokiu, o gardesniu už pirktą mieste, mergaitė įsigeidė žūtbūt paragauti vyno, kad nors kartą savo gyvenime patirtų, koks gi tas vynas. Seniau kaime vynas buvo didžiausia retenybė, todėl kitas žmogus visą savo amžių nugyveno ne tik vyno neparagavęs, bet net nematęs, kaip jis atrodo.

Švintulytė buvo tokia gera mergaitė, jog ji tikrai buvo verta Kalėdų nakties stebuklingojo vyno. Ji buvo jautri ištroškusiems žmonėms, gyvuliams ir net vabalėliams. Ji niekados neatsisakydavo atnešti kibirą šalto vandenėlio net iš tolimiausio šulinio, nors ir labiausiai būtų pavargusi po sunkaus darbo. Geri žmonės dažnai sakydavo: „Dievulis tau užmokės už gerą širdį!“

Kartą vargšė mergaitė Švintulytė, su visa šeima pavalgiusi Kūčių vakarienę, rengėsi stebuklingojo vyno paragauti. Budėjo visą Kūčių vakarą, stebėdama žvaigždes

danguje, kada ateis vidurnakčio dvylikta valanda ir šulinio vanduo vynu pavirs. Paskutinį sykį žvilgterėjo pro trobelės langelio prašildytą „akį“, dangaus Grįžračiai rodė pusiaunaktį. Mergaitė įsispyrė į medines klumpaites, apsisiautė šiltais kailiniais, galvą apsirišo marga skepetaite ir išėjo kieman. Daržely prie trobelės pasiėmė du tuščiu kibiru, užsidėjo naščius ant pečių ir žengia baltais pūkais nuklotu kiemu stačiai prie šulinio. Naktis tyli, graži. Danguje mirga pabirusios žvaigždelės, pro balto šilko debesėlius rieda mėnulis. Sušalęs sniegas graudžiai cypia po mergaitės kojų klumpėmis. Jau čia pat ir šulinys, o širdį graužia didžiausias troškulys. Nusimetė mergaitė naščius ir vieną po kito skubiai leidžia šulinin tuščius kibirus. Du kartu liūdnai sugirgždėjo senoji šulinio svirtis, ir jau pilni kibirai. Nustebusi mergaitė žiūri: vanduo tikrai nepaprastas — rausvas, lyg kruvinas. Nori gerti, bet bijosi. Pagaliau visomis išgalėmis nugali moterišką baimę. Pasistato kibirą ant šulinio rentinio ir ragauja. O saldybė, saldybė neapsakoma! Geria, geria ir niekaip negali atsigerti, atsitraukti nuo tokio gėrimėlio, net širdelė jos apsalo. Nė nepajuto mergaitė, kaip ėmė kilti aukštyn, aukštyn į padanges su abiem kibirais ir naščiais. Jau pakilo virš šulinėlio svirties. Mato, čia ne juokai, gal teks su šia vargo žemele atsisveikinti. Kaskart skrenda, lekia vis aukštyn ir aukštyn, rodos, žvaigždžių takais eina mėnulio link. Pagaliau pasiekė apvalų mėnulio veidą ir lipte prilipo prie jo su naščiais ir kibirais. Taip ir liko amžinai ten stovėti. Jai nestigs ten saldaus, gardaus vynelio, nors dieną naktį ji gertų. Daug kas nori paragauti Kalėdų naktį stebuklingojo vyno ir džiaugiasi malonia svajone nuskristi į mėnulį, bet tokia laimė retai kam pasitaiko.

Dabar, kai gerai įsižiūri į šviesų pilnaties mėnulį, gali pamatyti stovinčios mergelės su vandens naščiais paveikslą, matyti galima tik Kalėdų naktį, kai šviečia pilnatis. Daugelis pastebi ant mėnulio merginą su naščiais, bet retas kuris žino, kaip ji ten atsirado.

KALĖDOS AUKŠTAITIJOJE

Prisiminimai ir nuotykiai

Kalėdų švenčių proga įprasta prisiminti, kaip tos šventės buvo praleistos pereitais metais ir seniau. Mūsų seneliai kartais papasakoja mums savo atsiminimų iš senesnių laikų.

Baigusi vakarinę gyvulių liuobą, Dundulio šeima vakaro prieblandoje šiltoje troboje linksmai klegėjo. Kiekvienas pasakojo įvairius Kalėdų nuotykius. Sėdi ant šilto priekrosnio Dundulio dėdulis, aštuntą dešimtį metų nešantis senelis, ir kažką paslaptingai mąsto. Visiems išsikalbėjus, Dundulio senelis sako:

— Ar jūs, vaikeliukai, galit daug papasakoti, jei patys gaidžio amžių teišgyvenote. Aš tai bent galėčiau jums papasakoti, kaip mes Kalėdas švęsdavome prieš kokius 50—70 metų.

— Taigi mes to ir laukiame, bene susiprasi ir mums šį tą pameluosi prisiminęs senovės laikus. O, dėduli, žinai gi įdomių istorijų,— prašė jaunimas.

— Tik negąsdink, dėduli, baisiomis pasakomis. Paskui bijosime iš trobos išeiti,— perspėjo baugesnieji.

— Matai, mano amžely, kiek pamenu, per Kalėdas lyg nieko baisaus ir nemačiau. Va, prieš kokius šešiasdešimt metų, kai aš tik pusvaikis buvau, tai buvo vieną Kalėdų naktį! Mes, keletas tokių vyžuotų piemenukų, naktį ėjome į netolimą Antašavos bažnytkaimį į Piemenėlių Mišias. Naktis buvo bauginamai tamsi. Mes, nors ir ne kokie vyrai, buvome ginkluoti drūtomis piemenų kuokomis, o kai kurie nešėsi dervinius nuodėgulius keliui pasišviesti. Žiūrime, ką tik pasnigtame sniege pakrūmėsę matyti daug vilkų pėdų. Nors mes dar menkoki vyrai, tačiau vilkų pėdų neišsigandome. Anuomet ganykloje piemeniui su vilku akis akin susitikti tekdavo ne kartą, kai ganydavome giriose, kurių galo nė nežinojome. Mus labiau baugino vilktakiai, kurie, sako, bastosi Kalėdų naktį. Kartais ir šiaip kokie nelabieji vargšą žmogelį pabaliais pavedžioja.

— Vilktakiai — negirdėti dalykai! Dėde, kas gi jie tokie buvo? — stebėjosi Dundulio bernas.

— Nagi, vaikeli, tokie vilkžmogiai. Sako, raganų užkerėti žmonės, vilkais virtę. Tokiais vilkais raganiai dažniausiai paversdavę vestuvininkus. Pasakojama, kažkada

tokį vilktakį Šepetos pelkėje nudobę. Ogi, kai jo odą lupo, ant kaklo rado gintarus, o ant kojos mažojo pirštuko — vestuvinį žiedą. Taigi iš to ir suprato, kad jaunoji raganių buvusi paversta vilku. Nuo to laiko vilktakius uždrausta šaudyti.

— Tai kaip tą sykį, dėduli, vilkus ar vilktakius teko susitikti? — klausinėjo nekantrieji.

— Toli girdėjosi stūgaujantys vilkai, bet mūsų pulti nė vienas jų nedrįso. Tikriausiai bijojo žiburiuojančių mūsų dervinių nuodėgulių. O kai jau priėjom pelkutę ir Pivesos upelį, čia pat mirgėjo ir Antašavos bažnytkaimio žiburiai. Lazdas ir kuokas pašventory palikę, su lumzdeliais ir birbynėmis sugužėjome į bažnytėlę. Kad matytumėt: piemenukų, piemenukų pilnutėlė bažnytėlė! O šviesumėlis, šimtai žvakelių dega, net akyse raibsta. Klega, čeža piemenys, net susiklausyti negali. Ateina ir kunigas. Prasideda iškilmingos Piemenėlių Mišios. Per Mišias vietoj vargonų groja piemenėliai savo lumzdeliais ir birbynėmis. O gražumėlis, atsiklausyti negali. Skamba bažnytėlė, tarytum pavasarį žalioji girelė, bandą išginus.

— Geras buvo kunigėlis, kad bažnyčioje nedrausdavo piemenų muzikomis groti,— stebėjosi piemuo.

— Kaip gali drausti, juk jis žino, kad gimusį Kristų Betlėjaus tvartely pirmieji aplankė piemenėliai ir linksmino savo paprastomis dūdelėmis ir birbynėmis. O kad jūs būtumėt girdėję, kaip jie gražiai sutardami dūdelėmis bažnyčioje grojo, atrodė gražiau nei kokie vargonai. Piemenėlės prieidamos pasupdavo Kūdikėlio lopšelį ir lyliuodamos giedojo:

Sveikas būk, Jėzau mažiausias,
Sveikas, sūneli brungiausias.
Lyli lyli lyli Jėzų sūnų mažutėlį.
Kursai iš dungaus aukštybas
Nusileidai unt žemybas.
Lyli lyli lyli Jėzų sūnų mažutėlį.
Būdams svieto valdytojas,
Dabar mūsų žmogum stojos.
Lyli lyli lyli Jėzų sūnų mažutėlį.

— Taigi piemenukės gieda ir lyliuoja, piemenukai lumzdeliais groja — net miela klausyti. Po Piemenėlių Mišių piemenėliai pasičiužinėdami bėga namo, net sniegai dulka. Parbėgę alkani, ryjame karštus kopūstus ir

riebius vėdarus, net ausys kratosi. Po pietų su savo kerdžiumi Tauškele einame į kaimą „švykštos vesti“ — mažųjų vaikelių juokinti. O seniau kaimo vaikams kerdžius būdavo tarytum visų tėvas ne tik ganant, bet ir šiaip linksminantis. Seniau piemenėliams Kalėdos būdavo linksmos, kaip ir piemenų Sekminės.

— Nagi, papasakok, dėduli, kaip toji „švykšta vedama“,— nekantravo vaikučiai.

— Taigi štai kaip atsitiko. Mūsų kerdžius Tauškelė tą dieną negrįžo iš Antašavos. Užsuko žmogelis pas gerus giminėles pasiviešėtų ir sugaišo iki vėlyvo vakaro. Nakčia eina Lykalaukio pabaliu ir mato: paklibikšt, paklibikšt pakrūmiu ateina tiesiog į jį šlubas vilkas. Šviesią naktį kerdžius mato: vilko pakaklėje tarytum skepetaitė parišta baltuoja. Žmogelis tuojau suprato, jog tatai ne vilkas, bet vilktakis. Kai šis arčiau priėjo, stvėrė kerdžius šermukšninę lazdą, kurios bijosi visi nelabieji, kaukšt, kaukšt vilktakiui skersai nugaros. Beregint nelabasis dingo kerdžiui iš akių. Pastypt iš kažkur toks jaunikaitis prieš jį ir sako: „Dėkui, dėduli, mane iš to vargelio išvadavai. Jau septinti metai vilko kaily vargstu ir niekaip negaliu išsivaduoti. Tiek metų net per Kalėdas negalėjau savo namiškių aplankyti“. Padėkojęs jaunikaitis nuskubėjo Pajuodupio link.

— O kaip tą sykį išėjo su „švykštos vedimu“? — klausinėjo vaikai.

— Kaipgi bus. Ogi vėliau, kai snieguotas, šlapias kerdžius išsidžiovino ir pailsėjo, „vedėme švykštą“. Eina kerdžius kaimo gatve, ilga lazda pasiramsčiuodamas, ir šaukia: „Pridurk švykštą, pridurk švykštą“. Tuojau išbėga iš kurios nors trobos vaikučiai ir kimba iš užpakalio į kerdžiaus kailinius. Taip susidaro ilga vilkstinė, kuri, užėjusi į kiekvieną pakelės trobelę, kaip išmanydama linksmina mažus vaikučius, negalinčius „švykštos varyti“. Išeidamas kerdžius mažiukus apdovanoja riešutais ar kitomis menkomis dovanėlėmis. Taip apeina visą kaimą, linksmindami ir juokindami mažuosius.

NAUJIEJI METAI

KAIMAS SPĖJA SAVO ATEITĮ

Dar tebesantieji burtai ir prietarai

Visaip persekiojami mūsų senovės ateities lėmėjai, įvairūs žyniai, burtininkai, raganiai ir raganos išnyko. Daugelis iš jų mirė baisia kentėtojo mirtimi. Kartu su burtininkais ir raganiais dingo daug senovės lietuvių burtų ir prietarų. Tačiau nemaža visokių būrimų ir ateities spėjimų dar ir dabar kai kur pas mus galime pastebėti, ypač per žymesnes šventes: Kalėdas, Naujuosius metus, Užgavėnes, Jonines ir pan. Daugiausia gal žinoma senovės burtų ir prietarų, susijusių su Naujaisiais metais. Čia suminėti burtai bei prietarai rodo, kaip kurioje mūsų krašto apylinkėje buriama.

Joniškėlio apylinkėje seni žmonės sako: jei Naujųjų metų dieną sninga — jauni žmonės mirs, jei naktį sninga — tai seni.

Piniavos apylinkėje kalbama, kad jei Naujųjų metų saulė skaisti — būsią geri metai, jei ne — būsią blogi.

Pagiriečiai (Ukmergės apskr.) sako: jei Naujųjų metų diena giedra — būsiąs geras derlius.

Joniškio senų žynių patyrimas rodo: jei per Naujuosius metus medžius šerkšnas aptraukia — būsią geri metai, jei rūkai klosto žemę — labai mirsią žmonės ir būsią blogi metai.

Velžiečiai (Panevėžio apskr.) sako, jog Naujųjų metų nakties sapnai ateitį lemią: ką susapnuosi, tas tais metais ir išsipildys.

Panevėžietės Naujųjų metų vakarą, eidamos gulti, kartais pasistato tyro vandenėlio dubenį ir pasideda švarų rankšluostį ties savo lova, o po pagalve pasikiša šukas. Sako, kas naktį sapne ateis praustis veido ir šukuotis galvos, tas ir ves tą mergelę. Naujųjų metų vakarą, guldamos miegoti, mergaitės įspaudžia pagalvėje duobutę, šuliniu vadinamą. Tai daro, kad bernelis naktį sapne atjotų žirgo girdyti. Tas, kuris atjos, bus jos mylimasis.

Daugelyje Lietuvos vietų Naujųjų metų rytą stengiamasi anksti keltis, kad nebūtų miegalis visus metus. Taip pat stengiamasi greičiau apsiruošti. Kas atsiliks, tas visus metus su darbais vėluos.

Ukmergės ir Panevėžio apskr. kai kuriose apylinkėse tikima, kad jei per Naujuosius metus važiuodamas iš rogių išvirsi, linai gerai derės.

Panevėžiečiai sako: jei Naujųjų metų rytą jotina moteris ateis — bus blogi ir nelaimingi metai, jei vyras — geri ir laimingi.

Zarasų apylinkėje per Naujuosius metus buria taip: po vienu dubenėliu paslepia žiedą, po antru — raktą, po trečiu — indą su vandeniu, o po ketvirtu — smėlio. Tai padaro, kad niekas nematytų. Paskui galima spėti ateitį. Tai, ką po dubenėliu ras, tas šiais metais ir atsitiks. Jei ras žiedą — vestuvės, jei raktą — šeimininkystė, jei vandenį — girtuoklystė, jei smėlį — mirtis.

Šeduvietės mergelės per Naujuosius metus, spėdamos savo ateitį, pavožia po vienu puodeliu žiedą, po antru — duonos, po trečiu — žemių. Viena, kuri turi spėti, atvožia kurį nors vieną puodelį ir žiūri, ką ras. Jei žiedą — vestuvės, jei duonos — turtai, o jei žemių — mirtis.

Mažeikietės Naujųjų metų vakarą spėja ateitį pildamos ištirpintą vašką į šaltą vandenį. Vandeny iš vaško pasidaro įvairios figūrėlės. Jei išeina širdies pavidalo figūrėlė, laukia meilė ir vedybos, jei karsto — mirtis, jei karūna — garbė, jei pinigas — turtai.

Rokiškėnai tiki, kad Naujųjų metų naktį į namus ateina laumės ir jei randa nebaigtą darbą, tai čia apsigyvena visiems metams. Todėl kiekvienas, norėdamas, kad laumės jo namuose neapsigyventų, stengiasi pabaigti pradėtus darbus iki Naujųjų metų.

Kupiškėnai sako, kad raganas gali pažinti, jei Naujųjų metų dieną įsidedi užantin džiovintą sūrį ir jį laikai dieną naktį iki Užgavėnių. Paskui, nuėjęs su tuo sūriu į bažnyčią ir į vakarėlį, galėsi atpažinti raganas net iš tolo.

Piniavos apylinkėse manoma, jog Naujųjų metų naktį raganos ateinančios į tvartus avių vilnų kirpti. Kad raganos nevaikščiotų į tvartus, reikia Naujųjų metų vakarą su šventa grabnyčia apeiti tvartą ir gyvulius.

Kaip matome, kiekvienoje krašto apylinkėje yra dar nemaža senovės stabmeldiškų burtų ir kerėjimų, kurių čia aprašyta tik dalelė. Raganų ir visokių žynių jau seniai neturime, nebeturime ir daugybės senovės prietarų, kurie, niekieno neužrašyti, sudegė kartu su pačiais burtininkais ant piliakalnių laužuose daugiau kaip prieš šimtmetį.

Jaunimas burtais netiki, bet Naujųjų metų vakarą mielai žaidžia tokius žaidimus, kuriais spėjama ateitis. Susirenka kur nors didesnis būrelis vakaroti — šoka, žaidžia, dainuoja, o kai visa tai nusibosta — spėja ateitį. Tuojau koks Jonelis ir sako:

— Na, gerai, spėjame, kas kokią laimę šiais metais turės.

— Gerai sakai, bet kokiu būdu geriausia spėti?

— Duokite šen, kas turite žiedą, pinigą ir truputį žemių,— sako Jonas.

Bematant visi spėjimui reikalingi daiktai surasti. Jonas, niekam nematant, visus tuos daiktelius padeda ant stalo ir užvožia dubenėliais kiekvieną daiktą atskirai.

— Dabar spėkite savo laimę. Kas ras po dubenėliu žiedą — šiais metais ves, o mergaitė ištekės. Kai atidengs pinigą — tam šiemet dideli pinigai teks. Kas ras žemių — tas mirs... Na, prašom mėginti savo laimužę...

Taip toliau bespėliojant, kažkas ėmė juokais ir padėjo po vienu dubenėliu bulvę. Kai tą dubenėlį spėjėjas atvožė, visi pradėjo šaukti, kad jam visus šiuos metus reikės bulves skusti.

* * *

Ateitis rūpi visiems. Taigi buria ne tik jauni, bet ir seni. Štai kad ir senasis Užpelkių Montautas. Šiaip senis, rodos, burtų nemėgdavo. Kartais senis iš savo seno patyrimo pasakydavo rytojaus orą. Na, įspėdavo net geriau negu koks gaidys.

Kaime buvo Naujųjų metų išvakarės. Vakaras buvo toks tylus, ramus, nesigirdėjo nė šunų. Taigi be reikalo bėgiojo mergos klausytis, bene išgirs šunis lojant. Danguje mirgėjo milijonai didelių ir mažų žvaigždelių, visa padangė buvo kaip sėte nusėta. Niekam nieko nesakęs, senis Montautas išėjo sodan. Apsižvalgė senis, galvą aukštyn užvertęs, sakytum žvaigždes skaičiuotų. Nubraukęs ranka ūsą, lyg medų būtų laižęs, tarė:

— Žvaigždėtas dangus, žvaigždėtas... Bitininkų metai šiemet bus... Bus medučio visiems ligi sočiai... Kubilaičius šiemet jo prisipilsime... Reikėtų iš anksto avilių pasidaryti... Šiemet bitelės daug spiečių žada.... Žvaigždės neapvils... O mano akelių nors ir menka šviesybė, bet didžiąsias dar mato...

Peržegnojęs sodą ir bites, grįžo senelis trobon pasišildyti.

* * *

— Toks tylus vakaras, lauke su žvake galėtum vaikščioti ir neužgestų,— šildydamasis prie krosnies, kalba senelis.— Seniau, būdavo, sakoma, kad Naujųjų metų vakarą laumės raganos ateinančios slapčia į tvartus avių vilnos kirpti. Kad laumės avikirpės negalėtų į tvartą įeiti, reikia Naujųjų metų vakarą su grabnyčia apeiti tvartą ir gyvulius.

Kartą ir aš Naujųjų metų vakarą ėjau į tvartą avikirpių gaudyti. Bernavau pas tokį seną ūkininką Baublį. Kažko senis sunegalavo ir atgulė. Pasišaukęs mane, prašo:

— Vaikeli, aš, matyt, sirgsiu, tu nebaugus vyrukas, užsidek šią grabnyčią, nueik sutemus į tvartą ir pasaugok. Bene ateis laumės avikirpės avelių kirpti. Dėl visa ko pasiimk ir „šermukšninę“, ji — geriausias ginklas su visokiomis piktybėmis. Jeigu nutversi laumę — bus gerų magaryčių...

Apėjau aplink tvartą, nieko nemačiau ir nieko negirdėjau. Tylu, ramu, net šunes neloja. Tvarte girdėti, kaip arkliai abraką ėda ir vis prunkščia. Nors ir nejauku, bet norisi baimę nugalėti. Atsidarau tvarto duris. Lept, užgeso grabnyčia. Girdžiu avinyke čekš, čekš, čekš, kerpa, bet kas ir ką — nematyti. Nieko nelaukęs, peršoku avinyko tvorelę. Tik už rankų mane laumės čiupt, lupt ir parmetė ant šiaudų. Ir šiaip, ir taip prašausi paleidžiamas, bet kur tau — neklauso. Tik čekš, čekš, kerpa mano plaukus. O mano plaukai buvo gražūs: visos mergos jais gėrėdavosi. Kur dabar mano gražiosios garbanėlės? Kaip ryt pasirodysiu bažnyčioje ir vakarėlyje? Jau pusė galvos nukirpta, tik ki-ki-ri-kii, pragydo gaidys. Beregint viskas dingo, o aš taip ir likau Naujiesiems metams su puse galvos kirpta, su puse — ne. Nė ką daryti nebeišmaniau. Guliu avinyke ir laukiu ryto. Prašvitus susiradau avinyke avių sumintą kepurę ir, kad nesimatytų bjauriai nukirpta galva, smagiai užsimaukšlinęs ją ligi ausų, nudrožiau trobon.

* * *

— Būna tokių, būna ir kitokių nuotykių,— pasakoja senis Montautas, o jis niekada nemeluoja.— Kai aš bernavau pas Balnių ten, Užgiriuose, Naujųjų metų vakarą sė-

dim ir apie viską kalbamės, o senelis Adomas ir sako: „Jeigu nori, kad linai gerai derėtų, reikia per Naujuosius metus važiuojant iš rogių išvirsti. Bet išvirsti irgi reikia mokėti..."

Manau sau, jei visi gali mokėti išvirsti, kaip aš, toks vyras, nemokėsiu. Na, žinoma, lygiame kely kaip ten virsi, bet kur griovy ar kokioj pusny puikiausiai galima pasivilioti. Daug gerų vietelių tokiam reikalui yra, bet geresnės už Marmoliškio pakalnę niekur čia nerastum. Na, gerai, parvažiuodami virsime. O rogės mūsų pilnos. Kas gi namuose sėdės per Naujuosius metus, prisėdo į roges tiek, kad vos arkliai traukia. Važiuojame namo. Jau netoli ir Marmoliškio pakalnė. Iš toli matyti gilūs grioviai ir pusnynai — tokie tikriausiai ligi ausų bus! Puikūs, dar niekieno neišvolioti. Pasileidau nuo kalnelio kiek arkliai neša, pakalnėj tik pūkšt į pusnį. Tamsu akyse pasidarė, kaip naktį. Kapstomės, kapstomės. Iškišu galvą iš to pusnyno, ogi arklių ausys iš sniego tik tik kyšo. Šiaip taip aš prisikapstau ligi kelio, o kitų tai tik ranka ar koja matyti iš sniego. Pagaliau šiaip taip ir kiti išsikrapšto. Ištraukiam ir roges su arkliais.

Na, šiemet, tai bent lineliai derės.

NAUJŲJŲ METŲ SUTIKTUVĖS ŠIAULĖNŲ APYLINKĖSE

Seniau, prieš nepriklausomybės atgavimą, Lietuvos kaimas turėjo gražių papročių ir mokėjo padoriai linksmintis. Didesnėse metų šventėse, žemės ūkio darbų pabaigtuvėse ir kitų šeimos gyvenimo įvykių proga kaimo jaunimas mėgo susiburti vienon vieton šeimyniškai pasilinksminti, nes didesnių susibūrimų valdžia neleisdavo. Taigi kiekvienoje, nors ir nedidelėje apylinkėje ilgainiui susidarė skirtingi papročiai ir švenčių apeigos. Dalis tų

papročių išliko net iki šių dienų, o apie kitus žinome tik iš senelių pasakojimų.

Iš to matome, jog tautos senieji papročiai nėra atnešti iš svetur, jie sukurti mūsų pačių protėvių. Todėl mes turėtume savo krašto papročius geriau pažinti, o kai ką gražesnio pritaikyti ir šioms dienoms.

Šį kartą apžvelgsime, kaip seniau šiaulėniškiai sutikdavo Naujuosius metus.

Naujųjų metų išvakarėse kaimo jaunimas susirenka vakaroti kieman, kuriame yra daugiau jaunų mergiočių arba koks kaimo muzikantas. Nors vakarojama viename kieme, tačiau tą naktį jaunimas linksmindamasis siaučia visame kaime. Visur garsiai skamba linksmos dainos, muzika, juokas ir klegesys.

Susirinkus didesniam jaunimo būreliui, muzikantas išsitraukia smuiką, dūdas iš užkampio ir ima čirpinti. Seniau daugiausia šokdavo „Klumpakojį", „Prūsą", „Čigoną", „Lenciūgėlį", „Rugelį", „Kadrilį", „Sesę" ir kt.

Nusibodus šokti, imdavosi kitų pramogų. Seniau jaunimas labiau mėgdavo įvairius žaidimus. Mėgstamiausi šiaulėniškių žaidimai: „Kopūstus kirsti", „Kepeliušį velti", „Vištas gaudyti", „Tetervingą burti", „Žąsis ganyti" ir kt. Linksmi žaidimai teikia jauniesiems daug malonumo, čia kiekvienam gera proga parodyti savo miklumą ir sugebėjimus.

Naujųjų metų išvakarėse jauni kaimo bernai negali nurimti neprasimanę kokių šunybių. Visokie pramuštgalviai vyrai ir drąsesnieji pusberniai bastosi po kaimą iki gaidgystės ir ko jie nepridaro! Vienur trobos duris akėčiomis užremia, kelmais užkrauna ar sniegu užlipdo. Kitur roges arba ratus an gryčios stogo užrioglina. Kitam trobos kaminą maišu uždengia, kad šeimininkes bėdon įvarytų. Naujųjų metų padaužos, norėdami kaimynams kokią šunybę padaryti, turi slapčia veikti, nes kitaip gali į kailį gauti arba būti šaltu vandeniu aplieti. Tokias šunybes daro tikėdami, jog, pavykus padaryti geram kaimynui kokią gudrią išdaigą, visus metus laimę turėsi. Nukentėjusieji dėl tokių išdaigų neturi pykti, nes toks yra paprotys.

Seniau Naujųjų metų išvakarėse jaunimas mėgdavo įvairiai burti, spėti savo ateitį, nes kiekvienas nori žinoti, kas jo laukia ateinančiais metais. Ateitis spėjama įvairiausiais būdais. Jaunos mergaitės, norėdamos sužinoti,

ar tais metais ištekės, nusipina vainikus ir meta į šakotą obelį. Jei mestasis vainikas užkimba už obels šakos, vadinasi, vainiką metusioji mergina tais metais ištekės. Kartais buria taip: paima kelis įvairius daiktelius, pvz., žiedą, pinigų, duonos gabaliuką, ir uždengia visus tuos daiktus lėkštelėmis ar kuo kitu. Spėjikas pasirinktą lėkštelę atvožia. Iš rasto daikto spėjama tų metų laimė. Žiedas reiškia vestuves, pinigas — turtą, o duona — sotų gyvenimą. Yra ir daug kitokių būrimų.

Naujųjų metų vakarotojai pasidaro tam tikrus iš tolo matomus ugnies žibintus. Vieni iškelia ant ilgos karties degantį šiaudų kūlį, kiti — smaluotas senų medinašių ratų stebules ar kitokius gerai degančius daiktus.

Besibaigiančius senuosius metus kaimo berniokai palydi su tam tikromis metų užbaigimo apeigomis. Jie nusitveria iš kokio pašalio storą medinę kaladę, užsineria virves ir velka per visą kaimą, dainuodami šią dainelę:

Tabalai, ta ta tai,
Judink, seni, kaulus!
Op, op, op,
Sudaužk rankų delnus!
Tra, dručiai su spirgučiais.
Judink, seni, kaulus!
Senio kaulai kaip stibikai,
Ilgi kaip botagai.

Šiandien kaladės jau niekas nebevelka, tik tą dainelę kartais vaikai per Kalėdas užtraukia. Velkama sunki medinė kaladė vaizduoja sunkius ir blogus praėjusius metus. Šioje dainelėje kaladė vadinama seniu.

Berniokai velka kaladę per visą kaimą, gale kaimo sukuria ugnį ir čia ją iškilmingai sudegina. Tuo norima parodyti, jog blogų senųjų metų jau nebėra. Dabar galima laukti Naujųjų metų. Mergaitės nepastebimai iš skepetos padaro kūdikio pavidalo lėlę, kuri reiškia ką tik gimusius Naujuosius metus. Mergaitės, visiems parodžiusios lėlę, vėl ją paslepia, kad niekas negalėtų jos surasti. Jos ieško kiekvienas, nes tiki, kad tą, kuris atras paslėptus „Naujuosius metus", šiais metais lydės laimė ir geras pasisekimas.

Kartais Naujiesiems metams pavaizduoti iš skepetaitės padaroma voveraitė, kurią vieni mikliai mėto, o kiti stengiasi ją sugauti.

Naujųjų metų rytą kiekvienas stengiasi atsikelti pirmas. Manoma, jog pirmąjį sėkmė lydės, o paskutinis visus metus bus miegalis.

Naujųjų metų rytą kiekvienų namų žmonės pasveikina vienas kitą pasibučiuodami, ta proga palinkėdami sveikatos, laimės ir viso gero.

NAUJŲJŲ METŲ IŠVAKARIŲ ŠNEKOS

Iš Dusetų apylinkės papročių

Kraštų kaime, Šlepečių trobelėje, Naujųjų metų vakarą spingsi žiburėlis šviesiau negu kitais vakarais. Pro apšalusius lūšnelės langus matyti viduje judančių, krutančių gyvų būtybių šešėliai, garsiai skardena linksmi balsai. Mat čia subėgo kaimynų jaunimas, taip sakant, pavakaroti ir Naujųjų metų sutikti.

Kai visi gerokai įšilo mergutes besukdami, susėdo pašaliais ir ėmė gerkles vėsinti linksmomis dainelėmis. Sako, Naujuosius metus reikia linksmai sutikti, kad visus metus būtų linksma ir smagu. Kas per Naujuosius metus verks ir liūdės, tas visus metus džiaugsmo neturės.

Rimdžiokas atėjo vakaroti kišenes riešutų prisipylęs, o mergiotės, tai suuodusios, tuoj apstojo vilioti. Pasisėmusios po saujelę riešutų, skaičiavo. Jei riešutų porinis skaičius, linksmai džiūgavo, mat būsią geri metai — jaunos ištekės, o berniokai juokais ėmė joms pirštis.

Kitas berniokas, surašęs apylinkės berniokų vardus į popieriaus gabalėlius, sudėjo juos po pagalviu, o mergiotės burtus traukė. Taip jos spėjo, kokiu vardu vyrą gaus. Buvo užrašyta ir tokių vardų, kurių dabar gal ir visoje apylinkėje nerasi, bet jie buvo paminėti vien dėl to, kad mergiotėms šie vardai nepatinka. Paskui iš to buvo daug gražių juokų.

Jaunimui linksmai klegant visokius niekus ir niekelius, tarpais įsikišdavo su savo šneka ir garsusis šios apylinkės plepys — dailiakalbis T. Šlepetys, bent aštuonių dešimčių metų seniokas.

— Et, koks čia dabar tas jūsų Naujųjų metų sutikimas. Net nematyti, kur tie Naujieji ir kur tie Senieji metai. Kad ir susitinkate su Senaisiais ar Naujaisiais metais, nematote, kaip jie atrodo.

— Tai kaipgi, dėde, galime mes juos pamatyti, juk jie nematomi? — paklausė nustebęs Rimdžių Jonas.

— Prieš kokius penkiasdešimt metų, sutikdami Naujuosius metus, mes, būdavo, apsirengdavome vienas Senųjų metų seniu, o kitas — Naujųjų metų jaunikaičiu. Senųjų metų senis apsivelka senais sulopytais kailiniais beveik ligi žemės. Po smakru pasiriša ilgą, ligi kelių kanapinę barzdą. Po kailiniais prisitaiso didelę kuprą ir eina pasiramsčiodamas kreiva lazda. Kitas, kuris nuduoda Naujuosius metus, apsitaiso jaunikaičiu — ginkluotu kariu ar kokiu nors karalaičiu. Vidurnakčio gaidžiams pragydus, būdavo, jiedu abudu susitinka ir smarkiai susivaidija. Žinoma, Naujieji metai Senuosius nugali. Senieji metai susikūprinę parymo ant kreivos lazdos ir prašo pasigailėti — leisti bent vieną dienelę pagyventi. Negailestingi Naujieji metai, įrodę Senųjų blogumą, čiakšt, čiakšt keletą kartų šakaliniu kardu, ir Senieji metai bematant pargriūva trobos asloje. Supuolę bernai tabalai, tatatai ir išvelka už kojų nutvėrę Senųjų metų dėdulį priemenėn kaip niekam nenaudingą daiktą. Grįžę apspinta Naujųjų metų karalaitį ir prašo iš jo dovanų ir visokių gėrybių, kurias jis laiko užsimetęs ant pečių dideliame maiše. Žinoma, vienas kitas gauna šiokią tokią dovanėlę, patinkamą ar nepatinkamą, bet jau nieko nepadarysi — kiekvienam sava laimė. Paskui Naujųjų metų jaunikaitis, kaip laukiamas ir mylimas svetys, sodinamas užustalėn ir šiuo tuo pavaišinamas. Kai kada dėl juoko ir nelabai skaniai pavaišinamas.

— Tai kur dingdavo po visų apeigų tie Naujieji metai? — paklausė kitas.

— Nagi taip ir būdavo, kol visi pradėdavo skirstytis miegoti. Prasidėjus Naujiesiems metams, bėgdavome kiemelin žvaigždžių žiūrėti, savo laimužės spėti. Visas dangus spingsi žvaigždėmis nusėtas, kas čia dabar gali žinoti, kieno kuri žvaigždė ir kokią laimę kam lemia. Matai, sako, jeigu Naujųjų metų vakarą savo žvaigždę atrasi, tada gali iš jos sužinoti, kokių gėrybių ji tau šiems metams žada. Bet kur tu ją atrasi tarp tokios daugybės įvairių žvaigždelių! Reikėtų akių nesumerkus visą naktį spok-

soti po atviru dangumi į žvaigždes, o tai padaryti labai sunku, kaip ir paparčio žiedą atrasti. Taigi kiekvienas paieško, pažiopso, kol gerokai sušąla, ir bėga trobon tūpti, nes jau laikas miegoti.

— Ar pats, dėduli, neradai savo laimės žvaigždelės? — paklausė Rimdžiokas.

— Aš tai nesuradau, bet atsirasdavo tokių, kurie, apsivilkę trejais kailiniais, išsilaikydavo visą naktį akių nesumerkę ir surasdavo savo žvaigždelę.

Naujųjų metų naktį gali laimė ateiti ir be žvaigždžių. Tą naktį, kaip sakiau, išėjome žvaigždžių pažiūrėti. Tik ūmai kažkokia šviesa pašvyst ir apšvietė visą Dusetų padangę, sakytum dangus atsivėrė.

— Tai gal kokia šiaurės pašvaistė pasirodė,— nepasitikėjimą reiškė mokyklą baigęs berniokas.

— Kur ten bus pašvaistė,— toliau savo tvirtino seniokas,— jei bematant ži ži ži ži ir pakilo iš užu Sartų ežero aukso raudonumo ugninis aitvaras. Iš tolo atrodė, kad lekia tiesiog mūsų kaimo link. Nudžiugę visi subėgome trobon. Kažkuris, tik spėjęs įbėgti, šūktelėjo: „Mergiotės, aitvaras atlekia!“ Močia, skubiai ištraukusi iš krosnies dubenį šiltų virtinių ir riebių vėdarų, nuskubėjo aitvaro pasitikti. Nunešusi pastatė užkandžius ant prieklėčio ir grįžo trobon.

Tuo tarpu aitvaras suko ratą aplink kaimą, ieškodamas vietos savo gėrybėms paberti. Tik žybt, tvykst ir pasuko į Šliapšių kiemą. Gerai įsiklausę, girdėjome, kaip aitvaras per kaminą Šliapšiams auksinius žėrė. Šliapšiai turėjo jau suaugusias bent tris dailias, gražias mergiotes, sakytum lelijas, kurias jau ne vienas bernas stebėjo, kad kas nepagrobtų. Taip laimė laimužė atiteko mergiotėms. Tai žvangės mėsėdy piršliai,— taip visi kalbėjo iki pat Užgavėnių.

Baigę kalbas, visi linkėjo vienas kitam gerų metų ir ėjo namo.

TRYS KARALIAI

KAIMO TRYS „KARALIAI"

Kalėdų tarpušvenčiu kaimuose vaikščiodavo apeiginiais drabužiais apsitaisę trys „karaliai". Kai kur šis paprotys dar ir šiandien pastebimas, pavyzdžiui, ne tik Kauno centre, bet ir priemiesčiuose.

Trimis karaliais apsitaisoma labai įvairiai. Žemaičiuose tokie „karaliai" pasipuošia iškilmingais drabužiais, pamėgdžiodami senovės karius ar kunigaikščius, kartais net „aukso" karūnas užsideda. Šarvai irgi karališkai atrodo. Na, o jau „angelas", „karalių" palydovas, tai tikrai puikiai atrodo, lyg, rodos, būtų iš dangaus atskridęs. Vaikučiams visa tokia gražuma padaro neišdildomą įspūdį.

Rytų Lietuvoje trys „karaliai" irgi mėgsta vaikščioti. Tačiau čia jie puošniai neatrodo. Dažniausiai apsivelka ilgais baltais kailiniais, susijuosia marga juosta. Ant galvos užsideda šiaudines kepures, panašias į vestuvių kraičvežį. Rankose laiko, kaip ir vestuvių piršlys, tam tikrą lazdą ir eina iš kiemo į kiemą per kelis kaimus. Įėję pirkion, gieda giesmę, kuria sveikinami ir pajuokiami namų šeimininkai:

Šunio skūros kailiniai,
Rudo milo marškiniai,
Sermėgėla vilnų,
Pilk čerkėlį pilnų.*
Mas čia gėrsma, uliavosma,
Gaspadoriam dakavosma.

O šaulėniškiai trys „karaliai" taip dainuoja:

Palma, palma, palmaris,
Gaspadorius par duris,
Gaspadinė par kitas,
Kas gi mums Kalėdą duos?

Jei yra pirkioje mažų vaikučių, tai juos trys „karaliai" apdovanoja saldainiais ar kokiais pyragėliais. Paskui, šeimininkų prašomi, sėdasi užstalėn, užvalgo, kartais alučio išgeria, o kai kur gauna ir varinį pinigėlį.

* Kartais sako: „Duok kapšelį pilnų".

Kai kur tokie trys „karaliai“ apsieina be juokų, gieda šventas Kalėdų giesmeles, kartais smuiku ir klarnetu pritardami. Šiokie ar tokie trys „karaliai“, bet, aplankę namus, užrašo ant visų durų Trijų Karalių ženklelius — tris kryželius ir K.M.B. raides, kurios įvardija karalius: Kasparą, Merkelį ir Baltazarą. Šie vardai primena senovės karalius, kurie aplankė gimusį Kristų.

SENIEJI LIETUVIŲ PAPROČIAI KAIME

Seniau nuo Kalėdų iki Trijų Karalių, t.y. tarpušvenčiu, kuris čia iš seno vaišėmis vadinamas, kaimo jaunimas mėgdavo savotišką Kalėdų švenčių vaidybą. Dažniausiai tai Birėtiškių ir Liepiškių kaimo (Šiaulėnų valsč.) sumanesni vyrukai, tam tikrai apsirengę, vaikščiodavo po aplinkinius kaimus, vaizduodami pasakiškus tris „karalius“. Tokie trys „karaliai“ apsitaiso gana išradingai, bet ir labai paprastai. Susitarę trys kaimo vyrukai susiranda senoviškus rūbus, pavyzdžiui, kokią šimtaklostę, rauktinę sermėgą ar apsiaustą, kad keisčiau atrodytų. Dar susijuosia rankšluosčiu ar kokia marga juosta. Per petį persimeta juostą, kartais dar su kokiais nors aukso ar sidabro žibučiais, margais popierėliais ar kutais pagražintą, galvas pasidabina ypatingomis karūnomis, kaip piršlio kepurėmis. Kepurės daromos iš šiaudų, margų popierėlių, įvairių spalvų skiautelių ir šiaip žibučių. Vienas nusitepa veidą juodai — tai juodaodis „karalius“. Kitas prisitaiso pakulinę barzdą. Rankose laiko puikias lazdas — krivules. Kartais su trimis „karaliais“ eina kartu ir „angelas“ — kokia nors mergaitė ar vaikutis, baltai apsirengęs, ir neša didelę žvaigždę, kuriai sukantis skamba skambučiai ir mirga žibučiai. „Karaliai“ keliauja pėsti arba raiti ant žirgų. Ke-

liaudami iš kaimo į kaimą, gieda giesmes ir tam tikras Kalėdų dainas, stebi, ar ant trobų durų užrašyti Trijų Karalių ženklai — kryželiai, o jei kur nėra, patys užrašo. Jie renka sau aukas, vaišinasi gėrimais, o kai išalksta bekeliaudami, užkanda ir Kalėdų pyragų. Užėję į trobą, sveikina šeimininkus ir kartu pajuokia tokia giesme:

Palma, palma, palmaris,
Gaspadorius par duris,
Gaspadinė par kitas,
Kas gi mums alužną duos?

„Karaliai" vaikus apdovanoja saldainiais ar pyragėliais, todėl vaikai trijų „karalių" labai laukia, o sulaukę stebisi įvairiais jų žibučiais. Šis paprotys ir šiandien dar nėra visai išnykęs, bet jau retai kur beaptinkamas. Kai kurie vaidintojai tuose kaimuose dar tebegyvena.

Žemaitijoje, Šaukėnų valsč., Žygaičių kaime, Kalėdų vaišių metu kaimo jaunimas susirenka didesnėje ūkininko seklyčioje pašokti ir šiaip pasilinksminti, kaip čia vadina — į **nibres.** Iš to paties jaunimo atsiranda muzikantas su smuiku ir bosu arba pasikviečiamas iš artimesnio kaimo. Kas nori šokti, nusimeta nuo kojų medines klumpes ir šoka basas. Basos šoka paprastai tik mergelės. Taip vieniems bešokant, kiti tuo tarpu pasiruošia savotiškai vaidybai.

Kuris nors vienas, juokingai apsitaisęs, nuduoda **barzdaskutį.** Skustuvas — tai didelis pušinės pliauskos šakalys. Koks nors šluotražis — muilavimosi šepetys. Taip viskuo apsirūpinęs, barzdaskutys kviečia vakarėlio dalyvį barzdos skustis. Giriasi darbą atlieką greit ir gražiai, kartu ir labai pigiai. Tačiau norinčių skustis neatsiranda. Tada netikėtai iš kažkur išlenda didelis barzdyla su kanapine barzda. Tai senis **Kalėda.** Barzdaskutys, nieko nelaukdamas, Kalėdą sodina į tam tyčia paruoštą kėdę, mediniu skustuvu tuojau skuta Kalėdai barzdą. Pešiojama barzda gabalais lakstо po visą trobą. Skutamasis nepasiduoda, rėkia, spardosi, visomis išgalėmis ginasi, o publika plyšta juokais. Šiaip ne taip Kalėda ištrūksta ir pabėga net neužmokėjęs.

Ateina **„fotografai".** Vienas vaidina fotoaparatą, o kitas — fotografą. Tas, kuris vaidina aparatą, pasilenkia per liemenį „fotografo" link. „Aparatas" uždengiamas kokia

nors gūnia ar antklode nuo lovos. Po ta gūnia pakiša galvą „fotografas“ ir pasirengia „fotografuoti“. Tada kviečia nibrės dalyvius fotografuotis. Norinčius sodina į tam tyčia paruoštą kėdę ir „fotografuoja“: pakelia drobulę nuo „aparato“ ir parodo jo užpakalį. Vadinasi, taip nufotografuoja. Tada palenda po drobule, kuria buvo uždengtas „aparatas“, ir ištraukia jau gatavą „fotografiją“ — kokią nors iš anksto nupieštą juokingą baidyklę. Iš tokio fotografavimo visi tik juokdavosi ir kvatodavosi susiriesdami. Taip vaidinti gerai mokėdavo Griniai ir Čižauskai.

TRYS KARALIAI LIETUVOS KAIME

Kalėdos—Trys Karaliai — tai toks dviejų savaičių linksmalaikis, kai jaunimas linksminasi, kiek tik jaunos širdys valioja. O kodėl nesilinksminti, jeigu ūkio darbai nudirbti, „Dievulio dovanų“ nestinga. Tad nenuostabu, kad tos šaltos žiemos šventės visų laukiamos.

Kalėdų—Trijų Karalių vaišių laikotarpį, kaip juodą nuo balto, atskiria ne tik ūkininko bernas ir merga, bet ir šuo su kate. Tada tikrai valios dienelės visiems. Paprastai vakarais bernas turi virves vyti, vyžas pinti, krepšius dirbti, o šiuo metu jis, gyvulius apliuobęs, švilpaudamas gali drožti į vakarones. Taip pat ir mergos. Jos irgi vakarais nei verpia, nei audžia, nei kitokį vakarojamąjį darbelį dirba. Pamelžia margę, apliuobia deglę ir dainuodamos laukia piršlių.

— Džingu, džidžingu,— kaimo vieškeliu nužvanga piršlių žvanguliai.

— Mergičkos, klausykit — piršliai žvanga, rasi mūsų kieman suka? — linksmi bernai džiugina mergaičių širdeles.

O vaikučiai laukia „karalių“ ateinant. Jie, kaip sako-

ma, nosis prie langų prikišę, akeles pražiūri bespoksodami į gatvę.

— Amt vapt, am am am,— sujudo viso kaimo šunes loti.

Vaikai, pripuolę prie langų, žiūri į gatvę.

Kaimo gatve čeža, šnara nuostabiai apsitaisę „trys karaliai“.

— Karaliai, karaliai ateina! Vaje, kokie gražūs! — šaukia, rėkia ir šokinėja vaikai, džiaugsmu netverdami.

— Va, antai ir angeliukas su sparniukais. Koks baltas, tikrai toks, kaip bažnyčios altoriuje ant debesėlių sėdi...

— Vaje, koks juodas vienas karalius. Oi, negaliu į jį žiūrėti. Bijau, kad tik jis į mūsų gryčią neitų...

— Va tau, bijo juodo žmogaus. Nebijok, juk jis tau nieko nepadarys. Žiūrėk, antai, kokios gražios jo drapanos. Ai ai ai, kaip žiba, tviska auksu ir sidabru išsiuvinėta,— džiūgauja didieji smalsuoliai.

— Antai anas karalius turi kažkokią dėžutę, rasit kokių dovanėlių jis atneša? Bėkit jų pasitikti, gausime lauktuvių,— džiūgauja vaikai.

— Vytuti, girdi, kaip gražiai angeliuko varpelis skamba? Žiūrėk, kokią prašmatnią žvaigždę jis neša. Viskas tik žiba, tviska, tikrai auksu ir sidabru žėri, akys raibsta. O tai gražumėlis,— stebisi mažieji.

— Vaikai, nenuoramos jūs, nesigrūskit prie lango. Dar, ko gero, išpulsite laukan su visu langu. Ateis karaliai nė neprašomi į gryčią, prisižiūrėsit kiek tinkami,— rikiuoja vaikučius senutė.

— Va, mūsų kieman, mūsų kieman suka karaliai. Tai bent pamatysime grožybių! — šokinėdami džiūgauja vaikučiai.

— Džiugu, džidžingu,— suskamba žvaigždės žvanguliai.

Įeina trobon „karaliai“ ir „angeliukas“. Žibuliais papuošta „angeliuko“ žvaigždė ima suktis ratu, suskamba prie jos pritaisyti žvanguliai. „Karaliai“ ir „angeliukas“ gieda „Piemenėlių giesmę“:

Bėkit, bėkit, piemenėliai,
Duokit garbę kūdikėliui...

Nustebę vaikai baimingai žiopso į „karalius“. Mažoji mergytė glaudžiasi už savo vyresniosios sesutės ir pašnibždomis klausia ją:

— Ar jie mums nieko nedarys? Aš to juodžiaus bijau...

Baigę giedoti, „karaliai“ žvilgt, žvilgt vienas į kitą it katinai, matyt, pasigedo šeimininkų.

— Reikėtų šeimininkus pagarbinti, bet jų čia nematyti, rasit, mūsų išsigandę, pabėgo,— patylom kuždėjosi „karaliai“ ir ėmė „garbinti“:

— *Palma, palma, palmaris,*
Gaspadorius pro duris,
Gaspadinė pro kitas —
Kas gi mums kalėdą duos?

Taip jiems begarbinant mieluosius namų šeimininkus, pakyšt ir išeina iš šalinės vienas paskui kitą abu Geruliai. Šeimininkams pasirodžius, „karaliai“ juos sveikina ir prašo dovanų tokia giesme:

Šunio skūros kailiniai,
Rudo milo marškiniai,
Sermėgėlė vilnų —
Pilk čerkelę pilną.
Mes čia gersim, uliavosim,
Gaspadoriams dovanosim...

— Na, jau ir giesmės jūsų, tikriausiai pačių prasimanytos,— sako šeimininkas.

— Argi negražios? Jeigu ir mūsų prasimanytos, bet gražiai surėdytos,— atsikalba „karaliai“.

— Na, mažieji, ko jūs taip nusigandę? Karalių bijote, ar ko? Kaipgi nebijosi, kad anas toks juodas, kaip puodas. Nieko, nieko, geras juodžius, jis vaikams dovanų dalija,— kalbina vaikus „karalius“.

Juodasis „karalius“ atidaro dovanėlių dėžutę. Vaikučiai nedrąsiai artinasi ir, akutes išpūtę, žiūri į dovanėles. O dėžutėje pridėta meduolių ir įvairių cukrinių pyragėlių, kurie savo margumu vilioja smalsuolius vaikus. Taigi ir juodojo „karaliaus“ baimė netrukus dingo.

— Na, vaikučiai, ar ne gražūs pyragėliai? Eikit, eikit šen arčiau. Va, paukštytės kokios margos. Štai arkliukas rietasprandis. O širdutės kokios gražios, ai ai ai!

— Ėjome per miškelį, agi žiūrime po eglaite kiškiai pyragėlius kepa. „O ką gi jūs, kiškeliai, čia veikiate?“ — sakau. „Agi vaikučiams Kalėdų pyragėlius kepame,— atsako kiškiai.— O kas jūs tokie esate ir kur keliaujate?“ — paklausė vienas kiškių. „Mes esame vadinamieji trys Ka-

raliai, einame į kaimus vaikučių lankyti, namų palinksminti, su Kalėdų šventėmis pasveikinti." „Aha, tai jūs — geri žmonės,— sako kiškiai.— Na, jeigu jau taip, tai imkite šią dėžutę kiškio pyragų ir išdalykite juos geriesiems vaikučiams." Taip taręs, kiškis palinkėjo vaikams linksmų švenčių ir padavė dėžutę tokių gardžių pyragėlių, nuo kurių tik pažvelgus apsąla širdis.

— Jeigu jūs tokie geri vaikučiai, nesibijote karalių ir jų labai laukiate, še, imkite po tokį gražutį meduolį. Va, tau, mažoji,— gražiausia paukštytė. Tau, jaunoji dukrele,— cukrinė širdelė. Na, o tu, vyre, gausi žirgą pabalnotą, galėsi į karą joti.

— Vaje, kokie gražūs kiškio pyragai. Ai ai ai, kaip jie dailiai išrašyti. Turbūt jie ir skanūs? — džiaugiasi vaikai dovanėlėmis.

— Taigi, sveteliai, prašom slinkti arčiau stalo, prašom valandėlei ir prisėsti. Rasit dar prisunksime kokį ąsotėlį ir alučio. Giesmes begiedodami, išdžiovinate ir liežuvius, taigi reikėtų nors alučiu pavilgyti,— žada tėvas vaišių.

— Ačiū, ačiū. Daug gurkšnoti nėra laiko. Reikėtų aplankyti nors tuos kiemus, kur mažieji mūsų laukia.

Išeidami iš Gerulio namų, „karaliai" ant trobos durų užrašė kreida tris dideles raides: K.M.B. ir nužygiavo į kaimyno kiemą.

— Dabar karaliai jau reti svečiai,— išlydėjęs „karalius", pradėjo kalbą Gerulis.— O seniau, kaip prisimenu, tai bent keleri įvairių įvairiausi tokie karaliai kasdien kiemą pereidavo. O kaip gražiai jie giedodavo ir kalbas sakydavo. Na ir apsitaisydavo ne bet kaip. Kai kurie dar ir muzikomis pagrodavo.

— O seniau kokie dideli Trijų Karalių turgūs būdavo,— pasakoja toliau Gerulis.— Šilėnuose dar neseniai išnyko vadinamasis Trijų Karalių ratelių turgus ir kermošius. Į tą ratelių turgelį ratelininkai po kelis vežimus atgabendavo naujausių verpiamųjų ratelių ir visą rinkelę jais apstatydavo. Turgaus aikštė atrodydavo it kokia ratelių paroda. Tik mirguoja, marguoja įvairiomis spalvomis pamarginti ratelių verpsteliai. Iš visos plačiosios apylinkės susirinkusios verpėjos sukinėja ratelius, mėgina ir renkasi kiekviena sau tinkamesnį. Pirks ar nepirks, bet vis tiek mėgina.

Į tokią mugę vieni ateina ratelių pasirinkti, kiti — verpėjų samdyti. Ūkininkai renkasi sau patinkamas mergiotes

ir bernus, o samdiniai — ūkininkus. Trys Karaliai seniau buvo tarsi samdinių metų pabaiga. Paprastai darbininkai samdomi iki Kalėdų, bet už paviržį jie likdavo viešėti pas ūkininką iki Trijų Karalių.

Šiaulėnuose būdavo šaunūs ratelių ir verpėjų turgūs, o kitose Žemaitijos apylinkėse — garsūs vadinamieji kirvelininkų turgūs. Prieš keliasdešimt metų Plungėje išnyko Trijų Karalių kirvelininkų turgūs, į kuriuos iš visos apylinkės sueidavo samdiniai, vyrai ir mergos. Vyrai turėdavo už juostos užsikišę kirvius, o mergos — kultuves. Ūkininkas gali čia pasirinkti sau patinkamą iš tų, kurie turi už juostos kirvius, ir pasisamdyti. Mergaitę su kultuve už juostos taip pat gali kalbinti baltų drobelių velėti, nes ji tam čia ir atėjo. Taigi Plungės kirvelininkų turgeliai, kaip ir Šiaulėnų ratelininkų mugės, būdavo ūkio darbininkų pasirinkimo vieta.

TRYS KARALIAI DZŪKIJOS KRAŠTE

Antalakių kaime Trijų Karalių išvakarės. Lunksnio šeimyna anksčiau negu kitą kurią dieną apliuobė gyvulius, tvartų duris šiaudais, pagaliais užramstė ir skubėjo trobon sušilti. Senasis Lunksnys, trepsėdamas sniegu aplipusiomis naginėmis, tarė:

— Tegul jį balos tą šaltį, sugrubo pirštai besičiupinėjant, ieškojau kreidos, taigi ryt juk Trijų Karalių šventė, reikėtų ant durų užrašyti jų vardus. Nepatogu, ryt gal iš Seirijų ar Alytaus pakeliui gali užsukti ir karaliai, o čia ant durų nė ženklo neras. Gali bedieviais palaikyti.

— Taigi mačiau stalčiaus gale buvo baltutėlės kaip sniegas kreidos, tik ar ne vaikai bus pagrobę, nes Jonuko kailinių nugaroje, mačiau, karaliai buvo užrašyti,— taškėjo mažoji Onytė.

Senė Lunksnienė atidarė savo margąją kraitskrynią, iš mazgelio išvyniojo kumščio didumo gabalą kreidos ir padavė tėvui sakydama:

— Laikiau, gal kada prireiks nuo riemens ar gumbo. Dabar, kai tokiam šventam reikalui prisireikia, ką čia bedarysi, imk, gal dar atliks koks kąsnelis, mano amželiui užteks.

Ir išėjo senasis Lunksnys „karalių“ rašyti. „Karalius“ užrašė ant klojimo, tvarto, daržinės, klėties, gryčios ir pirtelės durų. Ant kiekvienų durų iš vidaus ir išorės užrašė po tris kryželius, o po jais raides K.M.B. Raidės reiškė Trijų Karalių — Kasparo, Merkelio ir Baltazaro vardus. Baigęs rašyti ant durų, tokius pat kryželius užrašė ir ant indų, iš kurių ėda ir geria gyvuliai. Paskiausiai tris kryželius užrašė krosnies priekakty ir pasakė vaikams grasindamas:

— Žiūrėkit, kad man nė vienas kryželis nuo durų nedingtų, nes kitaip, jeigu kurio nagai nenurims, gausite peros. O kai nėra ant durų kryžiaus ženklo, kas žino, gali kokia piktinybė į tuos namus įsimesti.

Rytmetį vieškeliu per Antalakių kaimą skambėjo rogės su žvangalais Alytaus link. Mergiotės, prasipūtusios apšerkšnijusius langus, žiūrėjo, bene vestuvininkai važiuoja bažnyčion, nes šiandien miestely bus vestuvių.

Alytuje švaistėsi puošniai apsitaisę „karaliai“. Grįžę iš bažnyčios, daugelis tą naujieną pasakojo vaikams. Šuns lojimą ar varpelių skambėjimą išgirdę, vaikai puolė žiūrėti pro prašildytą lede „akį“, bene pamatys atvykstant „karalius“.

Tik žvaigždėms danguje pabirus, kieme suskambėjo plonu balsu skambalėlis. Vaikai puolė prie langų, o už durų pasigirdo balsas:

— Įleiskit, mes, trys karaliai, ateiname namelių palinksmint, vaikų pradžiugint ir patys pasišildyt.

— Nagi, prašom, prašom į vidų,— atidaręs duris, kvietė „karalius“ šeimininkas.

Įėję vidun, sugrojo maršą. Vienas muzikantas iš Seirijų grojo smuiku, o antrasis iš Miroslavo — armonika. Paskui, muzikai pritariant, pagiedojo „Sveikas, Jėzau, mažiausias...“ Baigę giedoti, sveikino šeimininkus ir visus kitus — didelius ir mažus, ypač jaunas mergaites, su Kalėdomis, linkėdami viso gero.

„Karaliai“ buvo apsisiautę karališkais margais apsiaustais ligi žemės, ant jų galvų spindėjo „aukso“ karūnos. Drabužiai buvo aukso, sidabro žvaigždėmis ir kitais visokiais žibučiais nusagstyti. Vaikai, juos apspitę, spoksojo

išsižioję. Jonukas neiškentęs ėmė vieno kardą čiupinėti. Vienas iš jų, „velnias“, šoko prie vaiko, bet „angelas“ užsistojo: nedavė vaiko skriausti. „Velnias, nusitvėręs seną skrybėlę, aplakstė visus, prašydamas, kad po kelis centus įmestų už namelių palinksminimą.

Gavę šiek tiek smulkių ir stambių pinigėlių, muzikantai ėmė groti, o vienas iš Kalėdų linksmintojų atidarė šokančių lėlių dėžę. Visi negalėjo atsigėrėti šokančiomis pagal muziką lėlėmis. Neiškentusi mažoji Onytė ėmė prašyti:

— Tėveli, nupirk man nors vieną tokią šokančią lėlytę.

Pašokdinęs lėles, linksmintojas vieną lėlę padovanojo mergaitei. Už tai šeimininkas „karaliams“ ir visiems kitiems Kalėdų linksmintojams pažadėjo vaišių — šiltų dešrų ir alučio.

Paskui „karaliai“ atidarė kitą dėžę. Joje buvo Betliejaus stainelė. Čia vaikučiai džiūgavo pamatę kūdikėlį Jėzų, Dievo Motiną, piemenėlius su dūdelėmis, visokius gyvulėlius ir gražius Tris Karalius. Visi Betliejaus stainelės dalyviai atrodė kaip gyvi: su tikrais drabužiais, juda, tik kalbėti nemoka.

Šeimininkė traukė iš po krosnies riebias dešras, kopūstus ir kitus valgius ir krovė ant balto stalo. Pagaliau tarė:

— Prašom, sveteliai, kiek pasistiprinti, kelionėje gal ir išalkote.

Alkani „karaliai“, „karalienės“, palydovai, „velnias“, „angelas“, „giltinė“, muzikantai ir visi kiti linksmintojai bematant virto tikrais žmonėmis, sėdo užustalėn ir rijo užsigerdami. Paskui vėl kiekvienas įlindo į savo apdarą, nuduodamas kokią nors būtybę.

Atsidėkoję už viską, „karaliai“ ir kiti Kalėdų linksmintojai išėjo grodami muzikas Pupasodžio link. Jiems einant keliu, sujudo loti viso Antalakių kaimo šunes.

Geriausią pasisekimą turėjo „karaliai“, kai užsuko į kaimo vakarėlį. Tik, žinoma, čia gerokai nukentėjo jų karališkieji apdarai, nes daug pagražinimų išdykę piemenys ir pusberniai, jiems nematant, nupešiojo.

UŽGAVĖNĖS IR GAVĖNIA

UŽGAVĖNIŲ APEIGOS LIETUVOJE

Tautiniai papročiai

Gražūs mūsų tautos senovės papročiai, daugely mūsų krašto vietų užmiršti, išnyko arba baigia jau nykti. Vieni iš tokių senovės papročių yra Užgavėnių apeigos.

Tačiau Užgavėnių apeigos ne visoje Lietuvoje vienodai apvaikščiojamos, todėl, aprašydamas tas apeigas, pažymėsiu, kaip kurioje apylinkėje jos yra ar buvo apvaikščiojamos.

Senovėje lietuviai Užgavėnes vadinę **Ragučio** švente. Tos šventės vaišės trukdavusios aštuonias dienas. Tai buvusios didžių puotų ir triukšmo šventės. Per šventes buvo rengiamos iškilmingos vaikštynės, kuriose, keršus jaučius pasikinkę, vežioję kažkokią baidyklę arba maumą, lydimą daugybės palydovų, apsirengusių keistomis baisybėmis ir giedančių, muzikai pritariant, ypatingas giesmes. Galbūt iš tų apeigų yra kilę vėlesniais laikais Užgavėnių Morės, Kotrės, Šiorės ir kitų baidyklių aptaisymai ir vežiojimai po kaimą.

Kretingos apylinkės Genčių, Kuršaičių ir daugely kitų kaimų per Užgavėnes buvo, o kai kur dar ir dabar tebėra paprotys rengti Mores. Morei aprengti ypatingų rūbų ar kitų dalykų nereikia. Paimama kokia palinkusio medžio pašliūža ar senų rogių pavaža, į tą pavažą įkalamas paprastas mietas, o ant mieto užmaunamas senas medinis ratas. Prie rato prikalami kokie trys pagaliai, kurie laiko Morę ir atstoja jai kojas. Taip ant to rato sukryžiuotų pagalių užvelkamas koks nors senoviškas marginis sijonas ir kiti moteriški rūbai. Galva aptaisoma lininiais plaukais. Ant galvos uždedamas eglišakių vainikas. Galva ir pati Morė apkaišoma įvairiais margais popierėliais. Į rankas įkišamas spragilas, kuriuo ji vežama švaistosi kaip gyva. Todėl, kas norėtų ją pripuolęs nupešioti, negalėtų, nes gautų spragilu per galvą. Be to, Morės palydovai, apsirengę įvairiomis baidyklėmis, šakėmis, virpčiais, pušinėmis šluotomis ir šiaip pagaliais apsiginklavę, saugo, kad, susidūrę su priešingos pusės Užgavėnių vėzdininkais, neprarastų savo mylimos Morės. Dveji vėzdininkai susidūrę susipeša. Nugalėtojai atimtą Morę užvelka ant aukšto

kalno ir sudegina. Seni žmonės mena, kad prieš 40—50 metų Morę rengdavo ir po kaimus vežiodavo ypač Šiaulių ir Raseinių apskrityse.

Rokiškio apskr., Svėdasų apylinkėje, per Užgavėnes kariamas Lašinskas, arba Lašinys, kuris čia dažnai Gavėnu vadinamas. Gavėnu aprengiamas paprastas vaikas, dažniausiai piemuo. Gavėną rengia kokia miline ar senais gauruotais kailiniais. Apvelka, aptaiso vaiką, dar apraišioja šiaudų grįžtėmis, kad žmogus pasidaro panašus tartum į kumpį, tartum į lašinių paltį. Gavėnas turi vaizduoti lašinius, kurių, pasibaigus mėsėdžiui, jau nebereikia, todėl ir išvaromi iš namų. Taip aptaisytą Gavėną varo per visą kaimą iš kiemo į kiemą, juokindami žmones. Nuvarius Gavėną į paskutinio kiemo klojimą, teisėjas, užlipęs kur ant jaujos krosnies ar ant kokios nors pervaros, pasako graudžią oraciją, išdėstydamas lašinių blogybes. Mat jie, lašiniai, gavėnioje kvepėdami, neduosią tinkamai žmonėms pasninkauti, todėl, visiems pritariant, turi būti paskelbtas „lašinių“ korimo dekretas, panašus į vestuvių piršlio korimo dekretą. Tuojau suriša vadelėmis „lašinius“ ir permeta per klojimo siją į šiaudus. Kad lašinių neliktų nė kvapo, nutaiso visus Gavėno šiaudinius papuošalus ir sudegina visiems matomoje vietoje. Taip vaizduojama mėsėdžio pabaiga ir gavėnios pradžia.

Biržų apskr., Papilio apylinkėje, yra paprotys per Užgavėnes rogėmis važinėtis, kaip čia vadinama, „čiužinėti“. Susėdę į roges jaunuoliai važiuoja per kaimą juokaudami, prašydami vandens, kad linai geriau derėtų. Vandens prašydami, gieda tam tikras, giesmėmis vadinamas, dainas. Čia pateikiama viena kita tokia giesmė, kuria „čiužinėtojai“ prašo juos aplieti vandeniu:

1. *Ko siudi, ko liūdi*
Goštauto rūtela?
Ko siudi, ko liūdi
Goštautėl rūto?

(Giedama po kiekvieno posmo)

2. *Atvažiuoja sveteliai,*
Goštauto rūtela ir t.t.
3. *Ne sveteliai — brolaliai.*
4. *Važys prašo undenėlio.*
5. *Atvažiuoja sesiula.*
6. *Atneša vainikėlį.*
7. *Aš pažinau sesiuli.*

8. Atvažiuoja matute.
9. Aš pažinau matuti.
10. Švelnios močios runkelas.
11. Atvažiuoja tėvelis.
12. Aš pažinau tėvelį.
13. Tėvo meilus žodelai.
14. Atvažiuoja brolalis.
15. Aš pažinau brolalį.

(Padainavo *O. Smilgienė* iš Gavėniškio, Papilio valsč., Biržų apskr.)

„Čiužinėtojai“ gieda tokią giesmę:

Čiuž čiužela,
Vež vežela.
Geras kelias, čiūto,
Blogas arklys, čiūto.
(Padainavo *O. Smilgienė*)

Taip pat gieda:

Čiužoj — važevoj,
Tek martela, daunoj.
Rymo, tūto, rymo, tūto.
(Padainavo *B. Kregždienė* iš Rinkuškių k., netoli Biržų)

Išgirdę čiužinėtojus giedant, visi juos stengiasi aplieti šaltu vandenėliu, nes jie to ir prašo. Šie greitu arkliu nori pasprukti neaplieti.

Įdomu, kad panašus į šį biržiečių paprotį yra ir suvalkiečių Užgavėnių paprotys. Sūduvoj, apie Šunskus ir kitur, seniau važiuodavo per Užgavėnes rogėmis pasivažinėti. Važiuodavo pirmamokslio arklio pramokyti. Taip daroma, kad arkliai geriau rankotųsi ir linai geriau derėtų. Važiuodami dainuodavo dainelę, kuri prasideda šiais žodžiais:

Tėvelis povelių nelaikė,
Po laukus išvaikė. (Galo nėra.)
(Padainavo *Biskienė* iš Šunskų)

Visos šios dainos niekas nebežino, nes dabar nors ir važiuojama pasivažinėti, bet jau nebedainuojama.

Kai kur pas mus yra išlikusių įdomių senovės Užgavėnių burtų ir prietarų, kuriais dabar ne tik kad niekas nebetiki, bet maža kas ir bemena. Įdomesnius iš kai kurių apylinkių čia nurodysiu.

Štai Panevėžio apskr., Pinavos apylinkėje, sakoma, kad per Užgavėnes esą negalima gryčioje peilių laikyti. Jei laikysi — šieno nebus.

Panevėžio apskr., Raguvos apylinkėje, sakoma: kad linai gerai derėtų, reikia per Užgavėnes tyčia ką nors mazgoti arba plauti.

Panevėžio apylinkėse mergelės per Užgavėnes galvos nesimazgoja, mat kasos neaugs. Pelenų dieną galvos nesišukuoja, kad vištos darželių nekapstytų.

Merkinės apylinkės dzūkai, prie Užgavėnių stalo valgydami vakarienę, kviesdavę visus vabzdžius: muses, uodus, gylius ir visus kitus, kad jie vasarą gyvulių nepjautų.

Merkinės apylinkėje, kai ariant jungas jaučiams kaklą nugadina, tepdavę per Užgavėnes virtais lašiniais, kad greičiau pasveiktų.

Merkinės apylinkės mergelės, norėdamos sužinoti, iš kur bus piršliai, pavalgiusios eidavo laukan, mušdavo su kumpio kaulu į tvorą ir klausydavosi, iš kurios pusės šunes sulos, iš ten ir būsią piršliai.

Panevėžio apskr., Subačiaus apylinkėje, ūkininkai nors per Užgavėnes nedirba jokių darbų, bet šią dieną stengiasi būtinai išvežti į lauką vieną vežimą mėšlo, kad būtų derlingi metai.

UŽGAVĖNĖS VISOJE LIETUVOJE

Kartą Užgavėnių turgadienį, mieste atlikę reikalus, restoranėly užkandžiaudami, tarpusavy kalbėdamiesi, keli ūkininkai prisiminė senovės laikų Užgavėnes, kaip kurioje krašto apylinkėje būdavo linksminamasi.

— Taigi šiandien juk paskutinis mėsėdžio riebusis turgelis, rytoj jau Užgavėnės. Reikėtų Lašinskų palydint aplaistyt, rasi lengviau būtų Velykų laukti,— priminė žemaitis.

— Jau maža kas beliko iš senosios gavėnios. Seniau, kai gavėnioj ir silkė per daug riebu buvo, tai bent užsigavėdavom su didesniu triukšmu. Va, mano atminime, prieš kokius 30—50 metų, kiekviename Žemaitijos kaime būdavo vežiojama Užgavėnių Morė. Kretingos apylinkėje, matyt, dar ir dabar kartais tebevežioja.

— O kaipgi jūs aptaisydavot Morę? — klausinėjo jį Varnių žemaitis.

— Kretingiškių Morė būdavo labai paprasta. Nutvėrę iš klėties drūtą piestą, aptaisydavom ją moteriškais rūbais: moteriškais marškiniais, margu sijonu ir balta prijuoste. Galvą apmuturiuodavom genėta skepetaite, o ant viršugalvio uždėdavom didelį eglišakių vainiką su daugybe raibų kaspinų. Vienon Morės rankon įsprausdavom spragilą, kiton — šluotą. Taip aptaisytą piestą, kaip svarbiausią gavėnios valgių atributą, iškilmingai veždavom per kaimą. Morės vežimas taip pat turi savo reikšmę. Jis padarytas iš pusės rogių ir pusės ratų. Vadinasi, pusę žiemos važiuojama rogėmis, o antrą pusę — ratais. Morės vežimą traukia keletas piemenukų ir pusbernių. Ratas, laisvai užmautas ant rogių pavažos stipino, vienu kraštu bruoždamasis į žemę, sukasi. Ratui sukantis, sukasi ir ant jo pritvirtinta Morės pamėklė, švaistydamasi į visas šalis spragilu ir šluota.

— Mūsų vargingoje Dzūkijoje būdavo tokių „dzyvų", kurių kaip gyvas nesu matęs,— kalbėjo dzūkas.

— Merkinės, Seirijų ir kitų Dzūkijos apylinkių vaikai Užugavose važinėdavosi ant linų verpiamosios verpstės, kad linai geriau derėtų. Seniau, kai dar nebuvo ratelių, verpstės būdavo didelės, sulig piemens ūgiu.

Jaunimas važinėdavosi rogėmis, kaip sakoma, liną tęsdavo, kad ilgesnis užaugtų. Kiekvienas stengėsi kuo toliau nuvažiuoti. Buvo manoma, jog kuo toliau nuvažiuosi, tuo linai ilgesni augs.

Mergaitės, nugraužusios kaulą, Užugavose trenkia juo į kiemo vartus ir klausosi, iš kurio krašto išgirs šunis lojant, iš ten, sako, reikia laukti per Velykas piršlių.

Dzūkijoj, valgydami Užugavose lašinius, pasilieka gabalą nesuvalgę. Tais lašiniais tepa jaučių jungo nubrū-

žintus pečius, kad greičiau gytų. Sėdamas kanapes ir kviečius, sėjėjas pasitepa tais lašiniais savo rankas, sako, žvirbliai pasėtų javų nelesą.

— Mūsų Suvalkijoj tokių juokų neteko matyti,— sako zanavykas nuo Šakių.

— Nežinau, kaip kitose Suvalkijos vietose, bet mano apylinkėj aplink Šakius, būdavo, jaunimas mėgsta vaidinti Lašininio ir Kanapinio peštynes. Užgavėnių vakarą kur nors sueina jaunimo būrelis pašokti ir šiaip linksmai pavakaroti. Vienas apsirėdo nuduodamas riebų Lašininį, kuris reiškia mėsėdį, o kitas — liesą Kanapinį, kuris reiškia gavėnią. Abu visą vakarą įvairiais juokais linksmina kaimynus ir vakarotojus. Apie pusiaunaktį vykdavo juokingos Lašininio ir Kanapinio imtynės, per kurias Lašininis visuomet būna nugalėtas.

Suvalkijos jaunimas važinėdavosi rogėmis ir laistydavosi vandeniu. Šunskų apylinkės kapsai važinėdamiesi dainuodavo: „Tėvelis povelių nelaikė, po laukus išvaikė". Važinėjamasi, kad arkliai rankotųsi ir linai gerai augtų.

— Mūsų krašte, Rytų Aukštaitijoje, Svėdasų apylinkėje,— kalbėjo striukas drūtas aukštaitis,— atsimenu, dar neseniai buvo paprotys per Užgavėnes lašinius karti arba, kaip mes sakome, Gavėną mesti per klojimo siją. Tuo reikalu aptaiso piemenį išvirkščiais kailiniais, apvyturiuoja šiaudų raiščiais. Taigi gyvas žmogus pasidaro kiek panašus į lašinių paltį ar riebų kumpį. Pasibaigus mėsėdžiui, lašinių jau nebereikia, galima pakarti, kad nė savo kvapu nepiktytų žmonių. Lašinius vaizduojantis vyrukas išvaromas iš namų. Nusibodus juokinti kaimo vaikus, „lašiniai" nuvaromi klojiman, perskaitomas jiems nutarimas, tada užrišamos vadelės ir jie per klojimo siją numetami į šiaudų galą. Kad visi žinotų, jog lašiniai pakarti, aptaiso pamėklę ir sudegina ją kaimo aukštame kalnely.

— Mūsų apylinkėje,— kalbėjo kupiškėnas,— seniau Pelenų dieną vaikai vežiodavo Gavaną, tokią pat pamėklę ir tokiame pat vežime, kaip pasakojo Kretingos apylinkės žemaitis, tik pas juos More vadinamą. Be to, kupiškėnai per Užgavėnes raiti jodinėdavo ant verpiamojo ratelio, aptaisyto taip, kad į arklį būtų panašus. Tai daroma, kad linai geriau derėtų.

— Ukmergės apylinkėje, Pagirių parapijoje,— kalbėjo aukštaitis,— berniokai apsitaisydavo taip, kad būtų

panašūs į gerves. Išsivertę kailinius, jais apsisupdavo, per rankovę iškišdavo ilgą medinę gervės galvą ir eidavo bent keliese riešutų iš mergičkų vilioti. Juokina, žvigdina mergas, kapoja snapais ir gauna saują kietų riešutų.

Kiek gražaus juoko jaunimas prigalvodavo, dabar iš svetur atnešti pasilinksminimai ir menki, ir svetimi mums.

ŽEMAIČIŲ UŽGAVĖNĖS

Žemaitijos kaime Užgavėnių diena ir dabar nepraeina be triukšmingų juokdarių ir linksmų išdaigininkų vaikštynių. Dar neseniai kai kur buvo matyti tam tikrame vežime vežiojamas Užgavėnių Mores. Pasirodydavo kaimo gatvėse gervėmis, ožiais ir kitokiomis baidyklėmis apsitaisę juokdariai.

Užgavėnių popietę linksmieji kaimo vyrukai nerimsta neprasimanę kokių juokų. Bernai apsikarsto palaikiais drabužiais, juokingomis kaukėmis, nusičiumpa ilgas lazdas bei botagus ir eina pas kaimynus kaip pavargėliai. Vakaro prieblandoje tokie „pavargėliai“ užeina kurio kaimyno trobon ir savotiškai pasisveikina:

— Tegul bus bulvės su silke.

— Per amžius nežūsi, kad su mumis būsi,— juokdamiesi atsako namiškiai.— Nepažįstami pavargėliai, rasi iš toli keliaujat?

— Argi nepažįstat? Iš čia pat, iš Gavėniškių Juodaputris su Silkiene,— atsako „pavargėliai“.

— Tokiems pavargėliams reikėtų pagaikštį ar šluotražį paimti. Kas tokiems ką duos, nei poterius kalbat, nei giedat, o duoklės prašot,— barasi šeimininkė.

— Taigi gera būtų giedoti, jeigu kas gerkles pateptų. Kad taip kokį lašinių spirgutį nuryti gavus.

Persižegnoja „pavargėliai" Užgavėnių žegnone:

— Vardan varnų, darže šarkų ir kanarkų, štiš kanapių lest.

Toliau graudinga gaida gieda tokią „giesmę":

Kas nenori barščių kanapinių srėbti,
Tas turi Lašinską gerai pamylėti —
Lašinių ir dešrų jam nepagailėti...

— Na ir giesmės jūsų. Iš kur tokias ir ištraukėt, bene iš savo pilvo?

— O ne, ne mūsų sudėta giesmė. Ar mes, tokie prasti pavargėliai, galime sudėti tokias giesmeles? Ganytojo, garbingo žmogaus, sueiliuota.

— Tai, sakai, giesmė paties vyskupo parašyta?

— Tikrai ganytojo, to, kuris... šio kaimo avis gano.

— Taigi, koks vyskupas, tokia ir jo giesmė. O ar tą vieną temokat?

— Daug giesmių mes mokam, iki rytojaus neišgiedotume. Net labai gražių pagiedoti galime. Štai kokia graži vadinamoji bagočiaus giesmė. Tik reikėtų giedotojams gerkles patepti. Paklausykite:

Buvo žmogus bagotas,
Valgė silkes taukuotas...

Taip įvairiomis giesmėmis garbindami Užgavėnių dievus, pavargėliai" pasisuka aplink krosnį ir išgarbina iš ten dešrų ar kitų riebių kepsnelių.

— Ak, jūs, šabaldošiai, kai paimsiu pušinę ir šlapio vandens, tai ir per Velykas bijosite ateiti velykauti,— rėkė šeimininkė.

Švaistydamiesi lazdomis ir ilgais botagais, juokdariai išbėga kieman. Tada, panašiais juokais linksmindami, lanko kitus kaimynus.

Vieniems tokiems „šabaldošiams" išėjus, netrukus ateina kiti. Gryčios durys uždaros ir skląsčiu užsklęstos. Priėję prie durų, beldžiasi ir prašosi įleidžiami:

— Leiskite, nebijokite, geri žmonės, daktarai ateina pagelbėt sergantiems. Gal kas apsirgo nuo riebių valgių?

— Iš kur ir kas tokie esate? — klausia troboje esantieji.

— Argi nepažįstat manęs, labai garsaus daktaro.

Aš — ponas Taukuotsnukis iš Paršėnų miesto,— atsako „daktaras“. Paršėnai — suprask, Kuršėnai.

— Na, jei sakaisi esąs didelis daktaras, prašom vidun, gal rasime ligonių,— kviečia namiškiai.

Įeina gryčion gydytojus vaizduojantys Užgavėnių juokdariai... Vieni jų šiaudines kupras prisitaisę po išverstais kailiniais ar kitais skarmalais, kiti pagalvius po drabužiais ant pilvo prisijuosę. O kokius šleivus, kreivus jie nuduoda. Pajuokdami gydytojus, nešasi kokius buteliukus su stipriai dvokiančiais skysčiais, vandens švirkštelius ir kitus įvairius įrankius išdaigoms krėsti.

Įėję trobon, užgavėniškai pasveikina:

— Riebią dieną.

Nieko nelaukdami, Užgavėnių „gydytojai“ imasi darbo. Vienas jų nusitveria ten pat pasipainiojusį pusbernį ir, įvairiai jį kamuodamas, pradeda „gydyti“. Mergaitės, bijodamos tokio baisaus gydymo, sprunka kur begalėdamos. Pakliuvusį į nagus pusbernį „gydytojai“ nutaria „gydyti“ nuo riebių lašinių persivalgymo.

— Laikykis, vyrel, žinai, tokia pikta liga geruoju neišeis. Reikės pilvą stiprokai suveržti kanapine virve.

Ir, sujuosę jį virve, veržia, kiek tik jėgos turi. Bernas jau ne juokais šaukiasi visų šventųjų pagalbos. Jis, neturėdamas kišenėj peiliuko, vargiai išsivaduotų nuo tokių išdaigų. Po tokio žiauraus gydymo kiti „gydytojų“ neprisileidžia nė iš tolo.

— Jeigu toks skaudus gydymas, geriau mirti be vaistų,— peikia visi „gydytojus“.

— Galima gydyti ir be skausmų, bet tas brangiau atsieina. Mes gydome visaip. Gydome braukydami, traukydami. Gydome užkalbėjimais ir žavėjimais. Gydome lašeliais ir milteliais. Išvarome iš kūno ne tik ligas, bet velnius ir kitas piktenybes.

— Va, šitai mūsų mergiotei įsimetė į kulnį rožė, gal mokat išvaryti žavėjimu,— prašo šeimininkė.

— Tuojau ligą išvarysime, galės šokti užsigavėdama. Duok šen koją ir sek žodis žodin tokį užkalbėjimą: „Akmuo be šaknų, paukštis be pieno, papartis be žiedo, vardan Lašinskio ir Kanapinskio tegul man liga išnyksta“.

Koks gydymas, toks ir atlyginimas. Nuo vieno gauna du niuksu į kuprą, nuo kito — du į čiuprą, o nuo trečio — kur pakliuvo. Tada sprunka laukan ir eina kitan kieman juokinti kaimynų.

UŽGAVĖNIŲ APEIGOS ŽEMAIČIUOSE

Vakarėlių su vaidinimais, kaip dabar, seniau kaime nebuvo. Buvo tik šokių ir šiaip pasilinksminimų vakarėliai. Jiems jokios numatytos programos iš anksto nebūdavo. Tačiau vien šokiais ir žaidimais jaunimas nesitenkino. Visad iš jų pačių atsirasdavo žymesnių juokdarių, kurie be jokio tam pasirengimo sumaniai ką nors suvaidindavo.

Man teko matyti žemaičių vakarėliuose keletą tokių juokingų vaidinimų, kaip „Barzdaskučiai", „Fotografai", „Piršliai", „Krikštynos", „Vokiečiai", „Žydai", „Čigonai", ir daug kitokių.

Nors nei tam tikro teatro, nei artistų kaime nebuvo, bet savotišką vaidybos meną kaimas buvo sukūręs gana seniai. Tokių primityvių kaimo vaidinimų dar ir dabar galima pamatyti Žemaičiuose.

Aprašinėjant kaimo papročius, daugiausia buvo susidomėta vestuvinėmis apeigomis. Tačiau ne mažiau gražios ir įdomios visos kitos apeigos. Daugelis apeigų atliekamos per tam tikras šventes, t. y. Tris Karalius, Užgavėnes, Verbas, Velykas, Sekmines, Jonines ir pan. Kitos apeigos atliekamos pradedant ir baigiant svarbesnius ūkio darbus, pvz., išeinant pavasarį į lauką pirmos vagos arti, baigus rugius kulti ir kt.

Savotiška žemaičių Užgavėnių apeigų vaidyba ne mažiau įdomi ir graži negu lietuviškų vestuvių, kai kurių darbų apeigos. Tik jos niekur nėra išsamiai aprašytos ir pavaizduotos. Užgavėnių apeigos ir vaidyba yra labai įvairi ir sudėtinga. Apeigos vienur atliekamos vienaip, kitur — kitaip, nors paprastai daug kas pasikartoja.

Užgavėnės — paskutinė mėsėdžio diena, todėl tą dieną, kaip kaimiečiai sako, įvyksta Lašiniaus su Kanapiniu karas. Tačiau per Užgavėnes visuomet Kanapinis Lašinių nugali, o per Velykas išvejamas Kanapinis. Kai Pelenų dieną saulės atspindys žaidžia sriubos dubenyje, pastatytame ant stalo, senieji, parodę tai vaikams, sako: „Veizėkit, Lašinius su Kanapiniu imasi".

Nors Užgavėnės yra darbo diena, bet ūkio darbų tą dieną niekas nedirba. Kiekvienas tą dieną turi iki soties pasilinksminti ir prisivalgyti, kad ištvertų iki Velykų. Senu papročiu tą dieną valgyti reikia būtinai dvylika kartų. Todėl stengiamasi pasidaryti daug ir įvairių val-

gių. Ypač mėgstami šiupinys, vėdarai, dešros ir blynai. Todėl Užgavėnių dieną ir vakarą visi valgo, geria, dainuoja, griežia, šoka, žaidžia ir visokiomis išdaigomis linksminasi iki paryčio, kad prisisotintų ir prisilinksmintų visai gavėniai, iki Velykų.

Kai sotus jaunimas įsilinksmina, gabesni juokdariai prasimano įvairiausių pramogų. Apsirengia šlykščiomis ir juokingomis baidyklėmis, eina pavieniui ir grupėmis per kaimą įvairius juokus krėsdami, visą kaimą juokindami. Prie tokių vaidintojų prisideda ir žiūrovai.

Žiūrėk, ateina juokingų baidyklių būrys, apsirengęs įvairiais gyvuliais, pvz., Užgavėnių ožiu, gerve, žąsinu, beždžione, meška ir kupranugariu. Kai tokia „banda" ima šokti, išdykauti, visi žiūrovai leipsta iš juoko.

Kitur, žiūri, eina būrys barzdotų baidyklių, ilgas lazdas pasiėmę, šlykščiomis kaukėmis veidus užsidengę, dideles kupras prisidirbę, išvirkščiais kailiniais apsivilkę — tai Užgavėnių žydai. Jie eina jaunų mergelių baidyti ir juokinti, be to, tyko kur iš krosnies pasigrobti karštų blynų, vėdarų ir dešrų ir alučio paragauti. Todėl stengiasi būtinai į pirkią įsibrauti, kad, vienų linksminami, namiškiai užsižiopsotų, o kiti ką nors valgomo nučiuptų. Bet visur tokius svečius pasirengę sutikti su šaltu vandeniu arba vandeny pamirkytais sniego gniužulais. Tačiau atsilyginti šeimininkui už šaltą vandenį moka ir „kriukininkai", arba vadinamieji Užgavėnių žydai.

Žiūrėk, užeina Užgavėnių čigonėlių būrys ir taip juokingai „privaražija", priburia, jog visi leipsta juoku. Bet reikia saugotis, kad, vienoms „bevaražijant, kitos, sukinėdamosi pakampiais, ko nenudžiautų.

Eina būrys „ubagių", savotiškas giesmes giedodamos, tų namų šeimininką dažniausiai „garbindamos" ir išmaldos prašydamos. Ne tiek pačios baidyklės, kiek jų maldos juokingos. Išmaldos gauna ar ne, sunku pasakyti, bet nuo kartelės dešrų ar iš puodo lašinių nučiupti tai tikrai sugeba.

Išgirsi, kaimo gatve atvažiuoja šaukdamas: „Vandens, vandens, vandens!" Tai „Užgavėnių bites" veža, arba vadinamąjį „Vandens šventinimą". Vežimas — paprastos rogės, ant rogių — vandens kubilas, prie kubilo — stačias vežėjas, o už kubilo sėdi kelios jaunos mergelės, gerai apsisaugojusios, kad niekas jų negalėtų vandeniu aplieti. Vežėjas nuolatos šaukia: „Vandens!", todėl visi sten-

giasi jį aplieti vandeniu ar pataikyti sniego gniužulu, o vežėjas pats semia iš kubilo ir lieja ant žiūrovų, gindamasis nuo jų ilgiausiu botagu, be to, ir lekia visu greitumu, kad niekas kelio nepastotų.

Žiūrėk, ateina „žydas“, „velnias“ ir „giltinė“. Tuojau jie susipeša ir vyksta „teismas“. Čia dėl visko kaltas „žydas“. „Teismas“ nuteisia „žydą“ nukankinti. Tada prasideda jo kankinimo ceremonija. Pirmiausia jis visaip išjuokiamas, stumdomas, pešamas ir visaip galabijamas. Prie to prisideda ir publika.

Va ir atidainuoja, atvažiuoja įvairiausiai išpuoštas keistas baidyklių vežimas. Tai Užgavėnių Kotrės vestuvės. Sunku būtų ir aprašyti, kokių juokų ir įvairių išdaigų pridaro tokie vestuvininkai, prie jų prisidėję viso kaimo ar miestelio išdykę žiūrovai. Tokios vestuvės kiekvienoje apylinkėje vis kitokios.

Visi tokie Užgavėnių apeigų papročiai buvo bažnyčios nuolatos smerkiami ir draudžiami, tačiau kol patys savaime neišėjo iš mados, niekas neįstengė jų uždrausti.

Tik dabar mūsų žmonės, niekindami visa, kas sena, patys atsisako tų papročių ir imasi viso, kas vadinama naujoviška.

Užgavėnių ir šiaip įvairių vaidybinių apeigų išnykimo pradžia buvo tada, kai dar rusų valdžia leido rengti mažus vakarėlius ir gegužines Lietuvoje.

Tokių gražių kaimo papročių atgaivinti jau neįmanoma, tačiau reikėtų juos smulkiai aprašyti ir nufilmuoti.

UŽGAVĖNĖS ŽEMAIČIUOSE

Per Užgavėnes kaimas pakvimpa riebiais spirgučiais. Gryčių kaminai pučia tirštus dūmų debesis į dangų. Einant per kaimą, sotūs šunes nė vampt nepasako.

Pelenių pusbernis, įlindęs daržinės kampan, drožinėja riestą beržo šaką, dirba kažką panašaus į gervės galvą su ilgu kaklu. Girkšt daržinės durys, ir įslenka senasis Pelenius.

— Na, ką jau čia dirbi, bene gervėmis eiti ruošiesi?

— Aš nelabai norėjau, bet tie, Buniukas su Juškiuku, sako einam, ir gana. Ėmiau ir pasižadėjau. Nesibark, dėde, mes nieko nepadarysime, pajuokinsime mergičkas, ir viskas.

— Žinokis... — mostelėjęs ranka, išėjo Pelenius.

Daržinėn įslinko dar keli pusberniai.

— Oho, jau tu baigi gerve taisytis! — šaukė Juškiukas.

Tuoj išvertė vieną kailinių rankovę vilnomis į viršų, tada ir pačius kailinius. Išverston rankovėn įstatė ilgą gervės galvą, kitą rankovę paslėpė kailinių viduje. Išverstais kailiniais apsisiautė, susisagstė ir tarė:

— Na, ar nepanašus į gervę?

— Eik jau, eik, nei velnias, nei gegutė. Pamatysi, kaip aš apsitaisysiu arkliu — visos panos juokais nesitvers! Aš moku ne tik jot, bet ir spardytis, ir žvengti, — gyrėsi Buniukas.

— Žirgas iš tavęs geras, bet kuo tu apsitaisysi, iš kur paimsi senų rėčių lankus?

— Štai gavau porą rėčių lankų, paėmiau baltos drobulės, ir išeis puikiausias Užgavėnių žirgas. Juokais plyš visi, kai pamatys.

Tuojau vieną rėtį be dugno šonu prisidėjo prie pilvo, o antrą — iš užpakalio ties juosmeniu. Per abiejų rėčių lankus perkišo diržą ir susijuosė, kaip paprastai ir juosiamasi. Iš priekio ant rėčio iš šiaudų grįžtės pritaisė žirgo galvą, o iš užpakalio — kanapinę uodegą. Viską apdengė balta drobule. Iš po drobulės matėsi dvi raitelio kojos. Iš tolo atrodė, kad raitelis joja ant dvikojo žirgo. Raitelio rankos laisvos, todėl jomis gali prilaikyti žirgo galvą, kad nenupultų.

— Ožy, greičiau ruoškis, laikas žygiuoti, — ragino visi Juškių Joną.

— Štai ratlankis, gūnia, ragai ir kišenė, tik padėkit apsitaisyt.

Nuo vieno iki kito ratlankio galo nutempė virvę. Patį ratlankį apžergė kojomis taip, kad virve surišti jo galai būtų viršuje, o medžio lankas — apačioje. Ožį nuduodan-

tis vaidintojas pasilenkia žemyn, kad ratlankio vienas galas išsikištų pro petį viršum galvos. Prie jo pritaisoma ožio galva iš raguoto kelmo. Žmogus apsupamas drobule ar kokia gūnia. Ožio galvai pritaisoma kanapinė barzda. Iš užpakalio prikabinama uodega ir kišenė pelenų. Ožį veda barzdotas senis.

— Me-e, me-ke-ke! — gatvėje mekeno ir bliovė Užgavėnių ožys, barzdylos vedamas.

Tai pirmyn, tai atgal šokinėjo, bėgiojo ristas žirgas, žvengė pasispardydamas.

— Kyrkt, kyrkt! — kirksėjo ilgasnapė gervė, žiopčiodama didelėmis snapo žiotimis.

Paskui šiuos gyvulius sekė būrys vaikų, prisidengusių kaukėmis veidus ir apsivilkusių išverstais kailiniais,— mat jie nudavė žydus.

Įėjo į kiemą, šen ten pasibastė aplink langus ir duris. Arklys sužvengė, gervė kirktelėjo, o ožiukas mekeno visa gerkle. Durų niekas neatidarė. Vaikai nosis prie langų sukišo.

— Bar, bar, bar,— barškino gervė snapu į duris, prašėsi įleidžiama.

Atsidarius gryčios durims, visi „gyvulėliai" sugarmėjo vidun. Vaikai iš smalsumo ant suolų susilipo, o mergiotės į pakampius išbėgiojo. Dievo padarėliai ėmė visokiais balsais rėkti, bliauti, žvengti ir gagenti.

Bešokinėdami po trobą, artinosi prie mergičkų. Gervė su snapu kapt, kapt, nuo stalo nutvėrė vaikų valgytą dešrą ir prarijo.

Ožys, gryčios asloje pašokinėjęs, užšoko ant suolo, o paskui — ant stalo.

Gervė bar, bar į krosnies dangtį, tas ir nuvirto, tada šioji kapt ilgu snapu kažkokį šiltą kepsnį ir išsitraukė. Mergiotės gynė, norėjo atimti, bet gervė ir jas snapu puolė kapoti.

Raitelis, pamuštravojęs šaunų žirgą, priėjo prie mergičkų.

— Panelės, aš esu gražuolių kupčius, gal būtų galima kokią gražuolę nusipirkt? Aš moku skambančiais pinigais.

Prie juostos prikabintoje kojinėje pilna visokių šukių, todėl kojinė skamba, čerška žirgą šokdinant.

Kai Užgavėnių „gyvuliukai", besibastydami trobos pa-

šaliais, bejuokaudami, pridirba kokių eibių, šeimininkė šaukia:

— Kai aš jums paimsiu šalto vandens ir šluotražį, tai jūs eisite lauk!

Ir, nieko nelaukdama, ima „gyvuliukus“ šventinti šaltu vandeniu. Kitaip laukan jų neišprašysi.

UŽGAVĖNĖS KRETINGOS APYLINKĖJE

Kaip seniau, taip ir dabar per Užgavėnes žemaičiai prasimano įvairiausių linksmybių, tada gražiai ir padoriai pasilinksminama. Mūsų Užgavėnių pramogos yra grynai savos ir lietuviškos, todėl turėtume rūpintis, kad jos kaime neišnyktų. Taigi žvilgtelėkime į kretingiškių žemaičių Užgavėnių deivės Morės vežiojimo apeigas.

Kretingsodės, Genčių ir kitų tos apylinkės kaimų bernai ir pusberniai Užgavėnių dieną, tuoj po pusryčių, susibėga kur į trobą ir pasirengia Morės vežiojimo eisenai. Kiekvienas ateidamas atsineša pasidirbęs tam tikrus Užgavėnių papuošalus, drabužius, šarvus, kaukes, muzikos instrumentus, dirbtinius ginklus ir kt.

Pirmiausia Užgavėnių Morei paruošiamas gana įdomus vežimas, susidedantis iš rogių ir ratų. Tai reiškia žiemos galą ir pavasario pradžią. Toksai vežimas padaromas sumaniai ir labai paprastai. Paimama senų rogių pavaža, ant jos vidurinio stipino užmaunamas prastas medinašio vežimo ratas. Ant rato užrioglinama didelė grucei grūsti piesta, kuri aptaisoma juokinga pamėkle, More vadinama. Ji aprengiama išvirkščiais driskiais kailiniais, plačiu sijonu ir balta prijuoste. Galva aprišama raudona skepetėle, ant kurios uždedamas didelis žalių eglišakių vainikas. Morei į rankas įbrukamas spragilas, kuriuo ji, besisukdama ant rato, švaistosi į visas šalis.

Įvairiomis baidyklėmis arba pamėklėmis apsitaiso ir visi Morės vežiotojai ir lydėtojai. Kiekvienas stengiasi ap-

sirengti taip, kad atrodytų ko baisesnis ir juokingesnis. Ant veidų užsideda baisiausias kaukes su didžiausiomis nosimis ir ilgiausiomis barzdomis, kartais net su ragais ir kasomis, kaip uodegomis. Apsitaiso nežmoniškai. Apsivelka ilgavilniais išvirkščiais kailiniais, apsisiaučia baltomis paklodėmis ar margomis gūniomis. Į rankas nusitveria ilgus pagaikščius, kačergas, botagus ar medinius kardus. Vieni vaizduoja velnius, giltines ir šiaip nelabošius, kiti — žydus, čigonus ir pan. Vieni iš jų traukia už ilgos virvės Morės vežimą, o kiti lydi Morę iškilmingai, su ginklais ir muzika. Kartais vienas kitas palydovas joja net raitas ant žirgo, apsiaustyto ir visaip išpuošto. Dažnai patys lydėtojai apsitaiso keturkojais padarais: žirgais, ožiais, beždžionėmis, meškomis, asilais ir kupranugariais.

Apie priešpiečius kaimo gatvėje pasirodo triukšminga Morės vežiotojų eisena. Muzikantai pučia baisiausias dūdas, būgnininkai muša krosnies dangčius, skardines keptuves ir puodus, o smuikininkai, ant dviejų pagalių prisitaisę iš vielos stygas, kočėlais jas brūžina, čirpina. Dainininkai rėkia visokiais balsais. Triukšminga Užgavėnių muzika sulodina visus kaimo šunis. Tuojau kas tik gyvas puola Morės vežiotojų sutikti. Vieni stengiasi juos iš netyčių aplieti šaltu vandeniu, kiti apmėto šlapiu sniegu. Morininkai ginasi ilgais botagais ir pagaikščiais. Priekyje eina žvalgai. Kai tik privažiuoja kurį kiemą, jie veržiasi trobon, o šeimininkai ginasi ir neįsileidžia. Įsiveržę vidun, morininkai groja, šokdina mergiotes ir juokina vaikus. Vikresni ieško pasigrobti reikalingų daiktų: peilių, šaukštų, samčių, klumpių ir kita. Smaližiai nugrobia ir valgių. Paimtus daiktus paslepia Morės vežime. Taip jie traukia per visą kaimą.

Vakarop kurioje nors troboje susirenka visi pašokti. Čia atsiveža ir Morę. Ūkininkai subėga savo daiktų vaduoti. Pagrobtų daiktų veltui neatiduoda. Kiekvienas, išsipirkdamas savo daiktą, turi su Morės vežiotojais pašokti kokį juokingą šokį ir tik tada atgauna savo daiktą.

Artinantis pusiaunakčiui, Morės pamėklę veža už kaimo ant aukščiausio kalno ir iškilmingai sudegina. Morės deginimas praneša visiems, jog jau prasidėjo gavėnios pasninkas, laikas baigti visas linksmybes. Nutyla dainos ir muzika. Visi išsiskirsto namo, linksmintis susirinks tik per Velykas.

Užgavėnės — linksmo triukšmo ir juoko diena.

— Džingu, džingu, džingu! — žvanga kaimo gatvėje Užgavėnių skambalai.

Antai iš tolo matyti atvažiuojančios „Užgavėnių bitės". Rogėse stovi vikrus bernas — „bičių" vežėjas, kuris savo apsirengimu primena mešką, o ne žmogų. Jis veidą užsidengęs barzdota ilganose kauke, apsivilkęs ilgais išverstais kailiniais, rankoje laiko ilgą botagą ir suka aplink galvą kaip spragilą. Lekia risčia rėkdamas:

— Vandens, vandens, vandens!..

Užpakaly „bičių" vežėjo stovi kubilaitis vandens, o už kubilo sėdi „bitės" — kelios mergaitės, rankose laikydamos po eglišakį. Jos, nuduodamos bites, dūzgia:

— Ū-ū-ū-ū-ū!..

Išgirdę „bičių" vežimo skambalą, vaikai, išbėgę į gatvę, šaukia:

— Bitės atvažiuoja, bitės!

Tuojau išpuola iš trobos šeimininkė ir mergiotės su pilnais kibirais šalto vandens. Šeimininkė pravažiuojančias „bites" pliūpt kibiru vandens ir aplieja.

— A-ta-ta-ta, gerai apliejau, šiemet derės vasarojus! — džiaugiasi ji.

Vežėjas pasimirko vandeny botagą ir užsimoja, bet šeimininkė spėja pasprukti. Piemuo „bičių" vežėją palydi šlapio sniego gniužulais, jo pasiekti negali nei vežėjo ilgas botagas, nei iš kubilo liejamas vanduo.

Šaukdamas: „Vandens, vandens!", vežėjas artinasi su „bitėmis" prie kito kiemo. Čia jo jau laukia kibirus vandens pasistatę laistytojai. Vežėjas nusičiumpa prie ilgo koto pritaisytą indą, pasisemia vandens ir lieja ant visų jo laukusiųjų, o kai kuriems, lindusiems arčiau, užveža ilgu botagu ir nušvilpia tolyn šaukdamas:

— Vandens, vandens, vandens!..

Tai taip per Užgavėnes kaime šventinamas vanduo.

Pavakariu per Ilgižių kaimą eina kokie trys pusberniai ir užsuka tai vienan, tai kitan kieman, kur žino esant jaunų mergaičių. Priėję prie durų, pasibeldžia lazdomis.

— Kas čia prašosi? — klausia kas nors iš vidaus.

— Mes, geri žmonės, esam melnikai, leiskit.

— Iš kur ir kas jūs tokie? — vėl klausia.

— Iš tenišių nesakišiai, geri žmonės, ne vagišiai! Leis-

kit, mes pastatysim melnyčią ir sumalsim vestuvėms pyragų.

Namiškiai, kiek pajuokavę, jei žino, kad bernai namuose nepadarys kokių nuostolių, atidaro duris ir įsileidžia trobon Užgavėnių juokų pasižiūrėti.

Pusberniai, įėję vidun, stato Užgavėnių melnyčią. Vienas žaidėjų vaizduoja girnas. Jis gulasi ant viduasly pastatyto neilgo suoliuko kniūbsčiomis. Tada vieną rėtį su pelenais padeda ant ištiestų gulinčiojo kojų, o kitą — ant pečių. Paskui suoliuką ir ant jo gulintį žmogų apdengia balta drobule ligi pat žemės. Ant suolelio gulintysis barškina pagaliais į suoliuko kojas. Ta-ta-ta, ta-ta-ta, ta-ta-ta, sakytum girnos tarška. Ant gulinčiojo rėčiai juda, ir pelenai, atseit miltai, dulka.

Kitas, už durų užlindęs, mietu braukia per duris. Drrr, drrr, drr, rodos, girnos ūžia.

Trečiasis nuduoda malūnininką, skubiai laksto aplink savo malūną. Pribėgęs prie krosnies, čiupt saują pelenų ir bėga prie mergiočių.

— Panelytės, žiūrėkit, kokie balti milteliai, tai bus pyragų vestuvėms!

Mergiotės bėga į pašalius, o kuri nors žioplesnė, nežinodama, kad malūnininkas nori pakišti panosėn pelenų, ima ir pauosto, paskui ašaroja apsigavusi. Kitiems iš to yra gardaus juoko.

Užgavėnių vakaras baigiamas vakarone. Jaunimas šoka, dūksta, kiek tik jėgos neša, nes kiekvienas nori sočiai pasilinksminti, kad ligi Velykų nebenorėtų.

Vėlyvą Užgavėnių vakarą namus aplanko Kanapinskas. Vakaro prietemoje ar prie silpno žiburio savo nepaprastu apsirengimu Kanapinskas gana įdomiai atrodo. Kanapinskas — sumanus kaimo juokdarys. Jis užsideda ant galvos didoką puodo dangtį, apsisiaučia didele balta drobule ligi žemės, galvą apsuka storu kanapiniu pančiu, kaip vainiku. Rankose laiko didelę bruktuvę, kuri reiškia Kanapinsko kardą. Kanapinis pantis, baltos drobulės apsiaustas ir visa kita reiškia pasninką, arba Gavėnią. Toks Kanapinskas bastosi po kaimą.

— Prabočyk, garbingas Kanapinski, pas mus jau nė kvapo nerasi lašinių — nei ant stalo, nei po krosnim,— dievagojasi šeimininkė.

Uostinėja Kanapinskas puodus, dubenis ir visus trobos pakampius: gal ras kur lašinių arba kokią nors riebią

dešrą. Pagaliau prikimba prie mergaičių, kad jų burnos taukuotos. Čiumpa kurią nors ir pjauna linų bruktuve. Šioji ginasi kaip įmanydama. Kanapinskas reikalauja parodyti, kur slapstosi jo ieškomas Lašinskas. Visi nurodo tokią vietą, kur jam būtų sunku ieškoti. Vieni aiškina, kad jis įlindo į šiaudų žagą, kiti — kad po jaujos krosnimi pasislėpė.

Į tą laiką kuris nors apsirengia Lašinsku. Apsivelka išvirkščiais kailiniais, ant veido užsideda kaukę, panašią į kiaulės snukį, prie juostos prisikabina keletą apgraužtų kaulų. Toks jis pasirodo Kanapinskui. Tada prasideda smarkios, bet juokingos Kanapinsko su Lašinsku imtynės, kuriose nugalėtojas visuomet esti Kanapinskas, mat jau dabar žmonių laukia pasninkas.

AUKŠTAIČIŲ UŽGAVĖNĖS

Svėdasų apylinkėje (Rokiškio apskr.) per Užugavas kariamas Lašinius, kuris čia dažniausiai Gavanu vadinamas. Gavanu aptaisomas vaikutis, dažniausiai piemenėlis. Jis aprengiamas nudėvėta rudine ar kokiais senais kailiniais, apkaišomas šiaudais, kad pasidarytų panašus į baidyklę, vaizduojančią lašinių paltį ar kumpį. Mat lašinių, pasibaigus mėsėdžiui, jau nebereikia, todėl jie išvaromi iš namų. Tokį Gavaną varo per visą kaimą iš kiemo kieman, visaip juokindami žmones ir linksmindami tam tikromis dainomis. Paskutiniame kieme Gavaną veda klojiman pakarti. Klojime pasakoma graudi oracija, išvardijamos visokios lašinių blogybės, juk lašiniai, gavėnioje kvepėdami, neduosią žmonėms tinkamai pasninkauti. Visiems pritariant, paskelbiamas lašinių korimo dekretas. Tada vadelėmis suriša Gavaną ir permeta per klojimo siją į šiaudus. Kad lašinių neliktų nė kvapo, nurengia visus Gavano šiaudinius papuošalus ir sudegina gale kaimo vi-

siems matomoje vietoje. Taip pavaizduojamas mėsėdžio galas ir gavėnios pradžia.

Kupiškio apylinkėje visada per gavėnios vidurį būdavo aptaisomas Gavanas. Garsus Gavanų puošėjas buvo iš Smilgių kaimo Petras Puronas, kuris dabar gyvena Narūnų senelių prieglaudoje. Jis, būdavo, taip puikiai aptaiso verpiamąjį ratelį, ant kurio, žiūrėk, ir atjoja Kupiškin, kaip ant tikro arklio. Gavanas nujodavo su savo arkliuku klebonijon, valsčiun ir kitur pajuokinti žmonių. Gatvėje Gavanas neprisileisdavo artyn vaikų, mat jo arkliukas puikiai mokėjo spardytis ir kitokias šunybes krėsti.

Kupiškėnai per Užgavėnes valgydavo 12 sykių. Pavakariu visi važiuodavo pasivažinėti rogėmis. Važiuodavo dvieigiu arkliuku, kuris dar nebūdavo pravažinėtas. Prisėda pilnos rogės bernų ir mergaičių ir lekia per kaimą, kiek tik arklys gali. Kartais ir apvirsta, bet tai niekai, linai tik dėl to geriau derės.

Pelenų dienos rytą vaikai ant seno rato ir rogių pavažos įtaiso baidyklę, vadinamą Gavanu, ir veža per kaimą rėkdami: „Lašinskas myra!“

Parvežtą namo Gavaną padeda kur ant aukšto ir laiko nesuardę iki gavėnios vidurio. Tada vėl su tuo pačiu Gavanu lekia per kaimą, o gale kaimo nuverčia jį griovin ir sako: „Gavanas persivertė per galvą!“

Papilio apylinkėje (Biržų apskr.) yra senas paprotys per Užgavėnes važiuoti pasivažinėti rogėmis, kaip čia sakoma, čiužinėti. Tada privirsta pilnos rogės jaunimo, ir važiuoja jie visi per kaimą, linksmai dainuodami tam tikras dainas, jomis prašydami vandens.

Vieną iš šių dainų čia ir pateikiame:

Čiuož čiuožela,
Vež vežela.
Geras kelias, čiūto,
Blogas arklys, čiūto.

(Padainavo *O. Smilgienė*)

Seniau Aukštaičiuose per Užgavėnes būdavo laikomasi ypatingų burtų ir prietarų. Panevėžio apylinkėje sakoma, jog per Užgavėnes negali būti troboje pelių, nes šienas supus. Mergaitės nesimazgoja galvų, mat kasos neaugs. Jei Pelenų dieną mergelė galvą šukuojasi, jos darželį vištos kapsto. Kad linai geriau augtų, reika tyčia ką

nors mazgoti. Subačiaus apylinkėje nors jokių darbų nedirbama, bet išvežama laukan nors vieną valktį mėšlo, kad javai gerai derėtų.

KANAPINIS PEŠAS SU LAŠINIUM

Per Užgavėnes ir sniego pakanka, ir keliai pravažinėti, o sodžiaus jaunimas turi gražaus laiko, todėl miela ir pasivažinėti. Tad nenuostabu, kad Užgavėnių dieną visais vieškeliais skamba variniai varpeliai ne tik linksmų vestuvininkų, bet ir besivažinėjančio sodžiaus jaunimo.

— Dzingu, dzingu, dzingu! — Šaukėnų vieškeliu skamba varinis varpelis pirmą kartą pravažinėjamo Pelenių bėriuko pašonėje.

Linksmas vežėjas, pamatęs minkšto sniego pusnį, pasuko į ją pilnas roges jaunimo ir virto šaukdamas:

— Ulia, ulia, Kanapinio veselia!

Kaipmat visi sukrito į minkštą kaip pūkas sniegą.

— A-ta-ta, gražiai virtome. Linai gerai derės, net iš dirvos virs,— šaukė besikeldami iš sniego.

— Trečias laukas! Ulia Kanapinio garbei į antrą kelio pusę! — šaukė išvirtę trečiojo kaimo lauke.

— Gražiai pagarbinom Kanapinį — augs dideli linai,— juokėsi besivažinėjantieji.

Pervažiavę trečio kaimo lauką, važinėtojai grįžta namo. Taip pagerbtas linų ir kanapių derliaus dievas Kanapinis, kuris šiandien žinomas kaip pasninko simbolis.

— Vampt, vampt,— lojo visame kaime, Užgavėnių Morės vežiotojų triukšmą išgirdę, šunes.

— Ulia, ulia, veselia Kanapinio su silke! — rėkavo veždami kaimo gatve Užgavėnių Morės pamėklę.

— Ok, džium, veselija, silkė lašinius išvijo! — dainavo kiti, pritardami visokioms juokingoms Užgavėnių dainoms.

Užgavėnių Morės vežimą lydi muzikantai, grodami juokingais muzikos instrumentais Užgavėnių daineles ir maskatuodami liežuviais:

— Pirlim, pirlim, Kanapinis mušas, pešas su Lašinium!

Vienas muzikantas, prie palinkusio tvoros baslio prisirišęs žirnių pripiltą paršo pūslę ir ištempęs nuo vieno iki kito baslio galo vielą, brūžina ją įtemptu botagu, kaip smičiumi. Kitas muzikantas pučia kažkokią plonu balsu cypiančią dūdelę. Trečias būgnija, barškina pagalėčiu į kokią skardinę.

Užgavėnių Morės vežimą tempia už ilgos virvės įsitvėrę keli pusberniai. Morė krypuoja į visas šalis ir švaistosi spragilu ir šluota, lyg taikydamasi prie jos lendantiems vaikams suduoti. Morę lydi išverstais kailiniais apsivilkę, ilgus botagus į rankas nusitvėrę bernai.

Šios procesijos priekyje eina vienas pusbernis, Malpa apsirengęs. Malpa — madų besivaikanti mergaitė. Ant berno galvos vietoj skrybėlės uždėtas rėtis. Jis apsitaisęs atžagariai — vietoje sijono apsivilkęs ilgą vyrišką švarkelį, o vietoj švarko — sijoną. Per švarkelio abi rankoves iškištas ilgas baslys vaizduoja ilgas Malpos rankas. Tomis rankomis Malpa švaistosi į abi šalis, taip praskindama Morei kelią.

Užgavėnių Morė — moteriškais drabužiais juokingai aprengta pamėklė. Jos galvą puošia spalvoti kaspinai, marga skarelė ir žalių eglišakių vainikas. Taip pajuokiamos senstelėjusios mergaitės, kurios juokais vadinamos bergždinėlėmis. Mergaitės, pastebėjusios atvežant Morę, stengiasi jos neįsileisti į kiemą, taikosi aplieti šaltu vandeniu, dažnai užriša kiemo vartus ir gryčios duris, kartais net išsiperka, kad išvengtų tokių svečių.

Užgavėnių Morės juokdariai, važinėdami po kiemą, triukšmauja ligi vėlyvo vakaro. Vakare kaimo jaunimas susirenka į kurią nors gryčią vakaroti. Ateina muzikantas. Groja, šoka, žaidžia ir dainuoja ligi pusiaunakčio. Morės vedžiotojai taip pat atsibasto į vakaronių kiemą, kartu su visais linksminasi, krečia įvairius juokus.

Kai pailsę šokėjai susėda atsikvėpti, juokdariai pradeda savo darbą. Jie bando ką nors juokinga suvaidinti.

Vienas iš vaidintojų vaizduoja katiną. Apsivelka išvirkščiais kailiniais, užpakaly prisitaiso šiaudinę uodegą ir, atsigulęs kaip katinas kur paprieždy, kniaukia:

— Miau, miau, valgyt noriu.

Kitas koks pusbernis nuduoda sviesto sukėją. Apsivelka platų moterišką sijoną, galvą apsiriša skepeta ir, kojas išskleidęs, atsisėda trobos viduasly. Apžergęs dubenėlį, rankomis mataruoja, vaizduoja, kad suka sviestą, aišku, bumbėdamas:

— Nors kunigėliui bus kruopelė sviesto.

Katinas, gulėdamas paprieždy, nerimsta, vis rėkia:

— Miau, miau, martel, ir man!

— Škic tu, bjaurybe, vakar išlakei puodynę grietinės, dar tau negana!

Žiopla sukėja nė nepamatė, kaip prie jos prišoko katinas ir apvertė ją „su visa grietine". Atsikėlusi sviesto sukėja purtosi nuo savęs „grietinę". Tada pradeda semti ją nuo žemės, pila atgal į puodynę ir bara nelabą katiną:

— Ak tu, bjaurybe! Ką tu čia padarei? Duosiu aš tau į skūrą, duosiu!

— Motin, koks čia tas tavo sviestas? Susimaišęs su žemėmis. Kas jį valgys? — murma užustaly sėdėdamas bernas.

— Ką tu, smurgiau, supranti! Druska ir vanduo viską ištrauks!

Kad negautų į kailį, katinas sprunka pro duris laukan. Sviesto sukėja, paėmusi dubenėlį „su grietine", pastato jį ant lentynos. Taip baigiasi vaidinimas.

GAVĖNIOS VAKARAI SODŽIUJE

Iš mūsų liaudies papročių

Puponių kaimas tūno po storu sniego patalu. Per gilias pusnis atbrenda senas šios apylinkės pavargėlis Didžiariekis. Niekas dabar nebežino, ar tikra jo pavardė, ar

tik žmonės jį taip praminė, mat jis visuomet prašo, kad didesnę duonos riekę duotų.

Nusimetęs ryšulius, senasis Didžiariekis išsiima iš maišelio senoviškas maldaknyges ir pradeda giedoti.

Po graudžių giedojimų senelis skaito gavėnios apmąstymus ir laukia savo duoklės: bene gaus kokią silkelę.

— Kurgi, Indriau, pražuvai, kad pas mus nebeužsuki? — klausia šeimininkė.

— Matai, vestuvėse sugaišau, tai ilgai ir nesilankiau.

— Ar svieto galas?! Kas gi per gavėnią ženijasi? — netikėdama ubagu, sako Rozalija.

— Va, tai galgi nežinojot, kad Kanapinis su Silke apsiženijo...

Tokia senovės ubagų gavėnios šnekta, kai jų paklausi, kas plačiame pasaulyje labo, kokios naujienos girdėti.

Kita graži gavėnios šnekta apie Gavėną, kuris visą gavėnią peilį galanda ir saugo, kad niekas mėsos nevalgytų. Taip kalbama Rytų Aukštaitijoje.

Pavasariškai saulutei įspindus, palangėse stovi liūgai vandens. Saulės spinduliui į veidrodinį liūgo paviršių atsimušus arba švystelėjus pro langą į stovintį ant stalo kanapinių barščių dubenį, sienoje ir trobelės lubose bėgioja, žaidžia saulės atspindžiai, vadinasi, Gavėnas peilį galanda.

Nors šiandien gavėnios pasninkai trumpesni, tačiau gražų senovišką mūsų žmonių posakį dar ir dabar galima išgirsti:

— Valgot mėsą ir nematot, jog čia pat Gavėnas peilį galanda. Saugokitės, kad liežuvio nenupjautų.

Dažnai vaikai tyčia, Gavėnio nepaisydami, sako:

— Pone, Gavėnai, pagaląsk ir mūsų peilį, toks neaštrus, kad nė duonos nebegalima atsiriekti.

Per gavėnią, kai dar ilgi vakarai, kaimas vakaroja. Vyrai suka pančius, o moterys verpia. Vienai ar dviese verpti baisiai nuobodu, net snaudulys ima. Kad būtų linksmiau, visos verpėjos sueina vienon kurion gryčion, atsineša ratelius ir verpalus. Prie jų prisideda ir vyrai su pusberniais. Jie atsineša pakulų pančiams vyti. Taip prasideda bendras vakarojimas.

Tokie gavėnios vakarojimai žinomi ne tik Rytų Aukštaitijoje ir Žemaitijoje, bet ir Užnemunio Suvalkijoje.

Per gavėnios vakarones giedami „Graudūs verksmai", „Kalnai" ir šiaip gavėnios giesmės. Nusibodus giedoti, se-

nieji pradeda pasakoti visokias istorijas, dažniausiai liūdnas.

Kartą, ilgai vakarojant, senoji Augustinienė iš Skomynų papasakojo tokį atsitikimą apie vieną ilgai vakarojančią verpėją.

— Varžuose, už Ukmergės, buvo senutė verpėja. Ji visiems verpdavo. Verpdavo dienomis ir vakarais. Kartais, kai įsiverpdavo, užmiršdavo, kad jau šventvakaris. Dažnai prie ratelio užmigdavo ir nubusdavo jau rytui švintant. Kartą ji verpė Velykų šeštadienį. Verpė, verpė ir užsimiršo, kad jau Velykų šventvakaris. Beverpdama ir užmigo. Taigi Velykų naktį sapnuoja, kad atėjo kažkokie ponaičiai, matyt, iš pragaro velniukai. Atidaro tie nepažįstami ponaičiai trobelės duris, žiūri, gryčiutė, pilna sruogų prikabinėta. „Šventos dienos darbe, išeik!“ — sušuko pragaro ponaitis.

Tuojau senės suverpti siūlai pakibo ir traukia virvėmis į pragarą. Taip ir išėjo visas darbas, kaip dūmas.

Velykų rytą kaimynai pasibeldė į trobelės duris. Durys skląsčiu užstumtos. Pažvelgė pro langelį, žiūri, senutė sėdi prie ratelio negyva, nesuverptas pakulų kuodelis jos burnon sukimštas.

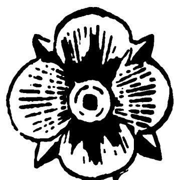
— Nagi, ir mums gana jau šiandien verpti,— sako verpėjos,— žiūrėk, tuoj gaidžiai pragys. Dar kas verpalus užkerės.

— Et, jau dabar tokių atsitikimų nebegirdėt, gal tik šiaip senovės pasakos žmonėms gąsdinti sudėtos.

Pakarklio bernas, pamatęs Mažeikos mergą besnaudžiančią prie ratelio, prislinko prie jos ir tik pabrukšt silkės uodegėle jai per dantis.

— Magdel, bene silkes sveri, gal parduosi gavėniai kokią statinaitę? — erzino bernas prisnūdusią mergaitę.

Toliau sėdinčias verpėjas, kad jos neužmigtų, bernai žadino „šaudydami“ žirnius. Nors tokie nenuoramos verpėjoms daug nemalonių išdaigų padaro, tačiau jie padeda namo parsinešti ratelius, be to, vienoms moterims būtų baugu eiti, ypač kai įsišnekama apie visokius vaiduoklius ir baisius nuotykius.

Po linksmų ir triukšmingų Užgavėnių kaime prasidėjo tyli ir rami gavėnia. Pelenų rytą kaimas sukilo vėliau negu paprastai.

Sugirgždėjo kiemuose šulinių svirtys. Jau toks senovės paprotys, kad Pelenų dieną visi — dideli ir maži, būtinai turi nusimazgoti „taukuotus snukius“, kitaip, nors ir sausai valgytų, pasninkas ne pasninkas būtų.

Per pusryčius, žiūrėk, iš kaimynų vaikai ir atitempia prie virvelės prisirišę silkės galvą. Vilkdami silkę, kalba:

— Prašom čia, prašom čia!

Štai ir kaimynas ateina pas kaimyną. Jis įsineša gryčion, pašaly nutvėręs, didžiausią rąstgalį ar akmenį ir taip prašneka:

— Na, kaimynėli, gavėniai silkių statinaitę atvežiau, ar bus magaryčių?

— Mes turime ir savų. Dėkui atvežęs, dar labiau dėkui, kad vežtumeis sau. Už tai dar gautum skystimėlio dantims praplauti,— sako šeimininkė.

Gavęs vaišių, išeidamas išgabena ir atvežtas „silkes“, kad nereiktų patiems šeimininkams išnešti laukan. Be to, juk nepatogu „silkių“ neišpirkti.

Pelenų rytą, kai ko nors viena pas kitą kaimynės užeina, pradeda jos tokią šnektą:

— Sakyk, kaimynėle, kas girdėt?

— Nieko, viskas po senovei.

— Argi negirdėjot, kas pas mus darėsi šiąnakt. Tai mušės, tai daužės. Davės, davės visą naktį.

— Sakyk, kas gi atsitiko?

— Bene nežinai, kad šiąnakt Kanapinskas Lašinską išvijo, taigi ir mušėsi,— juokdamasi paaiškina.

Kai sklidiname barščių dubenyje atsimuša saulės spindulys ir jo atšvaitai žaidžia sienoje ir palubėje, senelis vaikams sako:

— Matot, vaikai, kaip mušasi Kanapinskas su Lašinsku.

Vaikai gaudo rankutėmis per sieną bėgiojančius atspindžius ir niekaip pagauti negali.

Kartais, kai valgant nuo vėjo ar šiaip ko atsidaro pačios durys, sėdintys prie stalo sako:

— Va, įeina Kanapinskėlis pažiūrėti, ar neras lašinius bevalgančius.

— Atsiprašau, Kanapinskėli, mėsos ant stalo nerasi,— juokavo senelis.

Bernas, kaip įprasta, liuobia arklius. Užsimetęs ant peties doklą dobilų, neša arkliams ir, viską pamiršęs, linksmai švilpauja dainelę:

— Oi, žirgeli, juodbėrėli, ko sužvengei tu?

— Na, na, vaikeli, liaukis niekus traukęs, argi pamiršai, kad jau šiandien gavėnia,— taip barė senas tėvasberną.

— Ogi, dėduli, pamiršau, kad pasninkas, ėmiau ir užtraukiau taip sau, iš nuobodumo, juk ne linksmybes keliu,— teisinosi išraudęs bernas.

— Sakoma: „Kas gavėnioje linksminasi, tas Velykose verkia“,— perspėjo senis.

Visi kaimo muzikantai smuikus, dūdas ir kitas triukšmingas muzikas padėjo ramion vietelėn ligi Velykų. Taip kaime buvo seniau, taip yra ir dabar. Muzikos balsą galėjai išgirsti tik per radiją.

Nutilo kaime ir jaunų mergelių dainos. Tiesa, kaimas turi tam tikrų labai liūdnų dainų, kurios savo turiniu ir gaida labiau artimos giesmėms negu dainoms. Tos dainos ir vadinamos gavėnios dainomis arba raudotinėmis. Gavėnios dainos daugiausia dainuojamos Dzūkijoje, bet jų užtinkama ir kitose mūsų krašto apylinkėse. Štai viena dzūkų gavėnios dainų:

Oi ir atlėkė gulbių pulkelis,
Oi ir pavarė ant vainelės joti.
Oi tai jau rengias jauni bernužėliai,
Oi tai jau joja mandri raitužėliai...

Kupiškėnai gavėnioj taip dainuoja:

— *Oi jūs, medžiai, užolaliai, ko nebažaliuojat,*
Kur paliko jūsų lapai, kad nebamirgojat?
Pakunda šalna žiedėlius, nuruda šakėlas,
Išnešiojo vėjas lapus po visas šalalas.
Tie lapėliai nukrisdami teisybį paroda,
Kad ir mūsų tikrų brolių dalis nevienoda...

Pelenų dieną, apie priešpiečius pareidama iš bažnyčios, senutė parsineša nosinėje susirišusi pelenų mazgelį.

Tik įėjusi trobon, tuojau šiupt, šiupt visiems ant galvos po žiupsnelį pelenų ir sako:

— Na, vaikeliai, dabar jums visus metus galvos neskaudės. Reikia kiekvienam prisiminti: iš dulkės esi, dulke pavirsi.

Seniau vyrai pelenų dieną eidavo kaimo karčemon arba į artimiausią miestelį „dantų mazgoti". Žinoma, geria tik po porą stiklelių „baltųjų marių" vandenėlio, kad nepasigertų. Po to suvalgo po silkę.

Aukštaičiuose seniau, kai dar buvo dūminės trobos, Pelenų dieną, sėdėdami užustaly, mėtydavo silkes per aukštinį ant trobos aukšto. Tas kuris užmeta silkę ant aukšto, išlošia vieną silkę.

VERBOS

VERBŲ ŠVENTĖS LIETUVIŠKI PAPROČIAI

Verbų šventės išvakarėse kaimo vaikai ir bandininkai būreliais bėga į artimesnius kaimo miškelius ir ganyklas verbų rykštėms žalumynų parsinešti. Kaimo giraitė klega, šneka, pilna linksmai čiauškančių vaikučių, kaip pavasarį paukščių. Vieni vaikai bėga nuo medžio prie medžio, kol suranda jiems tinkamą medį, kiti ieško gražesnių šakelių pasilaužti. Verbai ne kiekvienas medis tinka, nors jis ir gražiai atrodo. Tai vaikai gerai žino.

Antai mažasis Gintautukas džiaugiasi prisilaužęs glėbį šakų su dideliais pūkuotais žirginiais, deja, tai drebulių šakos. Vaikai, tai pastebėję, ima jį barti:

— Gintautėli, mesk žemėn tuos žagarus. Kas matė drebulės verbą? Ar tu nežinai, kad prie šio medžio nekimba jokia šventenybė... Mano senelis pasakojo kad drebulės medis esąs labai blogas, dėl to jis nešventinamas. Sako, kai Dievo Motina su kūdikėliu Jėzumi pasislėpė nuo žudikų po drebule, šis medis iš baimės ėmęs drebėti, net

jo visi lapeliai virpėję. Savo šlamesiu lapeliai būtų žudikams išdavę pasislėpusią šv. šeimynėlę. Tada Dievo Motina pasislėpė po lazdyno krūmu. Lazdynas, saugodamas juos nuo žudikų, pridengė Dievo Motiną ir jos sūnelį, nulenkdamas savo šakas ligi žemės. Todėl lazdyno šaką galima skinti verbų rykštei.

Vaikams parėjus iš miško, mergaitės imasi puošti verbų rykštes. Pasirenka vieną kitą žalią kadagio šakelę, prie jos prideda žilvičio ar karklo bent kelis stiebelius su pumpurais, pagaliau keletą šakelių žaliuojančių bruknių. Beje, kad puošniau atrodytų, mergaitės nepatingi verbų rykštes dar papuošti iš popieriaus padarytomis gėlėmis, įvairiais žibuliais, margais kaspinėliais ir džiovintų darželio ar lauko gėlių žiedeliais. Ypač gražiai verbų rykštelės papuošiamos, kai jos kam nors dovanojamos.

Kaime šviesus Verbų šventės rytmetis. Didieji jau visi sukilę. Vieni atsikėlė anksti patys, kad nepavėluotų bažnyčion, o kitus pažadino aštri verbos rykštelė. Arkliaganių, kiauliaganių, žąsiaganių ir kitų piemenų Verbų rytą, jeigu jie patys nenubunda, namiškiai tyčia nežadina — laukia, kad atėjęs kaimo kerdžius juos su verbos rykšte pažadintų.

Trobon įeina kerdžius, nusitvėręs didelę verbų rykštę. Žiūri šen, žiūri ten, apžvelgia visus trobos pašalius, bene pamatys kur ant krosnies ar užkrosny kojas ištiesusį vargšą piemenėlį bemiegantį. O gudresni piemenys, tai žinodami, moka gerai pasislėpti arba visą Verbų naktį budi, kad nepramiegotų.

— Verba plaka, verba plaka. Paganyk telyčią, nepamesk trinyčių. Už nedėlios — Velykėlės, gausi margą velykaitį.

— Dėkui, dėkui, dėde, kad nepatingėjai ateiti, kad pašventinai mūsų piemenėlį, visą vasarą jis bus budrus,— džiaugiasi šeimininkė.— Už tai, dėdeli, aš tau Velykoms duosiu sūrį ir porą kiaušinių.

Taigi kaimo kerdžius už piemenų prikėlimą susirenka nemažai skanių užkandžių, iš kurių rengia Velykų stalą.

Verbų sekmadienį žmonės būriais eina bažnyčion. Iš kiekvienos gryčios paprastai eina nors vienas žmogus, nes kitaip paliktų nepašventinta verbų rykštė. Senu įpročiu kaime nėra tokių namų, kuriuose būtų nepašventinta verbų rykštė, mat, žmonių įsitikinimu, ji turinti magiškos galios.

Bažnyčioje įvairiaspalviais popierėliais ir kaspinėliais išpuoštos verbų rykštelės mirga, plazda. Čia visi, be išimties, dideli, maži, seni ir jauni, atėjo verbų šakele nešini. Juk senų žmonių sakoma: „Kas Verbų šventėj bažnyčion eina tuščiomis rankomis, tas rankose laiko velnio uodegą".

Po pamaldų žmonės, išėję iš bažnyčios, palei šventorių klega, plepa, aptaria kasdienius reikalus. Tačiau Verbų sekmadienį jie elgiasi truputį kitaip. Štai nei iš šio, nei iš to ima vienas kitą verbų rykštėmis vanoti, plakti. Tai daro ne tik vaikai, jaunimas, bet kartais ir suaugę žmonės. Žiūrėk, tik čiakšt, čiakšt verbų šluotele, taip kalbėdami:

— Ne aš mušu, verba muša, muš tol, kol suluš. Už nedėlios — Velykėlės. Jei žadi raudoną velykaitį, nebemušiu.

Taigi per Verbas viešoje vietoje vienas kitą gražiai išvanoja aštria kadagine ar šmaikščia karkline ir dar išsidera Velykoms margutį.

Senieji, parėję iš bažnyčios, uždega keletą mažų verbos šakelių ir jomis aprūko, apsmilko trobas. Už namų durų ir langų iš lauko užkiša po kadagio ir karklo šakelę, kad perkūnas namų netrenktų. Kitas padeda ar pakabina krikštasuolėj, kad prireikus galima būtų jomis namus, žmones ir gyvulius apsmilkyti. Seniau, pirmą kartą pavasarį gyvulius išvarant į ganyklą, būdavo ne tik visi gyvuliai šventomis verbomis apsmilkomi, bet ir verbų rykštele paplakami.

Kai kur verbų rykštelės dedamos ant kapų kaip papuošalas. O gal tai turi ir kitą reikšmę?

BIRŽĖNŲ VERBOS

Verbų šventė yra lyg ir velykinio džiaugsmo pradžia. Šventės išvakarėse vaikai ir bandininkai bėga miškan parsinešti žalių ėglių ir karklų su sidabrinėmis pupuolė-

mis, iš kurių padaroma verbų rykštė. Biržėnai Verbų rytą nešasi bažnyčion pašventintį gražiai papuoštas karklų ir ėglių šakelių rykštes. Verbų rykštę mergiotės papuošia spalvotais popierėliais, žibutėmis, bubaratėmis ir kt. Pašventintos verbos rykštės šakeles užkiša už tvarto durų ir pastogėse. Seniau buvo tikima, jog šventintos verbų rykštės saugojančios tvartus nuo perkūnijos, laumių, raganų ir nelabųjų dvasių. Pavasarį, išgenant pirmą kartą gyvulius ganyklon, verbų žolėmis aprūkydavo galvijus.

Biržėnų piemenys žino, jog Verbų rytą reikia kuo anksčiau atsikelti, kartais piemenėlis budi veik visą naktelę, nes ankstų rytmetį kaimo kerdžius, pasiėmęs verbų rykštę, pereina viso kaimo kiemus, žadindamas piemenis iš miego. Įėjęs gryčion, ieško, bene ras kur bemiegantį ar šiaip bedrybsantį guolyje piemenėlį, žąsininkę ar arkliaganį. Tokį radęs, „šventina" karkline verbų rykšte ir smagiai dainuoja šią dainelę:

Verba plaka,
Verba plaka!

Nors ir labai skaudžiai būtum plakamas, negali pykti, nes toks yra senovės paprotys. Jeigu nenori tokio „pašventinimo", tai Verbų rytą budėk. Verbų rytą plakami ne tik piemenys, bet ir suaugusieji plaka vienas kitą, aišku, tas, kuris pirmiau atsikelia.

Už piemenų išplakimą viso kaimo šeimininkės per Velykas kerdžiui duoda dovanų sūrį, sviesto ir porą kiaušinių. Kaimui skirstantis į vienkiemius nyksta bendras ganymas, todėl ir šis senovės paprotys retai kur bežinomas.

KUPIŠKĖNŲ VERBOS

Kupiškio apylinkėje prieš 50 metų, kaip pasakoja senesni kupiškėnai, buvęs sunkus ir juodas pasninkas ne tik suaugusiems, bet ir vaikams. Nuo Užgavėnių iki pat

Velykų būdavo sausai pasninkaujama. Jei vaikai, neiškentę ar pamiršę, suryja spirgutį mėsos, juos bara:

— Nevalgyk mėsos, Gavanas pilvą perpjaus ir žordin padžiaus!

Kad vaikai būtų paklusnesni, senesnieji vaikus džiugina Velykų kiaušiniais, taip sakydami:

— Vaikai, jeigu jūs būsit geri ir paklusnūs, Velykų rytą Velykė jums padės po raudoną kiaušinį!

Gavėnioje reikėdavo susilaikyti ne tik nuo riebių valgių, bet ir nuo visokių pasilinksminimų ir dainų. Anot Onos Juodakienės iš Smilgių kaimo, seniau kai kurias dainas buvo galima dainuoti ir per gavėnią, kaip šią:

Argi, mieli broliai, šito neatminsma,
Jog čionai su sauli niekas negyvinsma.

arba šią:

Pusę amžiaus išgyvenau,
Smerčio neregėjau.

Žinomos dar kelios tokios dainos, kurios labiau panašios į šventas giesmes negu į linksmas dainas.

, Verbų šventė — jau lyg ir velykinio džiaugsmo pradžia. Šventės išvakarėse bandininkai bėga miškan parsinešti gražių ėglių ir karklų verbų rykštei. Verbų rytą kiekvienas bažnyčion nešasi gražiai papuoštą verbų rykštę. Kupiškėnai verbų rykštę daro iš ėglio ir karklo šakelių, o jaunos mergiotės ją dar papuošia spalvoto popieriaus dirbtinėmis gėlėmis: ratilaliais, kukolaliais ir kt. Jeigu turi, prideda ir žibulinių juostų, kuriomis vestuvių pamergės puošdavo galvų gaubtus.

Šeimininkas ar šeimininkė po pašventintos verbos šakelę užkiša už laukujų gryčios durų staktos, langų ir namo pastogėse. Verbų šakelėmis apkaišomi ir kiti trobesiai: klėtys, gurbai, kiaulių kuginiai, daržinės ir klojimai. Šventos verbos, sako, saugojančios namus nuo perkūno, laumių, raganų ir nelabų dvasių. Vasarą, kai užeina audrų debesys su perkūnija, verbomis aprūkomi namai ir žmonės. Pavasarį, pirmąkart išgenant gyvulius į ganyklą, verbų žolėmis aprūko gyvulius ir piemenį. Užleidžiant žąsis perėti, verbų žolėmis aprūko kiaušinius, kad laumės jų nepaimtų. Jeigu to nepadaro, sako, laumės paima kiaušinius arba juos sukliunkina, kad neišsiperėtų. Verbų žolėmis aprūko ir vaikus nuo išgąsčio.

Verbų rytą kiekvienas stengiasi anksčiau nubusti, kad negautų su aštria verba per plikus šonus. Kas pirmiau atsikelia, tas gali kiekvieną miegantį plakti verbos rykšte. Pramiegojusį bandininką, piemenėlį arba ir artoją šeimininkas plaka verbų rykšte ir dainuoja:

Varba ploka,
Varba ploka,
Paganyk telyčių,
Nepamask trinyčių.
Varba ploka, ne aš plaku,
Varba ploka, ne aš plaku!

(Padainavo *V. Juodakienė* iš Kupiškio valsč.)

Nors ir labai skaudžiai plaktų aštria verba, plakamasis neturi pykti. Jeigu nenori būti plakamas, Verbų rytą nemiegok. Kupiškėnuose šis senovės paprotys dar ir dabar nėra visai išnykęs, bet jau nėra taip šventai jo laikomasi kaip seniau.

VELYKOS

VELYKOS LIETUVOS KAIME

Velykos seniau buvusi viena didžiausių bundančios pavasario gamtos švenčių. Tačiau ir šių dienų Lietuvos kaime per Velykas, be grynai krikščioniškų papročių, dar galima pastebėti grynai lietuviškų papročių ir jų nuotrupų. Netolimoje praeityje, kaip prisimena mūsų seneliai, lietuviški Velykų papročiai buvę dar ryškesni.

Silkės išvijimo apeigos

Pradedant gavėnios pasninką, Pelenų dieną vyksta silkės į namus įsiprašymo apeigos, o Velykų didįjį tre-

čiadienį — silkės išvijimo, arba išplakimo, apeigos. Tai kaimo vaikučiams teikia linksmą pramogėlę, kurioje dalyvauja viso kaimo mažieji, labiausiai išsiilgę Velykų.

Kaimo gatvėje prasideda įdomios vaikų eitynės. Vienas, pirma eidamas, paskui save velka ilgoką lentgalį — „silkę", sieksnine virvute prisirišęs, ir šaukia:

— Eik, silkele, iš namų, atneša Velykė margų kiaušinių!

Paskui „silkės" vilkėją eina būrelis mažų jos plakėjų. Jie, nusitvėrę ilgas lazdyno ar karklo rykštes, lyg kultuvais muša „silkę", t.y. lentelę. Tuo tarpu kiti vaikai pritaria įvairiomis savo darbo tarškynėmis, it kokia muzika.

Tą pačią dieną „silkės" plakimo apeigos vyksta ir bažnyčios šventoriuje. Čia miestelio vaikai aplink bažnyčią valkioja virvute prisirišę „silkę". Pirmąją plakimo dieną apeinama sykį aplink bažnyčią, antrąją — du, o trečiąją — tris sykius. Po tokių silkės išvijimo apeigų jos nebevalgoma.

Šis paprotys Šiaulių apskrityje ir kai kur kitur, senesnių žmonių pasakojimu, buvęs plačiai paplitęs, tačiau dabar jau visai išnykęs.

Velykų ugnis

Didįjį šeštadienį šventinama Velykų ugnis. Zakristijonas ir varpininkas ar kuris kitas bažnyčios tarnas pasiima kirvius, pjūklus ir eina į kapines. Čia jie, tarytum miške, žvalgosi į kryžius, žiūri, kuris patręšęs kryžius tiktų šventos ugnies laužui. O kapinėse kryžius prie kryžiaus — visas kryžių ir koplytėlių miškas. Vieni jų dar naujintėliai stiepiasi į dangų, o kiti senučiai rymo maldingai žemėn pasvirę. Priėjęs zakristijonas seną kryžių pajudina, jeigu juda, vadinasi, silpnokas, galima versti be baimės.

— Jurgeli, duok šen pjūklą. Štai tas kryžius jau atgyveno savo,— nusprendė zakristijonas.

Taip vienas po kito virsta senieji kapinių dailės paminklai — lietuviški kryžiai. Bažnyčios tarnai šventoriaus kampe užkuria kryžių laužą. Jį tuoj apspinta iš visos apylinkės subėgę šventos ugnies nešėjai. Kiekvienas tokių nešėjų turi prasimanęs kokią ugnies nešimo priemonę, kuria toliausiai galima nunešti ugnį. Vienas, įsidegęs pakulinį pantį, sėda ant arklio ir joja namo, kiek

arklys neša. Kitas, smilkydamas beržo kempinę, skubiai dūlina namo. Sena moterėlė, prisižėrusi puodynėlę žaižaruojančių anglių, eina laukus smilkydama, it bičių ieškotų.

Rūkaliai šildosi prie laužo, rūko pypkes ir kalbasi:

— Kadangi aš čia pat, miestelio palauky, gyvenu, užsikursiu savo pypkelę šventa ugnele, gal neužges ligi namų. Taigi ir su pypke parnešiu šventos ugnies.

— Kvailioji ar ką? Kas matė, kad su pypke neštų tokį šventą daiktą? Prie tos velnio žolės — tabako nekimba jokia šventenybė. Ko gero, supykinsi Dievulį, pakeliui gali perkūnas į pypkę trenkti,— barasi dievobaiminga moterėlė.

— Na, jeigu taip sakai, tai gal reikėtų klebonėliui nunešti pypkelę pašventinti. Kaip aš dabar parsinešiu šventos ugnies, gal trinyčių skverną užsidegus eiti?

Jaunimo sūpuoklės

Jauniesiems Velykos be sūpuoklių, kaip ir be margučių, būtų menkos Velykos. Seniau sūpuoklės būdavo viena maloniausių kaimo jaunimo pasilinksminimo priemonių. Per Velykas supamasi ne vien tik tam, kad pasilinksmintų, bet ir todėl, kad tikima, jog sūpuoklės turi magiškos galios. Manoma, kad Velykų sūpuoklės nešančios įvairiausios laimės ir kitokios gerovės. Vieniems jos lemia jaunystės grožį, kitiems — linelių gerą derlių, tretiems palinki, kad karvės daugiau pieno duotų. Ir kitokių gėrybių sūpuoklės teikiančios. Tad nenuostabu, kad per Velykas sūpuoklėse supasi visi, kiek tik valioja, kartais net ligi apsvaigimo.

Kai per Velykas būna gražus oras, sūpuoklės įtaisomos lauke kur nors aukštesniame kaimo kalnely ir kuo aukštesniuose medžiuose, kad supantis aukščiau būtų galima pakilti ir toliau matyti. Blogu oru supamasi klojime, vadelės perrišamos per aukštutinę siją. Ir čia kartais taip smarkiai įsisūpuojama, kad besisupantys persiverčia per siją. Linksminamasi, kad net kluonų sienos linguoja.

„Velykų tarškynėlė“

Žemaitijoje, Luokės apylinkėje ir kitur, dar neseniai buvo toks paprotys: per Velykas važinėja žemaitiška „Velykų tarškynėlė“. Tai tokie kiaušiniautojai—lalauninkai,

kurie renka Velykų kiaušinius. „Velykų tarškynėlė“ — kiaušiniams rinkti vežimėlis, kuris primena vienratį rankomis stumiamą vežimėlį. Vežimėlio rato stebulė rantuota. Per jos rantelius braukiasi lanksti medinė plunksna, kuri dėl to garsiai tarška. „Tarškynėlės“ vežimėliu lalauninkai veža iš visur surinktus kiaušinius.

Tokie lalauninkai — tarškintojai, privažiavę kurio nors kiemo gryčią, apvažiuoja ją bent kelis kartus, kol įkyriu tarškynės spragsėjimu prižadina miegančius arba tyčia nenorinčius pasirodyti namų gyventojus. Pamatę kurį nors pro langą žiūrintį ar pro duris išeinantį, lalauninkai šaukia:

— Velykos atvažiavo, Velykos! Ar laukiate jų?

Pasveikinę namiškius su Velykomis, lalauninkai laukia, kol šeimininkė į tarškynės vežimėlį įdės bent porą margų ar nedažytų kiaušinių ir pyrago puskepalį. Gavę dovanų, velykautojai su savo vežimėliu rieda į kitą kaimo kiemelį.

Taip lietuvis švenčia linksmą pavasario šventę — Velykas.

VELYKŲ ŠVENTĖS LIETUVOJE

Velykos — pavasario džiaugsmo ir linksmybių šventė. Senovės lietuviai jau ir žiloje senovėje švęsdavo didžiąją pavasario šventę, kuri atitinka krikščioniškų Velykų laiką. Po krikščionybės įvedimo daugelis senovės papročių buvo išnaikinta arba sukrikščioninta ir tik nedidelė jų dalis išliko ligi vėlesnių laikų. Čia aprašomi lietuvių Velykų papročiai paimti iš senesnių laikų, nes dabar jų jau mažai kas laikosi.

Kiaušinių dažymas ir marginimas

Kiaušinis — būtiniausias Velykų valgis. Velykoms kiaušiniai dažomi ir marginami. Niekur neteko matyti taip gražiai nudažytų ir išmargintų kiaušinių, kaip Lietuvoje. Čia yra net tam tikros, patyrusios kiaušinių margintojos, kurios, kaip šio amato mokovės, iš to ir verčiasi.

Lietuvių papročiu kiaušiniai daugiausia marginami rašytiniu, skutinėtiniu ir tepliotiniu būdu. Kaimo kiaušinių margintojos jau iš anksto prieš šventes pradeda marginti kiaušinius ir atsidėjusios darbuojasi kaip tikros sodžiaus dailininkės. Velykų šeštadienį kiekvienoje kaimo trobelėje net ir vaikučiai margina kiaušinius. Šis paprotys gyvas visame krašte ir dabar.

Gavėno sušaudymas — pasninko galas

Rytų Lietuvoje, Kupiškio apylinkėje ir kitur, Velykų naktį prasimanoma įvairiausių prašmatnybių. Vienas iš tokių žymesnių liaudies vaidybos dalykų buvo Gavėno sušaudymas, kuris reiškė pasninko galą.

Gavėnu apsirengdavo bažnyčios zakristijonas ar koks kitas juokdarys. Jis apsivilkdavo kokiu teatrališku drabužiu, užpakaly prisikabindavo ilgą šiaudinę uodegą, pasmakry prisirišdavo didelę kanapinę barzdą, o veidą paslėpdavo po juokinga kauke.

Toks Gavėnas, pritūpdamas ir visaip kraipydamasis, bėgdavo viduriu bažnyčios. Į bėgantį Gavėną šaudavo tam tikri sargai. Džinkt, pokšt garsiai sutrenkia bažnyčioje būgnas arba bažnyčios šventoriuje iššauna medinė patranka. Iš medinių patrankų šaudydavo taip garsiai, kad net bažnyčios sienos drebėdavo, langai išbyrėdavo. Kartais ir pati patranka sprogdavo. Nuo didelio trenksmo bažnyčioje užsnūdę visi miegaliai nubusdavo.

Lalauninkai — kiaušinių rinkėjai

Seniau Velykų sekmadienio išvakarėse beveik visoje Lietuvoje vaikščiodavo kiaušinių rinkėjai, kurie, lankydami kaimo namus, giesmėmis ir dainomis linksmino žmones. Šis paprotys kai kur ir dabar tebėra.

Tokie Velykų linksmintojai, krepšius pasiėmę, eina per kaimą, pamatę namuose degantį žiburį, sustoja palangėje ir traukia lalavimo giesmę, kuri skamba taip:

— Vai, ant dvarelio yr aukštas kalnelis. Ant kalnelio stovėjo klėtelė. Tojoj klėtelėj — jauna mergelė. Vai, ir atjojo trys jauni berneliai. Pirmam berneliui — aukso žiedelis. Antram berneliui — šilko kasnykėlis. O katram neteksiu, pati jauna teksiu. Prašom priimti mus, jaunus svetelius, ir apdovanoti kokiom dovanėlėm: riekė lašinių, kapa kiaušinių, butelis arielkos, sūris ant torielkos.

Už gražią dainą lalauninkai gauna iš mergaičių gražių velykinių margučių, o kartais jie paprašomi užeiti paviešėti. Tada gauna ir alučio, ir Velykų pyragų paragauti.

Visą velyknaktį tokie lalauninkai vaikščioja iš kiemo kieman, sveikindami su šventėmis ir linksmindami dainomis.

Velykų ryto laistytojai

Betygalos apylinkėje ir kitose Raseinių apskrities vietose seniau buvo paprotys, vadinamas Velykų laistymu. Velykų rytą, dar prieš pusryčius, kaimo bernai eina mergaičių laistyti. Kaimo gatve eina vienas ar du vyrukai, rankoje nešasi butelį paprasto vandens, o ant kaklo turi užsikabinę baltus rankšluosčius.

— Laba diena. Sveikiname tuos namus ir jų gyventojus su Velykų linksmybėmis — su dideliais džiaugsmais,— trobon įžengę, sako laistytojai.— Atėjom pasveikinti geru žodeliu ir palaistyti baltų rankelių tyru vandenėliu.

Po šių žodžių laistytojai sveikina namų gyventojus kaip paprastai, paduodami ranką. Sveikindami moteris ir mergaites, į jų delnus įpila truputį vandens ir tuojau tą vandenį nušluosto rankšluosčiu.

Laistymui pasibaigus, laistytojai sodinami už Velykų vaišių stalo ir vaišinami. Išlydimi jie su margais velykaičiais.

Margučių ritinėtojai

Per Velykas visoje Lietuvoje ritinėjami margučiai. Tai plačiai paplitęs gana senas paprotys.

Po pusryčių kaimo jaunimas ir vaikai, o kartais ir suaugusieji eina kieman ar gatvėn kur patogioje vietoje

margučių ritinėti. Pasistatomas tam tikras margučių ritinėjamasis lovelis, ir visi ritinėtojai iš eilės tuo loveliu ritina po vieną margutį. Reikia taikyti taip, kad savo margučiu užgautum svetimą, tada išloši margutį. Kas gerai moka ritinti kiaušinius — daug margučių gali išlošti. Baigiama ritinėti, kai žaisti nusibosta arba kai ritinėtojai pralošia visus savo margučius.

Margučių mušimas

Kitas įdomus Velykų žaidimas — tai margučių mušimas. Margučius muša ne tik vaikai, bet ir suaugusieji. Taip ne tik mėginama išsiaiškinti, kieno margutis stipresnis, bet kartu vyksta savotiškas žaidimas. Kas moka išsirinkti stipriausius kiaušinius, gali eiti su visais kiaušinių muštynių ir laimėti daug kiaušinių.

Atsitinka, kad būna kartais kiaušinių mušėjų su netikrais, mediniais arba padirbtais kiaušiniais, kurių vidun prileista vaško, cukraus ar dervos, kad būtų stipresni. Tačiau toks mušimas laikomas neteisėtu.

Velykavimas — žadinimas miegančiųjų

Velykų išvakarėse kiekvienas vyras ir kiekviena mergaitė, guldami miegoti, po pagalviu pasideda sprogstančiais pumpurais beržo šakelę. Kas tokią šakelę turi — Velykų rytą pirmas pabunda. Rytą su ta rykštele eina žadinti miegančiųjų. Čiakšt, čiakšt kerta miegaliui ir taip kalba:

— Kelkis, kelkis! Velykėlės! Ar duosi margą velykaitį?

Kai mušamasis pažada duoti margą Velykų kiaušinį, tada jį plakėjas nustoja mušęs ir eina žadinti kitų.

Gudresni, kad jų neateitų kas apvelykauti, guldami duris užriša nors virvute ar pagaliu užremia. Bet velykautojai tokiems gudruoliams moka tyliai duris iškelti iš sąvarsčių arba per langą įlįsti. Susirinkti kiaušinių stengiamasi kuo daugiau, nes nuo to priklauso visų metų laimė.

Smagios Velykų sūpuoklės

Velykų sūpuoklės, kaip viena maloniausių jaunimo pasilinksminimo priemonių, populiarios visame krašte,

beveik kiekviename kaime ir vienkiemyje. Supamasi ne tik savo malonumui, bet ir, senovės įsitikinimu, kad linai geresni derėtų, kad vasarą piktieji vabalai gyvulių negeltų ir t.t.

Sūpuoklės kaime paprastai įrengiamos tarp dviejų greta augančių dvišakių medžių. Jų tarpušakyje padedama stora kartis, prie jos pritvirtinamos keturios sūpuoklinio lopšio kartys su lenta besisupantiems atsistoti.

Mėgstamiausia sūpuoklėms rengti vieta — kuo aukštesnis kalnas, nuo kurio, smarkiai įsisupęs, toli matai. Supamasi tiek daug ir smarkiai, kad net galva apsvaigsta.

Supantis dainuojamos tam tikros sūpuoklinės dainos. Įsilinksminę jaunuoliai dainuoja:

— Supkit, meskit mane jauną aukščiau už medelius, drūčiau, drūčiau už ąžuolą. Ąžuolo lapai nubyrėjo, per upelį nutekėjo. Upelė teka, lapelius neša, mano bernelis žirgą balnoja. Žirgą balnoja ir kamanoja. Žirgą balnoja ir kamanoja — vainon išjoja...

Kai kaime sūpuoklių nedaug, norintys pasisupti turi ilgokai palaukti arba margučiais papirkti besisupančius, kad jiems užleistų sūpuokles be eilės. Kai per Velykas blogas oras, sūpuoklės įrengiamos klojime, tada užrišamos vadelės už klojimo sijos. Čia taip smagiai kartais įsisupama, kad sūpuoklės su besisupančiais persiverčia net per siją. Besisupant neretai ir užsigaunama, bet be sūpuoklių jaunimui Velykos ne Velykos.

LINKSMOS JAUNIMO VELYKOS

Seniau Velykoms mūsų kaimo jaunimas prasimanydavo linksmų pramogėlių ne tik savo namuose.

Įvairios Velykų bažnytinės apeigos prasideda apie vidurį didžiosios savaitės. Didysis pasninkas trunka nuo didžiojo trečiadienio iki Velykų ryto. Anksčiau pasninkai

buvo griežtesni, todėl per didįjį pasninką nebuvo galima valgyti ir silkių, mat jos buvo laikomos per daug riebiu valgiu. Taigi didįjį trečiadienį vykdavo įdomios silkės išplakimo, arba išvarymo, apeigos. Tas apeigas atlikdavo didesni vaikai. Jie išsipjauna silkės pavidalo lentelę, kartais anglimi joje nupaišo silkę ir vienas, virvele pririšęs, velka tą „silkę" per šventorių aplink bažnyčią. Kiti bent du ar trys berniukai vytinėmis ar botagais tą „silkę" sutartinai kaip spragilais kulia, vadinasi, plaka.

Didįjį ketvirtadienį užsigavi bažnyčios varpai ir vargonai, nutildami iki šeštadienio. Tada vietoje varpų ir varpelių vaikai skambina įvairiais savo darbo mediniais klegučiais, tarškučiais bažnyčioje, o vėliau vaikščiodami kiaušiniauti po kiemus kaip Velykų lalauninkai.

Didįjį penktadienį jaunieji eina prie Kristaus karsto garbės sargybą. Jie apsitaiso tam tikrais, senovės geležinius šarvus primenančiais, popieriniais drabužiais ir ginklais. Tokia sargyba, bent po du ir daugiau vaikinų, pasikeisdami kas pusvalandį, stovi prie puošnaus Kristaus karsto. Jaunos mergaitės, apsirengusios angelais, sergsti mirusį Kristų ir meldžiasi.

Didįjį šeštadienį bažnyčios šventoriuje iš senų kryžių ir medinių dievukų sukuriamas šventas laužas. Pašventintą ugnį vaikai įvairiais būdais neša namo krosniai įžiebti. Ugnį parnešti, o ypač į tolimesnius kaimus, reikia vikrumo ir sumanumo. Gražu būdavo žiūrėti, kaip vaikinai — ugnianešiai joja visais keliais, smilkydami, dūlydami degančius pakulinius pančius, beržų kempines ir sausas durpes. Jie tarp savęs lenktyniaudavo. Pažymėtina, kad, kurio nors ugnianešio ugnelei užgesus, jam niekas negalėjo ugnies skolinti, nes buvo tikima, kad, paskolinus Velykų ugnies, perkūnas namus sudegins.

Tą patį šeštadienį ar Velykų rytą iš bažnyčios parsinešama švento vandens. Juo šlakstosi visi namiškiai, paskui kuris nors pašventina namus, sodybą, laukus ir gyvulius. Likusį šventą vandenį supila į šulinį, kad varlių ir kitų bjaurybių nebūtų.

Šeštadienio vakarą, išsiprausę pirty, padoriau pasidabina ir traukia jauni, seni artimesnėn bažnytėlėn mišparų ir Velyknaktį vakaroti iki prisikėlimo. Naktį senesni ir labiau išvargę žmonės užsnūsta. Ta proga linksmesniems padaužoms leista visokiais būdais miegalius žadinti ir raginti juos poterius kalbėti. Taigi neduoda miegaliams

ramybės žadintojai visą naktį. Vieniems aštria verba brūkšteli per panosę, kitiems silkės uodegėlę ar tabako pakiša pauostyti.

Ypač mėgstama prasimanyti įvairių šunybių mažesniuose bažnytkaimiuose. Pats mačiau, kaip Karklėnuose 1925 m. kaukininkai, apsitaisę velniais ir žydais, visą Velykų naktį bažnyčioje ir šventoriuje siautė darydami įvairius niekus ir šunybes.

Šventoriuje būreliais stoviniavo piemenys, bernai ir mergaitės. Atėjo keletas kaukėtų velnių, žydų ir visokių baidyklių su botagais, šluotomis, pagaikščiais ir kitokiais ginklais ir sako:

— Eikit bažnyčion poterių krumtyti!

Kas nesuskubo pabėgti, tą kaukininkai pagavo ir nešė į ten pat esančias kapines. Laimė, kaukininkai, apsitaisę prašmatniomis kaukėmis, patys kelio gerai nematydami, pametė savo medines klumpes, o kiti įpuolė į bulvių rūsius su vandeniu ir išsikapstė tik su kitų pagalba šlapi iki ausų. Nukentėjo ir jų mirgančios visokiomis spalvomis su degančiomis žvakėmis kaukės.

Nepaisydami ištikusios nelaimės, puošnieji kaukininkai botagais ir mediniais kardais kapojo vaikydami bažčion pusbernius poterių „krumtyti". Suėję bažnyčion, kaukininkai vėl rado darbo. Čia aplink Kristaus karsto altorių susispietusios į būrį moterėlės kniūpsojo sukritusios ant grindų, kai kurios miegojo galvas ant maldaknygių pasidėjusios. Velyknakčio padaužos atsinešė vandens ir pradėjo bobutes „šventinti" šaltu vandenėliu su arklio uodegos „krapyla". Tuoj visoms miegai išdulkėjo. Pagaliau padaužos berniūkščiai įlipo sakyklon ir ėmė sakyti „graudų pamokslą". Tada įsikišo zakristijonas ir nutildė pamokslininkus. Rytą Prisikėlimo procesija eina aplink bažnyčią. „Velniai", „kareiviai" ir „žydai" kelią šluoja, botagais piktas dvasias vaiko, „kareiviai" kardais ir kitais baisiais ginklais švaistosi.

Namie pasilikę ilsisi po prieššventinių darbų ir ilgai miega. Kas anksčiau atsikelia, stengiasi miegalius apvelykuoti. Apvelykuoti galima tik su išsprogusiais pumpurais beržo šakele, kurią kiekvienas guldamas pasideda po pagalviu. Pirmiau už kitus atsikėlęs nusitveria beržo šakutę ir čiakšt, čiakšt miegančiam per plikę, taip kalbėdamas:

— Kelkis, kelkis! Velykėlės! Ar duosi margą velykaitį?

Kai plakamasis pasižada duoti margutį, plakėjas nustoja plakęs ir eina kitų žadinti. Gudrios mergaitės, norėdamos išvengti apvelykavimo, užsirišа miegomojo kambario duris virvute ar skląsčiu užsikišа. Bet gudrūs berniokai moka tyliai iškelti iš sąvarsčių duris arba atitraukti skląstį.

Dieną vaikinai eina pas kaimynų mergaites vilioti margučių, jų ridenti ir sūpuoklėse mergaičių pasupti. Vakare būna linksmos vakaronės, skamba dainos, muzikos, nes linksmybių visi išsiilgę per ilgą gavėnią.

VELYKINIAI BURTAI IR PRIETARAI

Velykos, kaip didžiausia pavasario šventė, jau nuo senų laikų buvo iškilmingai švenčiamos visame krašte. Senovės lietuviai, garbindami gamtą, turėjo daugybę įvairių burtų ir prietarų. Krikščionybei įsigalėjus, dalis tų prietarų buvo išnaikinta, bet nemaža jų išliko ir iki šių dienų. Vieną kitą čia ir pateikiame.

Kupiškio apylinkėje Velykų rytą ūkininkas, pasikinkęs arklį į vežėčias, apvažiuodavo savo laukus. Tai daroma, kad javai geriau derėtų.

Kupiškėnai, pavalgę Velykų pusryčius, rūpestingai surenka visus margučių lukštus, o šeimininkas nuneša juos savo lauko rėžin ir užkasa giliai žemėsna, kad javai geriau derėtų.

Rytų Lietuvoje Velykų rytą visi skuba iš bažnyčios kuo greičiau namo. Kas pirmas sugrįš, to javai geriau derės ir laimė namuose bus.

Sakoma, jeigu Velykų rytą, važiuodamas bažnyčion, susitinki moteriškę, reikia grįžti atgal ir važiuoti kitu keliu, nes ištiksianti kokia nors nelaimė.

Velykų rytą reikia iššauti į orą, tada visus piktus nedraugus nuo savęs atmuši. Seniau Velykų rytą būdavo šaudoma net bažnyčios šventoriuje. Kupiškyje šaudydavo iš tam tikrų patrankų-„mozierių“.

Velykų rytą, prieš saulėtekį, reikia nusiprausti šaltu vandeniu, kad nesikeltų votys ir kitokie kūno skauduliai.

Raseinių apylinkėje ir kitur sakoma: Velykose miegosi — galvą nuolatos sopės. Jei kas nors per Velykas pamato ilgai miegantį, žadina su šaltu vandeniu, kad galvos nesopėtų...

Raseinių apylinkėje ir kitur per Velykų pusryčius suvalgytų margučių lukštus sudegina krosnyje. Tai daroma, kad naminiai paukščiai lengviau ristųsi iš kiaušinio.

Tytuvėnų apylinkėje šeimininkė, pradėdama Velykų pusryčius, pirmą kiaušinį nulupa ir supjausto į tiek dalių, kiek toje šeimoje yra žmonių, ir kiekvienam po gabalėlį įdeda tiesiai į burną. Taip daro tikėdami, jog tą metą bus didesnė skalsa.

Kupiškėnuose tikima, kad Velykų rytą ir vakarą negalima naujo duonos kepalo prariekti, nes tuomet būsianti duona neskalsi. Negalima valgyti ir kepalo kampelio, nes dėl to duonos neturėsi.

Velykų pirmą dieną galima mušti kiaušinio tik vieną galą — smaigalį. Kas muša abu galus, to išsiperės viščiukai „ubagiukai“, t. y. nesveiki.

Jeigu margučių lukštai lengvai lupasi, sako, tais metais linus minant ir brukant, spaliai lengvai valysis.

Per Velykas jaunimas labai mėgsta suptis. Nesisupama tik Velykų pirmą dieną, nes tą dieną, sako, Judošius esąs pasikoręs, todėl ir žmogui gali atsitikti kokia nors nelaimė.

Jei, Velykų pusryčius pavalgęs, atsirūgsti, dzūkai sako, kad sveikas sulauksi ir kitų metų Velykų.

Raseiniškių manoma, kad per Velykas negalima žemės judinti, kasinėti ar kaip kitaip ardyti, nes Velykos — ledų šventė, todėl vasarą gali ledai javus išmušti.

RASEINIEČIŲ ŽEMAIČIŲ VELYKOS

Senesni žemaičiai mielai mums pasakoja, kaip seniau, prieš kokius 50—60 metų, būdavo švenčiama didžioji pavasario šventė — Velykos. Šiandien ir Žemaitijoje nauji laikai daug ką pakeitė, o apie mūsų senolių gyvenimą raštų labai maža teturime.

Velykų proga pravartu prisiminti kiekvienos mūsų krašto apylinkės senuosius Velykų papročius. Šį kartą apžvelgsime žemaičių raseiniečių papročius, apie kuriuos papasakojo senasis Beržinskas ir Norvaišienė.

Velykų išvakarėse, baigę didžiuosius prieššventinius darbus, kas tik paslenka, kiūtina šventon bažnytėlėn ir ten visą naktį gieda graudžius verksmus ir poteriauja iki prisikėlimo. Seniau Raseinių bažnyčia Velykų naktį būdavo sausakimšai prisigrūdusi žmonių, matyt, ir žemaičiai anuomet buvę pamaldesni žmonės. Dėl didesnio įdomumo Velykų naktį bažnyčios tarnai prasimanydavo įvairių prašmatnybių, kurių šiandien jau niekur nebeužtinkame. Ypač žemaičių būdavo mėgstami „gyvieji paveikslai". Kaimo pusberniai, apsitaisę bjauriais skarmalais, prisilipinę pakulines barzdas, vaidindavo žydus. Jie, slankiodami visais bažnyčios pašaliais, ieškodavo — bene ras kurį nors besnaudžiantį. Radę miegančių, pliekia didžiausiu botagu į bažnyčios grindis, kad, rodos, šaudo, net didžiausi snaudaliai pašoka iš miego. Jei kuris nebijo tokio šaudymo, gauna botagu per kuprą. Kiti Velykų „žydai" nešasi kopėčias, pagaikščius, rykštes. Radę kurį nors miegantį, statosi kopėčias ir griūva ant jo. Bažnyčios tarnai rodo „žaibus ir perkūnijas". Perkūnijos trenksmas turi prižadinti snaudalius ir vaikus nustebinti.

Velykų rytą, einant procesijai aplink bažnyčią, priešinga kryptimi traukia žydais apsitaisę pusberniai. Vieni nešasi kopėčias, pagaikščius ir botagus, kiti — reples, vinis ir rykštes. Kad šlykščiau atrodytų, po pažastim pasikiša kokią nudvėsusią vištą ar negyvą varną. Procesija eina iškilmingai, su didele rimtimi, o „žydai", parodydami savo priešingumą, traukia triukšmaudami, žydiškai bardamiesi, botagais pliauškindami ir pagaikščiais švaistydamiesi. Kartu su bažnytine procesija eidavo ir kaimo muzikantai. Jie grodavo senovės ožragiais su skylutėmis ir karkliniais vamzdeliais. Ožragiai būdavo tokie patys kaip skerdžių, o vamzdeliai — kaip piemenų. Kai gražiai

užgroja, tai, sako, nors verk, taip graudžiai ir gražiai grodavo. Ožragiai būdavo gražiai išrašyti, išpjaustyti. Dabar tokių ožragių nematyti jau niekur.

Velykų rytą, tuoj po prisikėlimo, kai procesija eina aplink bažnyčią, ūkininkai stebi, iš kurios pusės vėjas pučia. Raseiniškiai sako: jei Velykų rytą pučia šiaurys vėjas, bus šalta vasara, jei pietų vėjas, bus šilta vasara, jei vakarų, bus lietinga vasara.

Po 1863 m. sukilimo rusų valdžia Raseiniuose ir kituose didesniuose miestuose uždraudė eiti procesijai aplink bažnyčią. Ne išimtis buvo ir Velykos. Senas Raseinių kunigas Stoškus berods 1888 metų ankstyvą Velykų rytą ėmė ir apėjo su procesija net triskart aplink bažnyčią. Žmonių buvo daug, o rusų Raseiniuose ne per daugiausia, todėl rusai eisenos trukdyti nedrįso. Paskui apskrities viršininkas kunigą apkaltino ir nubaudė 500 aukso rublių, kuriuos parapijiečiai tuojau sudėjo ir pabaudą sumokėjo.

Seniau, gal prieš kokius 50 metų, Viduklės bažnyčioje, Raseinių apskr., būdavo vaidinama Kristaus kančios. Vaidino medinės, drabužiais aprengtos, gal kokių 5 metų vaiko didumo lėlės. Jas bažnyčios tarnai su virvelių ir spyruoklių pagalba judino kaip gyvas žmogystas. Tas lėles apie 1928 metus mačiau ir aš, tačiau dabar jos jau sukrautos ant bažnyčios aukšto ir neberodomos.

Visos senovės pagoniškosios pramogos iš bažnyčių pašalintos. Šiandien Velykų naktį bažnyčioje snaudžiantiems jau niekas nekiša panosėn negyvos varnos ar nugaišusios vištos. Anksčiau žydu apsitaisęs koks pusbernis kyšt panosėn negyvą varną ir klausia:

— Paveizdėk, gal višteli su kiaušiniu!

Nugąsdintasis trinkt kumščiu „žydo“ kupron ir rėkia:

— Eik šalin, velne sutvėrims!

Žemaitijoje per Velykas ne tik bažnyčioje krečiamos visokios išdaigos, bet ir namuose. Velykų rytą miegančius aplieja šaltu vandeniu. Laistosi ne tik vaikai, bet ir suaugusieji. Šeimininkė juokiasi išpraususi šeimininką, o bernas džiaugiasi išprausęs mergą, ir atvirkščiai. Už tai pykti niekas negali. Per Velykas visi turi būti linksmi, nes Velykos — tai linksmybės ir džiaugsmo šventė.

Per Velykas, anot raseiniečių, negalima miegoti ne tik bažnyčioje, bet ir namie, nes, jeigu miegosi, visus metus galvą sopės ir joks vaistas negelbės.

Ir galvos šią šventą dieną šukuotis negalima, nes dėl to, sako, dažnai galvą sopės. Kiekvienas turi tai padaryti prieš Velykas, iš vakaro.

Velykų pirmą dieną į svečius pas gimines ir kaimynus nevaikšto niekas, jeigu nėra kviestas, mat, sakoma, kas Velykų pirmą dieną ateina svečiuotis, tam duodami kailiniai blusinėti.

Velykų antrą dieną po kaimus vaikšto kiaušiniautojai, arba lalauninkai. Kiaušiniauti eina daugiausia įnamėlių vaikai ir piemenukai. Toks kiaušiniautojas, arba lalauninkas, įėjęs gryčion, atsistoja prie durų, nusiima kepurę ir laiko ją abiem rankom kaip krepšelį. Prašydamas kiaušinių, lalauninkas kalba tokią oraciją:

Aš — mažas vaikėlis,
Kaip pupų pėdelis,
Skyniau kvietkelę,
Mečiau ant kele.
Pons Jėzus joje,
Linksmai gydoje.
Velykų rytą
Lelija pražyda,
Ne dėl mani viena —
Dėl visa svieta.
Kepurį laikau,
Kiaušinio prašau.

Po šios oracijos šeimininkė įdeda vaiko kepurėn du ar tris margus kiaušinius, abišalėlę velykinio pyrago ir gabalėlį sūrio. Padėkodamas už dovanas, lalauninkas pabučiuoja šeimininkei abi rankas ir bėga namo arba kitan kieman kiaušiniauti.

LAUKIU VELYKĖLIŲ ŠVENTŲ, TURIU KIAUŠINĖLIŲ MARGŲ...

Ilgižių kaime ramus Velykų rytas. Saulė lyg raudonas Velykų margutis pakilo viršum tamsiai mėlyno Šilainių miško. Kaime šventa ramybė. Veik visi kaimo žmo-

nės išėjo į savo apylinkės bažnyčią prisikėlimo laukti. Likęs namie, Norvaišų piemenukas išėjo gyvulių šerti.

Norvaišų piemuo Jurgutis neša glėbelį šieno avelėms ir dainuoja:

Laukiu Velykėlių šventų,
Turiu kiaušinėlių margų —
Dvi pori raudonų, dvi — geltonų...

— Jurguti, iš kur tu tiek daug šiemet kiaušinių gavai? — paklausė nejučiomis į daržinę įsėlinęs kaimyno Mikutis.

— Būčiau uždirbęs dusyk tiek, jeigu būčiau gavęs kur nors porą saujų cukraus. Tik vieną cukrinį padariau mūsų bernui Jokimui ir gavau dvi pori raudonų, dvi — geltonų. Jokimas su mano padirbtu cukriniu išloš mažiausiai bent puskapį,— gyrėsi Jurgutis.

— Bet tu, Jurguti, žadėjai Velykų naktį prie Kristaus karsto sargyboj stovėti. Jau iš anksto, mačiau, daržinėj šakę nusistvėręs, pratimus darei. O dabar štai vėl liuobi aveles, kaip ir kasdien,— stebisi Mikė.

— Ne tik žadėjau, bet jau turėjau pasidaręs žibančius šarvus ir ginklus. Vakar atsitiko nelaimė, todėl ir reikės per šių metų Velykas sėdėti namie, net į savo kaimą išeiti gėda.

— Na, kas gi tau atsitiko?

— Žinai, vakar įsipiršau parnešti iš bažnyčios šventos ugnelės. Kelias tolimas, todėl jojau raitas. Nujojęs į Betygalą, šventoriuje radau jau besikūrenantį laužą. Įsidegiau sausą pakulinį pantį ir pasileidau risčiomis namo. Nė nepajutau, kaip įsiliepsnojo mano drabužiai. Milinė beveik visai sudegė, o švarkelis, kaip matai, nukentėjo gerokai, neliko nė ką betaisyti. Jeigu nebūčiau nešęs ir švento vandens, vargiai būčiau išsigelbėjęs nuo ugnies,— skundėsi nukentėjęs ugnies nešėjas.

— O man liūdnai baigėsi švento vandens nešimas,— ėmė pasakoti Mikutis.

— Šventą vandenį išlaistei ar kas atsitiko? — paklausė Jurgutis.

— Pasisiūliau švento vandens parnešti. Sakaitienė man davė gražų molinį ąsotėlį ir įsakė: „Vaikeli, imk mano paminklinį ąsotėlį, mano atsineštinį, bet saugok jį kaip savo akį, kad nesumuštumei. Sumuši — per Velykas negausi nė vieno margučio“. Tokį baisų įsakymą išgirdęs,

kad tu žinotum, ėjau visą kelią drebėdamas, kad nepaslysčiau ar kaip kitaip nesumuščiau ąsotėlio. Į bažnyčią įsigrūdau, bet saugojau, kad sprausdamiesi žmonės prie kubilo švento vandens nesuspaustų mano ąsotėlio. Panėriau jį į didžiulį kubilą švento vandens ir tuoj pat išgirdau, kaip kažkieno puodas smarkiai trinktelėjo į mano ąsotėlį. Kuo greičiausiai traukiau jį laukan, bet mano rankoje belikusi tik jo ąselė ir prie jos nedidelė šukė. Dar bandžiau kubile žvejoti nors sudužusį ąsotėlį, bet kur jį besurasi... Kažkas patarė: „Vaike, nusimesk drabužius ir nerk į dugną, ne tik savo, bet ir kitų paskendusius indus sužvejosi". Kam juokai, o man ašaros. Taip ir parėjau namo ašarodamas, rankoje tik ąselę nešdamas.

Baigęs pasakoti savo liūdną nuotykį, Mikutis net apsiverkė, kad šiemet jo Velykos bus vienos iš liūdniausių — be margučių.

— Į dangų, į dangų, į dangų! — net per devynis kilometrus šaukia garsusis Betygalos bažnyčios varpas.

Norvaišų senelis sėdi pirkioje už didžiojo stalo, prieš save pasitiesęs didžiausią giesmyną, ir, akis primerkęs, traukia velykinę giesmę:

Linksma diena mums nušvito,
Seniai laukėm džiaugsmo šito.
Aleliuja, Aleliuja!

Į pirkią įeina, gyvulius apliuobęs, Jurgutis.

— Toks tylus Prisikėlimo rytas, net Betygalos varpai girdėti,— tokią naujieną praneša piemenėlis.

— Sakai, girdėti varpai? — nutraukęs giesmę, paklausia senelis.— Tai dabar procesija eina aplink bažnyčią. Prisikėlimo rytas gana gražus, vasarą turėtų būti gražus oras. Jau taip senųjų sakoma: koks Prisikėlimo rytas — tokia bus vasara,— pranašauja senelis.

Netrukus Norvaišų šeima parvyksta iš bažnyčios. Visi sėda aplink velykinį stalą. Pusryčiauti pradedama margučiais, o baigiama alučio gurkšnojimu su įvairiausiais linkėjimais.

Po pusryčių vaikai ir jaunimas eina į kiemus margučių ritinėti. Tai ne tik žaidimas, bet ir lošimas. Margučiai ritinėjami gaubtu loveliu. Kai margutis atsimuša į kitą, ritinėtojas gali pasiimti laimikį. Sėkmė priklauso nuo kiekvieno ritinėtojo apsukrumo.

Velykų antrą dieną vaikščioja mažieji velykautojai, va-

dinamieji lalauninkai. Kiaušiniauja berniukai ir mergaitės.

Įeina trobon kiaušiniautojas, nusiima kepurę ir laiko atkišęs, kalbėdamas lalavimo giesmelę:

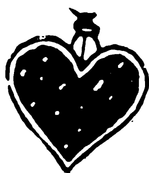
Aš — mažas vaikelis,
Kaip pupų pėdelis.
Skyniau kvietkelį,
Mečiau ant kelio.
Pons Jėzus jojo,
Linksmai giedojo.
Velykų rytą
Lelija pražydo,
Ne dėl manęs vieno —
Dėl viso svieto.
Kepurę laikau,
Kiaušinio prašau.

Šeimininkė duoda lalauninkui dovanėlių — margą kiaušinį ir pyrago gabalėlį.

— Še, vaikeli, tu toks mažas pupų pėdelis, o taip gražiai laluoji, tau patį gražiausią margutį ir pyrago magaryčių duodu,— džiugina ji vaikutį.

Pakštelėjęs šeimininkei į ranką, vaikas bėga į kitą kiemą kiaušiniauti. Taip apeina ne vieną kaimyną, kol prisirenka pilnas kišenes margučių.

Kaimas visą gavėnią ilgėjosi linksmybių, todėl per Velykas kiek atsigriebiama ir už tą liūdną metą. Ten, kur susimeta jaunimas velykinių vakaronių, ne tik grindys linguoja, bet ir stogas kilnojasi.

KAIP MŪSŲ SENELIAI ŠVĘSDAVO VELYKAS

— Še tau, ir Velykos! — šildydamas šventoriuje sustingusias rankas, kalbėjo senas žemaitis.— Šiemet vaikai margučius ritinės ant ledo. Keliai užpustyti, vos rogėmis išvažiuojami. Tokia ilga žiema, pamenu, buvo tik

per 1863 m. sukilimą. Kitais metais, būdavo, per Velykas sodai žydi.

— Tai, dėduli, daug matei savo amžely Velykų. Gal galėtumei papasakoti apie senesnių laikų žemaičių Velykas? — klausinėju senelį.

— O-o, sakau, seniau, būdavo, sausai visą gavėnią pasninkaudavom, tik per Velykas linksmindavomės, net žemė dundėdavo, laukai skambėdavo. Velyknaktį bažnyčioje giedodavom „Kalnus“ iki ryto. Kai mušdavom varinius būgnus per mišparus ir prisikėlimą, girdėdavo kaimai už penkių varstų. Procesijoje apie bažnyčią berniokai grodavo ožragiais ir karkliniais lumzdeliais su skylutėmis, tokius turėdavo kerdžius ir piemenys. Nors ir paprasta muzika, bet kai gražiai sutartinai groja, nors verk.

— Taigi dabar jau turbūt nėra tokių senovės muzikantų ir kitų prašmatnybių?

— Matai, daug gražių velykinių iškilmių išnyko visai, kitas rusai užgynė. Kitos gal išnyko kaip netikusios.

— Mūsų krašte seniau Velykos irgi prašmatniau būdavo švenčiamos,— kalbėjo kupiškėnas.— Kai aš dar buvau tik pusberniokas, prieš kokius 60 metų, Velykų naktį Kupiškio šventoriuje kūrendavosi laužas. Šalia laužo stovėjo „mozerinė“ patranka, juoda kaip medinašių ratų stebulė, o sunki bjaurybė buvo, mat gryno ketaus. Patrankos vidun pripildavom naminio parako, moliu užlipindavom ir užkaldavom. Parako reikia įpilti tiek, kad pati patranka nesprogtų. Paskui besikūrenančiame lauže užsidegam kokį pagaikščio galą ir prikišam prie patrankos šone esančios dagties. Kad trenkia baisiausiai, visi miegaliai bažnyčioje pašoka iš miego, kiti net pargriūva. Rusų valdžia tokius pabūklus vartoti smarkiai drausdavo, todėl šaudydavom tik ten, kur nebuvo rusų policijos.

— Tai karas tada buvo ar kas, kad šaudydavot? — klausinėjo visi aukštaitį.

— Taigi, sako, Gavaną šaudo. O Gavanas čia, Aukštaitijoj, pasninką reiškia. Būdavo, apsitaiso vidurnaktį zakristijonas Gavanu, apsivelka išverstais kailiniais, užpakaly prisitaiso ilgą uodegą. Naktį, pačiame vidurnaktyje, pritūpęs bėga viduriu bažnyčios, moterėles gąsdindamas. Bernai per būgną trinkt, džingt, Gavėnas keverkšt, persiverčia kūliu per galvą ir dingsta visiems iš akių. Tai reiškia gavėnios pasninko pabaigą — Gavėnas nušautas.

— Dzūkijos krašte, kaip Vilniaus ir kitų apylinkių daugelyje vietų, seniau vaikščiodavo, gražiai giedodami velykines giesmes, kiaušiniautojai, arba lalauninkai. Dar ir aš pats esu kiaušiniavęs,— pasakoja dzūkas,— giesmėms smuiku pritardamas. Prieškariniais laikais net keli lalauninkai aplankydavo kiekvieną trobą.

— Tai gal vargšai Velykoms rinkdavo sau duonos? — klausiam dzūką.

— Toks jau buvo senovės paprotys. Jie vaikščiodavo linksmindami žmones ir pranešdami visiems, kad jau pasibaigė liūdna gavėnia ir sunkus pasninkas.

— Nagi, papasakok, dėduli, kaip ten vaikščiodavote lalauninkais.

— Susitariam bent trys ar daugiau jaunų vyrukų. Velykų pirmos dienos vakarą pasiimam krepšį ir einam į kurį nors svetimą kaimą, paskui, jei yra laiko, užsukam ir į savo pakiaušiniauti.

Priėję trobą, sustojam palangėje ir garsiai visi šaukiam:

— Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus!

Jeigu niekas iš trobos vidaus mums neatsako, tol šaukiame, kol išgirstame:

— Ant amžių amžinųjų, amen!

— Leiskite jūsų namelius palinksminti,— prašome šeimininkų.

— Nagi, prašom linksminti,— atsiliepia.

— Linksmą dieną apturėjom... — giedame seną Velykų giesmę. Kitas smuiku pritaria.

Po to, kuris gerą liežuvį turi, kalba kiaušinių prašomąją oraciją:

— Mes, jauni bernužėliai, atėjome iš Vilniaus miesto, iš Dzūkijos krašto. Po žmones keliaujam, liūdinčius palinksminam ir už tai daug neprašom: po dešimt kiaušinių, po riekę lašinių, sūrį su sviestu ir dešrą išriestą. Jei duosi, negailėsi, tai ir pats visuomet turėsi. Vištelės tavo dės po du tris kiaušinius per dieną, pienas upeliais tekės, javai iš dirvos guls.

KUPIŠKĖNŲ VELYKOS

Kaimo papročiai

Didžiausias pasninkas — gavėnia, didžiausioji šventė — Velykos. Per gavėnią reikėjo susiturėti ne tik nuo valgių, bet ir nuo visokių pasilinksminimų, muzikos ir dainų. Jauniesiems tai nelengva buvo iškentėti. Nieko nepadarysi, reikia kentėti, bet, sulaukę pasninko galo, mokėdavo jaunieji tinkamai atsigavėti ir gražiai pasilinksminti, nors ir be teatrų, ir be pinigų.

O. Mažeikienės (iš Smilgių k.) pasakojimu, seniau, gal prieš kokius 60 metų, Velykų naktį, pačiame vidurnaktyje, bažnyčios zakristijonas apsitaisydavo Gavanu. Dažniausiai apsisiausdavo kokiu nors palaikiu drabužiu. Užpakalyje prisitaisydavo ilgą uodegą, pasmakrėje — didelę barzdą, o veidą nusidažydavo suodžiais. Apsitaisęs bjauriausia baidykle, pritūpęs bėgdavo per bažnyčią. Į bėgantį Gavaną šaudavo: trenkdavo per būgną, kuris paprastai stovėdavo moterų pusėje, arba šaudavo iš „mozerinės" patrankos, kad net bažnyčios sienos ir langai sudrebėdavo, o snaudaliai pašokdavo iš miego. Tuomet Gavanas persiversdavo per galvą ir dingdavo iš žmonių akių. Velykų naktį šventoriuje visuomet kūrendavosi laužas, šalia jo stovėdavo „mozerinė" patranka, lyg kokia ratų stebulė. Patrankos buvusios nuliedintos iš ketaus. Parako pildavo tiek, kad pati patranka nesprogtų. Lauže uždegdavo labai ilgą žalgą, su kuria per patrankos šone esančią skylutę įkurdavo paraką. Tokias patrankas vartoti rusų valdžia drausdavo, todėl jų buvo tik ten, kur policijos nebuvo.

Aukštupėnų kaimo senutės U. Juodakienės pasakojimu, seniau kupiškėnai per Velykas eidavę į kapines savo artimų mirusiųjų lankyti ir dėdavę ant jų kapų kiaušinių.

Anot D. Šlapelienės (iš Rakučių k.), kupiškėnai Velykų rytą nešdavę bažnyčion šventinti kiaušinius ir kitus valgius. Velykų rytą suvalgytų kiaušinių, ypač pašventintų, kevalai būdavo stropiai saugomi. Pavalgęs pusrytį, šeimininkas surenka visus kevalus, nuneša savo lauko rėžin ir užkasa juos giliai žemėje. Tai daroma, kad ledai javų neišmuštų.

Velykų rytą, dar vaikams tebemiegant, močia ant palangės prie kiekvieno vaiko lovelės padėdavo po margą

kiaušinį. Vaikams sakydavo, kad kiaušinį jiems padėjo Velykė. Vaikai tikėjo tuo, bet jiems labai rūpėjo pamatyti pačią Velykę, kai ji dės ant palangės kiaušinį. Kad melas būtų tikresnis, močia su kaimyne susimainydavo kiaušiniais, kad kitaip būtų numarginti. Daugumas vaikų, norėdami pamatyti, kaip atrodo ta Velykė, visą naktį nemiegodavo. Kai vaikas, per naktį išvargęs, užsnūsdavo, tada ir atsirasdavo kiaušinis ant palangės prie pat lovelės. Velykę pamatyti vaikui būtų buvę be galo įdomu, bet jis puikiai žinojo, kad tada ji jau daugiau niekuomet nebepadės kiaušinio. Velykės kiaušinis vaikui brangesnis ir už dvarą.

Kupiškėnų krikšto močia per Velykas lanko savo krikštavaikius ir atneša jiems dovanų gražių margučių. Margučius neša dažniausiai su tam tikrai papuoštu kiaušininyku — Velykų eglute vadinamu. Velykų eglutė — paprasta neilga lazdelė, apvyniota margais popierėliais ir papuošta popierinėmis gėlėmis. Prie tos lazdelės pritaisyta bent 12 vielos šakelių, kurių galuose padarytas žiedas kiaušiniui įdėti. Tokių Velykų eglučių čia dar ir dabar beveik kiekviename kaime galima pamatyti.

Antrą Velykų dieną vaikai eina kiaušiniauti, arba, kaip sakoma, velykauti. Tokie velykautojai eidavo pas savo krikšto močią, tetulę ar kaimyną atsiimti jiems skirto kiaušinio. Kiaušiniautojas, įėjęs gryčion, laiko rankos smilių burnon įsikišęs, todėl visi, net nieko neklausdami, žino, ko jis nori. Šeimininkės velykautojams mielai duoda kiaušinių. Jei kiaušinių neduosi, tais metais vištos prastai dės. Gavęs kiaušinį, velykautojas pirštą iš burnos ištraukia, padėkoja šeimininkei už dovaną ir eina toliau, kol apeina tetules, dėdienes ir krikštamotę. Labai prašus velykautojas laiko burnoje ne vieną, bet du, tris ar keturis pirštus, vadinasi, jis prašo tiek kiaušinių. Bet kiaušiniautojas turi turėti gėdos ir neprašyti daugiau kaip vieno kiaušinio.

VELYKŲ DŽIAUGSMAI DZŪKIJOJE

Kaip senieji dzūkai mena, bent prieš 70—90 metų būdavę baisiai sunkūs gavėnios pasninkai. Šiame lakaus smėlio krašte ir šiaip mažažemiai pusbadžiu gyvena, o per gavėnią tai jau tikras badas ateina. Už pasninko nesilaikymą anuomet būdavo net baudžiama. Pasninko laužytojai Velykų rytą būdavo neįleidžiami bažnyčion, jie turėdavo atgailauti už bažnyčios klūpodami arba gulėdami ant žemės kryžiumi. Taigi Velykų būdavo laukiama su neapsakomu ilgesiu ir džiaugsmu, o švenčių sulaukę, visi linksmindavosi kaip devintame danguje.

Velykų pirmos dienos vakarą Leipalingio, Miroslavo, Seirijų ir kitų Dzūkijos apylinkių kaimuose vaikšto lalauninkai, kurie ne tik margučius iš mergiočių vilioja, bet ir vaišinasi pas geraširdžius žmones, linksmina juos giesmėmis, oracijomis ir sveikinimais. Tokie lalauninkai vaikšto nedideliais būreliais, eidami iš kiemo į kiemą per visą kaimą. Kai kada tuos pačius namus net keli lalauninkų būreliai aplanko.

Tik pritemus visi laukiantys lalauninkų užsidega žiburius ir vakaroja primerktais žiburiais, lūkuriuodami kartais net visą naktį ateinančių linksmų lalauninkų. Ypač mielai tokių svečių laukia vaikai ir jaunos merguželės. Vaikams mat džiugu pasiklausyti gražių giesmių ir muzikų, o mergiotėms rūpi pasigirti gražių raštų margučiais.

Sutemus traukia per kaimą būrelis linksmų lalauninkų. Vieni neša krepšį surinktiems margučiams dėti, o kiti — smuikus ir dūdas giesmėms pritarti. Įėję kieman, sustoja visi po langu, kur žiburys dega, ir traukia sutartinai velykines lalavimo giesmes. Dažniausiai giedama „Linksma diena“. Giesmėms pritaria ir instrumentais. Pagiedoję sako oracijas apie visokias namų gėrybes, turtus, sveikina su Velykomis ir kt. Už tai iš mergiočių gauna gražiausiai numargintų margučių, o geri šeimininkai lalauninkus pasitinka su alaus ąsočiu ir baltu ragaišiu, kartais ir vidun įsivadina pasisvečiuoti, kojelių pailsinti, už balto stalelio parymoti, meilų žodelį paporyti.

Dzūkų merguželės ne tik dailios pažiūrėti, meilios pakalbėti, bet ir nagingos margų raštų rašėjėlės,— gražesnių Velykų margučių visame krašte nerasi, tik Dzūkijoje tokie puikūs. Čia margučiai jau nuo neatmenamų laikų

labai gražiai išrašomi įvairiausiais marguliais ir nudažomi visokiais dažais. Jie skutinėjami ir vašku išrašomi, bet apie margučių gražumą, jų raštų įvairumą reikėtų daug daug rašyti ir vis dėlto neaprašytum taip, kaip jie tikri atrodo. Gražiausius margučius dažo jaunos merguželės dovanoms, tuo parodydamos didelį savo nagingumą. Gavę tokių margučių, saugo juos kaip paminklus ko ilgiausiai, kartais net kelerius metus.

Antra Velykų diena Dzūkuose — jaunimo pasilinksminimo diena. Vidudienį jaunimas vaikšto vieni pas kitus, ritinėja, muša margučius, jais mainosi ir šiaip išdykauja. Čia labai madinga „suplaukiu" pasisupti, kartais supamasi, kol galva apsisuka. Vakarop kaimo jaunimas susimeta kurian nors kieman vakaroti. Tuoj atsiranda ir muzikantas. Jaunimas šoka, trypia, prakaituoja iki vidurnakčio, net žemė po kojomis linksta, o besiskirstančių vakarotojų dainos aidi naktį visais kraštais...

LINKSMIEJI VELYKŲ LALAUNINKAI

Bent prieš trisdešimt metų visoje Lietuvoje buvo žinomi Velykų lalauninkai, kurie per šventę vaikščiodavo po kaimus, linksmindami žmones tam tikromis velykinėmis giesmėmis, dainomis, muzika ir oracijomis. Už tą malonumą lalauninkai būdavo apdovanojami kiaušiniais, pyragais, pinigais ir kitokiomis gėrybėmis, o kai kur būdavo ir pavaišinami. Nors ir dabar lalavimo paprotys dar nėra visai išnykęs, bet jau rečiau kur pastebimas, be to, kiekvienoje krašto apylinkėje vis kitoks, todėl bus įdomu susipažinti.

Žemaitijoje, Luokės apylinkėje, Survilienės pasakojimu, per Velykas atvažiuoja lalauninkai kiaušinių prašyti su tam tikra tarškyne. Tarškynė panaši į Užgavėnių vežėčias. Lalauninkų tarškynė didelė, kaip vienratis vežimėlis, į kurio rantuotą ašį braukdamasi medinė plunksna gar-

siai spragsi. Tarškynę su margučių krepšiu lalauninkas už tam tikrų rankinių ienų stumia prieš save.

Lalauninkai tarškintojai, privažiavę gryčią, apvažiuoja apie ją bent kelis kartus, kol įkyriu tarškynės tratėjimu priverčia pro duris išeiti namų gyventoją. Pamatę išeinantį iš trobos, šaukia:

— Velykos atvažiavo, Velykos! Ar laukiate jų?

Už namų palinksminimą Velykų tarškynėle lalauninkai gauna bent po kiaušinį ir traukia toliau linksminti kitų.

Raseinių, Betygalos ir kitose šios apylinkės Žemaitijos vietose Velykų antrą dieną seniau mėgdavo vaikščioti kaimo velykautojai, arba lalauninkai. Kiaušiniauti dažniausiai vaikščiodavo vaikai, kurie sau nori pasirinkti kiaušinių ir gauti vaišių.

Kiaušiniautojas, įėjęs gryčion, stovi prie durų, nusiėmęs kepurę nuo galvos, ir laiko ją abiem rankom kaip krepšį, kalbėdamas tokią oraciją:

Aš — mažas vaikelis,
Kaip pupų pėdelis,
Skyniau kvietkelį,
Mečiau ant kelio.
Pons Jėzus jojo,
Linksmai giedojo.
Velykų rytą
Lelija pražydo
Ne dėl manęs vieno —
Dėl viso svieto.
Kepurę laikau —
Kiaušinio prašau.

Šeimininkė kepurėn įdeda bent vieną margą kiaušinį ir velykinio pyrago kampelį. Vaikutis, padėkojęs už dovanas, išeina. Taip apeina visą savo kaimą ne vienas, bet keli kiaušiniautojai. Kai per daug įkyri velykautojai, daugelis nebenori jų trobon įsileisti. Kartais net šunimis užsiundo įkyresnius.

Dzūkijoje, Merkinės, Liškiavos ir kitose apylinkėse, lalauninkai seniau labai gražiai giedodavo. Čia lalauninkų giesmės ir muzikos skambėdavo visą pirmos Velykų dienos vakarą ir naktį iki aušros. Daugelis, laukdami ateinančių lalauninkų, visą tą naktį nemiegodavo, o jei ir miegodavo, tai tokius lalauninkai prikeldavo. Nors namuo-

se žiburio ir nematyti, vis tiek lalauninkai, priėję prie lango, vienu kartu keliese rikteléja visa gerkle: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus!“ Jeigu šeimininkai dar nepabunda ar tyčia neatsako: „Ant amžių amžinųjų. Amen“, tada lalauninkai dar balsiau šaukia, kol išgirsta atsakymą.

— Gaspadinėle, gaspadinėle, ar leisite pagiedoti aleliujas, palinksminti namelius? — prašosi lalauninkai.

— O iš kurgi sveteliai esate?

— Iš tolimo krašto — iš Galilėjos miesto.

— O ko čia keliaujate?

— Atėjome pagarbinti Jėzaus Kristaus, prisikėlusio iš grabo.

— Prašom, labai prašom, garbinkite.

„Sveiki sulaukę šventų Velykų...“ — gieda lalauninkai velykinę giesmę, jiems kiti pritaria smuiku ar kitokiu muzikos instrumentu.

Pagiedoję pradeda dovanų prašymo oraciją: „Mes, jauni berneliai, Dzūkijos vaikeliai, vaikščiojam Dievulio žodeliais sveikindami gerus žmonelius ir linksmindami jų namelius. Prašom mūsų žodelius išgirsti ir mums dovanėlių nepamiršti. O mes daug neprašome: puskapį kiaušinių, puspaltį lašinių, sietuvę pyrago ir sūrį kaip noragą. O jeigu tiek neturėsi — duosi, kiek negailėsi“.

Šeimininkė ar duktė atneša lėkštėje margučių ir sako:

— Dėkui jauniesiems broliukams už gražius žodelius ir gerus linkėjimus. Prašau priimti nors mažas dovanėles.

Kai apsilanko patinkami lalauninkai, jie pakviečiami vidun ir vaišinami už stalo, ypač kai namuose yra mergelių, laukiančių po Velykų piršlių.

Rytų aukštaičiai Kupiškio, Šimonių, Viešintų ir kitų apylinkių vaikai, Velykų antrą dieną eidavo kiaušiniauti, arba, kaip čia sakoma, velykauti. Tokie velykautojai lankydavosi pas savo krikšto motinėlę, tetulę ar kaimyną atsiimti jiems skirto velykaičio.

VELYKŲ MARGUČIAI

Kada lietuviai pradėjo kiaušinius gražinti, nežinoma, bet jau XVI šimtmetyje M. Mažvydas, Vaitkūnas ir M. Daukša jau mini lietuvių gražiai marginamus Velykų kiaušinius. Ar stabmeldystės laikais lietuviai margindavo kiaušinius, dar neištirta. Galima manyti, kad margino, tik kitokioms šventėms ir apeigoms. Juk ir dabar pas mus margutis ne vien tik per Velykas vartojamas. Pavyzdžiui, Šeduvos apylinkėje margučius dažo ir per Jurgines. Ukmergės apylinkėje, pirmą kartą pavasarį genant karves į ganyklą, piemeniui duoda du margintu ir du baltu kiaušiniu, kad gyvuliai geriau rankotųsi. Žemaičiuose kai kur ir per Sekmines kiaušinius margina. Šiaulių apskrityje per Atvelykį taip pat dažomi kiaušiniai. Velykoms kiaušiniai dažomi ne tik pas mus, bet ir kitose šalyse. Iš kur kilęs paprotys dažyti Velykoms kiaušinius, tikrai nežinoma, bet jis jau labai senas. Paprastai margutis laikomas pavasario gamtos atgijimo ir gyvybės ženklu.

Lietuvoje be margučių ir dabar niekas Velykų nešvenčia. Bet kaip dažytais irgi nesitenkinama, lenktyniaujama ir stengiamasi kuo gražiau nudažyti ir numarginti Velykų margučius. Kai kur dabar pas mus net skelbiamos lenktynės (konkursai), kad pasirodytų, kas gražiausiai moka margučius marginti. Kai kur Lietuvoje yra tam tikros margučių margintojos, lyg ir amatininkės, kurios prieš Velykas užverstos margučių marginimo darbais iš visos plačios apylinkės. Margučius dažo įvairiais dažais, išrašo gražiausiais raštais. Už darbą ima margutį už margutį, tik niekados ne pinigais. Kaimo margučių margintojos tiekia gražių margučių ir miestams. Didžiosios savaitės turgadieniais visose didesnių miestų turgavietėse lyg parodose galima pamatyti gražiausiai numargintų margučių. Marginti kiaušiniai parduodami po 30—40 centų, o kartais ir po 1 litą.

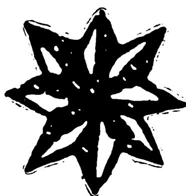
Mūsų margučių raštai yra savotiška tautinė ornamentika, kuri ne mažiau graži ir reikšminga negu mūsų audinių, margų skrynių ir kitų dailės dirbinių raštai. Kartais taip gražiai numarginami ir nudažomi margučiai, jog net kaime galima matyti laikomų iki kitų Velykų ir ilgiau. Tokie margučiai dažnai patenka į dailės darbų parodas ir muziejus. Gaila tik, kad pas mus margučių raštų menu

dar nesirūpinama. Margučių senoviniai raštai labai smarkiai nyksta, o pradeda įsigalėti netinkami margučiams šauliški, skautiški ir kitokie ženklai, todėl dabar turėtume skubėti gražesnių margučių pavyzdžius surinkti į muziejus. Dabar mūsų muziejuose margučių labai maža tėra. Daugiausia margučių turi Kauno muziejus, kur surinkta iš viso mūsų krašto apie 410 margučių. Kituose mūsų krašto muziejuose margučių rinkiniai visai menki.

Velykų margučiai dažomi įvairiais būdais. Kadangi kaimas neturėjo fabrikinių dažų, ypač seniau, prasimanyta savo darbo dažų, kuriais nudažoma gražiau negu fabrikiniais. Namų darbo dažais ir dabar tebedažoma. Jie dar geri ir tuo, kad beveik amžini — neblunka, margutis, padėtas į muziejų, daugelį metų gali nepakeisti savo spalvos. Kad margučiai nusidažytų keliomis spalvomis, yra įvairių būdų.

Juodai spalvai gauti vartojamas alksnių žievės ir geležies rūdžių su barščių rūgštimi mišinys. Ruda spalva galima nudažyti margučius, jeigu žalius kiaušinius sudedi į vandenį su svogūnų lukštais ir paverdi. Kad kiaušiniai nusidažytų žaliai, reikia juos virti rugių želmenyse. Geltonai kiaušiniai nusidažo verdant beržų lapuose, o rudai — samanų ar kerpių nuovire.

Margučių raštai daromi dvejopu būdu — rašytiniu ir braižytiniu. Rašytiniu būdu marginami nevirti kiaušiniai. Jie išrašomi įvairiais raštais karšto vaško tirpiniu su geležinio smeigtuko galvute. Išrašyti margučiai dedami į verdančius dažus ir paverdami, kiek reikia. Verdant užteptos vašku vietos nenusidažo. Taip dažoma daugiausia Žemaičiuose. Braižytiniu būdu marginami kiaušiniai pirmiausia išverdami kokiuose nors dažuose, tada aštriu peiliu ar kitu kokiu nors daiktu kiaušinis išbraižomas raštais. Šis būdas populiarus Suvalkiečiuose ir Pietų Žemaičiuose.

MARGUČIAI

Pavasarį nubunda ir atgyja visą žiemą miegojusi ir apmirusi gamta, sužaliuoja visi augalai, parlekia iš šiltųjų kraštų paukšteliai ir rengiasi perėti. Džiaugiasi pavasariu visa gamta. Pavasario džiaugsmui jau gilioje senovėje buvo švenčiamos tam tikros pavasario šventės, kaip ir dabartinės Velykos. Krikščioniškos Velykos mini Kristaus iš numirusių prisikėlimą. Tai didžiausia ir svarbiausia mirties nugalėjimo prasmė.

Jau senovėje įvairių tautų papročiuose kiaušinis buvo suprantamas kaip gyvybės atsiradimo ženklas. Gal ta pačia prasme jis vartojamas ir velykinių valgių stalui? Tačiau kodėl per Velykas kiaušiniai dažomi, tikrai nėra žinoma. Kiaušinių dažymas aiškinamas įvairiai. Vienas senovės padavimas sako, jog kažkada per Velykas vištos dėdavusios margus kiaušinius, todėl ir pradėta Velykoms kiaušinius dažyti ir visaip marginti. Kitas padavimas sako, jog senovėje vienai labai vargingai šeimai nežinoma geradarė atnešusi vaikučiams gražiai numargintų margučių, nuo to ir visi pradėję Velykoms dažyti ir marginti kiaušinius. Šiai šventei visi žmonės stengiasi pasigaminti kuo skanesnių ir geresnių valgių, kad tinkamai atsigavėtų po gavėnios pasninko. Gal dėl to visi velykiniai valgiai, ypač pyragai ir margučiai, yra puošiami. Seniau išgražinti pyragai ir margučiai būdavo nešami net bažnyčion pašventinti.

Pas mus daug kur ir dabar tam tikros margučių margintojos prieš Velykas turi daug darbo. Tokių margintojų seniau buvo beveik kiekviename kaime ir miestely. Štai Zapyškio apylinkės viena garsi margučių margintoja Katrė Daugėlienė kasmet prieš Velykas Kaunan neša parduoti 50 ir daugiau gražiausių margučių. Kita žymi margučių margintoja Marė Volbutienė iš Kulautuvos, marginanti žemaitišku būdu, t.y. su vašku, kasmet neša į Kauną parduoti bent 200 margučių. Nemažai numargina ir savo apylinkės žmonėms. Seniau Zapyškio apylinkėje, Viliamų kaime, gyveno plačiai išgarsėjęs kiaušinių margintojas Simanas Staniulis. Jis nudažytus kiaušinius skutinėdavo. Jo margintų margučių nemažai yra ir Kauno muziejuose. Senatvėje S. Staniulis išmokė margučius marginti ir savo dukterį Nastaziją Liaudanskienę, kuri dabar gyvena netoli Kauno. Tai viena žymiausių šios apylinkės margin-

tojų. Ji, kaip ir jos tėvas, skutinėja kiaušinius, bet moka gražiai marginti ir su vašku. N. Liaudanskienė kasmet Kaune parduoda bent 200 margučių. Čia paminėta tik keletas vienos apylinkės žymesnių margintojų, bet jų rasime visame mūsų krašte. Tik Rytų Lietuvoje nedaug margintojų.

Velykų šventėms margučius margina ir kitos tautos: latviai, gudai, ukrainiečiai, lenkai, rusai, rumunai ir kiti. Persai margučius margina per Naujuosius metus. Dar nenustatyta, kurios tautos margučiai yra gražiausiai. Lietuviški margučiai bene gražiausi savo raštų įvairumu. Spalvų gražumu kitos tautos lietuvius kiek pralenkia. Lenkų ir rusų margučiai labai panašūs.

Gražesnius margučius daugelis mėgsta pasaugoti, išlaikyti ilgiau. Kai kurie margučiai patenka net į muziejus. Daugelyje Lietuvos muziejų yra nemaži gražių margučių rinkiniai. Daugiausia lietuviškų margučių yra Kauno muziejuje. Karo metais jame buvo apie 2000 įvairių margučių. 1929 m., lankydamas Kauno muziejų, suskaičiau 410 margučių, kiti sugedo ir žuvo. Kitų kraštų muziejuose taip pat yra dideli įvairių tautų margučių rinkiniai. Rumunijos sostinėje Bukarešte yra atskiras margučių muziejus, kuriame saugoma apie 100 000 margučių. Margučiai į šį muziejų patekę iš viso pasaulio, čia yra ir lietuviškų, kurių bene daugiausia yra davęs T. Daugirdas, pateikęs ir Kauno muziejui margučių rinkinį. Rumunijos muziejuje yra net brangakmeniais nusagstytų kiaušinių.

Praeitų metų Paryžiaus pasaulinei parodai Lenkija patiekė savo krašto gražiausius margučius ir laimėjo garbingą apdovanojimą. Gaila, kad Lietuva savo margučių ten nenuvežė. Juk lietuviški margučiai — tai vieni iš gražiausių.

LIETUVIŠKI VELYKŲ MARGUČIAI

Lietuvis — grožio puoselėtojas. Jis mėgsta puošti, gražinti ne tik savo namus, namų apyvokos daiktus ir darbo įrankius, bet ir visokius valgius, pavyzdžiui, švenčių pyragus, lauktuvių pyragėlius, Velykų kiaušinius ir kita. Meno supratimas lietuviams nėra naujas dalykas ir, aišku, atsirado ne dėl šių laikų kultūros įtakos. Lietuvis ir žiloje senovėje buvęs didelis dailės mėgėjas.

Sodžiaus dailininkas viską puošia, dailina su didžiausiu atsidėjimu ir meile. Jis dirba ir kuria vien savo širdies malonumui ir kitų džiaugsmui. Taigi reikia stebėtis nepaprasta žmogaus meile menui. Jis netingi įdėti tiek daug darbo į tokį nepatvarų daiktelį kaip Velykų margutis.

Lietuviškų margučių dailė yra grynai sava ir lietuviška. Tai galima tikrai tvirtinti, nes seniau mūsų sodžiaus dailininkas nepažino kitų kraštų panašių dailės darbelių, nelankė svetimų mokyklų ir neskaitė svetimos spaudos. Taigi jų dailėje svetimos įtakos yra kuo mažiausiai.

Iš mūsų lietuviškų margučių matyti labai didelis sodžiaus dailininkų gabumas ir dailės išmanymas, ypač turint galvoje tai, kad seniau daugumas mūsų sodiečių buvo beraščiai ir mažai raštingi. Vis dėlto sodžiaus dailininkas ir be mokslo sugebėjo margučiais parodyti didelę menininko sielą, nors šiam uždaviniui atlikti jis neturėjo tinkamos medžiagos ir priemonių.

Margučių raštai geometriniai ir ne tokie jau paprasti. Juos ne taip jau lengva išrašyti, juo labiau apvaliame kiaušinio paviršiuje. Čia dailininkas turi tiksliai apskaičiuoti, kad viskas išeitų simetriškai ir dailiai. Margučių piešiniuose vaizduojama gamta, augalai, gyvuliai ir kita. Visa tai parodyta gražiai stilizuotai, o ne natūralia ar primityvia forma.

Margučių spalvos — antraeilis dalykas. Didžiausia margučių vertybė — tai jų raštai. Nepaprastas jų įvairumas stebina daugelį dailės mėgėjų. Laki sodiečio vaizduotė sukūrė nuostabiai gražių margučių raštų. Tai rodo didelį lietuvių kūrybingumą ir jų dvasinį turtingumą.

Margučiai marginami keliais būdais. Labiausiai visame krašte paplitę skutinėti ir vašku išrašyti margučiai. Vašku numargintas kiaušinis dedamas į dažus. Dažai nepaliečia tik tų vietų, kurios buvo užteptos vašku ar lajumi. Prieš skutinėjant kiaušinis pirma vienodai nudažomas

norima spalva. Paskui adatėlės galu, aštriu peiliu ar kitu kokiu įrankiu dažyto kiaušinio paviršiuje atsargiai skutinėjami ir braižomi įvairiausi išmarginimai.

Trečias marginimo būdas vadinamas tepliotiniu. Jis, matyt, vėlesnių laikų išmonė, bet margučių dailėje taip pat reikšmingas. Tepliotiniu būdu išmarginti margučiai pasižymi dideliu spalvingumu. Šiuo būdu marginant, pirmiausia kiaušinis nudažomas viena arba keliomis labai šviesiomis spalvomis, tada jo paviršiuje piešiami įvairūs pagražinimai: augalai, gėlės, paukščiai ir visokie ornamentai.

MARGUČIŲ RINKINIŲ KONSERVAVIMAS

Daugelis iš mūsų be galo mėgsta turėti rinkinį kokių nors įdomesnių dalykėlių. Vieni renka pašto ženklus, kiti — vabzdžius, treti — įvairių augalų lapus ar žiedus. Ne vienas iš mūsų yra surinkęs nemažą gražių lietuviškų margučių rinkinėlį. Tokie rinkinėliai yra ne tik gražus dalykėlis sau, bet labai vertingas eksponatas dailės dirbinių parodėlėse, muziejuose, nes padeda išsaugoti nykstantį mūsų tautos meną. Gelbėti tautos meną nuo pražuvimo yra garbingas darbas, o mums, skautams*, jis turi būti ir pareiga.

Gražūs mūsų kaimo margučiai, išmarginti dailiais tautiniais raštais, yra didelės vertės mūsų menas. Mūsų margučių raštai tolygūs prijuosčių, juostų ir margųjų skrynių lietuviškiems raštams. Taigi mes juos turime branginti ir kiek įmanydami rinkti, kad apsaugotume juos nuo pražūties.

Velykų margučiai su jų viduje esančiomis maistinėmis medžiagomis, nors ir geriausiai laikomi, po kiek laiko vis tiek sugenda, nublunka net gražiausios kiaušinio spalvos, išmarginimo raštai. Todėl, norėdami juos ilgiau iš-

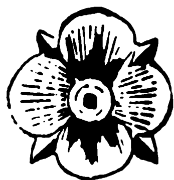
* Straipsnis išspausdintas „Skautų aide". (*Sud.*)

laikyti, turime padaryti taip, kad jie nesugestų. Be to, margučius laikyti tik savo rinkiniui ir nevartoti maistui yra net nuostolinga. Taigi, darydami sau gražių margučių rinkinėlį, galime juos vartoti maistui, nė kiek nesugadindami jų gražių raštų.

Paimame kokį žiedelį ar vestuvinį žiedą, uždedame jį ant kiaušinio buko galo ir, pirštais žiedą prilaikydami, jo vidaus pusėje aštria adata brėžiame griovelį, kol lukštą perpjauname. Per atsivėrusią skylę mažu šaukšteliu, peilio galu ar kuo kitu išgramdome iš vidaus kiaušinio maistingąją medžiagą. Paskui į kiaušinį pripilame karštos dervos, vaško ar parafino. Galima pilti ir su vandeniu sumaišyto gipso, kuris paskui kietai sustingsta, tik reikia labai tiksliai nustatyti jo tirštumą, nes per daug tirštas gipsas suskaldo kiaušinio kevalą, o per daug skystas nesukietėja, lieka tuštuma. Geriausiai naudoti dervą ar parafiną.

Po to kiaušinio kevalą reikia uždaryti tuo pačiu kiaušinio išpjovos gabalėliu. Šaldama derva gerai suklijuoja kiaušinį. Manau, kiekvienam bus nesunku tai padaryti, nes daugelis iš mūsų jau iš seno žino, kaip kaime daromi smaliniai Velykų kiaušiniai, kuriais apgautinai sumušama daug paprastų, net tvirčiausių kiaušinių.

Čia nurodytu būdu konservuoti margučiai ne tik nesugenda, bet ir nedūžta. Taip galime pasidaryti labai patvarų gražių margučių rinkinį.

JURGINĖS

JURGINĖS — ŽEMDIRBIŲ ŠVENTĖ

Mūsų senieji papročiai

Jau prieš daug šimtmečių mūsų šalis buvo žemdirbių kraštas. Ji turėjo savo šventes bei įvairias apeigas, pritaikytas kiekvienam metų laikui ir ūkio darbui.

Vėliau, kai lietuviai apsikrikštijo, kai kurios senosios šventės sutapo su krikščioniškomis. Vienos iš tokių senovės švenčių yra Jurginės (balandžio 23 d.), kurios, senovės lietuviams esant stabmeldžiams, vadinosi Jorės arba Jūrės švente. Toji šventė buvo švenčiama pavasarį, sniegui nuo laukų nutirpus ir upių ledui išėjus, kaip senų žmonių sakoma, „ledspirai, arba kielei, ledą nuspyrus". Tada būdavo švenčiamas iškilmingas pavasario sutikimas. Pavasarį sutikti tekančios saulės bėgdavo į girią jaunos mergelės. Iš čia jos grįždavo persirengusios baltais rūbais, apsikaišiusios gėlėmis, linksmai dainuodamos ir basos, skelbdamos pavasarį sutikusios. Po to prasidėdavo linksmos pavasario sutikimo vaišės.

Dar ir dabar galima išgirsti senų žmonių pasakojimus, liudijančius buvusią senovėje Jorės šventę. Pavyzdžiui, kai pavasarį blogi keliai ir orai, žemaičiai sako: „Dabar pats tas Šlapjurgis", o kai pavasarį sausas vėjas pradeda džiovinti dirvas, sako: „Grynas Sausjurgis prasidėjo". Kai pavasarį gyvuliai badauja, o daržinės tuščios ir žolės ganykloje nėra, žmonės dejuoja: „Juratėli, Juratėli! Kada sulauksime žolelės?"

Mūsų senų žmonių tikėta, kad, atėjus Jūrės, arba Jurginių, šventėms, nugalimas piktasis ligų, bado ir nederliaus slibinas, ryjantis žmones ir gyvulius. Nuo tos šventės atgyjanti visa gamta ir linksminasi visos gyvos būtybės.

Jurginės ir dabar tebelaikomos gyvulių ir žemdirbių švente. Tą dieną, ypač kiek seniau, buvo pas mus paprotys nieko su gyvuliais nedirbti, nearti, nevažiuoti. Jei kas to papročio nesilaiko, sako, to gyvuliai nuo ligų išgaiš ar žvėrys juos išnaikins.

Jurginės — žemdirbių naujieji metai. Jau žiloje senovėje lietuviai naujus metus pradėdavo pavasarį. Tačiau ir dabar beveik visoje Lietuvoje žemdirbių metai prasideda nuo Jurginių. Nuo to laiko sudaromos visos žemės išnuomojimo sutartys, nuo tos dienos išsidangina senieji ūkių nuomininkai ir kampininkai, ateina naujieji. Tuo metu pilni keliai vežimų su visu savo turtu besikraustančių ūkininkų, kurie neturi nuosavos žemės.

Sekminės — piemenų, o Jurginės — arkliaganių šventė. Tą dieną arkliaganiai, susirinkę iš viso kaimo kiaušinių ir kitokių valgių, kepa bendrą kiaušinienę ir linksminasi visi drauge. Ypač taip seniau būdavo Tauragės apskrityje.

Beveik visur Lietuvoje, ypač seniau, buvo iškilmingai ir su tam tikromis apeigomis gyvuliai išvaromi į ganyklą. Tą dieną, kaip ir per Velykas, duodama piemenims margų ir baltų kiaušinių, kad gyvuliai geriau rankotųsi.

Per Jurgines šeimininkės užtupdo ant kiaušinių vištas perėti. Tai daro, kad žąsiukai ir viščiukai geriau ristųsi iš kiaušinių. Panevėžio apskrities Šeduvos apylinkėje per Jurgines, kaip ir per Velykas, visi dažo ir gražiai margina margučius.

Daugelyje apylinkių per Jurgines ūkininkai aukoja bažnyčiai ir pavargėliams gyvulių ir javų, kad gyvuliai rankotųsi ir javai derėtų.

JURGINĖS

Iš senovės papročių

Jurginės, arba šv. Jurgio diena, švenčiamos balandžio 23 d., seniau buvusi labai reikšminga žemdirbių šventė. Dar neseniai kai kuriose Lietuvos apylinkėse ji buvo didelė arkliaganių šventė. Tauragės apskr. arkliaganiai tą dieną rengdavo dideles vaišes šv. Jurgiui, gyvulių globėjui ir arkliaganių užtarėjui, pagerbti. Tos vaišės buvo panašios į Sekminių piemenų šventę. Per Jurgines arkliaganiai iš savo šeimininkių susirenka po keletą kiaušinių, gabaliuką lašinių ar šiaip kokio maisto. Iš viso to paskui gamina sudėtinę arkliaganių kiaušinienę. Maisto šeimininkės ne tik neatsisako duoti, bet mielai jo duoda ko daugiausia, kad šv. Jurgis, gyvulių globėjas, globotų sveikus jų gyvulius ir apsaugotų juos nuo visų nelaimių. Surinkę pakankamai visokio maisto, visi arkliaganiai susimeta kur patogioj vietoj ir gamina bendrą kiaušinienę. Prie viso to dar pasirūpina kokio nors raugo, alaus ar giros. Taip visi, linksmai dainuodami, vaišinasi, nes tą

dieną su gyvuliais nieko negalima dirbti — tai gyvulių šventė. Jei per Jurgines arsi ar važiuosi — gyvuliai nuo ligų kris ar žvėrys juos išpjaus.

Per Jurgines ne tik arkliaganiai kepa kiaušinienę, bet ir suaugusieji neapsieina be kiaušinių. Seniau, kai kur ir dabar, pvz., Panevėžio apskrities Šeduvos parapijoje, per Jurgines dažomi, marginami kiaušiniai, kaip ir per Velykas.

Piemenys per Jurgines pirmą kartą išvaro gyvulius į ganyklą. Juos gena į ganyklą dažnai su ypatingomis apeigomis. Piemeniui tada duoda porą margų ir porą baltų kiaušinių, kad gyvuliai gerai rankotųsi.

Senovės papročiu nuo Jurginių visoje Lietuvoje prasideda ūkio metai. Tuo laiku pilni keliai vežimų su visa manta ir padargais besidanginančių ūkininkų, mat jie neturi savo žemės.

Šv. Jurgis lietuvio artojo labai mylimas šventasis, jį gali užtikti kiekviename kaime sename kryžiuje ir trobelių surūkusiuose paveiksluose. Jurgis visur vaizduojamas ginkluotas kareivis ant balto žirgo, ietim duriantis baisų slibiną. Toks ginkluotas karžygys ant balto žirgo yra ir mūsų valstybės ženkle. Jis nugalėjo baisųjį slibiną — Lietuvos priešus.

ARKLIAGANIŲ ŠVENTĖ

Mylimiausias lietuvio gyvulys — žirgas. Senovėje lietuviai buvę raitelių tauta, nes didžią savo gyvenimo dalį lietuvis praleisdavo ant žirgo. Gal dėl to ir lietuvių valstybės ženkle vaizduojamas raitelis ant balto žirgo. Šv. Jurgis lietuvio širdžiai yra artimas ir mylimas šventasis, kaip raitelis ir karys.

Šventas Jurgis visoje Lietuvoje laikomas gyvulių globėju ir jų užtarytoju. Jurginės vadinamos gyvulių ir ark-

liaganių švente. Tą dieną, sako, gyvuliai meldžiasi, o šventas Jurgis, jodinėdamas ant balto žirgo, laimina laukų derlių. Per Jurgines seniau su gyvuliais nieko nedirbdavo, ypač su arkliais nei ardavo, nei važiuodavo ir juos geriau negu paprastai šerdavo. Jeigu per Jurgines su gyvuliais dirbsi, sako, gyvuliai nuo ligų išgaiš, vilkai juos išpjaus ar šiaip kokia nelaimė juos ištiks.

Dar neseniai per Jurgines Tauragės apylinkėje būdavo didelė arkliaganių šventė, kaip ir piemenėlių Sekminių kiaušinienės balius. Arkliaganių baliui kaimo šeimininkės sudėdavo maisto: kiaušinių, lašinių, sviesto, sūrių, pyragų ir kitų skanėstų. Šventės pavakarį kaimo bernai sulekia kieman, kur yra jaunų merginų, atsineša muzikas ir pradeda linksmą arkliaganių balių. Šeimininkė ištaiso baliaus pautienę ir kitus užkandžius, o kaimo jaunimėlis linksminasi visą vakarą.

Šeduvos apylinkėje (Panevėžio apskr.) per Jurgines, kaip ir per Velykas, dažomi, marginami ir mušami margučiai. Šeimininkės tą dieną užtupdo vištas ant kiaušinių perėti. Taip daro tikėdamos, jog viščiukai ir žąsiukai geriau „verčiasi" iš kiaušinių.

Jurginės taip pat yra ir žemdirbių naujieji metai. Jau žiloje senovėje lietuviai naujus metus pradėdavo pavasarį. Senu papročiu ir dabar beveik visame mūsų krašte žemdirbių metai prasideda nuo Jurginių. Nuo to laiko sudaromos žemės nuomos sutartys. Tada išsidangina senieji ūkio nuomininkai ir kampininkai, o ateina naujieji. Tą dieną visi keliai pilni vežimų su manta besikraustančių ūkininkų, kurie neturi nuosavos žemės sklypelio.

Lietuvoje yra bent dešimt šv. Jurgio bažnyčių. Daugelis parapijų tą dieną iškilmingai švenčia. Žemaičių krašto kryžkelių kryžiuose ir koplytėlėse dažnai matome šv. Jurgį raitelį, kovojantį su baisiuoju slibinu. Apylinkėje, kurioje švenčiamos Jurginės, žmonės, vykdami bažnyčion, aukoja pavargėliams ir bažnyčiai auką už gyvulius, piemenis ir artojus.

Tie, kuriems gyvuliai nesirankoja, serga, gaišta ar kitos kokios nelaimės juos ištinka, rūpinasi kieme pasistatyti švento Jurgio kryžių. Per Jurgines prie tokių kryžių ūkininkai skaito maldas ir gieda giesmes, prašydami gyvuliams ir laukams palaimos.

Mūsų mergaitės stengiasi šv. Jurgio dienos rytą pasėti savo darželiuose žaliąsias rūteles, nes sakoma, jog

tą dieną sėtos rūtos geriau užaugs, gražiau ir ilgiau žaliuos. Sėdamos rūtas, mergaitės turi dainuoti tai dienai skirtą senovės dainą, kurioje apdainuojamas šv. Jurgis, rūtų darželio prižiūrėtojas.

Jurginės, būdavo, laikomos gegutės parlėkimo diena. Todėl didelė laimė ir džiaugsmas tam, kuris tą dieną išgirsta pirmą gegutės kukavimą.

Lietuvos kariuomenės raiteliai kasmet iškilmingai pamini Jurgines. Šv. Jurgį, kaip karį ir raitelį, mūsų kariuomenė laiko savo globėju. Ir mūsų jaunimo organizacijos šv. Jurgį laiko savo globėju.

ARTOJŲ, ARKLIAGANIŲ IR BANDININKŲ ŠVENTĖ

Jurginių papročiai pas mus

Balandžio 23-ioji — šv. Jurgio diena, kuri daugelyje mūsų krašto bažnyčių švenčiama. Lietuvoje yra apie 20 šv. Jurgio bažnyčių, o kitose tik šventojo garbei altorius ir atlaidai.

Seniau visame mūsų krašte per Jurginių atlaidus vykdavo dideli ir triukšmingi gyvulių prekymečiai ir mugės, kuriuose jaunimas mėgdavo linksmai paulioti. Kai kur šauniai Jurginės tebešvenčiamos ir dabar.

Prieš kelerius metus per Jurgines teko būti Alytuje, kur Jurgio atlaidai sutraukia minias jaunimėlio iš visų Alytaus apylinkės kaimų ir miestelių. Ten pat sutikęs seną dzūką, berods Mažeiką, paklausiau:

— DziedULI, pasakyk, paporyk, ką tai reiškia, kad šiandien daugelis bernų, mergų ir vaikų nešiojasi dažytus margučius, lyg būtų Velykos?

— Broliuk, pas mus, Dzūkuose, per Jurgines mergaitės, bernaičiai ir piemenys gauna bent po dvi pori margų kiaušinių. Jurginės — tai artojų, arkliaganių ir bandininkų didžioji šventė ir balius. Kiaušinių duoda, kad gyvuliai geriau rankotųsi. Dabar šio papročio mažiau laikomasi, bet seniau Jurgines bent smagiai švęsdavo mūsų jaunimas. Sako, šv. Jurgį reikia smagiai pagarbinti, kad jis nugalėtų piktąjį ligų, bado, maro ir kitų negerovių slibiną. Todėl būdavo nesigailima vaišių, aukų ir maldų.

Šiaulėnų apylinkėje Jurginės, kaip bažnytinė šventė, nebuvo švenčiamos, tačiau laukų darbų su gyvuliais čia niekas nedirbo. Kai paklausiau vieną senesnį žmogų, kodėl per Jurgines niekas nei aria, nei akėja, jis paaiškino:

— Mūsų parapijoj Jurginės bažnyčios nešvenčiamos, bet čia yra toks senovės paprotys: su gyvuliais sunkių darbų niekas nedirba, nes šv. Jurgis — gyvulių globėjas, o jo vardo diena — gyvulių šventė. Tą dieną, sako, gyvuliai meldžia šv. Jurgį, kad jis saugotų juos nuo ligų, piktų žvėrių, bado, nelaimių ir visų negerovių.

Šiandien čia žmonės to senovės papročio jau nesilaiko.

— Sakyki, kodėl per Jurgines daugelis gyventojų danginasi prisikrovę vežimus mantos iš vienos vietos į kitą?

— Matai, kaip jau iš seno įprasta, Jurginės yra lyg ir žemdirbių naujieji metai. Tą dieną seni nuomininkai išsikelia, o jų vieton atsikelia nauji. To papročio daugelis laikosi ir dabar.

Kai kuriais metais per Jurgines būna šaltas oras, toks jis ir šiemet. Kartais per Jurgines ir sniego kiek iškrinta. Kai Jurginių rytą vaikai dar miega išsižioję, kas nors, juos keldamas, taip pasako:

— Kelkit, vaikai, ar nematot, kas lauke darosi,— šv. Jurgis su širmiu atjojo!

— Bėkim pasižiūrėti šv. Jurgio širmio! — puola prie lango vaikučiai. Bėga prie vieno lango, bėga prie kito, bet kieme baltuoja tik neseniai pasnigtas sniegas, o raitelio niekur nematyti. Išbėgę laukan, visur apsižvalgę ir ten Jurgio niekur nepamatę, liūdnai grįžta į gryčią klausti, kur dingo šv. Jurgis su širmiu.

— Žiopleliai,— sako motina,— ar nematot, kad kieme baltuoja šviežiai iškritęs sniegas — tai ir yra šv. Jurgio širmis.

Keliaudamas po Biržų apylinkę, patyriau, kad ir čia per Jurgines, kaip ir per Velykas, dažomi kiaušiniai. Šv.

Jurgio dieną daugelis eina bažnyčion arba namie prie kryžių ir šv. Jurgio paveikslų meldžiasi prašydami gyvuliams sveikatos ir palaimos. Einantys bažnyčion neša už gyvulius aukų: kiaušinių, sviesto, mėsos ir gyvų gyvulių arba pinigų už parduotus gyvulius. Apie Jurginių aukas biržietė Ražienė taip pasakė:

— Nuo Jurginių gyvulius ganyti paima šv. Jurgis ir gano juos iki rudens. Rudenį iš šv. Jurgio gyvulius paima šv. Mykolas ligi pavasario saugoti. Taigi šv. Jurgis — vyriausiasis gyvulių ganytojas, todėl reikia jį tinkamai ir pamylėti.

Žemaitijoje, Tauragės apylinkėje, Jurginės būdavo didelė arkliaganių šventė ir kiaušinienės balius, kaip Sekminės piemenėlių. Arkliaganių baliui kaimo šeimininkės sudėdavo maisto, daugiausia kiaušinių, lašinių, sūrio, sviesto ir miltų. Šventės pavakarį kaimo bernai sueidavo kieman, kur yra jaunų mergaičių ar patogi baliui vieta, ir keldavo linksmas Jurginių vaišes. Mergaitės paruošdavo valgius, o berniokai parūpindavo alučio ir muzikantą. Pasilinksminti ateidavo ne vien arkliaganiai, bet ir šiaip kaimo jaunimas.

Kartą paklausiau seną žemaitį:

— Kad daug žinai, pasakyk, kodėl daugiausia statomos šv. Jurgio stutulėlės kryžiuose?

— Kas to nežinos. Šv. Jurgis kryžiuose statomas, kad sergėtų mūsų laukus ir sodybas nuo nelabų dvasių. Jis, niekam nematant, apjoja visus laukus, išvaiko visus nelabuosius ir vėl kryžiun atsistoja. Pakelių kryžiuose šv. Jurgis saugoja kelią nuo nelabųjų dvasių. Ten, kur žmonėms nutinka kokia didesnė nelaimė su gyvuliais, statomas kryžius su šv. Jurgiu.

— Seniau, pamenu, daugelis stengdavosi pirmą kartą gyvulius ganyklon išvaryti per Jurgines. Kokia to dalyko reikšmė? — klausiu senelį.

— Seniau pagal seną kalendorių per Jurgines jau buvo galima varyti gyvulius į lauką. Buvo tikima, kad šv. Jurgis, kaip gyvulių globėjas, per Jurgines pirmąkart varomus gyvulius į ganyklas saugos nuo vilkų ir nelaimių ar ligų. Seniau mergaitės ir rūtas stengdavosi darželiuose pasėti iki Jurginių, mat, sako, jos geriau auga ir gražiau žaliuoja. Būdavo tikima, kad geri metai būsią, jeigu gegutė pradeda kukuoti per Jurgines.

SEKMINĖS

SEKMINĖS — PIEMENŲ ŠVENTĖ

Seniau mūsų kaime Sekminės buvo didelė piemenų ir jaunimo šventė, kai kur bandininkų švente vadinama. Jau iš anksto prieš Sekmines bandininkai visi kartu pasidirbdindavo kuo gražesnį medžio kryžių ir pastatydavo jį savo kaimo gale, gražiausioje, visų mėgstamoje suėjimo vietelėje, kaip viso kaimo paminklą. Kryžiaus dienomis prie tų kryžių susirinkdavo visi kaimo gyventojai, didi ir maži, giedoti. Kokia intencija šie kryžiai buvo statomi, nepavyko sužinoti, nors jų yra dar ir dabar tiek Žemaičiuose, tiek ir Aukštaičiuose. Jei kaimas tokį kryžių jau turėjo iš seniau, kito nestatė, kol tas nenugriuvo, jį tik kasmet Sekminėms apkaišydavo ir išpuošdavo gražiausių gėlių vainikais. Kryžių statydavo su didžiausiomis linksmybėmis ir viso kaimo puota, kaip per vestuves. Tai vadinamasis bandininkų balius. Čia buvo visokių patiekalų, valgių ir gėrimų susinešdavo visi ir vaišindavosi visą dieną. Tai tikrai gražus senovės paprotys, nes jis — geras būdas taikai ir vienybei tarp kaimo gyventojų palaikyti.

Sekminės — tai piemenų šventė. Jau iš anksto prieš Sekmines piemenys turi užleistą ganyklos sklypelį, tyčia želdinamą Sekminių rytui. Sekminių rytą kiekvienas piemuo stengiasi kuo anksčiau atsikelti ir išginti bandą į tą gerai prižėlusią vietelę, kad karvės sočiai prisiganytų. Kiekvienas piemuo, išgindamas Sekminių rytą bandą, turėjo dūduoti dūdele, vadinama Sekminių rageliu. Tokią dūdelę piemuo pats Sekminėms pasidarydavo iš alksnio ar žilvičio, kartais, kad stipresnis balsas būtų, prie jos pridurdavo jaučio ragą. Piemenį, vėliausiai išginusį bandą, visus metus piemenys vadindavo spirgučiu. Apie tokį vėlyvą piemenėlį visi piemenys sužino iš jo dūdavimo Sekminių rageliu. Tada piemenys jį ne tik apšaukia spirgučiu, bet ir sudainuoja tam tikrą „Spirgučio dainą“.

Gerai priganę gyvulius, piemenys pasistengia kuo gražiau visą bandą apvainikuoti žolynais ir žaliomis beržo šakomis. Taip pasipuošia ir jie patys. Apie priešpiečius piemenys gena bandą namo, dainuodami ir Sekminių rageliais dūduodami. Kiemo vartuose juos iškilmingai pasitinka šeimininkė ir šeimininkas su gausiomis dovanomis:

pinigais, kiaušiniais, sviestu, sūriu ir pyragu. Dovanos duodamos tam, kad piemenys galėtų susiruošti balių, vadinamąją piemenų pautienę.

Tada piemenys susirenka į kurį nors kiemą, pasiskolina piemenų pautienės baliui indų ir eina į mišką. Miške susikuria didelę ugnį, o piemenės gamina kiaušinienę. Tokiam baliui daug ko ir nereikia, juk šaukštą, dubenėlį, puodelį kiekvienas piemuo turi savo. Prie piemenų dažnai prisideda bernai arkliaganiai ir šiaip kaimo jaunimas, tada atsiranda alučio arba giros, kartais ir muzikantai šiokie tokie. Baliaus šeimininkai — piemenys, kartais jie patys ir griežia savotiškais instrumentais: rageliais, dūdelėmis, švilpynėmis arba pliaukši liežuviu. Piemenės — baliaus šeimininkės, kiaušinienės kepėjos ir piemenų baliaus svočios. Taip visi linksminasi, puotauja, šoka, žaidžia ir dainuoja iki pavakarių. Bandos tą dieną piemenys nebegena. Gyvulius arba namie pašeria, arba patys šeimininkai po pietų kiek pagano.

Senu papročiu nuo Sekminių prasideda maudymosi laikas. Tai galima paaiškinti tuo, kad per Sekmines pašventinamas vanduo.

LIETUVIŠKOS SEKMINĖS

Buvo Sekminių išvakarės. Palėvenio miškuose linksmai skambėjo piemenų lumzdeliai ir garsus kerdžiaus ožragis. Piemenaitės pynė Sekminių vainikus ir skubiai vainikavo karves. Baigusios vainikuoti visą bandą, norėjo užkabinti vainiką ir jaučiui nors ant kaklo, bet piktas jautis mergaičių neprisileido. Jautį apvainikavo pats kerdžius. Piemenės kerdžiaus, kaip savo viršininko, kepurę apkaišė žydinčiomis gėlėmis.

Kerdžius ožragiu užgrojo pargintuvių maršą. Piemenys surikiavo bandą namo varyti. Piemenėlės dainavo: „Šiū

namo, šiū namo, duok tatulai pieno, o berniokam, kaip šuniokam, supuvusio šieno..." Piemenys, užrėkdami daininínkes, garsiai grojo lumzdeliais.

Ramus vakaras. Banda skęsta kelio dulkėse. Kaimo kryžkelėje mergaitės vainikuoja jaunimo kryžių. Prie kiemų stovinėja karvių melžėjos, nusitvėrusios milžtuves, laukia pareinančios bandos. Varydami bandą kaimo gatve, piemenys dainuoja šeimininkių sutiktuvių dainą: „Tetulyta gera buvo, dova sviesto, dova sūrio, duos kiaušinių ir lašinių..." Vainikais aptaisytos karvės iškilmingai žengia kaimo gatve. Šeimininkė pasitinka piemenis su dovanomis. Už gražų karvių papuošimą piemenys apdovanojami sūriais, kiaušiniais ir kitokiomis dovanėlėmis. Visi džiaugiasi, visi linksmi — nuostabus pavasario gražumas.

Sekminių rytas. Pavargę piemenys miega ligi pat priešpiečių. Nors kartą ir jiems šventė, nes paprastai sakoma, jog piemeniui šventės nėra. Šį rytą už piemenis karves gano suaugusios kaimo mergaitės. Prieš pietus sukilę, piemenys pereina viso kaimo kiemus, rinkdami visokių valgių piemenų pautienės baliui. Vieni nešasi ant pagalio pamovę milžtuvę, kiti eina skambindami ąsočiais, puodais ir dubenėliais. Apėję viso kaimo kiemus, geri lojikai piemenys susirenka visokio maisto gana nemažai, kad net per tris dienas nesuvalgo. Patogesniame kieme pasiprašo baliui vietos, pasitelkia virėjas ir puotauja visi — piemenys, piemenės ir kerdžius. Pavalgę dainuoja, šoka ir žaidžia. Kerdžius, kaip muzikantas, piemenims pagroja lumzdeliu. Rytmetį visi piemenys vėl susirenka į baliaus užbaigtuves. Kartu su piemenimis vaišinasi ir mergaitės, kurios už juos ganė karves.

Puponių kaimo jaunimas neturėjo savo kryžiaus. Visi kaimo bandininkai, mergos ir bernai, susitarę susidėjo po muštinėlį, kad Dievulis laimintų jų jaunas dienas, ir užsakydino kryžių Vidugiriuose kryždirbiui Gabrėnui, kuris šiai apylinkei yra padirbęs keletą labai gražių kryžių. Ne vienas tų kryžių dar ir šiandien tebestovi. Kaimo jaunimas visuomet Sekminių proga rengia bandininkų balių, bet, statydami savo paminklinį kryžių, ypač gražiai visi vaišinosi ir linksminosi, net visas kaimas dainomis ir muzika skambėjo.

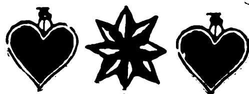
Kaime prie kiekvieno kiemo vartų ir gryčios durų stovi žali berželiai. Po Sekminių šventės vainikus senesni žmonės rūpestingai surenka ir vartoja visokiems gyvenimo

reikalams, pavyzdžiui, namams aprūkyti nuo perkūnijų ir audrų, nuo ligų ir kitokių negerovių, nuo kerėjimų ir piktų dvasių.

Per Sekmines bažnyčiose šventinamas vanduo. Šventu vandeniu apšlakstomi namai, sodai, daržai, laukai, gyvuliai, augalai ir žmonės. Per Sekmines pradedama maudytis. Per šią šventę šeimininkės verda varškėčius, pyragaičius ar ruginius virtinėlius ir kiekvienam valgytojui duoda suvalgyti po septynetą.

Ūkininkai per Sekmines apeina savo laukus. Po apžiūrėjimo kaimynas pas kaimyną užsuka į namus pasivaišinti ir pasikalbėti apie bendrus gyvenimo reikalus. Sekminėms kiekvienas pasigamina šiokio tokio raugo ir išsikepa ragaišio, kaip Velykoms ar kitoms didesnėms šventėms.

Vakare kaimo jaunimas susimeta kurian nors kieman, kur daugiau jaunų mergiočių, vakaroti. Vakaronės trunka ilgai, iki vieversiui pragystant. Jaunieji šoka, žaidžia, dainuoja ir groja. Tėvai ir vaikai ateina pasižiūrėti, dainų ir muzikų pasiklausyti.

PIEMENĖLIO DŽIAUGSMAI SEKMINIŲ RYTĄ

Apie piemenėlį „spirgutį“ ir jo ragelį...

Sekminių išvakarėse Kvietiškio piemenys parginė bandą namo ir vakaroja, lyg, rodos, jie miego nenorėtų. Miego jie, jauni, nori labiau negu kiti, bet gulti jie neina tyčia, kad nepramiegotų Sekminių ryto. Pramiegojai, išginei bandą vėliau už visus, ir visus metus tos apylinkės piemenėliai spirgučiu vadins. To nenori nė vienas piemuo, geriau visą naktį nemiega, kad tik „spirgutis“ nebūtų. Jei kuris ir prigula numigti, tai samdo kokį pusbernį, kad jį laiku pažadintų.

* * *

Vasaros vidurnaktis. Išėję kieman, stovinėja mieguisti piemenys ir klausosi, bene išgirs laukuose tolimą Sekminių ragelio tirliavimą. Tylu, dar negieda net vieversėlis.

Štai toli, toli pasigirsta tylus Sekminių ragelio balsas. Tuoj pradeda bruzdėti ir Kvietiškio piemenys, mat nenori būti „spirgučiai". Išsivaryti bandą anksti — tai dar niekis, bet reikia turėti ir Sekminių ragelį, nes kitaip kas gi žinos, kada piemuo karves laukan išsivarė. Tik spėjo piemuo galvijus laukan išvaryti, tuoj garsiai uždūduoja piemenų tirliavimo maršą.

* * *

Ankstyvą Sekminių rytą skamba visi pašešupiai Sekminių ragelių garsais. Tik vienas Šinkarių piemuo kažkodėl pasivėlino galvijus išvaryti. Kai tik jis išsivarė ir uždūdavo Sekminių rageliu, vargšą visi apšaukė, aprėkė „spirgučiu". Šinkariokas, vargšelis, tapęs „spirgučiu", net verkė ir visą dieną nevalgė.

Piemenėliui „spirgučiui" pajuokti dainuojamos tam tikros oliavimo dainelės. Kvietiškio piemenys, būdavo, dainuoja tokią dainelę:

Vai, Mariute, pamigai, pamigai,
Su degliuke gulėjai, gulėjai.
  Olia olia, olia-lia!
Su degliuke gulėjai, gulėjai,
Šunio skūrą klojėjai, klojėjai.
  Olia olia, olia-lia!
Patvorėliais vaikščiojai, vaikščiojai,
Šipulėlius rankiojai, rankiojai.
  Olia olia, olia-lia!
Iš to strioko be andaroko
Kiauleles išvarei, išvarei.
  Olia olia, olia-lia!

Dainuodami oliavimo dainelę, nykščiu brauko pasmakrę, kad išeitų ypač virpantis oliavimo balsas.

* * *

Sekminių rytą visose pakrūmėse žiburiuoja ugnelės — tai piemenys kepasi pusryčių pautienę. Kiaušinių, lašinių ir sūrio galą jiems duoda šeimininkė iš vakaro, kai pargena namo apvainikuotas karves. Duonos ir indų kiaušinienei pasirūpina patys, o išsikepti moka kiekvienas piemuo. Šeimininkas piemenis apdovanoja — duoda bent po kelis centus.

Per Sekmines ir karvėms balius, nes jos ganosi tam tikroje, vadinamojoje Sekminių pievelėje, kuri piemenų želdinama jau visą pavasarį Sekminių ryteliui. Apie priešpiečius visi piemenys varosi gerai priganytus galvijus namo raliuodami. Paskui jie visą dieną ilsisi arba žaidžia kur nors krūvon susibėgę. Jei kieno gyvuliai alkani nerimsta, tai jie pašeriami namie arba šeimininkai patys pagano.

PIEMENĖLIŲ ŠVENTĖ

Sekminės — didžioji piemenėlių šventė. Šeštadienį, jau nuo pat ryto, piemenėliai ganyklose pina vainikus karvėms vainikuoti. Tą vakarą nevainikuotų karvių niekur nematyti. Pavakary, saulutei už miško užsiritus, piemenėliai apvainikuotas karves gena namo.

Išpuoštos karvės lėtai žengia kaimo link. Didysis piemuo garsiai birbina alksnine birbyne, o piemenėlis ir mažieji piemenukai plonais balseliais rėkia:

Gaspadinė ant Sekminių
Prisivirė daug virtinių,
Mažų ir didelių.
Mažiems — maži,
Dideliems — dideli.
Tik nepykit, vaikai,
Ir dainuokit linksmai...

Kaimo kryžkelėje mergaitės vainikuoja lietuvišką kryželį, puošia jį gėlėmis ir kitais žalumynais Sekminių šventėms. Praeidami pro kryželį, piemenukai pagarbiai nusiima kepures ir palabina kryžiaus puošėjas:

— Padėk, Dieve, gražiai aptaisyti!

— Ačiū, vaikeli, už gerą žodelį,— atsako viena vainikuotojų.

— O-o, netinginiai ir vaikai, taip gražiai apipuošė karvutes, kaip svočiutes, tokioms jau net mūsų tvartai bus per prasti,— nusistebi kitos merginos.

— Kai yra iš ko vainikus pinti, nesunku ir vainikuoti. Kai numanai sūrį gausiąs, randi ir vainikams žalumynų. O ir jūs, melžėjos, už tokį karvių aptaisymą nepamirškite iš miesto lauktuvių,— derėjosi piemenukai.

Kaime, žaliais vainikais šlamėdamos, karvės skirstosi į savo kiemus. Apvainikuotas karves pamačiusi, šeimininkė pasirodo gryčios tarpduryje su Sekminių dovanomis piemenėliams. O piemenys, iš tolo pamatę šeimininkės rankoje boluojantį sūrį kaip žagrę, puola prie jos.

— Štai, vaikeliai, jums baltas sūrelis ir margi kiaušiniai už karvučių apvainikavimą,— tarė šeimininkė.

— O tai dėkui, močiute, o tai dėku, širdele. Ganysim, mylėsim mes tamstos karvutes,— dėkodami žadėjo piemenukai.

Tylus, ramus vakaras. Toli, girioje, kukuoja gegutė. Baigęs dienos darbus, bernas atsisėdo priesvirny ir rikdo armoniką. Kiemelis, švariai nušluotas ir smėliu pabarstytas, vilioja šokti. Šį vakarą nėra šokėjų, o ryt ir poryt jaunų porelių bus pilnas kiemelis.

Kaimyno bernas joja į ganyklą arklius ir linksmai dainuoja:

Oi, laukiu, laukiu šventos dienelės,
Labai pasiilgau savo mergelės.
Stovi žirgelis kieme pabalnotas,
Bijau močiutės, kad nesužinotų.
Stovi žirgelis prie kiemo vartų,
Bijau tėvelio, kad nesibartų...

Sekminių rytą šlama žali berželiai prie kiemų vartelių ir gryčių durų. Visais keliais ir vieškeliais vežimas paskui vežimą prisėdusių žmonių dundėdami lekia, dulka į miestelio atlaidus. Kelių kryžkelėse ir šalikelėse stypso nuo viršūnių iki žemės puošniais vainikais padabinti lietuviški kryželiai. Per Sekmines lietuviškas kryžius apvainikuojamas gražiau negu bet kada.

Miestelio turguje tūkstantinė minia mirguoja mirguliuoja lengvais vasariniais rūbais. Skaistūs kaimo jau-

nimo veidai sirpsta vasaros saulutės bučiuojami, raudonuoja it žemuogėlės pagiruży. Miestelio rinkoje stovi eilės palapinių, apie kurias daugybė žmonių susispietus. Palapinėse ant stalelių pilna margų margiausių „kiškio pyragų“, viliojančių piemenėlius ir kitus mažuosius. Čia ir gudriausiam vaikui sunku suprasti, ką pasirinkti. Vienam labiau patinka išmargintas pyrago arkliukas, kito akį vilioja krakmolinė lėlytė, ne vieną patraukia ir cukrinė marga paukštytė ar kokia meduolio širdutė. Jau toks įprotis, kad miestelio turguje kiekvienas — didelis ar mažas, senas ar jaunas — perka šiokį tokį lauktuvių pyragėlį. Seniau lauktuvių pyragėlių reikėjo, kad išsipirktum kaimo vartus, nes piemenys juos saugodavo ir be py- <...>* ir savo kiemo vartus piemenys atkelia už „kiškio pyragą“. Gal niekas taip nelaukia „kiškio pyrago“, kaip mažieji. Jie dėl jo kartais nemažai ir ašarėlių išlieja.

Po Sekminių atlaidų įprasta pakeliui užsukti kur nors pasikieminėti — Sekminių alučio išgerti, giminėlių ir gerų pažįstamų aplankyti, mielą žodelį šnektelėti. Tokie pasikieminėjimai mėgstami Aukštaitijoje, tačiau daugiau ar mažiau jie paplitę ir visame mūsų krašte.

Sekminių vėlyvą popietį jaunimas susiburia į linksmas kaimo gegužines ar šiaip vakarones pasišokti. Laukais nuaidi linksma vakarotojų dainelė:

Kai aš turėjau kaime mergelę,
Ėjau lankyti kas vakarėlį...

Beržytės miškelio Gegužinių aikštelėje jau sukasi viena kita porelė. Dundulio bernas, kaip geras muzikantas, armonika traukia pakrūmio polkutę ir protarpiais padainuoja:

Šokit, mergos, kad ir basos,
Čia ne purvai, čia ne rasos...

Linksminasi jaunimas, dūksta, net žalias beržynas skamba. Jaunimui Sekminės be gegužinės — tai ne Sekminės. Ne kartą prieš Sekmines esame girdėję jaunuosius sakant: „Šiandien ir rytoj gali nors visą dieną lyti, kad tik Sekminės būtų gražios“.

Per Sekmines ir senesnieji nesėdi užkrosny. Ūkininkai Sekminių vėlyvą popietį apeina laukus, kaip sakoma, ru-

* Laikraštyje praleista eilutė.

gelį lanko. Žaliomis rugių ir vasarojaus lauko ežiomis traukia linksmi kaimynėliai. Kartais susimeta pas kurį nors ir Sekminių alučio paragauti.

Taip lietuvis dabar švenčia vainikuotąsias Sekmines.

KAIP SEKMINES ŠVĘSDAVO PRIEŠ 70 METŲ

Sekminės — iškilmingiausia piemenų šventė

Gražiųjų senovės Sekminių papročių Aukštaitijoje, kaip ir visur, dabar jau mažai yra ištikę. Tiesa, ir dabar karvės apvainikuojamos beržų šakomis. Pakelėse kryžiai apkaišomi gėlėmis. Kiemų vartai, trobų prieangiai puošiami žaliais berželiais. Tai ir viskas, kuo Sekminės išsiskiria iš kitų švenčių.

Čia papasakosime, kaip rytų aukštaičiai Sekmines švęsdavo prieš 60—70 metų.

Palėvenio ir Šimonių miškuose skambėjo piemenų lumzdelių ryliavimas ir kerdžiaus ožragio balsas. Kai saulė krypo vakarop, pasigirdo kerdžiaus ožragio rauda:

— Triū-riū-riūū, nerandu piemenų! — taip šaukiami piemenys.

— Ūū-ūū-ūū! — atsiliepė visuose miško kampuose piemenys.

Tuoj visi piemenys subėgo prie savo kerdžiaus, lyg gaisras būtų ištikęs. Mat vaikai jau ne kartą gavę paragauti skaudaus kerdžiaus botago.

— Vaikai, meskit šalin lumzdžius ir birbynes, saulė jau vakaruose — laikas karves vainikuoti,— rikiavo piemenis piktas kerdžius.

— Gerai, dėde, ligi saulės laidos bus visos su vainikais, ir dėdės kepurę apvainikuosim!

Žaibiškai nubėgo vaikai į beržynėlį šakų pasilaužti. Vieni pynė vainikus, kiti juos maustė karvėms ant ragų.

— Va-rykit, va-rykit, va-rykit namoo! — kerdžius ožragiu rikiavo bandą žygiui.

Varydami bandą namo, berniukai grojo lumzdeliais, o mergaitės plonais balseliais traukė piemenų Sekminių dainelę:

Gaspadinė ant Sekminių
Prisivirė daug virtinių,
Mažų ir didelių.
Dideliems — dideli,
Mažiesiems — maži.
Tik nepykit, vaikai,
Ir dainuokit linksmai...

Bandos laukia melžėjos su milžtuvėmis ir šeimininkės su dovanomis.

— Šiū namo, šiū namo, duok tetulei pieno! — dainavo piemenys, varydami karves į kiemus.

Bandą parginus, kaime kilo didžiausias triukšmas ir klegesys, kaip miestelio atlaiduose: piemenys birbino birbynes visokiais balsais, vienas per kitą šaukė, rėkė rikiuodami karves.

Gale kaimo mergaitės vainikavo jaunimo kryžių. Kiemai nušluoti ir geltonu smėliu pabarstyti. Tarpvartės ir trobų prieangiai beržiukais išpuošti. Ramų vakarą vainikuoti piemenys ir jų viršininkai vaikštinėjo pakiemiais lyg kokie vestuvininkai ir liurlino lumzdžiais ir birbynėmis.

Gražų Sekminių rytą visi keliai ir keleliai pilni keliaujančių bažnyčion.

Jau gerokai prieš Sekmines kaimo bandininkai, mergaitės ir bernai, susimetė po muštinį ir nutarė pasistatyti naują kryžių. Nuėję pas garsiausią tos apylinkės Migonių kaimo kryždirbį Dagį, pasakė:

— Imk kiek nori, bet Sekminėms padirbk mums kryžių gražių gražiausią!

Dagys dirbdavo gražius kryžius. Jo kryžių dar ir dabar nemaža matyti Šimonių ir Kupiškio apylinkėse.

Per Sekmines kaimo jaunimas šventino savo kryžių ir kėlė vadinamąjį bandininkų balių. Bandininkai turėjo savo laukelius ir pasėlius arba bandas, iš kurių susitaupydavo dalį arba pasogą, o kitą dalį sunaudodavo bendram pasilinksminimui — Sekminių baliui.

Sekminių rytą dalis piemenų ir kerdžius išsivaro bandą. Pora piemenų ir pora piemenių, gerų prašytojų — lojikų, atleidžiami nuo ganymo. Jie pereina viso kaimo trobas ir susirenka piemenų baliui valgių. Toks valgių rinkimas vadinasi piemenų melstuvės. Melstuvininkai, įėję gryčion, nuolankiai pasveikina šeimininkę ir kalba tam tikrą melstuvių prašymo kalbą:

— Motute širdele, žadėki nors kokią dalelę piemenėlių melstuvių. Gal turi kokį kiaušinėlį, lašinių spirgelį, sviesto kruopelę ar duonos kumpelį...

Jei ir dailiu liežuvėliu nieko negali išloti, gudrios prašytojos moka ir ašarėles parodyti, bet dovanų turi vis tiek gauti. Visai neduodančių beveik ir nebūdavo, nes tikima, kad tos, kuri nieko neduos piemenų baliui, karvės mažai pieno duosiančios. Šykštuolės šeimininkės karves po švenčių piemenys apvainikuoja šiaudiniais vainikais ar kelmą pririša prie jų ragų ir varo per kaimą išjuokdami. Gavę gerų melstuvių dovanų, vaikai eina kitan kieman dainuodami:

— Tetulytė gera buvo — davė sviesto, davė sūrio, duos kiaušinių ir lašinių, trelelia lylia lia...

Pavakary visi piemenys ir jų kerdžius sueina kur patogesnian kieman. Čia stovi ilgiausi stalai, ir už jų susėda piemenys su savo viršininku. Kartu su piemenimis ateina pasivaišinti ir mergaitės, kurios rytoj varys už juos gyvulius ganyti. Jos vadinamos rytelninkėmis. Kiekvienas piemuo atsineša savo kasdienį dubenėlį ir šaukštą. Turi visi ir savo muzikas: dūdas, lumzdžius ir birbynes.

Stalan pirmiausia padeda Sekminių valgį — virtinius. Kiekvienam piemeniui duoda po septynis virtinius, tuo primenamos Sekminės. Kai jau virtiniai ant stalo, vaikai šaukštais barškina dubenėlius, groja lumzdeliais ir dainuoja:

Gaspadinė ant Sekminų, rita ta, rita ta!
Prisivirė daug virtinių, tad rid rita ta!

Paskui visi valgo kaušinienę, sūrio ir kitų valgių. Pavalgius prasideda piemenų šokiai.

Rytmetį piemenys miega. Už juos karves ganyti išsivaro mergaitės, rytelninkės, ir gano iki pusryčių.

Išsivarydamos karves ganyklon, rytelninkės dainuoja rytelninkių išginimo dainą:

Anksti rytą keldama,
Par dvarėlį eidama,
Girdėjau, regėjau —
Gegutėlė kukavo...

Ir ganydamos mergaitės visą laiką dainuoja, siaučia. Gyvuliai, beveik neprižiūrimi, ganosi pievose ir laukuose, todėl ir priėda, kad vos paeiti gali. Priganiusios karves, mergaitės dainuodamos varosi bandą namo. Netoli kaimo jos garsiai užtraukia sutartinę.

Oi, rytėlio, rytėlio,
Ieško brolis žirgėlio...

Tada moterys, išbėgusios kieman, šaukia:

— Rytelninkės karves parsivaro, liekit vandeniu, kas tik galit, liekit — karvės daugiau pieno duos!

Šeimininkės ir melžėjos, pasisėmusios milžtuves šalto vandens, laisto rytelninkes iš visų pusių.

— Tai pieno pienelio bus kaip vandenėlio! — džiaugiasi jos.

Seni žmonės ne tik stebėdavo, kaip jaunieji linksminasi, bet jie turėjo ir savo pramogų. Viena tokia senųjų linksmybė — rugelių lankymas. Rugelių lankyti visi kaimo ūkininkai eidavo Sekminių popietę. Jie apeidavo ežiomis visus laukus dainuodami, kad rugeliai geriau derėtų, tada susėsdavo pievelėje, moterys atsinešdavo užkandžių, o vyrai gėrimų ir vaišindavosi visi bendrai.

LINKSMOS AUKŠTAIČIŲ SEKMINĖS

Aukštaitijoje per Sekmines ir dabar galima pastebėti būdingų tos šventės senovės papročių, o seniau jų būta dar daugiau.

Sekminių išvakarės. Žaliuose miškeliuose gegutė kukuoja, o piemenėliai linksmai raliuoja. Prieš saulėlydį braška, traška visi Pašventupio miškai — tai piemenys žalių beržėlių šakomis karves vainikuoja. Tą vakarą nevainikuotų karvių niekur nepamatysi.

Saulei leidžiantis, apvainikuoti galvijai pareina, paršlama iš ganyklų. Linksmi piemenėliai parlydi galvijus dainuodami, dūduodami:

Gaspadinė ant Sekminių
Prisivirė daug virtinių...

Gale kaimo mergaitės vainikuoja jaunimo kryžių. Sekminėms apvainikuojamas toks kryželis gražiau negu bet kada.

Visame kaime puošniai beržeiais aptaisyti vartai, kiemų prieangiai. Darželiai pabarstyti geltonu smėliu, kiemelis švariai nušluotas ir sutvarkytas, kaip jaunamartės laukiant.

Piemenėliai niekados taip gražiai nepasitinkami, kaip tą Sekminių vakarą. Ties kiekvienu kiemu šeimininkės laukia piemenėlių su sūriais ir kiaušiniais — tai dovanos už karvių išpuošimą. Rytoj juk nepaprasta diena — didžioji piemenų šventė.

Sekminių rytą vieni piemenys išsivaro karves į ganyklą, o kiti pereina visą kaimą, rankiodami piemenų baliui užkandžius. Tai vadinama piemenų melstuvėmis. Įėję trobon, tokie melstuvininkai tuojau pripuola prie šeimininkės ir įvairiais būdais kaulija iš jos dovanų:

— Motule širdele, būk gerutė, žadėki nors kokią dalelę mažiems piemenėliams, didiems vargdienėliams. Duoki po kokį kiaušinėlį ar lašinių spirgelį. Įdėki, negailėki ir sviesto nors kruopelę. Kas piemenėliams duos, tam karvutės šimteriopai atiduos...

Mokėdami gražiai prašyti, gauna šio to net iš šykščiausios šeimininkės.. Jeigu kuri šeimininkė nieko piemenų baliui neduoda, tokios karvę piemenys apvainikuoja šiaudų vainikais ir varo per visą kaimą.

Šventadienio popietį kerdžius ir piemenėliai sueina į kurį nors kiemą, susėda aplink ištiestus stalus kaip vestuvininkai, ir prasideda linksmosios piemenų kiaušinienės vaišės. Stalan pirmiausia paduodamas įprastas aukštai-

čių valgis — virtiniai, paskui — kiaušinienė, sūris su sviestu ir kt. Po pietų kerdžius groja, o piemenys su piemenėmis šoka. Taip viso kaimo vaikučiai linksminasi iki sutemų.

Antrą Sekminių dieną karves ganyklon išsivaro suaugusios mergaitės. Per šią šventę piemenys pailsi ir daugiau pamiega, o kiti eina į bažnyčią pasižmonėti.

Apie priešpiečius mergaitės parsivaro karves namo. Šeimininkės ir karvių melžėjos didžiąsias piemenes pasitinka su milžtuvėmis, pilnomis šalto vandens. Ties kiemo vartais jas aplaisto apsčiai, kad beveik nerastum sausos vietos. O vis tai daroma, kad karvės daugiau pienelio duotų ir ganyklos vasarą neišdžiūtų...

Sekminėms jau nuo senų laikų Aukštaitijoje ir kitur statomi gražūs kaimo jaunimo, arba bandininkų, kryžiai. Kryžių statymo proga ir šiaip visuomet per Sekmines būna jaunimo sudėtinės vaišės. Tada vaišinamasi visų suneštais pyragais, alučiu ir kitomis Dievo dovanėlėmis. Tokias vaišes jaunimas susiruošia iš savo bandininkų laukeliuose užaugintų javų. Ankstesni tarpusavio nesusipratimai išblėsta prie šventinio stalo. Linksmas kaimo jaunimas, pamiršęs vargus ir rūpesčius, šoka, dainuoja — linksminasi iš širdies.

Senieji kaimo ūkininkai, vyrai ir moterys, Sekminių popietę eina po laukus pavaikštinėti, kaip sakoma, rugelių lankyti. Jie aptaria įvairius ūkinius reikalus, apžiūri savo ir kitų laukus. Susirinkę kokioj parugės pievelėj, pasideda šiokio tokio užkandžio ir gėrimėlio, pasivaišina visi kartu. Laukais nuaidi linksma rugelių lankytojų dainelė. Jei rugelių nelankysi ir vyneliu nelaistysi, menki rugeliai užaugs, sako linksmas aukštaitis. Tad rugelių lankymas per Sekmines buvo būtinas.

Taip lietuvis švenčia linksmą pavasario šventę — Sekmines.

KUPIŠKĖNŲ SEKMINĖS

Karvių vainikavimas

Senesni kupiškėnai dar atsimena, kad maždaug prieš 70 metų šios apylinkės kaimuose Sekminės būdavo švenčiamos su tam tikromis apeigomis ir linksmybėmis. Tai buvusi ypatinga piemenų šventė.

Sekminių išvakarėse piemenys pargenamą namo bandą apipuošia, apvainikuoja beržėlių ir purienų vainikais. Jaučiams apipina ragus arba prie ragų pririša aukštus beržėlius. Karvėms užkaria ant kaklo arba ragų beržėlių šakų vainikus. Kerdžių, kaip piemenų viršininką, ypač gražiai apipuošia vainikais, o piemenaitės, išaudusios margą juostą, sujuosia jo ilgus baltos drobės marškinius ar trinyčius. Piemenys savo kepures apsikaišo žydinčiomis gėlėmis, o ant pečių užsideda po didelį vainiką. Piemenėlės gražių gėlių vainikais pasipuošia savo galveles.

Pavakary iškilmingai, su muzika ir dainomis gena bandą namo. Kerdžius garsiai dūduoja ožragiu, piemenys pritaria mediniais lumzdeliais, o piemenaitės sutartinai dainuoja senovės piemenų Sekminių dainą.

Pamažu pareina, paršlama banda, linksmai baubdama, vainikais apipuošta. Bandą pasitinka prie kiemų vartų ne tik melžėjos, bet ir šeimininkės su piemenų dovanomis — Sekminių kiaušiniais, kurie jiems duodami už gražų karvių apvainikavimą. Jei kuri šeimininkė šykšti ir nieko piemenims neduoda, po Sekminių piemenys tos šeimininkės karvei pririša kelmą prie ragų ir taip išpuoštą varo per kaimą. Retai kuri šeimininkė piemenų neapdovanoja, nes seniau buvo tikima, kad tada karvės maža pieno duosiančios.

Melstuvės

Sekminių pirmą dieną kerdžius tris keturis piemenis, gerus lojikus ir dailiakalbius, paskiria eiti kaiman melstuvių rinkti. Melstuvėms susidėti piemenys ir piemenės nešasi krepšius, puodus ir lauknešėlius. Jie pereina visą kaimą, neaplenkdami net mažos grytelės, jei tik jos gyventojas turi nors ožkelę ar karvę. Įėję gryčion, šeimininkei pabučiuoja abi rankas ir taip prašo:

— Motuta, žadėki nors kokių dalalį piemenėlių malstuvan, gol kiaušinėlį ar lašinių spirgėlį, jei ne lašinių spirgėlį, tai bant duonos abrakėlį!

Kartais kokia gudri šeimininkė, norėdama patirti, ar moka vaikučiai prašyti, ne tik nieko neduoda, bet ir nežada. U. Juodakienė, dabar jau 76 metų senutė, kai dar buvo piemenėlė, užėjo pas kaimynę ir prašo melstuvių. Šeimininkė jai ir sako:

— Tai kū gi aš čia tau duosiu, kad tu dar maža piemenėlė!

Kai ėmė piemenėlė graudžiu balseliu, net su ašaromis raudoti, gavo gerų melstuvių, tokių net gudriausias piemuo nebūtų išlojęs. Paprastai nėra tokios šeimininkės, kuri piemenims melstuvių neduotų. Vaikams labai įkyriai prašant ir vis šeimininkei rankas bučiuojant, net šykščiausioji šeimininkė dribtelėja riebų ir skanų melstuvių kąsnelį. Gudresni vaikai tyčia moka graudžias ašarėles parodyti, jei kartais dailiu liežuvėliu šeimininkės neįveikia. Gavę dovanų, džiaugdamiesi, vaikai išbučiuoja šeimininkei rankas ir bėga toliau, garbindami gerą šeimininkę, kad ir kiti kaimynai girdėtų. Taip vaikai pereina visą kaimą, po truputį prisirinkdami visokio valgio. Visos šeimininkės gerai žino, ko reikia piemenų melstuvėms. Daugiausia duoda kiaušinių, sūrių, lašinių, sviesto, miltų ir duonos. Vakare, kai piemenys pargena karves namo, piemenės pereina kaimą, pasirinkdamos melstuvių baliui pieno.

Pas kurį nors ūkininką piemenys išprašo savo melstuvių baliui vietos. Daug jiems nereikia — keleto ilgų stalų valgiams gaminti ir nemažo kiemo pašokti. Jie pasisamdo šeimininkę, piemenų baliaus virėją, kuriai mergaitės ir piemenėlės padeda valgius gaminti ir piemenis vaišinti. Svarbiausias piemenų baliaus valgis — kiaušinienė. Be to, čia dar gaminamas kupiškėnų valgis — virtiniai, kurie padaromi iš tešlos ir verdami ypatingu būdu ant šiaudų. Neapsieina piemenys ir be gėrimų: jei patys ir negeria, tai bent jais pavaišina savo kerdžių ir svečius.

Sekminių išvakarėse piemenys karves pargena labai anksti ir renkasi į melstuvių balių. Eidamas melstuvių baliun, kiekvienas piemuo nešasi savo kasdienį molinį dubenėlį ir medinį šaukštą. Pavakare, visiems susirinkus, sėdama už stalo. Pirmiausia kiekvienas piemuo gauna septynis virtinius. Prieš pradėdami valgyti, piemenys dainuoja:

Gaspadina unt Sekminių
Prisivira daug virtinių.

Paskui valgoma kiaušinienė, sūriai ir visi kiti valgiai. Pavalgę piemenys dainuoja, groja dūdelėmis ir šoka. Paprastai kerdžius būna piemenų baliaus muzikantas. Jis groja paprastu ožragiu su keturiomis skylutėmis. Bet kai jis gerai užgroja, tai nė viena muzika negalėtų lygintis, net kelintame kaime girdėti. Piemenys irgi mokėdavo groti lumzdeliais ir skudučiais. Jei kartais kerdžius visai prastas muzikantas, tai piemenys ką nors pasisamdo.

Piemenų balius ir linksmybės trunka iki vidurnakčio. Rytmetį piemenys migdomi iki vėlyvų pusryčių, už juos bandą gena suaugusios mergaitės. Vidurdienį vėl visi piemenys subėga melstuvių baliaus kieman baigti valgyti vakarykščių likučių.

„Rytogonas“ (Rytagonės)

Sekminių rytą visi piemenys miega beveik iki priešpiečių. Už juos rytelio paganyti karves varo suaugusios mergaitės labai anksti, beveik naktį, dar vieversėliui negiedant. Jos išgena gyvulius laukan vienu laiku, dainuodamos tam tikrą rytagonių dainą:

Unksti rytų keldama,
Par dvarėlį aidama,
Girdėjau, regėjau —
Gegutala kukovo.
Ne geguta kukovo,
Motynala dūsovo —
Ugino, migdino
Savo mielų dukralį.

Unksti rytų keldama,
Par dvarėlį aidama,
Girdėjau, regėjau —
Karvelalis burkovo.
Ne karvėlis burkovo,
Tavutėlis dūsovo —
Ugino, migdino
Savo mielų sūnėlį.

(Padainavo *U. Juodakienė*)

Nusivariusios ganyklon karves, mergaitės vėl dainuoja tam tikrą raliavimo dainą, kad karvės geriau ėstų ir ramiau ganytųsi:

1. *Karvytas mono, bulbaralio!*
   Žalios žolalas myniotojytas.*
2. *Ėskit, nebėkit, bulbaralio!*
   Žalios žolalas nemyniokit.

* Po kiekvieno posmo refrenas: „Bulbaralio, bulbaralio ralio!“

9*

3. *Ėskit, karvytas, po dumblynį,*
Neškit pienelio po puodynį.
4. *Karvytas mono, bulbaralio!*
Ustovo snaudoliaus vadžiotojytas.
5. *Ustovas užmiega, bulbaralio!*
Karvytas palieka.
6. *Ustovas pabunda, bulbaralio!*
Karvyčių nerunda,
Bulbaralio, bulbaralio ralio!

(Padainavo *U. Juodakienė*)

Sekminių naktį kaimo bernai irgi nemiega, jie ganančioms mergaitėms neprašomi eina talkon. O surasti mergaites nesunku, nes jos nuolatos dainuoja, šūkauja, net visi laukai ir miškai skamba, aidi jų dainomis. Kad ir kaip būtų išvargęs bernas artojas, vis tiek rytagonių naktį negali ramiai miegoti, traukia pas bandą su rytelninkėmis pasiausti. Kartais, sako, nepatingi nueiti net per tris laukus, jeigu oras ne per bjauriausias. Taip kaimo jaunimas susiburia lyg į kokias vakarones ar gegužines. Taigi rytelio ganymas būdavo ne tiek gyvulių ganymas, kiek tam tikras jaunimo pasilinksminimas. Gyvuliai dažniausiai laisvai sau klajodavo po visus plačius kaimo laukus, o jaunimas kur pakrūmėje, prie laužo, linksmai ūžė užmiršęs, kad eina ir piemenų pareigas.

Kad linksmiau būtų, bernai, eidami rytelio, atsinešdavo ir muzikų, šaltekšnio lumzdelių ir uosio skudučių. Kiti neblogus skudučius mokėdavo pasidirbti ten pat, miške, iš storos žolės, vadinamojo skudučio kamblio, o lumzdelius — iš alksnio ar gluosnio luobo. Girioje kuo kitu taip gražiai ir nepagrosi, tik lumzdeliais, skudučiais ir ožragiu. Tokia senovės muzika pas kupiškėnus dar ir šiandien kai kur skamba. Valgių ir gėrimų rytelninkams irgi nestigdavo. Mergelės, išsivarydamos karves, gaudavo ir šeimininkės po sūrį ir vagonę sviesto ar varškės. Berniokai irgi ateidavo nedyki: atsinešdavo užantyje buteliuką kokio skystimėlio.

Jaunimas, susirinkęs prie degančių laužų, dainuodavo, grodavo, šokdavo, vaišindavosi, vainikus pindavo ir šiaip visokių juokų prasimanydavo. Rytagonės — tai tikra senovės jaunimo pavasario šventė.

Mėgstamiausias rytelninkų pasilinksminimas būdavo „vestuves kelti“, „snaudalę“ ir „Uošvelę“ žaisti. Iš visų

mergaičių išrinkdavo vieną kurią gražiausią „jaunąją“, o iš visų bernų — vieną „jaunikį“ ir vaidindavo vestuves dainuodami:

Unt kolno rugiai,
O pakalnaj kviečiai.
Žėnik mani, tatušėli,
Šitam rudenėly.

Kai būsiu ženotas,
Tai būsiu bagotas:
Niekur vienas nevažiuosiu
Ba savo draugėlas.

Neimk labai geros,
Bus tau šauni žmona.
Raiks pirkt zarkolalis,
Vaksavot kamošiai.

Neimk labai gražios,
Ba išsipustėsi:
Bus darbai nedirbti,
Prė počiai sėdėsi.

Neimk labai sanos,
Ba bus daug bunkietų,
Pabaigus veselių,
Raiks iškėlt ir pietus.

Neimk labai prastos,
Bus tau prasta žmona.
Gėda bus pasrodyt
Su ju geriem žmonam.

Išsirink margoitį
Iš pulkėlio vienų,
Kad liptų širdala,
Kaip madus unt sienų.

(Padainavo *O. Mažeikienė*)

Kitos mergaitės apsitaiso vestuvių pamergėmis. Galvas pasipuošia vainikais su ilgais kasnykais, o kasnykai ne šilkiniai, o iš beržo plonųjų šakelių su lapais. Rytelninkų vestuvių apeigos atliekamos panašiai kaip kad seniau būdavo tikrosios kupiškėnų kaimo vestuvės, tik juokingai. Po visų vestuvinių apeigų — po marčios pirkimo, nuvainikavimo, gaubtuvių ir marčios šokinimo — „jaunuosius“ veda klėtin sugultuvių, kur vietoj tikros klėties iš medžių šakų padaroma tam tikra palapinė. Paskum esti „jaunųjų“ keltuvės, ir taip baigiasi rytelninkų vestuvės.

Rytelninkių ganymu ūkininkai nesidžiaugdavo, nes besilinksmindamos mergaitės gyvulių visai nežiūrėdavo, kartais jos net nežinodavo, kurio kaimo laukuose jų gyvuliai atsidūrė. Gyvuliai, laisvai besiganydami po visus kaimo laukus ir pievas, nuėsdavo ir išmindavo ne tik želdinamas lankas, bet ir javus. Rytelninkių ganomų gyvulių, sako, niekas neturėdavo teisės užgriebti ar už pa-

darytą žalą reikalauti atlyginimo, nors ir viso kaimo bandą rastų savo javuose besiganančią. Sekminių rytelį padarytos visos skriaudos dovanojamos, nors ir didžiausios jos būtų. Toks jau čia senovės paprotys. Dėl to kai kurie ūkininkai Sekminių naktį negalėdavo miegoti, jie saugodavo savo laukus ir pievas nuo gyvulių.

Gerai prisilinksminę, bernai išsiskirsto kas sau namo. Rytelninkės, panašiai kaip ir piemenys, apipuošia karves vainikais. Aptaisiusios karves, gena bandą namo. Varydamos gyvulius per lauką, jos dainuoja:

Kai tėvelis sūnų augino,
Dėl kokios panalas nežino.
Kai miški medėliai tarp savi kalbajo,
Kai vėjėlis pūta, lapėliai mirgėjo.
Kaip ryto rasa priklojo,
Taip linksmai paukštėliai gėdojo.
Tykumai rytėlio, dėnalas gražumai,
Kai saulala taka, rundasi skaistumai.
Už ežerėlio gojėlis,
Pagal lunkas, pievas upėlis.
Tin žolala žydi, medžius lopais rado,
Voikščiojo bernėlis ir ti atsisado.
Soldų mėgėlį mėgojo,
Apė panytalį sapnovo.
Pabudys iš miego, pojėma strėlbalį,
Aidamas kelaliu, sutiko panalį.
„Kas tujai esi, taip graži,
Pazvolyk artintis prė savi."
Ar ti ugnis šviečia, ar mon taip pasmota,
Kad šaly šonėlio strėlbalį pastota.

(Padainavo *M. Krupelienė*)

Atsivariusios bandą arčiau kaimo, mergaitės, kad visi žinotų, jog rytelninkės jau čia pat ir tinkamai pasirengtų jas sutikti, uždainuoja visa gerkle rytelninkių sutiktuvių dainelę:

Oi rytėlio, rytėlio
Ieško brolis žirgėlio.

— Oi panala, panala,
Ar nematai žirgėlio?

— Mačiau tavo žirgėlį
Mono rūtų daržely.

— Oi panala, panala,
Kų iškodos padora?

— Rūtų, matų pamyna,
Lelijėlį palaužė.

— Oi panala, panala,
Kiek tie brungūs žolynai?

— Rūtai, matai du šimtai,
Lelijėlai trys šimtai.

Dėk šimtelius unt stolo,
Vėsk žirgėlį iš dvoro.

Verkia brolis pinigų,
Žving žirgėlis avižų.

Neverk, broli, pinigų,
Duok žirgėliui avižų.

(Padainavo *M. Krupelienė*)

Tada visi šaukia:

— Rytėlninkės parsivoro, liekit undeniu!

Vyrai ir bandininkai rytelninkes sveikina triukšmingai šaukdami, o šeimininkės stengiasi jas aplieti iš milžtuvių šaltu vandeniu, kad karvės pieningesnės būtų. Mergaitės suvaro galvijus į gurbus ir, prieš išsiskirstydamos namo, sudainuoja paskutinę dainą:

Aisma laukan pažiūratų,
Kurs vėjėlis pučia.
Pučia rytų, pučia pietų,
Pučia vakarėlio.
Trijų valsčių barnužėliai
Vienu keliu jojo.
Kai prijojo prė daržėlio,
Strapt ir apsistojo.
Aisma, sasas, į daržėlį,
Kur žalios rūtalas.
Žalias rūtas skinsma,
Vainikėlį pinsma,
Žalių rūtų vainikėlį
Unt galvalas dasma.

(Padainavo *M. Krupelienė*)

Mergaitės, padainavusios šią dainą, išsiskirsto. Taip baigiasi linksmasis Sekminių rytelis. Vėliau mergaitės ir kaimo bernai suruošia bundinykų pautienę, panašiai kaip ir piemenys.

Kupiškėnuose dabar Sekminių rytelio mergaitės jau niekur nebegano. Šis paprotys ne pats išnyko, bet visi ūkininkai nutarė mergaičių nebeleisti rytelio ganyti, nes jos, blogai ganydamos, padarančios daug nuostolių pie-

vose ir javų laukuose. Nors rytagones ir uždraudė, bet Sekminių piemenų melstuvių baliai išliko po senovei. Tik vėliau baigėsi ir piemenų baliai.

Bundinykų pautienė

Sekminių antrą dieną esti kaimo bundinykų pautienės balius. Bundinykais vadinosi bernai artojai, kurie tada laukus jaučiais ardavo. Tokie bundinykai kartais turėdavo savo pasėlių, vadinamųjų bundų, nors kartais jie būdavo vaikai tų pačių tėvų, kurių laukus arė. Samdininkai taip pat turėdavo savo ūkininko laukuose pasėlių, arba „bundų", kurios buvo išsideramos kaip algos dalis. „Bunda" nuo žodžio „bundala" — kepalėlis pyrago.

Bernai, panašiai kaip ir piemenys, pereina kaimą pasirinkdami sūrių, kiaušinių, lašinių ir kitokių valgių bundininkų baliui. Bernai ir pusberniai valgius rinkdavosi atskirai. Bernai mokėdavo pusbernius apgauti ir susirinkti daugiau valgių arba kai ką nukniaukdavo ir iš savo šeimininkių.

Bundininkų baliaus viešnios ir šeimininkės būdavo visos kaimo mergaitės. Čia būdavo didesnis ir linksmesnis pautienės balius negu piemenėlių. Bernai turėdavo gėrimų ir muzikantą. Kaimo jaunimas, susirinkęs didesniame kaimo kieme, valgo, geria, šoka, groja, dainas dainuoja ir linksminasi. Taip visi linksminasi visą dieną ir naktį. Pasilinksmiiniman ateina ir kitų kaimų jaunimas.

Sekminėms dažnai būdavo statomi gražūs kaimo jaunimo, arba bundininkų, kryžiai, kurių ne vienas dar ir šiandien tebestovi su užrašu: „Bundinykų kryžius". Tokius kryžius seniau turėdavo kiekvieno kaimo jaunimas.

Mergaitės, nors vaišindavosi ir linksmindavosi kartu su berniokais bundinykų baliuje, švęsdavo Sekmines ir atskirai. Dviejų ar daugiau gretimų kaimų mergaitės, būdavo, susiburia kur nors gražiame kalnely prie kaimų laukų ribos ir linksminasi sau vienos: pina vainikus, dabinasi gėlėmis, buria savo ateitį ir laimę. Nusibodus žaisti, seka pasakas, dainuoja sutartines ir šiaip paprastas daineles, šoka šokius su dainomis. Ypač mėgdavo šokti „Čiūtytę", „Snaudalę" ir „Piršlelį".

Rugelių lankymas

Senesni kaimo žmonės, vyrai ir moterys, visuomet per Sekmines eidavo į laukus „rugėlių lunkytų". Gražaus

šventadienio popietį vaikščioja ūkininkai, apžiūrinėdami savo ir kaimynų rugius. Paskum visi susitelkia į būrelius ir suvirsta parugės dailioje pievelėje pailsėti. Senieji apsieina be didelių linksmybių. Jie pasišneka apie kasdienius ūkininkų reikalus, daugiausia apie apžiūrėtus javus. Pasakojasi, kas kokiu laiku ir kokiu oru žemę arė, tręšė ir sėjo rugius. Kad linksmiau būtų, kartais užtraukia vieną kitą dainelę. Daugelis ūkininkų Sekminėms turi pasidarę saldaus alučio. Alučiu pasivaišinti pasitelkia ir vieną kitą gerą kaimynėlį, taigi išeina šioks toks ir ūkininkų Sekminių balius. Ta proga, būdavo, susitaiko kaimynai, kurie tarpusavy nesugyvena, arba moterys, kurios liežuviais plakasi.

Jeigu per Sekmines rugius aplankai, sako, javų laima ir branda didesnė esti. Kai kas savo laukus apeidavo ir pašventindavo net su kunigu.

Jaučių badynės

Seniau, prieš kokius 60 metų, visi kupiškėnai arė ir akėjo laukus jaučiais. Kiekvienas kiemas laikė bent vieną ar du jungu ariamų jaučių. Pavasarį, žolei pažėlus, bundininkai artojai tyčia juos gerai atliuobia, kad tik stipresni jaučiai būtų badynėse. Kartais savo jaučius taip atpeni, kad sakoma: „Nors gulėk jaučiui ant sprando".

Per Sekmines arba pirmąjį sekmadienį po Sekminių kaimo bernai artojai visuomet surengia tam tikras jaučių badynes, kurios žinomos tik Kupiškio apylinkėje. Pradedant Sekminėmis, paskum tokios badynės jau rengiamos visą vasarą kiekvieną šventadienio popietį visuose kaimuose.

Šventadienio popietį kiekvienas artojėlis, pasirinkęs iš visų jaučių stipriausią, užneria jam už ragų jungo šikšną ir išsiveda gale kaimo parinkton lygion, dailion pievelėn rungtyniauti. Badynių pasižiūrėti susirenka viso kaimo žmonės — seni ir jauni, vyrai ir moterys.

Viso kaimo jaučiai, suvesti vienon vieton ir įerzinti, sukelia didžiausią triukšmą. Vieni jų baisiai mauroja, ragais ir kojomis žemę kasa, kiti laigo, šokinėja ir giliuoja, kad net stipriausi artojai negali jų išturėti. Nors artojai prie jaučių pripratę, tačiau pikti jaučiai ir jiems labai pavojingi. Kartais atsitinka, kad nesuvaldomas jautis užsimeta ant ragų ir artoją.

Badynių suleidžiama po du jaučiu. Tas, kuris stipriausias ir nugali visus ligi vieno, vadinasi viršininkas, o tas, kuris nugali tik vienu kitu jaučiu mažiau už „viršininką“, vadinasi untraviršis, trečiasis pagal stiprumą — trečiaviršis.

Besibadančius jaučius taip įerzina, kad jų net negalima išskirti, tada reikia kišti tarp besibadančių jaučių ragų drūtą kartį. Įpykę jaučiai galynėjasi tol, kol silpnesnis visai nuilsta ir krinta žemėn nugalėtas. Bundininkas nugalėtą jautį tuojau vedasi namo. Paskum jį šeria kuo geriausiu pašaru, kad kitose badytynėse jo jautis būtų visų stipriausias ir įveiktų savo priešininkus. Nors kiekvienas bundininkas turi ne mažiau kaip porą jaučių, bet į badynes gali vesti tik vieną, kuris, jo manymu, yra stipriausias arba pikčiausias.

Kupiškėnuose jaučių badynių dabar jau niekur nebėra. Kai šioje apylinkėje nustojo arti jaučiais, išnyko ir badynės. Daugiausia apie tokias jaučių badynes papasakojo senas Kupiškio kerdžius A. Krupelis ir U. Juodakienė.

O piemenys išmokydavo ir suleisdavo pasimušti savo avinus ir ožius, kad žinotų, kieno avinas ar ožys yra stipriausias. Čia taip pat stipriausias avinas ar ožys vadinamas viršininku, o kiti — untraviršiu ir trečiaviršiu.

Žąsininkai pavasarį, „žąsų uliojimo“ laiku, kai žąsinų pats piktumas, suleidžia ir žąsinus imčių. Stipresnis žąsinas ir numuša sparnais silpnesnį. Žąsinai nugalėtojai irgi turi savo galingumo laipsnius, kaip ir jaučiai.

Visi šie pasakojimai užrašyti Kupiškio apylinkėje. Papasakojo *O. Mažeikienė, D. Šlapelienė, U. Juodakienė,* J. *Plukienė, M. Krupelienė, A. Krupelis, Minkevičius* ir kiti.

DEVINTINĖS

ŠIAULĖNIŠKIŲ DEVINTINĖS

Daugelyje Lietuvos apylinkių Devintinės švenčiamos tik kaip bažnytinė šventė ir vadinamos Dievo Kūno švente. Be bažnytinių apeigų, kitokių šios šventės papročių beveik nėra.

Šiaulėnuose Devintinės yra didžiausia piemenų, vaikų ir jaunimo šventė, būna dideli atlaidai. Nedidelio miestelio gatvės pilnos žmonių, nė pėsčias negali jomis prasiskverbti iki bažnyčios. Bažnyčios vidus išpuošiamas ilgais vainikais nuo lubų iki žemei. Šventoriaus pašaliais papuošti tam tikri altoriai procesijai. Žmonės ne tik bažnyčioje, bet ir šventoriuje nebetelpa. Kaimų ir kryžkelių kryžiai apvainikuoti jau iš vakaro.

Šiaulėniškių Devintinės prilygsta kitų apylinkių Sekminėms. Čia per Devintines būna piemenų pautienės baliai. Devintinių išvakarėse ir dabar visi didi ir maži piemenėliai pargena namo apvainikuotas karves. Už karvių vainikavimą gauna iš šeimininkės dovanų bent sūrį, kiaušinių ir pinigų atlaidų pirkinėliams. Per Devintines piemenukai eina bažnyčion, o už juos karves gano senieji.

Kaimuose Devintinių dieną visos gryčios, ypač lubos, apkaišomos beržų šakomis. Prie kiemo vartų ir išorinių durų pastatoma po du berželiu, panašiai kaip kitose apylinkėse per Sekmines.

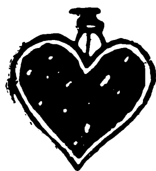
Kaimo moterėlės per Devintines renka įvairias šventas žoles: drignažoles, meiliažoles, griausmažoles, čiortažoles ir pamačnykus. Surinktas žoles bažnyčioje pašventina ir laiko visus metus saugioje vietoje. Tokias žoles vėliau vartoja kaip vaistus, nuo perkūnijų, prieš nelabas dvasias ir kt.

Šios apylinkės šeimininkės per Devintines verda tautinį valgį — varškinius ar lašininius raguolius, kuriuos kitur virtinėliais vadina. Kiekvienas — didelis ir mažas, bernas, merga ir piemuo — tų virtinėlių gauna po devynis, kad žinotų, jog Devintinės. Tas, kuris devynių virtinių nesuvalgo, visų laikomas menku bernu ar merga. Sako, per Devintines ir gero šeimininko šuva turi suėsti devynis varškinius ar lašininius raguolius. Kartais kokio nors nusigyvenusio ūkininkėlio visai šeimai neišeina po devy-

nis raguolius, todėl yra sakoma: „Tai tau ir Devintinės, kad negavai devynių virtinių!“

Per Devintines bažnyčioje būna iškilminga vaikučių pirmoji komunija. Mergaitės, galvutes pasidabinusios žaliais rūtų vainikėliais, baltomis suknelėmis apsivilkusios, o berniukai, rūtų šakeles prie krūtinių prisisegę, eina per visą bažnyčią prie altoriaus — Dievo stalo.

Seniau bažnytinė procesija net miestelio gatvėmis vaikščiodavo. Vėliau tas buvo rusų valdžios uždrausta. Dabar tokia procesija vaikšto tik šventoriuje prie tam tyčia papuoštų altorių. Po pamaldų visi žmonės puola grobstyti iš bažnyčios Devintinių žolių, beržėlių ir kitų žalumynų, mat tiki, jog tokiomis žolėmis naudinga smilkyti namus nuo perkūnijų ir piktų dvasių.

JONINĖS

JONINĖS

Senovės lietuviai senu papročiu šventė įvairių metų laikų ir ūkio darbų šventes. Jos buvo švenčiamos su ypatingomis apeigomis. Kai kurios senovės švenčių apeigos iš dalies atsispindi ir dabartinių mūsų švenčių apeigose, pvz., Kalėdų, Užgavėnių, Velykų, Sekminių, Joninių ir kt. Bet nė vienos kitos šventės apeigose nėra tiek senoviškumo, burtų ir prietarų liekanų, kaip Joninių.

Joninių apeigose atsispindi žilos senovės lietuvių gamtos garbinimo apeigos. Ugnies kūrimas ant kalnų, vainikų pynimas, jais būrimas, kaišymasis ir jų deginimas, vaikščiojimas naktį į upes maudytis, rūbų skalbtis ir daugybė kitų burtų bei prietarų nieko bendra neturi su krikščionybe.

Kaip Jonines švęsdavo lietuviai senų senovėje, tikrų žinių, mūsų pačių žmonių užrašytų, neturime. Šį tą apie

tai galime užtikti raštuose svetimšalių, kurie jas aprašė lankydami mūs kraštą senovėje.

Kaip Joninės buvo švenčiamos pas mus prieš 540 metų, matome iš ištraukos čia pateikiamo rašto, kuris rašytas 1397 metais, Vytautui Didžiajam valdant Lietuvą, kai pas Vytautą lankęsis kryžiuočių pasiuntinys K. Kyburgas matė Joninių apeigas Vilniaus apylinkėse ir savo vyriausybei jas aprašė taip:

„Pavakare užsėdome ant žirgų ir nujojome į vietą, kur liaudis linksminosi. S. Jono dieną lietuviai iš senovės amžių turi šventę, vadinamą Rasa. Rytų link nuo gardo (suprask Vilniaus) guli kaimas, Juru vadinamas. Už jo traukiasi per kalnus, tarp kurių slepiasi linksmi kloniai, gėlėtų pievų kilimų pakloti,— didelė giria. Toje girioje, ant įvairių sukraipytų kalnų ir klonyse pamatėme daugybę palapinių bei besikūrenančių ugnių. Žmonių šnektos, dainavimai, šokiai, muzikos instrumentų garsai, gėrimai, linksmumas! Toliau, tarp kalnų, atradome labai dailų kloniuką, kurio vidury liepsnojo didelis malkų laužas; apie tą laužą slankiojo grupėmis aukštesniojo luomo žmonės, vyrai ir moterys vaikštinėjo atskirai, kiti sėdėjo ant velėnos, uždengtos kilimais. Prie žemų stalų matėme valgančius ir klausančius kažkokių senių ir moterų dainuojamų pasakų; tarnai žibino su vaškiniais dūliais. Ypatingas, vienintelis reginys. Kad papildyčiau vaizdą, dar pasakysiu, jog vienas piramidės pavidalo ir apačioje tirštai krūmais apaugęs kalnas buvo vieta triukšmingos muzikos, kuriai, protarpiais paliovus griežti, ant kito kalno atsiliepdavo kita. Dar kitas kalnas atrodė liepsnojąs ugnim; dervos statinės ir dervėtos malkos maitino tą ugnį, svaidančią aukštai kibirkštis“.

Daug panašumo turi ir iki šių dienų kai kur pas mus išlikusios Joninių apeigos ir papročiai, nors jau daugiau kaip pusė tūkstančio metų praslinko nuo aukščiau aprašytų Joninių iškilmių, buvusių anuo metu Vilniaus apylinkėse.

Dar visai neseniai Šiaulių apskr., Šiaulėnų valsčiaus kaimuose, buvo paprotys Joninių išvakarėse ant aukščiausio kalnelio viršūnės iškelti kartį su uždegta dervuota ratų stebule, kuri dega kaip koks žibintas ir gražiai iš tolo šviečia. Aplink tą žibintą susirinkęs jaunimas šoka, ratuoja dainuodamas, protarpiais griežia armonika, smuiku ar klarnetu. Mergelės atsineša užkandžių: sūrių,

sviesto ir ragaišių, o bernai — gėrimų: alaus, giros ar degtinės. Kitų kaimų kalneliuose taip pat matyti panašūs švyturiai, girdėti skambios dainos, linksmi šūkavimai ir muzikos garsai. Dėl tokių susirinkimų pradėjus kunigams bažnyčioje smarkiai bartis ir drausti, jaunimo mažiau į juos besusirinkdavo. Vėliau tik taip sau, kad gražiau būtų, ugnis užkurdavo, bet dabar jau retai kur ir ugnys beužkuriamos.

Panašiai Joninių nakties ugnys aprašomos ir Niemio-Sabaliausko rinkinyje, kuriame taip rašoma:

„Švento Jono naktį susirenka lauke daug žmonių, nuplėšia beržo žievę, susuka, paskui, pririšę prie karties, uždega, iškelia į viršų ir šokdami aplink šią kartį dainuoja:

Po beržyną vaikščiojau,
Širmo žirgo ieškojau.
Olia, olia, olia-lia.
Širmo žirgo ieškojau.

Nr. 5. 413".

Seniau Biržų apskrityje, Pabiržėje ir kai kuriuose kituose kaimuose, buvęs toks paprotys: Joninių naktį mergelės eidavo į upes, ežerus ir šiaip jau į vandenis maudytis, praustis, kasų šukuotis ir apatinių rūbų skalbtis. Tai darydavo tikėdamos senų žmonių pasakojimais, kad Joninių naktį, kai laumės deivės maudosi, vanduo turįs nepaprastą galią žmogaus jaunystei ir skaistumui. Tai darydavo ir dėl to, kad greičiau ištekėtų. Biržiečiai iki šių dienų išsaugojo daug įdomių Joninių burtų ir prietarų. Daugelyje Biržų apskrities vietų ir dabar dega Joninių ugnys. Į degančius Joninių laužus metamos iš javų išrautos piktžolės, nes tikima, kad dėl to jos išnykstančios visuose javų laukuose. Kad kurmiai neraustų pievų, Joninių naktį vieškelio žemių beria į pievas.

Dzūkijoje, Merkinės apylinkėse ir kitur, dar neseniai Joninių išvakarėse jaunimas rinkdavosi bendrai pasilinksminti. Pindavo vainikus, kaišydavosi gėlėmis ir vainikais, kurdavo laužus, šokdavo, dainuodavo, linksmindavosi, mėtydavo žoles ir vainikus į ugnį, o tuos, kurių nesudegindavo, sušerdavo karvėms, tikėdami, kad nuo Joninių žolių ir vainikų karvės daug pieno duosiančios. Seni žmonės tik pasižiūrėti ateidavo, kaip jaunieji linksminasi. Taip pat yra senų žmonių paprotys per Jonines įvairias

žoleles ir šakneles rinkti. Mat tikima, kad tuo laiku surinktos žolės turi didelę gydomąją galią, veikia prieš užkerėjimus, blogų akių nužiūrėjimus ir piktas dvasias. Čia dar ir dabar netrūksta įvairių burtų bei prietarų. Merkinės apylinkėje ir kitur žinomas toks vienas senas prietaras: kad karvės duotų daug pieno ir grietinės, reikia Joninių rytą, prieš išgenant karves, eiti į pievas su milžtuve ir koštuvu graibyti nuo žolės rasą. Surinktą rasą sumaišyti su vandeniu ir duoti karvėms išgerti. Kieno karvės ės be rasos žolę, nustos duoti pieną.

Pietų Lietuvoje yra paprotys Joninių žolėmis kaišyti namų pastoges, čiukurus, aukštinius ir visokius plyšius, pro kuriuos vaikščiojančios laumės ir piktos dvasios. Nuo Joninių žolių jos nusvylančios nagus.

Gardino apskrityje ir kitur yra sakoma, kad Joninių naktį medžiai kalbasi ir vaikšto iš vienos vietos į kitą. Medžių kalbą gali suprasti tik burtininkai, žyniai ir tie, kurie turi paparčio žiedą.

Kupiškėnai sako, kad Joninių rytą saulė puošiasi: pasidaro raudona, mėlyna, įvairiai mainosi, mirga ir plazdena.

Žemaičiai teigia, kad Joninių rytą saulė linksminasi, šokinėja, šoka.

Rytų Lietuvoje buvo tikima, kad Joninių naktį laumės arklius jodinėjančios, todėl tą naktį visi ūkininkai arklius šerdavo namie, naktigonėn nejodavo.

Daug kur tenka girdėti senus žmones pasakojant, kad Joninių naktį paslėpti turtai pasirodo, pinigai dega ir vaikščioja, bet juos paimti gali tik nebailus žmogus, drąsuolis, ir tai tik per didelį vargą. Mat turtai esą užkeikti, todėl juos saugoja piktos dvasios. Tokių turtų ieškoti reikia eiti vienui vienam, be jokių talkininkų, kad niekas nežinotų. Kitaip turtų nepaimsi, nors juos atrasi ir iškasi, jie vis tiek suskambės, sužvangės, skradžiai žemėsna prasmegs. Sako, ir didelius drąsuolius, nebailius vyrus, piktos dvasios ir visokie „monai“ įvilioja į balas, prikamavę paklaidina ar šiaip įvairiais juokais apgaudinėja. Kartais, sako, žiūri, koks ponaičiukas ar vokietukas sėdi pakrūmėj ant kelmo, barškina tabakinę ir siūlo žiupsnį, prieini, tas pasiūlo tabakinėmis susimainyti. Susimainai džiaugdamasis, kad už prastą tošinę gauni auksinę ir dar priedo keletą auksinių pinigėlių. Rytą pamatai, kad gavęs arklio nagą ir kelis angliukus. Ar ne „monai“?

Kad per Jonines papartis žydi, visur Lietuvoje gali išgirsti pasakojimų. Žemaičiai sako: „Ar paparčio žiedą turi, kad taip viską žinai?“ Kas nori viską žinoti, būti nematomas ir turėti burtininko galybę, tas turi rasti paparčio žiedą. O jį rasti esą labai sunku. Papartis žydįs tik vieną kartą per metus, pačiame Joninių vidurnaktyje, jo žiedą saugojančios laumės raganos ir piktos dvasios. Kas eina paparčio žiedo ieškoti, turi pasiimti rožančių ir pašventintą žvakę. Nuėjęs į mišką, turi atsistoti papartyne, apsibrėžti ratą aplink save šermukšnine lazda, jame pasikloti baltą drobulę ir melstis. Jam besimeldžiant, rodysis įvairios piktybės, gąsdindamos cyps, kauks įvairiais balsais, bastysis aplink ratą, bet peržengti jo negalės, todėl reikia kentėti ir nebijoti. Kai tik gaidžiai užgiedos, visos piktybės pranyks, o ant drobulės rasi paparčio žiedą, tada būsi laimingas, ko panorėsi, tą ir turėsi.

Per Jonines daug burtų ir prietarų žino mergelės, mėgstančios spėti apie ištekėjimą ir savo mylimą bernelį. Dzūkijoje, Merkinės apylinkėje ir kitur, tikina, kad mergelė, norėdama sapne pamatyti savo išsvajotą bernelį, turi Joninių vakarą nusipinti vainiką iš dvylikos spalvų ir dvylikos gėlių. Su tuo vainiku reikia eiti miegoti.

Panevėžiečiuose yra toks paprotys: Joninių naktį mergelė, eidama gulti, deda po pagalviu gėlę, tikėdamos, jog tas bernelis, kuris jai prisisapnuos, ir bus jos vyras.

Panemunėlio valsčiuje Joninių vakarą mergelės nusipina po vainikėlį ir meta į ramų vandenį. Iš tos pusės, kurion vainikas nuplauks, bus ir bernelis.

Skapiškiečių prietaras byloja, kad Joninių naktį reikia apeiti tris laukus ir iš visų trijų nusiskinti po gėlę, nusipinti vainiką, tą vainiką pasidėti po savo pagalviu ir užmigti. Tas vaikinas, kuris ateis to vainiko, ir bus žadėtasis.

Kitas skapiškiečių prietaras yra toks: jeigu nori sužinoti tau žadėtojo bernelio vardą, reikia Joninių vakarą nueiti į paupį, nusipinti kelis vainikus, visiems duoti vardus, o vieną sau pasiskirti. Pirma į upę reikia įmesti savąjį, o paskui — visus kitus ir stebėti, kuris prie tavojo priplauks. Koks vainiko vardas, toks bus ir žadėtojo bernelio.

Panevėžietės, norėdamos sužinoti, ar tais metais ištekės, nusipina Joninių vakarą keturis vainikus ir meta

į šulinį keturiose vietose. Jei visi vainikai suplauks į vieną vietą, vadinasi, metusioji vainikus tais metais ištekės.

Rokiškio mergelės, norėdamos sužinoti, kuri pirma ištekės, nusipina po vainiką, nueina prie upės ir visos sykiu meta vainikus į vandenį vienon vieton. Kurios vainikas pirma pasieks krantą, ta pirma ir ištekės.

Šiaulėniškių mergelės ir berniokai per Jonines nusiskina po gėlę, dažniausiai ramunę, ir buria iš žiedo, skainiodami po du lapeliu. Porinis lapelių skaičius reiškia vedybas. Taip daro tris kartus.

JONINĖS — ŠIENAPJŪTĖS ŠVENTĖ

Šiandien Joninės jau tik bažnytinė parapijos šventė, o kai kuriose krašto apylinkėse net paprasta darbo diena. Joninių išvakarėse kaimo merguželės ir dabar nepatingi gražiai gėlėmis papuošti senus paupių šv. Jono kryžius. Vakarop linksmi kaimo bernai dar uždega ir Joninių žiburius — senų ratų dervuotas stebules ar šiaudų kūlį ant ilgos karties. Laužai jau retai kur bedega. Šiemet ir Rambyno šventkalny gal bus tamsi Joninių naktelė? To neturėtų būti, nes užsirūstintų senieji lietuvių dievai.

Ogi seniau, kaip mūsų senieji tėvai mena, būdavo linksma per Jonines, ypač naktį. Pagal senąjį kalendorių Joninės būdavo net dviem savaitėm vėliau negu dabar, taigi pačiame šienapjūtės įkaršty. O per Jonines ir Petrines džiaugiasi, linksminasi visa žemė, iš džiaugsmo, sako, net akmenys juokiasi, kaipgi nurims jaunos širdys. Taigi šią vidurvasario naktelę nuo jaunimo linksmybių žemė dreba, laukai skamba. O seniau gi mūsų kaimo jaunimėlis linksminosi iš geros širdies, o ne už pinigus, todėl kitaip ir linksmintasi.

Be to, anuomet ne tokius ir vargus vargo kaip dabar. Sunkų vargelį vargęs žmogus linksmybės saiko nežinojo ir linksminosi, kiek jėgos leidžia.

Saulutei leidžiantis už miškų, pjovėjai sužvangino pievoje plieno dalgelius ir užtraukė Joninių dainelę:

Po beržyną vaikščiojau, bėro žirgo ieškojau.
Bėro žirgo neradau, po berželiu rymojau.
Šit ateina mergelė, balta graži lelija...

Mergaitės, pamiškėj grėbdamos šieną, atsiliepia bernams daina:

Švento Jono vakarėlį pyniau rūtų vainikėlį, oi oi oi!
Pyniau rūtų vainikėlį, oi oi oi oi oi!..

Joninių vakarą parėję iš darbo, bernai ir mergos skubinai apsiliuobia gyvulius, pasimelžia karves ir, palaižę pasninko putros šaukštus, nė labanakt niekam nepasakę, traukia paslapčiom į žaliąją girelę, kur aidi karšta jaunųjų daina ir liepsnoja Joninių ugnys. Joninių vakarą, būdavo, kaimo jaunimas visą naktelę, iki saulėtekio, nemiega, linksminasi pamiškėse ant kalnelių. Laužai dega, berniokai mergiotes šokdina, ratelius eina, dainuoja, vainikus pina ir buria įvairiais būdais savo ateitį, nors tai daroma tik taip sau, dėl juoko ar senu papročiu. Kad neliktų alkani, mergiotės iš savo šeimininkių jau iš anksto išsilygsta Joninių vakarui sūrį kaip žagrę. Retas bernas tuščiomis ateina, o Jonai tikrai šį tą atsineša, dažniausiai alaus ąsotėlį, kad sausu sūriu nepaspringtų. Visi drauge puotauja, kol už miškelio pasirodo trys Joninių ryto saulės. Galbūt dėl per stipraus gėrimėlio ir nemigo atrodo, kad Joninių rytą saulė įvairiai mainosi, plezdena, net trys iš karto teka...

Anot senų žmonių, Joninių naktį įvairūs nelabieji siautėja visais pašaliais, kad vargšą žmogelį įviliotų į savo pinkles, o paskui iš jo gardžiai pasijuoktų. Kartą Joninių vakarą Skomynų Bakšys vedėsi iš giraitės arklius namo, mat Joninių naktį niekas arklių ganykloje nelaiko, tą naktį laumės jais jodinėjančios ir šiaip visokie „šabaldošiai“ juos kamuoją. Ogi žiūri: Pilaitėj, po storuoju ąžuolu, iš po kelmo lenda ugnies liežuvis, tik kyšt, kyšt. Vienam baugu pasidarė, bet ką darysi, traukia na-

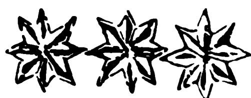
mo. Grįžęs namo, žmogutis, niekam nieko nesakęs, užsimetė kastuvą ant peties, kad niekas nematytų, ir nukiūtino pakluonėmis tiesiai į Pilaitę. Nusirengė ir vienmarškinis kasa. Kai iškasė iki kelių duobę, sužvangėjo pinigų puodas. Išsiėmė jį ir skuba namo, net duobės neužkasė. Be to, pinigus išėmus, sako, duobės užkasti ir nereikia, nes tuomet rasti pinigai išeiną. Beeidamas namo, žmogus kažkaip paklydo ir atsidūrė pelkutėj. Jam akyse rodėsi puikus sodas ir namai. Čia atsisėdo žmogelis ir ėmė iškastus lobius skaičiuoti. Gaidžiams pragydus, žiūri, pelkėj ant samanų kupsto besėdįs ir senos arklio kaukolės dantis belupinėjęs! Metęs šalin rastus „lobius“, nusispjovęs, persižegnojęs ir apyaušriu parkiūtinęs namo.

Nuo seniausių laikų mūsų žmonės tiki, kad jonažolės ir visokios vaistažolės tinka ligoms gydyti ir kitiems visokiems gyvenimo reikalams tik tokios, kurios yra surinktos dar prieš Jonines. Vėliau surinktos žolelės ir šaknelės neturinčios galios nei prieš ligas, nei prieš piktąsias dvasias. O neturinčios galios todėl, kad Joninių naktį bastosi visur po laukus ir pievas įvairiausi raganiai, raganos ir kiti nežegnotieji padarai, kurie užkeri žolių gydomąją galią. Taigi kupoliauti, vadinasi, jonažolių rinkti, einama Joninių vigilijoj, dieną prieš pat šv. Joną. To įsitikinimo daugelis laikosi ir dabar. Tačiau dabar kupoliavimas, arba žolinėjimas, jau menkesnis. Seniau, kai mūsų žmonės nuo gimimo iki mirties gyvendavo gydytojo nematę ir vaistinės vaistų neragavę, gydydavosi patys įvairiomis žolėmis arba eidavo pas bobutes ir kerėtojus, kurie gydė žolėmis ir kerėjimu. Seni žmonės ir šiandien prisimena svarbesnių žolelių pavadinimus ir jų gydomąją reikšmę, tik nueik į pievas — tau parodys šv. Petro raktelius, šv. Jono žvangučius, gegužraibės, vištakojus, ožkabarzdžius, žvirblio rūtas, vilko pupas, zuikio kopūstus, kumelrūgštes, šunmėtes, širdažoles, drignažoles, jonažoles, šunramunes, dzingėles, driežgegužes, valerijonus, baldrijonus, katpėdes, vėjažoles, debesylus, šaltapusnius, pienažoles ir kt., kurių čia nė nesuminėsi.

Dar ir šiandien mūsų seneliai, prisiminę senovės laikus, mielai pasakoja, kaip seniau Joninių naktį raganos, raganiai ir kiti „šabaldošiai“, apžergę šluotas, piestas, o kartais ir kelminius bičių avilius, lėkdavę į Šatrijos kalną — į raganų balių. Kai kas ir iš paprastų žmonių patek-

davę į tuos raganų balius ir vestuves. Tada tokie pasakodavę, ką ten matę ir girdėję. Deja, tai tik gražios senelių pasakos.

Kitas gražus ir įdomus sentėvių pasakojimas apie per Jonines žydintį papartį. Paparčio žiedas — tai didžiosios laimės žiedas. Jį turėdamas, apie viską išmanysi, matysi žemėje paslėptus lobius, skaitysi kitų mintis ir žinosi savo ateitį. Tačiau paparčio žiedą labai sunku surasti ir paimti. Jis, anot varniškių žemaičių, žydi Joninių vidurnaktį ir ten, kur šuns balsas negali pasiekti. Be to, jį paimti baisiai sunku, nes jį saugančios raganos ir velniai. Kiek gražiausių pasakų pasakėlių žmonės žino apie tą stebuklingą Joninių paparčio žiedą.

NORI BŪTI GRAŽI — IŠSIMAUDYK JONINĖSE

Joninių papročiai

Joninių išvakarėse dar ir dabar daug kur gali matyti pievose, laukuose ir miškeliuose žolinėjančias mergaites, moteris ir vaikus. Kartą viena tokia žolių rinkėja taip prasitarė:

— Jurgutėli, juk šiandien Joninių vigilija! Viską metus, reikia skubiausiai bėgti į laukus žolelių pasirinkti. Šiandien nepasirinksi — rytoj rinktos jau nė šuniui netinka...

— Kodėl netinka rytoj rinktos? — paklausė vienas iš jaunesnių.

— Rytoj — Joninės. Senų žmonių sakoma, kad Joninių naktį visur, laukuose ir miškuose, bastosi laumės raganos ir visokie nelabieji, kurie užkeri ar kaip kitaip atima žolių gydomąją ir žavimąją galybę. Kiti plepa, kad po saulės grąžos žolės savaime netenka gydomosios galios. Dėl to po Joninių niekas vaistažolių ir neberenka.

— Bene dabar kas tiki tokia nepaprasta žolių galybe, kuri veikia laumes ar kitas kokias ten pasakų šmėklas? — abejodami klausia jaunieji.

— Dabar tokių mažai berasi, bet seniau kitaip buvo. Ne tik visas ligas žolelėmis gydydavo, bet jomis gynėsi nuo perkūnijų, nuo šėliojančių „nelabošių“ ir kitų negerovių.

Seniau Joninių išvakarėse tvartų duris šermukšnių šakomis apkaišydavo, kad tą naktį laumės raganos, atėjusios avių vilnos kirpti, iš karvių pieno atimti ir kitų kokių šunybių krėsti, negalėtų įeiti į tvartą. Šermukšnio, sako, bijosi ir nelabieji. Šiaip gyvuliams duodama per Jonines surankiotų žolelių ėsti, kad jie sveiki būtų ir blogos akys nenužvelgtų. Kiti karvėms duoda jonažolių, kad karvės pieno daugiau duotų.

— Seniau, kaip sakydavo mano senelė, žolėmis ir nuo perkūnijos gindavosi. Yra tokia žolė, griausmažole vadinama. Tų griausmažolių prisirenka per Jonines, paskui prikaišioja visur namų pastogėse ir užlangėse, o kai užeina perkūnija, tomis žolėmis smilko namus, žmones ir gyvulius.

Kitą kartą, būdavo, visokių niekų prasimanoma. Žioplesnės mergiotės rankioja per Jonines visokias meilažoles bernams vilioti, kad neliktų senmergėmis.

— O vyrai ar nerinkdavo kokių žolių?

— Vyrai eidavo į miškus paparčio žiedo ieškoti ir paslėptų turtų kasti. Papartis, sako, žydi Joninių vidurnakty ir tik ten, kur žmogaus niekados nėra būta, taigi jį ir surasti, ir paimti labai sunku, nes jį saugančios nelabos dvasios. Jeigu kas paparčio žiedą atrastų — didžiausią laimę turėtų ir visas paslaptis žinotų. Tuščios pasakos, kiek tokių žioplių seniau, būdavo, ieško paparčio žiedo, bet ar rado, niekas to nežino. Kai tik kam viskas gerai klojasi, būdavo, ims plepėti, kad tas atseit paparčio žiedą radęs.

Nemažai būdavo ir paslėptų turtų ieškotojų. Žiūrėk, nugirdo, kad kažkur pasirodę naktį senovės laikais paslėpti nežinomi pinigai, ir bastosi Joninių naktį apie tą vietelę pinigų ieškotojai. Sėdi, laukia visą naktį, gal pamatys „degančius“ pinigus. Ir budrus žmogus vasaros naktį nepajunta, kaip minutėlei užsnūsta, bet kai pabunda, žiūri, kad jau gerokai prašvitęs Joninių rytas.

— O ką veikia mergaitės, ar neina pinigų kasti? — klausinėjom senutę.

— Mergaitės Joninių naktį irgi nesnausdavo. Vakare eidavo upėn ar ežeran maudytis. Sakoma, kas Joninių

naktį išsimaudo, pasidaro daug gražesnis, sveikesnis. Mergaitės visuomet prausdavosi, maudydavosi ir kasas mazgodavo upėse, mat vanduo Joninių naktį turįs didelę galią. Taigi ir maudosi, kas tik gali.

Kiek visokių atsitikimų būdavo Joninių naktį! Gal kas ir tikrai pasivaidendavo, bet nemaža tokių prasimanydavo padaužos bernai mergaitėms pabaidyti, pajuokauti.

Vieną kartą Joninių vakarą mergiotės maudosi ežerėly. Iš kažkur prie jų prisimetė zelzinas, gal laukinis, bet toks nebaugus, lenda, kad ranka pagauti gali. Ir vis neramus kažko kvarksi: „Kvar, kvar, kvar!“ Mergiotės pradėjo jį gaudyti, bet niekaip pagauti negali. Kai tik čiumpa už sparno, jis paneria. Viena mergiotė baisiai įširdo ir sako: „Ar velnias čia yra? Kad griebsiu už kaklo, tai pasmaugsiu!“ Zelzinas ir pasidavė. Tik mergiotė nutvėrė už kaklo, tas ir pasinėrė ežero dugnan kartu su ja. Bet mergiotė turėjo ant kaklo rožančių, tai, gerokai pamurdyta, vėl iškilo.

Mergiotė — tai tokia jau būtybė, jai vis rūpi sužinoti savo ateitį. Seniau, būdavo, Joninių vakarą jauna mergaitė, eidama miegoti, niekam nematant, nusipina vainiką iš įvairių lauko gėlių ir, užsidėjusi jį ant galvos, atsigula. Ar suprantat, kam taip pasipuošia? Ogi taip daro, kad sapne pamatytų savo mylimą bernužėlį...

— Ar laužų Joninių naktį nekurdavot?

— Laužus kurdavom, kai susirinkdavo daugiau jaunimo Joninių nakties vakarotų. Tada kaimo lauke pasirenkamas patogus kalnelis, piliakalnis ar šiaip kalva. Tvorgalių, žabarų ir šiaip medgalių prinešdavo berniokai ir užkurdavo didžiausią ugnį, net kelintame kaime pašvaistė matydavosi. Pamatę kur didesnę ugnį, subėgdavo aplinkinių kaimų berniukai, mergaitės, o kartais net ir vaikai su tėvais ateidavo pažiopsoti. Jaunimas prie laužo nevėpsodavo: dainuodavo, šokdavo, žaisdavo ir visokių linksmybių prasimanydavo. Mergaitės atsinešdavo užkandžių, o berniokai — gėrimo, nors kokio skystimėlio. Švintant visi išsibėgiodavo snustelėti kokią valandą.

Neapsieinama, aišku, ir be burtų. Pamenu, kai jauna buvau, nusipynėm kelios mergaitės po vainiką ir sumetėm Peršekės upėn. Mano vainikas plaukė ir nuplaukė Krokialaukio link, o Magdutės vainiką apipuolė žąsiukai, ėmė pešiot ir sudraskė... Verkia mergaitė su ašarom, o

kitos iš jos juokiasi. Sakau: „Vienai skaudi nelaimė, o kitos juokiasi“. Eidamos namo, visos trys išsikasėm pievoj duobutes ir velėnom pridengėm. Rytmetį einame žiūrėti, ką tose duobutėse rasime. Jokio gyvo vabalėlio neradusios, liūdnos kiūtinom namo.

JONINIŲ NAKTIES NUOTYKIAI

Ugninga vidurvasario saulutė užsirito aukščiausion dangaus skliauto pakopon. Pievos ir laukai skęsta margų žiedų bangose. Pakelĩui į Kunigiškių kaimą, šalia vieškelio tiltelio, stypso vienišas šv. Jono kryželis. Tenai pat, žalioj lankoj, braido merguželės, skina laukų gėles ir pina vainikus kryžiui vainikuoti. Joninėms senovės papročiu visi šv. Jonų kryžiai vainikuojami, neaplenkiami net palaikiai stuobriai. Senasis to kaimo gyventojas Dundulis, eidamas pro kryžių, pagarbiai nusiėmė kepurę ir stabtelėjo prie gėlių rinkėjų:

— Padėk, Dieve. Sakau, braidote po lankas kaip kokios laumės. Oi, barsis bernai, kai reikės išbraidytą pievą pjauti.

— Dėkui, dėkui! Prašom mums padėti,— kvietė mergaitės seniuką, kaip įprasta praeivį kviesti talkon.— Po Petrinių bernai neis šienauti, o per tą laiką žolė atsistos.

— O ką jūs čia veikiat? Gal meilažoles berniokams viliot renkate ar Joninių būrĩmams vainikus pinate?

— Ką gi veiksi laisvą popietį, radom pievelėj gražių gėlių ir puošiam šv. Jono kryžių. Kad nebjaurios mergičkos esam, tai prie mūsų Jonai limpa ir be meilažolių.

— Ar nesibijot puošti? Toks senas supuvėlis kryžius, jei kokios, gali ir vainikuotojas užgriūti,— dairydamasis į kryžių, tarsi metų įrašo ieškodamas, kalbėjo Dundulis.— Oi, seniai statytas tas palaikis kryželis. Kaip menu, va čia, prie to upeliuko, drybsojo didelis, perkūno apskaldytas akmuo, o kryžiaus jokio čia nebuvo. Vieta buvo

nuo seno visų apkalbėta: neva po tuo akmeniu esąs pinigų katilas pakastas. Vieną metą esą, dovanok jam dangų, jaunasis Dagiukas ėjęs į Beržinkalnį Joninių vakarotų. Prieina tą tiltelį ir prietemoje mato: aplink tą akmenį kyšt, kyšt šokinėja, stypčioja raudoni ugnies liežuviai. Senų žmonių šnekama, kad Joninių naktį žemės paviršiun iškyla paslėpti turtai. Pastebėjęs tokius turtus, turi tuojau negaišdamas juos iškasti. Jeigu ligi dvyliktos valandos nakties neiškasi — pirmųjų gaidžių balsą išgirdę, pakerėti pinigai vėl žemėn prasmegs. Taigi vyrukas, nieko nelaukdamas, parbėgo, užsimetė kastuvą ant peties ir išdulkėjo pinigų kasti. Nors su baime, bet, gerokai pakasinėjęs, radęs pusę varinio katilo sidabrinių.

— Tai bent šauniai galėjo vyras praleisti Jonines,— džiaugėsi mergaitės.

— Kaip senų žmonių patyrimas rodo, su rastais pinigais reikia mokėti elgtis, nes tokie pinigai paprastai esti užkerėti. Taigi ir tas Dagiukas dalį to radinio paskyrė kryžiaus statybai. Taigi va, matote, tą kryžių jis ir pastatė čia, pinigų radimo vietoje, o už likusius pinigus nusipirko vieno nusigyvenusio bajorėlio ūkį ir visą amžių gražiausiai gyveno.

— O jeigu dabar nepatingėtum ir ateitum Joninių naktį, ras ir vėl pasirodytų kokie senovės laikų paslėpti lobiai,— teiravosi klausytojos.

— Dabar Joninės jūsų kitaip švenčiamos negu seniau ir tokių atsitikimų nebegirdėt. Va, dar kai aš bernavau, bent smagiai praleisdavom Joninių naktelę! Tai gražumėlis naktų būdavo, užmiršti visus sunkiausius vargus ir darbus. Antai Beržinkalny pritemus susirenka, būdavo, aplinkinių kaimų bernai, mergos, suaugusieji, kas netingi naktį pavėpsoti. Kalnely užkuriamas didžiausias laužas, kurio pašvaistė už mylios matyti. O kai, sustoję aplink laužą, užtraukiam dainelę, per trijų kaimų laukus skamba. Gražiausiai sutardavom dainuodami švento Jono vakarėlio dainą:

Švento Jono vakarėlį, oi lylia, oi lylia!
Po lapelį, po žiedelį, oi lylia, oi lylia!
Nusipyniau vainikėlį, oi lylia, oi lylia!
Užsidėjau ant galvelės, oi lylia, oi lylia!
Ir išėjau į girelę, oi lylia, oi lylia!

Su jaunuoju bernužėliu, oi lylia, oi lylia!
Toj žaliojoj giružėlėj, oi lylia, oi lylia!
Užsikūrėm ugnužėlę, oi lylia, oi lylia!
Po žaliąja liepele, oi lylia, oi lylia!
Ant aukštojo kalnelio, oi lylia, oi lylia!

— Gerai, dėde, mes dabar ir išmokom tą dainelę. Joninių vakarą, susirinkę Beržinkalny, ir užtrauksim, išgirsi, kaip mes ją išmokom,— juokaudamos žadėjo mergaitės.— Tik truputį prisibijom, nes, sako, Beržinkalnin laumės sulekia Joninių vakaroti?

— Nemačiau, gal ir į Beržinkalnį atlekia kokia raganėlė, nors daug kas apie tai, girdėjau, seniai plepa,— rimtai kalbėjo Dundulis.— Joninių naktį didžiausi raganų baliai būdavo keliami Šatrijos kalne, ten, Žemaitijoj, netoli Luokės. O tai bent linksmybės būdavo! Iš viso krašto ten sulėkdavo raganos. Šokdavo su velniais, uliodavo, alų, midų gerdavo ligi pirmųjų gaidžių...

— Gal ir dėdė kada nors tame raganų baliuje buvai? — juokaudamos klausinėjo senelį.

— Man tai neteko, bet vieno kaimyno pusbernis, kuris bernavo pas laumes, buvo kartą slapčia su laumėmis nuskridęs į Joninių nakties raganų balių. Paskui jis visiems išplepėjo, ką ten matęs ir girdėjęs.

— Nagi pasakok, dėde, kaip tam bernui atsitiko,— prašė klausytojas.

— Joninių vakarą vaikis išgirdo savo šeimininko dukteris besitariančias lėkti Šatrijos kalnan Joninių vakarotų. Mat tos mergaitės buvo laumės. Viena su kita tariasi, ant ko būtų geriau joti — ant piestos ar ant avilio (tą sykį ne ant šluotos, kaip paprastai, sako, raganos mėgdavusios joti). Ir nutarė joti ant avilio, o aviliai seniau būdavo kelminiai, tuščiaviduris medžio stuobrys. Tai išgirdęs, berniūkštis nuėjo sodelin ir įlindo į tuščio avilio vidų. Vakare atėjo laumės, atsisėdo ant avilio ir skrenda oru stačiai į Šatrijos kalną. Lekia smarkiai, net kibirkštys eina. Vaiką apėmė didžiausia baimė, neiškentęs ėmė ir persižegnojo. Vos neįvyko dėl to didžiausia nelaimė — avilys su visais jo skraidytojais pradėjo kristi žemėn. Kai tas bernas iš didelio išgąsčio nusikeikė sakydamas: „Velniai kur tas mergas, per jas ir sprandą nusisuksiu!“, avilys vėl pakilo ir nusileido tik Šatrijos kalne. Ten jie visi Joninių naktį linksmai šoko

ir gėrė, o tas bernas tik po mėnesio, raganų nukamuotas, parkiūtino namo.

— Gal koks melagėlis tik juokais papasakojo? — abejoja klausytojas.

— Atsitikdavo visokių nuotykių ir kitiems. Kartą Joninių vakarą eina koks bernas iš Raginėnų kaimo Daugyvenos paupiu. Girdi, krūmeliuose kažkas skalbia, o kas tuo laiku skalbs, jei ne laumės. Priėjęs sako: „Padėk, Dieve!" Tik tos skalbėjos nieko neatsakiusios. Bernas čiupt kultuvę, ogi žiūri — sidabrinė besanti. Iš to supratęs, kad laumių būta. Parsinešęs kultuvę, atsigulė naktigulio ir užmigo. Naktį ateina pas jį laumė skalbėja ir reikalauja atiduoti jos kultuvę. Jam geruoju neduodant, ji, toji laumė, negailestingai ėmusi kutenti, gnaibyti ir vos nenugalabijusi negyvai. Kai rytą bernas pasipasakojo, gudrūs žmonės [jam atskleidė]* paslaptį, kaip galima laumę pagauti. Sako, ji pas tave į klėtį lenda pro duryse esančią sausos šakos skylutę. Laumę pajutęs klėtyje, imk ir užkalk durų lentos sausšakio skylutę šermukšnio kamščiuku. Tuomet laumė nebeturės pro kur išeiti, ir ją galėsi pagauti. Taip jis ir padarė. Gudri laumė maldavo ją paleisti. Kadangi bernas jos nepaleido ir sidabrinės kultuvės negrąžino, laumė pradėjo kažką kalbėti, ir iš kultuvės pasruvo versmėmis vanduo, patvino klėtelė. Bernas persigandęs atidarė duris, išnyko viskas kaip dūmas, ir klėtis buvo sausa, lyg būtų ten nieko nebuvę. Gal tik laumė buvo jam taip akis apžavėjusi, kad pati galėtų ištrūkti.

— O mergaitėms laumės ar nieko blogo nedarydavo? — klausinėjo bailios mergiotės.

— Visaip atsitikdavo ir mergaitėms. Joninių naktį, sako, laumės nukirpdavusios miegančioms mergaitėms kasas. Parėjusios iš Joninių vakaronių, mergaitės, eidamos gulti, užsidėdavo ant galvos iš Joninių žolių nupintą vainiką, tada laumės negalinčios prieiti kasų kirpti.

— Dėde, sakai, kad laumės mergaičių kasas kerpa, o mes girdėjom, senelė pasakojo, kad per Jonines laumės raganos lenda į tvartus, kerpa avių vilną ir karves išmelžia,— aiškinosi klausytojos.

— Ne tik išmelžia karvių ar ožkų pieną, bet raitos išjoja ant ožkų ir kiaulių į kelių kryžkeles. Laumės ra-

* Originale praleisti žodžiai.

ganos, sako, nukamuodavusios gyvulius ir pusgyvius paleisdavusios į laukus. Et, sakau, visko neišpasakosi, kas seniau dėdavosi Joninių naktį. Kitą sykį pasakotojai gal ir pameluoja, kad tik gražiai išeitų...

JONINIŲ ŽOLĖS IR ŠMĖKLOS

Kaime užsilikę burtai ir kerėjimai

Joninės yra nepaprasta saulėgrąžos diena ir vasaros žolių šventė. Kaimo žmonės iš senovės laikų išlaikę daugybę įvairių Joninių burtų, prietarų ir kerėjimų. Daugelis senesnių žmonių dar ir šiandien tvirtai tiki, kad tiktai Joninių išvakarėse ar pačiose Joninėse surinktos įvairios laukų ir pievų žolelės ar jų šaknelės turi nepaprastą gydomąją galią, veikia baisiausiai prieš nelabąsias dvasias, gelbsti nuo blogų žmonių akių, apsaugoja nuo raganų ir užkerėjimų, atitolina perkūnijas nuo namų, audras nuo javų laukų ir marų ligas nuo gyvulių. Mergelėms Joninių žolelės padedančios prisivilioti sau bernelį ir išburti gyvenimo laimę. Kitu laiku surinktos tos pačios žolelės, sako, neturinčios ypatingos galios, todėl jas rankioja tik apie Jonines.

Daugelis pasakoja, kad Joninių vakarą ir vidurdienį visur smarkiai veikia visokios nelabosios dvasios, stengdamosi žmonėms sukliudyti laimės ieškoti. Nuo šių negerųjų prastam žmogeliui apsiginti gana sunku, nes gudrūs visokie „nelabošiai“, norėdami žmogelį įvilioti į kokias nors pinkles, moka bjaurybės pasiversti į gyvulį, paukštį, kirmėlę, kartais net ir į žmogų vokietuko pavidalu.

Kartą Joninių vidurdienį jauna Pūdimaitė nuėjo Laimų miškeliu meilažolių ar bernų vilioklių pasirinkti. Ski-

na po lazdynu žoleles. Ogi žvilgtelėjo lazdynan ir apstulbo. Medyje didžiausias žaltys įsirangęs, net šakos žemėn linksta.

— Kas čia toks per velnias dabar? — šūktelėjo nusigandusi merga.

Žalias žaltys tik švikšt ir apsirangė jaunai mergai aplink kaklą. Tada prašneko žmogaus balsu:

— Pasiduok geruoju, nes nusmaugsiu!

Suprato jauna merga, kokio čia žalčio esama, kad žmogaus balsu šneka. Ji prisiminė, kad čia, miškely, po tuo pat lazdynu, kažkada pasikoręs jaunas vaikinas, nusivylęs savo mylimąja. Tada ji ėmė jį vardu šaukti prašydama, kad nieko jai nedarytų ir gyvą paleistų:

— Jonyti, paleisk, aš tave mylėsiu ir tavo būsiu, tik leisk pareiti namo su savìškiais atsisveikinti!

Žaltys pagailėjo jaunos mergiotės, patikėjo jos gražiais žodeliais ir paleido. Merga mano sau: dabar jis mane jau tiek ir matys. Parėjusi namo, niekam nieko nesakiusi vakare nubėgo kaiman į vakaronę. Šoka visi, linksminasi, ir niekur nieko bloga. Smagiai šokusi, jauna Pūdimaitė sušilo ir eina laukan prasivėsinti. Išėjusi priemenėn, žiūri, sienos skerssija eina juodas katinas kaip velnias. Ji supykusi subarė;

— Ko gi tu čia, bjaurybe, valkiojies, kaip velnias!

Tik strikt juodas katinas jai ant pečių ir apsivyniojo kaip žaltys aplink kaklą. Mergaitei net kvapą užėmė.

— Jonuk, paleisk! — šaukė išbalusi merga, bet prismaugta ji negalėjo garsiai išrėkti, ir niekas jos šauksmo neišgirdo. Žaltys dabar nieko nepaisė, nieko nebeklausė. Taip merga ir liko su žalčiu ant kaklo iki mirties. Ji visuomet vaikščiodavo skarele kaklą apsirišusi, todėl daugelis ir nežinojo, kad ji žaltį nešiojo, o kai ji su tuo žalčiu apsiprato, net ir labai pamilo kaip savo vyrą.

Atsiranda per Jonines visokių „monelnininkų“, kurie žioplus žmonelius baisiai kamuoja, visaip juos apgaudinėja. Kartą Liepiškių kaimo palaukėje aplink Laumės Naštos kalnelį vaikščiojo Bajorų bernas, ieškodamas savo arklių. Joninių vakarą niekas arklių miške nelaiko, nes, sako, tą vakarą laumės jais jodinėjančios. Žiūri bernas: joja kažkoks nepažįstamas ponaitis gražiu nupenėtu žirgu. Arklys puikus, nesuturimas žvengia, piestu šoka. Ponaitis bernui pasiūlė pajodinėti. Bernas, nieko pikto nemanydamas, ėmė ir užsėdo. Kai tik užlipo ant

to gražiojo žirgo, tik jį švikšt tas žirgas ir nusviedė per krūmų viršūnes žemėn. Nusigandęs bernas smagiai leptelėjo pelkutėn. Atsipeikėjęs suprato, jog čia piktų „monų“ būta. Žiūri, kad jis buvo užsėdęs ne ant puikaus žirgo, bet ant palenkto jauno berželio, kurį nelaba dvasia jam pakišo, kad iš vargšo žmogaus pasijuoktų.

JONINIŲ BURTAI BEI PRIETARAI

Burtai ir prietarai yra viena mūsų tautosakos rūšis. O tautosaka yra mūsų tautos dvasios turtas. Jame atsispindi mūsų liaudies kūryba, tautiniai papročiai, kurių daug mums yra nežinomų ir nepaskelbtų, bet kurie mums būtinai pažintini, jei norime gerai suprasti ir įsigilinti į savo tautos dvasią.

Senovėje būta daug įvairių burtų ir prietarų. Jais tikėjo ir rimti, suaugę žmonės. Ne tik burtais tikėta, bet buvo įsivaizduojama, kad žmogų visur nuolatos persekioja įvairios tamsybių dvasios: velniai, aitvarai, naminiai, miškiniai, laumės ir kitokios būtybės. Tariamosios tamsybių dvasios, senų žmonių įsitikinimu, galėjusios žmogui gera arba bloga padaryti. Todėl su tokiomis piktomis dvasiomis kovoti buvo prasimanoma įvairių priemonių, vaistų ir ginklų. O visi tie apsigynimo būdai ir priemonės — tai įvairūs burtai, prietarai ir kerėjimai, kurių daugumas pas mus išliko net iki šių dienų, nors jais dabar jau niekas nebetiki.

Burtai ir prietarai daugiausia siejasi su svarbesniais žmogaus gyvenimo įvykiais: vestuvėmis, krikštynomis, laidotuvėmis ir su pagrindiniais žemės ūkio darbais, jų pradėtuvėmis ir pabaigtuvėmis bei su žymesnėmis mūsų šventėmis: Kalėdomis, Užgavėnėmis, Joninėmis ir kt. Turbūt nė vienų švenčių apeigos nėra taip turtingos burtų kaip Joninių. Tai galbūt yra dėl to, kad Joninių šven-

tė yra saulės grįžimo šventė, kuriai žmonės skiria labai daug reikšmės žmonių, augalų ir dvasių gyvenime.

Šį kartą susipažinkime su įdomesniais *Joninių* šventės burtais ir prietarais, kurie yra surinkti iš įvairių Lietuvos vietų.

1. Jei nori būti nematomas, skaityti visų mintis ir žinoti žemėje paslėptus turtus, turi šv. Jono naktį eiti į mišką ir surasti paparčio žiedą (Šiaulių apskr.).

2. Joninių naktį laumės raganos jojančios ant kiaulės į kelių kryžkeles (Panevėžio apskr.).

3. Jei laumės karves apsėda, reikia šv. Jono naktį išsivaryti į ganyklą ir aplink jas valkioti po ganyklą apynasrį (Seda, Telšių apskr.).

4. Nuo Joninių žolių piktos dvasios nusvylančios nagus, dėl to seni žmonės Joninių žolėmis kaišo namų pastoges, tvartus, žodžiu, visur, kur tik galėtų įeiti piktos dvasios (Gardino gub.).

5. Laumės ir kitos tamsybių būtybės galinčios prie žmogaus prieiti tik per aukštinius, pastoges ir namų plyšius, todėl atseit reikia visas tokias vietas užkamšyti Joninių žolėmis (Gardinas).

6. Joninių naktį medžiai kalbasi ir vaikščioja iš vienos vietos į kitą. Medžių kalbą gali suprasti tik tas, kuris turi paparčio žiedą, taip pat burtininkas ir žynys (Gardinas).

7. Joninių rytą saulė puošiasi — pasidaro raudona, mėlyna ir mainosi (Kupiškis).

8. Per Jonines prikaišoma namų pastogėsna kadagių ir kitų pašventintų žolių, kad į namus perkūnas netrenktų (Šiauliai ir Pasvalys).

9. Jei nori, kad strazdanos nuo veido pranyktų, reikia Joninių vakarą rugių rasa nusiprausti (Merkinė).

10. Jei per Jonines uodus muši, tai vietoj vieno užmušto dešimt pribus (Merkinė).

11. Dieną prieš Jonines mergaitės pasninkauja: nieko nevalgo ir negeria. Kas naktį sapne paduos gerti, tas ir bus jos vyras.

12. Per Jonines jaunimas renka gėles, pina vainikus, o po Joninių gėles ir vainikus, jei kartais nesudegina, sušeria karvėms, kad pieno daugiau duotų (Dzūkija).

13. Joninių vakarą reikia nusipinti vainiką iš dvylikos spalvų ir dvylikos gėlių. Užsidėjus jį ant galvos, rei-

kia eiti miegoti. Tada sapne galima pamatyti būsimąjį bernužėlį (Merkinė).

14. Jei Joninių vakarą bernelis po pagalve pasidės devynias gėleles su devyniais lapeliais, tai prisisapnuos mylimai mergelei; o jei tai padarys mergelė, prisisapnuos mylimam berneliui (Pasvalys).

15. Joninių naktį apeik tris laukus ir, iš visų trijų laukų prisiskynusi gėlių, nusipink vainiką, pasidėk po pagalve ir užmik. Tas, kuris sapne ateis to vainiko pasiimti, ir bus tau žadėtasis (Skapiškis).

16. Joninių naktį eik paupiu, nusipink daug vainikėlių, visiems duok vardus, o vieną sau pasiskirk. Pirma į upę įmesk savąjį, o paskui — visus kitus. Kokio vardo vainikas prie tavojo priplauks, toks vardas bus ir būsimo vyro (Skapiškis).

17. Joninių vakarą merginos nusipina po vainikėlį ir visos sykiu sumeta juos į ramų vandenį. Iš tos pusės, kurion vainikas pasuks, bus ir žadėtasis vaikinas (Panemunio valsč.).

18. Joninių naktį mergina guldama po savo pagalve pasideda gėlę. Tas berniukas, kuris jai prisisapnuoja, bus jos vyras (Panevėžio apskr.).

19. Joninių vakarą reikia nusipinti keturis vainikus ir įmesti į šulinį keturiose vietose. Jei visi vainikai suplauks vienon vieton, tais metais mergelė ištekės (Panevėžio apskr.).

20. Joninių naktį moterys ir mergelės eina į upes, ežerus arba tvenkinius praustis ir maudytis. Taip daro todėl, kad tiki, jog tą naktį maudosi deivės Laumės (Biržų apskr.).

21. Joninių naktį mergelės ir moterys nešasi į upes ir ežerus savo drobinius skalbinius skalbti. Taip daro, kad sveikatos ir laimės turėtų (Biržai).

22. Joninių naktį ūkininkai mėto į degančius laužus įvairias piktažoles, išrautas iš rugių ir kitų javų. Tai daro tikėdami jas išnaikinsią (Biržai).

23. Joninių naktį ūkininkai semia žemes nuo kelio ir barsto pievas, kad kurmiai jų neraustų (Biržai).

24. Jei nori ištekėti, turi Joninių naktį išsimaudyti upėje ar ežere, apskritai kokiame nors vandenyje (Pabiržė).

25. Kad laukuose ar daržuose neaugtų piktžolės, nuogas turi Joninių rytą jas išrauti ir atbulai pasodinti (Merkinė).

26. Per Jonines (Šv. Mišių metu) reikia prisirinkti ir susidėti į degtukų dėžutę rugiagėlių, joje laikyti iki ryto. Tada toje dėžutėje vietoj gėlių rasi pinigą, kuris, išleistas svarbiems dalykams, visuomet nematomai sugrįš pas tave (Pasvalys).

27. Kad peles išvarytum iš savo trobos, reikia Joninių rytą, prieš saulei tekant, užlipti ant klojimo ir spragilu daužyti stogą, nuo to pelės išbėgs (Naujamiestis, Panevėžio apskr.).

28. Joninių rytą, kol rasa nenukritus, nereikia karvių gyti į ganyklą, nes laumės velkančios ganykloje virvę; jei ją užmins karvė, jos visas pienas pereis raganų karvėms (Panevėžys).

29. Jei nori būti dantų gydytoju, turi visą Joninių dieną ir naktį išbūti nevalgęs, negėręs, nesėdėjęs, nemiegojęs, o radęs žibančią šv. Jono kirmėlėlę, turi sutrinti pirštais (Panevėžys).

30. Joninių naktį, pasiėmęs maldaknygę ir rožančių, nueik į mišką. Ten, atsisėdęs papartyne, šermukšnine lazda užbrėžk ratą, kuriame pasiklok baltą drobulę ir melskis. Besimeldžiant rodysis įvairios piktos dvasios, norinčios tave sudraskyti. Jei iškentėsi iki ryto, ant drobulės rasi paparčio žiedą, su kurio pogalba tu viską žinosi ir atspėsi (Pasvalys).

31. Kad paviliotum iš kaimyno karvių pieno, reikia Joninių rytą, išėjus ant vieškelio, pašvytuoti koštuvą ir taip kalbėti, minint kaimyno vardą: „Pusė pieno man, pusė pieno tau“ (Seda, Telšių apskr.)

32. Kad drugiu sergantis žmogus pagytų, reikia jį užkalbėti. Šv. Jono dieną būtina kepti duoną ir ją valgyti saulei dar netekėjus, taip kalbant: „Saulės vardu, Perkūno griausmu tau, drugy, insakau, tavi varau nog žmonių, nog gyvulių, nog paukščių, nog kiekvieno gyvo garo žaliosna giriosna, klampiosna balosna, tamsiuosna raistuosna, kur saulė nemato, kur žmonės nevaikščioja, gyvuliai nebraidžioja ir paukščiai nelakioja. Jei manęs nepaklausysi, tave saulės spinduliu išdžiovinsiu, saulės kaitra nukamuosiu, gailia rasa prigirdysiu, užkerėta duona pripenėsiu. Tau liepiu, tau insakau, kad N. N. apleistai, daugiau jo nekamuotai“ (Dzūkija).

33. Jei nori atsikratyti velniukų, nueik į mišką dieną prieš Jonines, nusikirsk šermukšnį ir, už viršūnės nusitvėręs, parvilk jį namo. Tik vilkdamas, atgal nežiūrėk. Bevilkdamas išgirsi, kad kažkas tave šaukia vardu, ūžia, kaukia... Tik nesidairyk, kitaip — pražūsi. Tai vejasi piktos dvasios ir nori tave pražudyti. Parvilkęs namo šermukšnį, nugenėk jį ir pasidaryk lazdą. Jeigu velniukas jodo arklius, pasidaryk tvarte stalelį, ant stalelio pasistatyk degančią grabnyčią ir užvožk ją moliniu puodu. Išgirdęs velniuką arklius jodant, tuojau puodą atvožk ir lazda, laikydamas ją už laibgalio, mušk velniuką, kuris kartais atrodo kaip vokietukas, kaip ožys arba šiaip kokia barzdota baidyklė. Mušdamas skaičiuok: „Vienas, vienas, vienas“, o „du“ nesakyk. Tada velniukas pargriūva ir pavirsta kiškiu. Užmušęs jį, gali išmesti, nes jo niekas neėda (Vabalninkas).

ŽEMAIČIŲ JONINĖS

Joninių vakarą gražu būdavo Žemaičiuose. Kaimo bernai ir mergos susirenka aukščiausiame kalnely. Kad iš tolo visi matytų, jog čia vakaruojama, prie ilgos karties bernai pritaiso dervuotą pakulų kuodelį ir, aukštai iškėlę, uždega. Naktį tokios pašvaistės toli matyti. Kalnely užkuriamas didelis laužas. Aplink laužą susirinkęs jaunimas šoka, dūksta visą naktį, linksmai dainuodamas, kol vieversys užgieda. Atsiranda ir muzikantai. Koks nors bernas atsitempia armoniką ar smuiką. Mergos ateina ne tuščiomis: jos atsineša kokį sūrelį ar dešros galą, o bernai — skystimėlio buteliuką, kad sausais sūriais nepaspringtų. Joninių naktį jaunimas labai mėgsta visokius būrimus, spėja savo ateitį, kas ko sulauks: laimės ar nelaimės, ištekės ar neištekės, ves ar neves. Buriama įvairiais būdais: ugnimi, vainikais, gėlių žiedais ir viso-

kiais kitais prasimanymais. Žemaičiai Joninių vakarą veik iš kiekvieno nuotykio sau ateitį spėja.

Senis Graičius Joninių naktį niekados negali miegoti. Tik kiek pritemus, užsimeta kastuvą ant pečių ir drožia sau niekam nieko nesakęs, bet visi gerai nujaučia, jog jam jau seniai sapnuojasi Ginaičių kalnely užkeikti turtai, tik niekas nežino, kurioje vietoje. Kiek kartų jis tą kalnelį kasinėjo, smarkiai prakaitavo, bet nieko nerado. Sėdi senis visą Joninių naktį poteriaudamas, žiūri akis išplėtęs, bene pamatys „degančių" pinigų ugnelę. Kartais išvargęs ir užsnūsta. Auštant nusispjauna ir vėl liūdnas eina namo.

Graičių samdytas bernas, prisiklausęs visokių plepalų apie paparčio žiedą, tuoj po vakarienės išdūlino miškelin, niekam nė sudiev nepasakęs. Kai pas Graičių užėjo Dagiukas vadinti berno drauge eiti Joninių vakaroti, tai sužinojo, jog jo miškan išeita. Aiškiai suprato, kad jis išėjo paparčio žiedo ieškoti. Eidamas pro miškelį, tyčia pasuko pažiūrėti, kaip Jokūbas paparčio žiedo ieško. Ir neapsiriko: priėjęs didįjį miško papartyną, pastebėjo vidury paparčių žiburį. Visų yra kalbama, jog paparčio žiedą surasti labai sunku, nes jį saugančios laumės raganos ir kitos nelabos dvasios. Kad tos piktybės žmogui nieko negalėtų padaryti, reikia papartyne šermukšnine lazda aplink save apsibrėžti didelį ratą, jo viduryje pasitiesti baltą drobulę, ant jos pasistatyti uždegtą vaškinę žvakę ir atsiklaupus melstis. Tau rodysis visokios piktybės, kurios gąsdindamos cyps, kauks ir kvatosis visokiais balsais, bet jos negalės peržengti užsibrėžto rato, todėl reikia kantriai laukti. Jeigu tik iškentėsi iki pirmųjų gaidžių, ant drobulės rasi paparčio žiedą.

Dagiukas, pamatęs Graičių Jokūbą, užsidegusį žvakę papartyne, panoro jį pagąsdinti ir ėmė visokiais balsais cypti, be to, dar sušlamėjo medžiuose iš ramaus miego išbaidytos varnos. Nejauku pasidarė Jokūbui, nė gaidžių nesulaukęs, spruko namo be paparčio žiedo, o Dagiukui iš to buvo gardaus juoko.

Joninių rytą kai kuriose apylinkėse visų Jonų durys būna apvainikuotos. Kas ir kada jas apvainikavo, to niekas nepamato, bet kiekvieno Jono širdelė nujaučia, kieno čia darbas. Rytmetį einama sveikinti Jonų su muzika. Jonai jau iš anksto pasirūpina saldžiosios sveikintojoms ir sveikintojams pamylėti.

JONINĖS

Kaip šiaulėniškiai jas anksčiau praleisdavo

Šiandien Joninės. Visos mūsų laikų senutės, kurios tik kojas pavelka, išvakarėse išėjo į pievas ir miškus vaistažolių rankioti, arba kupoliauti. Renkamos įvairiausios žolelės ir jų šakelės: čiobreliai, ramunės, katpėdės, kiečiai, ožkabarzdžiai, ašarėlės, žibuoklės, naktinyčios, gegužraibės, snaudalės ir kitos. Vienos žolelės vartojamos nuo įvairių ligų, kitos saugo nuo piktų dvasių, veikia burtininkų burtus ir kerėjimus, atitolina perkūnijas ir audras. Kitu metu rinktos tos pačios žolelės jau nebeturi tokios didelės galios, todėl visi stengiasi būtinai pasirinkti žolelių prieš Jonines.

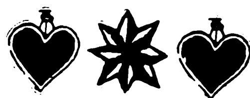
Joninių vakarą kaimo jaunimas nemiega. Kunigiškių, Pasodnių ir Kalnų kaimų berniokai ir mergiotės visuomet susibėga ant aukštojo Pilies kalnelio, kad jų laužų ugnys toliausiai matytųsi ir dainos garsiausiai skambėtų. Pilies kalno laužą puikiausiai mato net Šiaulėnų miestelis. Pamiškalnių kaimo jaunimas susirenka savo kaimo pakluonės aukščiausiame kalnely. Kad Joninių nakties ugnys toliau matytųsi, kalnely pastato aukščiausią kartį. Karties viršūnėje uždega senų ratų dervuotą stebulę, kuri iš tolo atrodo kaip puikiausias žibintas. Geri muzikantai broliai Šikšniai atsineša smuikus. Susibūręs krūvon, linksmas kaimo jaunimėlis dainuoja Joninių dainas:

Švento Jono vakarėly
Nusipyniau vainikėlį,
Olia olialia.
Nusipyniau vainikėlį
Iš žaliųjų rūtytėlių,
Iš baltųjų lelijėlių,
Olia olialia.
Iš baltųjų lelijėlių
Švento Jono vakarėly
Žalių rūtų vainikėlį,
Olia olialia.
Žalių rūtų vainikėlį
Įmečiau į Dunojėlį,
Į gilųjį vandenėlį,
Olia olialia.
Į gilųjį vandenėlį.

Aplink laužą ir žibintą jaunimas šoka, ratuoja, liežuviu ar instrumentu groja, protarpiais padainuoja. Mergaitės atsineša užkandžių: sūrio, sviesto ir ragaišio, o bernai — gėrimų: alaus, giros, degtinės ar šiaip kokio naminio raugo. Vienos buria ir spėja, kada ištekės ir kurion šalin nutekės, o kiti — myli ar ne jo išrinktoji. Ir merga, ir bernas, norėdami sužinoti, ar šį metą sueis į porą, nusiskina ramunės žiedą ir skainioja lapelius poromis. Jeigu žiedo lapelių porinis skaičius, vadinasi, gaus sau porą. Vaikinai ir mergiotės, norėdami sužinoti, ar juos kas nors myli, skainioja ramunės žiedo lapelius po vieną ir kalba: „Myli, nemyli, myli, nemyli..." Jeigu paskutinis žiedo lapelis nuskinamas su žodžiu „myli", vadinasi, taip ir yra.

Joninių vakare mergaitės, eidamos gulti, pasideda po pagalviu septynias gėleles ir laukia, kuris vaikinas prisisapnuos. Tas, kuris mergaitę sapne aplankys, ir ves ją. Jaunos mergaitės per Jonines renka įvairias meilažoles, kuriomis slapčia vaišina savo mylimuosius. Daugelis senovės burtais šiandien jau rimtai nebetiki, jeigu ką ir daro, tai dažniausiai tik šiaip sau, dėl juoko. Tačiau seni žmonės rūpestingai apeina visus ūkio trobesius, pastogėse prikaišioja įvairių žolelių, beržėlių šakų, kadagių ir kt. Tai daro, kad namus apsaugotų nuo laumių, perkūnijos ir kitų negerovių.

Šiaulėnų parapijoje šv. Jono šventė suprastėjo. Dabar jaunimo Joninių nakties susirinkimai mažesni. Tik šiaip sau, dėl gražumo, kartais dar užkuriami kalneliuose laužai ar stebuliniai žibintai, bet dabar jau ir tokios ugnys retai kur bekuriamos.

DZŪKŲ JONINĖS

Dzūkijoje, pamatęs vėlų Joninių vakarą jaunas merginas, bebraidžiojančias po rugius ir rugių rasa besiprausiančias skaisčius veidus, gali pamanyti, jog čia laumių esama. Jaunų rugių rasa, sako, nugydo nuo veido „kregždes" ir padaro veidą skaisčių skaisčiausią.

Džiaugiasi vasaros sulaukęs kiekvienas gyvas padarėlis ir mažas vabalėlis. Žmogus tai gerai supranta, tačiau kai jam visokie vabalai neduoda ramybės, jis, netekęs kantrybės, naikina juos be jokio pasigailėjimo kasdien, tik Joninių dieną neužmuša nė vieno gyvo vabalėlio. Dzūkų manymu, per Jonines negalima mušti nei vabalų, nei kirminų, nors ir blogiausi jie būtų, nes vietoj per Jonines užmušto vieno vabalo atsirastų dešimtys.

Joninės — jaunimo šventė, todėl jaunieji linksminasi visą Joninių naktį. Merkinės apylinkėje ir kitur Dzūkijoje Joninių vakarą susirenka kaimo jaunimas, susiburia kur nors gražiame miškely, susikuria didžiulį laužą ir linksminasi iki aušrelės. Mergos nusipina vainikus ir pasidabina jais savo jaunas galveles. Paskui visi šoka, dainuoja, žaidžia ir buria mėtydami ugnin vainikus, gėles. Seni žmonės ateina tik pasižiūrėti, kaip gražiai jaunieji linksminasi. Vienas kitas papasakoja visokių Joninių nakties atsitikimų, paporina, kaip kas paparčio žiedo ieškojęs, kaip užkeiktus lobius kasęs.

Ankstyvą Joninių rytą, dar prieš išgenant karves į ganyklą, gali pamatyti, kaip kokia sena šeimininkė slaptai vaikštinėja kaimyno ganykloje su milžtuve, koštuvu graibo rasas nuo žolių ir pila milžtuvėn. Tai matydamas, gali pamanyti, jog čia pasakų ragana. Tai senovės laikų kerėjimas, kurio senos dzūkės niekam nenori pasakyti. Mat Joninių ryto rasa pagirdytos karvės duoda daugiau pieno. Nuo kieno ganyklos nugraibai rasą, to karvės visai nustoja pieno. Renkant rasą, labai saugomasi, kad niekas nepamatytų ir nesužinotų.

Dzūkai sako, kad per Jonines surinktos žolės turi ypatingą gydomąją galią ne tik nuo ligų, bet ir nuo visokių piktų dvasių ir kitų negerovių. Kartais jos, sako, gelbsti ir meilėje, todėl jas renka ne tik senutės, bet ir jaunos mergelės. Senosios moterys skina tokias žoleles, kurios atseit saugoja namus nuo žaibų, audrų ir velnio galybės. Jaunosios viliokles mergelės per Jonines renka visokias „meilažoles“ berneliams vilioti ir save pagražinti. Vienas žoleles vartoja, kad veideliai skaistesni būtų, kitas — kad didelės ir gražios kasos augtų ir berneliams patiktų.

Kas netingi, Joninių naktį ieško paslaptingo paparčio žiedo. Kas jį ras, tam didžiausia laimė, pasisekimas ir turtai. Tačiau paparčio žiedo ieškotųjų dabar jau ne

daug yra, nebent jauni berniokai ar tokios pačios mergiotės, juokais vyresniųjų įtikinti, sumano laimės paieškoti.

VISŲ ŠVENTŲJŲ DIENA IR VĖLINĖS

VĖLINĖS IR MIRUSIŲJŲ GERBIMO PAPROČIAI

Mirusiųjų pagerbimo papročiai Lietuvoje nuo seniausių laikų išliko iki šių dienų. Nors senieji stabmeldiški mirusiųjų pagerbimo papročiai vėliau buvo sukrikščioninti arba uždrausti, tačiau, labiau įsigilinę į mūsų liaudies papročius, juose rasime gana daug senovės laikų elementų.

Kaip žinoma, senovės lietuvių tikėta, jog mirusieji ir po mirties gyvena panašiai, kaip ir gyvi būdami, todėl, laidojant numirėlius, kartu su jais būdavo laidojami ne tik brangesni jų papuošalai, bet ir svarbesni jų darbo įrankiai: peiliai, kirviai, ylos, adatos, pjautuvai, žuvininkystės įrankiai, audimo prietaisai, verpstės ir kitokie daiktai.

Dabar dažniausiai matome numirusiems karstan ir ant kapo dedant vainikus ir gėles. Tačiau neretai atsitinka, kad ir dabar karstan ir ant kapo dedami ir kitokie daiktai.

Štai 1920 m. Šiaulėnų valsč. Acokavų k. senutė Elena Skarbalienė prieš mirdama namiškių paprašė: „Kai aš numirsiu, įdėkit man graban tą mano mylimą Rūpintojėlį, kuris visą gyvenimą manimi rūpinosi“. Čia minimas Rūpintojėlis, mirusiosios pasakojimu, buvo sena medinė dievdirbio darbo statulėlė, turinti per 150 metų. Teko girdėti bent keletą atsitikimų, kad seniau medines statulėles dėdavę mirusiajam į karstą. Vėliau vietoj medinių statulėlių pradėti dėti šventųjų paveikslai, gies-

mių knygos, rožančiai, maldaknygės ir kitos šventenybės. Šventenybės dedamos karstan, kad velionis turėtų kuo apsiginti nuo piktųjų dvasių. Daiktai dedami karstan dažniausiai tokie, dėl kurių, gyvas būdamas, pats velionis yra pareiškęs savo norą. Kartais ir dabar pasakoma: „Tu be šio daikto negali apsieiti, turbūt reikės jį tau ir graban įdėti?"

Prieš kurį laiką Šaukėnų apylinkėje pasimirė senas muzikantas Laumakys. Jį laidodami, karstan įdėjo ir jo seną smuiką, kuriuo jis visą amžių griežė. Taip padarė todėl, kad Laumakys neturėjo savo įpėdinio muzikanto.

Kupiškio apylinkėje prieš kokius 60 metų, laidodami mirusįjį, karstan įdėdavo duonos kriaukšlelį, degtinės buteliuką, jei, gyvas būdamas, mėgdavo išgerti, o rūkaliams — pypkelę ir tabako kapšiuką. Daiktai karstan dedami taip, kad juos mirusysis galėtų lengvai ranka pasiekti. Jeigu kas nors stebisi, kodėl taip daroma, atsakoma: „Argi tu neišmanai, kad ir mirusysis turi turėti kuo pasistiprinti!" Kiti pasakoja, jog numirėliui valgiai dedami karstan, kad jis neišneštų gyvųjų dalios.

Kupiškio apylinkėje prieš 40—50 metų, prieš išnešant mirusįjį iš namų, šeimininkė apneša kupiną valgių dubenį aplink pašarvotą numirėlį, paskui vaišina tuo valgiu visus susirinkusius. Taip daroma, kad numirėlis neišsineštų dalios. Sakoma, jeigu numirėlį iš namų alkaną išleisi, paskui ir gyvieji turės alkį kentėti.

Seniau Velykų rytą kupiškėnai vesdavo vaikučius į kapus aplankyti mirusiųjų artimųjų. Prieš vesdami vaikus į kapus, būdavo, nueina patys ir padeda ant kapo velykinį margutį. Paskui liepia patiems vaikams eiti arba juos nuveda prie kapo, kur palaidoti jų artimieji. Prie kapo jiems taip kalba: „Čia yra palaidotas tavo broliukas (sesutė). Jis, tave mylėdamas, štai padėjo tau šį gražų margutį. Taigi nepatingėk, vaikeli, aplankyti jo kapą, gal ir kitą kartą rasi margutį". Vaikutis tą kiaušinį pasiima nuo kapo kaip mirusiojo dovaną.

1936 m. Acokavų k., Šiaulėnų valsč., pasimirė ūkininko A. K. 15 metų dukrelė. Per šių metų Velykas jos tėvas Antanas, eidamas bažnyčion į Polekėlę, nunešė 6 margučius, padėjo ant dukters kapo ir sako: „Bus malonesnės mano Alenytei Velykos". Visur besibastydami, Polekėlės dvaro kumečių vaikai užėjo ir į kapines. Radę ant kapo kiaušinius, suvalgė. Paskui, kai Antanas atė-

jo vėl aplankyti savo dukrelės kapo ir neberado jai padėtų kiaušinių, apsidžiaugęs tarė: „Mano geroji Alenytė suvalgė savo velykinę margučių dalį“.

Per Velykas daugelyje mūsų krašto vietų tebėra senovės paprotys dėti mirusiesiems ant kapo margučius ir deginti žvakutes. Kauno kapinėse per Velykas irgi daugelis kapų esti apdėti margučiais ir dega žvakutės prie velykinių avinėlių, apkaišytų žalumynais.

Per Vėlines mirusiesiems taip pat dedami ant kapų ir valgiai. Dažnai tenka matyti kapų, apdėtų obuoliais, riešutais, saldainiais, pyragėliais ir kt. Kai kas valgių ant kapų deda, kad palestų atlėkę alkani paukšteliai ir už tai mirusiesiems pagiedotų, juos palinksmintų. Kiti deda tikėdamiesi, kad ateis koks nors alkanas, pasistiprins valgiu ir už mirusįjį.

Žagarės ir Joniškio apylinkėje pašarvotam numirėliui įdedamas į rankas kiaušinis. Lydint numirėlį į kapus, kryžiaus nešėjui užkabinama ant kryžiaus gražių pirštinių pora, kuri jam dovanojama už palydėjimą.

Kaip pasakoja senosios kupiškėnės, seniau, mirusįjį palaidoję, padėdavo ant jo kapo valgių ir gėrimų. Dažniausiai tai būdavę kiaušiniai ir duona. Ar gėrimų dėdavę, tikrų faktų nėra.

IŠ VĖLINIŲ PAPROČIŲ

Liūdnas Vėlinių vakaras. Šiurpūs vėjai linguoja Likučių senkapių beržus. Kapinėse dreba papuvę mediniai kryžiai. Čia, po nusvirusiu beržu, senoje koplytėlėje prie Dievo Motinos Sopulingosios, žiburiuoja vaškinė žvakelė. Gal koks geradaris įžiebė visų užmirštųjų vėlių atminimui. Toliau, prie vieškelio, stovi kumečio Norvaišos lūšnelė. Jos žmonės dievobaimingi, po vakarienės mini mirusiuosius. Ant stalo spingsi penketas vaškinių

žvakučių. Užustaly keturi liūdni veidai poteriauja, o penktoji vietelė tuščia, nes šios vietos gyventojas jau prieš porą metelių nuėjo amžinybėn. Tėvas, atsiskleidęs didelę „Šaltininę“ maldaknygę, traukė Visų Šventųjų litaniją, „karunkas“ ir giesmes „bagočiaus“. Taigi visi giedojo beveik iki pusiaunakčio. Pagaliau sukalbėjo poterius už amžinatilsį savo tėvuką Vaitiekų, kurio mėgstamoji vieta užustaly buvo šį vakarą dyka, o jam atminti smilko vaškinė žvakelė. Vėlinių vakarą, sako, vėlės aplanko savo artimuosius. Gal ir jo vėlė čia pat sukinėjasi tarp gyvųjų?

Kartais atsitinka, kad Vėlinių vakarą į namus užeina nepažįstamas keleivis. Toks svečias labai nuoširdžiai priimamas ir geriausiai pavaišinamas. Tai vis dėl anksčiau vyravusio įsitikinimo, jog tokie keleiviai — vėlės arba vėlių pasiuntiniai, atėję aplankyti gyvųjų ar paprašyti kokių nors malonių, kad pagelbėtų vargstantiems mirusiesiems.

Vėlinių vakarą kurioje nors trobelėje susirenka daugiau žmonių, senesni žmonės mėgsta papasakoti šiurpių istorijų apie klajojančias šioje žemelėje vėles be vietos, neramius vaiduoklius, be laiko išėjusius iš šio margo pasaulio. Nors vaiduokliais retai kas tiki, bet Vėlių vakarą ne kiekvienas drąsuolis išdrįs eiti į savo lauko miškelį ar kokius senkapius, saugosis vaiduokliais apšauktos vietos.

Geros šeimininkės Vėlinių dieną išsikepa ragaišio bandelių ir, nuvežusios miestelin, išdalija po vieną vargšams pavargėliams, kurie tą dieną visą laiką meldžiasi už mirusiuosius kapinėse ar prie bažnyčios durų. Mirusiuosius prisimindami, visi lanko kapines, papuošia gėlėmis ir užžiebia ant kapo savo artimųjų arba ir svetimųjų, kuriems jaučiasi esą skolingi, nors vieną žvakelę. Turtingesni pasamdo kokį pavargėlį giesmininką, kad pagiedotų prie nurodyto kapo mirusiojo atminimui.

MIRUSIŲJŲ GERBIMO PAPROČIAI AUKŠTAITIJOJ

Kupiškėnai iš senovės laikų yra dideli mirusiųjų garbintojai. Šioje apylinkėje dar ir šiandien sutiksime žmonių, kurie yra matę ir girdėję, kaip tam tikros samdytos raudotojos raudodavo prie numirėlių, kaip ir pagonijos laikais. Yra dar ir tokių senelių, kurios moka raudoti tas senovės raudas. Garsios kupiškėnų raudotojos šiemet buvo atvykusios Kaunan, raudojo senovės raudas per radiją ir įrašė į fonografo plokšteles.

Kaip seniau, taip ir šiandien dar daug kas tiki, jog Vėlinių ir Visų Šventųjų vakarą mirusiųjų vėlės ateina savo artimų ir genčių aplankyti. Sako, Vėlinių vakarą ir naktį galima susitikti su mirusiaisiais, pasimatyti ir pasikalbėti kaip su gyvais. Vėlinių vakarą, laukiant mirusiųjų vėlių, pasirūpinama jas tinkamai priimti ir pavaišinti.

Kupiškėnai ir panevėžiečiai, Vėlinių išvakarėse laukdami apsilankančių savo namuose mirusių artimųjų vėlių, paklodavo baltą ir minkštą patalą. Uždegdavo iš abiejų pagalvio šalių po vieną pašventintą grabnyčią ir klūpodavo prie lovos, laukdami ateinančios mirusiojo vėlės. Jei subraškėdavo lubos ar grindys, reikšdavo, kad mirusieji atėjo.

Lietuviai, mylėdami savo mirusiuosius, per Visų Šventųjų ir Vėlinių šventę ruošdavo jiems, taip pat gyviems žmonėms vaišes. Į tas vaišes pakviečiami giminės ir kaimynai, kurie gieda gražias giesmes ir mini mirusiojo visokius nuopelnus. Tikima, jog tose vaišėse apsilanko ir minimo mirusiojo vėlė. Seniau prie stalo ir mirusiojo vėlei būdavo paskiriama tam tikra vieta, kur padėdavo net valgių ir gėrimų. Vėlėms skirtų valgių niekas neliečia, jie lieka ant stalo per visą naktį. Jeigu stalas braška, manoma, jog susirinkusios vėlės vaišinasi. Jei rytmetį valgių ir gėrimų ant stalo nebėra, sakoma, jog mirusiojo vėlė maloniai priėmusi vaišes.

Seniau Panevėžio apylinkėje Visų Šventųjų vakarą žmonės, eidami į kapines, nešdavo vėlėms valgių — varškės dubenį ir virtinių bei baltą rankšluostį ir vandens galbūt vėlėms nusimazgoti. Tikima, jog tą vakarą vėlės ateina prie savo kapo pavalgyti.

Pasak O. Mažeikienės ir D. Šlapelienės, prieš kokius 60 metų kupiškėnai, laidodami mirusiuosius, dėdavo kars-

tan duonos kriaukšlelį, degtinės butelį ir pilną tabakinę šniaukščiamo tabako, kad aname pasaulyje numirėlis ar jo vėlė nealktų. Paskui, prieš pat išvežant velionį iš namų, kas nors apneša užkandžių dubenį apie karstą ir pavaišina jais svečius. Tai daro, kad mirusysis neišsineštų tų namų dalios. Jei, vežant numirėlį į kapines, arkliai sušyla, sako, vėlės sulipo ant karsto.

Jei, pučiant šiurpiam vėjui, girdisi palangėse ir patvoriuose švilpimas ir kaukimas, sakoma, kad rauda vėlės, kurios be laiko išėjo iš šio pasaulio. Sukalbėk „Amžiną atilsį“, ir nustos raudojusios. Taip pat sakoma, jei, ugnelę kūrenant, krosnyje malkos cypia ar vėjas kamine švilpia.

Anot kupiškėnų, ant slenksčio negalima pagalio kirsti — vėlę perkirsi.

Surištos šluotos negalima deginti — vėlę sudeginsi.

Dabar gal ir aprimo vėlės ir kitos šmėklos mūsų šventojoj žemelėj, bet seniau, matyt, jų būta visur pilna, o jau Vėlinių vakarą ir didžiausi drąsuoliai ne tik niekur nėjo iš gryčios, bet ir gryčioj neapsiėjo be šventenybių.

Kupiškėnai sako, kad tam, kuris bijo numirėlių, reikia atnešti nuo kapo šermukšnių, išvirti ir duoti išgerti, tada nustos bijoti. Yra ir daugiau visokių vaistų, bet visų jų čia neaprašysi.

— Vėlinės — mirusiųjų šventė. Gyvieji eina į kapines mirusiųjų aplankyti, o prietaringi žmonės tiki, jog mirusieji ateina pas gyvuosius. Žmonėse ir šiandien galime išgirsti šiurpiausių pasakojimų apie numirėlių apsilankymą pas gyvuosius. Gal nieko kito žmonės taip nebijo kaip numirėlių. Taip jau yra nuo seniausių laikų. Turbūt dėl to toks stiprus mirusiųjų garbinimo kultas.

ŠEIMOS ŠVENČIŲ PAPROČIAI

VESTUVĖS

KAIMAS LAUKIA PIRŠLIŲ

Kaimo burtai ir prietarai

Mėsėdis — tai piršlybų ir vestuvių metas. Tuo metu visų mergelių didžiausias troškimas — patikti gražiam ir turtingam berneliui ir ištekėti. Visiems žinoma, kad tada visur vyksta piršlybos, ir tai ne paslaptis, bet, be viešų piršlybų, yra slėpiningasis burtų pasaulis. Dabar jau mažai kas prisimena, kad mergelė, norėdama prisivilioti mylimą bernelį, arba bernelis — mergelę, griebiasi tam tikrų senovės burtų ir kerėjimų. Todėl ne veltui įsimylėjėliui sakoma: „Bene tik mergos jau tave apdavė?“ „Tą jau tikrai bus mergelės apžavėjusios?“ ir kitaip. Jei kurios nors mergelės vaikinai nemyli, tai juokaudami pataria: „Užduok meilažolių, ir mylės“.

Štai keletas tokių meilės „receptų“, kurių nė šių dienų mokslas dar nežino:

1. Pasvalietės mergelės, norėdamos prisivilioti mylimą vaikiną, stengiasi jam supenėti duonos pagrandėlį. Pagrandėlis — tai duonos kepalėlis, iškeptas iš pagrandų.

2. Panevėžietės mergelės, kad prisiviliotų bernelį, parėjusios iš pirties ir radusios ant kūno prilipusį vantos lapelį, išverda jį arbatoje ir tą arbatą sugirdo vaikinui.

3. Seirijų dzūkės išverda savo kojinę arbatoje ir tą arbatą sugirdo savo mylimajam.

4. Šiaulėniškės mergelės, parėjusios iš pirties ir radusios pažastyse prikibusių vantlapių, sudžiovina juos, o paskui, niekam nematant, slapčia įdeda į kišenę savo mylimajam.

5. Smilgietės mergelės žino paslaptingą gėlelę, vadinamą gegužėle, su kuria galima prisivilioti bernelį. Tos

žolelės viena šaknelė juoda, o kita — balta. Juodąją šaknelę mergelė pati suvalgo, o baltąją išverda arbatoje ir sugirdo berneliui, tik tai turi daryti jam nežinant.

6. Pašušvietės mergelės pataria štai ką. Reikia Joninių vidurnaktį nunešti miškan šikšnosparnį, įmesti į skruzdėlyną ir bėgti neatsisukant. Rytą reikia nueiti prie to skruzdėlyno. Ten bus kabliukas ir kastuvėlis. Su tuo kableliu reikia nemačiomis užkabinti tą, kurį myli. Tą prie savęs ir prisitrauksi. Tą, kurio nemyli, gali pastumti kastuvėliu, ir jis atsitrauks.

7. Seirijietės berneliui prisivilioti žino tokį būdą. Per Jonines sugautą pelėdą reikia nunešti į mišką, padėti skruzdėlyne ir užvožti puodyne. Rytą rasi kaulą kaip kobinį. Tuo kaulu slapčia užkabinsi vainiką ir taip prisiviliosi.

8. Daujėnų vaikinai, norėdami prisivilioti mergelę, pabarsto taką, kuriuo mylimoji mergelė vaikšto, tabaku.

9. Šaukėnų žemaitės geriausiu vaistu vaikinams privilioti laiko savo pažastų sudegintų plaukų pelenus. Jei vaikinui tokių pelenų užduosi su valgiu arba arbata, tas tikrai įsimylės.

10. Stačiūnų mergelės, kepdamos pyragaičius, įdeda į juos ilgų savo kasų plaukų, kad plaukas, valgant berneliui pyragaičius, užsivyniotų už jo širdies ir bernelis palinktų prie mergelės.

11. Merkinės dzūkės į bernelio, į kurį įsispokso, rūbus įsiuva slapčia pinigą. Tas, kuriam pinigą įsiuvo, nuo tos mergelės jau nebeatsitrauks.

12. Mažeikių žemaitės, norėdamos prisivilioti vaikiną, įsiuva į jo rūbus savo prakaituotą nosinėlę.

13. Tytuvėnų mergelės ir berneliai pavasarį, kai varlės „dvikuža" susikibusios šokinėja pabalėse, persmeigia kurią nors adata. Tada tąja adata slapta perveria jo arba jos rūbus. Nuo to „pervertasis" taip pamilsta, kad daugiau nebeatsitraukia.

Čia nurodyti „meilės vaistai", nors surinkti tik iš nedaugelio mūsų plačiojo krašto apylinkių, jau gana įvairūs ir labai ypatingi. Jei kas įstengtų surinkti iš viso mūsų krašto „meilės receptus", tai atliktų didžiausią „mokslo" darbą, gal net pasaulį nustebintų.

Už šių vaistų veikimą neatsakau...

PIRŠLYBOS

Vestuvių papročiai Rytų Aukštaitijoj

Įdomu prisiminti mūsų krašto vestuves, buvusias prieš 60—80 metų. Vestuvių apeigos veik kiekvienoje krašto apylinkėje buvo šiek tiek kitaip atliekamos. Šį kartą susipažinsime su vienos mūsų krašto apylinkės — Rytų Aukštaitijos viena svarbia vestuvių dalimi — piršlybomis.

Mėsėdis — pats didžiausias piršlybų ir vestuvių įkarštis. Šiuo metu kaime garsiai žvanga piršlių skambučiai, jaudindami jaunų mergelių širdeles, o linksmos vestuvių dainos ir triukšminga muzika aidi visame krašte.

Žiemos vakarui brėkštant, Šimonių vieškeliu garsiai žvanga piršlių skambutis Dapšių kaimo link. Nupenėtas juodbėris riščia bėga dulkindamas sniegą. Jaunikio važelis, kaip mergaitės kraitskrynė, geltonų lelijų vazonėliais ir rojaus paukštytėmis išrašytas. Sėdynė raudonmargiu kilimėliu užtiesta. Kairėj sėdi raudonas bijūnėlis, o dešinėj — piršlys ir visomis išgalėmis ragina bėrį, kad tik nenutiltų jo garsus skambalas, nepasiekęs mergelės kiemo.

Daukos kiemo vartai plačiausiai atkelti, kad gerokai įsigėręs piršlys įvažiuodamas neužkliūtų. Vieną kitą kiemą prašvilpę, visu smarkumu įmagėjo piršliai Daukos kieman ir, kaip šio krašto piršlių įprasta, arklį pastatė prie klėties.

Piršlių pasitikti neinama. Po trumpos valandėlės, piršlio vedamas, jaunikis įeina trobon. Gryčioje piršlys pagarbina Dievą, o namiškių tėvas jam atsako. Svečių sėsti niekas neprašo. Namiškiai skuba įdegti žiburį. Tuo tarpu duktė, motinos užstota, slapčia nužiūri jaunikį. Jaunikis apsivilkęs ilgais, milu aptrauktais kailiniais, per liemenį susijuosęs marga pintine juosta. Jis, nuduodamas lėtą bernioką, tyli ir nesidairo, už jį kalba piršlys:

— Tėveliukai, galgi laukiat svetelių, mes pasiklydom ir užsukom, gal gausim sušilt?

Tėvas, maloniai šypsodamasis, jam atsako:

— Kolgi ne, pažiūrėsma, gal sužinosma, iš kur sveteliai važiuoja ir ko nori?

Piršlys, sveikindamas tėvą, bučiuoja jam ranką ir, linksmai nusiteikęs, sako:

— Ar žinai, tėveliukai, kaip mes esam suvargę žmonės ir sušalę?

— Na, tai kurgi jau taip važinėjat? — lyg nieko nežinodamas, juokais klausinėja tėvas.

Tuomet piršlys atsako tokia iškalba:

— Brangūs tėveliukai, matai jau tom žmogus nusistotys, golgi pasipirkt kū ar nerasma, bant sušilt kiek ar negausma. Važiuoju važiuoju, privažiavau didalį upį, gilų undenį. Par upį plaukiau, visas sušlapau, vargiai išsiričiau ir išlipjau unt krošto upas. Paskum ir arklys išplaukė. Žiūriu — didelis miškas. Ainu ainu tuo mišku ir orklį vaduos vis gilyn miško. Pasmota žiburėlis. Ainu tan žiburėlin. Užėjau tokių gryčelį. Aš ti kaipo koks kupčius, visas šlopjas, sušolys ir vėl ošei savo dorbo ieškau. Aš vėl klausiu, parduot ko ar neturi. Radau žūsinėlį. Nu, prašau gaspadoriau: parduok tū žusjinėlį. Ir nusipirkau. Nu, kū gi darysi, turiu orklį, turiu ir žūsinėlį. Pamačiau, kirvis guli pastalaj ba koto. Nu pradėjau aš jį prašyt to gaspadoriaus. Kirvį jau duoda, bat koto neduoda. Išsinešiau šitų kirvį. Pasidariau kotų ir ainu toliau par miškų. Išeinu iš miško visas šlopjas, sušolys, žiūriu, gi plačiausias ėžeras tvokso. Nu kū darysi, sugalvojau — raikia pasidaryt ragias. O šūla, o šūla, kad šūla, paki ragias pasidirbau, ažušolo ežeras. Nu, pasikinkiau orklį. Insidėjau tū žūsinėlį ir važiuoju. Čia vienoj kešėnai, va, turiu kirvį, untroj — kotų. Bavažiuojant par tų ėžerų, pamačiau lyg kas dūnkso. Baigiu važiuot, ogi žiūriu — ulyčia. Įvažiavau ton ulyčion. Privažiuoju vartus. Žiūriu — vartai kilbasu užrakinti. Važiuoju toliau, kas bus? Privažiuoju kito kiemo vartus. Ir tė vartai kilbasu užrakinti, baronku užkabinti. Kad žinotum, tėveliukai, kiek mon strioko, nėt mon rūbai visi sušlopy! Važiuoju važiuoju toliau par tų ulyčių, kas bus? Privažiuoju vartus. Čia neužrakinti. Atsikėliau, va, ir įvažiavau. Tai čia tomstos kiemas. Taigi, tėveliuk, golgi duosi kokių adynaly mum čia sušilt, pasilsat. Do ir vakarienas gol tėvelis mum kū suteiksi?

— Na, ką darysi, kad jau tokie suvargę, galima bus ir pasilsėt, o dėl vakarienės — tai čia močios valia.

Močia prieina arčiau prie svečių. Piršlys pabučiuoja jai ranką.

— Sveika, gyva, motute! Mat aš toks labai neramus, vis dairaus ką nors nutvert, pasipirkt.

Močia su tėvu savo šešėliu užstoja, kad, piršliams nematant, duktė galėtų pro duris išbėgti. Duktė išpuola maltuvėn ar pas kaimyną pasipuošti ir savo draugę atsivesti. Svečius pagerbdama, močia uždega lajinę žvakelę ir pastato ant stalo.

Piršlys derasi su močia dėl vaišių:

— Na, motut, gal mums išvirsi bent kokią vakarienę, ar žadi?

— O ką gi aš jums, kad nežinia, iš kur atvažiavot? Duonos sausos turiu bakaną, duosiu. Valgykit, jei nepaspringsta! — linksmai nusiteikusi, atsako močia.

— Na, motinyt, mes turim kuo nuliet, skystimėliu! — džiaugiasi piršlys.

Padėkodamas močiai už sutikimą, pabučiuoja ją rankon. Močia prašo garbingus svetelius užstalėn:

— Prašom gi, sveteliai, sėstų!

Kai piršliai nepažįstami, močia paklausia:

— Tai ar iš toli gi, sveteliai, atvažiavot?

Jaunikis tyli, už jį atsako piršlys:

— Nagi iš Miškinėlių Jonas Kukeniokas, vienturtis tėvų berniokas.

Piršlys, supažindinęs močiutę su jaunikiu, išsitraukia iš kišenės didelę nosinę, pakloja ją ant stalo kampo, išsiima iš užančio rūtom aptaisytą buteliuką ir taurelę, pastato ant skarelės ir sako:

— Na, motinyte, galgi uždėstat mums duonos ir druskos kokį žiupsnelį?

Močia apdengia stalą balta staldengte. Duktė tuo tarpu apsitaiso išeiginiais drabužiais, parsiveda draugę ir laukia maltuvėj. Piršlys vis nerimsta:

— Na, motinėl, magaryčios ant stalo, aš žmogus neramus, vis noriu ką nors pasipirkt.

— O ką jau tu čia pirksi? — juokiasi močia.

— Ogi, motinėl, žąselės ar neturi? Mat va žąsinėlį turiu, žinai, jam vienam nuobodu. Jis vis neramus, kogagoja, gal atsilieps kur žąselė, gal sukirksės? — loja linksmas piršlys.

— O tu, piršly, piršly, kad tau liežuvin grižas įlįstų! Eik ir pasiieškok, nori, kad tau vis būt gatava! — močia juokais plūsta piršlį.

Piršlys, prislinkęs prie krosnies, pasiima nuo gradų balaną, užsidega ją nuo žibinto ir pasišviesdamas eina maltuvėn ieškoti „žąselės“. Įėjęs ten, randa ją, nusigan-

dusią, bekiūtančią su savo jaunystės draugele. Paskui piršlį maltuvėn eina ir tėvas ar močia. Jaunikis sėdi užustalėj ir susirūpinęs laukia, kokią pelėdą čia jam atves. Piršlys apšviečia mergaites balana ir sako:

— Na tai še, radau net dvi žąseles!

Piršlys pasveikina mergaites, paduodamas joms ranką. Mergaitės jį pasveikina pabučiuodamos rankon.

— Kurią man, tėveli, paskirsi gi?

— Na, gali pasirinkt, kuri geriau atseina!

Piršlys renkasi, tyčia šviesdamas balana mergaitėms į akis, o tos tyli.

Piršlys patyręs, tuoj supranta, kad ta, kuri labiau nusigandusi, bus savoji, o ta, kuri juokiasi, jau kaimynė. Pasirinkęs tikrąją, ima už rankos ir sako:

— Nagi šitoji man geriau atseina!

Atspėjęs tikrąją „žąselę", piršlys vedasi ją gryčion. Jaunikis sėdi užustalėj. Močia deda stalan užkandžius. Tėvas eina pirma visų, atidarydamas duris. Paskui jį piršlys veda „žąselę", o ją lydi draugė. Įėjusi gryčion, duktė pasveikina savo močią, pabučiuodama ją rankon. Paskui taip pat pasveikina ir savo tėvą. Tada paspaudžia ranką jaunikiui. Piršlys mergelę sodina gale stalo, šalia jaunikio. Greta jos atsisėda draugė kaimynė. Piršlys pritupia ant atskiro palaikio suoliuko šalia stalo, negarbingoj vietoj — ne užustaly.

Piršliui užgertuvių butelį pastačius ant stalo, kas nors iš namiškių išbėga kieman ir piršlio arklį nuvažiuoja nuo prieklėčio į gurbą, bet nepašeria, nes toks senovės prietaras.

Prasideda užgertuvės. Piršlys prašo mergaitę atkimšti buteliuką. Ši, nuėmusi nuo butelio kaklo rūtas, atkemša kamštį ir pastato butelį ties piršliu. Piršlys prisipila taurelę ir užgeria tėvą:

— Sveikas, tėveliukai, užauginęs gražią dukrą!

Toliau tėvas užgeria močią. Močia — būsimą žentą. Jis užgeria mergelę, ta — savo draugę. Visi geria tik po vieną stiklelį. Tuo metu tėvas pasiunčia sūnų ar jaunesnę dukrelę kaimyno pakviesti į „apsėdas".

Po užgertuvių piršlys pradeda piršti savo jaunikį su tam tikra iškalba, viską labai perdėtai nusakydamas:

— Šis jaunas bernužėls, kaip žolias diemedėlis,. Jonas Kukeniokas, tėvelių bamylimas, susiedų apkalbamas. No didalas žėmas, dviejų trijų valokų pirmos karūnos. Vie-

ta, kokios aplinkui niekur nerostum. Kiemas sūriais brukavotas. Tvoros kilbasom tvartos. Trobų dungčiai lašiniais dingti. Sviesto žordai prižordyti. Pilnos stonios žvingia žirgėlių. Pilni gurbai baubia galvijų. Šulniai midaus. Upėliai vyno. Varsma pieno. Sodai neapsakomi, neužmatomi, vis sarbintynai ir vyšnynai. Visi pilni paukščių gėsminykų, žūsų rėksminykių, gaidžiukų raudoniukų ir kalakutų barzduliukų. Visi soko: „Rojus, o rojus!..“

Baigant kalbą, jaunikis perspėja piršlį:

— Gana jau, gana, perdedi labai!

Tačiau piršlys neima to į galvą, jis varo toliau, nors jaunikis mergos tėvams geriausiai žinomas, nors ir iš to paties kaimo.

Peršamos dukters motina juokaudama sako:

— Matai, dukrele, koka tu turtinga būsi! Ir manoji Agotytė neprasta: pirmutinė gula, paskutinė kelias. O darbininkė — kaip apatinė girnų pusė.

Po šios oracijos, jei piršlys nepažįstamas, atvažiavęs iš toliau, pradeda sakyti teisybę, apsakydamas jaunikio turtą, šeimyninę padėtį ir viską, ką jis turi ir ko nori.

Ateina bent pora paprašytų kaimynų į „apsėdas“. Pagarbinę Dievą ir pasisveikinę, sėdasi prie stalo. Tuoj vienas drąsesnis pliupt stiklą gėrimo į lubas ir sako:

— Kad bitelės geriau šokinėtų!

Po šio visi geria po vieną kitą stiklelį. Piršlys klausia:

— Tėvai, ar priimsi antrą butelį?

Jeigu tėvas nenori leisti dukters už to jaunikaičio, tai neleidžia piršliui statyti butelio. Jis pats deda ant stalo savo butelį. Jaunoji ir jaunikis negeria ir mažai kalba.

Piršlys su jaunikiu kalbasi sutartais ženklais, pavyzdžiu, koją užmina ar ranka nežymiai parodo, susimerkia ir kt. Duktė su tėvais taip pat savaip susitarę susikalbėti.

Įpusėjus užgertuvėms ir užsimezgus deryboms, jaunikis su mergele išeina vienu du kur nors pasikalbėti. Valandėlę pasikalbėję, abudu sugrįžta ir sėdasi užustalėn. Po šio pasikalbėjimo piršlys su tėvu, gavę ženklą apie sutiktuves, jau smulkiai susitaria dėl turto dalies ir kitų reikalų. Prieš 80—90 metų pinigais ir daiktais dalies tėvai neskirdavo. Būdavo tik labai dideli kraičiai. Vėliau jau pradėjo derėtis dėl vieno jungo jaučių ir kar-

vės. Dėl arklių pradėta derėtis dar vėliau. Kraitį susikraudavo pati mergelė, aišku, motinos nuožiūra.

Kai jaunikis piršliui duoda sutikimo ženklą, piršlys prašo tėvus rytojaus dieną atvažiuoti jaunikio tėviškėn. Jei tėvas pažada važiuoti į pražvalgas, piršlys su tėvu išgeria „ant isčeslyvo kelio“. Tačiau kai mergai jaunikis nepatinka ar tėvai nenori už jo leisti, tada jie nepasižada pražvalgų vykti.

ŽEMAIČIŲ VESTUVĖS

Peikiamas piršlio pyragas

Galop prasideda vestuvių dienos. Tad pažiūrėkim jų senoviškus papročius, kurie dar išliko. Juos čia aprašė mūsų žymiausias tautosakininkas B. Buračas (red. pastaba).

Kaimo gatvė garsiai žvanga vestuvininkų skambalais. Žaliuoja, mirga išpuošti jaunosios kiemo vartai. Ankstyvą rytmetį jaunojo šalis triukšmingai įvažiuoja jaunosios kieman. Gryčios prieangy stovėdami, muzikantai groja sutiktuvių maršą:

— Pirlim, pirlim, pam, pam, pam!

— Bum, bum, bum! — storai pritaria bosas.

Jaunikis, piršlys, didysis svotas ir visi kiti vestuvininkai sueina gryčion. Jaunoji pamergių pulke sėdi už didžiojo stalo.

— Tegul bus pagarbintas! — taria piršlys.

— Per amžius! — atsako tėvas.

— Tai iš kurgi čia tie sveteliai atkeliavo? — jaunosios maršalka klausia piršlį.

— Piršlys iš Krakių, maršalka iš Šakių, o šis jaunas jaunikis iš Vilniaus miestelio! — atsako piršlys.

— Kokiais keliais čia atjojote?

— Žaliom rūtom klotais. Kur rūtų neteko — sidabru barstyta.

— O ar surinkote tas rūtas?

— Rinkom, surinkom, tik vienos neradom. Gal ją rastume čia?

— O kurgi jūs dėsite suradę žalią rūtą?

— Mes turime žalią diemedėlį — šalia jo ir rūtelę pasodinsime.

— Ieškokite, galgi ir yra.

Piršlys padeda stalo vidurin didįjį vestuvių pyragą — karvojų.

Dainininkės peikia piršlio pyragą:

— Koks tavo čia pyragas, kai pažiūri — ožio ragas. Koks tavo čia pyragas, sudžiūvęs kaip titnagas...

Jaunosios vainikas

Jaunojo vyriausiasis pabrolys prie stalo stovi su kepure ant galvos, o ant jo prisegtas rūtų vainikas. Motina nuima pabroliui kepurę nuo galvos ir padeda ją į lėkštę. Pabrolys po vainiku pameta sidabro pinigą ir su lėkštele paduoda jį didžiajai pamergei, sakydamas tokią oraciją:

— Prašom, sesule, priimti tą brangų žalių rūtų vainiką, kad taip jį aukso kupkoj laikytum, žaliam vyne mirkytum. Tas vainikėlis per jūras, mareles neštas, nepaskandintas. Šiaurių vėjų neužpustytas, gailių lietų neužlytas. Rūsčiom kalbom neapkalbėtas. Palaimintas tėvo, motinėlės ir visų giminėlių. Prašom jį priimti ir kito nenorėti.

Pamergė paima lėkštelę. Vainiką prisega jaunajai prie kasų, o pinigą pasiima kaip dovaną. Tada pamergė jaunikio pabroliui įteikia dovaną — drobės stuomenį ar rankšluostį.

Pabrolys gautą dovaną, gražiai iškėlęs aukštyn, rodo ir, taip dėkodamas, ją peikia:

— Lygiai verptas, tankiai išaustas, kad būtum, sesule, nesnaudus, būtum dar gražiau išaudus!

Pamergė už pabrolio vainiko dovanas taip jam atsidėkoja:

— Kad būtum broliukas neuliavojęs, būtumei dar didesnes dovanėles dovanojęs!

Svečiai sodinami prie didžiojo stalo ir valgo ar nevalgo, bet nors minutę pasėdi, kol svečiai paragina važiuoti bažnyčion.

Grįžus iš bažnyčios

Jaunimas stovi prie durų ir dainuoja:

Reiks tėtušiui sudiev pasakyti.
Reiks motušei kojas apkabyti...

Atneša dvi kėdes ir sustato greta, o prie jų patiesia margą kilimėlį. Ant kėdžių pasodina jaunosios tėvą ir motiną. Svočia prašo tėvus, kad palaimintų dukrelę:

— Na, tėtušiai, palaiminkit paskutinį kartą savo mielą dukrelę.

Jaunoji klaupiasi prieš tėvus ir pabučiuoja jiems kelius. Tėvas su motina pabučiuoja dukterį į veidą, peržegnoja ir palinki laimingo gyvenimo.

Mergos, susirinkusios jaunosios išleisti, dainuoja:

Gysta volungėlė žaliojoj girelėj,
Verkia mergelė rūtelių daržely.
Neverki, mergele, nelementavoki,
Reikės tau šį rytą prie krotelių stoti.
Reikės apverkti jaunąsias dieneles,
Reikės išsižadėt žaliųjų rūtelių...

Jaunąją veda vežiman. Jaunieji palydimi su maršu ir jaunimo šauksmais. Skamba, dulka išpuošti vežimai.

Iš bažnyčios visi vestuvininkai grįžta į jaunosios namus. Tėvai jaunuosius pasitinka su duona ir druska. Jaunimas dainuoja sutiktuvių dainą:

Pasėjau mieželį lankoj, lankoj,
Parvedžiau panytę rankoj, rankoj.
Nuskyniau rūtelę nepražydusią,
Parvedžiau panytę neužaugusią.
Pražys rūtelė kvietkelėse,
Užaugs panytė martelėse...

Jaunieji ir visi vestuvininkai valgo ir geria. Besivaišindamos dainininkės užtraukia:

Gers, gers mano seserėlė,
Gers, gers žaliąjį vynelį.
Kad iš tos negersi,
Iš kitos pripilsiu.

Po pietų muzikantai groja polką, jaunieji, o po jų ir kiti vestuvininkai šoka.

Važiuoja jaunikio tėviškėn

Jaunojo pabroliai vedžiai ragina važiuoti jaunikio tėviškėn. Dainininkės, vedlelį pajuokdamos, dainuoja:

Nieka būtų vedlelis, kad nebūtų durnelis,
Kai pamatė jaujoj pečių, mislij', kad altorius.
Nieka būtų vedlelis, kad nebūtų durnelis,
Kai pamatė jaujoj ardus, mislij', kad vargonai.
Nieka būtų vedlelis, kad nebūtų durnelis,
Kai pamatė jaujoj šakę, mislijo, kad žvakė.
Nieka būtų vedlelis, kad nebūtų durnelis,
Kai pamatė jaujoj šluotą, mislij', kad krapyla.
Nieka būtų vedlelis, kad nebūtų durnelis,
Kai pamatė juodą ožką, mislij', kad miniška...

Atvažiuoja šauniai išpuošti kraičvežiai. Jų vežimai sustoja prie klėties. Jaunimas dainomis ragina motiną skirti dukrelei kraitį:

Eik, motuše, į svirnelį, atiduok dukrai kraitelį,
Į svirnelį įeidama, ant skrynelių parpuldama.
Verk' skrynelė, verk' margoji, verpėjėlę išleisdama.
Verk' motušė, verk' senoji, dukružėlę išleisdama.
Kaip neverkti, nedejuoti, kad dukrelę reik' išduoti.

Kraičvežiai sukrauna margas skrynias į vežimus ir grobsto ką nutverdami, kad tik prirankiotų daugiau kraičio jaunųjų gyvenimo pradžiai. Tėvai varžosi su kraičvežiais, neduoda išvežti reikalingų daiktų.

Jaunimas kraičio davimą apdainuoja:

Augino motušė dukrelę,
Davė šimtą ir pusantro
Ir paršiuką magaryčių.
O ko ko, o dėl ko
Aš tau, durniau, netinku?
Šunį, gaidį ir katiną
Dėl gyvenimo apgynimo.
O ko ko, o dėl ko
Aš tau, durniau, netinku?

Jaunoji puošiasi, mat greitai išvažiuos jaunojo šalin. Jaunimas ragina ją atsisveikinti su savo gimtine:

Stov' žirgeliai pakinkyti,
Prie vartelių pastatyti.
Sustok, sustok, bernužėli,
Dar aš eisiu į darželį
Pasiklonioti rūtelei.
Į darželį įeidama,
Ant rūtelių parpuldama.
Verk rūtele, verk žalioji,
Sėjėjėlę išleisdama...

Muzikantai groja išleistuvių maršą. Jaunieji sėda į vežimus ir, žvangant skambučiams, skambant dainoms, muzikoms, išvažiuoja.

KUPIŠKĖNŲ VESTUVĖS

Kupiškėnų vestuvinių apeigų aprašymas apima tik mažą apylinkę — Kupiškio parapiją. Aprašiau taip, kaip papasakojo senieji žmonės, kurie patys yra tas apeigas

matę arba girdėję iš savo senų tėvų. Prie svarbesnių pasakojimų yra nurodytos ir pasakotojų pavardės.

Aprašinėdamas šias vestuvines apeigas, du metu vaikščiojau po Kupiškio apylinkės kaimus ir užrašinėjau senų žmonių atsiminimus apie senovinių vestuvių apeigas. Šių dienų kupiškėnų vestuvės yra tiek daug pasikeitusios, kad iš jų jau mažai kuo galėjau pasinaudoti.

Vestuvininkų rūbai ir papuošalai

Vyrų vestuviniai rūbai

Jaunikio ir svotų rūbai. Žiemą ir rudenį, o kai šalta, pavasarį ir vasarą vilkėdavo ilgas sermėgas. Sermėgos būdavo pilkų vilnų naminio milo, kiek žemiau kelių. Per juosmenį smarkiai suveržtos ir labai smulkiai parauktos. Plačios kaip sijonai. Apie atlapus gražiai išsiuvinėtos, susagstomos. Žiemą, kai labai šalta, ant sermėgos dar vilkėdavo gražiai išsiuvinėtus baltus kailinius. Po sermėga, o vasarą po trinyčiais vilkėdavo baltus marškinius, pasiūtus iš naminės drobės. Marškiniai buvo ilgi, gerokai užleisti ant viršutinių kelnių ir sujuosti marga juosta. Marškinių apykaklė būdavo susegama sidabrine ar cinine namų darbo sagtele. Pirktinių sagų niekas negalėjo nešioti, nes dvarininkas už tai rykštėmis plakdavo. Paprasti žmoneliai rūbus segdavosi sagtelėm sprunkliais ir virvelėmis. Rūbai buvo be kišenių. Viską dėdavo užantin,

Išeiginės kelnės žiemą būdavo iš pilko milo su skersais ruoželiais, o vasarą — margos drobės arba mėlynmargės čvilkinės. Kojas apsiaudavo naginėm su baltais autskariais. Turtingi turėdavo ir ilgus aulinius batus. Jų užtekdavo visam gyvenimui.

Vestuvių svotai dėvėjo tą patį, ką ir jaunikis, tik jie prie kepurės segdavo gėlę. Didysis svotas turėdavo tam tikrą labai ilgą medinę pypkę svočiai ir jaunajai juokinti.

Didysis svotas, kaip pasakoja 80 m. senutė O. Glemžienė, girdėjusi iš savo motutės, turėdavęs „veselių znoką“, tam tikrą gražiai apipuoštą lazdą. Jis, važiuodamas pirma visų vestuvininkų, laikydavęs tą lazdą aukštai iškėlęs, kad visi matytų vestuves ir duotų kelią.

Užanty svotai turėdavo pamergėms dovanų: pyragėlių, riešutų ar ko kita. Saldainių seniau dar nebuvo.

Piršlys. Piršliu pasirenkamas pažįstamas žmogus, drąsus, geras jojikas ir melagis. Kaip pasakoja 90 m. senis Juozevičius iš Kupiškio miestelio, jis, būdamas piršliu gal prieš kokius 50 metų, buvo apsivilkęs ilgus baltus kailinius, pilko milo kelnes, o kojas apsiavęs liepinėmis vyžomis ir baltais autskariais. Ant galvos turėjęs prastą triausę kepurę. Kepurė buvo keturkampė, pasiūta iš naminio milo ir apsiūta ėriuko ar kiškio kailiu. Tokios kepurės vadinosi „žagrinėmis".

Vasarą piršlys vilkėdavo baltus, neplonos drobės trinyčius. Trinyčiai, kaip ir kailiniai, būdavo žemiau kelių, per juosmenį smulkiomis raukšlėmis paraukti ir labai suveržti. Priekis apie atlapus ir užantis buvo išsiuvinėti mėlynom gimbelytėm ir geltonom gėlytėm. Po trinyčiais vilkėdavo ilgus baltus drobės marškinius. Jie būdavo gerokai užleisti ant kelių ir sujuosti marga kryžine juosta. Juostos būdavo rankų darbo, pintos ar austos iš naminių vilnonių siūlų. Marškinių apykaklė būdavo užsegta sidabrine sagtele. Užanty piršlys turėdavo vieną kitą buteliuką gėrimo. Kojas vasarą taip pat apsiaudavo vyžomis. Rankoj laikydavo piršlio ženklą — ilgą pagaikštį, kurio vienas galas buvo išpuoštas dažytom skiedrelėm ir margais popierėliais, o ant paties lazdos galo tabalavo marga juosta ir prastas pakulinis pantis. Kišenėj turėdavo didelę namų darbo nosinę, tošinę tabakinę su taboka ir didelę pypkę.

Moterų vestuviniai rūbai

Mergaičių galvos papuošimas. Kupiškėnų Mortos Jonuškevičienės, 74 m. senutės, pasakojimu, senovėje jaunoji ir pamergės užsidėdavusios ant kasų aplink galvą platų iš žibulinių siūlų austą galioną. Turtingesnės tas galionas būdavęs platesnis. Galionas būdavo apkaišytas rūtų šakelėmis. Prie jo būdavo prisegami gražūs šilko kasnykai. Jų būdavo bent kokie trys, turtingesnės net kokie šeši kasnykai, nusileidę lig pat juostos. Tarp kasnykų būdavo ir vienas galas žibulinio galiono. Jaunajai ant galvos uždėdavo didelį rūtų vainiką, kurio pamergės neturėjo.

Senutė Morta Jonuškevičienė, kai dar jauna buvo, vienose vestuvėse pamerge pati taip buvo apsitaisiusi. Vėliau, antrose vestuvėse, nors visos pamergės atsinešė

galionus, bet jais jau nebesipuošė. Tada pirmąkart visos pamergės ant galvų užsidėjo kalpokus (taip kupiškėnai vadina gaubtus.— *Red.*) su kasnykais. Nuo to meto Kupiškio apylinkės vestuvėse visos pamergės jau būdavusios su kalpokais.

Kalpokas. Prieš kokius 50 metų jaunoji ir pamergės per vestuves galvas pasipuošdavo tokiu vainiku, lyg kokia kepure iš gėlių, vadinamu kalpoku. Kalpokus mergaitės darydavosi pačios. Pirmiausia pasidaro aplink galvą storo, bent keturių pirštų pločio popieriaus lanką. Tą lanką apjuosia tokio pat pločio margu šilkiniu kasnyku, o turtingesnė — žibuliniu galionu. Jaunosios kalpoko didysis kasnykas, apvyniojamas apie kalpoko lanką, būdavo šviesesnių žiedelių negu kitų pamergių. Jei jaunoji yra našlaitė, tai kasnykas turi būti šviesesnis, ne raudonmargis, tik baltamargis ar mėlynmargis. Ant paties kalpoko kraštelio pritaisytos aukštos gėlytės, padarytos iš įvairiaspalviai dažytos drobės. Tos gėlelės pritvirtintos prie plonos vielos, kad, judinant galvą, gražiai drebėtų. Prie vienos vielos būdavo po devynis žiedus, o prie kiekvieno kalpoko — koks šešetas tokių vielos šakelių. Tarp tų šakelių dar būdavo prikaišiota įvairiai dažytų gaidžio plunksnų. Kalpoko gėlelės atrodydavo kaip ratilėliai ir kūkalėliai. Kiekvienos šakelės visi žiedeliai vis kitos spalvos: vienos — balti, kitos — mėlyni, trečios — geltoni ar raudoni. Prie didžiųjų šakelių pritaisyta po žibulinį bumbulą, lyg sidabrinį ar auksinį dar nepražydusį žiedą, ir po pluoštelį virpančių žibulinių juostų. Kalpoko lanko viršus turi būti kiek platesnis, aplink jį eina eilė vienas prie kito žiedų, lyg kokių jurginėlių, padarytų iš dažytos drobės. Užpakaly kalpoko prisegti bent trys gražiai margi šilko kasnykai. Vienas didysis kasnykas apsuktas apie visą kalpoko lanką ir užpakaly sumegztas į dvi kilpas — rożelę. Kiti kasnykai kalpoko užpakaly paskirai prisegioti mažomis adatėlėmis. Kasnykai turi būti ilgi, nuo galvos ligi juostos. Senovėj kalpoko kasnykai būdavę tamsios spalvos, įvairiomis gėlėmis išrašyti. Paskui atsirado ir šviesių. Jaunosios ir pamergių galvos su kalpokais atrodydavusios kaip su kokiais darželiais, ypač kai daug vestuvių sueidavo vienu kartu bažnyčion, tai buvusi neapsakoma grožybė. Prieš 50 metų, kai buvo Onos Juodakienės iš Marmoliškio vnk., Kupiškio valsč., vestuvės, dalyvavo jose dvylika pamergių ir jaunoji ir

visos buvo tokiais kalpokais galvas pasipuošusios. Tai jau, sako, buvo bene paskutinės vestuvės dar su kalpokais. Tų vestuvių yra išlikusi viena nublukusi fotografija, kurioje matyti, kaip atrodė tada kalpokai ir kiti moterų rūbai. Kupiškėnės nustojo kalpokus dėvėti apie 1904 m., o Skapiškio parapijoje jie išnyko jau kiek anksčiau, mat Kupiškio klebonas kun. Kozmenas ragindavęs, kad gražius kalpokus mergaitės kuo ilgiau išlaikytų.

Kai kalpokus nustojo dėvėti, pradėjo iš tų pačių kalpokų darytis tik žiedų vainikus aplink galvą. Vainikas būdavo padarytas iš baltų drobinių žiedelių ir žalių lapų, be kasnykų. Tokius vainikėlius dėdavosi ant galvos jaunoji ir visos pamergės, kaip kas seniau kalpokus. Greit ir juos nustojo dėvėti. Tada pradėjo pamergės ir jaunoji kišti už kasų tik vieną drobinių gėlių šakelę, turtingesnės pirkdavosi šilkines gėles. Visa tai gerai prisimena dar tebegyvenančios senutės D. Šlapelienė, O. Glemžienė, U. Juodakienė ir kitos, kurios pačios per vestuves taip atrodė.

Plaukų sušukavimas. Kai jaunoji ir pamergės dėvėjo kalpokus, plaukus šukavo į dvi kasas, kurios nusvirdavo po kalpoko kasnykais per nugarą lig juostos. Paskum, kai vietoj kalpoko jau nešiojo ant galvos drobinių gėlių vainikėlius, kasas apsukdavo aplink galvą ir jų galelius surišdavo priešakyje.

Gintarai. Visos mergaitės ant marškinių prie kaklo nešiodavo bent kokias keturias eiles gintarų. Karoliai dideli, kaip miškiniai obuoliukai, ir sunkūs, kaip akmenys. Karolius vadindavo gintarais ir tikriniais. Karolius susiverdavo ant virvelės pačios.

Marškiniai. Visos mergaitės ir moterys vilkėjo drobiniais marškiniais. Marškinius siūdavo iš ploniausios ir balčiausios naminės drobės. Apykaklė ir rankovės nuo pusės būdavo išaustos raudonais žičkais arba gražiai išsiuvinėtos. Rankovių galai platūs, prie peties ir rankogalių jos „bičkorėliais“ surauktos. Vėliau apykaklę ir rankogalius rankom išsiuvinėdavo. Apykaklė užsegama sidabrine sagtele.

Užantis. Senovėj mergaičių, moterų ir vyrų marškiniai būdavo labai platūs, per juosmenį sujuosti juosta. Kišenių rūbuose nebuvo, todėl viską dėdavo užantin. Mergaitės ir vyrai, eidami į svečius, vestuves ir vakarones, nešdavosi užantyje ką nors dovanų: riešutų, obuolių, pyra-

gėlių ar gėrimo kokį buteliuką. Namiškiams iš vestuvių parveždavo lauktuvių pyrago, paukštyčių nuo karvojaus ar bandelių.

Šniūraukos. Senovėj mergaitės ir moterys šniūraukas, arba liemenes, retai kuri turėdavo. Daugiausia būdavo vienmarškinės. Vėliau pradėjo vilkėti ir šniūraukas. Jos būdavo gražios, raudonai margos, gėlėtos, vadinamos mašastinėmis. Šniūraukos būdavo labai trumpos, pro jų apačią kyšodavo gerokai išsipešę marškiniai. Jų priešakyje būdavo dvi eilės didelių (penkių litų dydžio) sidabrinių ar varinių sagčių. Už tų sagčių užkabindavo virvelę arba grandinėlę. Per juosmenį šniūraukos būdavo suveržtos, o apačioje aplink liemenį skirdailiai suklostytos. Krašteliai apsiūti žibuline piršto platumo juostele. Neturtingos mergelės žibulių juostelė siauresnė arba ir visai be jos. Šniūraukos būdavo iš naminio audeklo, daugiausia languotos arba rinktinio rašto gėlėtos.

Prijuostės. Mergaitės ir moterys ant sijono nešiojo prijuostes. Seniau prijuostės buvo drobinės, raudonų žičkų raštais. Prijuostės palankėlis dantuotai karpytas, o vėliau būdavo užsiuvamas koks nors raukinys. Senesnės moterys juosėjo ir tamsias prijuostes, išsiuvinėtas įvairiaspalviais raštais, panašiais į margų skrynių raštus. Tokių dar ir dabar čia pamatysi. Buvo ir pirktinių prijuosčių, raudonmargių, stambiai lapuotų.

Andarokai. Kaip prisimena senutės D. Šlapelienė ir A. Aleknienė, seniausi andarokai, sijonai, būdavo ilgi, ligi žemės, ir platūs, penkiapaliai. Keturių palų andarokais vilkėti ir mergaitėms, ir moterims buvo didelė negarbė. Visi andarokai būdavo naminiai, vilnoniai ir lininiai. Klemkiniais vadinami andarokai būdavo audžiami margi, languoti. Stulpiniai ir juostiniai išausti išilgai įvairių spalvų juostom. Skersaruožiniai panašūs į stulpinius, tik šie skersai juostuoti. Ramtatitkiniai būdavo taškeliais margai raštuoti, muštiniais vadinami andarokai būdavo audžiami vienos spalvos, o paskum dažais išmarginami. Karaliaučiniai — labai tamsiai mėlyni. Buvo ir kitokių: marinkinių, bručkinių ir pan. Andarokai būdavo labai platūs, aplink juosmenį suraukti, suklostyti smulkiomis klostelėmis. Kad suklostytos raukšlės neišsiskirtų, paslėgdavo jas karštos duonos kepalu. Senovėj žmonės neturėjo lygintuvų, viską dailiai išlygindavo karštos duonos kepalu. Andaroko apačioj dėl gražumo

būdavo per porą sprindžių užsiūta žibulinė juostelė. Ir išeiginiai andarokai būdavo vieni geresni, kiti — blogesni. Geresniais pasipuošdavo tik prie miestelio arba šventoriuje, o prastesniais eidavo ir važiuodavo per lauką iki miestelio.

Nažutkos. Prieš kokius 50 metų Kupiškin atvyko siuvėjas, kuris pirmas pradėjo siūti mašina. Jis vietoj šniūraukų prasimanė siūti nažutkas, liemenes. Nažutkos, kaip ir šniūraukos, buvo labai prigludusios prie kūno, su daugybe klostelių. Jos būdavo labai gražiai išsiuvinėtos įvairių spalvų siūlais. Nuo to laiko visos moterys pradėjo siūdintis rauktines nažutkas.

Kailiniai ir sermėga. Žiemą tiek moterys, tiek vyrai vilkėdavo ilgus baltai išdirbtus kailinius. Jie buvo žemiau kelių, per juostą suveržti ir gerokai paraukti. Jei būdavo šalta, ant kailinių apsirengdavo milines sermėgas. Sermėgos būdavo taip pat ilgos, kaip ir kailiniai, net panašiai pasiūtos. Sermėgas susijuosdavo marga juosta. Vėliau pradėjo vilkėti angerkas, apsiaustus. Jos buvo ilgos, bemaž ligi žemės. Apie kaklą užsiūtas gražus kasnykas ar žibulinis galionas, kurio galai kryžmai sukeisti ant krūtinės. Rankovių galai ir krašteliai gražiai apsiūti žibulinių juostų kasnykėliais. Per juosmenį angerkas susijuosdavo juosta.

Nuometas. Nuėmusi rūtų vainiką, svočia apgaubia jaunąją nuometu. Nuo to laiko moteris turi nuometą ryšėti visą amžių. Jo negalima nusiimti niekada: nei krosnį kūrenant, nei rugius pjaunant — niekados. Jei moteris, krosnį kūrendama, nusiimdavo nuo galvos nuometą, tai, pamačiusi ateinantį kaimyną, skubėdavo juo apsigaubti, kol svečias neįėjo gryčion. Kai kur nors moteris eina be nuometo, turi viršugalvį ranka pridengti. Kad, nuometą ryšint, nebūtų taip šilta, ištekėjusioms moterims nukerpamos kasos. Šiek tiek susitepusiu nuometu negalima ryšėti ne tik svečiuose, bet ir savo namuose. Didelė gėda būdavo moteriai, kuri nemokėdamo tinkamai apsirišti nuometu. Nuometas, kaip ir rūtų vainikas, būdavo didelės pagarbos daiktas, nors moteriai jis būdavo didelis vargas. Kaip pasakoja D. Šlapelienė ir O. Glemžienė, kitos moterys su nuometu ir naktį gulėdavo. Jaunos mergaitės dėl sunkaus nuometo nenorėdavusios ir tekėti.

Nuometai būdavo iš pačios ploniausios ir balčiausios

drobelės, vienas galas būdavo išaustas raudonais žičkais. Jis būdavo šešių mastų ilgio, kad, dvilinką užmetus ant galvos, abu jo galai siektų žemę, ir šiek tiek siauresnis už paprastą stuomeninę drobę. Vėliau jau būdavę ir pirktinių nuometų. Pirktiniai buvo taip pat balti ir baltom gėlėm išausti. Kai atsirado pirktinių, jaunąją gaubdavo pirktiniu nuometu.

Rišdama galvą nuometu, pirmiausia jį perlenkia lygiai pusiau ir užmeta ant galvos, kad jo abu galai siektų žemę. Dešinįjį nuometo galą suka pro pasmakrę, palikdama ant krūtinės nuleistą „barzdą". Tada tą patį galą aplenkia per kairiąją ausį ir viršugalvį ir numeta užpakalin. Užpakaly tas galas taip ir lieka palaidas ligi juostos, kaip koks kasnykas. Po to ima kairįjį galą, keturlinkai sulenkia, vidun jo įvynioja keturių pirštų pločio nestoro popieriaus lankelį, kurį gražiai aplenkia apie kaktą ir visą viršugalvį,— tai nuometo kalpokėlis, o likusį nuometo galą, užpakaly padariusi gražią kilpą, užkiša už pirmojo galo.

Kupiškėnės nustojo nuometu ryšėti prieš 50 metų, bet mirusias senutes dar visai neseniai laidojo su nuometais. Prieš 4 metus paskutinę šimtametę senutę Sapiegienę iš Paketurių kaimo palaidojo su nuometu. Dabartinės Kupiškio apylinkės senutės, kurios jau turi per 60 metų, visos yra ryšėjusios nuometais, moka jais apsigaubti, dar retkarčiais ir dabar užsiriša eidamos per Velykas į bažnyčią, per iškilmes, o kartais ir per vestuves.

Senųjų nuometų čia jau maža beliko, mat daug jų sunaudojo mirusiųjų karstams iškloti, o per karą mergaitės iš nuometų dirbosi skareles ir siūdavo jaunikiui vestuvinius marškinius.

Skepetos. Skepetų buvo naminių, atkočių austų[1] ir fabrikinių. Vienos buvo audžiamos iš įvairiai dažytų siūlų, tai buvo savaime margos, antros — iš vienos spalvos siūlų, tik paskum dažais išmarginamos, tai vadinamosios muštinės. „Muštinių" skepetų dirbtuvė seniau buvusi čia pat, Kupiškyje. Tokių skepetų jau labai mažai kas turi. Seniausios pirktinės skepetos, čia vadinamos lobinėmis ir lauminėmis, buvo ryšimos prieš 100 metų. „Lauminės" skepetos taip buvo vadinamos dėl įvairia-

---

* Atkočiai buvę audėjai vyrai, mokėję išausti labai plonos ir gražios medžiagos. Jiems duodavę austi labai plonus, verpste verptus siūlus.

spalvių, kaip laumės juosta, ruožų, o „lobinės“ buvo šilkinės su keliomis įvairiaspalviais siūlais siūtomis didelėmis gėlėmis. Prieš kokius 40 metų buvo ryšimos „liepsninės“ skepetos. Jos taip vadinosi dėl savo margumo, primenančio liepsnos spalvą. Prieš kokius 70 metų buvo ryšimos šviesios ir apytamsės, vadinamosios šilkaruožės. Jos buvo vilnonės, su šilko siūlų įaustais ruožais ir baltame ar gelsvame dugne ryškiai muštomis spalvotomis gėlėmis. Skepetas ryšėjo mergaitės ir moterys. Moterys žiemą skepetomis apsigaubdavo ant nuometo. Seniau skepetas ryšėdavo ant galvos ir pečių, jų galus prakeisdavo pro pažastis ir užpakaly, ties juosmeniu, surišdavo. Vėliau apsisiausdavo tik galvą ir užpakaly, ant sprando, surišdavo galus.

Skarelės. Mergaitės ryšėdavo mažomis drobinėmis skarelėmis. Jos būdavo pačių austos iš lininių siūlų, su raudonų žičkų krašteliais. Turėdavo ir pirktines skareles, vadinamąsias muštines. Tokiomis skarelėmis ryšėjo tik bažnyčioje ir svečiuose, o per lauką eidavo naminėmis. Mergelė skarelės kerteles sumezga užpakaly galvos, ant kaktos atverčia „atvertimą“ ir už jo užkiša rūtų šakelę.

Apavas. Dirbdami visi būdavo apsiavę vyžomis. Vakaronėse taip pat šokdavo vyžomis apsiavę, tik tam tikrais virvelėmis pamuštais ir dervuotais padais arba išmirkytomis ir labai sudžiovintomis vyžomis, kad šokant garsiau taukšėtų. Vestuvėse, svečiuose ir bažnyčioje retai kas iš jaunesnių būdavo vyžomis apsiavęs. Išeiginės vyžos būdavo dailesnės už kasdienes. Vyrai į vyžas audavosi baltus drobinius autskarius, o moterys ir mergaitės — margas kojines. Jaunieji daugiausia avėdavo naginėmis, ypač vestuvėse, bažnyčioje ir šiaip svečiuose. Prieš 70 metų, be išeiginių vyžų, mergaitės pradėjo avėti burlečius kaliošus, o vyrai — ilgus aulinius batus.

Jaunosios ir pamergių rūbai. Seniau jaunoji ir pamergės vestuvėms tam tikrų rūbų neturėdavo, išskyrus galvos papuošalą — kalpoką. Bažnyčioje ir namie vilkėdavo tokiais rūbais, kaip ir šventadieniais. Baltų rūbų vestuvininkės nevilkėdavo. Dar ir dabar čia balti rūbai vestuvėse labai retai kur pasitaiko.

Svočios rūbai. Svočia dėvėdavo panašiai kaip ir moterys, vestuvių viešnios. Vilkėdavo baltus marškinius su žičkų raštais ir klemkinį ar stulpinį andaroką. Ant šių rūbų žiemą apsirengdavo ilgus kailinius, o vasarą —

baltus trinyčius ar sermėgą. Kailiniai būdavo mileliu aptraukti, o krašteliai gražiai apsiuvinėti žibulinėmis juostelėmis. Panašiai būdavo pagražintos ir sermėgos. Galvą apsirišdavo nuometu ir užsidėdavo baroninę kepurę. Tai taip buvo prieš kokius 60 metų, kaip atsimena O. Glemžienė. Prieš kokius 90 ar 100 metų svočia užsirišdavusi aplink nuometo kepuraitę arba kalpokėlį raudoną šilkinį kasnyką, kurio galai, perverti per nuometo kilpelę, užpakaly karojo. Tai svočios ženklas.

Karvojus. Karvojus — tai vestuvinis svočios pyragas. Kiekviena svočia prisikepdavo didoką kraitinę skrynią karvojų. Senovėje karvojus buvo laikomas geriausiu ir brangiausiu vestuvių pyragu. Karvojus būdavo ir iš visų pyragų gražiausias. Jis kepamas iš smulkiai rankinėmis girnomis maltų kvietinių miltų, vėliau jau kepdavo ir iš pikliuotų miltų. Karvojus apvalus, kaip nutekintas, o viršus iškilus, bet ne aukštas, krašteliai apipinti trijų vijų tešlos pynele ar dviejų vijų virve. Visas viršus aptupdytas gražiomis paukštytėmis iš tešlos. Kartais būdavo papuoštas ne tik paukštytėmis, bet ir visokiomis roželėmis, statinaitėmis ir gyvulėliais. Prieš dėdami karvojų ant stalo, jį apkaišo rūtom. Rūtas kiša į tam tyčia karvojų kepant padarytas skylutes.

Pyragai. Kaip pasakoja J. Plūkienė ir D. Šlapelienė, senovėje kaimo žmonės pikliuotų miltų neturėję, todėl visi vestuvių pyragai buvo iš rankinėmis girnomis maltų miltų. Girnos buvo kiekvienoje gryčioje, daugiausia stovėdavo antrame gryčios gale, vadinamojoje maltuvėje, arba kur nors priemenėje. Pyragai būdavo tokie: karvojus, ragaišis, kepaišis, bandelė ir papeleniai.

Piršlybos

Piršliai atvažiuoja. 72 m. senutė Domicelė Šlapelienė, pasakodama savo mirusios motutės atsiminimus apie senovės kupiškėnų vestuves, sako, kad prieš kokį 100 metų piršliai visuomet raiti jodavę. Piršliauti jojama ar važiuojama kuo geriausiai nupenėtu arkliu. Jis negali būti baltas ar margas. Arkliui prie šono pririšamas varpelis, kad visi žinotų, kas ir ko važiuoja. Važiuojama daugiausia ketvirtadienį, bet kartais ir pirmadienį ar antradienį per mėsėdį. Galima važiuoti ir sekmadienį. Pas

mergelę taikosi atvykti pavakary. Dieną gali atvažiuoti tik iš anksto susitarę.

Paprastai piršlys važnyčioja, o jaunikis sėdi greta piršlio. Privažiavę kaimą, paleidžia arklį kiek tik gali. Įvažiavę kieman, arklį pastato prie priekločio. Gryčion įeidami, durų neklebena, jeigu jos neužstumtos. Jaunikis ir piršlys eina kartu. Piršlys pagarbina Dievą, jam atsako šeimininkas. Namiškiai, pamatę svečius, skuba židiny nuo anglies uždegti balaną ir iš titnago išskelti ir uždegti balanos žiburį viduasly stovinčiame „diede". Tuo tarpu duktė, motinos užstota, apsižiūri jaunikį. Jaunikis tyli, o piršlys sako:

— Tėvai, gal laukiat svečių, mes paklydom, gal gausma apšilt?

Tėvas jam atsako:

— Kolgi ne, pažiūrėsma, gal sužinosma, iš kur važiuojat ir ko norit?

Piršlys, sveikindamas tėvą, bučiuoja jam ranką ir sako:

— Ar žinai, tėveliuk, kaip mes suvargę ir sušalę?

Tėvas klausia:

— Na, tai kurgi jau taip važinėjat?

Piršlys tada pradeda tokią oraciją:

„*Piršlio oracija prošunt pasivėšėt*. Brungus tėveliukai, matai, jau tom žmogus nusistotys, golgi pasipirkt kū ar nerasma, bant sušilt kiek ar negausma. Važiuoju važiuoju, privažiavau didalį upį, gilų undenį. Par upį plaukiau, visas sušlapau, vargiai išsiričiau ir išlipjau unt krošto upas. Paskum ir arklys išplaukė. Žiūriu — didelis miškas. Ainu ainu tuo mišku ir orklį vaduos vis gilyn miško. Pasmota žiburėlis. Ainu tan žiburėlin. Užėjau tokių gryčėlį. Aš tī kaipo koks kupčius, visas šlopjas, sušolys ir vėl ošei savo dorbo ieškau. Aš vėl klausiu, parduot ko ar neturi. Radau žūsinėlį. Nu, prašau gaspadoriaus: parduok mon tų žūsinėlį. Ir nusipirkau. Nu, kū gi darysi, turiu orklį, turiu ir žūsinėlį. Pamačiau kirvis guli pastalaj ba koto. Nu, pradėjau aš jį prašyt to gaspadoriaus. Nu, kirvį jau duoda, bat koto neduoda. Išsinešiau šitų kirvį. Pasidariau kotų ir ainu toliau par miškų. Išeinu iš miško visas šlopjas, sušolys, žiūru — gi plačiausias ėžeras tvokso. Nu, kū darysi, sumislijau — raikia pasidaryti ragias. O šūla, o šūla, kad šūla, paki ragias pasidirbau, ažušolo ėžeras. Nu, pasikinkiau orklį.

Įsidėjau žūsinėlį ir važiuoju par tų ėžerų. Čia vienoj kešėnaj turiu kirvį, untroj — kotų. Bevažiuojant par tų ėžerų, pamačiau lyg kas dūkso. Baigiu važiuot, ogi žiūriu — ulyčia. Įvažiavau ulyčion. Privažiuoju vartus. Žiūriu — vartai kilbasu užrakinti. Važiuoju toliau. Privažiuoju kito kiemo vartus. Ir tė vartai kilbasu užrakinti, baronku užkabinti. Kad žinotum, tėveliukai, kiek mon strioko, nėt mon rūbai visi sušlopy! Važiuoju važiuoju toliau par ulyčių, kas bus? Privažiuoju vartus. Čia neužrakinti. Atsikėliau, va ir įvažiavau. Tai čia tomstos kiemas. Taigi, tėveliuk, golgi duosi kokių adynalį mum čia sušilt, pasilsat. Do ir vakarienas gol tėvėlis mum ką suteiksi?"

Tėvas priima piršlius. Tuo tarpu uždega balaną ir įkiša „diedan". Tėvas sako piršliui:

— Na, ką darysi, kad jau suvargę, galima bus ir pailsėt, o dėl vakarienės — tai čia močios valia.

Močia prieina arčiau prie svečių. Piršlys bučiuoja jai ranką:

— Sveika gyva, motute! Kai aš toks labai nespakainas, vis dairaus, kad ką nors nutvert, pasipirkt.

Močia su tėvu užstoja dukrą, kad ši galėtų pro duris išbėgti. Duktė išpuola maltuvėn ar pas kaimyną pasipuošti ir draugę atsivesti. Močia uždega lajinę žvakę ir pastato ant stalo.

Piršlys derasi su močia.

— Na, tai ką gi, motut, galgi mums vis dėlto išvirsi bent kokią vakarienę, ar žadi?

Kokia lėlyva, nešneki motina taip atsako:

— Tai jau vis dėlto gal ką nors išvirsiu, ką gi darysi, kad sušalę. Tik mes čia nelabai ką turim.

Šnekesnė moteriškė dar ilgai derasi, loja:

— O ką gi aš jums duosiu, kad jūs čia kažkokie iš kažkur atvažiavot? Aš gi nieko neturiu. Nei tarp kiškų šutusio[1], nei iš šikinės smukusio[2], nei šunies pakarto[3]. Duonos sausos turiu bakaną, duosiu. Valgykit, jei nepaspringsta!

Piršlys džiaugiasi:

— Na, motinyt, mes turim kuo nuliet, skystimėlio!

Padėkodamas močiai už sutikimą, bučiuoja ją rankon. Močia prašo svečius užustalėn:

---

[1] Sviesto.
[2] Kiaušinio.
[3] Kumpio.

— Prašom gi, sveteliai, sėstų!

Jeigu piršliai nepažįstami, dar paklausia:

— Tai ar iš tolo gi, sveteliai, atvažiavot?

Piršlys pasako, iš kokios parapijos ir iš kokio kaimo, sumini vardus ir pavardes. Jaunikis tyli, nieko nekalba. Močia prašo svečių nusivilkti sunkesnes drapanas.

Tai taip būna, jeigu piršliai patinka. Kai piršliai visai nepatinka, tėvai, nenorėdami dukters leisti, atsikalba sakydami, jog nieko neturi, net „sausos duonos“, kad jie aiškiai suprastų išeiti.

Piršlys užstato butelį. Pasisakę, iš kur esą, piršliai sėda prie stalo. Piršlys tuojau išsitraukia iš kišenės didelę nosinę ar skarelę, pakloja ją ant stalo kampo, išsiima iš kišenės buteliuką ir taurelę, pastato ant skarelės ir sako:

— Na, motinyte, prašom, galgi uždėstat mum duonos ir druskos kokį žiupsnelį!

Močia apdengia stalą gražia staldengte. Dukters vis dar namuose nėra, ji, nubėgusi pas artimą kaimyną, išsiprausia ir apsitaiso išeiginiais rūbais. Paskui abi su drauge pareina namo ir laukia maltuvėje. Piršlys nerimsta:

— Na, ką gi, motinėl, magaryčios ant stalo, aš žmogus neramus, vis noriu ką nors pasipirkt.

— O tai ką gi jau čia pirksi?

— Ogi, motinėl, žąselės ar neturi? Mat va žąsinėlį turiu, žinai, kad jam vienam nuobodu. Jis vis neramus, kogajoja, ar neatsilieps kur žąselė, ar nesugirgsės?

— O tu, piršly, piršly, kad tau liežuvin grižas įlįstų! Ogi eik ir pasiieškok, nori, kad tau gi vis būt gatava!

Piršlys eina ieškoti „žūsâlas“. Piršlys prie krosnies nuo gradų paima balaną, nuo „diedo“ uždega ją ir pasišviesdamas eina maltuvėn ieškoti „žūsâlas“. Ten jis randa ją nusigandusią su savo draugele. Paskui piršlį maltuvėn eina ir tėvas ar močia. Jaunikis sėdi gryčioj užustalėj ir laukia, kokią jam „pelėdą“ atves. Įėjęs maltuvėn, piršlys apšviečia mergaites balana ir sako:

— Na, tai še, ir radau va bent dvi žąseles!

Piršlys pasveikina mergaites, paduodamas joms ranką. Mergaitės piršliui pabučiuoja ranką.

— Kurią, man, tėvuk, paskirsi gi?

— Na, galima pasirinkt!

Piršlys renkasi, šviečia balana mergaitėms į akis, o tos tyli.

— Kurią gi čia imti?

— Atspėk, atspėk, kuri geriau atsieina.

Patyręs piršlys tuoj supranta, kad ta, kuri labiau nusigandusi, ir bus savoji, o ta, kuri juokiasi, jau kaimynėlė. Pasirinkęs vieną, ima už rankos ir sako:

— Nagi va ši man geriau atsieina!

Piršlys atsiveda „žūsâlį". Piršlio butelis stovi ant stalo. Jaunikis sėdi užustalėj. Močia duoda užkandžius. Piršlys, atspėjęs tikrąją „žūsâlį", veda ją už rankos gryčion. Tėvas eina pirma atidarydamas duris. Paskui piršlį eina „žąselės" draugė. Įėjusi gryčion, duktė pasveikina savo močią, pabučiuoja jai ranką. Paskui taip pat pasveikina savo tėvą. Tada paspaudžia jaunikiui ranką. Piršlys prašo mergaitę sėstis. Ji sėdasi gale stalo, šalia jaunikio. Greta jos atsisėda ir draugė kaimynė. Jei mergaitė turi seserį, tai šalia jos vietoj draugės visuomet sėdasi sesuo. Piršlys įsitaiso ne užustaly, bet prie stalo ant suolelio, ne pasieny, bet šalia stalo.

Piršlio arklys neliuobiamas. Kai jau piršlys pastato savo butelį ant stalo, mergaitės, pas kurią atvažiavo piršliai, brolis nuveda piršlio arklį nuo prieškléčio gurban, bet jo ten nenukinko ir neliuobia, ėsti neduoda. Jau tokie senovės burtai.

Užugėros. Susėdę prie stalo, tuoj pradeda užugėras. Piršlys pripila stiklelį ir užgeria tėvą:

— Sveikas, tėvai!

Tėvas užgeria močią, ta — žentą, šis — mergelę, ji — savo draugę arba seserį. Visi geria tik po vieną stiklelį. Tuo metu tėvas pasiunčia savo sūnų, jaunesnę dukrelę arba kurį nors samdinį pakviesti kaimynų į „apsėdas".

Piršlybų oracija. Po užugėrų piršlys pradeda piršti savo jaunikį. Viską sako labai perdėtai:

„Šis jaunas bernužėlis, kaip žolias dėmedėlis, Indrius Čiurliokas, tėvelių bamylimas, susiedų apkalbamas. Ne no rovo krošto, bat no didalas žėmas — dvėja trijų valokų pirmos karūnos. Vieta — kokios aplinkui niekur nerostum. Kiemas sūriais brukavotas. Tvoros kilbosom tvartos. Dungčiai lašiniais dingti. Sviesto žordai prižordyti. Pilnos stonios žvinga žirgėlių. Pilni gurbai baubia galvijų. Šuliniai midaus. Upėliai vyno. Varsma pieno. Sodai neapsokomi, neužmotomi, vis sarbintynai, agroz-

dynai ir vyšnynai. Visi pilni paukščių gėsminykų, žūsų rėksminykių, gaidžiukų raudoniukų ir kalakutų burzduliukų. Visi sako: „Rojus, o rojus!“ Kai atvažiuostat, potys pamatystat. Nebarodu bus nei išvažiuotėn. Visko būtų, visko užtaktų, bat jaunom jaunikoičiui liūdna gyvint vėnom. Reikia jom draugėlas, jaunos mergėlas lelijėlas. Ošei žinodamas, kad čia pas tomstas yra jauna mergėla, kaip žalia rūtala, tikrų tėvėlīų dukrala. Gražiai užauginta ir darbėlių išmokinta. Plonų drobių audėjėla, margų raštų rašėjėla. Tinkunti ir prie pėčiaus, ir prie svėčio. Dal to čia aš juos ir suvedžīau dėl susipažinimo, o paskui lauksma vesėlių padorymo. Kū aš čia sakau, viskas yra teisyba. Kad piršlys yra malogis, tai tik žmonių prasimanyta. Karvojų parsitrauksma, ovinų pasipjausma, olų pasidarysma, pyrogų užmaišysma, ir viskas bus gerai. Četvergi jaunieji užsirašystat bažnyčioj, o par tris nedėlias ir bus vesėlios. Tada vėl pasmatysma. Gėrsma, uliavosma, nieko neatbosma. Dabar, jaunieji, prošom ban kiek susiglaust. Išgėrsma do po vienų“.

Tą oraciją kalba tik taip sau, senu papročiu, nors visi žino, kad čia nė viename žodyje nėra teisybės. Dažnai tiek piršlys, tiek jaunikis tėvams gerai pažįstami žmonės. Kartais pats jaunikis pradeda tildyti piršlį, taip sakydamas:

— Gana, jau gana, perdedi labai!

Kartais peršamos dukters motina ir pajuokauja:

— Matai, dukrele, kokia tu būsi bagota! Na, ir mano Agotytė neprasta: pirmutinė gula, paskutinė kelias. O darbininkė — kaip apatinė girnų pusė.

Po šios oracijos, jeigu piršliai nepažįstami, atvažiavę iš toliau, piršlys pradeda sakyti teisybę, apsakydamas jaunikio turtą, šeimyninę padėtį ir viską, ką jis turi ir ko nori.

Apsėdos. Atėjo ir pora paprašytų kaimynų. Į apsėdas paprastai ateina vyras su žmona, kai kada ir daugiau. Atėję pasisveikina ir sėdasi prie stalo. Tuoj vienas drąsesnis pliūpt stiklą gėrimo į lubas ir sako:

— Kad bitelės geriau šokinėtų!

Tada visi išgeria. Kai pirmąjį piršlio pastatytą butelaitį išgeria, jis klausia tėvo:

— Tėvai, ar priimsi butelį?

Jeigu tėvas abejoja, ar leisti dukterį ar ne, tai priima dar piršlio butelį „ladinės“. Jeigu nesirengia tekinti

dukters už to jaunikaičio, tai nebeleidžia piršliui statyti antrojo butelio, bet pats savo butelį deda ant stalo. Tokiu atveju ir kaimynų nesikviečia į apsėdas. Kartais ir be piršlio klausimo antrą butelį stato tėvas. Kai tikisi dukterį išduoti už jaunikaičio, tai leidžia piršliui statyti butelį po butelio, net kokius penkis. Jaunoji ir jaunikis negeria ir mažai kalba.

Piršlys su jaunikiu turi sutartus ženklus, ranka ar koja nurodo vienas kitam. Duktė su tėvais taip pat yra susitarusi susikalbėti ženklais.

Kai tėvas su piršliu išgeria bent porą butelių, jaunikis su mergele išeina vienu du kur nors pasikalbėti. Vasarą eina sodelin, darželin ar klėtin, o žiemą — maltuvėn. Valandėlę pasikalbėję, abudu sugrįžta ir sėdasi užustalėn. Po jų pasikalbėjimo piršlys su tėvu smulkiai sutaria viską dėl pasogos, t. y. kraičio dalies pinigais ir gyvuliais. Prieš kokius 80—90 metų pasogų visai nebuvo, būdavo tik labai dideli kraičiai. Paskui jau pradėjo išsiderėti vieną jungą jaučių ir karvę. Tardamiesi dėl pasogos, žemę skaičiuodavo valakais ir margais, pinigus — dešimtimis muštinių. Trisdešimt muštinių būdavo labai gera pasoga. Šimto muštinių pasogos beveik niekas neduodavo. Pora jaučių — tai vienas jungas, o du jungai — jau gera pasoga. Pora karvių, kiaulė su paršeliais, bent dvi avelės ir arklys ar kumelys — tai visai nebloga pasoga. Dėl kraičio nesiderėdavo.

Baigdami apsėdas, pradeda kalbėti apie pražvalgas. Piršlys prašo tėvų rytojaus dieną atvažiuoti pasižvalgyti. Jis tai daro jaunikiui jam davus tam tikrą ženklą. To prašo abu — piršlys ir jaunikis. Jei pražvalgų važiuoti nekviestų, tai jaunikis už tą, ką čia visi pragėrė, nieko negali gauti iš jaunosios tėvų. Jaunikis tėvo neprašo važiuoti pražvalgų tada, kai jam netinka ta mergelė. Jei tėvas pasižada važiuoti pražvalgų, piršlys su tėvu išgeria „ant ščėslyvo kelio“.

Močia piršliui dovanoja rankšluostį ar stuomenį, kuriuo piršlį sujuosia ar kurį ant peties užmeta. Padėkoję už viską, piršliai atsisveikina. Jie tėvą ir motiną bučiuoja rankon, o jaunoji pabučiuoja rankon piršlį. Savo butelį, skarelę ir stiklelį išvažiuodami piršliai palieka ant stalo.

Pražvalgos. Kitą dieną po piršlybų, kartais ir vėliau važiuojama pas jaunikį pražvalgų. Važiuoja tėvas, jo

sūnus, žentas ar kaimynas. Pražvalgų važiuoja tik vyrai. Jei nėra savo vyrų, važiuoja giminės arba prašyti kaimynai. Jei dukters neverta leisti už to jaunikaičio, tai pražvalgų gali ir nevažiuoti. Tada tėvas pats ar pasiųstas bernas nuneša piršliui pinigus už jo gėrimus per piršlybas, taip pat grąžina tuščius butelius, stiklelį ir skarelę. Jei piršlys labai toli gyvena, tai viską grąžina jaunikiui.

Važiuodami pas jaunikį pražvalgų, vežasi savo gėrimo butelį. Kol neapžiūri viso jaunikio ūkio, nestato butelio ant stalo ir negeria. Žvalgai viską gerai iššniukštinėja, apeina ūkį. Išžvalgo visus gurbus, klėtis, užlipa ant klėties. Apžiūri ne tik arklius, karves, bet ir kiaulių kūginius. Jei jaunikiui mergaitė nepatinka, jis žvalgams rodo viską, kas blogiausia, kad nepatiktų Kai jaunosios tėvas nenori leisti dukters už tokio vyro, jis nors ir apžiūrinėja jaunikio ūkį, bet savo butelio ant stalo nestato, tik grąžina piršlio skarelę, stikliuką, o butelius pripila tokio paties gėrimo, kokį išgėrė per piršlybas, arba už jį užmoka pinigais. Jei vis dėlto jaunosios tėvas stato savo butelį ant stalo, tai tą patį daro ir jaunikis. Tuo parodoma, kad abi šalys sutinka. Žodžiais sutarimas ar nesutarimas nereiškiamas, tik buteliais. Tada abi šalys sėdasi už stalo, geria ir valgo. Apie viską besikalbėdami, susitaria dėl užrašų ir užsakų. Taip pat sutaria, kur jaunieji bent kartą galėtų susitikti ir pasikalbėti. Bet tai ne taip svarbu: gali susitikti, gali ir ne. Išvažiuodamas tėvas paprašo piršlį ir jaunikį atvažiuoti su „didžiąja". Piršlys pažada. Taip žvalgai, paviešėję jaunikio pusėje, važiuoja namo.

Užrašai. Po pražvalgų daromi užrašai. Jeigu jaunikis ir jaunoji yra iš vienos parapijos, tai užrašus daro vienoje parapijoje. Kai jaunieji ne vienos parapijos, tai kiekviena pusė užsirašo pas savo kleboną. Užrašų jaunikis važiuoja su mergelės tėvu. Už užrašus užmoka jaunikis kokia penkelge. Važiuodami namo, kur nors pasivaišina. Jei pakeliui, užvažiuoja pas jaunosios tėvus. Ten pasikalba ir susitaria, kada atvažiuoti su „didžiąja arielka". Po užrašų tris šventas dienas bažnyčioje skelbiami užsakai. Bažnyčioje išgirdusi užsakus, jaunoji rauda. Tada jau visi mato, kurių mergelių paskelbti užsakai, nes tos apsiverkusios.

Atvažiavimas su „didžiąja". Po antrojo užsako piršlys su jaunikiu važiuoja pas jaunąją su „didžiąja ariel-

ka". Taigi tie patys piršliai antrąkart lanko mergelę. Atvažiuodami atsiveža arielkos statinaitę, gal kokių penkių gorčių, o jei turtingi, tai ir „ladinės", „balsimo" ar vyno kelis butelius. Gėrimų butelius piršlys laiko užantyje, paskui išsitraukia ir pasistato šalia savęs ant suolelio.

Jaunosios tėvas turi pasidaręs gero alaus iš kokio saikelio. Močia išsikepa pyragą, dešrų. Piršliams atvažiavus, duktė išbėga pas kaimyną atsivesti savo draugės. Brolis ar kuris kitas išeina pasivadinti bent poros kaimynų ar giminių.

Pradedamos užgėros. Tėvas užgeria piršlį, o piršlys — tėvą ir močią. Piršlys motinos klausia, ar ji leis dukrelę. Motinai sutikus, piršlys klausia mergelės, ar ji eis už to jaunikio. Dukrelei, visiems girdint, sutikus eiti, jaunieji turi pasibučiuoti. Tada piršlys galutinai susitaria dėl pasogos ir paima iš jaunosios tėvo rankpinigių.

Žiedynos. Sutartuvėms pasibaigus, močia atneša baltą drobinę skarelę, gražiai triragiškai sulenktą. Jos viename kampe įkišta žalia rūta ir auksinis ar sidabrinis žiedas. Paduodama jaunikiui žiedą ir rūtas, pasako tokią oraciją:

„Prošom priimti šių brungių dovanų — žiedų ir rūtų, kaip žinklų nekaltybas mono dukralas, katrų grožių užauginau, darbėlių išmokinau ir nuo blogo sergėjau. Paėmys jų dabok ir mylak, kaip šių žolių rūtalį".

(Oraciją pasakė *Veronika Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Jaunikis paima dovaną ir padėkoja močiai, pabučiuodamas abi rankas. Rūtą užsikiša už švarkelio kišenėlės, žiedą užsimauna ant piršto. Savo žiedą dovanoja jaunajai, užmaudamas jį jai ant piršto.

Išleisdama piršlius, močia apdovanoja piršlį ir jaunikį, apjuosdama kiekvieną dideliu drobės stuomeniu. Jaunikis tą dovaną turi parvežti savo močiai. Piršlys ir jaunikis dėkoja močiai už dovanas ir atsisveikina. Jaunoji ir jaunikis atsisveikindami pasibučiuoja. Seniau jauni žmonės, už ką nors dėkodami, visados pasibučiuodavo.

Jei mergaitė atsisako eiti už to jaunikio po atvažiavimo su „didžiąja", kai jau eina užsakai, jos tėvas turi užmokėti „no slunksčio", t. y. už kiekvieną pražvalgose peržengtą jaunikio slenkstį po 5 rublius.

(Papasakojo *U. Juodakienė* iš Aukštupėnų k.)

Jaunoji taisosi vestuvėms. Jaunos mergaitės jau iš anksto turi nusipynusios daug juostų, išsiaudusios rankšluosčių, bet, užsakams einant, pasirūpina dar daugiau prisikaupti, kad vestuvėse šių daiktų nepritrūktų dovanoms. Seniau per vestuves būdavo labai daug išdalijama dovanų: juostų, rankšluosčių ir stuomenų. Prieš pat vestuves pasitaiso ir sau gražesnių rūbų, pasidaro gražų galvai kalpoką. Jaunajai nuometą nuperka jaunikis.

Jaunoji prašo į vestuves svečius. Bent prieš savaitę jaunoji pasiprašo svočią, pamerges ir pajaunius. Kviesti į vestuves turi eiti ji pati. Jaunoji turi labai prašyti ir raudoti su ašaromis. Jei to nedarys, prašomasis neis. Prašo ne vieną kartą, bet keletą kartų. Svočią ar ką nors kitą, kuris turi vestuvėms pasiruošti valgių ar gėrimų, turi prašyti bent prieš savaitę, apskritai visi prašomi iš anksto. Vėliau prašytieji neatvyksta, mat jie supranta, kad nelabai vertinami.

Kupiškėnų jaunoji kartais prašo į vestuves tik pamerges, pajaunius ir kokią nors savo draugę. Močia kviečia svočią, gimines ir kaimynus. Taip buvę, kaip pamena D. Šlapelienė, U. Juodakienė ir kitos.

Egzaminai. Kupiškyje jau iš seno egzaminuotis važiuodavo ketvirtadienį. Tą dieną Kupiškyje būdavo turgus, todėl visada ko nors prireikdavo miestelyje. Kitose parapijose egzaminų važiuojama bet kurią dieną. Jaunikis atvažiuoja pas jaunąją vienas, be piršlio. Jaunoji vyksta su savo tėvu ar broliu. Jaunoji, atsidėkodama namiškiams, atsisveikina su visais, pabučiuodama juos. Tėvas pastato ant stalo Nukryžiuotąjį. Jaunoji pabučiuoja jį ir stalą. Iš namų išvažiuoja ašarodama. Jaunoji sėdi su tėvu savo vežime, o jaunikis vienas — savo. Kartais važiuoja visi kartu vienu vežimu.

Egzaminuoja parapijos klebonas. Kunigas jaunųjų klausinėja visų Dievo įsakymų ir poterių, žodžiu, smulkiai, iki panagių. Jaunuosius visko pamokydavo seni žmonės.

Parvažiavus iš egzaminų, jaunoji savo sužadėtiniui dovanoja vestuvinius marškinius ir margą juostą. Tas dovanas jaunikiui įteikia jaunosios močia. Į tuoktuves jaunikis atvažiuoja apsivilkęs tais marškiniais. Jaunoji lieka pas savo tėvus, o jaunikis važiuoja namo.

Alų daro, pyragus kepa. Po egzaminų abiejose šalyse daro alų, kepa pyragus, duoną, mėsą, verda šaltieną. Se-

niau vestuvės trukdavo visą savaitę, todėl valgių ir gėrimų pasigamindavo labai daug. Alaus pasidarydavo apie 30 statinaičių. Mėsos gaminiams tai metinio paršo kartais ir neužtekdavo.

Prieveselis

Parėtkas atvažiuoja. Šeštadienio vakarą jaunosios pusėje sueina, suvažiuoja visas parėtkas: dvi svočios (kartais būdavo tik viena), 12—15 pamergių ir pajaunių (gali būti ir daugiau, nors ir 20).

Į vestuves važiuoja visi pasipuošę, kaip jau anksčiau tai smulkiai nusakyta. Svočia su baltu nuometu, kalpokas parištas raudonu kasnyku. Visos pamergės su kalpokais ir daugybe kasnykų. Pajauniai prie kepurių prisisegę gėles. Vestuvininkų arkliai ir vežimai taip pat labai gražiai išpuošti, daugiausia papuošalų prie lankų ir pakinktų. Prie kiekvieno arklio varpelis prikabintas. Svočia vežasi išdabintą gražią skrynią su vestuvių pyragais — karvojais. Tai tokie būdavo seniau vestuvių ženklai ir papuošalai.

Svečių dovanos jaunajai. Kiekvienas svečias ar viešnia dovanoja jaunajai dovanų. Svočios ir visos pamergės atsiveža po gražiai išpuoštą ir drobės stuomenin įvyniotą vestuvių pyragą — karvoją, pajauniai — gėrimų. Dovanos būdavo suvyniotos į stuomenį, rankšluostį ar margą juostą. Gautas gėrybes jaunoji susideda savo skrynion.

Vainiką pina. Jaunosios pusėje muzikantų nėra. Vakaras liūdnas. Niekas nešoka. Visi ruošiasi sekmadienio rytui. Jaunoji liūdi, ašaroja ir verkšlena. Pamergės skina rūtas daržely ir pina vainikus. Kad jaunąją pavirkdytų, dainuoja liūdnas dainas:

Smūtkai širdį mon suspauda,
Jaučia daug verkimo.
Daug rūpesčių unt širdalas
Ir daug nuliūdimo.

Bagau graitai į darželį
Pas savo kvėtkėlį,
Tin išliesiu upytalį
Gailių ašarėlių.

Nors po procei pavargusi
Ir pajilsus buvau,
Kai įėjau į daržėlį,
Mon skausmai pražuvo.

Ramino mani kvėtkėliai,
Kolbino širdalį,
Kožnas rytas, vakarėlis
Čiulbėjo paukštėliai.

Kas aplunkys jum kvėtkėliai
Rytų, vakarėlį?
Kas nešios rūtų šakėlį
Už gelsvų kasėlių?

Nors nešios rūtų šakėlį
Mono sasutala,
Tik aš viena pasilieku
Biedna našlaitala.

Jūs — tai turtai ir gražybas,
Jūs — mono karūna,
Jūs pareiškiat nekaltybį
Ir jaunystės stonų.

*Sudieu tau, brangus darže*li,*
Ir visiem kvėtkėliam —
Puikiom rožėm ir lelijom
Ir žaliom rūtalam.

Lig šio laiko aš, mergėla,
Buvau jūsų ponia.
Mylajau visus kvėtkėlius,
Būdama tam stoni.

Nubirs jum margi lapėliai,
Pastos pavosėris,
Kadu jūs rūtos žaliuosta,
Ošei viena būsiu.

Ataduodu dabar, Dieve,
Aš unt tavo volios —
Tu pasėjai ir nupjausi
Kaip darži žolalas.

(Padainavo *D. Jokubonienė* iš Kupiškio)

Jaunajai vainiką pina iš rūtų viršūnėlių, kadangi čia pačios smulkiosios šakelės ir lapeliai. Tą vakarą jaunajai rūtų vainiko ant galvos dar nededa, bet nakčiai pamerkia jį klėtyje šaltame vandenyje.

Vėlai vakare visi tylomis išsiskirsto. Iš to paties kaimo pamergės ir pajauniai eina miegoti namo. Tie, kurie yra iš toliau atvažiavę, nakvoja jaunosios namuose. Seniau būdavo jaujos kūrenamos, todėl dauguma vestuvininkų miegodavo jaujose. Po vieną pajaunį ar pamergę pasiima nakvynėn ir kaimynai.

Šeštadienio vakaras jaunikio pusėje. Šeštadienio vakarą susirenka vestuvininkai ir jaunikio pusėje. Atvažiuoja piršlys, svočia gaubėja, pajauniai ir muzikantai. Giminių ir kaimynų dar nebūna. Jaunikio pusės vestuvių svečių arkliai ir vežimai taip pat labai gražiai papuošti. Seniau vežimus ir arklius dabindavo patys vestuvininkai. Paskui vestuvininkų arklius pradėjo puošti susirinkusios to paties kaimo mergelės. Jos apipuošdavo vainikais gryčią, klėtį ir vartus. Už tai gaudavo iš jaunikio ir jo svotų dovanų — vestuvių pyrago.

Jaunikio pusė tą vakarą praleidžia taip pat be triukšmo ir linksmybių. Tik muzikantas ką nors pačirpina, bet niekas nešoka. Pavalgo, pasišneka ir šiek tiek išgeria. Kartais piršlys ar pajaunys ir padainuoja. Vėlai vakare visi išsiskirsto.

Didysis, arba užgėrų, rytas

Sekmadienio rytas jaunosios pusėje. Rytą visi keliasi anksti. Ruošiasi jauniko lauktuvėms, arba, kaip sako, laukia anos šalies atvažiuojant. Didžioji pamergė šukuoja jaunajai galvą, pina kasas, rengia išeiginiais rūbais. Baltais rūbais seniau nesipuošdavo. Didysis rytas būdavo labai liūdnas, ne tik be muzikos, dainų ir šokių, bet ir šiaip labai tylus, be triukšmo. Jaunoji vis rauda, vaikščioja apsiašarojusi.

Jaunoji pasitinka tėvus. Jaunoji, jau aprengta, tik dar be vainiko ir kalpoko, laukia ateinančių savo tėvų. Kartu su ja gryčion susirenka visi — pamergės ir pajauniai. Ateina ir tėvas su močia. Jaunoji juos pasitinka, priklaupusi apkabina tėvams kojas ir rauda[1]:

---

[1] Daugiau kupiškėnų jaunosios verkavimų (iš viso 18), J. Balio 1928 m. užrašytų iš Juodakienės yra, paskelbta „Tautoj ir žody“ (V., 646—9).

„Tėveli, mono sangalvali, tėvėli, mono augintojėli, kų gi tėvėlis čia padarai, kom gi tiek svetėlių suprašei? Nežinau, ko gi šių nedėlalį, par visų nedėlalį mono tėvėlis dienų naktalį mėgėlio nemiegojo. Tėvėli, kų gi čia padarai, negi unt mono jaunos galvalas šios gi svetelius suprašei?

Motynala, mono sanolala, kų gi tu šių naktalį, par visų naktalį mėgėlio nemiegojai? Gana, kų nemiegojai prė mani mažutytas. Negi tau, motynyta, jau pabodau, kad mani svetimon šalalan ataduodi?"

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Išleistuvėms suprašo kaimynus. Jaunosios išleistuvėms prašo visus kaimynus. Jų pakviesti eina jaunosios brolis ar šiaip kas iš namiškių. Užeina kiekvienan kieman ir pas tuos, su kuriais blogai sugyvena. Prašo visus — didelius ir mažus. Kvieslys, įėjęs gryčion, pagarbina Dievą, tėvą ir motiną pabučiuoja rankon ir sako:

— Prašom ateiti jaunosios išleistėn!

Atsisveikinęs eina kitan kieman ir kviečia visus taip pat.

Jaunoji prašo uždėti vainiką. Laukdami jaunojo, visi — pamergės, pajauniai ir jaunoji, šventiškai apsitaisę, rengiasi sėsti prie stalo. Jaunoji puola ant kelių prieš motiną ir prašo jos uždėti vainiką, taip raudodama:

„Motynyta, mono gimdytojyta, uždėk gi unt mono galvalas šį gi rytėlį rūtų vainikėlį. Paskutinį dėnalį unt savo galvalas rūtų vainikėlį banešiosiu. Paskutinį dėnalį sesiulių pulkėly bavoikščiosiu. Paskutinį dėnalį rūtų kvėtkėlį baturėsiu".

(Paraudojo *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Sėda už stalo jaunikio laukti. Kai uždėtas jaunajai vainikas, visi apeiginiai sėdasi už stalo. Užustalėn pradedama eiti nuo durų pasieniu už „didžiojo stalo". „Didysis stalas" stovi krikštasuolėje, pačiame gryčios gale. Pirmoji eina bažnytinė svočia, paskui — didžioji pamergė, toliau — jaunoji, tada — ir visos pamergės iki mažiausios. Mažoji pamergė sėda paskutinėje vietoje, vadinamoje kableliu. „Kablelyje" tenka sėdėti jaunosios jauniausiajai seseriai. Kartais būdavo sakoma: „Koks gi tujai pamergys, kad ant kablelio sėdėjai?" Jaunosios se-

serys niekados nebūdavo didžiosiomis pamergėmis. Kaip šįkart užustalėje suséda, taip ir sėdi, kol baigiasi vestuvės jaunosios pusėje, kol jaunoji nuometu užgaubiama.

Jaunoji už stalo sėdi rankomis skarele akis užsidengus ir graudžiai, su ašaromis rauda taip ripuodama:

„Tėveliukai mono brungus, kom gi tu mani jaunolytį šį gi rytėlį pasodinai tarpu pulko sesiulių? Motynyta mono mieloja, kom gi tu šį gi rytėlį baltai stalalius apdunkstai? Kom gi mono motynyta šį gi rytėlį suvadino visas mielas susiedalas ir giminalas? Negi aš bažinau, kas gi yra šis mielas rytėlis".

(Paraudojo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Jaunoji taip įsigailina, kad ir nenorėdama rauda su ašarom. Kad visai nenusikamuotų, svočia ir pamergės tildo ją ir ramina. Kai jaunoji rauda, ir kitus verksmas ima.

Kai jaunoji kiek aprimsta, svočia ir pamergės su svotais bent kiek užvalgo, kol atvažiuoja jaunikis su savo pulku.

Atsisveikinimas jaunojo šaly. Ir jaunikis, išvažiuodamas iš savo namų, vis dėlto atsisveikina ne tik su tėvais, bet ir su visais kitais — dideliais ir mažais. Kartais gal ir ašarą kokią išspaudžia. Linkėdami laimingos kelionės, visi užustalėje sukalba dar po kokius poterius. Tėvai apsiverkia, palaimina sūnų ir išlydi. Muzikantai groja maršą. Jaunikio išleisti susirenka kaimo jaunimas.

Jaunojo šalis važiuoja. Lankai, pakinktai ir arklių galvos apipuošta žalumynais, kaspinėliais ir žibuliais. Varpeliai skamba, žirgeliai žvengia, o muzikantai groja graudųjį, lydėtinu vadinamą, maršą. Tėvai peržegnoja sūnų ir kelią, kuriuo jų sūnelis parveš marčią.

Pirmasis važiuoja jaunikis su didžiuoju pajauniu, vadinamuoju mituliu. Toliau — kiti jaunikio pajauniai. Paskui vyksta muzikantai, pats paskutinis — piršlys. Jis sėdi vienas, vežasi alaus statinaitę ir kitų gėrimų. Statinaitė gražiai apipuošta, apjuosta stuomeniu ar rankšluosčiu ir raudona juosta arba nors raudona vilnone gija, kad būtų aišku, jog tai piršlio alus. Kitą gorčiaus talpos statinaitę vežasi degtinės. Ją laiko paslėpęs, nes jos prireiks moterims vaišinti. Vežasi ir juodos duonos kepalą, „rankovėm" apvyniotą.

Didysis pajaunys sėdi su jaunikiu pirmame vežime ir laiko rankoje aukštai iškėlęs vestuvių ženklą — gražiai apipuoštą lazdą, kad visi žinotų, kas važiuoja. Į bažnyčią važiuojant, vestuvininkų prie kaimo vartų, nors ir labai gražiai aptaisytų, niekas nesulaiko. Taip dar buvo prieš 60 metų, anot O. Glemžienės.

Jaunojo šalies sutiktuvės. Jaunosios kiemo vartai būna gražiai apipuošti: vasarą — vainikais, berželiais, gėlėmis ir popierėliais, o žiemą — dažytomis skiedrelėmis, eglaitėmis ir popieriais. Jie atviri, neužstoti. Išgirdę vestuvininkų varpelius, atbėga vaikai jaunosios kieman ir rėkia:

— Jau atlekia jaunojo pusė!

Įvažiavę kieman, jaunikio pajauniai ir kiti vestuvininkai dar ilgai triūsia prie arklių. Taip daro tyčia, kad jaunoji spėtų pasislėpti po marška. Neprašomi jie ir negali gryčion eiti.

Jaunojo pusei kieman įvažiuojant, jaunoji, sėdėdama užstalėje, pradeda raudoti:

„Tėvėli, sanolali mono, ko gi šitie svetėliai čia suvažiovo: ar ugnalas jimtų, ar kelalio klaustų? Yra mono sesiula, paduos ugnalį. Yra mono brolalys, parodys kelalį. Tėvėli sanolali, motuta vargolala, varykit šituos svetėlius ir aškėlkit vartelius, kad mani jaunololį jie nevirkdyt“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Pabaigusi šią raudą, jaunoji su visomis savo pamergėmis bėga maltuvėn pasislėpti po tam tyčia pataisyta marška. Tėvas su močia, o jei jau tėvų nebėra, tai kuris nors iš vyresnių namiškių jaunikį su jo svečiais kviečia vidun:

— Ką gi čia, vyrai, taip triūsiat, prašom vidun apšilt.

Tėvas veda svečius gryčion. Įėję vidun, pajauniai pagarbina Dievą, jiems atsako visi čia esantys. Jaunosios pajauniai — vedžiai sėdi prie stalo ir klausia:

— Tai iš kurgi šitie sveteliai čia suvažiavo?

Jaunikio pajauniai, prie durų stovėdami, atsako:

— Piršlys — iš Rygos, svotai — iš Tilžės, o šis jaunas jaunikaitis — iš Puponių ulyčios.

— Tai ko gi jūs norit?

— Žąselės ieškom, matėm — skrido skrido ir va tuose namuose nusileido.

— Gal ir yra.

Tuomet jaunikio didysis pajaunys pastato ant „didžiojo stalo“ butelį gėrimo. Jaunosios pajaunys irgi pastato butelį ir pasitraukia nuo stalo, užleisdamas jį jaunojo pusei.

Susodinus svečius prie stalo, piršlys klausia močią:

— Kurgi mūsų žąselė?

— Ogi nežinau, su kuriuo čia pulkeliu išskrido. Ieškokit, gal surastat.

Tuomet piršlys eina jaunosios ieškoti po marška.

Marška jaunajai paslėpti. Maltuvėje ar gryčios kuriame nors kampe ištempta didelė marška, susiūta bent iš trijų paklodžių. Kad marška laikytųsi, įkala žemėn penkis baslius arba vyrai rankomis laiko ją iškėlę. Po ta marška subėga visos pamergės ir jaunoji. Piršlys, gavęs močios sutikimą žąselei ieškoti, turi ją iš viso būrio pamergių ištraukti ir atvesti jaunikiui.

Seni žmonės sako, kad jaunosios slėpimas po marška esąs išlikęs iš pagonybės laikų. Už tą paprotį visi kunigai bardavo. Kartais kunigas net nenorėdavęs jaunųjų tuokti, kad jie tokiomis „pagonystėmis“, kaip kunigai sakydavę, užsiima. Paskui vyskupas M. Valančius jaunosios slėpimą po marška griežtai uždraudė. Dar yra žmonių, prisimenančių, kaip jaunąją po marška slėpdavę. Kupiškio senelis Juozevičius sako, kad prieš 50 metų, būdamas piršliu, dar jis pats ieškojęs jaunosios po marška. Nuo to meto šis paprotys išnykęs. S. Glemžaitė prieš 40 metų, maža būdama, mačiusi Paketurių kaime jaunąją slepiant po marška.

Jaunosios ieškojimas po marška. Jaunikis sėdi gryčioje už stalo. Piršlys eina jaunosios ieškoti. Rankoje jis laiko tam tyčia apipuoštą lazdą — piršlio ženklą. Kartu su piršliu eina ir pajaunys — mitulys.

Įėjęs maltuvėn, piršlys sako:

— Motutė man leido pasigauti vieną žąselę. Kurią gi čia man duosta?

— Prašom pasirinkti, kuri patinka,— atsako jaunosios pajaunys.

Kai kada jaunosios po marška ieško ne piršlys, bet jaunikio pajaunys — mitulys.

Pats piršlys po marška lįsti negali, turi tik, ranką įkišęs, nutverti jaunąją ir išvesti laukan. Jei nepasiseka nučiupti jaunosios, gali vesti kitą. Jaunąją surasti gana

sunku, nes pamergės ją slepia. Saugodamos jaunąją, pamergės kiša piršliui savo rankas. Kai piršlys jau nutveria kurią nors ir išveda iš po marškos, pasilikusi jaunoji taip atsiliepia:

„Vedėli balamūtėli, vedėli šaltarunkėli, netropijai mono runkėlių pajimt, netropijai!"

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Išvedęs viduaslin, piršlys pamergę paleidžia. Pamergė, stovėdama priešais piršlį, taip rauda:

„Piršlali balamūtėli, nevedžioki mani jaunolytas ažu baltų runkėlių, mono linėliai neverpti, mono drobalas neaustos, mono motynala kraitėlių nesukrova! Ki ki ki!"

(Paraudojo *B. Baseckienė* iš Kupiškio)

Nusijuokusi ji vėl bėga atgal po marška. Piršlys skuba ton vieton, kur girdėjo jaunosios balsą. Vėl nutveria kurią nors pamergę už rankos ir išveda viduaslin, o jaunoji po marška atsiliepia vėl tais pat žodžiais raudodama. Kiekviena pamergė, išvesta iš po marškos, kiek kitaip rauda. Antroji pamergė taip rauda:

„Piršlali šaltarunkėli, netropijai, netropijai! Mono rūtalas nesatos nei vainikėlis nepintas! Ki ki ki!"

(Paraudojo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Trečioji pamergė taip rauda:

„Vergėli šaltarunkėli, netropijai mani jaunolytas gilioj maralaj paskundint. Neprisiverpiau linėlių, neprisiaudžiau drobėlių! Ki ki ki!"

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Gudresnis piršlys ar pajaunys greičiau jaunąją po marška atranda, kartais iš kokio trečio ar penkto karto. Kartais jaunoji po marška sėdi ant duonkepės, pamergės gerai ją slepia, todėl sunku surasti. Kitąsyk, nenorėdama ilgai gaišinti, jaunoji tyčia pati pasiduoda.

Surastą jaunąją piršlys laiko už rankos, o ji rauda:

„Vedėli balamūtėli, vedėli šaltarunkėli! Kam gi tu mani jaunolalį ažu baltų runkėlių vedžioji! Būtum pro šolį mono dvarėlio nuvažiovys, būtum daugiau mergėlių rodys".

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Jaunąją veda užustalėn. Išvedus jaunąją iš po marškos, išlenda ir visos pamergės. Piršliui jaunoji nepaklūsta, ištraukia savo ranką iš jo per jėgą. Tada už rankos paima tėvas ir veda ją per priemenę gryčion. Pamergės ją lydi, o jaunoji rauda:

„Tėveliukai mono mielasai, kom gi mani jaunolalį šį gi mielų rytėlį vedžioji už baltų runkėlių? Negi vedžiojai nė vienam rytėly, ne gi rodai kokį darbėlį dirbtėn?"

(Paraudojo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Jaunąją vedant, gieda giesmę. Vedama gryčion, jaunoji rauda. Muzikantai jai groja lydėtinį maršą. Einant per priemenę, piršlys užgieda „Marija, būk pagarbinta" ir gieda, kol jaunoji pasodinama už stalo.

Sėda už stalo. Bažnytinė svočia jaunajai ant galvos uždeda kalpoką. Pamergės taip pat užsideda kalpokus. Visi susėda užstalėn prie „didžiojo stalo". Jaunojo pusė (jaunikis, pajauniai ir piršlys) sėdasi apsivilkę. Jaunąją už stalo sodina močia prie pamergių. Jaunoji visuomet sėdi ne su jaunikiu, bet su didžiąja pamerge iki pat vestuvių galo, kol ją užgaubia nuometu. Šalia jaunosios įsitaiso ir bažnytinė svočia. Didysis pajaunys sėdi su jaunikiu ant galo suolelio. Visi kiti pajauniai pritupia vidury gryčios ant suolelio prieš pamerges. Piršlys sėdi ant mažojo suolelio. Šalia savęs ant suolelio arba pastalėje pasideda statinaitę savo gėrimų ir saugo, kad kas juokais nepavogtų.

Jaunoji, pasodinta už stalo, rauda:

„Jau uždingti balti stalaliai, jau suvadinti visi svetėliai. Golgi misliji, tėvėli, mani jaunolytį atskirt didelian vargėlin, gailios ašaralas paskundint?"

(Paraudojo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Muzikantai groja raudotinį. Susėdus visiems už stalo, muzikantai groja užgėrų maršą, vadinamąjį raudotinį:

Atmink, sesiula, unt savi,
Atmink, jaunoja, unt savi,
Ką tu kalbajai dėl mani.
Kai vynų gėrai no mani,
Pasižadėjai dėl mani.

(Padainavo *A. Krūpelis* iš Kupiškio)

Užgėros, arba pragertuvės. Užgėros Kupiškio apylinkėje būdavo ne visur vienodos. Čia aprašomos užgėros, papasakotos D. Šlapelienės iš Rakučių k.

Sekmadienio rytas būdavo vadinamas užgėrų rytu. Jaunoji sėdi už stalo tinkamai apsitaisiusi: su kalpoku ir rūtų vainiku ant galvos. Didysis jaunikio pajaunys, vadinamas mituliu, paima nuo stalo lėkštelę, padeda jon pinigą, gal muštinį ar ketvergę, tada ją uždengia drobine skaryte, kurios kerteles, apačioje suėmęs, laiko. Išsiima iš kišenės butelį saldžios, su imbierais ir pipirais darytos, degtinės. Pripila stiklelį ir, kilstelėję jį aukštyn, užgeria močią sakydamas:

— Sveika, motynėle, išauklėjus man dukrelę!

Užgėręs močią, paduoda jai skarele uždengtą lėkštelę su dovanomis. Dovanas močia paima sau. Jaunoji tuo metu rauda:

„Negi gėrk, motynala, šitų vergėlių bolto šarmėlio, pakaks tau, motynala, mono jaunolytas gailių ašarėlių. Negi imk, motynala, šitų vergėlių minkų dovanėlių. Pakaks tau, motynala, mono tėvelio aukso, sidabrėlio. Negi parduok mani jaunolytas didelin vargėlin“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Jei jaunoji turi seserų, po močios didysis pajaunys užgeria jas visas paeiliui, iki pat mažiausios, ištekėjusias taip pat. Visos užgeriamos su dovanomis — pinigais, nors su kokia penkelge ar auksiniu. Pinigų duoda jaunikis, jis turi jų saują ir, kiekvieną užgeriant, padeda po vieną ant lėkštelės. Užgertą pinigą seserys pasiima. Seseris užgėręs, pajaunys užgeria ir bažnytinę svočią.

Tuo tarpu jaunoji vis rauda:

„Negėrkit, sasutalas, šito vergėlio gailaus šarmėlio, pakaks jūm, sasutalas, mono rūtėlių gailios rasalas. Neskirkit mani jaunolytas iš savo pulkėlio“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Didysis pajaunys, paėmęs skarele uždengtą lėkštelę, padeda ant jos rūtų vainikėlį ir pinigą. Užgeria jaunąją, taip sakydamas:

— Sveika, Agotėle, būsi mūsų martelė!

Tada pajaunys paduoda jai stiklelį gėrimo ir skarele uždengtą lėkštelę su rūtų vainiku ir dovanomis. Vainiką paduodamas, sako tokią oraciją:

„Siunčiu broliuko dovanų grožių — vainikų žolių. Šis vainikėlis jaunų panų skintas, baltų runkų pintas, vyni mirkytas — nesuvytytas. Par giralį naštas, paukštėlių čiulbatas“.

(Pasakė *A. Augulis* iš Kupiškio)

Jaunoji negeria ir dovanų neima. Už ją išgeria ir dovanas iš po vainiko paima didžioji pamergė. Jaunoji rauda tą pačią raudą.

Jaunosios pajaunys, prie krosnies stovėdamas, sako:

„Neklausyk, sesiula, netiesų kalba. Čia ne rūtų vainikas, bat supuvusių dilgynių. Unt mašlyno rostas, boltu kumali važtas. Kai par mėstėlį vėžė, žvirblis unt žydo komino čiauškėjo“.

(Pasakė *A. Krūpėlis* iš Kupiškio)

Pamergė, paėmusi siunčiamą vainikėlį, išpeikia jį tokia oracija:

„Ne koks čia vainikas, žydaukų skintas, čigonių pintas, vornų nupešiotas, šorkų nunešiotas — netinka mūsų sesiulai!“

(Pasakė *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Pamergė po šios oracijos tą vainiką numeta šalin, o jaunajai uždeda kitą. Tada ji iš savo pusės siunčia pajauniui dovanų: ant lėkštelės padėtą triragiškai sulenktą skepetėlę su rūtų šakele ar vainikėliu, kartais gražų rankšluostį. Pajauniui dovanos vertė prilygsta jo dovanotojai. Jaunikio didysis pajaunys užgeria jaunikį, bet šis negeria, už jį išgeria svočia, nes jaunieji negali gerti prieš važiuodami bažnyčion. Vainikėlį jaunikis prisisega prie krūtinės arba svočia jam prisega.

Dabar didysis pajaunys įpila lėkštelėn druskos ir į ją įkiša pinigą, bent pusrublį. Lėkštelę uždengia skaryte ir, užgėręs pamergę, paduoda. Ta išgeria stiklelį ir, parodydama savo gudrumą, suranda druskoje paslėptą dovaną. Jei pamergės atsiųstą skarelę svotas jau pasiėmęs, tai visos jo dovanos tenka didžiajai pamergei, o jei nepasiėmė, tai iš pajaunio gautas dovanas (pinigus) pasidalija visos pamergės.

Tada geria visos pamergės su svotais paeiliui po vieną stiklelį. Kai jaunoji nustoja raudoti, jaunojo pusės svečiai valgo, o jaunosios jau pavalgę prieš jaunikiui atvažiuojant.

Pajauniams rūtas dalija. Prieš važiuojant bažnyčion, jaunosios močia, o jei jau močios nėra, tai bažnytinė svočia dalija pajauniams mažas skarytes su rūtomis. Skarytės būdavo baltos drobės su raudonais žičkais, namie austos. Vėliau jau dalydavę ir pirktines. Svočia, paduodama skarytę, triragiškai sulankstytą ir su įkišta rūtų šakele viename kampe, sako:

— Prošpartus padaviau, prašom dabar, vaikeliai, užkąst, ir važiuosma bažnyčion.

Skarytes gauna visi jaunikio pusės pajauniai, piršlys, pats jaunikis ir muzikantai. Vėliau, gal prieš kokius 50 metų, jau pradėta skarytes dalyti abiem šalims, taigi ir jaunosios pajauniams. Dabar to papročio jau visai nėra. Skarytės dalijamos laimingo kelio ženklan. Jas kiekvienas saugo kaip vestuvinę dovaną.

Skarytes dalijant, jaunoji rauda:

„Motynyta, neišdalyk gi visų skarėlių šitiem vargėliam, palik gi mon jaunolytai nors ašaralam nusišluostyt“.

(Paraudojo *Augulienė* iš Kupiškio)

Jaunoji bučiuoja stalą. Pavalgius, bet dar visiems sėdint užstalėje, bažnytinė svočia atsistoja ir sako:

— Na, vaikeliai, važiuosma bažnyčion!

Tėvas ar močia pastato ant stalo Nukryžiuotąjį ir uždega vaškinę žvakę. Visi už stalo sėdintys pakyla. Bažnytinė svočia jaunajai paduoda kryžių. Jaunoji pabučiuoja kryžių, stalą ir duonos kepalą. Aplink stalą stovinčios pamergės ir pajauniai taip pat pabučiuoja stalą. Didžioji pamergė, stovėdama už stalo, sukalba maldą:

„Kloniojuos tom baltom stolui ir tom baltom galvom ne ažu kų — ažu šių žolių rūtų vainikų. Par ladų dygįs, par šerkšnų žydįs. Betliejaus miesti lino medėlis. Tam medėly paukštala čiauškėjo. Ne paukštala čiauškėjo, pats Ponas Dievas kalbajo. Tora: kas tau rūtas sėjo? Agota (jaunosios vardas) sėjo, Indrius (jaunikio vardas) akėjo, tos jaunas panalas nuravėjo“.

(Sukalbėjo *M. Jonuškevičienė* iš Kupiškio)

Išleistuvių oracija jaunajai. Seniau kuris nors vyresnis iš giminių ar kaimynų, o vėlesniais laikais ir močia, išleisdami jaunuosius bažnyčion, pasakydavo labai gražią oraciją apie visą jaunosios gyvenimą. Kadangi oracija

graži, tai daugelis ir apsiverkia. Paskui visi sukalba po kokius poterius, kad sektųsi kelionė. Išleistuvių oracija įvairiai buvo sakoma, bet dabar yra žinoma tik tokia:

„Kloniojuos tom baltom stolui pridingtom, kaipo altoriui švintom, ir tom panom vainikuotom, dviem asobom sužieduotom, katrė šitų nedėlios rytų turasta važiuot, prė viečnos prysegos bažnyčioj švintoj stot. Unt baltų drobių stovasta, šilko stulu runkas surištas turasta ir kunigo ausin kalbasta. Saso mono miela, smūtnos dienos tavo, jog išgirdo balsų mono. Yra ne žertas prijimti stonas moterystas, jog ščeslyva buvai stoni panystas. Išnešiojai vainikų panystas, tai po smerčiai turėsi vainikų iš šimto žvaigždžių pintų. Jei ščeslyvai būsi stoni moterystas, tai po smerčiui užsitarnausi vainikų, iš trijų dešimčių žvaigždžių pintų".

(Pasakė *Juozavičienė* iš Smilgių k.)

Visi eina aplink stalą. Dabar visi tylomis eina aplink stalą. Jaunoji eina pirmoji, visi kiti — paskui ją. Pradedama nuo durų pasieniu, kaip sako, pasauliui, kaip saulė eina dangumi. Seniau apeidavę stalą triskart, paskui — tik vieną kartą. Dabar šio vestuvių papročio jau nėra.

Tėvai laimina jaunąją. Po šių eitynių bažnytinė svočia sako:

— Na, motinėl, žėgnok dukrelę!

Duktė persižegnoja, puola motinai po kojų, apsikabina jas, pabučiuoja kelius, o paskui abi rankas ir prašo palaiminti taip raudodama:

„Tėvėli brungus, motynyta mėloja, bagaslovykit mani jaunolytį didžion kelionalan išvažiuojunt, sunkiem vargėliam ataduodunt. Ataduodat iš savo runkėlių mani jaunolalį bernėliui, tom balamūtėliui. Aukšti kolnai grius unt mani, gilios morios skundins mani. Bagaslovykit mani, tėvėliai, brolaliai mono ir sasutalas. Bagaslovykit mani jaunolalį, visos giminalas ir susėdėliai".

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Jei jaunoji yra našlaitė, neturi tėvų, tai rauda taip:

„Joniukai, mono broliukai, pasibalnok barų žirgėlį, nujok aukštan kalnalin unt mono motynalas kapėlio. Paprašyk, ar neužkiltų vatrala, ar nenupustytų boltų smėlalį no mono motynalas kapėlio. Ar neatsikeltų mono sanoja motynala. Ar neataitų brungioja iš aukšto kalnalio,

nors grobo lintalam pasirumščiuodama, paloimint mani, našlaitalį, šį gi rytėlį paskutinį kartėlį, didžion kelionalan išvažiuojunt".

(Paraudojo *Augulienė* iš Kupiškio)

Tėvas ir motina peržegnoja dukterį. Tėvas su močia stovi, o jiems po kojų klūpo duktė ir verkia graudžiai su ašaromis. Tėvai, uždėję jaunajai ant galvos rankas, laimina ją ir žegnoja taip kalbėdami:

„Bagaslovyju tavi aš ir močia vardan Dievo Tavo, dunguj gyvanunčio, ir visų švintųjų. Tagul tavi bagaslovyja broliai, sėserys, giminas ir visi čia susirinkį. Bagaslovyja tavi šviesi saulala ir visos dangaus žvaigždalas. Bagaslovyja tavi žolios rūtalas ir visi tavo žolynėliai!"

(Pasakė *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Atsisveikinimas. Išvažiuodama jaunoji atsisveikina su visais nevažiuojančiais kartu su parėtku bažnyčion. Ji neaplenkia nė vieno. Pirmiausia atsisveikina su tėvu ir močia, broliais ir seserimis. Paskui — su giminėmis, kaimynais ir visais susirinkusiais jaunosios išleistuvėms. Ji su visais atsibučiuoja: senus pabučiuoja rankon ir veidan, o jaunus vyrus, mergaites ir vaikus — skruostan. Jaunoji visų prašo „bagaslovyt didžion kelionėlėn". Ji rauda su ašaromis, iš palydinčiųjų daugelis, ypač jaunimas ir namiškiai, irgi verkia.

Atsisveikinimas su nameliais. Tėvas ir piršlys veda jaunąją vežiman. Ji su savo nameliais atsisveikina raudodama tokią raudą:

„Sudieu tėm namėliam, kuriuos ošei augau. Sudieu tom duralam, katrų aš jaunolyta daugiau nebavorstysiu".

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Atsisveikinimas su darželiu. Išvesta kieman jaunoji puola savo darželin atsisveikinti su darželiu ir rūtelėmis. Parpuolusi ant kelių darželyje, jaunoji mergelė garsiai rauda:

„Sudieu, daržėli mono brungus, aš jau tavi nebalunkysiu. Sudieu, žolios rūtalas ir visi mono žolynėliai, nebaravas jūsų boltos mono runkėlas. Bagaslovykit mani jaunolalį, žaliosios rūtalas ir visi žolynėliai".

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Kai visi skubinasi bažnyčion, neleidžia jaunajai su darželiu atsisveikinti — tėvas ir piršlys sodina ją greitai vežiman. Iš darželio išvedama, rauda ne tik jaunoji, bet ir visos jos draugės ir giminės. Tai pati graudžiausioji vestuvių valanda. Išeidama iš darželio, jaunoji rauda:

„Išeika, miela motynyta, vidurin kėmėlio, kai suskumbins varpėlis vidury dėnalas, tadu nujims nu mono galvalas rūtų vainikėlį, tadu atskirs mani sasutalas didelin vargėlin. Išeika, sesiula, rūtėlių daržėlin, pasižiūrėk, kadu nuvys daržėly rūtalas, tadu nuvys rūtų vainikėlis unt mono galvalas, tadu atskirs mani sesutalas no savo pulkėlio, no rūtų daržėlio“.

(Paraudojo *D. Lisienė* iš Svidėnų k.)

Išvažiuoja bažnyčion. Kiemely, arti gryčios durų, laukia vestuviniai vežimai. Visi išėję iš gryčios skubiai sėdasi vežimuosna. Jaunoji nelipa vežiman, ją piršlys ir svotai kelte įkelia per prievartą. Jaunoji sėdi su bažnytine svočia ir didžiąja pamerge, svočios vyras važnyčioja. Jaunikis sėdi su didžiuoju pajauniu, vadinamuoju mituliu. Jaunojo šalis važiuoja atskirai nuo jaunosios pusės, tik savi svotai ir pats jaunikis. Jaunosios šalis — tai jaunoji, svočia, pamergės ir bent du pajauniai. Bažnytinė svočia veža didelę margai išpuoštą skrynią su pyragais ir kitais valgiais, kad visiems vestuvininkams užtektų valgių ligi pat vidurnakčio gaidžių.

Jaunojo šalis važiuoja pirma, o jaunosios — paskui. Senovėje važiuotų būdavę labai maža — kokie du trys vežimai, jaunikio šalies beveik visi būdavę raiti. Žmonės labai stebėdavosi, jei vestuvininkų būdavo mažiau raitų negu važiuotų. Kartą pajauniu buvo Keršulis iš Kupiškio. Jis ir sumanė, kad tose vestuvėse nebūtų raitų. Taigi nuo to karto jau vestuvėse retai kur pamatysi raitų, dabar jų jau visai nėra.

Važiuodami bažnyčion, nedainuoja. Tik muzikantai groja „graudųjį maršą“*, o prie arklių skamba varpeliai.

Jaunųjų lydėtinis maršas. Jauniesiems muzikantai nuolat groja lydėtinį maršą. Eina jaunieji nuo stalo — muzikantai jiems groja maršą, eina iš gryčios — muzikantai juos lydi su maršu, eina į darželį — groja jiems maršą, sėdasi vežiman ir važiuoja iš namų — vėl maršą. Per

* „Žirgeliai sukinkyti“.

visą kaimą jaunieji važiuoja su maršu. Pakeliui ligi pat bažnyčios muzikantai groja maršą.

Išvažiuodama jaunoji rauda. Važiuodama per savo kaimą jaunoji rauda, taip rypuoja:

„Bagaslovykit mani, lygūs laukėliai ir aukšti kalnaliai. Bagaslovykit mani jaunolalį, plotūs vieškelaliai ir visi takėliai, kuriais aš jauna vaikščiojau. Bagaslovyk mani, šviesi saulala ir visos dungaus žvaigždalas. Bagaslovykit mani, miško paukštalas, katros mon jaunai giedojot".

(Paraudojo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Apsisaugojimas nuo paraganavimų. Važiuojant bažnyčion, jaunoji labai saugoma, kad jos kas neparaganautų. Sako, raganiai, norėdami paraganauti jaunąją, turi žinoti, kur ji sėdi. Kad to nesužinotų, jaunoji atsisėda greta svočios ir abi apsisupa balta marška. Taigi raganiai ir negali atskirti, kur sėdi jaunoji, o kur svočia. Kad apsisaugotų nuo raganių ir šiaip blogų žmonių, važiuodama bažnyčion, jaunoji įsikąsdavo česnaką. Taip pat jai užantin įdėdavo duonos ir druskos. Kodėl taip darydavo, nežinoma. Jaunikis mažiau bijo raganių. Jis samdo savo raganių, kad atraganautų. Kad seniau tikrai buvo visokių raganių ir prieš juos prasimanyta visokių burtų, gerai dar atsimena daugelis kupiškėnų, kaip antai: K. Alekna, D. Šlapelienė, A. Mažeikienė ir kiti.

Piršlio vargai

Moterys piršlį girdo. Sekmadienio rytą, visiems vestuvininkams išvažiavus bažnyčion, piršlys pasilieka jaunosios tėvų namuose. Lieka ir daugiau svečių — tai moterys dainuotojos ir kelios kaimynės ar giminės. Išleidę jaunuosius su visu parėtku bažnyčion, vėl visi grįžta gryčion. Saugoma, kad piršlys nepaspruktų kartu su kitais bažnyčion, tada jis išsisuktų nuo visų piršlio vargelių, kurie turi tuoj prasidėti.

Dabar moterys užpuola piršlelį vargšelį. Atsiveda jį gryčion, pasodina už didžiojo stalo. Visos jį apsėda iš abiejų šonų ir laiko už trinyčių skvernų, kad neištrūktų. Susitaria geruoju, po kiek jis turės nuo kiekvienos moters išgerti stiklinių alaus — po dvi ar po tris. Kaip su-

sitaria, taip ir turi daryti. Alaus gero jau nebėr, liko tik prastas, be to, ir gerti nebesinori. Bet ką darysi, sutartą alų turi piršlys išgerti. Juokais, po truputį ir išgeria, kiek buvo pasižadėjęs.

Moterys prašo piršlio gėrimų. Piršlys moterims pamylėti arba išsipirkti, kad tos jo neužkamuotų, turi atsivežęs statinaitę gero alaus ir kitų gėrimų. Moterys žino, ką piršlys turi. Piršlio alaus statinaitė gražiai apipuošta, stuomeniu apvyniota ar rankšluosčiu aprišta. Piršlys savo gėrimus saugo, pasislepia, kad kas dėl juoko nepavogtų, o kartais samdo saugotojus.

Piršlys savo gėrimų geruoju moterims neduoda. Reikia mokėti iš jo išprašyti. Moterys pradeda reikalauti piršlio gėrimų. Jos iš pakampių tempia tuščius butelius, stiklines, ąsočius, puodelius, samčius ir barškindamos stato ant stalo. Vis šaukia, rėkia, prašo „piršlio kraujo". Piršlys nebeiškentęs duoda šiek tiek savo gėrimų. Daug neduoda, kad nepritrūktų, nes žino, kad to vis bus maža. Vienos geria ir prašo dar daugiau, o kitos peikia, sako, kad čia šarmas ar rūgštis, o ne alus. Prašo saldžios degtinės. Piršlys ginasi neturįs. Bet jo niekas neklauso, eina ieškoti, kur paslėpta. Labai prispirtas, piršlys atneša kokį butelaitį ar du. Kai jį išgeria, prašo daugiau. Piršlys daugiau jau nebeduoda, sako nebeturįs.

Piršlį kamuoja. Moterys piršlį kamuoja kaip tik išmano. Atvelka priemenėn mediniais kuolais akėčias, apverčia ir užkrauna ant rogelių. Piršlį suriša virvėmis, rankšluosčiais ir guldo ant akėčių. Pasiima dar kokį palaikį plaušinį maišą, į kurį įkišusios piršlį galėtų prigirdyti. Vienos piršlį laiko ant akėčių, o kitos tempia jas. Veža piršlį karčemon, kad nupirktų gėrimų. Jei piršlys nežada gėrimų pirkti, tai veža jį upėn prigirdyti. Kartą, taip bevežant piršlį, nuvirto rogelės su visomis akėčiomis ir piršliu nuo aukšto pylimo. Piršlys vos gyvas liko, nusilaužė koją ir smagiai susikūlė. Taip kamuojamas, piršlys pasižada visus nuvesti karčemon ir nupirkti gėrimų. Veda, eina kuo blogesniu keliu, per griovius, upelius, per tvoras, stogais, kur negalima praeiti, ypač moterims. Kur piršlys veda, ten visi turi eiti. Vienas kitas gal ir nueina iki karčemos. Tam, kuris nueina, piršlys duoda išgerti kokią kvortą ir dar namo parsinešti.

Kartais piršlį veža karčemon ne ant akėčių, o įkiša didelėn statinėn ir ritina. Jei piršlys neperka gėrimų,

tai jį statinėje gabena kur nors vandenin, kūdron ar griovin prigirdyti. Gėrimais piršlys turi išpirkti savo kaltę, kad jauną mergelę varguose paskandino.

Piršlio teismas. Kai jau užtenkamai piršlį prikamuoja, pavargsta ir nusibosta visiems, tuomet jį teisia. Pasako visas jo kaltes, ką jis blogo padarė. Paskui visų atsiklausia, kaip už tai reikėtų jį bausti. Kas tik ką sugalvoja — visokių juokingų pabaudų jam skiria. Piršlį vis tiek reikia pakarti — su ta bausme visi sutinka. Iš piršlio būsią daug naudos: iš kojų — kačergos, iš rankų — žarstekliai, iš pilvo — būgnas, iš žarnų — stygos, iš akių — sagtys, iš galvos — puodynė. Ir daug jo visokio turto visiems liksią.

Tada rašo anglim krosniadangtėje ar krosnies kaktoje piršlio teismo dekretą. Ką pabraižo ar nepabraižo, bet pasako žodžiais: tokiu ir tokiu štai nutarimu reikia piršlį pakarti. Nieko nelaukdami, taisosi jį karti. Piršliui neramu.

Piršlys rašo testamentą. Pamatęs, jog jau rengiasi jį karti, piršlys nusigandęs šaukia:

— Palaukit da nors vieną adynėlę, leiskit nors pusę adynėlės gyvent! Duokit plunksną, atramentą, parašysiu testamentą.

Piršliui paduoda didelę žąsies plunksną ir popieriaus. Jis sėdasi už stalo ir rašo. Gal ir nerašo, nes rašyti kartais net nemoka, bet kažką braižo ir balsiai skaito:

Aš, žemjau pasirošys savo kairi runku.
Kas noras, mono roštų pėrskaityt nesunku.
O kas skaityt nemoka, draugal maskatotų,
Tagul glūdas prie šoliai, kaip pala po šluotu.
Svietkai: Irša, Maušiena, Sorkė žydaukyta,
Ona, sana davatka, ir mono mergyta.
Čigonėlis — pindirbėlis ir jo dukra Kyra,
Girnakalis Gudžiukas ir žinuolis Svyra.
Būdamas piršliu, suvolgiau tris dašras ir
skilundžio šmotų,
Išgėriau gorčių alaus ir arielkos kvortų.
Pėrsiryjau amžinai, įsigijau badų.
Jau dakrotas pėrskaitytas, ratunko nebara.
Rodos, nerodos, bat priseis jau mirti.
Kų čion surašysiu, prošom neažmiršti.

Mono palikimai yra tokie: plėčka atramanto,
Tų palieku tom, kas roštų supranta,
Tagul mokias rašyti unt mano paminklo.
Runkos rošto knygėlį poskiriu klebonui,
Untrų pusį nerašytų studintui Staponui.
Ožio rogo pėčėstį lieku už kapeikų,
Tų poskiriu, kas mokys trijų dienų vaikų.
Dvi kepuras milinas, vienų ba kazirko,
Tas palieku laidokui, kom galva ištvirkus.
Lieka geri kailiniai, tik sulopyt raikia,
Ataduokit tuos skolom, tagul man nepeikia.
O tas kėlnias, kur muvju, kiauros, ale gėros,
Padėgėliui žydeliui mėskit unt apieros,
Apivarai, noginas, naujų vyžų porų,
Pasijims tas pijokėlis, kurs arielkos nori.
Dvijai liuikos beržinas, tik ba viršaus viena,
Tas pasijims dėl savi Rožia Staponiena.
Ba rūkymo neapseina onei kokios vieros,
Tagul rūkys, kol gyvins, už man unt apieros.
Knygų gerų ir visokių dvi pušinas skrynias,
Tas palieku dėl pelių, tagul griauš ir žvynas.
Letuviškos, linkiškos, rusiškos ir visokios,
Tagul palas cecioja arba skaityt mokias.
Lieka grūdų trys pūdai, tų niekom neduosiu,
Tuos poskiriu dėl vornų, žvirblių ir dėl kuosų.
Pūdas miltų žirnienių — blynam negadinkit.
Tik su madum sumaišy, prūsokus gaivinkit.
Pinkios štukos kaliošų, tuos poskiriu ponui,
O ba kerčių grytalį — vyriausiom čigonui.
Jūs nelįskit nei vienas, bo goli sugriūti,
Tagul melsis čigonai, pakol pabaiks pūti.
Korva telių devynių, šluba alia jauna,
Kas pasijims, tagul jų čebotais apmauna.
Liuobkit grybas, pomazgas ir virtus burokus,
Alia pieno nemėlžkit, žindykit kačiokus.
Arklys matų ba skaičiaus, gėras, alia brungus,
Su jo skūru uždinkit tos gryčėlas lungus.
Du buteliai liekarstų, tų niekas nerykit,
Tik po šaukštų pajėmy, pijokam dalykit.
O do dvi kapas butelių, kurie visi dyki,
Tuos pasijims prietelis Baltrus Sirbikis.
Jau artinas mon golas, aš ne šuva loju,
Išpildykit lig omin, kū čia prigriozdoju.

O jei neišpildysta, ošen jum vaidinsios,
Žėdnoj vienoj vietoj vis po kojom pinsios.
Sudieu, prieteliai mono, pakol čėrkon lajau.
Taip jum niekas nemylas, kaip aš jum mylajau!

(Pasakė *A. Barzdžiukas* iš Virbališkių k.)

Piršlį karia. Baigiant jam rašyti testamentą, moterys neria piršliui ant kaklo rankšluostį. Kas nors atneša vadeles, užriša jas už sijos arba perkiša per aukštinį, paleidžia vilkstę ir įneria piršlį per pusiaują ar už kojų. Kartais net labai prismaugia ir pridusina. Piršlys kenčia, nepyksta, jei ir užgauna, supurvina, vandeniu ar alumi aplaisto. Piršliui mat taip reikia, jis turi viską iškentėti. Pagaliau jaunosios močia apjuosia piršlį drobės stuomeniu ar gražiu rankšluosčiu. Taip piršlį išvaduoja iš moterų. Tada jau piršlį nustoja kamavusios ir visas jo kaltes dovanoja. Išvaduotas piršlys džiaugiasi, šoka, trepsi ir dainuoja. Kupiškio apylinkėje šis paprotys dar ir dabar kai kur tebėra.

Išleisdamos piršlį pamyli. Prieš pietus, apie dvyliktą valandą, išvaduotą piršlį moterys vėl sodina už stalo pavaišinti prieš išleisdamos jaunojo pusėn. Po korimo jau meiliai sukasi apie piršlį tos moterėlės, kurios turi jau paūgėjusių dukrelių, kad piršlys būtų joms palankesnis. Pasisodinusios už stalo, vilioja piršlį su rūtom virinta saldžia degtinėle. Kartais taip pamyli, kad jis jau ant kojų nebepastovi.

Vaišindamos piršlį, moterys, kurios turi dukrelių, užgeria jį tokiais žodžiais:

— Sveikas, piršleli, neužmiršk ir mūsų tėvelio dvarelio. Kai josta, užsukit pagirdyt žirgelių!

Piršlys giriasi žinąs puikių bernužėlių ir mielai aplankysiąs jį pavaišinusių motučių dukreles. Bevaišindamos ir bemylėdamos piršlį, moterėlės apdainuoja jį tam tikromis lotinėmis dainelėmis, visaip jį išpeikdamos ir išbardamos. Štai viena piršliui apdainuoti daina:

Visgi piršlys malogis,
Piršlys teisybas niekam nesoko.
Sokė grožūs namėliai,
Apie namus dideli sodėliai.
Visgi piršlys malogis,
Piršlys teisybas niekam nesoko.

Sokė rugių aruodai,
Aplink rugių, kvietėlių aruodai.
Kai aš jauna nuvėjau,
Piršlį šėlmį, malogį atradau.
Radau laužus namelius,
O sodely — karklalių krūmelius.
Visgi piršlys malogis ir t. t.
Sokė stonioj žirgėliai,
O vazaunioj kaustyti ratėliai.
Kai aš jauna nuvėjau ir t. t.
Radau kuinų kėliamų,
Patvory sulūžusius ratėlius.
Kai aš jauna nuvėjau ir t. t.
Radau dirsių aruodus,
Aplink dirsių smilgėlių aruodus.
Visgi piršlys malogis ir t. t.
Sokė kluoni žūsiukai,
O pakluonaj unčiukai.
Kai aš jauna nuvėjau,
Piršlį šėlmį, malogį atradau.
Radau kluoni varliukus,
O pakluonaj prūdėly žalčiukus.

(Padainavo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Išleisdamos piršlį aptaiso. Po pietų piršlys taisosi važiuoti namo. Moterys jį labai juokingai aptaiso. Padaro iš šiaudų tam tikrą piršlio giverį, arba kepurę. Giveris apkaišytas gaidžio plunksnomis, kaspinais, juostelėmis, popieriais ir žibuliais. Per petį perjuosia iš šiaudų nupintą juostą, kartais dar pagražintą visokiais kutais. Prie šono pritaiso šiaudinį kardą, padaro šiaudinį šautuvą. Pats piršlys irgi visaip apraišiojamas šiaudais. Į piršlio trinyčių kišenes prikrauna akmenų. Toks piršlys labai juokingai atrodydavo. Dabar Kupiškio apylinkėje jau piršlys taip nepuošiamas.

Piršlio vežimas. Ant vežimo sėdynės padaro šiaudinę būdą. Prie jos pririša kačergų, pušinių krosniašluosčių ir šluotražių. Užpakaly vežimo pririša lopšį. Iš abiejų vežimo pusių prikabinėja senų puodų, šakių puodams kaisti ir krosnies pagaikštį. Užpakaly vežimo pritaiso kelias poras senų vyžų, kad važiuojant vilktųsi žeme. Ratuosna prikrauna visokių palaikių daiktų: geldų, verpsčių, krepšių, kibirų ir kitokių niekam jau nebetikusių daik-

tų. Piršlio arklį irgi labai juokingai apipuošia, padaro kaip kokią baidyklę. Patį arklį apvelka arba apraišioja senais drabužiais. Arklio priekines kojas apmauna senomis kelnėmis, patį arklį apraišioja šiaudais, virvėmis ir paklodėmis. Prie pakinktų lanko pririša seną šluotražį. Apipuoštą piršlį kelte įkelia vežiman ir pririša, kad neiškristų kur pakeliui. Piršlio statinaitę, kurią turėjo atsivežęs moterims vaišinti, pripila gero alaus, apvynioja dovanomis — gražiu drobės stuomeniu, rankovėmis ar rankšluosčiais. Piršlio butelius pripila gėrimo — kokio vyno ar degtinės. Dar įdeda vežiman duonos kepalą ir ragaišio. Tai daroma, kad, nuvažiavęs jaunikio pusėn, piršlys turėtų ką padėti ant stalo. Kai viską sudeda vežiman, atsisveikina, palinki laimingos kelionės. Kad kas nors piršlio kelionėje neužkliudytų ir „neraštavotų“, įduoda jam „piršlio pasą“, t. y. kokį nors sulenktą ir naginėn įdėtą popierių. Išleisdami piršlį visi palydi, dainuoja, juokiasi. Piršlys nors ir ne kaip išpuoštas, bet važiuoja labai linksmai, dainuodamas, nesijaudindamas, kas ką daro ar sako. Važiuojant per kaimą, visi šunys jį aploja — mat tokio vežimo jie nematę, tad labai pyksta. Šiaip piršliui kelionėje niekas nieko blogo nedaro, nebent pasijuokia. Jei piršlys labai girtas, kas nors jį palydi ligi namų, kad kur nepaklystų. Už tai gauna iš piršlio nemenkai vaišių ir piršlio pyrago.

Piršlio sutiktuvės. Jaunikio pusėn nuvažiavusį piršlį pasitinka svečiai, kartais net su maršu ar dainomis. Kadangi piršlys juokingai atrodo, todėl jį visi pešioja ir juokiasi. Paskui klausinėja, kaip jis ten, jaunosios pusėje, viešėjo. Dabar jau ir jaunikio pusėje piršlį melagiu vadina.

Įėjęs gryčion, piršlys deda ant stalo savo gėrimo butelį, duonos kepalą ir pyrago, žodžiu, viską, ką turi atsivežęs iš jaunosios tėviškės. Paskui piršlys sėdasi už stalo jam skirtoje vietoje, valgo ir geria su visais jaunikio svečiais ir namiškiais.

Bažnyčioje ir pas svočią

Jaunieji eina bažnyčion. Nuvažiavę Kupiškin, jaunieji ir visi vestuvininkai apsistoja kur nors pas pažįstamus ar karčemoje. Jaunoji ir pamergės susitvarko galvų

kalpokus ir kitus rūbus. Svotai triūsia apie arklius ir rūpinasi savimi.

Visi eina bažnyčion. Jaunoji su pamergėmis eina su savo pulku, o jaunikis su pajauniais — irgi su savo. Eina po tris greta, o jeigu mažai vestuvininkų, tai tik po du, rankomis susikibę. Iš paskos eina bažnytinė svočia. Paskiausiai — muzikantai, grodami maršą. Į bažnyčią palydėdavo vadinamuoju vinčiavotiniu maršu. Vėliau muzikantai nustojo jaunuosius lydėti bažnyčion, jie likdavo jaunosios namuose.

Jaunoji bučiuoja ubagams rankas. Kaip prisimena 60 metų senutė M. Šerelytė iš Kupiškio, seniau jaunoji, eidama bažnyčion, atsiskirdavo nuo pamergių pulko ir eidavo ubagams rankų bučiuoti. Visiems, kiek tik sėdi ubagų prie bažnyčios, jaunoji nusilenkia ir pabučiuoja rankas. Kartais ubagams ji dar šiek tiek duoda ir pinigų, kuriuos ji gavo šį rytą per užgėras. Paskui jaunoji sugrįžta prie pamergių ir eina bažnyčion.

Bažnyčioje. Kai mažai vestuvininkų, parėtkas stovi bažnyčioje prie altoriaus už grotų. Kai jų daug, tai stovi išsirikiavę nuo didžiojo altoriaus lig pat durų. Labai būdavę gražu, kai senovėje sueidavę kelios dešimtys pamergių, galvas pasipuošusių kalpokais, kaip kokiais darželiais.

Jaunieji seniau ir bažnyčioje kartu nestovėdavo. Pamergės stovėdavo viename būrelyje, o svotai, arba pajauniai,— kitame. „Vainikrotą“ (*veni creator*) užgiedojus ir vargonais užgrojus maršą, bažnytinė svočia prie grotų pakloja ant žemės baltos drobės stuomenį, nuveda jaunąją ir jaunikį ir pastato abu greta ant stuomens. Tik dabar jaunieji stovi kartu. Stuomuo, ant kurio stovi jaunieji, atitenka kunigui. Jei tuo pačiu metu šliūbų būdavo ir daugiau, tada visi jaunieji stovėdavo ant to paties stuomens, o kunigui kiekviena svočia duodavo po švarų stuomenį. Visos svočios kunigui duodavo dar ir po karvojų. Po šliūbo muzikantai pasitinka jaunuosius prie bažnyčios su maršu ir palydi ligi tos vietos, kur jie apsistoję.

Bažnytinės svočios pietūs. Seniau po šliūbo bažnytinė svočia duodavo miestely visiems vestuvininkams savo pietus. Paskui svočia pietus duodavo ne miestely, bet su visais vestuvininkais važiuodavo į savo namus ir ten pietaudavo.

Kai jaunieji nuvažiuoja po šliūbo į svočios namus, juos ten pasitinka su duona, druska ir alumi. Per svočios pietus ar miestely, ar karčemoj, ar svočios namuose visi valgiai būdavo svočios, o gėrimai — pajaunių. Pamergės nieko neprisidėdavo. Pas svočią vestuvininkai būva visą vakarą, ligi nakties. Visą laiką linksminasi, groja, šoka ir dainuoja. Jaunieji čia nerauda ir neliūdi, bet linksminasi kartu.

Trumpųjų vestuvių apeiginiai pas svočią nevažiuodavo, bet po šliūbo važiuodavo į jaunosios tėvų namus. Trumposios vestuvės trukdavo tris dienas, o ilgosios — visą savaitę.

Jaunoji grįžta namo

Važiuoja namo. Paūžę ir pasilinksminę svočios šalyje, visi vestuvininkai važiuoja namo. Seniau vestuvininkai tyčia taip taikydavo, kad važiuoti reikėtų naktį. Taip būdavo daroma, kad raganiai ir šiaip kokie blogi žmonės jų neparaganautų. Kupiškėnai tiki, jog nakties tamsoje raganiai negali paraganauti, nes negali gerai matyti. Iš svočios būdavo važiuojama labai linksmai ir triukšmingai, su muzika ir dainomis ligi pat namų. Arti namų muzikantai pralenkdavo visus vežimus, kad prie vartų galėtų pasitikti jaunuosius su maršu.

Senovėje, prieš kokį 100 metų, iš svočios namų vestuvininkai persiskirdavo į dvi dali, viena dalis — jaunoji su savo svočia, svotais ir pamergėmis važiuodavo savo tėviškėn, o antroji — jaunikis su savo svočia ir svotais važiuodavo savo tėviškėn. Taip darydavo ilgosiose vestuvėse. Vėliau jau iš bažnyčios jaunieji važiuodavo abu kartu į jaunosios tėviškę. Taip dar ir dabar tebedaroma.

Vestuvių vartai. Laukdami vestuvininkų, kaimo bernai ir mergos gražiai išpuošia vartus. Vartai daromi gale kaimo, toje vietoje, kur seniau būdavo kaimo gatvės vartai. Mat seniau visur kaimuose būdavo viename ir kitame kaimo gale vartai. Kad jie būtų gražesni, pastato aukštus medelius: vasarą — berželius, o žiemą — eglaites. Kai kur įtaiso aukštas kartis ir apipuošia vainikais, žolynais, margais popierėliais, dažytomis drožlėmis. Jei vartai neužkeliami, tai permeta kartį skersai kelio, kad vestuvininkai nepralėktų pro šalį neišsipirkę. Prie vartų įtaiso ką nors arkliams baidyti, pavyzdžiui, dulkina pelenų puodą su

kokiu nors pagaliu ar užkuria ugnį. Šalia vartų pastato stalelį. Ant jo padeda duonos, druskos ir gėrimų. Gėrimų ir užkandžių indai aptaisyti vainikais. Prie vartų laukia jaunimas su muzikantu. Vartus užstoja tik jauniesiems grįžtant po šliūbo ir marčią jaunikio pusėn vežant.

Vartininkai. Vartininkai, kurie pastato laukiamuosius vartus, turi juos saugoti, nes tiksliai nežino, kada pro juos vestuvės važiuos, o jeigu pražiopsos, didelę sarmatą apturės. Vartininkų viršininkas seniau būdavo labai puikiai apsitaisęs: galvą pasipuošęs aukšta ir labai gražia lyg kokio vyskupo kepure, per petį persirišęs plačią juostą, žibuliais ir margais popierėliais pagražintą. Rankoje laiko tam tikrą didelę lazdą vestuvininkų arkliams baidyti. Ant galo lazdos pritaisytas koks senas gorčius, pripiltas puodšukių, kad barškėtų.

Prie vartų laukią mergaitės ir vaikinai taip pat juokingai apsitaiso: ant galvų užsimaukšlina puošnius giverius ar kepures. Daroma tam, kad pajuokintų vestuvininkus ir jų arklius pabaidytų. Įvairiai pasipuošusių vartininkų negali pažinti: gal tai žmonės, o gal baidyklės.

Vartus užstoja. Vestuvininkams prisiartinus prie vartų, vyriausiasis vartininkas duoda ženklą sustoti. Pirmojo vežimo pajauniai išlipa iš vežimo ir vaišinasi vartininkų gėrimais ir užkandžiais. Po truputį paragavę vartininkų gėrimo ir užkandžių, išsiperka kelią, pastatydami ant išpuošto stalelio butelį gėrimo arba duodami pinigų. Svočia duoda karvojų. Jeigu svotai nieko neturi, tai pasirieję kartais ir be išpirkimo gali pravažiuoti, bet vis tiek lauktuvių reikia duoti nors kokio vestuvių pyrago.

Vartininkų muzikantas pasitinka ir palydi vestuvininkus su maršu. Už grojimą iš vestuvininkų gauna dovanų — pinigų ar vestuvių pyrago. Jei muzikanto nėra, tai, vestuvininkus pasitikdamos, kaimo mergaitės dainuoja sutiktuvių dainas.

Žibintai. Sutiktuvėms jaunosios kieme aukštame medyje ar ant ilgos karties pritaisoma dervuoto rato stebulė. Ją uždega, kad iš tolo būtų matyti. Taip daro, kad, tamsią naktį važiuodami, vestuvininkai nepaklystų.

Prie kiemo vartų ir priemenės durų įtaiso žibintus iš burokų. Paima didelį buroką, nudrožia žievę ir išskobia vidų, tada įstato mažą avies lajaus žvakę. Iš raudono buroko išeina raudonas žibintas, o iš geltono — šviesiai geltonas. Tokie žibintai būdavo vadinami žvakėmis liktar-

niomis. Jie degdavo per visas vestuves jaunosios ir jaunikio namuose. Kai labai šviesios naktys, nereikia ir žibintų.

Jaunosios sutiktuvės. Švintant pirmadienio rytui, jaunoji su savo pusės vestuvininkais grįžta iš svočios į savo tėvų namus. Jaunikio čia dar nėra, jis atvažiuos kiek vėliau iš savo namų.

Jaunosios kiemo vartai gražiai išpuošti. Muzikantai jau sugrįžę kiek anksčiau. Prie vartų vestuvininkus muzikantai pasitinka sutiktuvių maršu. Jaunimas ir muzikantai palydi jaunąją ligi priemenės durų. Jaunoji iš vežimo nelipa. Savo dukrelės pasitikti ir įvesti gryčion išeina močia. Prie durų privažiavusi, jaunoji taip rauda:

„Išeik gi, tėvėli, moni jaunolalas pasitikt, bagi klausk, kur šių naktalį važinėjau. Išeik gi, motynala, mono augintojėla, bagi klausk, kur šių naktalį ūliojau. Kom gi palaidai mani, motynala, su šitais vergėliais tolimų kelalį važiuot. Negi žinai, motynala, kur šių naktalį važinėjau, kur rūtų vainikėlį ir jaunas dėnalas praūliojau? Pardavai, motynala, šiem gi vergėliam mani ažu šormo čerkėlį, ažu sidobro šmotėlį, negi bara šitų vergėlių nei akių pažiūratų, nusivaža mono jaunas dėnalas ir rūtų vainikėlį“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Tėvai pasitinka jaunąją. Jaunajai pradėjus raudoti, išeina tėvas ir močia jos pasitikti. Tėvas turi vyno butelį ar alaus ąsotį, o močia — lėkštę su dviem stiklinėmis, duona ir druska. Jaunoji kiek išgeria ir užkanda duonos su druska. Su duona ir druska pasitinkama, kad geriau rankon eitų, arba ranktųsi. Eidami gryčion, jaunoji, tėvas ir jos močia laiko rankomis tą lėkštę.

Tėvui ir močiai pasitinkant jaunąją, jaunimas dainuoja:

Žib žiburėlis,
Lab vakarėlis.
Ar čia visi sugūlį,
Ar čia visi sumigi?
Išeik, miela motynala,
Atkėlk dvoro vartelius.
Motūta išeidama,
Vartelius atkeldama,
Klausia mielų dukralį;
— Ar su visu, dukrala,
Ar su visu pagrįžai?
— Ne su visu, motūta,
Ne su visu, sanuta.
Praūliojau vainikėlį
Par šį mielų vakarėlį.

(Padainavo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Sodina už stalo. Raudančią jaunąją ramina, nuvelka jos viršutinius rūbus ir sodina už stalo. Stalai užsėsti viešnių ir kaimynių. Kad jos užleistų stalą, jaunosios didysis pajaunys pastato viešnioms ant stalo butelį, o svočia padeda karvojų su paukštytėmis. Tada viešnios užleidžia stalą.

Stalą išvadavus, visi sėda ir valgo. Jaunikio ir jo svečių čia dar nėra. Pavalgę vieni ieško kur pasilsėti, o kiti dainuoja ir šoka. Pirmadienį abiejose šalyse yra tarsi vestuvių pertrauka, nebėra didelių linksmybių ir triukšmo, tik šiek tiek padainuojama. Taip būdavo ilgosiose vestuvėse.

„Jaunosios sodas". Pirmadienį, jau iš pat ryto, rengiamasi jaunikio, kurio laukiama tą vakarą, sutiktuvėms. Svarbiausias darbas — tai „jaunosios sodo" pynimas. Senovėje „vestuvių sodas" būdavo dvejaip daromas: kartais apipuošiama eglės viršūnė, o kartais — paprasti siūlų vejamieji vytuvai. „Sodą" pina moterys. Eglės viršūnę ar vytuvus gražiai apipina žolynais, karpytais popierėliais ir žibuliais, pakabina morką, svogūną, česnaką, kartais ir kopūsto galvą. Būtinai „sode" turi būti nors pora obuolių ir kelios kekės negliaudytų riešutų. Vidury „sodo" būna buteliukas saldytos degtinės, bet taip puikiai paslėptas, kad jį gali rasti tik patyrę pajauniai. „Sode" yra ir daržininkas su žmona, padaryti iš raudono buroko, pora lėlyčių: viena — vyriškos giminės, o kita — moteriškos ir žvirbliukas. Taip pat pritaisomos kelios mažos lajinės žvakelės, kurios prireikus uždegamos. Tokių „sodų" dabar nebedaro.

Prieš 40—50 metų pradėjo „vestuvių sodą" pinti iš sukarpytų ir ant siūlo suvertų šiaudelių. Šiaudelius apvynioja ir apkarsto gražiai karpytais margais popierėliais, pagražina įvairiais žibuliais. Šiaudeliai atkirpti vienodo ilgio ir suverti ant siūlo po aštuonis, o paskui visi tie lizdeliai sukabinti prie vienas kito. Šiaudiniame sode taip pat yra daržininkas, obuolių, pyragėlių ir kita. Dabar „sode" būna prikabinėta labai daug saldainių. Tokius „sodus" dar ir dabar Kupiškio apylinkėj kai kur tebepina. „Sodas" visuomet kabo krikštasuolėje, ties didžiuoju stalu.

Jaunikis prašo kraičvežius. Jaunikis su savo pajauniais, sugrįžęs iš svočios vaišių, rengiasi vakare važiuoti jaunosios pusėn. Nors kraičvežiai jau iš anksto papra-

šyti, bet senu papročiu jaunikis eina kraičvežių kviesti pats. Kraičvežiais prašomi dažniausiai savo kaimo geri kaimynai ar giminės. Jų būna tiek, kiek bus jaunosios kraičio vežimų. Paprastai būdavo bent du trys vežimai: du kubilai ir maišas, pridėtas patalų ir pagalvių. Paskui jau kraitį kraudavo į margas skrynias, o dabar į kuparus ir net komodas.

Kraičvežius puošia. Pirmadienį, jau iš pat ryto, puošiami kraičvežiai. Jiems nupina šiaudines kepures, vadinamuosius giverius. Tada juos apkaišo žolynais, kasnykėliais, karpytais popierėliais, žibuliais, žodžiu, kuo tik išmano, kad tik gražiau būtų. Taip pat nupina jiems šiaudines juostas, kuriomis šie susijuosia. Per petį pasikabina šiaudinius kardus ir šautuvus.

Kraičvežių vežimus ir arklius labai gražiai apkaišo, išpuošia, prie pakinktų lanko pritaiso didelius kutus iš šiaudų. Vasarą puošia žolynais ir visokiais popierėliais, o žiemą — įvairiomis spalvomis dažytomis drožlėmis ir dobilais. Vasarą ratų ienos, rungas ir vežėčios išpuošta, gražiai apkaišyta. Žiemą panašiai atrodo rogės.

Kraičvežių rūbai būdavo paprasti trinyčiai, pasiūti iš baltos drobės. Po trinyčiais vilkėjo baltus drobinius marškinius, sujuostus marga kryžine juosta. Kelnės čvilkinės, išilgai ruožuotos. Žiemą apsirengdavo kailinius ar sermėgas. Apsiaudavo vyžomis ar naginėmis.

Jaunojo šalis atvažiuoja

Pajauniai važiuoja „sodo pirkti". Pirmadienį, po pietų, pirma visų vestuvininkų iš jaunikio pusės išvažiuoja bent du trys jaunikio pajauniai. Jie važiuoja jaunosios pusėn stalo vaduoti, arba, kaip kupiškėnų dažniausiai sakoma, „sodo pirkti". Pajauniai „kupčiai" atsiveža maišelius „pinigų", bet jų maišeliuose tik šukės skamba, čerška tyčia, dėl juoko. Atsiveža jie ir tikrų pinigų, pyrago ir butelį kitą gero gėrimo. Be pinigų ir vestuvių pyrago stalo iš viešnių neišpirks. Stalą išpirkti turi skubėti, nes greitai atvažiuos ir jaunikis su savo svočiomis, pajauniais ir svečiais.

Pajauniai „sodą perka". Pirmadienį, po pietų, jaunosios namuose viešnios apsėda „didįjį stalą", kur kabo gražiai nupintas „jaunosios sodas". Tą stalą moterys

saugo, kad jaunikio pajauniai, tyliai privažiavę, neužimtų jo be išpirkos. Gudrūs pajauniai moka taip padaryti.

Pajauniams atvažiavus ir suėjus gryčion, už stalo sėdinčios moterys daina kviečia pajaunius „sodo pirkti". Dainų yra kelios, bet jos visos labai panašios. Va kad ir ši:

Augo sodi sarbintėliai,
Raiks mokėti pinigėliai.
Mūsų sodas žibuliuotas
Ir nepigiai bus parduotas.
Šeši šimtai muštinėlių
Ir karvojus su paukštėliais.
Mūsų sodas yr nedykas,
Viduj sėdi agrodnykas.
Agrodnykas pravoslaunas,
Žilu barzdu, nebajaunas.
Ilgai sodo nesutiko
Agrodnykas iš ridiko:
— Aikit čionai, ilgaūsiai,
Mas darasma su jum drūsiai.
Aikit šalin, plikakokčiai,
Nenupirksta jūs lig nokčiai.
Jūs darasta čia be golo,
Jūsų svočia jau sušolo.
Aikit šalin trinyčiuoti,
Atais kupčiai baronuoti.
Aikit, svotai, vidun šiltų
Baronėlių išdžiovintų.

(Padainavo *Poškienė* iš Pyragių k.)

Pajauniai, priėję prie stalo, sukinėjasi aplink „sodą", žiūri, derasi. Už „sodą" viešnios prašo milijono muštinėlių. Milijonas muštinėlių — tai sidabrinis rusų rublis prieškariniais laikais. Vien pinigais nenupirksi „sodo", dar reikia keleto „pūrų kviečių". Kviečių pūrais vadindavo stiklines, pripiltas vestuvių pyragėlių, labai mažų riestainėlių, kuriais pajauniai mokėdavo „sodą" pirkdami ir stalą vaduodami. Vėlesniais laikais, kai atsirado saldainių, kviečių pūrais vadino stiklines saldainių. Turtingesni žmonės iš viešnių „stalo" neišperka be rublio, arba „milijono muštinėlių", ir kokių 8 „pūrų kviečių". Be to, moterys dar kokį buteliuką saldytos magaryčių išloja iš pajaunių.

„Sodą“ pajauniai visaip peikia, sako, kad jis dykas, prastas ir tiek pinigų nevertas. Viešnios nenusileidžia jiems, „sodą“ giria, o svotus peikia. Viskas daroma ne paprastai, bet gražiai, kaip kokiame teatre, su juokingomis kalbomis ir dainomis. Labai ilgai derėtis negalima, nes greitai turi atvažiuoti jaunikis su savo pusės svečiais, o jei stalas dar neišpirktas, tai jaunikis ir visi jo svečiai turi stovėti ir laukti prie durų, kol jo pajauniai sutvarkys reikalą. „Sodą“ nupirkę, svotai sėdasi už stalo, o jaunosios viešnios pasitraukia.

„Raštavotos viešnios“. Pajauniams užmokėjus už „sodą“, jos eina iš užustalės lauk. Išeidamos turi eiti labai susiglaudusios, kad tarp viešnių nebūtų didelio tarpo. Jei pasidaro koks tarpas, tai pajaunys tuoj šoka per stalą į tą viešnių tarpą. Tada likusios už stalo viešnios jau būna pajaunių „raštavotos“. Jos lieka sėdėti už stalo tarp pajaunių. Pajauniai viešnių nepaleidžia, stengiasi jas pamylėti, pajuokinti ir pavaišinti kokiais neskaniais gėrimais. Jei pajauniai mato, jog tyčia jos pasilieka, kad „raštavotų“, tai tokias jie labai blogai pamyli ir pavaišina pajuokdami. Paskui pajauniai viešnias paleidžia iš arešto, o patys vieni lieka stalo saugoti, kad viešnios vėl jo neužimtų, nes pajauniai antrą kartą turėtų stalą vaduoti. Viešnios nešasi pajaunių dovanas maltuvėn pasidalyti.

Jaunoji laukia jaunikio. Laukdama jaunikio, jaunoji sėdi už stalo, apsitaisiusi apeiginiais rūbais, su kalpoku ant galvos ir kasnykais, prie kalpoko prisegtu rūtų vainikėliu su daugybe aštrių adatėlių. Močia dukrelei rypuoja tokią raudą:

„Ko gi tu, mono jauna dukrala, šį gi rytėlį atsisadai až bolto stalalio, ko gi lauki jauno bernėlio atvažiuojunt? Atvažios tavo bernėlis ir nelauktas, atvaš tau didelį vargėlį ir rūpestėlį. Aik, dukrala, rūtėlių darželin, pasakyk sudieu savo žaliom rūtalam ir visiem savo žolynėliam. Bagaslovys tavi visi kvietkėliai rūtėlių daržėly, bagaslovyju ir aš kartu“.

(Paraudojo *Šidlauckienė* iš Smilgių k.)

Jaunikis važiuoja pas jaunąją. „Stalo“ vaduotojams išvažiavus, po kokios valandos išsirengia kelionėn ir jaunikis su savo pajauniais, svočia gaubėja ir nuleidėja, kraičvežiais ir svotu mituliu. Svočia gaubėja vežasi di-

delę margą skrynią su karvojais. Kartu su ja važiuoja ir jos vyras. Jis vežasi gaubėjos pietums gėrimų po butelį prie kiekvieno karvojaus. Išvažiuojantį jaunikį ir svočią gaubėją gražiai išpuošia.

Važiuoja vakare, jau temstant, kad raganos ir raganiai negalėtų paraganauti jaunikio ir jo svečių. Jaunojo šalis atvažiuoja su dideliu triukšmu, dainomis ir muzika. Didžiausią triukšmą kelia kraičvežiai. Nors ir neragavę gėrimų, jie tyčia šūkauja ir dainuoja.

Privažiavę kaimą, jie randa užtvertą kelią, kartimi užšautą, ar kokius apipuoštus vartus. Kelią turi išpirkti jaunikio pajauniai, kitaip vartininkai vestuvių nepraleidžia. Kelią išsipirkdama, svočia duoda karvojų, o pajaunys — buteliuką raudonosios. Tada vestuvininkai nekliudomi važiuoja per visą kaimą. Prie jaunosios kiemo randa užkeltus gražiai išpuoštus vartus. Čia jų laukia būrys jaunimo. Vartininkai gauna iš svočios karvojų ir buteliuką nuo pajaunių. Jaunojo šalį muzikantai pasitinka su maršu. Vartininkai, gavę vartų išpirkimo dovanas, įsileidžia vestuvininkus kieman. Jaunosios tėvai veda jaunikį su jo svečiais gryčion. Jaunikiui įėjus gryčion, pajauniai, stalo vaduotojai, užleidžia jam stalą, pasigiria, kad labai brangiai užmokėjo už „sodą“. Bažnytinė svočia pasitraukia, jos vietą užima svočia gaubėja ir nuleidėja.

Jauniesiems kelią veda. Jaunosios pusėje antradienio rytą sukilę ir pavalgę jaunikio pajauniai ir kraičvežiai eina per kaimą „žemės dalyti“, arba „jauniesiems kelio vesti“. Jie vaizduoja matininkus. Nusiveja šiaudų virves — tai matininko matas. Tada paima tris baslius, gale kaimo suremia juos ir užvožia juodo molio puodą — tai matininko aparatas. Knygas pasidaro iš beržo tošies. Prie kepurių prisitaiso kokias nors juokingas sagtis. Kelią veda tyčia taikydami perkirsti kieno nors gryčią pusiau. Jie juokais pasiima pjūklą ar kirvį ir kerta. Tada tų namų galva, tėvas ar močia, prašo matininkų, kad nepjautų gryčios. Susitaiko geruoju, pasivaišina. Taip jie pereina keletą to kaimo kiemų, kur tikisi gauti vaišių. Jei tokie matininkai padaro kam nors kokį nuostolį, tai tuojau užmoka pinigais. Matuoti eina, kad gautų vaišių.

Kraičvežiai vagia. Antradienį jaunikio kraičvežiai slankioja pašaliais, tyko ką nors iš jaunosios tėvų nutverti, o paskui kartu su kraičiu išvežti jaunikio pusėn „pradžiai gyvenimo“. Kraičvežiai vagia viską, kas tik jiems po

ranka pakliūva, net nuo stalo peilius, dubenis ir ąsočius. Paimtus daiktus paslepia kur nors pakelėje, o paskui, važiuodami su kraičiu, jei nepamiršta, kur paslėpta, viską surenka ir nuveža jaunojo pusėn. Vagia ne tik daiktus, bet ir paukščius: vištas, antis, žąsis. Kartais net karvaitę ar kumelę nuvaro galan kaimo, kur nors pas kaimynus. Vieną sykį kraičvežiai pasigavo ožką ir, neturėdami kur jos paslėpti, pririšo ją prie virvės ir įleido šulinin, bet kai važiavo su kraičiu, jau ožką rado šuliny nebegyvą. Vienus paslėptus daiktus kraičvežiai surenka ir nuveža kartu su kraičiu, o kitus — piemenys išnešioja, šunes suėda ar pamiršti kur pašaly supūsta. Taigi toks jau paprotys: kraičvežiai turi vogti daiktus jaunųjų gyvenimo pradžiai.

Pamergių paveseliai pas kaimynus. Antradienį, dar prieš kraičio išvežimą, dvi jaunosios svočios — gaubėja ir nuleidėja veda pamerges ir abiejų šalių pajaunius paveselin pas kaimynus. Eina pas vieną, du ar tris kaimynus pasiausti ir pasilinksminti. Pakviečia ir veda svečius pats kaimynas. Svečiuose svočia padeda ant stalo savo karvojų. Kaimynas duoda užkandžių ir gėrimų. Linksminamasi be ypatingų ceremonijų, dainuojamos tik vestuvių dainos.

Pašalninkai. Jaunosios išleistuvėms susirenka savo ir kitų artimesnių kaimų neprašytas jaunimas. Tokie svečiai dažniausiai čia vadinami pašalninkais*. Jų kartais prisirenka tiek daug, kad netelpa nei priemenėj, nei maltuvėj. Pašalninkai ateina ne tik pažiopsoti ir jaunosios išleisti „anon šalin", bet, jei yra vietos, ir pašokti. Čia neprašyti svečiai ramūs, apsieina be peštynių. Jie nesnaudžia nosis pakabinę, bet dainuoja, šoka ir visokių juokų prasimano. Dainomis ir juokais dar iš pajaunių ir svočios išloja gėrimų ir vestuvių pyrago. Dabar neprašytų svečių vestuvėse jau visai nebėra, ypač į vienkiemius išsiskirsčiusiuose kaimuose.

Didieji pietūs

Pietus valgo. Antradienį, nuo pat ryto, stovi ant stalo padėtas karvojus, šaltiena, varškė ir ragaišiai. Svečiai, kas nori, užkanda. Daugiausia valgo šaltieną ir varškę su ragaišiais, o kad nepaspringtų, turi alučiu nulieti.

---

* Žemaičiai (Šaukėnų valsč.) juos vadina styrininkais, suvalkiečiai — kriukininkais, dusėtiškiai — pušinmindžiais ir guogininkais.

Išleistuvių vakarą duodami didieji pietūs. Pietus suruošia jaunosios tėvai. Valgo jaunoji, jaunikis ir abiejų šalių visi svečiai ir viešnios. Kraičvežiai kartais nevalgo, jie gali būti ir anksčiau pavalgę, jeigu jaunosios kraitį reikia labai toli vežti ar pasitaiko blogi keliai.

Didžiųjų pietų valgiai paprasti, kaip ir kitų vestuvių pietų ar pusryčių. Ant stalo stovi duona, ragaišiai ir alus. Išverdama daug kopūstų su mėsa. Pripilamas didelis molinis dubuo kopūstų ir pastatomas vidury stalo. Jei stalas ilgas, tai padedami du ar trys dubenys, kad kiekvienas galėtų savo šaukštu pasiekti iš dubens pasisemti. Taip pat pastato ant stalo didelį dubenį mėsos. Pamergės mėsą susmulkina mažesniais gabalėliais. Kas nori, pirštais pasiima mėsos gabalą ar kaulą ir graužia. Nugraužtus kaulus meta pastalėn.

Jaunikio pajaunių apdainavimas. Jaunikio pajauniai sėdi už stalo ir valgo didžiuosius pietus. Kaimo jaunuomenė, vadinamieji pašalninkai, stovi gryčios tarpduryj ar priemenėj, kur yra vietos, ir dainuoja tam tikras, vadinamąsias lotines, dainas. Lotinėmis dainomis apdainuoja jaunikio pajaunius, visaip juos išpeikdami, anot kupiškėnų, „svotus lojoja“. Toks jau senovės paprotys. Už „lojojimą“, arba peikimą, pajauniai neturi pykti, nors ir bjauriai juos apdainuotų. Jei jų neapdainuotų, tada galėtų ir pykti. Tik vėlesniais laikais, sako, jau pajauniai pykdavę už jų peikimą. Dabar pajaunių apdainavimo paprotys kupiškėnuose visiškai išnykęs. Lotinės dainelės daugiausia būdavo sugalvojamos čia pat, bet būdavo ir tam tikrų, visoje apylinkėje žinomų dainų. Dainuoja mergaitės. Dažniausiai dainelės pradedamos taip:

Susiproskit, svotėliai,
Ko mum šindien raikia.
Kad susiprastat,
Būsta išgirti,
Kad nesusiprastat,
Būsta išpeikti.
Geriau tomstos rastat,
Kad greičiau suprastat,
Rykit, rykit, svotėliai,
Ir mes padasma,
Pagaikščio galaliu
Ir mas pastūmasma.
Kačėrgos galaliu
Lylio atatrauksma.
Anos šalės stovėliai —
Tai gružūs bernėliai.
Labai bagoti,
Labai išmintingi ir t. t.

(Padainavo *M. Šerelytė* iš Kupiškio)

Pajauniai su dovanomis nesiskubina dainuotojų nutildyti, sako: „Dar tegul paloja, linksmiau pietauti“. Tuo-

met dainuotojos apdainuoja pajaunius vardais ir pavardėmis taip:

Indrių Keršuliokų
Prašom čia ataiti,
Prošom prislunkyti:
Su žaliu vynėliu,
Auksu, sidabrėliu.
Siek, siek kešenalan,
Simk, simk sidabrėlį.
Mum neraikia
Didžių dovanėlių,
Tik mum raikia,
Kad mus prilunkytum.

Gudėlį Jonėlį
Prošom nesdidžiuoti,
Pas mus prislunkyti,
Aukso, sidabrėlio
Dėl mūs pabarstyti.
Gudėlis Jonėlis
Až visus gražėsnis,
Až visus bagotėsnis,
Až visus puikėsnis.
Gražiai važinėja,
Puikiai vaikštinėja.

(Padainavo *M. Šerelytė* iš Kupiškio)

Kad dainuotojoms gerklė neišdžiūtų, o gal kad jos nutiltų, pajauniai užgeria dainuotojas stiklu alaus. Užgerdami stiklinėn alaus įmeta pinigą, užvožia alaus stiklinę lėkštele ir apvertę paduoda dainuotojoms. Alus nors ir apverstas ant lėkštelės, bet iš stiklo neišsipila, tik reikia mokėti stiklinę apversti, kad neišsipiltų. Alų išgėrusi, dainininkė gauna ir dovanotąjį pinigą. Jei dovana mažoka, dainuotojos toliau dainuoja dar labiau išpeikdamos pajaunius. Kai jau gauna po kokią ketvergę, tada labai išgiria.

D. Šlapelienės pasakojimu, senovėje pajaunius apdainuojąs jaunimas nieko iš jų negaudavo. Juos labai peikdavo lotinėmis dainomis, gyrimo dainų nebuvo. Pajaunius girti pradėję vėliau, kai atsirado dainuotojų apdovanojimo paprotys. Kuo bjauriau dainuotojos pajaunius apdainuoja, tuo greičiau ir daugiau dovanų iš jų gauna. Kai dainuotojos gauna pakankamai dovanų, tuos pačius pajaunius apdainuoja lotinėmis dainomis, tik labai gražiai išgirdamos. Dovanų gauna iš kiekvieno pajaunio po kokį auksiną ar ketvergę, butelį raudonosios ir karvojų arba nors ragaišio. Gavusios dovanas, mergaitės giria pajaunius, taip dainuodamos:

Anos šalies svotėliai
Tai labai bagoti:
Pilnos stainalas
Žvingia žirgėlių,

Pilni gurbėliai
Baubia jautėlių,
Pilni aviliai
Siaudžia bitėlių,

Pilni aruodai
Geltonų kvėtėlių,
Pilnos kešėnas
Sidobrų čėrška.
Kas nedėlalį
Rygėlan važiuoja.
Rygėlan važiuoja,
Sidobrų šinkuoja.

(Padainavo 70 m. *A. Aleknienė* iš Plundakų k.)

Svočią apdainuoja. Antradienio vakarą svočia sėdi už stalo ir valgo pietus. Ateina pašalninkės mergaitės iš to paties kaimo palydėti savo draugės „anon šalin", vadinasi, jaunosios išleisti jaunikio pusėn. Pašalninkės stovi gryčioje prie durų ar priemenėje ir apdainuoja lotinėmis dainomis svočią, kad gautų karvojų:

Mūsų gaspadinas
Sanai golvų suka,
Kaip raiks pamylati
Anos šalės svočių.
Butelys unt stolo
Tirštimų rasolo.
Vonagas iškeptas
Dagutu ištaptas.
Tai svočia volgo,
Tai labai gardžiuojas.
Sėdi kai palada,
Burna neprausta,
Galva nešukuota.
Gyraisi, svočiula,
Kad asi bagota.
Kad asi bagota,
Kai kala kudlota.
Anos šalės svočia
Didala bagočia —
Pilni aruodai
Džiovintų prūsokų,
Pilni gurbėliai
Žiūri kai apuokas.
Siaudžia musėlių.

(Padainavo 73 m. *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Dainuotojoms už apdainavimą svočia siunčia dovaną — karvojų su paukštytėmis. Gavusios gerą dovaną, dainuotojos vėl apdainuoja svočiulę, padėkoja jai už didžias dovanas ir išgiria ją be galo. Paskui eina kaimyno kieman arba čia pat dalijasi dovanas ir valgo. Atsiprašydamos svočios už negražų apdainavimą, taip dainuoja:

Prabočyk, svočiula,
Negerai kalbajom.
Negerai kalbajom —
Širdalaj mylajom.

(Padainavo 62 m. *M. Šerelytė* iš Kupiškio)

Dėkodamos svočiai už dovanas, dainuoja:

Dakui tomstai, svočiula,
Už didį gastinčių —
Už kviečių karvojų.
Duok, dieve, svočiulai
Kitoj nedėlalaj
Svočiosi būti,
Karvojai dalyti.
Karvojai dalyti,
Pyrogai raikyti.

(Padainavo *D. Jokūbonienė* iš Kupiškio)

Toliau labai išgiria svočią, taip apdainuodamos:

Tai mūsų svočiulį,
Tai labai mylasma:
Iš Pyrogių į Kupiškį
Mas jų palydasma.
Duok, Dieve, svočiulai
Svočios tunkiai aiti.
Svočios aiti,
Karvojai dalyti.
Tai mūsų svočia
Didala bagočia:
Pilni aruodai
Džiovintų kvėtėlių,
Pilni kubilaliai
Baltųjų miltalių.
Svočiula pumpura,
Graži tavo kepura.
Svočiula kaip maška,
Pilna jos kalmaška.

(Padainavo 80 m. *O. Mažeikienė* iš Smilgių k.)

Muzikantus ragina groti. Seniau per vestuves muzikantai turėdavo labai daug groti ne tik šokiams, bet ir dainoms lumzdeliais ar smuikais pritarti. Kur tik jaunieji eina, muzikantai juos palydi su maršu. Vestuvių svečiai taip pat pasitinkami ir palydimi su maršu. Muzikantai, būdavo, mažai gauna atsidvėsti, groja ir groja, o pavalgyti irgi mažai kas tenka: nebent koks kaulas ar žarnigalis. Sako: kam gi muzikantą mylėti ir vaišinti — jis už grojimą pinigus ima, tad tegul ir groja. Kai tik muzikantai nustoja groti, kiek ilgiau pailsi, tuoj užustalėje sėdėdamos moterys dainuoja jiems tokią dainelę:

Nebagroja muzikontai,
Gal kata papjova.
Grok, grok, muzikontai,
Aš tau ažmokėsiu:
Aš tau duosiu pupų rėtį,
Kad tu nesuvėsi.

(Padainavo 73 m. *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Tas, kuris nori šokti, bet nenori muzikantų pavaišinti ar pinigais papirkti, ne prašyte prašo, kad jie pagrotų, o dainuoja tam tikrą dainelę:

Paprašyčiau muzikontų,
Kad jisai pagrotų,
Aš su savo panytali
Gražiai pasišokčia.

Nebagroja muzikontas,
Unt mani papyko —
Kad jau mono panytala
Davatku paliko.

(Padainavo *O. Mažeikienė* iš Smilgių k.)

Senovės šokiai. Kupiškėnuose senovėje pirmasis šokis buvo suktinis. Šokdavo įvairius šokius: „Kracatą“, „Porlalį“, „Čiūtytę“, „Piršlį“, „Čigonėlį“, „Padūkėlį“, „Ratuką“, „Kalmaškytę“, „Rožytę“ ir kitus. Šokėjai šokdami dainuoja, nors muzika ir groja. Nesvarbu, ką muzikantas čyruoja, šokėjai vis tiek žino, kaip šokti. Šokti mokėjo visi. Žodžiu, kaip kas mokėjo, taip ir šoko.

Vestuvių muzikos instrumentai. D. Šlapelienė pasakoja, jog ji iš savo senos močiutės žino, kad prieš kokį 100 metų vestuvėse grodavo tik skudučiais, lumzdeliais, ragais (daugiausia ožragiais, o ne avino ragais) ir švilpelėmis. Daugiausia visur buvo grojama skudučiais ir lumzdeliais. Antašavos bažnyčioje dar prieš 50—60 metų grodavo tik lumzdeliais. Šioje apylinkėje tokių muzikantų, arba, kaip čia juos vadina, „lumzdelnikų“, ir dabar dar yra — tai daugiausia senukai ir piemenėliai. Kupiškio apylinkės senesni „lumzdelnikai“: 75 m. I. Juozapavičius, 70 m. J. Poška, 80 m. Minkevičius ir 60 m. P. Kriūkas. Skudučiai šioje apylinkėje jau išnyko.

Jaunosios vadavimas

Jaunoji slapstosi. Antradienio vakarą, kai kada ir naktį, prieš kraičio išleistuves (jei kraitį reikia labai toli vežti, tai jau po kraičio išvežimo), jaunoji kur nors pasislepia. Kartais išbėga pas kaimyną ir užlipa ant krosnies, jei žiema. Slepiasi, kad sunkiau ją galėtų rasti. Sako, kartą atsitikę, kad viena jaunoji, pasislėpusi žiemą kažkokiame pašalyje, negyvai sušalo. Kita, taip besislapstydama daržinėje, užkritusi tarp šieno ir sienos. Taip ir likusi nesurasta iki pavasario, tik šieną baigdami šerti, atradę negyvą. Jaunoji slepiasi prieš pat vadavimą, vadinasi, prieš vainiko nuėmimą ir gaubimą. Tuo ji parodo savo pasipriešinimą „apmartavimui“.

Jaunąją atranda. Svočios gaubėjos vyras ir jaunikio svotas ieško pasislėpusios jaunosios. Po didžiųjų pietų

atidžiai stebi jaunąją, kad, niekieno nematoma, kur neprapultų. Jeigu jai pasiseka pasislėpti, tai samdo berniukus už pyragėlius, kad jie jos paieškotų. Užtikę jaunąją, vaikai duoda žinią jaunikiui ir jo svotams. Tada tie eina jaunosios parsivesti namo. Ją parsiveda klėtin, kur laukia jaunosios visos pamergės, apeiginiais rūbais apsitaisiusios, kalpokais ir kasnykais galvas pasipuošusios. Jaunoji taip pat aptaisoma apeiginiais drabužiais, uždedamas ant galvos kalpokas, prisegamas rūtų vainikas.

Jaunąją veda gryčion. Aprengę apeiginiais rūbais, jaunąją veda gryčion. Ją veda už rankos tėvas. Jaunoji vedama spyriojasi, bučiuoja tėvui rankas ir rauda. Ją lydi visos pamergės, iš paskos eina pajauniai. Lydint jaunąją, kuris nors iš senesnių gieda giesmę „Marija, būk pagarbinta". Jaunoji visu keliu rauda:

„Tėveli sanolali, kurgi tu mani jaunolalį vedžioji? Negi vedžiojai tujai mani nė vienų vakarėlį už baltų runkėlių. Argi tu nori mani tiem vergėliam balamūtėliam ataduot? Dakui, tėvėli, kad mani užauginai, darbėlių išmokinai, tik ne dakui, kad mani jaunolalį parduodi šitėm vergėliam šaltarunkėliam".

(Paraudojo 73 m. *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Tėvas gryčioje sodina jaunąją už vaduojamojo stalo, kuris stovi netoli durų, prie krosnies, bet ne krikštasuolėje. Krikštasuolėje sėdi jaunikis. Vedama užustalėn, jaunoji, akis nosine prisidengusi, rauda:

„Tėvėli, mono sanolali, kom gi tu čia mani vedi už parduodamojo stalalio? Negi mislijau, tėvėli, kad tu, mani jaunolalį užauginįs, parduosi šitėm vergėliam už tokius minkus pinigėlius".

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Jaunoji prašo tėvus ją vaduoti. Už vaduojamojo stalo jaunoji sėdi tarp visų pamergių, pasirėmusi ranka, ir, akis nosinėle užsidengusi, rauda — prašo tėvus ją vaduoti:

„Tėvėli sanolali, motynyta sangalvala, vaduokit mani jaunolalį iš ažu šito bolto stalalio, neparduokit šitėm vergėliam".

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Tuojau pajaunys mitulys atneša molinę lėkštę arba didelį dubenį, pastato jį viduryje stalo ir patsai sėda už stalo. Tada kviečia visus jaunosios vaduoti. Pirmiausia šaukia jaunosios tėvą, močią, brolius ir seseris ir visas jos gimines, pradėdamas artimaisiais ir baigdamas tolimaisiais. Šaukia vardais ir pavardėmis, taip sakydamas:

„Prošom, tavai, unt miežių syvo, unt kviečių pyrogo, unt rugių lošo!“

Jaunoji, prašydama tėvą, kad ją vaduotų, taip rauda:

„Tėvėli, mono sanolali, vaduoka mani jaunolalį šį gi mielų vakarėlį iš ažu bolto stalalio ir gailių ašarėlių. Neparduok mani jaunolytas šitėm vergėliam aštriarunkėliam“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Pirmas meta pinigą tėvas, duoda kiek išgali, gal kokį rublį ar pusę. Tada jaunoji pabučiuoja tėvą rankon ir taip rauda:

„Dakui, mielas tėvėli, ažu didžias dovanalas, ažu auksų, sidabrėlį. Didžios jūsų dovanalas, mažos mono zaslūgėlas!“

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Metusiam pinigą svotas mitulys duoda vieną stiklą išgerti, antrojo neduoda niekam, nors ir prašytų.

Jaunoji prašo močią vaduoti ją, taip raudodama:

„Vaduoka mani, motynyta, šį gi vakarėlį iš didžio vargėlio, gailių ašarėlių!“

(Paraudojo 64 m. *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Pajaunys kviečia močią vaduoti savo dukrelę, taip sakydamas:

„Prošom, motuta, unt miežių syvo, unt rugių lošo, unt kviečių pyrogo!“

Močiai davus pinigą, jaunoji pabučiuoja ją rankon ir dėkodama taip rauda:

„Dakui, motynyta, ažu didžias dovanalas. Didžios tavo dovanalas, gailios mano ašaralas!“

(Paraudojo 76 m. *U. Juodakienė* iš Aukštupėnų k.)

Pajaunys ir močiai duoda stiklelį išgerti.

Jaunoji prašo *seseris ją vaduoti*. Dabar meta pinigus jaunajai jos seserys, jei jaunoji tų turi. Jos duoda nors po kokią ketvergę. Tada jaunoji taip rauda:

„Vaduokit, sesiulas, mani jaunolytį iš didelio vargėlio, gailių ašarėlių. Vaduokit nors rūtų šakeli ar gailiu ašarali! Sesiulas, mono mielos, vaduokit mani jaunolalį, dabokit mono rūtų daržėlį, kad neišmyniotų žirgėliai, kad neišdžiūtų žolios rūtalas“.

(Paraudojo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Seserims, metančioms .vaduotpinigius, jaunoji dėkoja paspausdama ranką ir pabučiuodama skruostan, taip raudodama:

„Dakui, sesiula, ažu didžias dovanalas. Didžios tavo dovanalas, možos mano ašaralas“.

(Paraudojo *Augulienė* iš Kupiškio)

Jaunoji prašo brolį ją vaduoti. Jei jaunoji turi brolių, tai visi jos broliai, dideli ir maži, vaduoja seserį — jie taip pat meta ant stalo po kokį pinigėlį. Brolius kviesdama vaduoti, jaunoji taip rauda:

„Vaduoka mani, brolali, šį gi vakarėlį iš didžio vargėlio. Nepasisėsi linų bačkėlas mono rūtų daržėly. Vaduoka, broliukai, mani jaunolalį, nepastatysi barų žirgėlį mono skrynios vietalaj“.

(Paraudojo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Broliui padavus pinigą, jaunoji dar taip sako:

„Brolali, saugok mano rūtų daržėlį, kad neišmintų bėriejė žirgėliai!“

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Dėkodama broliui už dovanas, jaunoji apsikabina jį ir pabučiuoja žandan, taip raudodama:

„Dakui, brolali, ažu didžias dovanalas. Didžios tavo dovanalas, možos mono ašaralas!“

Jaunąją vaduoja giminės ir kaimynai. Jaunąją vaduoti prašomi visi giminės ir kaimynai. U. Juodakienės, gyv. Aukštupėnų k., pasakojimu, giminės, vaduodami jaunąją, duoda ne tik pinigų, bet ir kitokių dovanų, pavyzdžiui, stuomenų, rankšluosčių, vilnų, linų ir kita. Prašydama vaduoti, giminėms jaunoji rauda panašiai, kaip savo seserims ir broliams. Dėkodama giminėms, juos bučiuoja. Kaimynams dėkoja paduodama ranką.

Giminių ir kaimynų sudovanotus pinigus didžioji pamergė ar jaunosios svočia suriša ryšulin ir pro pastalę paduoda jaunajai.

Jaunimas vaduoja jaunąją. Dabar jaunajai meta pinigus jaunosios pusės jaunimas. Duoda visi — didi ir maži, kas kiek gali, nors po tris ar penkias kapeikas. Mažieji vaikučiai jaunajai pinigus meta su samčiu. Tėvai laiko mažiukus vaikus ant rankų, paduoda jiems medinį samtį, į jį įdeda pinigą, ir vaikučiai meta su samčiu dubenin, kuris stovi vaduojamojo stalo viduryje.

Jaunimas, pinigus mesdamas, rėkia:

— Mūsų sasó!

Jaunikio pajauniai dar tyli, nieko nesako.

Tuo metu jaunoji sėdi už stalo, rauda akis skarele užsidengusi ar rymo ranka pasirėmusi. Dėkodama už dovaną, kiekvienam nulenkia galvą ir paduoda ranką. Jaunoji vis prašo ją vaduoti taip raudodama:

„Broliukai mono brungūs, sesiulos mono mielos, vaduokit mani šį vakarėlį nors žaliom rūtalam. Neparduokit mani jaunuolytas ažu vorio šmotėlį. Brungėsnis mono vainikėlis nekaip vorio šmotėlis".

(Paraudojo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Jei jaunoji moka gražiai raudoti, jaunimas sumeta daugiau pinigų. Metantieji taip smarkiai trenkia pinigus, kartais net kumščiu trinkteli, kad lėkštė perskyla, ir vis rėkia: „Mūsų sasó!" Vietoj sumuštos lėkštės statoma nauja. Kad nesumuštų lėkštės, pinigams kartais duodavę medines lėkštes.

Marčios pirkimas

Jaunikio šalis marčią perka. Jaunosios pamergės ir pajauniai kviečia jaunikio pajaunius marčios pirkti:

— Kur anos šalies svotai, eikit marčios pirktų! Jūs — vergai, jūs — ubagai, jūs — ilgavyžiai, neturit nieko, neinat marčios pirkt!

Dabar ateina jaunojo šalies pajauniai, atsineša kokį šukių maišelį, čerškina, barškina, tarsi būtų pinigų maišas, ir sako:

— Turim mes pinigų, bet ar verta pirkt? Mes bagoti, va maišai pinigų, da namie aruodai pinigų pripilti. Mes nupirksma!

Jaunikio pajaunys, priėjęs prie stalo su „maišu pinigų“, pasisemia saujelę smulkių šukių, meta jas lėkštėn, kad net lėkštė perskyla, ir išrėkia:

— Mūsų marti!

Jaunosios šalies pamergės ir pajauniai nenusileidžia:

— Mūsų sesuo!

Taip viena ir antra pusė labai ilgai varžosi.

— *Jaunojo šalies dovanų jaunoji neima.* Jaunikio pajauniui įmetus į lėkštę saują pinigų, jaunoji griebia kokį vieną jo pinigą, meta aslon ir rauda:

„Neprašau ošei tavo vorio šmotėlio, pakaks mano jaunolytas gailių ašarėlių ir mono tėvelio aukso sidabrėlio!“

(Paraudojo *Augulienė* iš Kupiškio)

Jaunikio pusės pajauniams jaunoji nedėkoja, dargi išpeikia dovaną ir dovanotoją, taip raudodama:

„Neraikia mon šitų vergėlių vorio šmotėlio, pakaks mono tėvėlio aukso, sidabrėlio. Neraikia mon šitų vergėlių jokių dovanėlių, pakaks mono sesiulių žalių rūtėlių!“

(Paraudojo 76 m. *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Kartais jaunikio pajauniai neturtingi ir nebegali varžytis su jaunosios pusės jaunimu. Tada jaunikis jiems duoda savo smulkių pinigų. Gudresni pajauniai moka prasimanyti gudrybių: prisiriša ant virvelės pinigą su skylute, meta lėkštėn, saskydami „mūsų marti“, ir vėl ištraukia tą patį pinigą. Už tokias gudrybes „nebaudžiama“.

Jaunikio pajaunius plūsta. Jaunikio pajauniai meta pinigus, varžosi su jaunosios pusės jaunimu. Pamergės ir jaunosios svočia jaunikio pajaunius bara:

„Kų jūs turit, trivirviai, kų jūs duosta? Jūs nieko neturit, tik šukių maišelius borškunčius. Ko jūs nupirksta marčių, ar utėlių sauju pasikropštį no pakaušio?“

(Pasakė *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Pajauniai negali negražiai atsikirsti, todėl jie taip sako:

„Mas turim pinigų, aukso ir sidobro. Mas nupirksma ir pomergius su visais vaikais. Nupirksma marčių su visais tais namais ir su visais turtais!“

Pamergės jiems atsiliepia:

„Par mum nėra vaikų, bat pas jum, tai gol vaikų yra daugiau negu pinigų!“

Jaunikis perka marčią. Kai jaunikio pajauniai jau nebegali varžytis su jaunosios pusės jaunimu, tada kviečiamas jaunikis pirkti marčią tokiais žodžiais:

— Atvažiuos kupčius iš Rygos, nupirks visus su namais ir vaikais.

Paskui kreipiasi tiesiog į jaunikį, kviesdami jį marčios pirkti:

— Eik, kupčiau, marčios pirktų! Nupirk ją su visu stalu ir su visais žmonėm.

Jaunikis atsistoja ir eina iš užustalės. Visi nutyla. Tyli ir jaunoji. Priėjęs prie vaduojamojo stalo, jaunikis įmeta lėkštėn daug pinigų — gal tris ar daugiau rublių. Tuomet jaunosios brolis duoda penkis rublius. Dabar jaunikis jau meta dešimt, tada jau niekas daugiau pinigų neduoda — marti nupirkta.

— Marti nupirkta! Mūsų marti! — rėkia jaunojo šalis.

Jaunosios pusė tyli, nebesipriešina.

Kartais iš karto jaunikis nuperka, niekas su juo nesivaržo.

Kupiškėnų jaunosios vadavimo papročiai dar gyvavo prieš 20 metų, bet dabar jau jų nebėra.

Gaubtuvės

Tėvai leidžia nuimti vainiką. Jaunosios vadavimo apeigoms pasibaigus, jaunikio didysis pajaunys, mitulys, atsistoja užustalėje, persižegnoja ir klausia tėvų:

— Tėveli, motynėl, ar galima jaunajai vainiką nuimt?

Tada jaunoji prašo tėvus, kad neleistų jos vainikėlio nuimti, taip raudodama:

„Nezvolyk, motynala, nezvolyk, tėvėli, no mono galvalas nuplašt rūtų vainikėlį. Negi šitas vergėlis pijokėlis turi kur padėti brungų rūtų vainikėlį, numas kur patvorėlin, sumins jodon purvynalan“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Neatsižvelgdami į jaunosios graudžias raudas, pirma močia, o paskui ir tėvas pajauniui atsako, jog galima

nuimti vainiką. Jaunosios tėvai niekuomet nesipriešina dėl vainiko.

Jaunoji gina vainiką. Pajaunys, gavęs tėvų sutikimą nuimti jaunosios vainiką, taikosi užšokti ant suolo jaunajai už nugaros. Pamergės saugo ir neleidžia. Vikrus pajaunys vis dėlto užlipa ant suolo ir atsistoja jaunajai už nugaros. Tada pasiraito rankas ligi pat alkūnių ir griebia jaunajai už rankų. Jaunoji, sunėrusi rankas ant viršugalvio, laiko vainiką, kad pajaunys jo nenuimtų.

Pajauniui plėšiant nuo galvos vainiką, jaunoji rauda: „Vergėli aštriarunkėli, nedraskyk rūtų vainikėlio, neplašyk šilkų kasnykėlių, nevėlk mono kasėlių, neduosiu vainikėlio, neraikia mon nometėlio".

(Paraudojo *O. Mažeikienė* iš Smilgių k.)

Nuvainikavimas. Jaunosios vainiką labai sunku nuimti. Pamergės, segdamos jaunajai vainiką, tyčia prismaigo daugybę aštrių adatėlių, kad pajaunys skaudžiai susibadytų rankas. Kol vainiką per didelę prievartą plėšia, susibado kruvinai rankas ir vainiką visai sudrasko. Jei pajaunys būna nemažai išgėręs, tai jaunosios vainiką nuplėšia net su plaukais.

Tuo tarpu svočia gaubėja stovi prie vaduojamojo stalo, nusitvėrusi laiko rankose nuometą ir laukia, kada nuims jaunajai vainiką. Jaunajai labai ilgai priešinantis, svočia prašo:

— Gana, dukral, ataduok vainikų, nieko jau nebamočys.

Jaunoji maldauja, kad leistų dar jai panešioti vainiką:

— Duokit mon jaunolalai nors vienų adynalį do pasinešiotėn žolių rūtų vainikėlį paskutinį dienalį.

Vienose vestuvėse buvęs pajauniu mituliu kunigas leido jaunajai panešioti vainikėlį, kol jai nusibodo prašyti.

Prisikamuoja pajaunys, prikamuoja ir jaunąją, bet vis dėlto vainiką nuima. Pajaunys tą vainiką su visais kasnykais užsideda sau ant galvos. Tada muzikantai groja graudųjį maršą. Jaunimas dainuoja „Verk, sesiula, žalių rūtų, rūtų vainikėlio" arba šią „graudžiąją":

Oi tu, rūta, rūta,	*Ko nuvytai, rūtytala,*
Rūtala žalioji,	*Žalia babūdama?*

Užtiks jau šalnala,
Nubirs tau lapėliai
Verksi, sasutyta,
Par visų vėkėlį.
Tu nebamatysi
Jaunųjų dėnėlių.
Tu daugiau, sesiula,
Rūtėlių nesėsi —
No žalių šakėlių —
Verksi, sasutyta,
Par visų amžėlį.
Nujims vainikėlį,
Uždas nometėlį —
No veidėlio ašarėlių
Šluostyt nepaspėsi.
Vis gailasi ir raudosi
Jaunųjų dėnėlių.

(Padainavo 70 m. *A. Juozevičienė* iš Kupiškio)

Vainikėlio nuėmimas — tai graudi valanda. Verkia ne tik jaunoji, jos seserys, bet verkia ir daug jaunosios draugių bei kaimynių.

Gaubimas nuometu. Dar jaunajai už stalo tebesėdint, svočia gaubėja užmeta jai ant galvos nuometą ir veda ją iš užustalės prie didžiojo stalo, kur sėdi jaunikis su svočia nuleidėja. Jaunoji nesiduoda nuometu gaubiama, plėšia jį nuo galvos, stumia svočią gaubėją šalin ir rauda. Tik iš kokio trečio karto apsukri gaubėja užgaubia jaunąją nuometu. Jaunoji taip rauda:

„Negi raikia mon šito miško laužėlio, negi mainysiu unt rūtų vainikėlio. Šitas miško laužėlis turas suspaudys mono jaunų galvalį, visų amžėlį reikės vargėlis vargtėn“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Dukters dovanojimo apeigos. Svočiai užgaubus jaunąją nuometu, tėvas paima ją už rankos ir pasodina šalia jaunikio. Dovanodamas jaunikiui savo dukrelę, jaunosios tėvas pasako tam tikrą dovanojimo oraciją. Tos oracijos buvusios labai įvairios, kartais, sako, net labai gražios. Oracijos klausydami, verkdavę ne tik jaunieji, bet ir visi svečiai. Maždaug tokia buvusi dukters dovanojimo oracija:

„Mono dukrala labai šėnavota, ir vainikėlis nesunešiotas. Gražiai užauginta ir darbėlių išmokinta. Baltų drobių audėjėla, žolio šieno grėbėjėla. Mylak jų ir šėnavok, nesuduok didesni rykštali, kaip rūtų šakelį“.

(Pasakė *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Kartais tik trumpai pasako:

„Šito mono dukrala par man buvo grėbėja, audėja ir skalbėja. Dabar jų povadu ir ataduodu tau, žintėl“.

(Pasakė 83 m. *A. Krūpelis* iš Kupiškio)

Šių apeigų metu visi užustalėje atsistoja ir stovi su didele pagarba ir rimtimi. Toliau gryčioje, už mažesnio stalo stovėdamas, giesmininkas užgieda giesmę „Iš varksmo stojos linksmyba“.

Paskui dainuotojos, šokėjos ir pamergės dainuoja „Nebar sasutytas tarp mūsų pulkėlio, verk, sesiula, žalių rūtų, rūtų vainikėlio“ arba šitą:

Oi smūtnas, smūtnas, smūtnas vakarėlis,
Smūtna sesiula už stolo sėdėjo.
Ir atsisado už bolto stalalio,
Ir pasirama unt baltų runkėlių.
Oi rymok, rymok, jauna sasutyta,
Nujims vainikėlį, uždas nometėlį.
Verksi tu, sesiula, par visų vėkėlį —
Siūros tau galvala, kai aglas šakėla,
Dūsaus tau širdala, kai miško paukštala.
Nebavaikščiosi rūtėlių daržėly,
Jau nebaskinsi rūtėlių kvėtkėlį,
Nei nebapinsi rūtų vainikėlio,
Nabauždėsi unt gelsvų kasėlių.
Kinkykit, broliukai, baruosius žirgelius,
Lydasma sesiulį par lygius laukelius.
Do neįvažiovom nei pusas kelalio,
Pradėjo sesiula balsaliu raudoti.
O kaip privažiovom unt anytos vartus,
Išėjo anyta, pastiko marčių:
— Sveika būk, martala, motutas dukrala,
Ko taip gailiai verki gailiom ašaralam?
Ar tau nusibodo rūtų vainikėlis,
Ar tau pagrožėjo boltas nometėlis?
Rūtų vainikėlis pridarnas daiktelis,
Boltas nometėlis — tai miško laužėlis.
Šauksi tėvėlį par trejus metelius,
Mielų motynalį — par visų vėkėlį.
Laisi balsalį par žalias giralas,
Liesi ašarėlių giliosias maralas.

(Padainavo 74 m. *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Vainiką nuimdavę jaunąją šokdindami. Kaip prisimena B. Basackienė, prieš kokius 50 metų Kupiškio apylinkėje vainiką nuimdavę šokančiai jaunajai. Būdavo, prieš nuimant vainiką, išveda pajauniai jaunąją šokti. Visi pajauniai iš eilės ją šokina, piršlys ar pajaunys mitulys taip pat šoka ir vis artinasi prie jaunosios vainiko, taip kalbėdamas: „Vogsiu vainikėlį, vogsiu". Pajauniai stengiasi sukti jaunąją kuo smarkiau, kad piršlys negalėtų nuimti vainiko, kol visi pajauniai jos nepašokino. Pagaliau pritykoja piršlys ar pajaunys, capt ir nuima jaunajai nuo galvos kalpoką su visu vainiku. Svočia gaubėja, laikydama rankoje nuometą, laukia, kada jaunąją nuvainikuos. Kai tik jaunajai nuima vainiką, tuoj svočia jai užmeta ant galvos nuometą ir sodina marčią už stalo kartu su jaunikiu. „Apmartuota" jaunoji jau vadinasi marti.

Pamergės mitulį maitina. Pajaunys, nuėmęs jaunajai vainiką, gaudomas pamergių. Jis stengiasi iš jų ištrūkti. Pamergės, pagavusios už trinyčių skvernų, laiko jį ir pasisodina į savo tarpą. Tuojau jaunosios tėvas atneša labai didelį ąsotį alaus, o jeigu daug yra pamergių, tai net du ąsočiu. Svočios gaubėjos vyras pastato butelį degtinės, o svočia gaubėja ant stalo padeda karvojų. Už jaunosios vainiko nuėmimą pamergės pajaunį mitulį prievarta vaišina arba, kaip sakoma, „mitina". Kiekviena pamergė, nors jų būva dvylika ar penkiolika, užgeria mitulį stikline alaus ir stikleliu degtinės ar vyno, o paskui duoda užkąsti karvojaus. Mitulys su kiekviena pamerge ne tik turi gerti, bet turi ir valgyti, ką jos duoda. Taigi pamergės, vaišindamos mitulį, į alų ar kitą gėrimą prideda pipirų, česnakų, druskos, kad būtų neskaniau. Gudresnis pajaunys stengiasi kaip nors išlieti, pastalėn išpilti. Kartais pajaunys geria tik didžiosios pamergės pasiūlytą alų, sakydamas: „Ar aš galiu nuo viso svieto gert?" Dažnai pamergių nugirdytas pajaunys neatsikelia iš užstalės.

Pajauniui mituliui derantis su pamergėmis dėl gėrimo, jaunosios pajauniai tyko nuo stalo pavogti karvojų. Ir pavagia. Vietoj karvojaus padeda ant stalo „pyragą", padarytą iš bulvių lupenų, duonos trupinių, riešutų kevalų ir pan. Pamergės tokiu „pyragu" peni mitulį, o jis viską turi valgyti. Kol jis visko nesuvalgo, tol pamergės jo nepaleidžia.

Gudrios pamergės baigiamą mitulio gerti alaus ąsotį kartais slapčia pamaino į pilną, o tuščią butelį — taip pat į pilną, kad tik labiau pajaunys nusigertų. Mitulio vaduotojai, jaunikio pajauniai, stengiasi mitulį iš pamergių išgelbėti, kad vargšo nenugirdytų ir nepermaitintų. Prisitaiso ant aukšto kokią virvę ir ištraukia jį iš užstalės per aukštinį. Kartais pritykoję ir pro pastalę už kojų ištraukia ar kaip kitaip išvaduoja.

Mitulys pamerges šokina. Nuėmęs jaunosios vainiką, pajaunys užsideda jį ant galvos ir šoka pats vienas su vainiku. Kiek pašokęs, prieina prie vaduojamojo stalo, kur sėdi pamergės, kiekvienai iš eilės nusilenkia ir veda pamerges šokti. Taip visas pamerges bent po trupučiuką išveda „jaunosios vainiko pašokinti“.

Vainiką vagia. Kai pajaunys jaunąją nuvainikuoja, jaunosios vainiko niekam neduoda. Pamergės stengiasi kaip nors iš mitulio vainiką pavogti. Nebegalėdamas vainiko apsaugoti, pajaunys jį kur nors — užantin ar kišenėn — paslepia. Jei pamergėms pasiseka vainiką iš mitulio pavogti, tai jis už jaunosios vainiką iš pamergių jau nieko negauna.

Jaunosios vainiką išperka. Jei pamergėms nepasiseka jaunosios vainiką iš mitulio pavogti, tada reikia vainiką iš jo išpirkti, kitaip mitulys turi teisę jaunosios vainiką nešioti. Jeigu iš jo neišpirktų, jis tą vainiką gali ir jaunojo šalin išvežti. Vainiką iš pajaunio turi išpirkti didžioji pamergė. Išpirkai daug ko nereikia — pamergė duoda mituliui didoką drobinę skarelę, su žičkais austą, ir gana.

Jaunąją užgaubus nuometu, didžioji pamergė, išpirkusi jaunosios vainiką iš mitulio, atiduoda jį jaunosios jaunesnei seseriai, uždėdama tą vainiką jai ant galvos.

Jaunosios seserį *„karūnavoja“*. Po gaubimo jaunosios pajauniai pasodina apvainikuotą jaunosios seserį vidury gryčios ant kėdės ar suolelio. Ji aptaisyta apeiginiais rūbais, kaip ir jaunoji prieš gaubimą, su kalpoku ir su jaunosios rūtų vainiku ant galvos. Stovintieji aplink vainikuojamąją šviečia pušinėmis balanomis ar lajinėmis žvakelėmis. Jaunosios pajauniai kelia kėdę su sėdinčia mergaite aukštyn ligi lubų, šaukdami:

— Karūnavojam vieniems metams!

Jeigu mergaitė labai jauna, tai šaukia daugiau metų. Vadinasi, linki jai per tiek metų ištekėti. Jeigu kas nors

paprieštarauja, jog per mažai metų „karūnavojimui“, paskiria daugiau, mat gali nespėti per trumpą laiką kraičio susikrauti. Taip mergaitę su kėde kelia tris kartus.

Jaunosios sesers „nekarūnavoja“, jei jos seserys yra vyresnės už ištekančiąją. Seniau vyresnioji turėdavo visuomet pirma ištekėti, tėvai jaunesnių net neleisdavo tekėti, kol neišteka vyresnioji. Vyresnioji likdavo netekėjusi, jei būdavo nesveika. Jeigu jaunoji neturi seserų, tai vietoj sesers „karūnavojamas“ jaunosios brolis, jaunesnis už vedusius jos brolius.

Po „karūnavojimo“ jaunosios seserį sodina už prastojo stalo, pastato ant jo lėkštę ir jai, kaip ir jaunajai, meta „vadavimo pinigus“. Pinigai dovanojami, kaip sakoma, žiedeliui ar apeiginiams rūbams, o seniau sakydavę, kad „šilko kasnykėliams pasipirkti“. Jei daug jaunimo ir mergelė moka prašyti, tai prisirenka ir ji nemažai pinigų. Šio papročio, sako, senovėje čia nebuvo. D. Šlapelienės pasakojimu, senovėje buvo tik jaunosios „vadavimas“. Kiti seni žmonės neprisimena, kada šis paprotys atsirado, bet aš mačiau, kad dar ir dabar jis neišnykęs.

Po visų jaunosios sesers „karūnavojimo“ apeigų tėvas stato ant stalo rūtų vainikėliais apipintus vyno ar kito gėrimo butelį ir taureles. Pila gėrimo į stiklelius ir vaišina pajaunius, dėkodamas jiems, kad neužmiršo jaunesniosios dukrelės.

Gaubėjos pietūs. Jaunąją užgaubus, duodami paskutiniai pietūs, vadinami gaubėjos pietumis, nors jau nebe pietų laikas, bet vėlyvas vakaras. Svočia gaubėja padeda ant stalo savo karvojų. Jaunosios tėvai duoda kopūstų su mėsa, bent du dubeniu, o turtingesnis ir tris.

Valgant gaubėjos pietus, kaimo dainuotojos, daugiausia jaunos mergaitės, stovi priemenėje ar gryčios tarpduryje ir dainuoja tam tikras lotines daineles, visaip peikdamos anos šalies svočią:

Anos šalės svočia,
Anos šalalas,
Ji nieko neturi,
Pastalalan žiūri,
Do ne tau, svočiula,
Svočiosi aiti,
Geriau tau, svočiula,
Kiaulalas ganyti.

Kiaulalas ganyti,
Vuodagas mazgyti.
Anos šalės svočiula
Tai storalūpala —
Par storas lūpalas
Kata palį vilko.
Pro ratus dunčius
Kisielių sunkė.

(Padainavo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Jei svočia dainuotojoms duoda didelį karvojų su paukštytėmis, jos tuoj pat ją labai gražiai dainomis išgiria. Gavusios iš svočios karvojų, tyčia visos supuola, kaip alkani šunes plėšo, drasko po gabalėlį, kol sutrupina, kad nieko nebelieka. Taip daro tik taip sau, dėl juoko. Girdamos svočią, dainuoja:

Dakui tomstai, svočiula,
Ažu rugių duonų,
Ažu rugių duonų,
Až kvėčlų pyrogų.
Až kvėčių pyrogų
Ir až soldų midų.
Anos šalės svočia,
Anos šalalas,
Tai labai bagota:
Pilni aruodai
Baltųjų kvėtėlių,
Pilni sodėliai
Siaudžia bitėlių.
Pilni gurbėliai
Baubia jautėlių.
Atvažiovo svočia
Auksini karietu,
Auksini karietu,
Šėšetu žirgėlių.
Šėšetu žirgėlių,
Visi pabalnoti,
Aukso kamanalam
Visi pažaboti.
Duok, Dieve, svočiulai
Kitoj nedėlalaj
Svočiosi aiti,
Karvojai raikyti.
Karvojai raikyti,
Mum jauniem dalyti.
Dakui tomstai, svočiula,
Ažu dovanalas.
Kad tomsta, svočiula,
Anon šalalan
Gerai parvažiuotum,
Linksmai uždainuotum.

(Padainavo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Susirinkęs į jaunosios išleistuves, kaimo jaunimas apdainuoja jaunikio pajaunius, juos išpeikia tam tikromis lotinėmis dainomis, kurios sukuriamos čia pat. Peikia tokia daina:

Anos šalės svotai,
Anos šalalas,
Badu nudvėsį
Ažugarėjį.
Surijo, rijo,
Svotai surijo
Kiaulala kriuksėjo,
Po svoto pilvalį
Šunėlis erzėjo.
Anos šalės svotėlių,
Anos šalalas,
Pakaušy šošas,
Kiaulalį šeriuotų,
Šunėlį plaukuotų.
Po svoto pilvalį
Panosaj lošas,
Viršugalvy utelių
Žiupsniai kupečiuoja.

(Padainavo *O. Gudelienė* iš Pyragių k.)

Kai pajauniai dainininkes pamyli vynu, apdovanoja pinigais, pyragėliais ir saldainiais, tuomet tos vėl juos apdainuoja, išgiria ir už dovanas padėkoja tokia daina:

Dakui, dakui, svotėliai,
Už didžių dovanų:
Už auksų, sidobrų,
Už vyno butelį.

Duok, Dieve, svotėliam
Kitoj nedėlalaj
Svotijon aiti,
Saldainiai dalyti.

(Padainavo *T. Kriūkienė* iš Pyragių k.)

Per gaubėjos pietus jaunikis sėdi už didžiojo stalo, šalia jo sėdi „apmartuota", vadinasi, užgaubta nuometu jaunoji. Valgo vakarienę. Jaunimo sausakimšai pilna visur: priemenėje ir gryčioje, apie krosnį ir prie durų. Dainininkės apdainuoja jaunikį, labai jį išpeikdamos:

Onyta, sasuta,
Šaly ko tu sėdi?
Šaly palų maišo,
Šaly aukštinio kumščio.
Ošei tokį potį
Iš šlyno nuliečia,
Molio nulipdyčia.
Ošei tokiom vyrui
Volgyti neduočia,
Kūginy varyčia,
Rinkaisi, sesiula,
Par visus metelius.

Sakei išsirinksiu
Už visus gražesnį,
O čia išsirinkai
Už visus prastėsnį:
Kojos kai kielas,
Galva kai palados,
Lūpos kai lėpšis,
Nosis kai balnas —
Su kiaulam guldyčia.
Tai tavo, sasuta,
Tai tavo rinktinis!

(Padainavo 62 m. *T. Kriūkienė* iš Pyragių k.)

Jaunikis pats ar per savo pajaunį siunčia dainuotojoms dovanų — pinigų kokią ketvergę ar penkelgę ir butelį raudonosios. Svočia duoda karvojų. Jei dainuotojos dovanomis dar nepatenkintos, vėl dainuoja, jaunikį dar labiau išpeikia.

Gavusios dovanų, dainuotojos taip apdainuoja jaunuosius:

Ko gi verki, jaunoja,
Ne unt vargo važiuoji?
Ne kų močys, kad verksi,
Tik sveikotų prarasi.

Nesiskurdink, jaunoja,
Tavi bernėlis daboja.
Gražus tavo bernėlis.
Gerų tavų sūnėlis.

Jo rozumas neblogas,
Pilnas yra uvogos.
Kur tik aini, ti ramu,
Pilni namai žolynų,
Pilni namai gėrybas,
Tiktai raikia kuntrybas.
Kad būtum pasenėjus,
Gailatum netekėjus.
Tavi marčios nebakįs,
Broliai slūžyti varys.

(*Padainavo T. Kriūkienė* iš Pyragių k.)

Kviesliai. Prieš kraičio išvežimą atvyksta kviesliai marčios kviesti jaunojo šalin. Jei jaunikio tėviškė labai toli, tai apsieinama ir be kvieslių. Kviesliai visuomet labai juokingai apsitaiso. Vienas, pirma jojantis, vadinamasis žvalgas, joja ant išpuošto arklio. Žvalgo arklio kojos apmautos kelnėmis arba kokiomis kojinėmis, ant arklio galvos šiaudinė skrybėlė, o per skrybėlės viršų iškištos ausys. Pats arklys aptaisytas visokiomis marškomis ligi pat žemės. Visokie arklio papuošalai net žeme velkasi. Patys kviesliai taip pat labai ypatingai apsitaiso. Ant galvų pūpso dideli giveriai, visaip juokingai pagražinti. Jų rūbai pagražinti visokiais žibučiais ir margais popierėliais. Paskui raitąjį kvieslių žvalgą važiuoja šešiais arkliais pakinkytas kvieslių vežimas, taip pat apipuoštas. Kviesliais būna vyrai ir moterys, visi labai juokingai apsitaisę. Atvažiuodami marčios kviesti, kviesliai atsiveža savo valgių ir gėrimų, kuriuos padeda ant stalo.

Pakvietę marčią ir paviešėję, kviesliai pirma jaunųjų važiuoja atgal jaunojo pusėn. Tokie kviesliai dar prieš kelerius metus Kupiškio apylinkėje važiuodavo marčios kviesti. Dabar šis paprotys yra išnykęs arba labai retas.

Ragina ruoštis jaunojo pusėn. Per gaubėjos pietus arba jau ir pavalgius, bet už stalo svečiams sėdint, dainuotojos tam tikromis dainomis ragina jaunąją ruoštis vyro pusėn.

Jos dainuoja:

— Ko liūdi, sesiula, ko neverki,
Ko savo motutas nepravirkdi?
— Varks mono motuta nevirkdžiama,
Man jaunų vargėlin atskirdama.
— Ko liūdi, sesiula, ko neverki,
Ko savo tėvelį nepravirkdi?
— Varks mono tėvėlis nevirkdomas,
Mon didžių dalalį atskirdamas.
— Ko liūdi, sesiula, ko neverki,

Ko savo sesiulas nepravirkdi?
— Varks mono sesiula nevirkdoma,
No viso pulkėlio man skirdama.
— Ko liūdi, sesiula, ko neverki,
Ko savo broliuko nepravirkdi?
Varks mono broliukas nevirkdomas,
Mon barų žirgėlį atskirdamas.

(Padainavo 76 m. *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Kraičio išleistuvės

Kraičvežiai triukšmauja. Kraičvežiai labai neramūs žmonės, nors ir sočiai jie būtų pavalgydinti, pagirdyti, tyčia triukšmą kelia. Toks jau kraičvežių paprotys. Jie vis dainuoja, šūkauja, prašo valgyti ir gerti. Kai tik šeimininką pamato, tuoj dainuoja, skambina, barškina dubenis, ąsočius, stiklines ir kitus indus, rėkia, kad esą alkani. Taip daro tik iš linksmumo. Prašo ne tik išgerti, bet ir kelionėn įdėti, kad turėtų ko nusivežti jaunojo pusėn.

Prašydami gėrimų, kraičvežiai dainuoja:

Alus supuvįs,
Pagirny buvįs.
Gvoltas, gvoltas,
Arielkos norim!

Kraičvežiai, išeidami kraičio vežti, dainuoja:

Gėriau dienų, gėriau noktį
Par Alėknų plikakoktį.
Dakui jom ir vaikom,
Ir bačkėlam, ir lunkom.
Par Alėknų nebagėrsma,
Unt Dundulį pėrsikėlsma.
Dakui jom ir vaikom,
Ir bačkėlam, ir lunkom.

(Padainavo *D. Jokūbonienė* iš Kupiškio)

Kraičvežiai važiuoja prie klėties. Kraičvežių arkliai, vežimai ir jie patys visuomet įdomiai apsitaisę. Papuošalai daugiausia iš šiaudų ir dažytų popierėlių ar drožlių. Kaip pasakoja V. Vėtienė iš Aukštupėnų k., seniau kraič-

vežiai apsirengdavo tam tikrais rūbais, kad jaunosios pusė žinotų, jog kraičio vežti atvažiavo ne kas kitas, o tikri jaunikio kraičvežiai. Be tam tikrų papuošalų kraičvežių neįsileisdavę klėtin, sakydami: „Ką mes žinom, kas jūs tokie esate, kad neturit ženklo“. Važiuodami prie klėties, kraičvežiai dainuoja kokias nors vestuvių dainas.

Jaunimas kraičvežius apdainuoja. Jaunimas stovi ant prieklėčio ir laukia kraičvežių. Atvažiavus kraičvežiams prie klėties durų, apdainuoja juos tam tikromis lotinėmis dainomis:

Jūs Pyrogiai tinginiai,
Mūsų kraičiai dideli.
Mūsų saso verpėjėla,
Už tai sunkūs jos kraitėliai.
Yr ko kėlt, nėr kom kėlt.
Yr ko nėšt, nėr kom nėšt.
Jūsų tara arkliai pinki
Ir tie potys viškai minki.
Jūs tų kraičių neparvažtat
Ir to sodžiaus neatrastat.
Jūsų gryčia viškai šalta,
Pėčiuj guli kata balta.

(Padainavo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Iš močios kraitį išperka. Kraičvežiai eina kraičio nešti. Močia didįjį kraitį — skrynią ar kubilą apdengia drobės stuomeniu ir atsisėda ant jo. Taip ji „areštuoja“ kraitį ir neduoda jo paimti. Jaunikis turi iš močios kraitį išpirkti. Išperka pinigais, duoda rublį arba nors pusrublį. Tuo tarpu jaunoji, ant skrynios ar kubilo užsigulusi, rauda savo kraitelio:

„Argi tau, motynyta, negaili mani jaunolytas ir tų aukštų kraitėlių? Atmink, motynyta, kiek tų vakarėlių vakarojai, kiek naktėlių nemiegojai, pakol mon tuos kraitelius sukrovai. Jeigu tau jau nebegaili mani jaunolytas, argi tau nepagailas nors savo brungaus darbėlio, šitų aukštų kraitėlių?“

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Jaunoji prašo savo tėvelį neduoti jos kraičio išvežti, taip raudodama:

„Negi duoka, tėvėli, šitiem vergėliam mono morgas skrynalas, negi jie tur, kur jų padėt“.

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Kraitį išperkant, pamergės dainuoja:

Oi bodžias, bodžias,
Bodžias mani tėvėlis
Ir miela motynala.
Oi bodžias, bodžias,
Bodžias mani brolalis
Ir miela sasutala.
Kėlkit, nėškit, dėverėliai,
Mono aukštus kraitelius.
Pučia vėjėlis, lyja lietėlis,
Važa mono kraitelius.

Oi bodžias, bodžias
Mono broliukas
Mono rūtų daržėlio.
Oi bodžias, bodžias
Mono broliukas
Mono aukštų kraitėlių.
*Nepasisėsi linų bačkėlas**
Mono rūtų daržėly.
Nepastatysi barų žirgėlių
Mono skrynių vietalaj.

(Padainavo *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Iš motinos išpirktą kraitį kraičvežiai neša iš klėties vežiman. Nešdami dainuoja, peikia jaunosios kraitį:

Ir kom nėšt,
Nėr ko nėšt.
Yr kom kėlt,
Nėr ko kėlt.

Jaunosios jaunimas, susirinkęs ant prieklėčio, dainuoja priešingai:

Yr ko kėlt,
Nėr kom kėlt.
Yr ko nėšt,
Nėr kom nėšt.

(Padainavo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Taip abi pusės šaukia, dainuoja, kol visą kraitį į vežimus sukrauna. Jaunosios pusės pajauniai nepadeda jaunikio kraičvežiams nei iš klėties išnešti, nei vežiman sukrauti. Kai kraičvežiai negali patys vieni kraičio sukelti vežimuosna, turi ką nors samdyti, nors ir jaunosios pajaunius. Už dyką jiems niekas nepadeda — toks jau senovės paprotys.

* **Bačka — 6 sykeliai, arba 6 pūdai.**

Kartais tyčia, kad jaunikio kraičvežiams būtų sunkiau, į skrynias prikrauna akmenų. Įdeda taip, kad niekas nesuprastų. Kad akmenys skrynioje nedundėtų, suvynioja juos į kailinius ar ką nors kita. Kartais įdeda skrynion maišą grūdų, tada jau tikrai „yr ko kėlt, o nėr kom kėlt."

Kraitį išperka iš viešnių. Kitą kraičio kubilą ar skrynią apgula viešnios, jeigu jų yra mažai, prisideda ir pamergės. Dykai kraičio neduoda, reikalauja išperkamųjų. Iš viešnių turi išpirkti jaunikio pajaunys mitulys. Jis duoda viešnioms butelį saldžiosios, riestainėlių, kurie senovėje atstodavę saldainius, o kartais ir pinigų. Tada viešnios nuo kraičio pasitraukia. Kraitį iš viešnių vaduojant, jaunoji rauda:

„Tatulytas, mono mielos, kom gi jūs mani ir mono turtėlį ataduodat šitiem vargėliam — balamūtėliam. Jei jum negaili mani jaunolytas, argi nepagailas nors šių margų kraitėlių?"

(Paraudojo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Išpirktą iš viešnių kraitį kraičvežiai kelia vežiman ir dainuoja taip kraitį išpeikdami:

Yr kom kėlt,
Nėr ko kėlt.
Yr kom nėšt,
Nėr ko nešt.

Mūsų marti tingina,
Mūsų marti biedna.
Ne verpėja, ne audėja,
Kraičiai dyki skumba.

(Padainavo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

O jaunosios šalies jaunimas vis kraitį giria ir peikia kraičvežius:

Patrūksta, svotai,
Patrūksta, svotėliai,
Ne šitokiam svotam
Kraitėliai kilot.
Mūsų sesiulas
Aukšti kraitėliai,
Jūsų broliuko
Žemi svirnėliai,
Tai mūs' sasutalas
Darbinykės būta:

Valai atsigulta,
Unksti atsikėlta
Ir pogulaliai
Lylia nemiegota.
Suauda drobalas,
Kai baržo tošelas.
Surošė raštelius,
Kai bičių korelius.
Tai mūs' sasutalas
Darbinykės būta.

(Padainavo 62 m. *M. Šerelytė* iš Kupiškio)

Kraitį išperka iš jaunimo. Patalai, pagalvės, marškos ir visa kita būva sudėta dideliame maiše. Tą maišą apgula jaunos mergaitės, daugiausia jaunosios giminaitės ir jos draugės iš to paties kaimo. Mergelės neduoda kraičvežiams jaunosios kraičio. Reikalauja išperkamųjų. Pajuokdamos kraičvežius, dainuoja „Yr ko kėlt..."

Patalų kraitį iš jaunimo išperka irgi pajaunys mitulys. Jaunimas su kraičvežiais ilgai riejasi dėl kraičio, kol išloja išperkamuosius. Iš jaunimo kraitį išperka virtine riestainėlių ir buteliu saldžiosios, bet kartais reikia ir sidabrinėlių. Jaunoji rauda:

„Neduokit, sesiulas, mono kraitėlių šitiem vergėliam. Negi prastovėjo mono kraitėliai tėvėlio svirnėlį. Negi pabodo sesiulai mono morgos skrynalas. Broliukai, negi pastatysi barų žirgėlį mono skrynios vietalaj!"

(Paraudojo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Paskutinę kraičio skrynią keliant, mergaitės dainuoja:

Imkit, broliukai, kraitėlį,
Nėškit vežiman, jaunieji.
Kas bus vežimuos, tas jūsų,
Kas liks svirnėly, tai mūsų.

Antrą dainos posmą dainuoja kraičvežiai:

Skrynoičių, kubiloičių
Ir patalų minkai,
Tik tiek, motula, kraičių
Dukralai surinkai.
Yr kom kėlt, nėr ko kėlt,
Yr kom nėšt, nėr ko nėšt.

Mergaitės kraičvežiams taip atsako:

Yr ko kėlt, nėr kom kėlt,
Yr ko nėšt, nėr kom nėšt.
Skrynoičių, kubiloičių
Nepokeliat, matau,
Tai tiek, vyručiai, kraičių
Dukralai surinkau.
Jei per mažai nuduoda,
Aš daugiau turiu:
Pridėsiu lyžį, puodų,
Sumtį su minturiu.

(Padainavo *D. Šlapelienė* iš Rakučių k.)

Kraičvežiai perriša viską virvėmis, kad neišmėtytų.

Rūgštį, arba raugą, veža. Kraičvežiams kelionėn įdeda gražiai drobės stuomenin suvyniotą didelį duonos kepalą ir statinaitę alaus. Tai daro, kad marti su rūgštim nutekėtų vyro šalin. Kaip Kupiškėnuose sako: „Marčios rūgštį veža". Marčios rūgštį veža sudėtą į patalus, kuriais klos jaunųjų lovą vyro pusėje.

Kraičvežius apdovanoja. Kraitį sukrovus į vežimus, jaunosios močia užmeta ant kraičvežių arklių po stuomenį arba rankšluostį. Jaunosios jaunimas nori iš kraičvežių tas dovanas atimti, bet šie neduoda. Taip tyčia varžomasi. Dovanotais stuomenimis arba rankšluosčiais kraičvežiai susijuosia ar, persimetę per petį, šone juos suriša ir lipa į vežimus kraičio vežti.

Kraitį palydint. Kraičvežiai, stovėdami vežimuose, nusiima šiaudinius giverius, nulenkia galvas, atsisveikina su visais. Jaunosios jaunimas jiems atsako šauksmais:

— Eikit, jūs balamūtai! Ūlia, važiuokit! Vergai jūs, ubagai jūs! Vagys, vagys jūs, kraitį pavogėt!

Palydėdami kraičvežius apmėto sniegu, prikrauna, priverčia į vežimus visokių palaikių daiktų — supuvusių lovių, geldų, pagalių ir šukių. Kraičvežiai važiuoja triukšmingai, dainuodami ir šūkaudami, smagiausiai per kaimus ir miestelius. Bevažiuodami susirenka ir slapčia paimtus daiktus, kuriuos buvo pakelėje paslėpę, kad jaunojo pusėn daugiau kraičio nuvežtų.

Kraitį išvežant, jaunosios jaunimas dainuoja:

— Ko liūdi, sesiula, ko liūdi?
Ko liūdi, jaunoji, ko liūdi?
— Kėlia kraičius iš svirnėlio,
Mani jaunų unt vargėlio,
To liūdžiu, to liūdžiu.
— Ko liūdi, sesiula, ir t. t.
— Važa kraičius par laukėlį,
Mani skiria unt vargėlio,
To liūdžiu, to liūdžiu.
Do ir palydėjo lig kiemo vartėlių,
Do ir išsiprošė lig kito kartėlio.

(Padainavo *O. Mažeikienė* iš Smilgių k.)

Kraitį išvežus, dainuojama:

— Dakui tau, motuta,
Dakui tau, sanuta,
Kad tu mani užauginai
Tokių slaunių dukralį.

Tik ne dakui, motuta,
Tik ne dakui, sanuta,
Kad pardavai mani jaunų
Uliaunykui bernėliui.

Pragers mono kraitelius
Ir baruosius žirgelius,
Pragers mono jaunolalas
Ir no runkų žiedelius.

— Atsiskirka, dukrala,
Atsiskirka, duktarala,
Atsiskirka, jaunolala,
No pijoko bernėlio.

— Neba laikas, motuta,
Neba laikas, sanuta,
Jau surištos boltos runkos,
Sumainyti žiedėliai.

Kai sauluta užtekės,
Užtekėjus nebaras,
Tai tadu, motynala,
Aš pas tavi sugrįšiu.

Kai upėliai pratekės,
Žėmaj vietos neturas,
Tai tadu, motynala,
Aš pas tavi sugrįšiu.

Kai tėvėlis rugius sas,
Unt rytojaus pjaut galas,
Tai tadu, motynala,
Aš pas tavi sugrįšiu.

Kai broliukas linus sas,
Unt rytojaus raut galas,
Tai tadu, motynala,
Aš pas tavi sugrįšiu.

Kai sasuta rūtas sas,
Unt rytojaus skint galas,
Tai tadu, motynala,
Aš pas tavi sugrįšiu.

(Padainavo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Marčios išleistuvės

Marčią sodina už stalo. Kraičvežius išleidę, jaunąją ir visus svečius vėl sodina už stalo. Jei kraitį reikia labai toli vežti, šios išleistuvių apeigos atliekamos kartu su jaunosios gaubimu, tada antrukart jau už stalo nebesėdama.

Marčią už stalo sodinant, jaunimas dainuoja „Sėsk, sasuta, ažu stalalio, nieko nepamočis verkimas tavo“. Už stalo sėda, kad atsidėkotų namiškiams. Visi jau būna apsitaisę kelionės rūbais ir nieko nebevalgo. Svočia nuleidėja taria:

— Na, vaikeliai, metas namo važiuoti. Atsisveikink, dukrel, su savaisiais paskutinį kartą.

Sudainuojama tokia daina:

Atsistok, gi sasutyta,
Pakėlk akytalas,
Bagaslovys motynala
Tau jaunas dienalas.

Bagaslovys tavi Dievas,
Motyna Švinčiausia,
Kad atskyra tau, sasuta,
Unt vargo didžiausio.

— Palydėkit, sasutytas,
Nors lig kiemo vartų,
Aš jum sudieu pasakysiu
Paskutinį kartų.

Nebagrįši, sasutyta,
Iš kur buvai imta,
Graičiau aisi unt kapėlių,
Kur žemala švinta.

(Padainavo *E. Jankauckienė* iš Kupiškio)

Visi atsistoja, jaunoji bučiuoja stalą, Nukryžiuotąjį ir duonos kepalą, kartais bučiuoja stalą jaunikis, svočia ir visas pulkas. Bučiuodama stalą, jaunoji rauda:

— Sudieu tau, boltas stalali ir juoda žemala!

(Pasakė *Augulienė* iš Kupiškio)

Tėvas ir močia laimina dukterį. Tėvas atsistoja prie didžiojo stalo ir kalba tokį palaiminimą:

— Bagasloviju tavi, dukralį jaunų, ir tavo jaunas dienas, kad tu užlaikei žalias rūtalas, tagul tavi bagaslovija visi tavo giminas ir susėdėliai.

Dukrelei stalą bučiuojant, močia ją laimina taip kalbėdama:

— Bagasloviju aš tavi Dievulio žodėliais, tagul tavi bagaslovija visi giminas ir susėdėliai, rūtų daržėlis ir visi takėliai.

Jei kuris nors iš jaunosios tėvų yra miręs, tai dar sako:

— Bagaslovija tavi anami svieti tavo (tėvėlis ir motuta).

Jaunoji tėvams padėkoja už palaiminimą:

— Dakui mielom tėvėliui ir motynalai, kad nepagailajai mon Dievulio žodėlių, kuriuos atminsiu par visų vėkėlį.

(Pasakė *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Atsisveikinimas su tėvais. Tėvas su močia stovi prie didžiojo stalo. Jaunoji, lydima svočios nuleidėjos, išeina iš už stalo ir klaupiasi prie tėvų kojų. Apsikabina ranko-

mis motinos kojas ir pabučiuoja jai kelius. Močia pasilenkia, ant dukters galvos uždeda rankas, suspaudžia jai galvą ir pabučiuoja. Duktė apsikabinusi motinos kojas, klūpo ilgai ir rauda. Tėvui duktė pabučiuoja tik abi rankas. Paskutinį kartą atsisveikindami, tėvai dukrelę peržegnoja.

Jaunoji, atsisveikindama su tėvais, taip rauda:

„Sudieu, miela motynala ir brungus tėvėli! Užaugs mono takėliai žaliu žolali ir kelaliai baltais dobilaliais. Negi pasipjausi, tėvėli, žolių žolalį nei boltus dobilalius, negi apliuobsi unksti rytėlį barų žirgėlį baltais dobilaliais...

Motynyta, mono mieloja, kaigi atsikėlsi unkstų rytėlį, išgirsi gegutalį sodėly kukuojant, atmink, miela motynyta, maž ne raiba gegutala kukuoja; bat tavo jauna dukrala vargelius rokuoja.

Išlaidi mani, motynala, tolymon šalalan, neramjon vietalan, žinai, ošei nebasugrįšiu savo tėvynalan, bat su savo motuti maž ir pasimatysiu. Sudieu, mono miela motynyta, sudieu, brangioja!"

(Paraudojo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Jaunoji atsisveikina su visais. Išvažiuodama jaunoji atsisveikina su visais — ne tik su savo namiškiais, bet ir kaimynais, giminėmis ir su visais atėjusiais jos iš tėviškės išleisti. Vyrus ir moteris, didelius ir mažus pabučiuoja veidan, o senus — ir rankon. Atsisveikina raudodama su ašaromis.

Su seserimis atsisveikina taip raudodama:

„Sasutyta, mono jaunolala, palieku tau daržėlį ir rūtų vainikėlį. Saugok mono rūtų daržėlį, gražiai užlaikyk rūtų vainikėlį".

(Paraudojo *M. Krūpelienė* iš Kupiškio)

Atsisveikindama su broliu, prašo pažymėti kelią tėviškėn taip raudodama:

„Broliukai, pakirsk aglalį, pasėk rūtalį, tai žinosiu, katro kelaliu atvažiuotėn".

(Paraudojo *Augulienė* iš Kupiškio)

Atsisveikinimas su darželiu. Atsisveikinusi su visais žmonėmis, jaunoji atsisveikina ir su savo darželiu. Atsistojusi prie rūtų darželio, užsiremia ant vartelių ar tvo-

relės ir pradeda raudoti ir gražiai rypuoti, kartais net su ašaromis:

„Sudieu, mono brungus rūtų daržėli. Jau ažkelti dėl mani daržėlio vartėliai. Jau nebaravas ir nebalaistinas mono boltos runkėlas žaliųjų rūtėlių. Nebanešios mono jauna galvala žalių rūtų vainikėlio. Sudieu mono daržėliui ir žaliom rūtalam."

(Paraudojo *M. Krūpelienė* iš Kupiškio)

Lydėtinės dainos ir muzika. Kai tik jaunoji kiek nustoja raudoti apeigines raudas, jaunimas dainuoja lydėtines dainas. Atsisveikinimo ir lydėtinių dainų Kupiškio apylinkėje yra keletas. Svarbiausios iš jų: „Aušt aušrala, tak saulala", „Jau žirgėliai sukinkyti" ir „Sudieu, mergėla, sudieu, jaunoja". Muzikantai groja vadinamąjį lydėtinį maršą. Jaunimas dainuoja:

Aušt aušrala, tak saulala,
Jau mon matas išvažiuoti,
Do mon miela čionai būti.
Palūkėkit, mieli broliai,
Do aš aisiu pas tatušį
Tatušėliui pasiskloniot.
Verk tatušis, verk sanasai,
Mani jaunų išlaisdomas,
Mon dalalį atskirdomas.
Do aš asiu pas motutį
Motynalai pasiskloniot.
Verk motuta, verk sanoja,
Mani jaunų išlaisdoma,
Mon kraitėlį atskirdoma.
Aušt aušrala, tak saulala,
Jau mon matas išvažiuoti,
Do man miela čionai būti.

Aušt aušrala, tak saulala,
Jau mon matas išvažiuoti,
Do mon miela čionai būti.
Aušt aušrala, tak saulala,
Jau mon matas išvažiuoti,
Do mon miela čionai būti.
Do aš aisiu pas sesiulį
Sesutalai pasiskloniot.
Verk sesiula, verk jaunoja,
Mani jaunų išlaisdoma,
Mon rūtalį atskirdoma.
Do aš aisiu pas broliukų
Broluželiui pasiskloniot.
Verk broliukas, verk jaunasai,
Mani jaunų išlaisdomas,
Mon žirgėlį atskirdomas.

(Padainavo *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Išvažiuojant jaunojo šalin, jaunosios šalis dainuoja:

Jau žirgėliai sukinkyti,
Prie vartėlių pastatyti,
Ruoškis, sesiula,
Ruoškis, jaunoja.

Do nesiruošiu,
Do nevažiuosiu,
Savo mielai motynalai
Sudieu pasakysiu.

Dakui, miela motynala,
Kad sukrovai mon kraitėlį,
Daugiau nebaraiks.
Jau žirgėliai sukinkyti ir t.t.
Savo sanom tatušėliui
Sudieu pasakysiu.
Dakui, mielas tatušėli,
Kad atskaitai mon šimtėlius,
Daugiau nebaraiks.
Jau žirgėliai sukinkyti ir t.t.
Savo mielom broližėliui
Sudieu pasakysiu.
Dakui, mielas broližėli,
Kad atskyrai mon žirgėlį,
Daugiau nebaraiks.
Jau žirgėliai sukinkyti ir t.t.
Savo mielai sasutytai
Sudieu pasakysiu.
Dakui jaunai sasutalai,
Kad suskynai mon rūtalas,
Daugiau nebaraiks.

(Padainavo *V. Burkauckienė* iš Račiupėnų k.)

Kas jaunojo šalin važiuoja. Jaunojo šalin važiuoja tik jaunikis, jaunoji, svočia nuleidėja, svočia gaubėja, jaunikio pajauniai, kraičvežiai ir gal bent du jaunosios pajauniai ir broliai marčios raminti. Išvažiuoja ir muzikantai. Jaunojo pusėn važiuoja beveik vien vyrai. Kraičvežiai ir keli pajauniai išvažiuoja kokią valandą pirma jaunųjų.

Kas pasilieka jaunosios šaly. Jaunosios šalyje vestuvės dar nesibaigia. Čia lieka visos pamergės, bažnytinė svočia, jaunosios pajauniai, moterys, viešnios, giminės ir kaimynės. Jaunosios tėvai jaunikio šalin nevažiuoja. Nors jaunosios šaly svečių yra daug, bet, jaunuosius išleidus, jau šioje pusėje vestuvės tęsiasi be ypatingų apeigų ir linksmybių, tik truputį padainuoja ir pasilinksmina.

Kaip slepiasi nuo raganių. Per vestuves jaunoji ir jaunikis labai slepiasi nuo visokių raganų ir raganių, kad neparaganautų. Todėl vestuvininkai iš vienos pusės kiton važiuodavo tik naktį. Prieš raganius vartojami visokie burtai. Jaunojo šalin važiuodami, vestuvininkai sėdi vežimuose gana įvairiai. Kartais jaunoji sėdi su svočia nuleidėja, abi apsisiautusios didele balta marška, o kartais ji sėdi su jaunikiu, bet taip pat apsigaubę balta marška, kad raganiai nepamatytų. Jei jaunikis sėdi ne su jaunąja, tai jis sėdi su didžiuoju pajauniu, apsisiautę balta marška. Dabar raganavimu kupiškėnai jau mažai tiki ir marškomis niekas nuo raganių nebesidangsto. Rimti žmonės tvirtina, kad taip buvę prieš kokius 60 metų. Kėginių kaime dar daug tebesą raganių, bet apie vestuvininkų paraganavimą jau nieko nebegirdėti.

Kartą per Dapšių kaimą važiavo vestuvės. Du pajauniai buvo apsisiautę marška nuo raganių. Iš trobelės išėjusi ragana, sako, nusikvatojo ir sutraukė tuos pajaunius į krūvą.

(Papasakojo K. Alekna)

Vilktakiai — paraganoti vestuvininkai. Seniau Kupiškio apylinkėje jaunikis visuomet pasisamdydavęs vestuvėms sau kokį raganių, kuris moka atraganoti. Sako, jei jaunikis neturi pasisamdęs raganio, kiti raganiai ar raganos visus vestuvininkus gali paversti vilktakiais. Pasakoja, kad seniau Kupiškio apylinkėje nušovę vieną tokį vilką. Lupdami odą, radę ant kaklo gintarus ir rožančių, o ant pirštų vestuvinį žiedą. Tada visi supratę, kad tas vilkas buvęs vilktakys. Dėl to vilktakius uždrausta šaudyti. Juos esą galima pažinti iš to, kad jie visi labai drąsūs ir puola žmones, o vilkai bijo žmonių.

Kažkada berods Plundakų kaime vienas raganių norėjęs vestuvėse jaunuosius paraganauti. Bet jaunikis turėjo pasisamdęs raganių. Jaunieji sėdi užustalėje ir tik žiūri, kaip kažin koks raganius per langelį kiša galvą gryčion ir nori jaunuosius paraganauti. Jaunikio raganius tuoj surikęs: „Žiūrėk, tavo ragai kaip briedžio!" Tas raganius ir nebeištraukė savo galvos iš gryčios.

(Papasakojo *D. Šlapelienė)*

Atiteka martelė

Kelią išperka. Pirma visų vestuvininkų ir kraičvežių važiuoja du jaunosios pajauniai vedžiai. Jų pareiga išpirkti jaunamartei kelią ir vartus, išvaduoti klėties marčios kraičiui sudėti raktą, išpirkti ir pakloti lovą jaunamartei ir išvaduoti iš viešnių didįjį stalą marčios svečiams sodinti. Visiems čia paminėtiems išpirkimams pajauniai vežasi išperkamųjų dovanų: penkias margas juostas, keletą butelių gėrimo, pyragėlių ir pinigų. Pajauniai vedžiai turi viską išpirkti, išvaduoti dar prieš marčios parvežimą jaunikio pusėn.

Šešuras neįsileidžia marčios kraičio. Privažiuoja vedžiai šešuro (jaunikio tėvo) vartus. Vartai užkelti ir pakuliniu pančiu užrišti. Prie vartų stovi būrys jaunimo,

kai kurie net ant pačių vartų sulipę. Nepraleidžia kieman marčios kraičio. Vartus reikia išpirkti.

Vedžiai sveikina vartininkus:

— Sveiki gyvi, sveteliai! Kas jūs čia esat, ar geri žmonės?

Vartininkai atsako:

— Mes esam karališkos giminės, bagočiūnai! O kas gi jūs tokie? Vergai, ubagai ar čigonai kokie?

Vedžiai šiems atsako tokia oracija:

„Mas asam geri žmonas — karoliškieji*, dideli bagočiūnai. Mas ieškom gerų žmonių, geros vietos, kad būtų kur gerai apsistot. Mūsų čia atvažiuoja trisdešimt vežimų (vieną vežimą prilygina dešimčiai). Atvažiavom ir ieškom vietos, ar bus kur mūsų turtus padėt, o jaigu neatseina, tai važiuosma ieškot vietos kitur. Mas gi nelysma kokiuos barsiukų urvuos ar paladų gūžtos!“

Vartininkai atsako jiems tokia oracija:

„Čia ne barsiukų urvai, bat dvarai muravoti, žmonas bagoti: vorio vartai, aukso roktai, gelažinas durys, sidobro spynos, zarkolų lungai. Klačių sienos sadulinas, grindys ūžolinas. Lovos macindzinas, patalai šilkiniai. Čia ne bilia kom voikščiot!“

Jaunimas dainuoja:

Kai privažiavau šešuro vartus,
— Šašurėli, sanas tėvėli,
Visi vartėliai kiemo užkelti.
— Šašurėli, sanas tėvėli,
Priimk mono kraitėlius.
Šit išeina šašurėlis,
Kaip ir tikras tėvėlis.
— Sveika gyva, mono martala,
Nebuvusi viešnala!
Do nevaikščioti tavo takėliai,
Nekalbati žodėliai.
Linkiau galvalį šašurėliui
Kaipo tikrom tėvėliui.
Prijimk man jaunolytį.
Atsiskyriau nog tėvelio
Ir nog mielos motynalas.
Atsiskyriau nog broliuko

* Karališkieji — tai tie, kurie nėjo dvare baudžiavos.

Ir visų sasutėlių.
Atsiskyriau nog daržėlio
Ir žaliųjų rūtėlių.
Nebaskinsiu žalių rūtėlių.
Nebapinsiu vainikėlio.
Pražuvo jaunos dienalas
Ir rūtų vainikėlis.

(Padainavo *O. Juodakienė iš* Marmoliškio vnk.)

Vedžiai užkabina ant šešuro vartų gražią juostą, stuomenį ar rankšluostį, įteikia butelį gėrimo, kaip čia sako, „marių vandenio", arba „marių lašų". Tokiomis dovanomis vartai išvaduojami. Šešuras atkelia kiemo vartus ir įleidžia vedžius kieman. Visi eina prie klėties. Pro vartus važiuojant, visi šaukia, rėkia ir dainuoja.

Klėties raktą vaduoja. Jaunojo šalies jaunimas, praleidęs kraičvežius pro vartus, tuojau sulipa ant prieklėčio ir užstoja klėties duris. Tokiu būdu neįsileidžia marčios turto ir jos šalies vestuvininkų. Reikalauja išsipirkti ir viską išvaduoti.

Jaunojo pusės pajaunys, stovėdamas prie klėties durų, klausia:

— Ko gi reikalaujate?

Jaunosios vedžiai atsako:

— Mes reikalaujame klėties rakto, kraičiui vietos.

Jaunikio šalies klėties sargai ima labai girti klėties raktą ir duris, o jaunosios vedžius peikia tokia oracija:

„Aukštos mūsų klatys, durys varinas, roktai auksiniai, spynos sidobrinas. Ne tokiem svotam mūsų klatin voikščiot, ne tokiems svotėliam aukso roktai skumbint, vorio durys vorstyt".

Jaunosios pusės vedžiai turi išpirkti klėties raktą. Klėtis užrakinta, bet raktas įkištas duryse. Pajaunys užkabina margą juostą ant klėties rakto, jaunikio pajaunys pasiima juostą ir atrakina klėtį, atidaro klėties duris, o raktą atiduoda jaunosios vedžiams. Jaunosios vedžiai sueina klėtin, raktą iš durų ištraukia, užsikiša už juostos ir saugo.

Išperka marčiai lovą. Išvadavus klėties duris, jaunojo šalies moterys viešnios subėga klėtin ir atsigula į lovą. Prigula pilna lova viešnių. Jos vaitoja, stena, vaidina sergančias ir prašo vaistų. Vedžiai turi marčiai lovą pakloti jos patalyne. Viešnios už dyką lovos neužleidžia,

reikalauja išperkamųjų. Lovos vadavimo apeigos trunka ilgokai, prikrečiama daug visokių juokų. Pajauniai moterims duoda vaisto, bet vietoj gero gėrimo pakiša kokio raugo su pipirais ir česnakais. Viešnios numano, ką čia duoda, ir negeria, kol patys vedžiai jų neužgeria. Jei paragavusios mato, kad gėrimas prastas, sako, kad netikę vaistai, nieko negelbsti.

— Dokit mums baltųjų marių vandens, būsime sveikos ir užleisime jums lovą,— aiškina jos.

Viešnios prašo saldžiosios už lovą. Kai gauna buteliuką skaidriosios ar kokio vyno ir virtinę riestainėlių, tuoj pagyja ir išsilaksto. Tada jos dainuoja, džiaugiasi, kad pasveikusios. Gautas dovanas viešnios nusineša gryčion ir ten vaišinasi.

Jaunųjų lovoje — lėlė. Moterys viešnios, apleisdamos jaunųjų lovą, palieka joje suvystytą vaikelį — lėlę. Taip daro parodydamos, kad šita lova jauniesiems bus tinkama gulėti ir vaisinga — mat vaikelis atsirado.

Jaunųjų lova. Jaunųjų lova būdavo labai savotiška, vienakoje vadinama. Tokia lova visuomet stovėdavo klėties kertėje, prie durų. Ji iš vienos vietos kiton neperkeliama: vienas lovos galas įleistas klėties sienon, o kitas laikosi ant vienos labai drūtos kojos. Jaunųjų lova labai plati ir tvirta. Lovos dugnas lentomis išklotas. Ant dugno pridėta šiaudų, tada užtiesta marška ir pakloti patalai.

Marčios kraitį peikia. Jaunojo pusės jaunimas, daugiausia susirinkusieji iš to paties kaimo marčios pasitiktų, stovi prieklėtyje. Kraičvežiai privažiuoja prie klėties ir sveikina pasitikusius. Jaunikio jaunimas dainuoja lotines dainas — peikia marčios kraitį:

Mūsų broliuko aukšti svirnėliai,
Jūsų sesiulas maži kraitėliai.
Jūsų sesiulas tinginalas būta —
Unksti atsigulta, valai atsikėlta
Ir pogulaliai lylio išmiegota.
Du kartu kėlta, trėčių sušėrta,
Kaip jau sušėrta, tai atsikėlta.
Suauda drobalas, kai ratas tvoralas,
Tai jūsų seliulas tinginalas būta.

(Padainavo 62 m. *M. Šerelytė* iš Kupiškio)

Jaunosios vedžiai atsikirsdami dainuoja:

Morgos skrynalas,	*Suauda, auda*
Sunkūs kraitėliai,	*Plonas drobalas,*
Tai mūs sasutala,	*Sukrova, krova*
Tai darbinykėla.	*Morgas skrynalas.*

(Padainavo *U. Juodakienė iš Aukštupėnų k.)*

Kraitį neša klėtin. Kraičvežiai, atvežę kraitį, pastato vežimus prie klėties. Kraitį iš vežimų iškelti turi jaunosios pajauniai. Jaunosios vedžiai, kraitį keldami, dainuoja:

Yr ko kėlt, nėr kom kėlt,	*Patrūksma brolaliai,*
Yr ko nėšt, nėr kom nėšt.	*Patrūksma, jaunieji.*

(Padainavo 60 m. *Petronytė* iš Svidenių k.)

Jaunikio jaunimas taip priešinasi:

Yr kom kėlt,	*Prostos skrynios*
Nėr ko kėlt.	*Ir tos dykos —*
Yr kom nėšt,	*Jaunos sesiulas*
Nėr ko nėšt.	*Tinginalas būta.*

(Padainavo *U. Juodakienė* iš Aukštupėnų k.)

Marčios kraitį klėtin sunešti turi jaunosios pajauniai, bet jeigu jie vieni nevalioja, gali pasisamdyti jaunikio pajaunius. Dykai nepadės, nors čia pat stovėtų. Samdo už pyragėlius, saldainius ar gėrimą.

Mėgina, ar tvirta jaunųjų lova. Kraitį sunešę, jaunosios vedžiai turi pakloti jauniesiems lovą. Senąją patalynę iš lovos išima ir perriša ją savo marga juosta. Ta juosta tenka senajai šeimininkei, kuri ateina pasiimti savo patalynės.

Išėmę senąją patalynę, pajauniai mėgina, ar tvirta lova, ar galės jaunieji joje gulėti. Sulipa lovon bent keli pajauniai ir šoka susikabinę rankomis, kiek tik sveikatos turi.

Lovoje šokdami dainuoja:

Oi tu, lovala, margai moliavota,
Kas unt tavi atsiguls?
O jaigu jaunas su jaunu mergeli —
Tagul Dievas podada.
O jaigu sanas su sani bobali —
Tagul vėlnias pagauna.

(Padainavo *P. Dundulis* iš Kuosėnų k.)

Po lova tyčia parišta drūta kartis, kad pajauniai bešokdami ir visaip bedūkdami negalėtų jos sulaužyti. Jeigu lova sulūžta, tai ir lieka nepataisyta ir nepaklota. Marčiai atvažiavus, jos pajauniai padaro naują lovą.

Jaunųjų lovai šiaudus vagia. Jaunųjų lovą reikia pakloti iš naujo, viskas turi būti nauja, nė karto nedėvėta. Senus lovos šiaudus, perrišę juosta, išmeta lauk. Ta juosta atiduodama šiaudų nešėjui. Lovai pakloti reikia naujų šiaudų. Jaunųjų lovai šiaudų niekas neduoda. Reikia pirkti ar vogti. Jaunosios pajauniai samdo bandininkus už pyragėlius ar saldainius, kad šie, nulėkę pas kaimynus, nučiuptų kūlį šiaudų. Jei tik žino, kokiame pašalyje yra kūlių, vaikai nubėga ir atvelka kūlį.

Jauniesiems patalą kloja. Jaunųjų patalą kloja jaunosios pajaunys. Lovos dugnan pakloja šiaudų kūlį ir apdengia balta drobine marška. Ant jos uždeda plunksnų patalus ir užtiesia margą gūnią. Jaunųjų lovon po pagalviu deda didelį juodos duonos kepalą, kurį su kraičiu atvežė jaunikio pusėn kaip „marčios raugą“. Jaunųjų lovon duona dedama, anot O. Juodakienės, kad jaunieji visą gyvenimą būtų dalingi. Duonos dėjimą jaunųjų lovon čia visi mini, bet O. Juodakienė tvirtina, kad dedama duona ir pyragas. Paklojęs jaunųjų lovą, pajaunys peržegnoja ir pabučiuoja patalą, kur jaunieji gulės. Už patalo paklojimą jaunikis apdovanoja pajaunį pinigais ar šiaip kuo (*O. Juodakienės* pasakojimas).

Pajaunys, lovą klodamas, prišiukšlina klėtį. Jis turi ją iššluoti, bet nėra šluotos. Jaunikio močia atneša šluotą ir paduoda pajauniui. Šluota duodama palaida, be raiščio, pajaunys turi ją susirišti savo juosta. Ta juosta atitenka močiai už šluotos padavimą. Klėtį iššlavęs pajaunys užrakina duris ir raktą užsikiša sau už juostos. Tada eina visi gryčion stalo iš viešnių vaduoti.

Pajauniai kviečiami stalo vaduoti. Suėję gryčion, jaunosios vedžiai ir jaunikio kraičvežiai randa didįjį stalą moterų užsėstą ir saugomą. Viešnios stalo neužleidžia, iš jų reikia stalą išsipirkti, nes prašymais ir juokais neišprašyti. Stalo be išpirkos ne tik pajauniams, bet ir jauniesiems viešnios neužleidžia. Toks jau senovės paprotys. Stalą vaduojant, reikia iš moterų išpirkti vadinamąjį sodą, kuris kabo palubėje ties krikštasuole ir didžiuoju stalu. Pajauniams suėjus gryčion, viešnios uždainuoja tam tikrą dainą, kuria pajauniai kviečiami „sodo“ pirkti:

Sveiki gyvi, svotai mūsų,
Ilgu buvo mum ba jūsų!
Prošom sodo pažiūratų
Ir su mumi paskalbatų.
Mūsų sodas do nedykas,
Vidur sodo daržinykas.
Mūsų sodas oboliuotas,
Nebus pigiai jum parduotas.
Mūsų sodas labai brungus,
Visi žiūri nėt par lungus.
Aikit čionai, rudaūsiai,
Mas darasma su jum drūsiai.
Aikit šalin lopiniuoti,
Atais kupčiai žiponuoti.
Jeigu sodo nedarasta,
Kur sesiūlį jūs padasta.
Prie kačėrgų jūs stovasta
Ir kačėrgas čiupinasta.

(Padainavo *Damulė Jokūbonienė* iš Čivonių k. Daukaitės vestuvėse 1935 m.)

Pajauniai „sodą“ perka. Prieina pajauniai prie didžiojo stalo, sukinėjasi apie „sodą“, žiūrinėja ir peikia. Sako, kad „sodas“ esąs labai prastas, visai dykas ir marčiai toks nepatiksiąs, neverta tokį „sodą“ ir pirkti. Tada viešnios pradeda jaunikio „sodą“ labai girti, rodo obuoliukus ir visa, kas tik jame yra. Dėl juoko pašokdina „sodo“ apačioje kabantį daržininką, patampydamos prie jo kojų pririštą siūlelį. Giria „sodą“ tam tikra daina. Jaunikio kraičvežiai ir pajauniai pašnibžda viešnioms, kad jos pigiai atiduotų, nes jie anoje šalyje daug užmokėjo už jaunosios tokį patį „sodą“. Viešnios už „sodą“ reikalauja tūkstančių ir milijonų muštinėlių, keleto pūrų kviečių ir marių vandens sveikatai pataisyti. Vienas skatikas — tai tūkstantis muštinėlių, pūras kviečių — tai stiklinė riestainėlių, o marių vanduo — degtinė. Seniau kitokių gėrimų parduotuvėse ir nebuvo. Vėliau jau atsirado balzamo, „ledinės“ ir vyno, saldainių taip pat nebuvo. Dėl „sodo“ ilgai derasi, pagaliau sulygsta už rublį ar pusrublį. Tiesa, dar pridėdavo butelį degtinės ir virtinę riestainėlių. Vėliau jau ir rublio nebeduodavo. Jeigu jaunosios šalis su visais svečiais atvažiuoja dar „sodo“ nenupirkus, turi stovėti prie durų ir laukti, kol jaunosios pajauniai stalą išvaduos. Su-

derėję sodą, pajauniai pripila „pūrus kviečių“, atskaičiuoja „tūkstančius muštinėlių“ ir pastato ant stalo butelį „marių vandens“. Tada viešnios pasitraukia, o pajauniai sėdasi už stalo ir laukia atvažiuojančios marčios ir visų svečių. Jei ilgai nesulaukiama anos šalies vestuvininkų, jaunosios pajauniams vaduotojams ir kraičvežiams duodama valgyti. Nuo išpirkto stalo pajauniai negali pasitraukti, kol nesulaukia kitos pusės svečių ir jaunųjų.

Kaimas neįsileidžia marčios. Gale kaimo marčios sutiktuvėms nupinta gražūs vartai. Jeigu vartų nespėjama nupinti, tai nors kartim užtveriamas kelias, kad vestuvininkai, neišpirkę vartų, neįvežtų kaiman marčios. Vartus saugo kaimo jaunimas. Prie vartų stovi stalelis su duona, druska ir alumi ar kitu gėrimu. Privažiavusius vestuvininkus prie kaimo vartų vartininkai pasitinka su dainomis, muzika ir garsiais šūkavimais, o kartais pabaido ir arklius, kad pro vartus nepravažiuotų jų neišpirkę. Vartininkai vaišina vestuvininkus gėrimais ir užkandžiais. Jaunosios pajauniai vartininkams duoda butelį saldžiosios, o svočia — karvojų su paukštytėmis. Kartais vartai pataisomi ne tik prie jaunikio ir jaunosios kaimų, bet ir prie kitų kaimų, pro kuriuos važiuoja vestuvės. Kur tik vartai užstoti, ten reikia juos vaduoti nors riestainiais ar saldainiais.

Sutiktuvės prie kiemo vartų. Jaunikio kiemo vartai gražiai apipinti vainikais, berželiais ar eglaitėmis apstatyti. Prie vartų padengtas stalelis su sutiktuvių užkandžiais. Jaunųjų laukia būrys vestuvininkų ir svečių. Vestuvininkams privažiavus kiemo vartus, jaunikio pajaunys sulaiko vežimus ir užgeria abu jaunuosius vynu ar alumi. Už sutiktuves gauna iš jaunikio dovaną — butelį gėrimo. Nuo kiemo vartų būrys jaunimo lydi jaunuosius klėtin su muzika ir dainomis. Kupiškėnuose toks pasitikimas dar ir dabar tebėra.

Jaunųjų sutiktuvės prie klėties. Jaunųjų pasitikti iš klėties išeina anyta ir šešuras. Anyta neša lėkštę su duona, druska ir dvi stiklines alaus, o šešuras — gražiai apvainikuotą alaus ąsotį. Kartais jaunieji pasitinkami su vynu ar degtine. Jaunuosius, dar tebesėdinčius vežime, sveikina su gėrimu ir užkandžiais. Abu jaunieji ragauja po truputį gėrimo ir užkandžio. Jaunoji už sutiktuves anytą ir šešurą apdovanoja stuomenimis ar rankšluosčiais.

Su duona ir druska pasitinkama, kad jaunieji, pradėję naują gyvenimą, niekados netrūktų duonos ir druskos.

Tokios jaunųjų sutiktuvės dar ir dabar Kupiškio apylinkėje tebėra. Dabar jaunieji sutinkami ne prie klėties, bet prie gryčios durų ir vedami jau ne klėtin, o gryčion.

Marti sveikina anytą ir šešurą. Išlipusi iš vežimo, marti klaupiasi anytai prie kojų, apsupa jos kelius baltos drobės stuomeniu, pabučiuoja jos kelius ir abi rankas. Anyta pabučiuoja marčią viršugalvin ir veidan. Marčią lydinti svočia tą stuomenį nuima nuo anytos kojų ir jai paduoda. Anyta paima marčią už rankos ir pakelia nuo žemės. Jeigu jaunikio močios jau nebėra gyvos, tai marčią pasitinka vyresnė tų namų šeimininkė. Tačiau tokiai sutikėjai marti kelių nebučiuoja ir stuomeniu nesupa, tik pabučiuoja viena kitą veidan, senesnei moteriškei marti pabučiuoja ranką. Dovanodama stuomenį, uždeda jį savo sutikėjai ant peties.

Šešurui marti pabučiuoja ranką ir kaip marčios sutiktuvių dovaną uždeda jam ant peties drobės stuomenį.

Svočios nuleidėjos sutiktuvės. Po jaunųjų sutiktuvių su duona ir druska pasitinkama ir svočia nuleidėja. Už sutiktuves svočia savo sutikėjas apdovanoja karvojėliu su paukštytėmis, o didysis svotas duoda dar butelį saldžios kmyninės. Viešnios, jei gauna dovanų karvojėlį, dainuoja lotines dainas svočią labai išgirdamos, jei negauna — labai išpeikdamos:

Sveika gyva, svočiula,
Mūsų mylimoja.
Ar nesutrūko
Šilkinas vadalas?
Ar nepardilo
Mūsų laukiamoja!
Kaipgi gerai, svočiula,
Kelaliu keliavai?

Ar nepailso
Juodbėriai žirgėliai?
Aukso patkavalas?
Prošom, prošom, svočiula,
Pas mus prislunkyti,
Karvojėlio, karvojėlio
Dėl mūs padalyti.

(Padainavo *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Jaunuosius veda klėtin. Pasveikinusi anytą, jaunamartė stovi prie klėties, o anyta kviečia ją vidun:

— Prašom, martel, pasilsėti iš didžios kelionėlės.

Anyta paima jaunamartę už rankos ir veda klėtin. Kartu eina ir jaunikis. Pirmą naktį jaunieji visuomet turi miegoti klėty. Pirmą vakarą jaunamartė nerodo savo vei-

do, todėl būdavo vedama tiesiog klėtin, o ne gryčion. Taip būdavo daroma žiemą ir vasarą. Gal tik dėl labai didelio šalčio neveda klėtin, o gryčioje guldo. Gryčioje jaunamartė tą vakarą sėdi veidą nuometu prisidengusi ligi nosies, akių niekam nerodo.

Klėtyje jaunieji ir vakarienę pavalgo. Čia jiems atneša šiltų kopūstų ar kruopų. Pavalgę jau niekur neina. Svočia jaunuosius ir lovon suguldo.

Sugultuvės. Po vakarienės svočia nuleidėja guldo jaunuosius. Nuvalksto abiem visus rūbus ligi pat apatinių baltųjų ir paguldo lovon. Tada svočia atsegioja jiems net apatinius rūbus ir paaiškina viską, ką turi veikti vyras su žmona. Paskui peržegnoja jaunuosius, palinki vaisingo ir laimingo gyvenimo. Svočia užrakina klėties duris ir raktą užsikiša už juostos. Jaunieji lieka vieni. (Papasakojo *J. Plūkienė* iš Kupiškio)

Vėliau, gal prieš kokius 60 metų, sugultuvių apeigos būdavo kiek kitokios. Kai svočia nuveda jaunuosius klėtin gultų, klėties duris uždaro ir palieka ten juos vienus, o pati išeina. Pirmas nusitaiso jaunikis ir gula lovon. Kai jaunikis žiburį užpučia, nusirengia ir jaunoji, bet ji, poterius bekalbėdama, pasislepia nuo jaunikio. Jaunikis turi patamsy ją surasti ir nusinešti lovon. 80 m. senutė O. Mažeikienė papasakojo, kad ji tekėjusi 18 metų teturėdama. Tą sugultuvių vakarą, nuo jaunikio besislėpdama, užvirtusi ant virdulio, bet šelmis bernelis ją pagavęs ir nusinešęs lovon.

Vakarienė. Jaunuosius suguldžius, abi svočios duoda vakarienę. Pajauniai užleidžia išpirktą stalą. Pripylusios didelius dubenis kopūstų, stato juos ant stalo. Aplink dubenį išdėlioja medinių šaukštų. Visi valgo iš vieno didelio dubens. Vakarienei taip pat duodavo mėsos, šaltienos, plaučių ir žarnų. Mėsą šiek tiek susmulkina, ją ima iš dubens pirštais. Šakučių nebuvo, o peilis tik vienas ant viso stalo. Sviestą tepdavosi pirštais ar duonos plutele. Paskui jau naudotos balanėlės sviestui ir mėsai paimti.

Vakaroja. Jaunimas neina gulti, šoka, pyška priemenėje per naktį. Priemenės būdavo didelės, vietos užtekdavo. Visą naktį jaunimas dainuoja. Kai nuvargsta, apyaušriu išsivaikščioja gultų. Svočios miega su savo vyrais. Kiekvienas kaimynas pasiima po vieną pajaunį ir jo žir-

gą. Kiti svečiai sugula čia pat, gryčioje, ant žemės ir krosnies.

Vieni pavargę miega, o kiti visokius juokus krečia. Jei arti vienas kito guli, drapanas susiuva vieno su kitu. Miegančius su visa lova išneša laukan ar kur kitur, žodžiu, pridaro visokių niekų.

Pirmaryčiai

Pajauniai eina vogti. Trečiadienio rytą, dar jauniesiems tebemiegant, pajauniai mituliai eina pas kaimyną daiktų vogti. Vagiama jaunamartės gyvenimo pradžiai, nes naujai šeimininkei juk visko reikia. Ima tokius daiktus, kad savininkas tuojau jų pasigestų ir ateitų vaduoti. Vogti reikia, kad niekas nematytų. Galima imti viską: samtį, šaukštą, krosniadangtę, kačergas, druskines, peilius ir kita.

Perėję viso kaimo gryčias, pajauniai parsineša iš kaimynų surinktus daiktus. Tada laukia daiktų savininkų. Daiktus turi išvaduoti iki jaunųjų keltuvių. Po keltuvių neišvaduoti daiktai prikalami vinimis prie sienos ir jų jau nebegalima išsipirkti. Atėjusieji daiktų vaduoti turi nuo pajaunių išgerti šlykščiausiai užtaisytų gėrimų, pavyzdžiui, burokų raugo su pipirais, druska, česnakais ir pan. Jei tokio gėrimo išgersi, atgausi savo daiktą.

Jaunųjų keltuvės. Trečiadienio rytą, dar jauniesiems klėty tebemiegant, giminės, kaimynai ir pajauniai eina jaunųjų kelti. Atsineša iš klojimo glėbį nekultų javų (kai nėra nekultų javų, gerai ir koks šiaudų kūlys), pasitiesia bent du ar tris pėdus prie klėties durų ir gražiai, sutartinai kultuvais kulia, kaip ir klojime. Tik paskesniais laikais jau prasimanyta mušti kultuvais į duris, skambinti krosniadangtėmis, keptuvėmis, pjūklais, puodais ir visokiais daiktais. Kuldami kūlėjai dainuoja:

Kelkis, marti,
Ilgai miegi,
Apsuk girnas,
Kiaulas žviegia.

Po valandėlės jaunikis, pravėręs klėties duris, paduoda kūlėjams butelį raudonosios. Tada kūlėjai nustoja kulti. Gavę dovanų, nešasi gryčion vaišintis.

Jaunavedžius aprengia. Tuojau po keltuvių ateina klėtin dvi svočios jaunųjų aptaisyti. Jaunikis gali ir pats apsirengti, bet jaunamartę apvalksto ir nuometu užgaubia visuomet svočios. Pirmaryčiams jaunamartę pridarniai aptaiso.

Praustuvės. Jaunikio močia atneša klėtin didelį dubenį ar praustuvę vandens. Tuo vandeniu jaunieji nusiprausia abu kartu. Jaunikis praustuvėn įmeta sidabrinį rublį ar pusrublį. Jaunamartė, padėkodama už vandenį, pasveikina anytą, pabučiuodama ją rankon. Išpildama tą vandenį lauk, anyta pinigą pasiima. Vandens kartais atneša mošos (jaunikio seserys).

Kviečia kaimynus marčios sveikinti. Per pirmaryčius siunčia kaiman pasiuntinį suprašyti visų to kaimo kaimynų marčios lankytų. Pasiuntinys eina kiekvienan kieman. Įėjęs gryčion, pagarbina Dievą ir pasveikina šeimininkus, o paskui kviečia: „Prašom marčios jukdytų", „prašom marčios šokdytų", „prašom marčios sveikintų" ar kaip kitaip. Jaunikio namuose susirenka visi to kaimo kaimynai. Laukia visi atvedant marčią iš klėties.

Marti stalus dengia. Nuo stalų visi valgiai nuimti. Ant stalų visos staldengtės senos ir nušiurusios. Marti turi visus stalus apdengti savo naujomis staldengtėmis. Svočia nuleidėja atneša glėbį naujų staldengčių ir vieną juostą. Senas staldengtes nuima nuo stalų, suriša gražia juosta ir atiduoda anytai, senai šeimininkei. Pajaunys visus stalus uždengia naujos šeimininkės kraičiu — gražiomis, nė karto nedėvėtomis staldengtėmis.

Marčią veda gryčion. Tuojau po praustuvių ateina klėtin šešuras. Paima marčią už rankos ir veda gryčion. Marti pabučiuoja šešurą rankon, o svočia nuleidėja uždeda jam ant peties drobės stuomenį, ilgą, ligi pat žemės. Marčią vedant, muzikantai groja „Pirmaryčių maršą". Prie priemenės durų giesmininkai pasitinka giesme „Iš verksmo stojos linksmybė". Giedoti jie pradeda, kai tik šešuras klėtyje paima marčią už rankos. Pirma eina šešuras su marčia, paskui — jaunikis, svočia, pajauniai ir visi svečiai. Veda nuo to stalo, kur prie pat durų, pro visą užstalę pasieniu ligi pat didžiojo stalo, krikštasuolės. Jauniesiems susėdus, giesmininkai nutyla.

Kartais tos apeigos būva ir kitokios. Kaip pasakoja senutė Petronytė iš Svidenių k., marčią gryčion veda anyta. Kai po praustuvių anyta nueina klėtin, marti jai

duoda baltos drobės stuomenį. Anyta paima stuomenį už galo, o marti — už kampelių ir apeina gryčioje triskart aplink stalą, abi įsitvėrusios stuomenį. Paskui jaunamartė su jaunikiu sėda už stalo, tada ir visi svečiai. Stalai tušti, valgių nėra.

Tėvas laimina jauną porą. Pasodinus jaunuosius už stalo, tėvas, lyg ir perleisdamas savo ūkininkavimą jaunai porai, pasako pamokslą, kaip jaunieji turės gyventi, ir palaimina.

Šešuro pamokslas jaunai porai:

„Vaikėliai, mono brungūs, prodadat naujų savo gyvenimų, tagul jum Dievas podada. Gyvinkit sveiki ir linksmi meilaj. Mylakit savo tavus. Klausykit vienas kito. Netingėkit sveiki dirbtėn. Nemėtykit turtų, kad prisigyvintumat do daugiau visokios gėrybas. Kad susilauktumat ir gražiai užauklatumat didalį, sveikų ir grožių šeimynalį. Tagul jūm nepabosta sugyvint po šimtų matų“.

(Pasakė 90 m. *Didžiariekis* iš Kupiškio)

Tėvas, pasakęs tą palaiminimą, pagarbina: „Tegul bus pagarbintas!“ Svečiai jam atsako: „Ant amžių!“ Tada šešuras prašo visus sėsti ir valgyti:

— Prašom, vaikeliai ir sveteliai, sėst, valgyt ir gert.

Kartais tėvo ir močios jau nebėra, tai tą pamokslą ir palaiminimą jauniesiems kalba kuris nors vyresnis iš tų namų, giminių ar kaimynų.

Nuleidėjos pietūs. Stalus apdengus staldengtėmis, svočia nuleidėja atidaro didelę savo skrynią su karvojais ir deda juos stalan. Ant didžiojo stalo užkrauna didįjį karvojų, o ant mažųjų — mažuosius karvojėlius. Visi kartojai kepami iš tos pačios tešlos, tik didysis karvojus daug didesnis ir gražesnis. Karvojai gražūs, su paukštytėmis ir žaliomis rūtomis apkaišyti. Prie kiekvieno karvojaus svočios vyras pastato butelį gėrimo. Marti nieko neduoda. Valgo visi vestuvininkai, svečiai ir kaimynai.

Marčią juokina. Per pirmaryčius marti už stalo turi liūdėti. Liūdinčią marčią reikia kaip nors pralinksminti. Kiekvienas norėtų marčią prajuokinti, bet tai padaryti ne taip lengva. Viską daro, kad tik ji pralinksmėtų. Ką nors pasako juokingai, rodo juokingus daiktus, dainuoja

juokingas daineles ir kita. Didysis svotas turėdavęs net tam tikrą pypkę marčiai juokinti.

Marčiai prasijuokus, visi ima smagiai rankomis ploti ir šaukti iš džiaugsmo. Didelė garbė tam, kuris marčią prajuokina, kartais jis iš marčios gauna ir dovanų.

Kaimynų dovanos. Per pirmaryčius visi kaimynai eina marčios sveikinti. Eidami nešasi dovanų: du maišu visokių valgių „susiedų pietums". Viename maiše sudėta du kepalai juodos duonos ir du kepalai pyrago, pusė paršo mėsos, du trys nupešti ir apdoroti žąsiukai, dvi ar trys poros dešrų, vogonė sviesto, sūris ir degtinės butelis. Antras dovanų maišas prikrautas mažų ir didelių bandelių. Nuėję į vestuves, tuojau dalija lauktuvių bandeles. Pirmieji po bandelę gauna senelis ir bobutė. Paskui — vestuvių šeimininkė ir aludaris. Toliau gauna po lauktuvių bandelę šėrikas, svečių arklių prižiūrėtojas. Jei yra samdytos šeimynos, gauna po bandelę ir samdiniai. Paskiausiai apdovanojami visi vaikučiai, savi ir svetimi.

Marčią užgeria su dovanomis. Valgant kaimynų pietus, marčią užgeria kaimynai ir giminės su dovanomis:

— Sveika, martele, aš tau linų ryšelį pradžiai gyvenimo.

— Dėkui, susiedel, dėkui, atminsiu tavo gerą širdį.

Svočia gaubėja, taip pat ir jaunikis įsideda galvon, kas ką pažada, nes jie pažįsta savo pusės gimines ir kaimynus, o jaunoji čia dar nieko nepažįsta. Kas ką pažada, turi ir ištesėti. Jei turi atsivežę marčiai dovanų, iš karto ir atiduoda, o jei neturi, gali ir vėliau. Dovanų gali duoti, ką tik nori: ar avelę, ar žąselę, ar vilnelę, nors ir kumelę. Kas didesnę marčiai dovanėlę pažada, tam marti per marčios dovanų dalijimą didesnę dovaną duoda.

Marčią kaimynai kviečiasi pažintuvėms, „kaimynų lankyti", t.y. pas kaimyną su visais savo vestuvininkais paūžti.

Marčios lankytojai dainuoja. Kaimynai sėdi už stalo, geria marčiai žadėdami dovanas ir dainuoja:

Aš ne gėrtų atajau,
Ne uliotų atajau —
Savo mielų susiedėlį
Prilunkyt atajau.
Aš ne dykas atajau,
Silkės golvų atnešiau,
Unt torielkos padėjau.
Savo mielų susiedėlį
Prilunkyt atajau.

(Padainavo *D. Jokūbonienė* iš Kupiškio)

Marčios dovanos giminėms. Po pusryčių marti su svočia nuleidėja eina klėtin dovanų dalyti. Svočia visas gimines pagal giminystės artumą pavadina klėtin marčios dovanų. Pirmasis marčios dovaną gauna šešuras. Jam marti duoda drobinius marškinius ir kelnes, margą juostą, pagalvę ir maršką lovai pakloti. Antroji dovanų gauna anyta: ruožinį sijoną, drobinius marškinius, prijuostę ir nuometą. Tada apdovanojami jaunikio broliai ir seserys. Broliai gauna po drobinius marškinius ir margą juostą, seserys — po rankšluostį ir marškinius. Svočia gaubėja ir jos vyras apdovanojami drobės stuomenimis. Visiems kitiems jaunikio svotams, arba pajauniams, marti duoda po margą kryžinę juostą. Kiekvienam pajauniui juostą užmeta ant peties ir šone sumezga. Visi kiti giminės gauna: moterys po stuomenį, o vyrai po plačią kryžinę juostą. Kartais ir vyrams duoda po stuomenį ir juostą. Jaunoms mergaitėms dovanų neduoda, tik ištekėjusioms moterims. Paskutiniu metu, prieš kokius 50 metų, jau pradėjo marti dovanas dalyti ir savo šalies pajauniams. Dovanas dalija marti kai kur dar ir dabar, tik dovanos jau kitokios.

Marčios dovanos kaimynėms. Kaimynių marti paklausia, ar jau visos susirinko, jei visos, tai suskaičiuoja ir atrėžia kiekvienai po rankšluostį. Juos marti paduoda svočiai, kad ši išdalytų visoms mieloms kaimynėlėms. Jos sėdi už stalo ir laukia jaunamartės dovanų. Svočia prie kiekvienos padeda ant stalo po rankšluostį ir sako:

— Prašom priimt marčios dovanėlę, prašom.

Gavusios dovanų, kaimynės dėkoja sakydamos:

— Dėkui, dėkui, martel, kad tu ilgai gyventum.

Marti dovanų duoda visoms kaimynėms, net ir toms, kurios jai dovanų nežadėjo.

Marčios dovanos vaikams. Nuo pat ankstyvo ryto stovi prie klėties koks trisdešimt ar daugiau vaikų, priklausomai nuo kaimo didumo. Sueina visi — nuo mažiausio ligi pusbernio. Visi nori gauti marčios juostelę. Marčios juostelės vaikams labai rūpi, todėl kai kurie jau atėję iš vakaro. Kai nusibosta laukti, vaikai linksminasi ir dainuoja, pajauniai juos erzina, klausinėja poterių. Mažesnieji ir paklūsta, klaupiasi poterių kalbėti. Kai kurios mergelės atbėga vienais marškiniais, be sijonų, to-

kias pajauniai varo namo ir žada pavežioti ant medinių akėčių. Marti visiems vaikams duoda po mažą juostelę, gal piršto platumo ir pusės sieksnio ilgumo. Visi vaikai sustoja eilėn prie klėties, svočia neša glėbį juostelių, o marti klausia kiekvieno vaikučio:

— Ar paganysi marčios karves?

— Paganysiu, paganysiu,— rėkia kiekvienas.

Marti užkabina vaikui juostelę ant sprando. Pajaunys paženklina angliuku gavusį juostą vaikutį, kad tam antros juostos neduotų. Tas vaikutis, kuris negavo marčios juostos, dainuoja:

Marčios korvjų neganysiu,
Marti juostų nedalijo.
Marčios korvjų neganysiu,
Pabalalin nuvarysiu
Ir balalan priklumpdysiu.

(Padainavo *O. Juodakienė* iš Marmoliškio vnk.)

Gautomis juostelėmis tuojau visi vaikučiai susijuosia, džiaugiasi ir dainuoja dėkodami marčiai už dovanėles.

Dabar Kupiškėnuose marčios vaikučiams juostų nebedalija. Kaip pasakoja D. Čiurlytė-Lisienė, ji, tekėdama į Svidenių kaimą lygiai prieš 40 metų, kaimo vaikams išdalijo 40 juostelių, nes šis kaimas yra gana didelis. Tai jau buvęs paskutinis šiame kaime juostelių dalijimas.

Marčios dovanos aludariui ir virėjai. Kai svočia apdengia stalus marčios staldengtėmis ir padeda savo karvojus, marti paima iš klėties du gražiu rankšluosčiu ir paduoda pajauniui, kad jis nuneštų gryčion ir užkabintų ant kablio. Juos pasiima tų namų senieji šeimininkai arba jie lieka pačiai marčiai. Marti, įėjusi gryčion, ant vestuvių stalo randa alaus ąsotį ir šalia stalo stovintį aludarį. Ji ant ąsočio uždeda gražų rankšluostį, kaip dovanėlę vestuvių aludariui. Aludaris susijuosia dovanotu rankšluosčiu ir padėkoja martelei už dovaną. Kitą rankšluostį marti padeda prie krosnies, ant prieždos. Jis dovanojamas vestuvių virėjai. Virėja gautąją dovaną persijuosia per petį ir padėkoja martelei.

Marti šluotą suriša. Per pirmaryčius anyta gryčioje paduoda marčiai palaidą šluotą, be raiščio, ir sako:

— Prašom, martel, susirišt šluotelę, kad turėtum kuom gryčią pašluot.

Marti paima šluotą ir suriša ją gražia juosta.

Anyta perduoda šeimininkavimą marčiai. Po svočios nuleidėjos pietų anyta nusiveda marčią prie krosnies, paduoda jai į rankas kačergas ir samtį, taip sakydama:

— Tai tu, martel, dabar gaspadinė.

Taigi pati anyta marčiai perduoda šeimininkavimą jaunikio namuose.

(Papasakojo *Mažeikienė* iš Smilgių k.)

Marčios šokinimas. Marčią šokindavo Kupiškėnuose ne visur vienodai. Mažeikienės pasakojimu, po svočios nuleidėjos pietų išvedama marti šokti. Visi išeina didelėn priemenėn, pajauniai užsidega piršto ilgumo lajines žvakutes ir sustoja ratu. Muzikantai smagiai užgroja senovės kupiškėnų suktinį:

Tu, sesiula jaunoja, tu esi,
Iš upalas undenį tu neši.

(Padainavo *U. Juodakienė)*

Jaunikio didysis pajaunys į rato vidurį išveda marčią šokti, kaip sakoma, pasižiūrėti, ar nešluba martelė. Kas nors iš būrio sako:

— Žiūrėsma, ar nešluba mūs marti.

Marti su pajauniu tyčia prastai šoka, šlubuoja, ir gana. Pašokinusiam pajauniui marti uždeda ant peties drobės stuomenį. Paskui išveda marčią šokti pats jaunikis. Su jaunikiu marti šoka gerai, visai nešlubuoja. Kartais marti nešlubuodama šoka ir su pajauniu. Tada visi šaukia: „Nešluba martelė, ne!“ Marčią šokinant, visi ratu stovintieji su degančiomis žvakelėmis dainuoja ir šokinėja aukštyn. Žvakeles žibina, nors ir dieną marčią šokintų. Kaip prisimena D. Šlapelienė, senovėje, kai būdavo didelės priemenės, šokdavę tik priemenėse, nes gryčia pilna stalų svečiams. Priemenės pašaliais sustoja visi ratu su degančiomis balanomis ir šviečia, nors ir diena būtų. Muzikantams grojant, šešuras išveda marčią šokti. Pašokusi su šešuru, marti pabučiuoja jį rankon ir uždeda ant peties dovaną — stuomenį ar juostą. Paskui marčią šokina anyta. Pašokusi su anyta, marti pabučiuoja

jai abi rankas ir padovanoja gražų rankšluostį. Tada marčią šokina svočios gaubėjos vyras, dieveriai (jaunikio broliai) ir visi kiti. Šoka ilgai, kol visi marčią pašokina. Kartais, marčią šokinant, pažadama jai ir dovanų, jeigu nebuvo pažadėta per marčios užgėras. Marčios šokinimas yra laikomas labai svarbia ir visų laukiama pramoga, ypač mažųjų, gal dėl daugybės žiburių.

Šokiai su marčios dovanomis. Su marčios dovanomis visi eina šokti. Kiekvienas savo dovana susijuosia paprastai arba ją per petį persiriša, kitas ant kaklo užsideda, kaip kam patinka. Šoka taip, kad dovana būtų visų matoma ir gerbiama. Šoka visi — seni, jauni ir patys mažiausi. Tai „bazdolių tuncius", arba dovanų šokinimas. Išeidami dovanų šokio šokti, dainuoja:

Seni, jauni ir kuproti —
Visi nori tuncavoti.
Katras kulnų nepavilko,
Ir tas tunciun atsivilko.

Po bobalį pasijėmį,
Visi šoksma įsirėmį.
Trypsma, trypsma, nepailsma,
Kad bobala neapsirgtų.

(Padainavo *O. Mažeikienė*)

Dieverį „karūnavoja". Po marčios dovanų dalijimo, jei jaunikio jaunesnysis brolis nevedęs, jį „karūnavoja". Su juo elgiasi panašiai kaip ir su marčios jaunesniąja seserimi jos namuose po gaubimo. Pajauniai sodina dieverį kėdėn, triskart pakelia aukštyn, lig lubų, šaukdami: „Karūnavojam dvejiem metam. Suprask, linki jam per dvejus metus padaryti vestuves. Dieveris už kilojimą turi pajaunius pamylėti saldžiąja ar „ledine".

(Pasakojo *D. Šlapelienė*)

Paveseliai pas kaimynus. Po marčios šokinimo kaimynai marčią vedasi pas save paveselin, paūžti ir arčiau susipažinti. Kartu su marčia eina jaunikis, svočia ir jaunosios pajauniai. Marti neša dovanų gražų rankšluostį, o svočia — karvojų su paukštytėmis. Kaimyno gryčioje marti ant kablio užkabina rankšluostį, o svočia ant stalo padeda karvojų. Pas kaimynus ypatingų apeigų nėra, tik pasivaišinama, padainuojama ir pašokama, nes kartu eina ir muzikantas. Paveselin marti kartais eina ne vienan kieman, bet aplanko daugiau kaimynų, jei ji jų pakviesta ir turi noro. Su kuo blogai sugyvena jaunikis ar jo tėvai, pas tuos kaimynus neina. Kiekvienan kieman eidama, marti ir svočia neša rankšluostį ir karvojų.

Vakarotojai marčią šokina. Vestuvių kieman susirenka daug jaunimo pasižiūrėti ir pasilinksminti. Jei mažai vietos šokti vestuvių kieme, susimeta į patogesnį kaimyno kiemą. Čia ateina ir muzikantas jiems pagroti. Šoka visi, kas tik nori.

Vakare po pirmaryčių vakarotojų kieman ateina ir marti. Ją lydi vyro sesuo arba pats vyras. Visi vakarotojai labai laukia marčios. Tas, kuris pirmas ją pašokina, nors tik kartą apsuka, gauna marčios dovaną — gražų rankšluostį. Didelė garbė tam, kuris pirmas marčią pašokina. Tą gali padaryti kiekvienas, nors ir bandininkas. Dovaną gauna tik pirmasis, kiti, kad ir kiek šokdintų, jau nebegauna.

(Papasakojo *P. Alekna* iš Svidenių k. ir *D. Šlapelienė)*

Eina piršlio barti. Anot A. Pakarklienės iš Smilgių k., jei jaunamartė nuteka netoliman kaiman, rytojaus dieną po keltuvių jaunosios šalies moterys ir mergaitės eina jaunojo šalin piršlio barti. Jos apsitaiso juokingais rūbais, nusiteplioja visaip veidus, kad negalėtų pažinti ir juokingiau atrodytų. Labiausiai tam gabi buvusi Žebrienė iš Migonių k. Piršlį bara tam tikromis dainomis, pavyzdžiui, „Piršlys melagis“ ir kitokiomis, arba tuojau pačios barėjos sueiliuoja. Piršlį bara dažniausiai šia daina:

Tu, piršlali, nesbožnas,
Koks tu buvai atvožnas.

Prapuolau dabar jauna,
Kur pirma buvau slauna.

Visa šlova pranyko,
Nebar rūtų vainiko.

Man lig smerčio ažmuštų,
Ašaralas nekristų.

Oi, motuta, mon mieloja,
Mon vargėliai bakaroja.

Užūginai, užnešiojai,
Dabar nebažėlavoji.

Mon piršdamas malavai,
Vargėliuos paskundinai.

Prapuola mono kraitėliai —
Nia vienos dienos darbėliai.

Mon bernėlis gražiausias,
Ažu šunį pikčiausias.

Kad tėvėlis ataitų,
Man primuštų matytų.

Siųsčia pilkų gegutalį
Aš unt mielų motynalį,

Kad motuta ataitų,
Man mirštančių matytų.

Siųsčia pilkų karvėlį
Aš unt mielų tėvėlį,

Man mirštunčių matytų.
Unt kapėlių nulaistų.

(Padainavo 64 m. *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Pajauniai karvojų vagia. Prieš paskutinę vakarienę apkrauna stalus karvojais. Pajauniai turi pavogti didįjį karvojų. Svočia gerai žino, kad pajauniai tykoja karvojaus, todėl ji labai saugo stalą. Už stalo sėdi ne tik svočia, bet ir daugiau viešnių. Norėdami pavogti karvojų, jaunikio pajauniai sukinėjasi aplink stalą, kalbina, juokina svočią. Šį darbą atlikti reikia didelio sumanumo. Aleknos pasakojimu, Svidenių kaime per vienas vestuves pajauniai prapjovę gryčios lubas ties svočia. Tada vieni pylę vandenį svočiai už nugaros, o kiti ir pačiupę karvojų, kai ji atsigrįžo pasižiūrėti, iš kur čia tas vanduo. Pajaunys džiaugėsi, šoko iš laimės, o svočia pyko dėl savo žioplumo. Stalas tuščias juk nebus, bet karvojaus geruoju iš pajaunių irgi negausi. Reikia išsipirkti. Svočios vyras duoda pajauniui vyno butelį, ir karvojus jau išvaduotas.

Paskutinė vakarienė

Marčios pajaunius apdainuoja. Prieš pajaunių ir svočios išleistuves jaunikio tėvai duoda vakarienę. Visi valgiai ir gėrimai yra jaunikio tėvų. Vakarienę valgant, jaunikio pusės kaimo jaunimas apdainuoja jaunosios pajau-

nius ir marčią. Paskutinį vakarą labai daug sueina kaimo jaunimo. Pajauniai ir svečiai sėdi už stalo ir vakarieniauja. Jaunimas taip peikia marčios pajaunius:

Anos šalies svotai,
Anos šalalas,
Labai puikūs,
Bag ne jūs, svotėliai,
Vokar kalėdojot?
Bag ne jūs, svotėliai,
Labai patogūs:
Su slunksčiu didumo,
Su piestu drūtumo.
Mas tokius svotelius
Labai pavožosma —
Kuginin varysma,
Su kiaulam guldysma.
Mūsų šunas lojo?
Prabočykit, svotėliai,
Bo mas nusidėjom,
Nei vieno žodėlio
Teisybas nesokėm —
Visus žodelius
Tarp sau prasimonam.

(Padainavo 64 m. *D. Lisienė* iš Svidenių k.)

Pajauniai siunčia visoms dainuotojoms dovanų: gėrimų ir pyragų. Tada dainuotojos tuos pačius pajaunius labai išgiria:

Oi, žymūs, žymūs
Mūsų šalies svotai —
Ažu stolo sėdi,
Kai jurginai žydi.
Sėdi kai ponoičiai,
Tartum karaloičiai.
Geltoni plaukėliai,
Raudoni veidėliai.
Bagoti yra
Mūsų šalies svotai:
Atvažiavo žirgėliais,
Negol nuturėti,
Kai pririšė prie gonkėlių,
Negol nustovėti.
Pro jų klonelius
Vyno upa taka,
Pro jų sodėlius
Bitas madų naša.
Pilni patvorėliai
Avilių bitėlių,
Pilnos stainalas
Trinkuoja žirgėlių.
Bagoti yra
Mūsų šalies svotai,
Labai bagoti
Ir labai patogūs —
Jie Rygon važiuoja,
Sidobrų vartoja.
Mas tokius svotelius
Labai pavožosma —
Lig Kupiškio miestelio
Mas juos palydasma.

(Padainavo *D. Lisienė*)

Marčią peikia. Marti sėdi už stalo ir valgo vakarienę, o kaimo jaunimas stovi gryčioje prie durų ir priemenėje. Jis turi savo darbą — marčią apdainuoti. Marčią dainomis peikia. Dainuotojoms marti nieko neduoda, todėl dainuoja:

Broliukai jaunasai, kų padūmojai,
Kokių draugėlį pasidabojai?
Ar jų dabojai, kad ji bagota,
Ar iš giminių išeina kokių?
Nemoka austi gerai dvinytų,
Nėra ko klausti apie trinytų.
Boltos runkėlas, kai panytalas,
Gol nigdi neina nei unt saulalas?
Nemoka darži žolių ravėti,
Gol ji tamoka pasvaikštinėti?
Nemoka pėčiaus do ji kūrinti
Onei batvinių gerų išvirti.

(Padainavo *D. Lisienė*)

Marčią sodina ant duonkepės. P. Aleknos iš Svidenių k. ir kitų senesnių kupiškėnų pasakojimu, seniau po paskutinės vakarienės, gal jau apie gaidžius, marčią sodindavę ant duonkepės. Sodina su tam tikromis apeigomis: išveda marčią maltuvėn, ant žemės padeda duonkubilį dugnu viršun, tada pasodina marčią ir dar vieną moterį. Abi sėdinčias moteris apdengia didele marška ligi pat žemės. Aplink stovi pajauniai ir svečiai, visi šviečia degančiomis balanomis. Didysis svotas atveda maltuvėn jaunikį. Jaunikis, neatidengęs marškos, turi surasti savąją. Jei pataiko surasti savąją — visiems didelis džiaugsmas ir laimė. Jie giria gudrų jaunikį. Jei nepataiko — visi juokiasi iš jo žioplumo. Marti sodinama ant duonkepės, kad būtų gera šeimininkė.

Seni daiktai naujam gyvenimui. Prieš vestuvių pabaigą visi jaunikio kaimynai vestuvių kieman neša visokius senus daiktus. Jie skiriami neva jaunų šeimininkų „pradžiai gyvenimo“. Gerų daiktų niekas neduoda, bet atneša tik dėl juoko visai palaikių ir niekam tikusių. Surankioja iš pašalių sulūžusių arklų, medinių akėčių, rezginių, ratų, rogių ir kt. Jų atseit reikėtų jaunikio šeimininkystės pradžiai. Taip pat atneša ir marčiai, kaip būsimai šeimininkei, visokių daiktų, tik juos neša ne kieman, bet gryčion. Jai prineša senų geldų, puodų, dubenų, kačergų, samčių, lopšių ir kitokių daiktų, bet jau sudėvėtų. Paskui abu naujuosius šeimininkus sodina ant suolelio ir kelia aukštyn šaukdami, jog perduoda jiems visą šeimininkystę.

(Papasakojo *D. Šlapelienė*)

Ragina namo važiuoti. Baigiantis vestuvėms penktadienio rytą, gal jau apie gaidžius, dauguma žmonių tebesėdi už stalo. Kas nors iš giminių ar kaimynų ragina svečius taisytis namo važiuoti:

Kinkykit, svečiai, orklius.
Matas namo kokti.
Nesvėlykit, nesvėlykit,
Bus jum tumsios noktys.
Pamylajau vokar,
Pamylačiau šiandien,
Kad alaus nebara,
Buteliukas čerkytalį
Su rykštali ploka:
Išvyliojai tu iš mani
Paskutinį šlokų.
Tas girinis kubilaitis
Pamylačiau do rytoj,
Kad bačka tylatų.
Bačka boras unt uzbono,
Ažu pėčiaus draba:
Jei išgulas tie svetėliai,
Bus ir mon jau bloga.

(Padainavo *M. Šerelytė* iš Kupiškio)

Raginimo dainos svečiams dar neužtenka. Anot S. Glemžaitės iš Kupiškio, gal prieš kokius 30 metų, kai ji buvusi Didžiagrašių kaimo vestuvėse, vestuvių pabaigoje šeimininkų giminaitis atsinešęs didelę šluotą ir „iššlavęs“ iš visų pašalių svečius lauk. Tai ženklas svečiams, kad važiuotų namo.

Svečiai prašo gerti ir valgyti. Svečiai dar nenori namo važiuoti, jie reikalauja, kad šeimininkai dar pamylėtų. Tai daro senu papročiu, nes iš tikrųjų jie nealkani ir stalas netuščias, visko dar yra, valgyk, kiek nori. Prašydami vaišių, dainuoja, barškina dubenis, puodelius, stiklines ir į patį stalą būbnija. Dainuoja:

Svečiai begaliai
Namo nevažiuoja.
Gaspadina, gaspadorius
Jau labai dejuoja.
Mas pažįstam gaspadorių,
Kur svečių nemyli —
Atsisėdįs ažu pėčiaus,
Kaip kiškėlis tyli.
Tylak, netylak,
Mas, alučio neragovį,
Namo nevažiuosma.
Gaspadoriau tų namėlių,
Susimylak unt svetėlių —
Atnėšk tų butelį,
Katrų šėpoj turi.
Gaspadina tų namelių,
Susimylak unt svetėlių,
Atnėšk tų sūrį,
Katrų skrynioj turi.

(Padainavo *U. Krapavickienė* iš Račiupėnų k.)

14. 384

Praneša, kad alaus nebėra. Dar tebesėdint svečiams už stalo, pasibaigia alus. Kartais aludaris ateina tyčia skambindamas tuščią ąsotį ir praneša, jog alaus jau nebėra. Jis vienoje rankoje laiko tuščią ąsotį, o kita ranka — volelę ant peties. Aludaris šoka ir dainuoja:

Ainu par kamorų,
Girdžiu kas ti boras —
Boras bačka su uzbonu,
Kad alaus nebara.
Bačkytala tora,
Uzbonėlį bora:
— Tu, uzbonai ilgakokli,
Tu vis išnešioji.
Uzbonėlis tora,
Stiklinalį bora:
— Stiklinala mažutala,
Tu dyka nestovi.
Gaspadorius tora,
Svečius namo vora:

— Aikit, svečiai, namo gultų,
Bo alaus nebara.
Kolai gi sakysiu,
Kolai gi varysiu,
Kai pajimsiu už čiuprynos,
Visus išprašysiu.
Ainu par kamorų,
Klausau kas ti boras —
Butelalis čerkytalį
Šalin no sau voro,
Čerkytala butelalį
Pasiritus prošo.
Butelalis jai atsoko:
— Neturiu nei lošo.

(Padainavo *U. Krapavickienė* iš Račiupėnų k.)

Pajauniai važiuoja namo. Penktadienio rytą, dar prieš aušrą, svočia ir pajauniai išvažiuoja namo. Senu vestuvių papročiu stengiamasi išvažiuoti dar su tamsa. Jaunosios pajauniai išsiveža ir jaunikio „vestuvių sodą“, kurį jie, stalą vaduodami, buvo nusipirkę. Kartais „sodą“ palieka marčiai. „Sodą“ veža ne paprastai, bet ant ilgos žalgos prisikabinę ir aukštai iškėlę. Per kaimus važiuojant, visi šunes smarkiai juos puola, nes „sodas“ šunis erzina savo ypatingu margumu ir vėjo pučiamų popierėlių švytavimu.

Išleisdama pajaunius, marti rauda. Su visais pajauniais marti atsisveikina pasibučiuodama. Ji rauda, verkia su ašaromis. Du jaunosios broliai, o jeigu brolių neturi, tai du jos pajauniai pasilieka jaunikio namuose dviem dienoms marčios raminti. Po dviejų dienų, važiuojant jaunosios šalin atameilėms, ir jie išvažiuos, išlydės jaunamartę tėvų lankyti.

Atsisveikindama su savo pajauniais, marti rauda:

„Broliukai, mano mielieji, nepalikit mani jaunolytas svetimoj šalalaj. Laukia mani tėvėlis ir motynala par-

važiuojunt. Laukia mani sesiulas ir broliukai mono. Laukia mani susiedėliai ir rūtų darželis šį gi vakarėlį iš didelio vargėlio".

(Paraudojo *O. Juodakienė* iš Marmoliškio)

Lauktuvių pyragai. Visus likusius karvojus suraiko ir išdalija svečiams, kad turėtų ką parvežti namiškiams lauktuvių, vadinamojo vestuvių pyrago. Vaikams visuomet parveža nuo karvojų paukštytes, kurias moterys, valgydamos karvojus, iš anksto pasistengia įsidėti kišenėn ar užantin. Lauktuvių parveždavo ir mažųjų riestainėlių.

Marti eina pirtin. Šeštadienio vakarą kaimynai kuria pirtį. Išsiprausti pakviečia ir marčią, nes seniau pirtys būdavo ne kiekviename kieme. Tam, pas kurį pirmąkart marti ateina pirtin, atneša dovaną — gražų rankšluostį. Jį pakabina priepirtyje ant kablio ir su juo pati nesišluosto, kai nusiprausia. Dovanų atneša tik pirmą kartą eidama pirtin. Šis paprotys dar ir dabar kai kur Kupiškėnuose tebėra.

Atameilės. Šeštadienį jaunosios tėvai siunčia pasiuntinį pakviesti jaunosios ir jaunikio atameilių pas jaunosios tėvus. Sekmadienį jaunikis, jaunoji, jaunikio tėvai ir broliai važiuoja jaunosios tėvų lankyti ir paūžti. Jaunąją palydi pajauniai ar jos broliai, kurie buvo pasilikę jos raminti ligi sekmadienio. Jaunosios tėvai pasikviečia svočią ir daugiau savo giminių. Per atameiles ypatingų apeigų jau nėra, tik pasivaišinama, padainuojama, pašokama, o pirmadienį visi išvažiuoja namo.

Kitą sekmadienį jaunosios tėvai, broliai ir seserys važiuoja jaunikio šalin jaunosios lankyti, antrųjų atameilių. Tuo vestuvės pasibaigia.

Kupiškis, 1935.XII.27

SENOSIOS VESTUVĖS

Rytų aukštaičių senieji vestuvių papročiai

Šiuo metu kaime pats vestuvių įkarštis. Tačiau tik retai kur dar laikomasi senųjų papročių, kurie, kaip matysite iš žemiau pateiktų aprašymų, tikrai įdomūs.

* * *

Pirmoji vestuvių dalis būna jaunosios tėviškėje, o antroji — jaunikio. Pavakariu vestuvininkai su didžiausiu triukšmu jaunuosius palydi jaunojo tėviškėn. Jaunikio kiemo vartai išpuošti šalyvarčiuose įsmeigtomis į sniegą kaspinuotomis margais popierėliais eglutėmis ir raudono buroko žibintais.

— Ulia, ulia, Čiurlio veselija! — šaukia prie kiemo vartų privažiavę šauniai apsitaisę kraičvežiai.

Kraičvežys ant vartų užmeta margą juostą, o vartų sargybą apdovanoja pyragais, taigi išvaduoja vartus kraičiui įvežti ir jauniesiems pravažiuoti.

Senovės papročiu, kad jaunųjų gyvenimas būtų vaisingas ir gėrybių turtingas, pirmąją naktį jaunieji turi miegoti klėty, nors ir didžiausias šaltis būtų. Ten pat klėty sudedamas ir jaunamartės kraitis.

Klėtis būna užrakinta, nei kraičio, nei jaunųjų į ją neįsileidžia dykai. Klėties duris kraičvežys išperka užrišdamas ant jų gražią juostą. Jaunosios pajaunys gauna raktą ir atrakina klėties duris. Kartu su juo klėtin įeina kelios moterys, šeimininkų kaimynės, vestuvių viešnios. Jos sugula į jaunųjų lovą, vaitoja, dejuoja, nuduoda sergančias ir prašo vaistų. Jaunamartės vedžiai turi marčiai lovą pakloti, bet viešnios jos veltui neužleidžia, reikalauja išperkamųjų dovanų. Lovos išpirkimas ilgai trunka, daug prikrečiama įvairiausių juokų. Pajauniai žino, kad lovą išpirkti reikia saldžiąja degtinėle ir vestuvių pyragėliais, bet jie geruoju šių dovanėlių neduoda, moterys turi mokėti išprašyti. Jie vietoj skanaus gėrimo atneša buteliuką burokų rūgšties, pripila stiklelį, užgeria lovoje gulinčias „ligones“:

— Į sveikatą, kaimynėlės! Atata, kaip gardu! — šaukia pasipurtydamas nuo šlykštaus raugalo.

Moterys duodamo gėrimo paragauja, bet negeria, sako:

— Duokite mums baltųjų marių vandenėlio, tai mes būsime sveikos ir užleisime lovą!

Tada pajauniai atneša buteliuką raudonos saldžiosios arielkėlės ir vėl užgeria moteris. Jos, supratusios, kad čia tikroji, priima gėrimą ir pyragėlius. Apleisdamos lovą, jos palieka joje didelę lėlę, panašią į suvystytą kūdikį.

Pajauniai turi jaunųjų lovą pakloti. Ji turi būti paklota nauja patalyne, joje turi būti pridėta naujų ruginių šiaudų, kad rugiai jiems gerai derėtų.

Išėmę iš lovos seną patalynę ir šiaudus, pajauniai suriša juos gražia juosta; ji dovanojama tam, kuris atsiima seną patalynę.

Jaunųjų lovai reikia šiaudų kūlio, bet niekas neduoda, sakosi neturį. Prie klėties laukia keletas žiopsotojų, pusbernių. Pajauniai berniokus pasiunčia į kaimą iš kieno nors pastogės pavogti kūlį ir pažada už tai dovanų. Tuoj jie atvelka gerą kūlį ruginių šiaudų ir, žinoma, už tai gauna vestuvių pyragėlį.

Į tuščią lovą sulipa bent keturi vyrai ir visi susikibę dainuodami šoka, kiek tik sveikatos turi:

— Ulia, ulia, au sugulė Čiurlio lovon veselia!

— Ulia, ulia, čiūčia liūlia Čiurlio lova supuvusi!

Tuoj senoji lova triokšt ir sulūžta.

— Na, vyručiai, ar aš nesakiau, kad ši lova per silpna mūsų jauniesiems. Padarysim jiems naują — žalio ąžuolo, kaip plieno!

Susiradę kirvį ir pjūklą, eina pajauniai ieškoti lovai medžiagos. Kiemo tarpuvartėje auga ąžuolas. Priėję prie medžio, sako:

— Nukirskime šį ąžuolaitį, tai ir bus puiki jaunųjų lova!

Namiškiai, pamatę besirengiančius ąžuolą kirsti, puola atimti kirvio. Bet neatgavę kirvio, priversti duoti medžiagos. Pajauniai tuoj padaro lovą. Jaunųjų klėties lova labai paprasta. Jos vienas galas sujungtas su klėties siena, o kitas laikosi ant vienos kojos. Lovos apačia išklota lentomis, po jomis parištos dvi storos kartys.

Padarę naują lovą, pajauniai vėl mėgina, ar bus stipri. Sulipę lovon, keli vyrai šoka ir dainuoja.

Lova nauja ir tvirta, kad nesulūžtų, apačioje pariša storą šienkartę.

Lovą pakloja kraičvežių atvežtu nauju kraičiu. Po pagalviu padeda duonos kepalą ir pyrago bandelę. Toji duona ir pyragas atkeliavo iš jaunosios tėviškės su patalais. Mat jaunamartė atitekėjo su savo raugu — su nauja ir gardžia rūgštimi.

Paklojęs lovą, vyriausiasis pajaunys peržegnoja ją ir pabučiuoja patalą, kad jaunųjų lova būtų laiminga ir vaisinga.

Tada pajauniai užrakina duris, o raktus užsikiša už juostos.

Svočia po vakarienės jaunuosius vadina klėtin gultų, sakydama:

— Gana uliot, prašom, martel, pasilsėti iš didžiosios kelionėlės! Laimink, Dievuli, jūsų jaunas dienas, kad jūs meilėje abudu gyventumėt kaip vienas ir susilauktumėte didelės ir sveikos šeimynėlės! Likite sveiki, iki rytojaus vieni!

* * *

Dar jauniesiems klėty tebemiegant, einama su tam tikromis apeigomis jų kelti. Prie klėties ateina kaimynai ir giminės, atsineša porą pėdų nekultų rugių, pasitiesia ant prieklėčio ir kulia gražiai sutardami spragilais. Jaunieji nors seniai nebemiega, bet tyčia laukia apeiginių jų keltuvių. Šeimininkė — vestuvių virėja atsineša geležinę keptuvę, mergos — puodų ir skambina — jaunuosius žadina. Muzikantai prie klėties durų trankiai groja keltuvių maršą. Kūlėjai dainuoja:

— Kelkis, marti, ilgai miegi, apsuk girnas, kiaulės žviegia...

Prie klėties sunešami įvairiausi ūkio padargai ir namų apyvokos daiktai. Daiktai išdėliojami ant tako, kad jauniesiems primintų vargelį ir sunkiuosius darbelius, kuriuos jiems teks vargti nuo šios dienelės.

Jaunųjų keltuvės labai triukšmingos ir linksmos. Skamba muzika ir daina, žvanga puodai, dubenys, keptuvės, krosniadangtės, pjūklai ir kiti ūkio daiktai. Kaimynai ir giminės šaukia jaunuosius:

Mūsų marti tinginė, mūs martelė miegalė!
Ulia, ulia veselė, ulia Čiurlio veselė!

Nusibodus keltuvių triukšmui, jaunieji praveria klėties duris. Jaunikis muzikantams už prikėlimą įteikia raudonosios butelį.

— Sveiki, jaunieji, kaip gerai miegojot? — šaukia sveikindami jaunuosius.

— Jauna mergelė, minkšta lovelė, per trumpa buvo man ši naktelė!..— atsako jaunikis.

— Kad judviem, vaikeliai, gyvenime niekad nebūtų per ilgos ir nuobodžios nakties,— linki gerieji kaimynėliai.

Jaunikio močia atneša klėtin kibirą vandens jauniesiems nusiprausti. Jaunieji abu vienoje praustuvėje nusiprausia ir vienu rankšluosčiu nusišluosto, kad meilėje abu gyventų. Jaunikis nusiprausęs įmeta į vandenį, kuriame jiedu prausėsi, sidabrinį muštinį. Tas pinigas — dovana jaunųjų prausėjai.

Po praustuvių klėtin ateina šešuras (jaunikio tėvas). Paima marčią už rankos, ji tuojau pakšt ir pabučiuoja šešurą rankon, o svočia uždeda jam ant peties arba sujuosia jį baltos drobės stuomeniu. Tėvas marčią veda gryčion. Muzikantai trankiai groja lydėtinį pirmaryčių maršą. Aplinkui stalą tris kartus apvedęs marčią, šešuras ją pasodina greta jaunikio. Tada jis, lyg ir perleisdamas jauniesiems savo šeimininkystę, pasako pamokslą, kaip jaunieji turės gyventi, ir palaimina jų naują gyvenimą.

Po pusryčių jaunajai nuima rūtų vainiką.

VIDIŠKĖNŲ VESTUVĖS

(Ukmergės apskr.)

Įjoja, įžvanga triukšmingai jaunosios kieman piršliai. Seniau piršliai visuomet raiti atjodavo. Arklį pastato kiemely, prie darželio tvoros. Tėvų kviečiami sveteliai eina

trobon. Merga, pamačiusi piršlius, išbėga į klėtį ar seklyčią ir pasislepia. Ten ji apsitaiso išeiginiais drabužiais.

Pagarbinęs Dievą, piršlys taria:

— Jojom per girelę, pamatėm gegutėlę, skrido, skrido ir va tuose namuose nusileido. Ar nėra gi jos čia?

— Pažiūrėsim, galgi ir yra,— atsako mergos tėvas.

Gavęs iš tėvo prisipažinimą, piršlys išsiima iš užančio žaliom rūtom apkaišytą užgėrų buteliuką. Patiesęs ant stalo baltą skepetėlę, pastato užgėrų buteliuką. Jaunikis sėda už stalo, o piršlys eina seklyčion ar klėtin mergos ieškoti. Suradęs mergiotę, atsiveda ją gryčion, sodina šalia jaunikio ir prašo pradėti užgėras. Mergiotė pripila vainikuotus užgėrų stikliukus, o piršlys užgeria sakydamas:

— Sveikas, tėveliukai, užauginęs man gražią dukrelę!

Piršlys užgeria tėvą, tėvas — jaunikį, o šis — mergą. Baigę užgėras, apyaušriu piršliai išjoja namo.

Po užsakų abiejose šalyse prasideda vestuvės.

Pintuvių vakarą mergos šalyje susirenka pamergės, pina jaunajai vainiką, taisosi galvos papuošalus — kalpokus ir vainikus. Vestuvėse jaunoji ir jos pamergės galvas pasipuošia tam tikrais kalpokais. Kalpokas būdavo panašus į aukštą kepurę, kurios statūs kraštai apjuosti trimis eilėmis gražiai surangytų šilko kasnykų, kurių ilgi galai nusvyra mergaitei per nugarą iki juosmens, o ant viršugalvio — rūtų vainikas. Jaunoji ir pamergės tam tikrų vestuvinių drabužių neturėdavo, per vestuves apsitaisydavo paprastais išeiginiais. Mergaitės vilkėjo baltus drobinius, žičkais raštuotus marškinius ir margus sijonus. Ant sijono segėjo baltą, žičkais raštuotą prijuostę.

Didįjį, arba užgėrų, rytą jaunoji vedama į antrąjį gryčios galą, kuris čia maltuve vadinamas. Ten ji pasodinama ant duonkepės. Pamergės išpina jaunajai kasas ir šukuoja galvą. Visos pamergės, eidamos aplink jaunąją, vis brūkšt, brūkšt, braukia jai šukomis per galvą. O jaunoji rauda:

— Šukuok galvelę kuo lygiausiai, supink kaselę kuo kiečiausiai, kad neišpustytų šiaurus vėjelis, kad neiškalbėtų svetima šalelė!

Paskui pamergės supina jaunajai kasas, uždeda ant galvos rūtų vainiką ir sodina užustalėn tarp pamergių.

Jaunoji sėdi ir liūdi — laukia jaunojo šalies atvažiuojant. Viešnios dainuoja:

Ko palinko suolelis, čiuta?
Kad prisėdo seselių, čiuta!
Katrą piršme seselę, čiuta?
Katros skaistūs veideliai, čiuta!
Katros melsvos akelės, čiuta? ir t.t.

Atvažiuoja jaunojo šalis. Kaime triukšmas, skamba arklių varpeliai, muzika, dainos, šauksmai. Žvalgai skubiai praneša, jog jaunojo šalis jau čia pat. Jaunimas užtraukia sutiktuvinę:

Atadulka, dulka, lioj lylia!
Kieno čia dulkės, lioj lylia?
Vidiškio dulkės, lioj lylia!..

Vartai laisvi. Kieman iškilmingai įvažiuoja jaunikis su piršliu, svočia, pajauniai ir muzikantai. Palikę arklius kieme, eina visi gryčion, muzikantai palydi.

Jaunikio didysis pajaunys iškilmingai atneša mergelei rūtų vainiką ir per jos didžiąją pamergę įteikia. Vainiką duodamas, pajaunys užgeria didžiąją pamergę su tokia oracija:

— Prašom nustot skripkas, dūdas groti, pažiūrėsim, ar žalias mūsų sesulės rūtų vainikas!

Didžioji pamergė, priimdama iš pajaunio rūtų vainiką, atsako tokia oracija:

— Dėkui, mieli svotai, žalias mūsų sesulės rūtų vainikas. Anei pelynų, anei dilgynų. Per lygius laukus vežtas, raitų pulke neštas. Nei vėjo užpūstas, nei rasos užkristas, nei blogų akių užmatytas, nei rūsčių žodžių užkalbėtas, nei po kojų pamintas. Švento Jono darželis tvertas, šventos Agotos rūtos sėtos, Panelės Švenčiausiosios skintos, šventos Marijos pintos. Iščėslyvos tos skynėjos ir pynėjos, dar iščėslyvesnė ta jauna pana, katra sulaukė šio mielo ryto ir atsisėdo už šio balto stalo, kaip už altoriaus. Verkia, sūrias ašaras lieja — prašo ta jauna pana bagaslovenstvos, pirmiausia Pono Dievo ir Panelės Švenčiausiosios, o paskui tėvo pelnytais, močios gimdytais, brolių vyresnių, seserų jaunesnių ir ant galo visų giminių geru žodeliu. Sudėkim, mielos seserys, po rūtų šake-

lę ant šio balto stalo, maž ir išvaduosime šį kartelį savo sesiulę iš raitų pulko.

Į šią oraciją jaunikio pajaunys taip atsako:

— Nebe laikas dabar vaduoti, žirgai pakinkyti, kieme sustatyti. Sėsk, sesiule, karietėlėn — važiuosim šventon bažnytėlėn. Ateina ponas klebonas, pamainys aukso žiedelius. Išeina sesiulė iš stono panystės, įeina stonan moterystės.

Didžioji pamergė jaunojo siunčiamą vainiką priima ir prisega jį jaunosios viršugalvyje, taip sakydama:

— Iščėslyvos tos mergaitės, kurios išnešioja tą brangų rūtų vainiką, kuris už deimantą yra gražesnis ir auksą brangesnis. Rūtų daržely paukštelė čiulbėjo, ten ne paukštelė čiulbėjo, pats Ponas Dievas tuos žodžius kalbėjo.

Muzikantai groja vestuvių lydėtinį maršą „Jau žirgeliai sukinkyti, prie vartelių sustatyti“. Jaunoji atsisveikindama rauda:

— Išleidi mane, tėveli, su vienu vardeliu, viena pavardėle. Sulauksi gi, tėveli, mane jaunuolėlę su dviem pavardėlėm. Neužmirški, tėveli, nepavadinki mane jaunuolėlę kitu vardeliu, kita pavardėle, o pavadinki, tėveli, savo vardeliu, savo pavardėle.

Atsisveikinusi su visais namiškiais, giminėmis, kaimynais ir pažįstamais, jaunoji sėda vežiman. Sėsdama vežiman, rauda:

— Kad šitie rateliai subyrėtų, kad juoda žemelė atsivertų, kad šį rytelį nenuvažiuočia šventon bažnytėlėn.

Jauniesiems išvykus bažnyčion, moterys, viešnios ir giminaitės, tuojau nusitveria piršlį, jį vaišina, girdo per prievartą ir kamuoja įvairiais būdais už tai, kad jis piršdamas melavo ir jauną mergelę išviliojo. Piršlį girdydamos, moterys dainuoja jam tokią dainelę, kurioje jį labai išpeikia:

Piršly šelmi, melagi,
Piršdams sesutę melavai:
Sakei mūro nameliai,
Zalkoriniai langeliai.
Kai aš jauna nuėjau —
Nieko gero neradau...

Parvažiuoja jaunieji iš bažnyčios. Jaunosios tėvai dukrelę pasitinka su duona ir druska. Jaunimas dainuoja

„Žib žiburėlis, lab vakarėlis“... Jaunikio pajauniai iš viešnių išperka stalą. Stalą išvadavus, jaunieji ir visi vestuvininkai sėda už balto stalo pietų. Kaimo jaunimas, pajuokdamas jaunikio svotus, dainuoja jiems lotines dainas:

Valgykit, valgykit, svoteliai mano,
Nedėkit, nedėkit kišenėn savo.
Pasiuvot kišenių trijų rietimų,
Sukraustėt duonelę šešių kepimų.
Suvalgėt, svočiukai, jautį raguotą,
Suvalgėt, svočiukai, kiaulę šeriuotą...

Pajauniai dainuotojoms siunčia dovanų — gėrimų ir pyragėlių. Gavę dovanas, dainuoja padėkos dainas ir labai išgiria tuos pačius pajaunius, kuriuos peikė. Tie patys dainininkai, norėdami išloti iš svočios didelį vestuvių pyragą karvojų, apdainuoja ir svočią:

Sakė, svočia atvažiuoja,
Visi laukė išsižioję.
Oi lylia, oi lylia,
Visi laukė išsižioję!
Visą dieną išstovėjom,
Net mes valgyt usnorėjom, lylia ir t.t.
Oi lylia, oi lylia ir t.t.
Prašom, svočiute, in vidų,
Gersme alų ir midų.
Kaip inėjo svočia gryčion,
Apsirodžius kaip bažnyčion.
Prašom, svočiute, už stalo,
Raikyk pyragą nuo galo.
Kad svočiuos ėjai,
Gal pyragą kept mokėjai?

Pagaliau svočia įteikia dainininkams pyragą ir butelį gėrimo.

Pavalgę vestuvininkai pradeda šokius. Svočia veda jaunuosius klėtin gulti. Rytmetį kaimynai atsineša prie klėties kultuvus ir kulia, vadinasi, jaunuosius kelia. Atėję muzikantai groja keltuvių maršą ir veda jaunuosius už stalo. Jaunamartei gryčioje nuima nuo galvos rūtų vainiką. Jaunoji rauda:

— Tėveli mano, pabark žentelį, kad nekabėtų kably vadelės, kad nenešiotų po juostai kančiukėlio, kad aš

jaunuolėlė nenešiočiau juodų mėlynėlių, kad nekukuočiau balseliu pilkos gegutėlės.

Aludaris varo svečius namo. Pamergės ir pajauniai išvažiuoja. Kaimynams išsivaikščiojus, vestuvių vaišės baigiasi.

AUKŠTAIČIAI „KARIA" PIRŠLĮ

Jauniesiems bažnyčion išvykus, lieka namie piršlys ir keletas kaimynų. Moterys pasisodina piršlį už stalo ir pradeda jį vaišinti. Piršlys stengiasi visokiais būdais nuo jų pabėgti, išsisukti nuo „korimo" ir kitų vargų vargelių, kuriuos vargšelis turės iškęsti.

Nors yra gero alaus, bet piršlys tyčia vaišinamas blogiausiu. Ir dar blogiau: nori jis ar nenori, bet turi išgerti nustatytą alaus saiką, nors ir girtas jau būtų.

Pavaišinusios piršlį, moterys reikalauja, kad dabar piršlys jas vaišintų savo gėrimais. Piršlys turi atsivežęs nedidelę alaus statinaitę, gražiai vestuvinias žalumynais apipuoštą. Tačiau geruoju jis moterų nevaišina, ilgai jos turi prašyti. Moterys, norėdamos parodyti, kad labai ištroškusios, skambina, tarškina visokiais tuščiais puodais, puodeliais, ąsočiais, reikalaudamos „piršlio kraujo". Nebegalėdamas išsisukti, piršlys atneša savo gėrimų, bet dar pasilieka ir atsargai.

Daugiau gėrimų nebeišprašydamos, moterys atvelka priemenėn medines akėčias, guldo ant jų piršlį ir tempia jas, piršlį bardamos:

— Jeigu nebeturi savo gėrimų, važiuok miestelin ir nupirk, kitaip pakarsime!

— Tik paleiskit mane gyvą, eime, nuvesiu į miestelį ir nupirksiu,— prašosi paleidžiamas.

Tada piršlį paleidžia ir kartu eina miestelin. Gudrus piršlys, kad moterys negalėtų ilgai su juo eiti, tyčia veda jas tokiomis vietomis, kur sunkiausia eiti: per tvoras, šlapius griovius, krūmus ir pan. Visi sugrįžta namo.

Jei namuose geruoju neduoda daugiau gėrimų, moterys piršlį vėl kamuoja. Įkiša tuščion statinėn ir nuo trobos ritina jį iki svirnelio, kur paslėpti piršlio gėrimai. Pagaliau atneša piršlys butelį vyno ar degtinės ir pastato ant stalo. Moterys nepastebimai pakeičia tą butelį kitu, į kurį jos tyčia pripylusios vandens, ir šaukia, kad negeras „piršlio kraujas“, vandeniu pavirtęs. Juokais tą butelį vandens supila piršliui už apykaklės.

Nusibodus gerti „piršlio kraują“, moterys užtraukia piršlio melagio barimo dainas:

— Visgi piršlys melagis, piršlys teisybės niekam nesako. Sakė, gražūs nameliai, aplink namus — dideli sodeliai. Kai aš jauna nuėjau, piršlį šelmį, melagį atradau...

Galop nutaria, jog šį netikusį melagį, apgavusį ir išviliojusį jauną mergaitę iš tėvų namų, reikia pakarti, kad jo čia neliktų gyvo. Kas nors suskaičiuoja, kiek iš piršlio dar būsią šiokios tokios ir naudos: iš kojų bus kačergos, iš rankų — žarstekliai, iš pilvo — būgnas, iš žarnų — stygos, iš akių — sagtys, iš galvos — puodynė ir t.t. Jo visi turtai pagal jo paties testamentą atiteks visiems.

Rašomas piršlio „korimo“ dekretas. Teisėjas pasiima žarsteklį ir juo kažką dėl juoko braižo krosnies kaktoje ar krosniadangtėje. Balsiai perskaito parašytą sprendimą, kuris esti gana ilgas ir prasideda taip:

— Piršlys ilgaliežuvis, didelis sukčius ir melagis Jonas Nemonas nuteistas metais šiais, tais, anais, kada gaidžiai lojo, šunes giedojo ir t.t. Kaipo kokį nevidoną be jokių palengvinimų, visiems nutarus, nuteista pakarti...

Baigiant skaityti piršlio „korimo“ sprendimą, per lubų aukštinį nuleidžiamos vadelės ir per juosmenį surištas piršlys traukiamas aukštyn.

— Palaukit dar nors minutėlę, duokit čia plunksną, atramentą, parašysiu testamentą! — šaukia nusigandęs piršlys.

Tada paduoda didelę žąsies plunksną ir popieriaus. Piršlys atsisėda ir rašo. Gal ir nerašo, bet šiaip ką nors braižo ir balsiai skaito:

— Aš, žemiau pasirašęs savo kaire ranka, kas norės, mano raštą perskaityti nesunku. Būdamas piršliu, suvalgiau tris dešras ir skilandžio šmotą. Išgėriau gorčių alaus ir arielkos kvortą. Persirijau amžinai — įsigijau bėdą. Jau dekretas perskaitytas — ratunko nebėra. Ro-

dos, nerodos, bet prisieis jau mirti. Ką čion surašysiu — prašom neužmiršti...

Baigiant piršliui rašyti savo testamentą, moterys užneria jam ant kaklo rankšluostį ir kelia aukštyn. Kai jau gerokai piršlį nuvargina, jaunosios motina jį išvaduoja raštuotu rankšluosčiu ar drobės stuomeniu.

Išvaduotas piršlys džiaugdamasis dainuoja ir šoka, o muzikantas groja maršą. Paskui jaunosios motina sodina piršlį už stalo ir gerai jį pavaišina.

Prie piršlio meilinasi moterys, kurios turi suaugusių dukterų. Piršlį užgeria su tokiais žodžiais:

— Sveikas, piršleli, neužmirškit ir mūsų kiemelio, kai josite, užsukite pagirdyt žirgelių!

— Dėkui, labai dėkui, užsuksime dukrelių aplankyti dar šiais meteliais, o berniokų man netrūksta. Šiemet jau gal bent penkis apženijau,— giriasi piršlys moterims.

MARČIOS „PIRKIMAS“, arba aukštaičių vestuviniai papročiai

Marti „perkama“ paprastai jaunosios tėviškėje, prieš ją išvežant į jaunojo šalį.

Jaunoji po „didžiųjų pietų“ nepastebimai dingsta. Ji kur nors tyčia pasislepia. Ją suieško ir atveda svirnelin jaunikio pajaunys, svočios gaubėjos vyras. Mergautiniais aptaisyta, su rūtų vainiku ant galvos ir daugybe margų kasnykėlių prie kasų jaunoji, tėvo vedama, eina į gryčią. Tėvas ją sodina už „pamergių stalo“ prie durų ar šalia krosnies tarp kitų jos draugių pamergėlių. Jaunikis sėdi krikštasuolėje, už „didžiojo stalo“, tarp savo pajaunių. Muzikantai groja lydėtinį maršą.

Jaunoji sėdi rankomis pasirėmusi, liūdi ir taip rauda:

— Tėveli senuolėli, mano augintojėli, argi tu negaili manęs jaunuolėlės, kad savo ranka atvedei mane užu to parduodamojo stalelio. Negi mislijau, tėveli, kad tu, mane jaunuolėlę užauginęs, parduosi šitiems vargeliams už tokius menkus pinigėlius, vario gabalėlius...

Toliau jaunoji verkaudama prašo savo tėvų vaduoti ją iš jaunikio šalies:

— Tėveli senuolėli, močiute sengalvėle, vaduokit mane jaunuolėlę šį mielą vakarėlį iš užu šio balto stalelio, neparduokit manęs jaunuolėlės šitiems vergeliams...

Jaunikio didysis pajaunys, vadinamasis mitulys, atneša didelę molinę lėkštę ar dubenį ir, pastatęs stalo viduryje, priešais jaunąją, kviečia jos šalies tėvus, brolius, seseris, gimines ir kaimynus „jaunosios vaduoti“:

— Prašom, tėvai, prašom prie miežių syvo, prie rugių kraujo, kviečių pyrago!

Ateina prie vaduojamojo stalo tėvas, atsineša skambantį pinigų kapšiuką ir, išėmęs stambesnį sidabrinį, meta jį į stalo viduryje stovinčią lėkštę.

— Dėkui, mielas tėveliukai užu didžias dovanėles, užu auksą, sidabrėlį. Didžios tavo dovanėlės, mažos mano paslaugėlės,— dėkodama tėvui, jaunoji pabučiuoja jį veidan ir rankon.

Toliau jaunosios vaduoti panašiai kviečiama jos motina, broliai, seserys, giminės ir kaimynai. Pinigus meta visi — dideli ir maži, bent po vieną pinigėlį. Mažieji vaikučiai, tėvų ant rankų laikomi, vaduotpinigius meta su mediniu samčiu. Pagaliau jaunosios šalis baigia vadavimą.

Jaunosios pajauniai ir pamergės kviečia dabar jaunojo šalį marčios „pirkti“:

— Kur anos šalies svotai? Kur tie ubagai ilgavyžiai, ko neina marčios pirktų, gal pinigų neturi? Dykai nieko negausit, pakratykit kišenius ir trinyčių užlopius..

Atsineša jaunikio pajauniai didelį maišelį, matyt, kokių puodšukių prisipylę. Barškina, čerškina išdidžiai ir giriasi:

— Turim mes pinigų, turim, bet pažiūrėsim, ar verta tąją marčią pirkti... O-o, bagoti mes žmonės, va koki maišai pinigų. O namie mūs aruodai sidabrinių ir auksinių pripilti. Nupirksime marčią su jos namais ir visais turtais...

Prieina jaunikio vyresnysis pajaunys ir meta lėkštėn kelis stambius pinigus. Jaunoji „priešo šalies“ įmestą pinigėlį išmeta viduaslin ir sako:

— Nereikia man jūsų vario kąsnelių, pakaks mano tėvelio aukso, sidabrėlio!

— Mūsų marti, mūsų marti! — šaukia jaunojo šalis.

— Mūsų sesuo! — nepasiduoda jaunosios šalis ir taip pat meta bent kelis vaduotpinigius lėkštėn.

Taip abi šalys varžosi dėl jaunosios it kokiose šių dienų miško pirkimo varžytynėse. Jaunojo šalis būtinai varžosi su priešinga puse. Jeigu pristinga pinigų, jaunikis jiems duoda savų, ir tais pinigais priveikia jaunosios šalį. Gudresni kartais prasimano ir kitokių gudrybių, pavyzdžiui, praduria pinigą, pririša prie virtuvės ir meta, o paskui atgal iš lėkštės ištraukia. Už tokias gudrybes niekas nebaudžia.

Baigiantis „varžytynėms“, jaunojo pajauniai kviečia jaunikį marčios „pirkti“:

— Tuojau atvažiuos turtingasai Rygos pirklys, jis čia nupirks marčią su jos namais ir visais turtais. Na, kupčiau, eik marčios pirktų. Nupirk ją su visu stalu, su visais aplink jį sėdinčiais žmonėmis.

Paragintas jaunikis atsistoja ir eina prie vaduojamojo stalo. Meta keletą stambių sidabrinių. Po jo kelis sidabrinius įmeta ir jaunosios vyresnysis pabrolys. Tada jaunikis įmeta dar daugiau sidabrinių, ir jau niekas daugiau nesivaržo.

— Marti nupirkta! Mūsų marti! — ilgai šaukia jaunojo šalis.

Jaunosios šalis tyli, niekas nebesipriešina.

Marčios „pirkimo“ apeigos baigtos. Jaunikio didysis pajaunys atsistoja, pagarbiai persižegnoja ir klausia tėvus:

— Tėveli, motinėle, ar velysit nuimti jaunosios rūtų vainiką?

Jaunoji rūtų vainiko neduoda. Abiem rankom jį laiko ir taip virkauja:

— Brangus tėveliukai, mieloji motinėle, nevelyk tam vergeliui nuplėšti rūtų vainikėlį nuo mano jaunos galvelės. Negi tasai balamūtėlis turės kur padėti tą brangųjį rūtų vainikėlį. Numes kur patvorėlin, sumins juodan purvynėlin...

Vis dėlto pirma motina, o paskui ir tėvas leidžia nuimti nuo jaunosios galvos rūtų vainiką, bet jaunoji vainiko neduoda. Nuo plėšrių pajaunio rankų ją gina draugės pamergės. Tačiau pajaunys jėga nuplėšia vainiką ir, užsidėjęs sau ant galvos, eina šokti. Pašokinęs jaunosios vainiką su visomis jos pamergėmis, atiduoda jį jaunosios jaunesniajai sesutei. Tuo tarpu svočia gaubėja „apmartuoja" jaunąją, apriša jos galvą nuometu ar kitu gobtuvu. Po to jaunoji vadinasi jaunamartė, ji atiduodama jaunikiui amžinai.

JAUNAMARTĖS LAUKTUVĖS

Senos lietuviškos kaimo vestuvės įdomesnės buvo negu šių dienų. Margi vestuviniai rūbai ir papuošalai, įdomios vestuvinės apeigos, būdingos senosios dainos, muzika ir šokiai žiūrovą vilioja lyg šių dienų teatras. Seniau, kai kaime vykdavo vestuvės, sugužėdavo į jas kone viso kaimo dideli ir maži vaikučiai. Beje, jų dalyvavimas vestuvinėse apeigose buvo net būtinas. Vaikučiai pasitinka jaunamartę, parvežamą jaunojo tėviškėn. Štai keletas žodelių apie tokias jaunamartės sutiktuves Kupiškio apylinkėje; jos čia buvo žinomos prieš 40 metų ir seniau.

Tuoj už Lėvens yra didelis Svidenių kaimas. Vestuvės mūsų kaime — retos iškilmės. Net patys mažiausi žino, kad šiandien jaunasis Lapėnas parveža į marčias jauną mergą Čiurlytę iš Peketurių. Jaunamartės sutikti gale kaimo ir prie jaunikio namų susirinkę viso kaimo vaikučiai. Jau nuo pat ryto jie lala aplink Lapėnų svirnelį. Vestuvėse smagu ne tik jauniems, bet ir seniems, o ką jau kalbėti apie mažuosius. Jie dainuoja, šoka, žaidžia ir kitokių įvairių linksmybių prasimano.

Jaunamartei atvažiuojant, vaikai sustoja aplink svirnelį ir dainuoja sutiktuvių dainelę:

Jau martelė atvažiuoja,
Vaikai laukia išsižioję...

Kiek užkandę, pajauniai, pamergės ir kiti vestuvininkai atneša vaikučiams vestuvinių lauktuvių — pyragėlių.

— O ko gi jūs čia susirinkote? — klausia pajaunys vaikų.

— Norime gauti jaunamartės lauktuvinę juostelę,— atsako drąsesnieji.

— Tiek daug jūsų čia susirinko gal bent iš kokių trijų kaimų. Jaunamartės lauktuvinių juostelių neužteks nė pusei šito būrio,— baugina pajauniai.

— Nė vieno vaiko čia nėra iš kito kaimo. Čia tik mūsiškiai.

— Tą, kuriam neliks juostelės, sujuos pakuliniu pančiu...

Kai kurie, bijodami gauti tokią jaunamartės „dovanėlę“, net ašarėles nubraukia.

— Ar žinot, kad jaunamartės juosteles gaus tik tie, kurie ganys jos pasogines karves, ožkas ir aveles. Jūs čia beveik visi ūsuoti vyrai ir mergos jau ne piemenės. Šitie va, varliūkščiai, dar keturiomis teberėplinėja, o mažosios mergaitės vienais marškinėliais atėjo jaunamartės juostelių. Tokiems juostelių marti nedalija. Juos mes vešime per kaimą ant medinių akėčių pasodinę.

Mažosios mergaitės, kurios lauktuvių atbėgo vienmarškinės, bijodamos būti vežamos ant medinių akėčių, skubiai bėga namo apsisegti sijonėliais.

Pagąsdinę vaikus ir pajuokavę, pajauniai ir kiti vestuvininkai apdalija vaikučius pyragėliais. Bet vaikučiai vis tiek laukia jaunamartės margųjų juostelių.

Svočiutės ir pajaunio lydima, jaunamartė eina svirnelin prie savo margųjų kraičio skrynių. Praeidama apžvelgia prie svirnelio išsirikiavusią piemenukų eilutę.

— O-o, kokia eilė, gal bent du kartu aplink svirnelį apsisuka. Neužteks visiems juostelių,— stebisi jaunamartė.

— Susirinko viso kaimo pusberniai ir pusmergės, negi visiems duosi,— sako svočiutė.

Geriau giminėms mažiau dovanėlių o tiems reikia

nors po šiokią tokią, kad ir pakulinę juostpalaikę. Jei negaus kuris juostelės, neapkęs ir marčios karvių.

Atidariusi savo kraitinę, jaunamartė išima ryšulį margų margiausių juostelių ir paduoda svočiutei, taip kalbėdama:

— Tai mano piemenavimo metų darbelis. Nekokia audėja buvau, nekoks ir juostelių raštas, bet vis dailesnės, negu pakulinis pantis. O štai tos plačiosios juostos rinktinio rašto — tai mano mergautinis darbelis. Tomis apdalysime giminių jaunimą, pamerges, pajaunius.

Prasideda jaunamartės lauktuvinių juostelių dalijimas. Svočiutė, užsimetusi ant peties, neša glėbį juostelių. Vaikučiai stovi eilute palei svirnelį ir žiūri į marguliuojančias juosteles.

Prie pirmojo iš eilės priėjusi, jaunamartė klausia:

— Vaikeli, kieno tu esi?

— Šaltekšnio iš galukaimio,— atsako paklaustasis.

— Toks didelis vyras, bene tu ganysi karves?

— Pereitą metą dar ganiau, reikės ganyti ir šiemet.

— O mano ar paganysi?

— Paganysiu, martel, paganysiu.

Palenkia vaikas galvą. Marti užkabina jam ant kaklo juostelę. Pajaunys, iš paskos eidamas, gavusį paženklina anglimi, kad tas antrą kartą juostelės nepaprašytų.

— O tu, tokia mažutė mergiūkštė, nebent marčios vištukus paganytum?

— Paganyčiau ir marčios karvutę, tik vilko bijau...— nedrąsiai atsako mažoji.

— Na, gerai, paganysi mano karvutę, kai paūgėsi ir vilko nebijosi,— paglosto mažosios plaukus ir, parinkusi gražesnę juostelę, užkabina jai ant kaklo.

— O tu, didžioji, kieno būsi?

— Aš tos mažutės sesutė.

— Ar tu, tokia didelė mergaitė, karves ganysi?

— Ganysiu metus kitus, kol paūgės sesutė.

— Ar paganysi marčios karves?

— Paganysiu, martel, paganysiu, o Sekminėms jas gražiausiai apkaišysiu.

— Na, duosiu ir tau tokią pačią, kaip tavo sesutei.

Visą eilę vaikučių jaunamartė apdalija juostelėmis. Jie tuojau jomis susijuosia ir, linksmai dainuodami, pra-

deda „dovanėles šokdinti". Šoka, trypia, kaip išmanydami, reiškia džiaugsmą. Šokdami dainuoja:

Gavau marčios dovanėlę —
Šią margąją juostytėlę.
Paganysiu marčios karvę
Po žalią girelę, po žalią pievelę...

Tie, kurie negauna marčios juostelių, piktai dainuoja tokią dainelę:

Marčios karvių neganysiu,
Marti juostų nedalijo.
Marčios karvių neganysiu —
Pabalalin nuvarysiu
Ir balalan priklumpdysiu...

Po vestuvių piemenėliai ir piemenaitės, eidami bažnyčion, visuomet susijuosia jaunamartės lauktuvine juostele. Šis aukštaičiams būdingas paprotys, kaimams išsiskirsčius į vienkiemius, visur išnyko, todėl šių dienų piemenėliai jau jo nežino.

UŽNEMUNIEČIŲ VESTUVĖS

Nors mūsų kraštas nedidelis, bet tautos papročiai kiekvienoje, net nedidelėje apylinkėje daug kuo skiriasi. Ypač skiriasi įvairių apylinkių vestuvinės apeigos. Tiesa, apie žilos senovės lietuvių vestuvines apeigas mažai kas žinoma. Tačiau gana daug galim sužinoti apie mūsų krašto vestuvines apeigas, kurios buvo atliekamos prieš 50 ir net 100 metų. Daugiausia tai gali papasakoti seni žmonės.

Dabar pažvelkime į vestuvines apeigas Užnemunės apylinkėse. Užnemuniečių vestuvinės apeigos pasižymi įdomia vaidyba ir ypač gražiomis dainomis.

Po sutartuvių abiejose jaunųjų šalyse rengiamasi ves-

tuvėms. Per tris mergavimo savaites jaunoji kiekvieną šventadienį eina bažnyčion galvą pasipuošusi rūtų vainiku ir aukso galionu su šilko kasnykais. Ją visur lydi jos išrinktoji vestuvių draugė—didžioji pamergė. Mergavimo laiku mergaitė laikosi rimtai ir santūriai.

Alus padarytas. Kepami ragaišiai. Jaunosios šalyje mergos puošia vestuvių kvieslį — lazdą, kuria kviečiama į vestuves. Kvieslį puošdamos, dainuoja:

Renk, sesele, paslelį,
Vyriausiąjį brolelį.
Siųsk in aukštą kalnelį,
Pas savo motinėlę...

Jaunosios pabrolys, vadinamasis kvieslys, gavęs gražiai rūtomis ir margomis juostelėmis išpuoštą trišakę lazdelę — vestuvių ženklą, sėda ant žirgo ir joja giminių kviesti. Įjojęs kviečiamųjų kieman, palieka žirgą kiemely, prie darželio tvoros, ir eina trobon. Peržengęs slenkstį, kvieslys sustoja ir rankoje laikomą kvieslio lazdą judina, kad žvangėtų prie jos pririšti žiedeliai. Tada pradeda kvietimo oraciją:

„Ašai, tarnas, labai pakarnas, esu siųstas nuo panelės Onutės Česnystės. Paklausykit manęs, jauno kalbančio, mano aukso varpelio skambančio, žalių rūtelių klestinčių, šilkų kaspinėlių blizgančių. Ateikit į tą didelę svodbą visi: seni, maži, jauni ir vidutiniai. Neateikite pėsti, o atvažiuokite važiuoti šešiais žirgais, visais širmais, ilgais kaklais, visais aklais. Veselninkų lauks jaunieji, piršlys, svočia ir ilgaliežuvis kvieslys. Stalai braškės apkrauti pečenkomis. Bus šarkos karka, žvirblio palūpis, zylės sparnas. Sveteliai už stalo sėdės, gers, valgys ir norės, per barzdas varvės — burnoj neturės. Veselijos pradžia — utarniko vakarėlį. Į jas susirinks visi giminėlės. Taigi prašom! Ateikite, ateikite visi!

Priimkit ir mane, kvieslelį, atjojusį iš tolimos šalelės į slaunias giminėles. Pavargęs jaunas bernelis, pailsęs mano žirgelis. Žvengia žirgelis, žiūrėdamas į klėtelę, rausta kvieslelis, sėdėdamas už stalelio“.

Baigęs oraciją, kvieslys meta savo lazdą mergaitėms. Šios užriša ant lazdos kokią nors dovanėlę — rankšluostį, stuomenį ar juostą.

Mergvakarį jaunoji pasipuošusi sėdi už stalo ir liūdi. Pamergės jai dainuoja:

Labas vakars, jaunoji sesele!
Vai ant kokios parodos mus suprašei?
Ar ant šio vakaro dainelių dainuoti,
Ar žalių rūtelių vainikėlį pinti?

Jaunoji sėdi ant kėdės, svočia ir pamergės puošia galvą ir deda rūtų vainiką. Jaunimas dainuoja:

Broližėliai mano,
Dobilėliai mano,
Pastatykit kresužėlę
Tarp sesiulių pulko.

Sės mūsų seselė,
Sės mūsų jaunoji,
Sės į aukso kresužėlę
Tarp sesiulių pulko.

Šukuos galvelę,
Supins kasužėles,
Uždės rūtų vainikėlį
Paskutinį kartą...

Kaspinuota, vainikuota jaunoji sodinama už stalo — laukiama jaunikio atvažiuojant. Jaunoji rymo užstalėje. Jaunimas dainuoja:

Vai sesele lelijėle,
Nesėdėki už stalelio,
Tik išeikie ant dvarelio,
Pažiūrėki į šalelę!

Pažiūrėki į šalelę,
Kas ateina per laukelį:
Ir atrūksta juodas dūmas,
Ir atjoja raitų pulkas...

Triukšmingai atvažiuoja jaunojo šalis. Vežimai ir arkliai išpuošti įvairiais žalumynais. Muzikantai groja sutiktuvių maršą. Jaunosios tėvas jaunojo šalį kviečia vidun. Vyriausiasis jaunojo pabrolys siunčia jaunajai rūtų vainiką per jos didžiąją pamergę. Pamergę užgeria taure vyno ir pasako vainiko įteikimo oraciją.

Po trumpų užgėrų svočia ragina važiuoti bažnyčion:

— Na, sveteliai, gana ulioti, laikas jaunuosius rengti į vinčių!

Jaunimas dainuoja:

Ko verki, sesele, ko verki, jaunoji,
Ar nenori, seserėle, tėveliui kloniotis?
Eik per aslelę, pulk po kojelių,
Pulk po kojelių savo tėvužėliui...

Toliau panašiai dainuojama močiai, broliams ir seserims.

Jaunoji puola ant kelių, apkabina tėvų kojas ir pabučiuoja į kelius, rankas ir veidus. Tėvai pabučiuoja dukrelę į žandą ir palaimina Dievo žodeliais. Tada jaunoji atsibučiuoja su broliais ir seserimis, giminėmis, kaimynais ir visais, kurie atėjo jos šliūban išlydėti. Jaunoji atsisveikina su visais ašarodama. Verkia tėvai, seserys ir broliai. Išleistuvės bažnyčion — graudžiausioji vestuvių valanda.

Jaunimas dainuoja išleistuvinę „Jau žirgeliai sukinkyti, prie vartelių sustatyti, jau čėsas, čėsas į šliūbą važiuoti“.

Muzikantai groja graudų išleistuvių maršą. Vestuvininkai sėda vežimuosna. Arkliai ir vežimai gražiai papuošti žolynais ir spalvotais popierėliais, prie pakinktų skamba skambučiai. Išvažiuoja, išdunda vestuvės bažnyčion.

Namuose lieka senimas — giminės ir kaimynai. Svečiai sodinami užstalėn ir vaišinami. Įsilinksminę svečiai kiek padainuoja, bet didelių linksmybių nėra, nes nei muzikantų, nei jaunimo nėra. Visi nekantraudami laukia jaunųjų, iš šliūbo sugrįžtančių. Pagaliau atbėgę vaikai praneša, kad vestuvės jau girdėti, skamba per trečiojo kaimo laukus. Rengiamasi jaunųjų sutiktuvėms.

Kaimo bernai pataiso kelio užtvaras ir puošnius vartus. Prie vartų laukia jaunimas. Pajauniai kaimo vartus išperka pyragėliais ir saldainiais. Kieme jaunuosius pasitinka giminės ir svečiai. Tėvai jaunuosius pasitinka su duona ir druska. Muzikantai groja jaunųjų sutiktuvių maršą. Jaunimas dainuoja:

Ar žiba žiburėliai,
Ar dega dvi liktužės?
Vai, ar laukia mūsų močiutė
Iš kelelio parkeliaujant?..

Jaunieji ir visas vestuvių pulkas jau troboje, prie durų, bet stalas užimtas jaunosios viešnių ir kaimynių, jį

reikia išpirkti. Viešnios, už stalo sėdėdamos, jaunojo svotams dainuoja:

Nevalia svotams už stalo sėstie,
Nei pirktas, nei rinktas, nei išvaduotas.
Tai valia svotams pas pečių sėstie,
Tai pirktas, tai rinktas, tai išvaduotas.

Susipraskit, ponai svotai, ko mergelėms reikia,
Ko mergelėms reikia, lelijėlėms reikia...
Reik mergelėms pyragėlių, lelijėlėms reikia.
Reik mergelėms obuolėlių, lelijėlėms reikia...

Kai pajauniai viešnių reikalaujamas dovanas padeda ant stalo, didįjį stalą viešnios užleidžia jauniesiems su jų pulku. Krikštasuolėn sėda jaunieji, svočia, didžioji pamergė ir didysis pajaunys, tada visi kiti pajauniai ir pamergės. Jauniesiems už stalo atsisėdus, jaunimas dainuoja:

Pasėjau linelius lankoj, lankoj,
Parvedžiau mergelę rankoj, rankoj.
Pasėjau linelius į lygumą,
Parvedžiau mergelę sau mylimą...

Muzikantai jaunuosius sveikina maršu. Svočia muzikantams atsidėkodama siunčia dovanų vestuvių pyragą — karvojų. Svečiai nori išgerti, bet pirmieji turi pradėti jaunieji. Močia ragina jaunuosius išgerti. Šie negeria. Jaunimas dainuoja užgėrų dainą:

Gers mūsų brolelis,
Gers mūsų raitelis
Žalią vynelį
O in dugnelį.

Tai galiu, seselės,
Tai galiu, viešnelės,
Vynelį gėręs
Da raudonesnis.

Jos mūsų brolelis,
Jos mūsų raitelis
Šimtą mylelių
Viešu keleliu...

Gers mūsų seselė,
Gers mūsų viešnelė
Žalią vynelį
O in dugnelį.

Tai galiu, seselės,
Tai galiu, viešnelės,
Vynelį gėrus
Da raudonesnė.

Ais mūsų seselė,
Ais mūsų viešnelė
Šimtą mylelių
Viešu keleliu...

Išgėrę jaunieji turi už stalo visiems matant pasibučiuoti, nes be to niekas iš vestuvininkų negeria, mat sako, kad gėrimai esą kartūs. Jauniesiems pasibučiavus, visi išgeria, džiaugiasi, kad saldu, ir linki jauniesiems geriausio gyvenimo ir laimės. Giminės ir kaimynai užgerdami šaukia: „Kiek išgėrėm čia stiklelių, kad Dievas jiems duotų tiek vaikelių, kiek išgėrėm alaus sklenyčių, kad Dievas duotų tiek telyčių!"

Prieš pat dukters padovanojimą žentui turi visi jaunąją šokdinti. Šokius pradeda tėvai. Muzikantai trankiai groja vestuvinę polką. Tėvams kiek pasisukinėjus, šoka visi kiti vestuvininkai. Po marčios šokdinimo maršalka deda vidurin stalo tuščią lėkštę ir šaukia pirmiausia tėvus, o paskui jaunosios brolius, seseris ir visas gimines nešti jaunajai dovanų. Tado jaunimas dainuoja:

Susirinkit, giminėlės
Ir artimi susėdėliai,
Dovanokit dukružėlei
Dideles dovanėles.
Ei, tėveli, kur dingai,
Ar in šiaudus inlindai?
Lįski greitai iš šiaudų,
Nešk dukrelei dovanų...

Ateina tėvas, skambindamas pinigų kapšiuku, ir meta lėkštėn kiek galima didesnį pinigą, bent kokią auksinę dešimtinę. Tėvui jaunimas dainuoja:

Ir ateina tėvelis
Su didžia dovanėle —
Su auksu, sidabrėliu,
Su muštu dolerėliu...

Tėvui padėjus ant lėkštės dovanas, jaunimas, dėkodamas jam, dainuoja:

Dėkui, dėkui tėveliui
Už didžias dovanėles —
Už auksą, sidabrėlį,
Už muštą dolerėlį...

Toliau kviečiami visi kiti giminės nešti jauniesiems dovanų. Po dovanų tėvas savo dukrelę paveda, arba do-

vanoja, žentui, taip pat įteikia jam ir nedidelę diemedžio šakelę, įsakydamas nemušti jos dukrelės didesne rykštele, tik ta diemedžio šakele. Dabar jaunosios motiną jaunimas graudina tokia daina:

Nekentei, močiute,
Nekentei, širdele,
Manęs, jaunos dukrelės,
Darže rūtelės...

Jaunosios motina susigraudinusi rauda. Viešnios, sėdėdamos už stalo, už motiną dukteriai taip atsako:

Vakar gėriau,
Tai girta buvau,
Dukrelę pažadėjau.
O kai šiandien išpagiriojau —
Dukrelės želavojau...

Jaunosios šalyje vestuvės baigiasi. Išleisdami dukrelę jaunojo šalin, tėvai atiduoda dukrai kraitį. Išsipuošę kraičvežiai atvažiuoja prie klėties. Jaunimas neduoda kraičio. Kraičvežiai jaunosios jaunimui duoda dovanų. Kraitį iš klėties nešant, jaunimas dainuoja:

Vai jūs, broleliai,
Jauni kraitvežėliai,
Pamažu vežkit
Margas skryneles,
Nenudaužykit
Skrynios kojelių,
Nelaužykit
Skrynios raktelių...

Kraičvežiai, nešdami kraitį iš klėties, peikia jį, dainuodami tam tikras dainas, ir prašo tėvų dar šį tą pridėti. Jei jokio daikto geruoju negali išgauti, tada vogtinai nučiumpa. Prisikrovę kupinus vežimus kraičio, kraičvežiai triukšmingai išvažiuoja jaunojo šalin. Jaunimas palydi tokia daina:

Veža skrynias per dvarelį,
Skiria mane nuog tėvelių.
Veža kraitį per laukelį,
Mane jauną in vargelį...

Jaunoji atsisveikina su savo tėveliais, namiškiais, giminėmis ir net su savo gimtaisiais nameliais, su rūtų darželiu. Atsisveikinimo metu jaunimas dainuoja:

Kad sėdau už stalelio
Su jaunuoju berneliu,
Vai krinta, byra man ašarėlės
Per skaisčiuosius veidelius.

Kad ėjau nuo stalelio,
Nuo baltojo stalelio,—
Vai sudiev, sudiev, baltas staleli,
Jau daugiau nemazgosiu...

Toliau panašiai apdainuojamas atsisveikinimas su aslele, durelėmis, kiemeliu, darželiu ir žaliosiomis rūtelėmis, Muzikantai groja lydėtinį maršą „Jau žirgeliai sukinkyti". Jaunoji ir jos draugės rauda su ašaromis. Triukšmingai išveža martelę jaunojo šalin. Dunda, žvanga kaimo laukais vežimai, kupini linksmų vestuvininkų.

Jaunojo šalyje kaimo jaunimas pastoja marčiai kelią. Pajauniai ir svočia kelią išperka pyragais. Kieme tėvai marčią pasitinka su duona ir druska. Jaunimas laukia svočios pyrago ir dainuoja svočios sutiktuvių dainą:

Laukėm jūsų, svočiute,
Per visą dienelę,
Lelijėlės svočiutės
Per visą dienelę...

Svočia dainininkes apdovanoja svočios pyragu — karvojumi. Dainininkės dėkodamos dainuoja:

Dėkui, dėkui, svočiute,
Lelijėle svočiute,
Už baltą pyragą,
Už didį karvojų...

Pirmąjį rytą būna jaunųjų keltuvės. Jaunieji miega klėty. Ateina muzikantai ir kaimo jaunimas. Muzikantai jaunuosius žadina keltuvių maršu. Jaunimas atsineša kibirą vandens „jauniesims prausti". Muzikantai groja ir dainuoja:

Labas rytas, jaunieji,
Labas rytas, gražieji,
Duokite rubliuką
Nors ant buteliuko...

Išeina iš klėties jaunieji, apdovanoja muzikantus ir eina prie stalo. Jaunimas dainuoja:

— Mergele jaunoji,
Kur šiąnakt nakvojai?
— Nakvojau, gulėjau
Aukštojoj klėtelėj.
— Mergele jaunoji,
Ką tu ten palikai?
— Palikau, pamiršau
Rūtų vainikėlį...

Jaunoji sodinama trobos viduasly, išpinamos kasos ir nuimamas rūtų vainikas. Vainiką nuimant, jaunimas dainuoja:

Lengvumas, gražumas vainikėlio,
Sunkumas, bjaurumas nuometėlio...

Nuėmę jaunosios mergautinius galvos papuošalus, apriša jos galvą baltu nuometu arba uždeda vadinamąjį čepčių. Dabar jaunoji „apmartuota“ ir nuo šiol jau martele vadinama. Po „apmartavimo“ jaunoji šokinama, tuo ir baigiasi visos vestuvinės apeigos.

JAUNIMO PASILINKSMINIMAI

LINKSMOS KAIMO VAKARONĖS

Linksmas Lietuvos kaimo jaunimas visą dieną dirba įvairius ūkio darbus, nėra kada linksmintis, bet vakarais net nepalankiausiu oru, karų ir kitų negerovių metu jis suranda laiko vakaronėms. Šis paprotys neišnyko ir mūsų kaimams išsiskirsčius į vienkiemius. Tokioms jaunimo

vakaronėms tam tikros patalpos kaimuose paprastai nėra. Mėgstama daugiausia susiburti kurioje nors gryčioje, kur svetingesni šeimininkai, ypač ten, kur yra dailių mergelių ir šioks toks muzikantas.

Šeštadienio vakarą linksmas kaimo jaunimas iš aplinkinių vienkiemių dainuodamas traukia į bendrą vakaronę. Pagirėliais nuaidi įprasta atžygiuojančių vakarotojų daina:

Kai aš turėjau kaime mergelę,
Ėjau lankyti kas vakarėlį...

Sugirgžda trobos durys. Vidun įgriūva sniegu apdrabstyto, linksmai kleгančio jaunimo būrelis.

— Na, mielas muzikante, maršą, maršą,— kažkas paragina.

— Maršą? Ar ne tuščiomis atėjote? Gal nežinot, kad šio to reikia muzikantui „stygoms patepti“? — juokauja muzikantas.

Tuoj muzikantas užplėšia aukštaičių vyžų šokį, protarpiais pats pritardamas:

Šoka, trepsi vyžos šitos,
Ant maltuvės yra kitos...
Šokit, šokit neavėtos,
Šokit visų trapinėto...

Kiek patrepsėję, šokėjai nugriūva valandėlei atsikvėpti. Besigraibstydami apie naujų ateivių kišenes, pas kai kuriuos užčiuopia ir buteliukų, ir saldainių. Prasideda šiokios tokios vaišės. Naminiai saldainiai dabar daugiausia daromi iš morkų, bet jie skanesni už fabrikinius. O vakarotojų kišenėse buteliukuose — žibalas sudėtinei šviesai. Todėl muzikantai ir neprašo to skystimėlio paragauti.

Per karą ir kaimo vakaronėse beveik nebuvo šokama. Taip buvo ne todėl, kad būtų buvę uždraussta, bet dėl nekaltai išvežtųjų ir žuvusiųjų savanorių. Tačiau sumanus kaimo jaunimas ir šiuo atveju randa puikiausią išeitį. Kad susirinkę vakarotojai nenuobodžiautų, prasimano įdomių savo kūrybos vaidinimų. Vaidina tie patys vakaronių dalyviai.

Net muzikantai meta šalin smuikus, persirengia ir rodo savo meninius gabumus. Štai pašiepia kokią žioplą sviesto sukėją.

Vienas vaidintojų nuduoda sviesto sukėją — žioplą šeimininkę. Aišku, atitinkamai ir apsirengia. Apsisega plačiu sijonu, galvą apsiriša drobule arba skara ir atsisėda viduasly, ištiesdamas kojas priešais save. Apžergęs puodynaitę su pelenais, maišo kočėlu, lyg sviestą suktų.

— Kunigėliui kalėdojant, bus bent kruopelė sviestelio,— šneka sau „sviesto sukėja".

Tuo tarpu kitas iš vaidintojų nuduoda katiną. Apsivelka išvirkščiais kailiniais, užpakaly prisitaiso šiaudinę uodegą ir, atsigulęs paprieždyje, kniaukia katino balsu:

— Miau, miau, martele, ir man bent kruopelę.

— Škic, tu bjaurybe, vakar išlakei puodynę grietinės, dar tau maža,— piktai barasi „sviesto sukėja".

Tik kad šoks „katinas" prie „sviesto sukėjos" ir pargriauna ją su visa puodynaite.

— Ak, tu bjaurybe, ką tu čia padarei? Duosiu aš tau į skūrą, duosiu,— „sviesto sukėja" purtosi pelenus ir pyksta ant nelabojo „katino".

Kiek aprimusi, „sviesto sukėja" rankomis susemia asloje palietą „grietinę", nes nori baigti „sviestą sukti". Tuo tarpu bernas, užustalėje sėdėdamas, piktai murma:

— Močia, koks gi tas tavo sviestas bus, su žemėm susimaišęs, nė kunigėlis nevalgys.

— Ką tu čia, smurgiau, supranti. Tam yra druska ir vanduo — viską ištrauks,— atšauna „sviesto sukėja".

Supratęs piktą padaręs, „katinas" strykt ir iššauna pro duris lauk.

Taip šis vaidinimas ir baigiasi.

Per vakarones muzikantas groja nesustodamas. Jei tik nutyla, dainininkės muzikantą ragina tokia daina:

Nebegroja muzikantas,
Ant manęs papyko,
Kad jo miela panytėlė
Su kitu sutiko...

Grok, grok, muzikantai,
Aš tau užmokėsiu —
Aš tau duosiu pupų rėtį,
Kad tu nesuėsi...

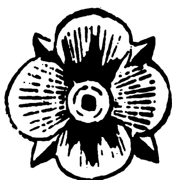
Muzikantas suderina stygas ir laibosiomis ima čyruoti smarkią aukštaičių polkutę, kartais pats pritardamas:

Rūtytyt, mėtytyt, aš tave pasėjau,
Neleido motutė, už katro norėjau...

Pagaliau nutrūksta muzikantui stygos. Tada baigiasi linksmos vakaronės. Atsidėkoję muzikantui už pagrojimą, šeimininkams už šiltą pastogę, vakarotojai, dainuodami vakaronių pabaigtuvinę, skirstosi namo. Laukais nuaidi dainelė:

Eisim, seselės, namo, namo,
Iš jaunimėlio namo, namo.
Rasim motutę negulusią,
Šviesią liktužę negesusią.
Šviesią liktužę negesusią,
Motutę linelius beverpiančią...

Atsimušus dainos garsams į Pašilio pušynėlį, suloja pašiliečių šunes. Sudainuoja keliami kiemų vartai, ir viskas nutyla.

KAIMAS VAKAROJA

Ilgais žiemos vakarais dabar kaime nėra ką veikti, ypač kad žibalo stinga. Todėl daugelis, kaip sakoma, sykiu su žvirbliais eina miegoti. Kalbama, kad dėl to dabar visi labai daug sapnuoja. Ir kokių tik sapnų neprisapnuoja! Kartais baisu jų net klausyti. Žinoma, įvairūs burtininkai ir sapnų aiškintojai iš sapnų aiškinimo neblogai verčiasi. Prie to daug prisidėjo karai, šalčiai, žemės drebėjimai ir kitos žmonijos nelaimės.

Senieji gali su žvirbliais eiti gulti ir su gaidžiais keltis. Jaunųjų jauna dvasia negali ilgas naktis ramiai miegoti. Jei negali dieną pasilinksminti, jaunieji randa laiko nors vakare, kad ir didžiausi šalčiai būtų.

Kaip įprasta, Puponių kaimo berniokai ir kelios mergiotės vakarop susirinko Smilginio troboje. Buteliukuose atsinešė po keletą lašų žibalo žiburiui ir mergiotėms saldainėlių.

Gryčia apsti, asla neseniai moliu išplūkta, kai sušlapo nuo pritirpusio ant per gilias pusnis bridusių kojų atnešto sniego, žvilga kaip karališkas parketas, o slidi kaip ledas.

— Muzikantas yra, bet nėra muzikų! — šaukia ištroškusieji pašokti.

Ant sienos kabo gerokai aplūžęs senas smuikas su sutrūkusiomis stygomis, kaip palaikių naginių apyvarai ir tų pačių jau tik trys. Mergaičių raginamas, noromis nenoromis muzikantas nusikabina smuiką ir derina stygas.

Sėdįs ant šiltos krosnies, šimtametis Smilginių seniokas, prisiklausęs jaunųjų nusiskundimų, taip prabyla:

— Ogi seniau, anuomet, kai aš dar pusvaikis buvau, tokiose prastose kasdienėse vakaronėse puikiausiai apsieidavome be jokio muzikanto. O šokdavome — net gryčios sienos linguodavo...

— Tai kaipgi, dėde, be muzikos šokdavote? — klausia muzikantas.

— Ogi, būdavo, liežuviais pagrodavome geriau nei kokia sulūžusia muzika. Susėda bent du trys bernai ir kokia plonaliežuvė mergiotė, kad užtraukiam! Vieni talaloja liežuviais plonai, kiti basuoja, kiti dar daina pritaria. Taip pat ir šokėjai mala liežuviais, šokdami dainuoja arba lyliuoja, tarytum gyvi vargonai grotų. Sakysim, šoka senovišką kratytinį, vieni liežuviais groja, o kiti dainuoja: „Geri metai, geri metai, užderėjo bulbės. Visos mergos ištekėjo, tik paliko liurbės!"

— Juokinga gi daina, gal, dėde, patsai, neturėdamas darbo, prasimanei,— juokiasi muzikantas.

— Visuomet, liežuviais plakdami, prasimanydavo prašmatniausių dainelių, kokių dabar jau nebeišgirsi net per tą radijušą. Nagi dar šitą paklausykit apie Keršių mergas, tai graži daina: „Kad ne grybai, kad ne uogos, Keršių mergos būtų nuogos!" Tą tabalodavom pasiutėlį šokdami.

— Nagi ir šokiai kokie negirdėti? — stebisi muzikantas.

— O! Kokių seniau šokių buvo! Nagi kad ir toksai senovės vyžų šokis, šiandien jums lekeruotais čebatais

gal ir nepatiktų. Vakaronėse gi daugiausia vyžoti ir šokdavome, tik vyžas vakaronėms darydavome dailesnes už kasdienines. Kad šokant garsiau taukšėtų, vyžų padus derva tepdavome, bet tokios vyžos būdavo netvirtos, žiūrėk, per vakarą ir nuplyšta. Prie vyžų šokio, pamenu, būdavo tam tikra daina, kurioje apdainuojamos vyžos: „Šokit vyžos, šokit šitos, ant maltuvės yra kitos!“ Kitas vyžų šokis buvo kiek kitaip šokamas, bet taip pat grojamas ar dainuojamas: „Kol aš gyvas gyvinsiu, mažų vyžų nepinsiu: man kojėlos nušalo ir veideliai nubalo!“

— Taigi, dėde, ką jūs darydavote, kai bešokant vyžos suplyšdavo. Ar miegot eina toks šokėjas, ar vyžų lopyt? — juokiasi šokėjai iš tokios senovės avalynės.

— Ogi šokėjas — tiek vyras, tiek mergaitė — eidamas vakaroti, būdavo, nešasi prie juosmens prisikabinęs porą naujų vyžų. Pagaliau iš bėdos gi užlipsi ant aukšto ir, kaip dainoje pasakyta: „ant maltuvės yra kitos“, rasi gatavų naujų vyžų, virtinėmis palėpėje sukabintų, tad rinkis tinkamas savo kojai.

— Žibalo, žibalo, lempa gęsta! — šaukia norintys dar pašokti.

— Ką daryti? Jau visi vakarotojai, kiek tik kas atsinešė, išlašino,— dejuoja bernai.

— Senovėje žmonės nė žibalo nežinojo, bet šokdavo, kad net žemė drebėdavo,— kalba dėdulis.

— Negi prie balanos šokdavote?

— Verpdami ir virves sukdami, vakarais dirbdavome prie balanos. O vakarodami, kad šokėjų sukeltas vėjas balanos neužpūstų, turėjome pasitaisę tam tikrus žibintus, kaip kokias lempas. Tie žibintai būdavo padaryti iš išskaptuotu viduriu žalio buroko. Jo viduje degdavo įstatyta mažutė lajinė žvakelė. Tokių žibintų įsitaisydavome net keletą. Jie būdavo daromi vestuvėms, net didžiausioms iškilmėms. Nei lempų, nei žibalo tuomet niekas dar nė nežinojo.

— Taigi dėduli, juk geras muzikantas kadaise buvai, imk nors palaikį smuiką, pagrok, o mes pašoksime,— prašo šokėjai.

— Nemoku su tokia fabriko darbo skripka. Mes, būdavo, grojam pačių pasidarytomis skripkomis. Per mėsėdį, kai pjaudavom paršus, išsidžiovinam paršo pūslę, paskui nusidrožiam ploną eglės medžio lentelę, panašią į dabartinę skripką, ant lentelės pritaisom džiovintą pūslę

ir bent tris avino žarnų stygas ir čyruojam ašutiniu strypu. Kitas, būdavo, išsisuka iš alksnio dūdą kokią, o kad balsas įvairesnis būtų, dar išduria keletą skylelių. Tai puikiausios mūsų ano meto muzikos. Kai sutardami užgrodavom, tai sakytum koks radijušas, ir gana. Tokiomis muzikomis veselijose ir šaunesnėse vakaronėse grodavome, o keliese susirinkę pašokti, liežuviais pagrodavom.

KUPIŠKĖNŲ VAKARUŠKOS

Kaimo senieji papročiai

Senovėje, prieš kokius 70 metų, Kupiškėnuose kiekvieną šeštadienio vakarą veik kiekviename kaime būdavusios jaunimo pasilinksminimų sueigos, vadinomosios vakaruškos, vakaronės. Pavakaroti susirenkama paprastai pas ūkininką, kuris turi daug jaunų mergelių ar sūnų muzikantą ar pas kurį yra didelė patalpa pašokti.

Į vakarones eidavo tiek vyrai, tiek mergelės visados geriau pasidabinę, ne kasdieninio darbo rūbais. Vasarą vyrai vilkėjo ilgus baltos drobės marškinius, užleistus ant kelnių, kaip ir kasdien prie darbo, tik švaresnius ir nesuplyšusius. Marškinius susijuosdavo marga, kryžiniai pinta juosta. Mūvėjo plačias margas ar baltos drobės kelnes. Avėjo vyžomis, pintomis iš karklo ar liepos žievės. Vakaronei, būdavo, daromos tam tikros vyžos kietų dervuotų virvelių padais, kad šokant labiau taukšėtų. Tokios vyžos, sako, būdavusios nestiprios: kai ilgi vakarai, per vieną vakarą ir nuplyšdavo. Senovėje batai buvo didelė retenybė. Jei kuris vyras ir turėjo batus, tai jų už-

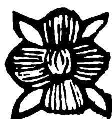
tekdavę jam visam amžiui. Į kaimo vakarones su batais niekas neidavo, tik retkarčiais į bažnyčią. Vyrai, eidami pasilinksminti, marškinių užantyje nešdavosi mergelėms pavaišinti riešutų, žirnių, pupų, obuoliukų ar kitokių dovanėlių. Saldainių senovėje nebuvę. Vėliau, kai jau atsirado saldainių, daug vargo buvę su jais, nes šokėjams saldainiai užantyje ištirpdavę.

Mergaitės į vakarones ėjo vienmarškinės. Marškiniai buvo baltos naminės drobės, plačiomis rankovėmis, su raudonais žičkų raštais antpečiuose ir apykaklėse. Vilkėjo plačius margus, languotus ar kitokius sijonus. Prie sijono būdavo marga su žičkais drobinė prijuostė, kvartugėliu vadinama. Galvas puošdavo dideliais žalių rūtų vainikėliais. Vasarą — basos, o žiemą — vyžotos ar naginėtos. Marškinių užantyje nešdavosi savo mylimiems berneliams dovanų, ką nors valgomo: sūrio, dešros ar pyragėlių.

Susirinkęs jaunimas šokdavo didelėse priemenėse. Pašokę susėsdavo padainuoti ir pasišnekėti ten pat, priemenėj, ant laktų, kuriose žąsys kiaušinius deda ir peri. Tokiose vakaronėse muštynių niekados nebūdavo. Šokiai seniau buvę labai paprasti. Dabar tokių jau ne tik niekas nešoka, bet ir parodyti, kaip buvo šokama, nemoka, gal tik šimtamečiai seneliai. Daugiausia šokdavo padūkėlį, vyžų šokį, porlalį, čiutytą, kracatą, suktinį ir snaudalą. Šokdavę poromis ir trise susikibę. Šokinėdavo vienas prieš kitą sustoję ir rankomis susikibę arba rankas į šonus įsirėmę. Madinga buvę vis smarkiai kojomis sutrepsėti, dėl to ir vyžos buvo daromos smaluotais padais. Visi šokėjai kiekvienam šokiui dainuodavo tam tikrą dainą, o muzikantai pritardavo vamzdeliu, skudučiais, švilpalom, kunklaliais, ožragiais, boseliu ar būgneliu. Gudresni muzikantai kartais pasidarydavę ir kokį smuiką iš paprastos lentelės ir keleto stygų. Jį čyruodavo panašiai kaip ir dabartinį. Tokiais instrumentais muzikantai anuomet grodavo ne tik vakaronėse, bet ir visose vestuvėse. Jei sueidavo keletas tokių muzikantų su vamzdeliais ar kitais instrumentais, tai labai gražiai pagrodavo, net už kelinto lauko girdėdavosi. Fabrikinių instrumentų tuomet dar nebuvo, jei kur ir buvo, tai jų niekas nepirko. Šioje apylinkėje dar ir dabar galima rasti senovės laikų muzikos instrumentų, ypač lumzdelių, skudučių, ožragių ir kunklalių, ir muzikantų, mokančių jais groti.

LIAUDIES MENAS IR JO KŪRĖJAI

RŪPESČIAI DĖL PAVELDO

IŠTIRKIM KAIMO MARGAS SKRYNIAS!

Mūsų kaimo margosios skrynios, kurios taip dažnai apdainuojamos mūsų liaudies dainelėse, jau baigia nykti. Labai gaila, kad mes apie jas labai maža ką težinome ir nesirūpiname tinkamai ištirti. Vėliau, jau ir norėdami tyrinėti, būsime pavėlavę. Skrynių yra toks pats likimas, kaip ir mūsų kaimo gražiųjų medinių kryžių. O apie jų vertę netenka nė kalbėti.

Kaip seni žmonės pasakoja, dar prieš kokius septyniasdešimt metų nebuvo kaime gryčios, kur nebūtų bent poros margų skrynelių. Kur buvo viena ar kelios jaunos dukrelės, ten skrynių buvo dar daugiau. Kiekviena mergelė nutekėdama veždavosi bent porą margų skrynių su savo kraičiu. Kodėl dabar taip nėra? Sako, dabar išnykusi ta senovės mada.

Prieš kokius dvidešimt metų kaimuose dar buvo dirbdinamos skrynios, bet jau jos buvo vienodai nudažomos, be jokių raštų. Po to pradėjo įsigalėti komodos, kurios atstoja skrynią su kraičiu ir stalą. Paskutiniu laiku įėjo madon jau ir kaime moderniškos miesto spintos.

Per Antrąjį pasaulinį karą, kai vokiečiai buvo okupavę Lietuvos kraštą, vos nežuvo paskutinės mūsų gražiosios skrynios. Daugelį gražiųjų skrynių vokiečiai, plėšdami mūsų kraštą, išvežė Vokietijon su visu turtu. Kitas, negalėdami atidaryti, kirviais sukapojo, visai sunaikino. Tas, kurių visai nesunaikino, žmonės, jas atitaisydami, turėjo visai perdirbti. Daugiausia gražiųjų skrynių žuvo, kai mūsų žmonės, slėpdami nuo vokiečių turtą, užkasė jį žemėsna su gražiosiomis skryniomis. Daugelis skrynių žemėse ilgainiui visai supuvo arba nupuvo jų dažai.

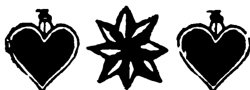
Paskutiniu metu pastebėjau naują būdą, kuriuo naikinamos iki šiol išlikusios gražiosios senovės skrynios. Kupiškio apylinkės daugelyje vietų, tirdamas senąsias skrynias, mačiau margas skrynias, perdažytas kokiais nors vienos spalvos dažais, dažniausiai kaviniais. Taigi sunaikintas visas margųjų skrynių raštas. Paklausus, kodėl taip daroma, paaiškina, jog dabar visa, kas marga, senoviška, jau „nebemadinga“, dėl to ir užtepama.

Taip pat nemažais naikintojais reikia laikyti ir liaudies meno spekuliantus ir įvairius kolekcininkus, į kurių rankas patekusį daiktą galima laikyti žuvusiu, nes iš tokių jau muziejai nebegali išgauti, be to, daiktas, paimtas jau iš vietos, nustoja visų muziejui brangių žinių.

Skrynias apsaugoti nuo išnykimo gal ir nėra priemonių, bet jomis vis dėlto reikėtų labiau rūpintis, nors kiek galima geriau ištirti, nupiešti, nufotografuoti ir aprašyti. Skrynia nėra jau toks paprastas daiktas, apie kurį būtų viskas žinoma.

Dabar labai mažai tėra žinoma apie skrynios reikšmę vestuvių apeigose. Trūksta žinių apie skrynių meistrus. Nėra duomenų, kada Lietuvoje skrynios atsirado, arba, nors tai būtų labai svarbu žinoti, kokia iš esamų skrynių yra laikoma seniausia.

Praėjusiais metais, tiriant kupiškėnų senovę, pavyko daug ką iš senų žmonių sužinoti ir apie skrynias. Išsiaiškinta, kodėl senovėje buvo skrynių viršus plokščias ir kodėl vėliau pradėta daryti gaubtas. Daug įdomių faktų surinkta apie skrynių reikšmę vestuvinėse apeigose. Sužinota kupiškėnų „muštinių“ skrynių kilmė ir daug ko kita svarbaus kraštotyros mokslui.

BRANGINKIME SENOVĖS PAMINKLUS

Pas mus kaimuose dar ligi šiol išlikę daug gražių ir vertingų paminklų: senų gryčių su gražiais prieangiais, langų pagražinimais, langinių išmarginimais, sienų kerčių išpjaustymais, lentiniais apmušalais ir stogų žirgeliukais ar paukštukais, taip pat svirnelių su prieklėčiais,

išpjaustytais stulpais ar margomis durimis. Kiemuose stovi gražūs senoviški mediniai kryžiai. Svirneliuose dar yra nemaža senovės kraičio skrynių ir spintų. Kai kur randama užsilikusių senoviškų rūbų ir šiaip jau visokių senovės dirbinių, kurių čia visų nė nesuminėsi. Čia paminėti daiktai yra mūsų brangintini kaip tautos meno paminklai. Tokie paminklai surenkami ir sudedami į muziejus, kad vėliau kartų kartos galėtų matyti, kaip mūsų senovėje gyventa, rengtasi, kokio būta tautos meno ir kokie turėta papročiai.

Tik gaila, kad senienų nykimas kaskart didėja. Vieni daiktai nyksta savaime, dėl susidėvėjimo, kiti — dėl dabartinio ūkio pertvarkymo, kaimų išsiskirstymo į vienkiemius ir dėl daugelio kitokių priežasčių. Gal didžiausia blogybė, kad yra žmonių, nesuprantančių senųjų daiktų ir paminklų vertės. Dažnai, negerbdami senienų, jie naikina jas be jokio pasigailėjimo. Paskutiniu laiku Kupiškio apylinkės daugelyje vietų pastebėjau buvusias margas senoviškas kraičio skrynias šlykščiai sudarkytas vienspalviais dažais. Taip pat čia elgiamasi ir su margomis svirnelių durimis, langinėmis ir margomis spintomis. Paklausus, kodėl taip daro, atsako: „Margos skrynios, šėpų durys, langai ir visa, kas tik marga, senoviška, dabar nebemadinga". Taigi viskas perdirbama ir modernizuojama, ne tik viskas marga perdirbama, bet keičiamos senos formos naujomis. Svirnelių karpytieji stulpai perdirbami tiesiais. Gryčių prieangiai pakeičiami panašiais į miesto namų prieangius. Seni rūbai persiuvami pagal dabartinę madą arba išardomi ir sunaudojami ūkio reikalams. Seniau bent šventenybės buvo saugojamos, o dabar ir joms atėjo galas. Kai kur gražūs senoviški kryžiai, nors dar tvirti, nugriaunami, o jų vieton statomi cementiniai, neturį lietuviškumo ir meninės vertės. Jeigu nuvirto senas kryžius arba išvirto iš jo šventųjų medinės statulėlės, šiandien jau mažai kas iš mūsų besusipranta tokį paminklą tinkamai sutvarkyti ar atiduoti jį į muziejų. Dažniausiai tokie daiktai sudeginami be jokio pasigailėjimo arba palieka vietoje riogsoti, kol supūva. Dažnai, ariant kokį kalnelį ar šiaip kur kasinėjant žemę, atsitinka rasti įvairių senienų, vadinamųjų archeologinių iškasenų — senų ginklų, žalvario laikų papuošalų ir kitokių radinių. Neišmintingi radėjai paprastai tokius radinius betyrinėdami sulaužo, sudaužo ar kaip

kitaip sunaikina. Jei kartais atranda brangesnio metalo, sidabro ar aukso kokį radinį, tai, užuot parodę muziejų senovės paminklų žinovams ar šiaip kokiems mokslo žmonėms, žmonės, bijodami, kad jų radinių valdžia neatimtų, nuneša radinį į artimesnį miestelį laikrodininkui ar šiaip kokiam verteivai. Tokie verteivos, išnaudodami mažai išmanančius žmones, daiktus iš jų nuperka už kelis centus. O svarbiausia, kad tokie supirkinėtojai brangius senovės laikų dirbinius paskui perdirba į žiedus ar kitus kokius šių dienų papuošalus.

Iš to išvada tokia: ką tik turime gražaus, vertingo ir senoviško, bent jau tyčia nenaikinkime, saugokime ir, jei galima, atiduokime į muziejus. Tuo padėsime dirbti didelį tautos kultūros darbą. Mes muziejams dar daug ko vertingo galime duoti. Kiek teko matyti kaimo gryčių palėpėse besimėtančių senų muzikos instrumentų: kanklių, trimitų, ragų, būgnų, cimbolų, lumzdžių ir kt. Ne mažiau rasime ir kitokių gražių senovės dirbinių: pjaustytų lazdų, kočėlų, kultuvių, verpsčių, pypkių, riešutų spaustelių. Tinka muziejams ir kitokie daiktai: senieji baldai, audiniai, mezginiai ir kt. Už vertingesnius daiktus muziejai, kiek gali, užmoka.

KRYŽIŲ STATYMU PAMINĖKIME ŠVENTUOSIUS METUS

Gražus buvo seniau nuoširdžiai tikinčios lietuvių liaudies paprotys įvairių švenčių proga pastatyti po gražų medinį kryžių. Daugiausia juos statė prie kelių, kryžkelėse, prie upelių, kiemuose, laukuose, aikštėse, kapinėse ir įvairių įvykių vietose. Kryžiai dažnai buvo statomi kokiam nors paminėjimui, pavyzdžiui, blaivybės kryžiai

(vysk. Valančiaus laikais), 1901 m. jubiliejiniai, mirusiems atminti, bado ir maro metų ir kt.

Kryžius statė pavieniui ir susidėję. Sudėtinius kryžius paprastai statydavo kaimo jaunimas, vadinamieji bandininkai. Dar ir dabar yra labai gražių, kaimo gale stovinčių „Jaunimo kryžių". Tai viso kaimo jaunimo pastatyti paminklai.

Po didžiojo karo kryžių statymo paprotys pradėjo tarytum nykti. Dabar gražūs senoviniai mūsų kryžiai kasmet retėja. O taip neturėtų būti. Kryžiai — gražiausias mūsų šalies papuošalas. Tai pripažino ne vienas svetimšalis mokslininkas. Jais turėtume labiau ir mes, lietuviai, susirūpinti. Tikrai gal per maža savo šalies brangenybes vertiname. Jei kitur pasaulyje būtų tokių gražių paminklų, kaip mūsų lietuviški kryžiai, tai jie būtų išgarbinti kaip piramidės, ir mokslininkai bei visokie smalsuoliai nuolatos iš visų kraštų plauktų jų pasižiūrėti. Gal kai kas ir prisimena, koks buvo menininkų ir šiaip mokslininkų nustebimas, kai buvo demonstruojamos mūsų kryžių fotografijos Monzos parodoje Italijoje, liaudies meno parodose Švedijoje ir kitur Pabaltijyje.

Mūsų šalis daugiausia ir žinoma ypatingu savo liaudies menu — dainomis, kryžiais ir audiniais. Todėl tai, ką mes turime gražaus, turėtume branginti ir neleisti išnykti.

Kada buvome svetimųjų valdomi, buvo viskas varžoma ir draudžiama. Tačiau tuomet nors slapta, naktimis, ir tai daugiau statėm negu dabar, būdami laisvi.

Tačiau Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti visur Lietuvoje buvo atgaivintas senas gražių kryžių statymo paprotys. Prie to daugiausia prisidėjo mūsų pavasarininkai ir kitos organizacijos. Tada daugelis mūsų miestų ir miestelių, šlykščiai apleistų aikščių buvo sutvarkyta ir papuošta gražiais lietuviškais kryžiais. Šiandien malonu tai prisiminti ir gražu pasižiūrėti.

Šiemet, Šventųjų metų proga*, turėtume būtinai pradėtąjį gražių kryžių statymo darbą tęsti. Gražiems paminklams vietos užteks. Reikia tik gerų norų, o lėšų taip pat atsiras.

Kryžius dirbti geriausia vasarą, kad dirbamas medis gerai išdžiūtų. Svarbu, kad ir dažai, kryžių nudažius, prieš žiemą suspėtų nudžiūti.

---

* Kartu paminėtume ir Lietuvos nepriklausomybės 15 m. sukaktį.

Kryžių pagal nurodytus brėžinius gali padaryti kiekvienas gabesnis stalius. Nesant dabar, kaip kad senovėj buvo, amatininkų kryždirbių ir dievdirbių, šventųjų daug padaryti nebus galima, bet tai nėra ir būtina. Šventųjų, jeigu nėra kaime dievdirbio, galima nusipirkti ir bažnytinių daiktų krautuvėse.

Gražių lietuviškų kryžių įvairių brėžinių yra Karo muziejuje Kaune. Pagal juos ir buvo 1928—1929 m. statomi Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklai — lietuviški kryžiai.

Daug gražių kryžių pavyzdžių yra A. Jaroševičiaus knygoje „Lietuvių kryžiai", išleistoje 1912 m. Vilniuje, A. Varno „Lietuvių kryžių albume" (fotografijų rinkinys), P. Galaunės „Lietuvių liaudies mene", Čiurlionio galerijos rinkiniuose ir mano asmeniniame lietuviškų kryžių fotografijų rinkinyje.

Senoviškų lietuviškų kryžių formų nereikia bijoti ir nereikia keisti į naujas ar modernias. Kai kurie be reikalo tvirtina, kad esą mūsų kryžiuose yra daug ko pagoniško — to nereikia bijoti. Net kunigo K. Jasėno, didelio meno istorijos žinovo, tyrusio mūsų senovinius kryžius, tvirtinimu, nieko pagoniško juose nerasta. Visa, kas yra mūsų senų kryžių pagražinimuose, galima rasti ir bažnytiniuose mūsų tikėjimo simboliuose.

Taigi nėra ko bijoti saulių, mėnulių, žvaigždžių, žalčių, paukščių, kalavijų, širdžių ir kita. Žaltys ir mėnuo yra po Marijos kojomis. Saulė minima daugelyje maldų, giesmių ir psalmių. Žvaigždės Tris Karalius atvedė į Betliejų. Smauglys vaizduoja piktybę, balandis — Šv. Dvasią, ypač Kristų krikštijant, kalavijas — širdies skausmą. Taip galima paaiškinti kiekvieną atseit pagonišką kryžiaus papuošalo dalį.

Lietuviškų liaudies meno paminklų — kryžių statymą valdžia, manau, palaikys, tikėtina, kad ir ąžuolų bei pušų iš valstybinių miškų bus galima gauti pigesnėmis kainomis. Juk ir Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminėjimui buvo parduodami pigesne kaina medžiai kryžiams.

SUTVARKYKIME APLEISTUS KRYŽIUS

Mūsų kaimo menas — kryžiai, audiniai ir kita yra daug gražesnis negu kitų kraštų. Tačiau mes į vadinamuosius mažmožius nekreipiame dėmesio, jei kas pakrypo, tai tegul krypsta, jeigu pavirto, tegul virsta, jeigu nulūžo, tegul lūžta, o jeigu pūva, tai tegul sau pūva. Truputį negerai.

Štai kad ir mūsų kaimo kryžiai, ypač senieji, kokie jie buvę gražūs. Mūsų lietuviškųjų kryžių menišku grožiu gėrisi ne tik mūsų dailės mėgėjai, bet ir svetimšaliai. Tokių gražių kryžių kaip Lietuvoje niekur nerasi, bet tokių apleistų kaip pas mus irgi kitur nerasi. Šiandien tinkamai sutvarkytų kryžių nedaug kur yra. Naujų daug nestatoma, o seni stovi niekieno netvarkomi, kol nuvirtę vietoje supūva.

Ne vienas paklausia, kodėl mūsų žmonės statė tokius gražius kryžius. Lietuvis kryžių myli ir gerbia. Seniau kiekvienoje kaimo sodyboje stovėjo kryžius, kiekvienoje kryžkelėje — irgi kryžius, o kiek dar pakelėse ir kapeliuose. Važiuodamas ar eidamas pro kryžių, kiekvienas, būdavo, nusiima kepurę, sukalba poterius ir kryžių pabučiuoja. Suprantama, jeigu kryžius gerbiamas, tai jis turi būti tinkamai prižiūrimas ir turi žmoniškai atrodyti. Šiandien, pažvelgę į mūsų kryžius, matome visai ką kitą. Daugelis kryžių stovi apleisti, aplūžę, pakrypę, kerpėmis apaugę ir virsta papuvę be jokios priežiūros, lyg kokie niekam nereikalingi stuobriai. Kiekvienas kryžiaus savininkas turėtų prisiminti, jog savo tėvų ir senelių senus paminklus reikia gerbti ir saugoti, kad kuo ilgiau stovėtų. Kas mūsų yra gražu, sava ir lietuviška, tą turime labai branginti.

Apleistus mūsų kryžius turėtume neatidėliodami tinkamai sutvarkyti ir, kiek išgalės leidžia, naujų pastatyti. Pinigų tam daug nereikia. Galima apsieiti ir be didelių kaštų, tik reikia daugiau gerų norų ir pasiryžimo. Pirmiausia tvarkytini senieji kryžiai, kaip vertingi mūsų senovės paminklai. Jų aplūžusias dalis galima atnaujinti arba nors tas pačias, kurios tebėra čia pat nukritusios, vėl prikalti kaip buvo. Papuvusių kryžių kamienus būtina sustiprinti akmenimis arba cementu. Reikia nuvalyti kerpes ir perdažyti aliejiniais dažais. Tada atnaujintas kryžius ne tik atrodys kaip naujas, bet ir daugelį metų dar

stovės. Utenos apskrityje daugelį senų kryžių kaimo jaunimas panašiai sutvarkė.

Lietuva dažnai vadinama kryžių šalimi, todėl pas mus gražių kryžių reikia. Bet jeigu senųjų kryžių neprižiūrėsime ir naujų nebestatysime, išnyks mūsų kryžiai, kaip Rusijos bažnyčios. Kryžiams statyti ir tvarkyti šiemet turime net tam tikrą priežastį, nes šiemet statomi Vilniaus kryžiai Lietuvos apsikrikštijimo 550 metų paminėjimui.

KĄ MAČIAU VILNIUJE KAZIUKO MUGĖJE

Vilniuje kasmet vyksta garsioji Kaziuko mugė. Šiemet mugė vyko Lukiškių aikštėje, šalia šv. Jokūbo bažnyčios, ir už jos Neries krante esančioje turgavietėje. Prieš 30 metų Kaziuko mugė būdavo Katedros aikštėje. Nors dėl kuro ir kitų aplinkybių šiemet mugė buvo kiek menkesnė, ypač dėl prekių, tačiau lankytojų netrūko, nes ir apsčioje mugės aikštėje žmonės spaudėsi kaip Šiluvos bažnyčioje.

Kaziuko mugė stebino visus riestainėlių gausumu. Negalima buvo nė suskaičiuoti, kiek vežimų ir stalų su būdelėmis riestainėlių žagais apkrauta stovėjo. Anot vieno pardavėjo, jeigu visus šios mugės riestainėlius ant virvelės suvertum, virtinė būtų nuo Vilniaus iki Kauno. Tačiau ir pirkėjų netrūko: jau trečią mugės dieną buvo belikę tik pora stalų su keletu virtinėlių palaikių riestainėlių. Seniau gerą vardą turėjo tik Smurgainių riestainėliai. Kadangi dabar Smurgainys liko rusų valdžiai, gerai sekėsi ir Vilniaus riestainėlių kepėjams. Tačiau pardavėjai dar senu įpratimu tebešaukė pirkėjus prie Smurgainių riestainių.

Žymiausia Kaziuko mugės prekė — tai širdelės. Pažymėtina, kad Vilniaus širdelės ne veltui mugėje turi gar-

bingą vietą ir gerą pasisekimą, nes jos padarytos tikrai gražiai. O tų širdelių buvo įvairių įvairiausių. Vienos iškeptos iš paprasto pyrago, aplaistytos cukrinėmis gėlėmis ir meilės žodeliais, kad net saldu ir miela pažiūrėti, kitos — iš balto pyrago, dažais išrašinėtos, kaip išsiuvinėtos. Buvo taip pat gražiai išsiuvinėtų audeklinių širdelių, išpjaustytų iš medžio, gėlėmis išdažytų.

Sukosi aikštėje be paliovos bent dvi karuselės. Šalia karuselių šaudymo mėgėjai šaudė visokiais pabūklais. Pora baltųjų „lokių“ sukinėjosi ieškodami, kas nori su jais susikibęs nusitraukti, o norinčių netrūko.

Medinių lumzdelių pardavėjas, linksmas dzūkas, tris dienas lumzdeliu linksmino mugės lankytojus ir išpardavė visus savo darbo muzikos instrumentus. Kitas panašus muzikantas turėjo didelį pasisekimą su savo gamybos vaikiškais smuikeliais. Gal kiek menkesnę paklausą turėjo medinės akėčios, kurios priminė priešistorinius laikus, nes jos padarytos vien iš medžio lazdelių, suraišiotų vytelėmis, ir medinių kuolų. Tokių akėčių buvo bent keletas ir labai pigios — tik 10 litų. Šiauliuose tokios akėčios muziejuje padėtos po stiklais kaip didžiausia retenybė.

Reikia nepamiršti būdingų Vilniaus verbų, kuriomis puošėsi visa Kaziuko mugė, o grįžtantys iš Vilniaus kauniečiai parsivežė jų bent po keletą. Nemažą pasisekimą turėjo ir medinės gėlės, padarytos iš įvairiomis spalvomis nudažytų obliuotų medžio drožlių.

Vilniškės lėlės, vaizduojančios Vilnijos kaimo tipus, galėtų rasti gerą rinką ir užsienyje, nes tikrai kruopščiai padarytos. Vilniaus lėlės vaizduoja įvairius ūkio darbus ir kaimo papročius.

SENIENŲ SPEKULIANTAI

Paskutiniu laiku pas mus priviso ypatingų muziejams kenkėjų — tai įvairių senienų kolekcininkai, kurie daugiausia yra ne kas kita, kaip savotiški spekuliantai. To-

kie senienų mėgėjai stengiasi pasitaikiusia proga atsidurti kaime arba net specialiai keliauja savo malonumui į kaimus pasirinkti senienų. Kartais net muziejų vardu vilioja iš kaimiečių muziejines retenybes. Dabar mūsų kaimo žmonės, sunkiais laikais pritrūkę pinigo, jau nebesigaili ir tokių savo paminklinių dalykėlių, kuriuos nuo senų laikų su didžia pagarba laikė ir brangino kaip kokias šventenybes. Kadangi dabar mūsų muziejams labai trūksta pinigų sistemingam žūstančių senienų rinkimui kaime, tuo naudodamiesi, senienų spekuliantai užpuolė kaimus ir dvarus, kur tik jaučia kokių nors muziejinių retenybių rasią.

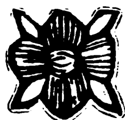
Yra ir tokių nenaudėlių, kurie, dėdamiesi senovės tyrėjais, drįsta knisinėti net tokias mūsų krašto šventoves, kaip seni piliakalniai. Paskutiniu laiku tokie „aukso ieškotojai“ savo tamsų darbą dieną jau bijo dirbti, todėl dirba naktimis. Vieną tokį „aukso ieškotoją“ užtikau Kupiškyje. Jis sakėsi girdėjęs Mirobalio piliakalnyje esant aukso skrynią užkastą. Gyrėsi, kad nebijotų aukso ieškoti naktį ir kapinėse, o piliakalnyje — niekai, tik policijos pasisaugoti reikia.

Kitos senienos dabar pradėtos tiesiog šventvagiškai grobstyti ir plėšti, pavyzdžiui, kryžių ir koplytėlių statulėlės. Vogdami senienas, spekuliantai niekados nesirūpina apie surinktus daiktus užrašyti bent kokius duomenis: iš kur daiktas paimtas, kada ir kieno dirbtas ir kita. Iš tokių pagrobtų daiktų maža nauda bus ir muziejams, jei kada nors jie ir bus perimti iš spekuliantų. Be to, yra ir tokių „kolekcininkų“, kurie, paimdami sau kokį daiktą į kolekciją, jį visai pagadina. Kaune yra vienas jaunas menininkas, kuris į savo „kolekciją“ rinko vien tiktai šventųjų statulėlių galvutes. Tokiu savo darbu pagadino šimtus gražių statulėlių.

Labai gaila, kad yra žmonių, kurie tokių spekuliantų blogo darbo ne tik nepasmerkia, bet pritaria. „GK“ žurnale vienas mokytojas pareiškė, kad esąs didelis malonumas, kai savo spintoje matai nedidelį įvairių senienų muziejėlį. Vieni tokius rinkinius kraunasi dėl savo malonumo, o kiti laiko susikrovę, kad paskui parduotų už didelius pinigus kokiam nors užsienio muziejui (vienas kunigas sakė, kad tikisi parduoti „britų muziejui“).

Kai Lietuvą valdė įvairūs okupantai, niekam nerūpėjo steigti vietos muziejų, visi grobstė visokias mūsų krašto

brangenybes ir gabeno jas į savo muziejus. Prie to prisidėjo mūsų krašto dvarininkai. Tokia padėtis anais laikais buvo pateisinama. Bet dabar, kai esame laisvi, turime gerbti brangias savo krašto relikvijas, kurių ir taip maža jau pas mus beliko. Kitaip, kai mūsų muziejai turės pinigų, nebebus ko berinkti. Ir taip mūsų krašto muziejų reikalai prasti, nes jau daug vertybių atsidūrė užsienio muziejuose ir rankose spekuliantų, iš kurių išpirkti neįmanoma. Deja, šiam reikalui sutvarkyti vis dar neturime tinkamo įstatymo.

TAUTODAILĖ IR JOS KŪRĖJAI

DIEVDIRBYS JONAS ORVIDAS

Ir Žemaitijoje — kryžių ir rūpintojėlių krašte šiandien dievdirbys yra ypač retas žmogus. Tuo netenka stebėtis, kai matai, jog dabar Žemaitija jau nėra kryžių šalis, nes kryžių ir koplytėlių čia jau nedaug. Jeigu kur ir rasi seną kryžių ar koplytėlę, tai tik iš prieškarinių ar dar senesnių laikų. Medinių kryžių šiandien veik niekas jau nebestato. Taip yra ne dėl to, kad medis pabrango. Seniau, kas neturėjo iš ko kryžiui medžio nusipirkti, tokiam buvo leistina iš didelio miško vogčia medį nusikirsti, mat buvo toks įsitikinimas, kad miške medžių niekas nei sėjo, nei sodino, o Dievas juos visiems užaugino. Prieš 30—40 metų akmeniniams ir geležiniams kryžiams tokios pagarbos nebuvo, nes buvo tikima, jog tikras ir šventas kryžius yra tik iš medžio. Dar neseniai žmonės tikėjo, jog prie geležinių ir akmeninių kryžių „neina jokia šventenybė" ir jų nereikia bučiuoti nei melstis ar kitokią pagarbą atiduoti. Tik vėliau, kai patys kunigai ėmė statyti ir šventinti kitų pastatytus ir nemedinius kryžius, žmonės įsitikino, jog gali būti šventi ir kitokie kryžiai. Nuo to laiko ėmė visur nykti mediniai kryžiai, kartu su jais išnyko ir dievdirbiai. Daug reiškia ir tai, kad dabar žmonės nebe-

tiki, jog kryžiai saugo sodybą nuo perkūnijų, audrų, ligų ir kitų nelaimių. Nebėra dabar pagarbos kelių ir kryžkelių seniems kryžiams, net šiandien keleivis, praeidamas pro kryžių, neprašo palaimos jo kelionei ir nesibijo piktų dvasių, kurios sukinėjasi kelių kryžkelėse ir slapstosi patilčiuose.

Atidžiau įsižiūrėjęs į kurios nors apylinkės medžio kryžius, gali neklysdamas pasakyti, ar čia gyvena dievdirbys ar ne. Ten, kur gyvena nors koks dievdirbys, dar gali rasti ir vieną kitą apynaujį kryžių. Štai Kražių apylinkėje pasidairęs pamatai vieną naują koplytėlę, o kitą atnaujintą ir gražiai sutvarkytą, iš to gali ir suprasti, jog čia reikia ieškoti ir dievdirbių. Gyventojų pasiklausęs, išgirsti, jog čia gyveno garsieji dievdirbiai Orvidai. Vienas tų dievdirbių ir dabar Kražiuose tebegyvena, tačiau paskutiniu metu jis yra visų užmirštas ir dėl to daugelio laikomas net mirusiu.

Pasiteiravęs vieno kito senesnio Kražių gyventojo, sužinau, kad dievdirbys J. Orvidas tebegyvena už Kražantės, šalia senojo šventoriaus, Kapų gatvelėje. Siaura gatvelė vingiuoja aplink šventoriaus mūrą, kurio pašlaitėje — mažas namelis Nr. 6. Trobelės lange stovi keletas raudonai nudažytų dievaičių, taigi ir neklausęs gali atspėti, jog čia tikrai dievdirbio gyvenama. Įėjęs vidun, dievdirbį randu besėdintį po langu už savo drožiamojo stalo ir bedrožinėjantį peiliu medines paukštytes — vaikų švilpynėles. Kitas stalas eilių eilėmis visas apdėtas tokiomis pat įvairiaspalvėmis paukštytėmis. Pasienyje išrikiuoti nauji, tik ką padaryti iš skardos, spalvotų stiklų ir veidrodėlių bažnytinės procesijos žibintai. Kraitinė skrynia apkrauta žibančiomis ir mirgančiomis skardinių gėlių palmėmis. Skardines palmes daro kryžiams, koplytėlėms, bažnyčioms ir net namų altorėliams puošti, nes šiame krašte yra toks senovės paprotys. Palangės apdėtos įvairiais kalteliais, peiliukais, skapteliais, grąžtais, pjūkliukais, plaktukais, dažų dėžutėmis, teptukais ir visokiais kitais daiktais, reikalingais dievdirbystės amatui. Dievukų tą sykį mažokai tebuvo. Ten, kampe, rūpintojėlis riogso bent penkerių metų vaiko ūgio, čia, lange, Sopulingoji Dievo Motina kiūto ir šv. Rokas gailestingasis. Antai ant krosnies džiūsta Dzidorius Artojas ir šv. Jonas Krikštytojas.

Dievdirbys, matyt, mane palaikė mokesčių rinkėju, nes nieko nelaukdamas metė darbą ir ištraukęs iš stalčiaus

ėmė rodyti pažymėjimus, jog verslo mokesčius jau esąs sumokėjęs. Pagaliau paaiškinau, jog nesu joks mokesčių rinkėjas ar antstolis. Įsikalbėjęs sužinau iš jo praeities ir dabarties gyvenimo įdomesnių smulkmenų. Dievdirbys Jonas Orvidas gimęs 1875 m. Kražių miestely. Jo tėvai buvo bežemiai bajorėliai. Tėvas vertėsi dievdirbystės amatu, kurio išmokęs ir savo sūnelį. Vos septynetą metų turėdamas, Orvidų Joniukas jau gana dailiai mokėdavęs išskaptuoti rūpintojėlius, panašius į savo tėvuko darbus. Ogi seniau, kai nebuvo fabriko darbo dievaičių, žmonės į dailumą mažiau kreipdavo dėmesį, tada ir vaiko, ir jo senelio darbas tikdavo. Kai paūgėjo, dirbo kartu su savo tėvuku, vėliau pradėjo keliauti po įvairias krašto vietas ir jau savarankiškai verstis dievdirbystės amatu. Kelionės ir verslas patiko, todėl mielai išvaikščiojo veik visą Lietuvą skersai ir išilgai. Tuomet jo darbai paplito ir kitose apylinkėse.

1893 m. garsiųjų Kražių skerdynių metu jaunas dievdirbys gyvenęs kartu su savo tėvais Pupėnų kaime, už ežero, netoli Kražių miestelio. Tuomet jis buvęs šaunus 18 metų vyrukas. Taigi susitaręs su kitais to kaimo bernais, pasirūpinęs šiokių tokių įnagių ir patraukę į Kražius rusų mušti. Nors rusai ir smarkiai gynėsi ir gerus ginklus turėjo, bet neatsilaikę iš miestelio pabėgo. Per užpuolimą nukentėjo ir lietuviai. Dievdirbiui Orvidukui rusų urėdninkas peršovė koją, pataikė į kairės kojos šlaunį. Kad nesuimtų rusai kaip sukilėlių dalyvio, slapčia išsigydė Raseiniuose. Taigi jam pasisekė išvengti bausmės už dalyvavimą sukilime prieš valdžią.

Nieko nepadarė nė rusų priespauda, po Kražių skerdynių šiose apylinkėse dar daugiau pridygo žemaitiškų kryžių ir koplytėlių, todėl ir dievdirbiai turėjo užtektinai darbo ir pelno. J. Orvidas dievukus dirbdavo ne vien užsakytinai. Būdavo, per vieną kitą savaitę išskaptuoja vežimą ar pusvežimį dievukų, nusisamdo kokį kuiną ir traukia į atlaidus. Vieną sykį važiuoja Kelmėn, kitą — Skaudvilėn, Šiluvon, o kartais — net Raseiniuosna. Į muges suvažiuodavo daug dievdirbių iš viso krašto, bet netrūkdavo ir pirkėjų. Prieš išstatydami parduoti, dievukus visi turi nešti bažnyčion pašventinti ir parodyti kunigui, ar tinkamai padaryti. J. Orvido darbus ne kiekvienas kunigas išpeikdavo, o žmonės jį visuomet girdavo. Prieš parduodami, būdavo, suneša dievdirbiai visus savo darbelius,

sustato eilėmis kaip kokioje parodoje, kartais pilną zakristiją prinešdavo įvairių šventųjų, tik takelis kunigui praeiti likdavo. Atėjęs dievukų šventinti, kunigas visus gerai apžiūri. Vienus išpeikia, kitus išgiria, o kurių nešventina kaip netikusių nei Dievui, nei velniui, tuos atmeta šalin ir klausia: „Ar tas balvons tavo darbo?“ Dievdirbiui atsišaukus, kunigas sako: „Tas pagoniška, tų neškies bulbom apvirint“. Visus išpeiktus atmeta šalin ir jų nešventina. Tokiais dažniausiai zakristijonas savo krosnį kūrena. Tačiau J. Orvidas dėl dievukų nešventinimo daug nenukentėjo, nes jo dievukų kunigai nepeikdavę, o tai dievdirbiui yra didelis džiaugsmas.

Ir seniau dievdirbys J. Orvidas dirbdavęs šiek tiek ir kitokių darbelių, nors dievukus skaptuoti buvo ir yra mėgstamiausias jo darbas. Seniau Kražiuose būdavę dirdami tik moliniai vaikų švilpukai, kuriuos dirbę puodžiai, o medinius prasimanęs dirbti J. Orvidas. Molinius švilpukus padirbę puodžiai duodavo dievdirbiui nudažyti. Jis juos dažydavo aliejiniais dažais ir gražiai išmargindavo įvairiomis gėlėmis ir kitokiais marguliais. Už 1 kapos švilpynėlių nudažymą gaudavo 160 kapeikų. Tačiau tokie darbeliai būdavo dirbami tik pripuolamai — ne nuolat. J. Orvidas nemaža dirbdavo įvairių karpytos skardos papuošalų: palmių vazonėlių, šventųjų statulėlėms papuošti, įvairių lelijų ir kitokių gėlių. Šios dailiadirbystės išmokęs iš savo tėvo, todėl ir visi jo skardiniai dirbiniai panašūs į tėvo. Skardines gėles jis tebedirba ir dabar, nors fabriko dirbiniai labai konkuruoja su jo darbeliais. Įdomu, kad visus dailiuosius skardos dirbinius dievdirbys dirba rankomis, be jokių mašinų, bet padaro dailiau nei mašinomis. Už gražiai padarytus bažnytinius žibintus ima nuo 50 iki 100 litų. Gražų žibintą su veidrodėliais, spalvotais langeliais ir įvairiaspalvėmis gėlėmis dirba savaitę ir ilgiau. Pernai (1938 m.) tokių žibintų vienai kitai bažnyčiai padirbo keletą. Tokių jo dirbinių galima pamatyti šios apylinkės bažnyčiose ir daugiau.

J. Orvidas — tai ne kiti dievdirbiai, jis dirba meistriškai, turi gerus darbo įrankius, aštrius kaltus ir skaptelius, o tokiais galima dailiai ir sparčiai drožti. Per dieną jis išskaptuoja bent tris dievukus gana dailiai ir ne visai mažus. Kartais, kad padarytų dailiau ir didesnį, ir vienam padirbti sugaišta bent dvi tris dienas.

Už Tubinių kaimo, kryžkelėje, yra mūro koplyčia, ku-

rioje dievdirbio J. Orvido darbai stovi žmogaus ūgio, kaip gyvos dievaičių statulos. Tai šv. Vincentas, Kristus su kryžiumi ir Panos Marijos dangun ėmimas. Už tokius didelius dievukus ir uždirbęs kaip nė vienas kitas dievdirbys — po 100 litų už kiekvieną. Tai buvo prieš trejus metus, iki šiol daugiau tokių darbų dar niekas neužsako, nors tuo jo darbu visi džiaugiasi. Ogi čia pat, Pakražančio bažnyčioje, kokia prašmatni Dievo Motina, to paties Orvido skaptuota. Tos pačios bažnyčios skardiniai procesijų žibintai, gražiausiai iškarpinėti, išraitinėti, irgi jo darbo. Skardinės įvairių gėlių palmės čia vis jo visokeriopai išdažytos. Pagaliau sunku ir nurodyti visas vietas, kuriose yra J. Orvido darbų, nes ir pats dirbėjas nebegali visko nurodyti.

Apie 1900 m. dievdirbys J. Orvidas išvyko Amerikon, į didelį Čikagos miestą. Svetimoje šalyje gyvenimą rado visai kitokį negu gimtojoje Žemaitijoje. Čia fabrikai, mašinos, namai šimtaaukščiai, dangoraižiai, o žemaitiškų medinių kryžių ir dievukų niekam čia nereikia. Mato dievdirbys, kad savo dievdirbystės amatu čia negalės verstis, bet, mokėdamas kiek dirbinėti dailius skardos išdirbinėlius, įstojo į skardinių dirbinių dirbtuvėlę, kurioje ne tik pelnėsi sau duoną, bet dar labiau prasilavino. Paskui, kaip geras medžio drožėjas, gavo darbą medinių dirbinių dirbtuvėlėje. Kaip žmonės sako, vilkas nekaukęs negali būti, taigi dievdirbiu gimęs dievų nedirbti irgi negali, todėl laisvalaikiu ir Amerikoje J. Orvidas vėl ėmėsi skaptuoti medinius dievuliukus kaip ir Žemaitijoje, nors čia, atrodė, jų niekam nereikia. Čikagoje gyvena daug lietuvių, tarp jų nuo Raseinių ir Kražių žemaičių, kurie dievdirbius Orvidus pažinojo, matė jų gražiai padarytus dievukus ne tik Žemaitijos kryžiuose, bet ir čia pat, Amerikoje. Pagaliau daugelis užsimanė, kaip ir savame krašte, turėti savo namuose žemaitiškų dievukų, nes kryžių statyti čia nėra kur, ypač gyvenant mieste, svetimuose namuose. Todėl daugelis savo butuose, garbingoje vietoje, įsitaisė tam tikras namų koplytėles su šventaisiais, savo šeimos globėjais ir savo vardo užtarytojais. Vienos koplytėlės buvo statomos ant tam tikrų staliukų, kitos kabinamos ant sienos, kaip ir Žemaitijoje, kur statomos ant akmenų ir medžiuose.

Dievdirbystės amatu J. Orvidas plačiai išgarsėjo tarp savųjų ir Amerikoj, iš to gana gerai vertėsi, kartais tiek

daug dievukų būdavo užsakoma, kad jau nebespėdavo visiems ir padirbti. Ogi staiga tie užsakymai ėmė ir nutrūko. Netikėtai dievdirbys sužinojo, jog taip atsitiko todėl, kad dievdirbys neužsirašė pas kleboną velykinės ir kunigui nieko nedavė. Kunigas, supykęs ant jo, bažnyčioje pagąsdino savo parapijiečius, kad dievdirbys J. Orvidas yra bedievis, jo dievukai netikę ir kunigas tokių nešventins, todėl iš jo niekas ir nebepirko. Zakristijonas patarė klebonui duoti šimtinę, ir vėl viskas eis gerai.

Užsispyręs žemaitis su savo dievdirbystės amatu persikėlė į kitą Čikagos miesto pakraštį. Čia, kaip jam zakristijonas buvo pataręs, davė kunigui 10 dolerių. Geras kunigėlis dosnųjį parapijietį bažnyčioje paskelbė visiems ne tik kaip gerą žmogų, bet ir kaip gabų dievdirbį, skaptuotoją ir bažnyčios meistrą. Dabar užgriuvo tiek užsakymų, kad nė per penkerius metus nevaliojo padirbti. Iš to neblogai pelnėsi, nes Amerikoje už vidutinio dydžio dievuką namų koplytėlei mokėdavo 5 dolerius. Nebespėdamas padirbti medinių, ėmė liedinti panašius iš gipso, tačiau tokių lietuviai nepirko. Medines statulėles Amerikoje mėgdavo ne tik lietuviai, bet ir kiti, čia net daugelis italų verčiasi medžio skaptuotojų amatu.

Amerikoje J. Orvidas dirbdavęs dažnai ir bažnyčioms dideles ir mažas skulptūras, kryžius, skardinius apeigų žibintus, gėlių palmes ir kitus bažnytinius reikmenis. Kartą padirbęs kažkokiai bažnyčiai didelę Dievo statulą. Kad geriau sektųsi išskaptuoti kūno formą, tam tyčia pasisamdė kažkokį miesto girtuoklį, kuris gulėdavo kaip prikaltas prie kryžiaus. Žiūrėdamas į gyvą „Kristų“, dievdirbys išdrožė nuostabų rūpintojėlį, kokį ne kiekvienas galėtų padirbti.

Dievdirbys J. Orvidas Amerikoje išgyveno 32 metus. Čia jis labai daug padirbo medinių dievukų, vaikams švilpynėlių, bažnytinių žibintų ir gėlių palmių iš skardos. Daug keliavo pėsčias po visą platų Amerikos kraštą kaip keliautojas. Pagaliau, labai išsiilgęs savojo krašto, grįžo į gimtąją Žemaitiją — į Kražius. Čia vėl ėmėsi dievdirbystės. Kai niekas nebeužsako dievukų — dirba vaikams švilpynėles, įvairiaspalves medines paukštytes. Tokių jo darbelių rasime veik visame krašte, jei pažvelgsime atlaiduose į susibūrusių pauparių būdeles. Tų švilpynėlių J. Orvidas labai daug padaro, visos jos turbūt jau nebetilptų jo nuomojamame dviejų kambarėlių namely. Dabar

daugiausia iš tų švilpynėlių ir verčiasi, nes parduoti nesunku, tik spėk dirbti. Tokių švilpynėlių su paukštyte per dieną jis nudrožia 5 tuzinus (60), o kitą dieną jas nudažo kokia nors spalva, išrašo visokiomis gėlėmis ar šiaip kokiais marguliais ir įtaiso balselį. Nudažo ir išmargina jo brolienė su dukterimis. Tokių švilpynėlių tuziną urmu parduoda po 2 litu, siunčia ir paštu visiems paupariams ir kitiems prekiautojams į visus krašto miestus ir miestelius, jeigu užsako ne mažiau kaip 5 tuzinus. Į artimesnius atlaidus, pasisamdęs arkliapalaikį, pats nuveža parduoti, dažniausiai į Kelmę, Šiluvą, Liolius, Saudininkus ir kitus.

Artinantis Kražių skerdynių 50 metų sukakčiai, dievdirbys J. Orvidas žada išskaptuoti iš medžio paveikslų, vaizduojančių tuos baisius laikus. Kražių skerdynes yra savo akimis matęs ir net dalyvavęs. Nors Kražius be galo mėgsta, bet kad patogiau būtų gyventi, norėtų persikelti į Kauną ir čia, tinkamiau įsitaisęs, galėtų ramiai dirbti. Visas ateities svajones griauna silpna širdis, kuri kabo kaip ant plauko.

KRAŽIŲ DIEVDIRBYS JŪDPAUPARIS

Dabar gyvų dievdirbių ir Žemaitijoje jau nedaug berasi, o seniau čia jų būta daugiau nei klumpdirbių. Beje, Kražių apylinkėje dar ir dabar yra vienas kitas senosios kartos dievdirbys, tik šventųjų dabar jau beveik niekas nedirba, nes tokių daiktų, sako, šiandien jau niekam nereikia. Kražiečiai žemaičiai kitados buvę labai dievoti žmonės, už tikėjimą savo net galvas guldę, bet šiandien jie jau ir kryžiaus vengia. Dabar šioje apylinkėje gyvenantys dievdirbiai ne šventuosius dirba, bet klumpes, samčius ir vaikų žaislelius.

Laikui bėgant, Kražiai daug įvairių dievdirbių yra tu-

rėję ir jau visus juos baigia pamiršti. Šiandien prisimenami tik žymesni ir dar ne per seniausiai mirusieji, ir, aišku, ne kokie ten „klumpdirbiai“, anot vieno Kražių dievdirbio. Vienas tokių žymesnių Kražių dievdirbių buvęs garsusis Jūdpauparis, kurį ne vienas kražietis mini. Jūdpaupario tikros pavardės niekas nežino, o gal ir nežinojo. Jo pravardė yra kilusi iš to, kad jis buvo baisiai juodas kaip puodas ir vertėsi dievdirbystės amatu ir pats prie bažnyčių kaip pauparis pardavinėdavo savo dievaičius, atseit buvo juodas pauparis, todėl taip jį visi ir vadindavo.

Kai dabar Kražių apylinkėje, šen bei ten besibastydamas, užtinki kur nors kaime ūkininko klėties ar gryčios pastogėje užmestą seną ir baisiai griozdiškai padarytą dievaitį, sakytum kirviu tašyte nutašytą, kaip kelmą kokį nežmoniškai padarytą, ir paklausi nustebęs, kieno gi čia būtų toks baisus darbas, tai nusimanantys tau atsakys:

— Juk tokių bjaurybių čia nieks kits nedirbo, tik Kražių Jūdpauparis. O ans dirbo, sergėk Pondiev, kaip dirbo, su kirviu tašyte tašė dievaičius ir nėmaž neapdrožęs anus pardavinėjo kaip kelmukus. Ans per savaitę padarydavo bent po tris vežimus dievaičių. Jo darbų joks kunegs nešventindavo.

Kiekvieną šventadienį dievdirbys Jūdpauparis stovi, būdavo, priešais Kražių bažnyčią su vežimu dievaičių, o aplink jį stypso minios žmonių, vėpso, spokso į jo baisius dievaičius. Vieni žiopsotojai šaiposi, vaiposi iš tokių „stebuklų“, kiti derasi, lygsta ir perka kas kam patinka.

Prieina senasis Kražių dievdirbys Kazimieras Orvidas, apžiūri visus Jūdpaupario stabukus ir nusijuokęs klausia:

— Vo, ar perka kas tavo tas bjaurybes?

— Vo, kun darys nepirki, kad tik aš anų turėčiau, vežimais pardūdu, kaip malkų. Nė padirbti nespėju.

— Vo, ar daug pats anų padirbi?

— Šindin pat atsikėlįs padariau anų kokį trisdešimt, vo, par nedielę padarau tris vežimus dievačių, gražių, kaip aniolačių!

Priėjęs prie dievdirbio vežimo, žemaitis apžiūrinėja šventuosius ir klausia:

— Sakyk, balundeli, vo, ar jau pašvintinti anie?

— Vo, kaipgi ne, aš pats anus padariau ir pašvintinau, imk ir statyk į kryžėlį, švintėsnių ni pas popiežių nebgausi.

O pirkdavo Jūdpaupario darbus visi. Nors jo dievaičiai baisiai nedailiai nutašyti būdavo, bet pigūs. Kur tik Jūdpauparis pasisukdavo — dievaičių vežimą išparduodavo kaip kokių kelmų. Nors per savo gyvenimą daug padirbo visokių šventųjų, bet Dievulį užrūstino ir, senatvės nesulaukęs, nuogla mirtimi pasimirė. Kartą Jūdpauparis griovė seną malūną, iš aukštybės nukrito žemėn ir užsimušė negyvai. Amžiną atilsį dovanok jam, Pondiev, ir jau gal 30 metų, kai su šventaisiais gyvena.

ŽEMAIČIŲ DIEVDIRBIAI

Mūsų dievdirbiai ir kryždirbiai verti pagarbos, kaip ir tie knygnešiai, kurie vargo lietuvišką spaudą platindami. Dievdirbiai, puošdami mūsų šalelę tikrai lietuviškais meno paminklais, saugojo savo kraštą nuo svetimybių ir Lietuvą padarė garsia kryžių šalimi. Kryždirbiai paliko mums vertingų meno paminklų, kuriuos muziejai galės išsaugoti tolimesnėms mūsų kartoms parodyti.

Seniau, kai visi Žemaitijos keliai ir keleliai buvo apstatyti įvairiausiais kryžiais ir koplytėlėmis, tuomet ir dievdirbių buvo visur pilna. Žinoma, vieni jų buvo tik menki amatininkai, o kiti — nuostabiai gabūs kaimo skulptoriai.

Šiandien ir Žemaitijoje — kryžių ir rūpintojėlių krašte dievdirbys yra ypač retas žmogus.

Beje, Kražių, Telšių ir Kuršėnų apylinkėje dar ir šiomis dienomis yra vienas kitas senosios kartos dievdirbys, nors dievukų dabar jau beveik nedirba, nes tokių daiktų, sako, dabar jau niekam nereikia. Daugelis senųjų žemaičių dievdirbių šiandien jau ne šventuosius, bet klumpes, samčius ir vaikų žaisliukus skaptuoja.

Štai Kražių apylinkėje ir dabar gyvena vienas kitas senas dievdirbys, bet dievdirbyste nebesiverčia. Vienas tokių žymesnių Kražių dievdirbių buvęs garsusis Jūdpauparis, kurį ne vienas kražietis ir dabar pamini.

Jūdpaupario tikros pavardės niekas net nežino, o gal ir nežinojo. Jo tokia pravardė yra kilusi iš to, kad jis buvęs baisiai juodas kaip puodas ir vertėsi dievdirbystės amatu, t. y. jis pats kaip pauparis savo dievaičius pardavinėdavo, atseit buvo juodas pauparis.

Kai dabar, po Kražių apylinkę besibastydamas, užtinki kokį medinį dievaitį, baisiai griozdiškai padarytą, sakytum kelmą, kiek kirviu aptašytą, klėties ar gryčios pažiobėje užkištą, ir paklausi savininką:

— Nagi, koks čia šventasis ir kieno tai darbas?

— Juk tokių bjaurybių čia niekas kitas nedirbo, tik Kražių dievdirbys Jūdpauparis,— pažvelgęs į dievuką, atsako žmogus.— O kaip anas dirbo, sergėk, Pondiev, su kirviu tašyte tašė ir, nėmaž neapdrožęs, anus pardavinėjo kaip kelmukus. Per savaitę ans tokių dievaičių padarydavo tris vežimus. Jo darbų joks kunigs nešventino. Kurgi dės, kitas statydavo kryžiuje ir nešventintus.

Kiekvieną šventadienį, būdavo, dievdirbys Jūdpauparis stovi priešais Kražių bažnyčią su vežimu dievaičių, o aplink jį stypso minios žmonių ir dairosi į jo baisius dievaičius. Vieni jų žiopso, šaiposi, vaiposi iš tokių „stebuklų", kiti derasi, lygsta ir perka.

Pagaliau prieina prie dievaičių vežimo ir garsusis Kražių dievdirbys Kazimieras Orvidas. Apžiūri gerai visus Jūdpaupario stabukus, nusijuokia ir klausia:

— Vo, ar perka kas tavo tas bjaurybes?

— Kun darys nepirki, kad tik aš anų turėčiau — vežimais parduodu, kaip malkų. Nė padirbti nespėju.

— Vo, ar daug pats anų padirbi?

— Šiandien pat atsikėlęs padirbau anų kokį trisdešimt, vo, par nedielę padarau po tris vežimus dievaičių, gražių, kaip angelaičių.

Priėjęs prie vežimo, ūsotas žemaitis apžiūrinėja šventuosius ir klausia:

— Sakyk, balundėli, vo, ar jau pašventinti anie?

— Vo, kapgis, aš pats anuos padariau ir pašventinau. Imk ir į kryželį statyk. Švintesnių ir pas patį popiežių negausi.

Susipažinęs su „tašytiniu" Jūdpaupario darbu, pamačiau, kad čia vis dėlto būta gabaus meistro ir dirbta labai stilingai, nors ir greitai drožta, bet gražių formų surasta. Man besigėrint jo darbais, žemaitis taip pasakojo:

— O pirkdavo visi Jūdpaupario darbus, kur tik ko-

kiuos atlaiduos ans pasisuko — dievaičių vežimą bematant išparduoda.

Nors per savo gyvenimą daug padirbo visokių šventųjų, bet buvo, matyt, kuo nors Dievulį užrūstinęs, kad, senatvės nesulaukęs, vargšelis nuogla mirtim pasimirė. Kartą Jūdpauparis griovė seną malūną, iš didelės aukštybės nukrito žemėn ir negyvai užsimušė. Amžiną atilsį dovanok jam, Pondiev, jau turbūt trisdešimt metų su šventaisiais gyvena.

Varnių miestelyje stovi aukštas kryžiastulpis, ant kurio stypso šv. Florijono medinė statula. Šventadienį laisvalaikiu apstojęs būrelis žemaičių šnekučiuoja, visokius reikalus aptaria.

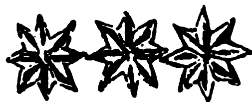
— Ar girdėjot, sako, kažkurią dieną Telšių bolševikėliai nuo pat Telšių ligi Varnių visus pakelių kryžius ir koplytėles kirviais sukapoję, o Alsėdžių kryžių dievaičius ežere po ledu sukišę. Gal ir mūsų tą Flerijoną nugriaus? — patylom kuždėjosi žmonės.

— Kažin kada ir kas jį čia pastatė? — kažkas pasiteiravo.

— Jau jis čia stovi nuo Valančiaus laikų,— sako žemaitis iš Palūkštės.— Tas Flerijonas tikriausiai yra Varnių dievdirbio, to Vaišnorio, kuris anuomet gyveno Palūkštėj, Vožtakių kaimely, šalia Varnių miestelio. O tas Vaišnoris — tai didelis galvočius buvo ir kad padarys, būdavo, tokius prašmatnius dievaičius, sergėk, Viešpatie, visi žiūri ir atsižiūrėt negali. Jis, žmogus, visą savo amžių prisilenkęs drožinėjo šventuosius ir kiek jų pridirbo visai Varnių apylinkei, kad ir dabar dar daug kur jo darbų matyti.

Dievaičius dirbo Vaišnoris nuo pat savo jaunystės ir ligi senatvės. Kruopštus buvo žmogelis, jis per dieną padarydavo kelis dievaičius, o nuduodavo puikiausiai.

Daug darbo anuomet buvo dievdirbiams, nes žemaičiai labai mylėjo savo dievaičius. Jų būta visų pakelių didesniuose medžiuose, kryžiuose ir koplytėlėse pilna pririoglinta. Kiekvienoje, net mažiausioje trobelėje bent po kelis rūpintojėlius stovėjo. Dievoti žmonės seniau buvo žemaičiai.

KRYŽDIRBYS VINCAS SVIRSKIS

Mūsų dievdirbiai ir kryždirbiai verti pagarbos, kaip ir knygnešiai, nes jie, puošdami mūsų šalelę tikrai lietuviškais paminklais — kryžiais, saugojo ją nuo svetimybių. Kryždirbiai mūsų šalį išgarsino kryžiais.

Seniau veik kiekvienas didesnis kaimas turėjo šiokį tokį dievdirbį arba kryždirbį. Vieni iš jų buvo tik menki amatininkai. Kiti nuostabūs kaimo skulptoriai, kurių darbai ir šiandien stebina mus.

Vienas žymiausių iš paskutinių kryždirbių yra Vincas Svirskis, gimęs 1835 m. Glitėnų k., Krekenavos valsč., iš neturtingų nuomininkų tėvų — Simano Svirskio ir Katrės Vaitkevičiūtės. Šeima buvo gana didelė — 5 sūnūs ir 6 dukrelės, todėl vaikučiams teko eiti pas svetimus tarnauti. Vincas Svirskis jau nuo pat mažens ganė pas ūkininkus bandą ir įprato drožinėti gražias lazdeles, dūdeles, šaukštus ir kitokius, anot žmonių, niekniekius. Dėl gražių rankdarbių jis buvo laikomas nagingu piemenėliu.

Kadangi buvo silpnos sveikatos iš prigimimo, Vincas nelinko prie ūkio darbų. Paaugęs pats pramoko dirbti kryžius. Per 1863 m. sukilimą visa Svirskių šeima pakriko. Vieni jo broliai žuvo sukilime, kitus rusai ištrėmė Sibiran. Liko tik vienas Vincas, kaip niekam nebereikalingas...

Neturėdamas iš ko gyventi, leidosi Vincas į žmones, keliavo iš kaimo į kaimą, bastėsi Krekenavos, Surviliškio, Josvainių, Kriukų, Grinkiškio, Gudžiūnų ir Vandžiogalos apylinkėse. Kiekvienos čia paminėtos parapijos kaimuose paliko padirbęs gražių paminklų — kryžių, kurių daugumas ir šiandien tebestovi.

V. Svirskio darbo kryžiai skiriasi nuo kitų kryždirbių darbų ne tik savo ypatingu stiliumi, bet ir tuo, kad jis šventuosius išskaptuodavo iš to paties medžio, todėl iš tokių kryžių šventieji niekados negali iškristi, jų niekas negali ir pavogti. Tačiau tokį kryžių padaryti yra labai sunku. Be to, visi Svirskio darbo kryžiai ąžuoliniai, su giliais išdrožimais. Kryžius jis dirbdavo ne dėl pelno, bet savo malonumui, nes kryžius dirbti buvo maloniausias jo darbas. Kunigai Svirskio kryžių nevertino. Kunigas Kušleika jo kryžius vadino „balvonais“, atsisakydavo šventinti, ragino žmones statyti „tikrus“ Kristaus kry-

žius, o ne pagoniškus Svirskio. Svirskis, tai girdėdamas, net apsiverkdavo.

Kartą Svirskis padirbo kryžiui Kristaus kančią lygiai tokią pačią, taip pat perkirstą, kaip rusų kazokai perkirto kardu bene Krekenavoje. Apie tokį jo padirbimą sužinojo rusų valdžia, areštavo senelį kryždirbį ir uždarė kalėjiman. Už tai kalėjime sėdėjo net keletą metų, net patys rusai nežinojo, už ką jis sėdi. Kartą kalėjimo vyresnybė paklausė Svirskį, už ką jis čia sėdi kalėjime, ir jis atsakė, jog nežino, nes niekuo nesąs nusikaltęs. Rusų valdžia, negalėjusi surasti kaltinamųjų dokumentų, paleidusi iš kalėjimo.

Kam nors dirbdamas kryžių, Svirskis prašydavo nurodyti kokio nors šventojo paveikslą, kad, į jį žiūrėdamas, galėtų padaryti savotiškai. Pirmiausia su angliuku medyje pasižymėdavo, tada kalteliais kalinėdavo. Gerų įrankių neturėjo. Visi jo darbo įrankiai tilpdavo tarbelėje, kurią keliaudamas visur nešdavosi. Iš viso turėjo porą kirvelių trumpais kotais ir vieną kitą kaltelį be koto, tik geležėlę. Kryžius dirbdavo visuomet klojime ar daržinėje, nors ir žiemą šalčiai spausdavo. Jis nenorėdavo, kad kas nors stebėtų jį dirbantį, nes tada jam nesisekdavo. Čia pat turėdavo visuomet „dulkėms nuryti“ pusbutelį saldžiosios, kurią nuolat gurkšnodavo, bet niekad nepasigerdavo.

Svirskis buvo ne tik dievotas žmogus, bet ir burtais tikintis. Jis visuomet nusiskųsdavo, kad, kai tik jis nueinąs į klojimą kryžiaus dirbti, prie jo pristojąs katinas, o katinas, aišku, piktoji dvasia. Gal dėl to jis, darbą dirbdamas, visuomet giedodavo šventas giesmes, kurių be galo daug mokėjo apie visokius šventuosius. Vieną kryžių dirbdavo šešias savaites ir ilgiau, o gaudavo nuo 5 iki 18 rublių. Atsiimdamas uždarbį, visuomet vieną rublį atmesdavo sakydamas: „Nors dalelę ir aš prie to kryžiaus prisidedu“. Už kryžius gautus pinigus išleisdavo pirkdamas kaimo vaikams saldainius. Dėl to jį labai mėgdavę visi vaikučiai.

Vargo visą gyvenimą, bet dar baisiau vargo savo paskutines dienas, nes ir mirties patale gulėjo jaujoje. Burvelių kaimo ūkininkai susirgusį Svirskį iš pradžių maitino visi paeiliui ir žmoniškai, bet kai senelis labiau sunegalavo, buvo perkeltas į vienos kampininkės lūšnelę, kur veik be jokios priežiūros, visų apleistas, laukė savo mirties, kad tik greičiau baigtų savo vargų naštą.

Vincas Svirskis mirė 1916 m. kovo 7 d. Burvelių kaime, Surviliškio valsč. Palaidotas Surviliškio parapijos kapinėse, kuriose daug yra jo darbo kryžių. Tačiau ant jo paties kapo niekas nepastatė nė menkiausio kryželio. Gal tai numanydamas, jis mirdamas pasakė: „Kai numirsiu, išmeskite mane ant vieškelio“. Dabar ant jo kapo auga pora vyšnelių...

Varginga Svirskio buvo ir paskutinė kelionė. Pavasarį Nevėžis tarp Burvelių ir Surviliškio smarkiai patvinsta, menkas tilteliukas kartu su ledais nueina į Nemuną. Per Svirskio laidotuves kaip tik buvo pats paleidimas, todėl sunki buvo kelionė iki Surviliškio kapinių. Žmonės ir čia kaltino patį Svirskį. Tai esą todėl, kad jis seniau, savo „kvailus“ išradimus darydamas, uždegė klojimą ir sudegino pusę Burvelių kaimo. Tai atsitiko, kai jis savo išradimo balionu norėjo pakilti skraidyti. Jis ketino padaryti tokias girnas, kurios pačios vienos maltų. Svirskis vis suko galvą, kaip išrasti mašiną, kuri suktųsi pati.

V. Svirskio jokios fotografijos niekur nėra, sako, taip esą todėl, kad jis bijojo fotografuotis. Žmonių pasakojimu, Svirskis buvęs žemo ūgio žmogelis, labai sulinkęs nuo kryžių dirbimo, todėl atrodęs lyg kuprotas. Linksmo veido, su žila barzda. Visą amžių nugyveno viengungis. Mirė turėdamas 81 metus.

Kiek apytikriai žinoma, Svirskis per savo amželį yra padirbęs 300 kryžių. Daugelio iš jų šiandien jau nebėra. Mano apskaičiavimu, apie 40 jo darbo kryžių dar tebestovi. Pasak Burvelių kaimo gyventojų, paskutinis jo darbo kryžius pastatytas prie Vilkupio, ties Daniliškių dvaru. Tame kryžiuje giliai medyje įpjauta data: 1909 m. IX. 2 d. Kryžiuje pavaizduotas šv. Jonas Krikštytojas.

Mirė didysis tautos kryždirbys ir šiandien užmirštas visų, bet jo darbai gyvena ir gyvens dar ilgai, tik užmirštas jo kapas gal išnyks visai.

LIETUVOS KRYŽIAI

Lietuvio širdžiai kryžius brangus, lietuvis kryžių myli labiausiai

Lietuva — gražiųjų kryžių žemė, josios takus, kelius ir kryžkeles puošia šimtai lietuviškų kryžių, kokių niekur pasauly nepamatysi. Kryžiai — mūsų kryžiai, lietuviško kaimo žibintai. Kryžiai — mūsų tautos džiaugsmo ir kančios paminklai. Mūsų kryžiai mums primena mūsų tautos praeitį, jos vargus ir nelaimes. Vieni iš jų Lietuvos krikštą mena, kiti — karus, marą, badmetį, baudžiavą. Vieni kryžiai rusų vergijoje nuošaliose vietose slapčia naktimis pastatyti, apleisti stovi ir jau baigia trūnyti. Antai kiti gražūs, nauji kaimų, miestelių aikštėse didingai stiepiasi į dangų, atsidėkodami Dievuliui už laisvę Lietuvos. Ten, gale lauko, parugėje, laimina kryžius kaimo laukus. Kaimo sodyboje, lietuvaitės rūtų darželyje tarp gėlių, lietuviškas kryželis — sodybos ištikimas sargas. Lietuvio širdžiai kryžius brangus, lietuvis kryžių myli labiausiai, todėl lietuviai ir moka kryžius išgražinti.

Užėmę mūsų žemę, svetimieji nekentė lietuviško kryžiaus. Mūsų kryžius naikino rusai stačiatikiai, naikino vokiečiai eretikai, naikina kryžius mūsų Vilniją užėmę lenkai, nors ir katalikai. Nekenčia visi atėjūnai mūsų lietuviško kryžiaus.

1864 m. rusų valdžia išleido įsakymą, draudžiantį statyti kryžius. Buvo uždrausta kryžius statyti miestų, miestelių aikštėse, prie kelių ir kryžkelėse, kaimų sodybose, laukuose, ant piliakalnių ir kitur. Kapinėse ar katalikų bažnyčių šventoriuose buvo galima kryžius statyti tik su rusų valdžios leidimu, kurį ne taip lengva buvo gauti. Tokio baisaus draudimo lietuvis nebijojo, kryžius statė slapčia naktimis. Statė kryžius, įrašydami juose senus metus. Juos statė slaptose vietose, giriose, krūmeliuose ir kitur, kur mažiau matoma.

Jurgaičių kaimo Kryžių kalne (Šiaulių apskr.), kai rusai uždraudė kryžius statyti, naktimis išdygdavo jų dar daugiau. Per trumpą laiką čia išaugo visas kryžių miškas. Rusų žandarai niekaip negalėjo suprasti, iš kur čia tiek daug kryžių atsirado.

Neįstengė nieko padaryti ir šnipai parsidavėliai, kurie stengėsi savo brolius įduoti. Kryžių statymo draudimo

laikais Šaukėnų bažnyčios šventoriuje, šalia vartų, prieš Velykas pastatė kryžių be valdžios leidimo! Drąsaus kunigo būta, bet ir šnipų nesnausta. Sužinojo rusų valdžios atstovas ir šaukia kleboną pasiaiškinti. Jis užsipuolė kunigą, grasina Sibiru ir piniginėmis baudomis, o kunigas, nebegalėdamas kitaip paaiškinti, sako, jog jis ne kryžių, bet žibintą pastatė. Tas kryžius iš tikrųjų buvo panašus į senovės žibintą, kuriame dega žvakės ar žibalinė lempa. Urėdininkas, nelabai tikėdamas jo žodžiais, nusprendė pats ištirti vietoje. Klebonas, grįždamas iš urėdininko, ėjo per šventorių pro naująjį kryžių, išėmė iš kryžiaus dievukus ir nusinešė klebonijon. Kryžiuje zakristijonas pastatė žvakę. Atėjo ir urėdininkas, žiūri — šventoriuje stovi tikrai žibintas, o ne kryžius. Skundėjas už urėdininko „apgavimą“ neteko valdžios pasitikėjimo, o klebonas taip ir liko nenubaustas. Tas kryžius ir šiandien tebestovi Šaukėnų bažnyčios šventoriuje ir liudija mums kryžių statymo draudimą. Tai sužinojau Šaukėnų klebonijoje.

Ne veltui rusai sakydavę: „Išnaikink lietuviškus kryžius, dainas, piliakalnius — nebus ir Lietuvos“. Norėjo rusai mus išnaikinti. Antai 1907 m. rusų valdžia apgyvendino rusais kolonistais visą Sidarų kaimą (Šiaulėnų valsč.). Kaimo kapelių kryžius rusai išrovė, o kapelius išardė ir juose daržoves pasodino. Dar ir dabar ten tebegyvena rusas, o vietoj kapelių — daržas. Tas buvo neseniai, žmonės visa tai gerai prisimena.

Tokių istorijų yra šimtai, jos mums parodo, kaip lietuvis kryžių mylėjo ir gerbė, nors už tai buvo baudžiamas ir persekiojamas. Todėl ir mes turėtume kryžiais labiau rūpintis, sutvarkyti senus ir, kur tik galima, pastatyti naujus lietuviškus.

KRYŽIUS — SODYBOS PAPUOŠALAS

Lietuviški kryžiai — tai mūsų tautos dailės paminklai ir krašto papuošalai. Jie mums primena gražiuosius laisvės laikus, tautos vargus ir nelaimes, išgyventas svetimųjų priespaudoje. Kryžiai primena rusų priespaudos laikus, laisvės kovas, nepriklausomybės laikus, kruviną bolševikmetį ir išsilaisvinimą iš jo. Todėl jie verti pagarbos kaip dailės paminklai ir kaip mūsų praeities liudytojai.

Netolimoje praeityje veik kiekvieno lietuvio ūkininko sodybos gražiausioje ir garbingiausioje vietoje — rūtų darželyje, šalia pirkios matydavai puošniai išpjaustytą lietuvišką kryžių. Tokių sodybas puošiančių kryžių kai kur matyti ir dabar. Vieni jų išlikę iš senesnių laikų, o kiti pastatyti dabar, neseniai patirtiems skaudiems įvykiams atminti. Kaip matome, senieji kryžiai nors ir labai apnaikinti, aplūžinėję, tačiau jie buvę pagražinti įvairiausiais medžio išpjaustymais, kokių šių dienų kryždirbiai nesugeba padaryti. Senu papročiu daugelis mūsų ūkininkų tebestato sodybose kryžius ir dabar. Tačiau dailės atžvilgiu dabartiniai mūsų kryžiai atrodo labai blogai. Tokius paprastus, be jokių pagražinimų paminklus tikrai nevertėtų statyti, nes jie mūsų sodybų ne tik nepuošia, bet dar labiau jas skurdina.

Kadangi paskutiniu metu pastebima mūsų kaimų sodybose vėl gana gausiai statomų kryžių, galima pasidžiaugti, kad vėl atgyja gražus kryžių statymo paprotys. Tačiau tenka nusivilti, kai pamatai, kad naujieji kryžiai tėra tik paprastas stulpas be jokių dailės papuošalų, be ornamentų. Tokie paminklai nebus papuošalas lietuviškai sodybai. Kryžiai be lietuviškos puošybos mums yra svetimi.

Seniau bemokslis mūsų kaimo žmogus sugebėdavo padaryti tokius gražius paminklus, kurie ligi šių dienų savo grožiu stebina ne tik mus, bet ir aplankiusius mūsų kraštą užsieniečius, o dabar mes galėtume savo sodybas papuošti dar gražesniais lietuviškais kryžiais.

Lietuviškas kryžių pagražinimas nėra jau toks sudėtingas ar brangus, kad ne kiekvienam būtų prieinamas. Ne. Daugelis gana gražių lietuviškų kryžių pagražina labai paprastai, bet atrodo tikrai puikiai. Štai paprastas kryžminis kryžius, kurio visi keturi tarpkryžmiai papuošti stambiais iš lentelių išpjaustytais lelijų ar kitų gėlių or-

namentais. Tokie keturi tarpkryžmių pagražinimai visi kartu sudaro kryžmų papuošalą, tarytum lelijų ratą. Abiejuose kryžiaus stulpo šonuose beveik iki pusės pridėtos dvi įvairiais pjaustymais karpytos lentos, kurios labai gražiai puošia kryžiaus liemenį. Tokiais pagražinimais galėtume papuošti ne tik dabar dirbamus kryžius, bet ir jau seniau pastatytus. Tokius pagražinimus pigu ir nesunku padaryti ne tik paprastam staliui, bet ir kiekvienam, dirbančiam šiokį tokį medžio darbelį. Ne sudėtingiau puošiami stogeliniai kryžiai ir koplytėlės, kurių gražinama stogelių ramsčiai, pastogėlės ir stiebas, ant kurio stovi koplytėlė su šventaisiais.

Kryžių ornamentai turėtų būti artimi senųjų lietuviškų kryžių puošybai, kaimo prieangių pagražinimams, viršlangių išpjaustymams ir kitai lietuviškai ornamentikai. Vengtina bažnytinės ir šiaip miestietiškos namų puošybos, svetimos dailės.

Pirmiausia patartina sutvarkyti ir senuosius baisiai apleistus mūsų sodybų kryželius. Jiems atnaujinti ir paprastai aptvarkyti nereikėtų daug išlaidų ar darbo. Senųjų kryžių aplūžusias dalis reikėtų pakeisti naujomis, panašiai išpjaustytomis iš medžio, o nukritusias senąsias prikalti toje pačioje vietoje. Pakrypusius kryžius galima apdėti didesniais akmenimis. Atnaujintas kryžius bus ne blogesnis sodybos papuošalas už naują.

KRYŽKELIŲ KRYŽIAI

Kodėl jie įvairiausiai puošiami

Perkūno laikais mūsų kelių kryžkelėse ir šiaip jau visur pakelėse riogsojo įvairūs šventieji akmenys. Tokių akmenų nemaža išliko ir iki šių dienų. Vieni iš jų stovi apstatyti šventųjų koplytėlėmis ir šiandien tebelaikomi stebuklingais. Kiti, jau žemėn įsmegę, žmonių aptveriami,

girdi, tai velnio atnešti, po jais mat slepiasi užkeikti turtai. Vieni vadinami laumių stalais, kiti — dievų krėslais ir kitaip. Įvedus krikščionybę, daugelis tokių akmenų buvo sunaikinta, ant kitų pastatytos koplytėlės su krikščioniškais šventaisiais.

Šiandien mūsų žmonės jau visai pamiršę šventųjų akmenų paskirtį ir juose esančių įrašų reikšmę. Senovės laikais kiekvienas keleivis, kur nors keliaudamas, kad sektųsi kelionė, tiems kryželių alkakmeniams aukas aukodavo, šventas ugnis ant jų kūreno ir meldė laimingos kelionės. Mergaitės ant jų dėjo rūtas, vainikus, kaspinus ir kitus galvos papuošalus. Moterys aukodavo juostas ir prijuostes. Ir sukrikščionėję lietuviai tų savo garbingų šventųjų vietų neužmiršo net iki pat šių dienų. Keliaudamas keleivis visokiais reikalais dar ir dabar tebeaukoja kryžkelių kryžiams arba, kaip kupiškėnai sako, donį atiduoda, kad kelių dievas saugotų žmogų nuo visokių nelaimių. Daugelyje Žemaitijos vietų prie pakelių kryžių dedami pinigai, karolėliai, žolės ir kitokie dalykėliai. Šipylių, Gruzdžių ir Šakynos apylinkių kryžiai apkarstyti mergaičių galvos papuošalais, šilko kasnykais, kurie prisegami prie kryžių su tam tikra paslaptinga intencija. Bažnyčių „bobinčių“ kryžiai kaspinais ir rūtomis aptaisyti ta pačia intencija. Daugelis Dzūkijos kryžių apkabinėti tam tikromis prijuostėlėmis, jas dažniausiai prisega nevaisingos moterys, kad susilauktų įpėdinių. Dažnai matome prie kryžių kokių nors žolių užkišta. Tai ne visuomet yra tik kryžiaus papuošimas. Vienos žolės skiriamos kryžiams, kad Dievas saugotų nuo perkūnijų, audrų, badmečių ir kitų negerovių, kitos — prašant laimės, meilės, sveikatos ir kitokios gerovės. Kai kas dabar mūsų kryžkelių kryžius puošia įvairiomis žolėmis ir kitais papuošalais, jau apie kryžių puošimo reikšmę visai nieko nežinodamas. Šiandien ir patys kryžiai jau gerokai apleisti ir užmiršti, be to, jau kryžkelėse jų labai mažai. Argi jų mums visai nereikia? O svetimšalius jie labiau stebina negu Amerikos dangoraižiai.

JAUNIMO KRYŽIAI

Daugelį mūsų kaimų puošia gražūs senovės lietuvių meno kryžiai. Mūsų kryžiai savo nepaprastu gražumu stebina net žmones svetimų kraštų, kur gražių paminklų taip pat netrūksta, bet tokių kryžių kaip pas mus niekur nėra. Paskutiniu laiku mūsų gražiųjų kryžių ėmė smarkiai mažėti. Jeigu mes, jaunieji, laiku nesusirūpinsime nykstančiais kryžiais, mūsų krašte gali jų greitai ir nelikti.

Seniau, nors pas mus kryžių buvo labai daug, juos visi gerbė ir mylėjo. Nebuvo nė vieno kaimo, kuriame nebūtų gražaus kryžiaus. Kai kur kaimuose veik prie kiekvieno kiemo stovėjo gražus lietuviškas kryželis, o kiek jų buvo kryžkelėse ir šiaip jau žymesnėse vietose.

Kryžiai būdavo statomi ne vien kapinėse. Kiekvieno kaimo jaunimas — vyrai ir mergaitės susidėję garbingoje kaimo vietoje ar kaimo laukuose pasistatydavo gražių kryžių. Tokių kryžių daugelyje mūsų kaimų dar ir šiandien galime matyti, nors kai kurie jų jau baigia pūti. Tokie jaunimo kryžiai paprastai yra vadinami *bandininkų* kryžiais. Visi jaunieji ūkininkai — vyrai ir mergaitės vadinosi bandininkais. Mat jie tėvų laukuose sėdavosi po siekelį visokių javų, vadinamąsias *bandas,*— iš čia ir kilo jų vardas. Taigi jaunieji ūkininkai jau senovėje turėjo savo bandomuosius laukelius, skirtus jaunimo pyragui. Tai labai gražus paprotys, kurio galbūt niekur kitur pasauly nebuvo, tik Lietuvoje, nes lietuviai vaišingiausi žmonės. Tokių jaunimo pyragų, kaip matysime, jiems reikėjo tam tikriems jaunimo baliams, vadinamiesiems bandininkų baliams. Dalį savo derliaus taupesni bandininkai laikėsi kaip kokį kraitį gyvenimo pradžiai. Kitą dalį išleisdavo įvairiems gyvenimo reikalams.

Kryžiui visi kaimo bandininkai sumesdavo po keletą skatikų iš savo bandinės dalies, ir už sudėtus pinigus kryždirbys padirbdavo gražų kryžių. Kiekvieno kaimo bandininkai tarpusavyje lenktyniaudavo. Jei vieno kaimo jaunimas pasistatė gražų kryžių, tai kito kaimo jaunimas visomis išgalėmis stengiasi pasistatyti dar gražesnį, ypač nenori nusileisti stambesnių ūkių kaimai. Bandininkų kryžiai visuomet statomi iškilmingai. Kryžiaus statymo proga būna bandininkų balius. Jaunimas iš savo bandinio derliaus supila po dalelę grūdų — miežių, kviečių ir kt. Mergaitės suneša sviesto, sūrio, kiaušinių, mėsos ir

kitokių valgių. Padaromas bendras alus. Iškepami bandininkų pyragai ir kiti valgiai. Baliun sukviečiami visi kaimo bandininkai — vyrai ir mergaitės. Kartais ir kitų artimųjų kaimų jaunimas kartu vaišinasi ir linksminasi. Bandininkų baliuje dažnai ir susitaikoma, jei anksčiau dviejų kaimų jaunimas buvo susipykęs.

Bandininkų kryžiai statomi, kad Dievas laimintų jaunųjų jaunas dieneles. Kryžiaus dienomis kaimo jaunimas sueidavo prie savo kryžių pasimelsti. Per Sekmines, Devintines, Jonines ir kitas žolių šventes jaunimas savo kryžius gražiausiai apvainikuodavo žalumynais. Šis paprotys dar ir dabar tebėra gyvas visoje Lietuvoje.

Mes, jaunieji ūkininkai, gražių kryžių statymo paprotį turėtume vėl atgaivinti ir palaikyti, tuo daug prisidėtume prie mūsų krašto pagražinimo. Krašto grožis tiek mums, tiek užsieniečiams — svarbus dalykas. Pinigų tam daug nereikia, gerais norais irgi galima daug ką nuveikti. Rusų priespaudos laikais mūsų žmonėms pinigų trūko labiau negu šiandien, bet gerų norų tuomet užteko — žmonės kryžius statė slapčia, naktimis, nors kryžius statyti 1864 m. buvo uždrausta. Draudimas panaikintas tik 1896 m. Vilniaus krašte dabar panašiai lenkų valdžia draudžia statyti lietuviškus kryžius.

Šiemet mūsų krašte statomi paminkliniai Vilniaus kryžiai. Taigi ir mes, jaunieji ūkininkai, galėtume daug pasidarbuoti statydami jaunųjų ūkininkų paminklus — lietuviškus kryžius bei tvarkydami senus, apleistus.

RANKDARBIAI KAIME SENIAU IR DABAR

Ir senovėje darbštus kaimo jaunimas žiemą ir šiaip laisvalaikiu nesėdėdavo rankų susidėjęs. Mūsų jaunieji kaimo darbininkai visuomet susirasdavo kokį sau tinka-

mą darbą ir patirdavo, aišku, malonumą. Tą mes puikiai matome iš dailiųjų mūsų rankdarbių — audinių, mezginių, įvairių medžio pjaustinių ir kitokių dirbinių, kurių dalis, pereidama iš kartos į kartą, išliko iki šių dienų kaimo skryniose kaip atmintinis palikimas, o kiti pateko net į muziejus.

Seniau kaime kiekvieno lietuvio namus puošė tik jo paties rankų darbo dirbiniai. Lietuvio ūkininko namelis buvo lyg koks kaimo muziejėlis, kuriame viskas sava ir grynai lietuviška. Fabrikinių dirbinių kaime tuomet dar nebuvo. Anuomet niekas nekalbėdavo, jog tas ar kitas rankdarbis neapsimoka ir nemadingas. Taip pat niekas to ar kito rankdarbio dirbti nevengė. Reikia atsiminti, kad seniau mūsų kaimas neturėjo jokių rankdarbių kurselių, mokyklų, nė knygų amatui pažinti.

Šiandien mums įdomu žinoti, kaip ir iš kur išmokdavo tokių meniškai gražių rankdarbių, kurie šiandien stebina ne tik mūsų meno žinovus, bet ir užsieniečius. Mūsų tėvelių pasakojimu, seniau net mažiausias kaimo piemenėlis sugebėdavo pasidaryti ne tik puikią dūdelę, bet mokėjo išdrožti iš medžio lazdeles su paukštytėmis, žvėreliais ir kitais pagražinimais. Puikius pasigamindavo riešutų spaustelius, dėžutes ir kitus daiktelius. Gėda būdavo jaunam bernužėliui, kuris nemokėdavo padaryti jaunai merguželei dovanėlės — dailiai iškarpytos kultuvėlės, verpstės ar margos šaudyklėlės.

Neatsiliko ir mergiotės. Kitos net kupinus kraičius prikraudavo įvairių rankdarbių. Senovės papročiu kaimo mergaitė turėjo turėti daug įvairių rankdarbių dovanoms, ypač rengdamasi tekėti. Taigi anuomet mergelės, dar bepiemenaudamos, prisiausdavo šimtus įvairiaraščių juostelių, išmokdavo megzti raštuotas pirštines ir kitų darbelių.

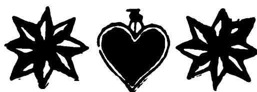
Seniau rankdarbių mokydavosi vienas iš kito: piemenys iš piemenų, bandininkai iš bandininkų, nes kitokių mokyklų nebuvo. Tas, kuris norėjo būti tuo ar kitu amatininku, mokydavosi pas amatininką.

Įdomu, kad seniau mūsų kaimo jaunimas gražiausius rankdarbius padarydavo niekieno neraginamas ir neverčiamas. Vieni darė iš reikalo, kiti — savo malonumui, treti — kad įrodytų nagingumą ir sugebėjimą lyg šių dienų konkursuose. Yra ir tokia patarlė: „Darbas žmogų išgiria, darbas žmogų išpeikia“. Daugelį anuomet gražiausių rank-

darbių pasigamindavo net per trumpas ūkio darbų pertraukas, per pietų poilsį, gyvulius ganydami ir vakarodami.

Pažvelgę į senuosius mūsų kaimo dailės dirbinius, šiandien mes ne tik jais gėrimės, bet ir stebimės ano meto mūsų žmonių gabumais ir dideliu darbštumu, kad jie, gyvendami varge ir svetimųjų priespaudoje, padarydavo tokių nuostabiai gražių dirbinių. Tiesa, mes dabar gyvename jų amžiuje, o prieškariniu metu ir kiek seniau mūsų žmonės mašinų veik nežinojo ir dėl darbo spartos nesijaudino kaip šiandien. Taigi nenuostabu, kad mergelė, ausdama rinktinio rašto prijuostę, nesibodėdavo pasėdėti staklėse savaitę ir daugiau laiko. Nesvarbu buvo jaunai mergelei, kiek ji laiko turės staklėse sėdėti, bet svarbu, kad ji išaustų tokią prijuostę, kokios dar niekas neišaudė. Viena dzūkė pasakojo, kad ji, būdama jauna mergelė, audė savo mielam berneliui margą juostelę net dvi „nedėlėles", o kai išaudė, tai „visas svietas dzyvijosi". Kitas žemaitis bernužėlis iš Viekšnių apylinkės mergelės ratelio verpstės lentelėje išpjaustinėjo įvairius paukštelius, širdis, jos vardo raides ir visą Rojaus gyvenimą. Verpstelę dirbęs, kad niekas nematytų, naktigonėje, žirgelius ganydamas. Sotkalnio (Kražių valsč.) J. Mociukas, piemeniu būdamas, obelinėje lazdelėje išpjaustinėjęs vestuves, sėdinčias už stalo, šokančias, kalvius, kalančius kalvėje, kažkokį karą su daugybe kareivių, medžiotojus medžioklėje ir kt. Lazdelę dirbęs visą vasarą, lazdos gražumu stebėjosi ne tik visi piemenys, bet ir ponai. Visų kruopščiųjų pasiryžėlių čia nesuminėsi.

Po Didžiojo karo mūsų kraštą užplūdo fabrikiniai gaminiai iš užsienio. Mūsų gražieji rankdarbiai ėmė nykti ir išėjo iš mados. Tas grėsė mūsų kraštui kaimo nutautimu. Šiai blogybei užkirto kelią amatų mokyklos, rankdarbių kurseliai ir jaunieji ūkininkai. Paskutiniu metu mūsų jaunieji ūkininkai stengiasi savo namelius puošti grynai lietuviškais savo pačių dirbiniais. Kad mūsų rankdarbiai būtų tikrai lietuviški, pavyzdžių turime ieškoti mūsų senovės liaudies mene, kurio daugiausia galime rasti mūsų muziejuose, kaimo senuose rankdarbiuose ir „Sodžiaus meno" knygose. Panašių pavyzdžių dažnai duoda ir „Jaunasis ūkininkas".

LIETUVIO SODYBOJE — LIETUVIŠKA DAILĖ

Lietuvis — didelis dailės mėgėjas. Jis mėgsta puošti savo sodybą, gyvenamuosius namus ir kitus trobesius, baldus, darbo įrankius, namų apyvokos daiktus, drabužius, net ir valgius. Dailės supratimas lietuviams nėra naujas ir yra atsiradęs ne dėl šių laikų kultūros įtakos. Kasinėjant Lietuvos net priešistorinius pilkapius ir senkapius, pastebėta, kad jau žiloje senovėje lietuviai buvę dideli dailės mėgėjai, kaip ir dabar.

Taip pat ir netolimoje praeityje, net sunkiausiais baudžiavos laikais, lietuvis savo namus ir sodybą puošė savo paties rankų darbo išgražintais dirbiniais. Lietuvio ūkininko namas ir svirnelis buvo, sakytum, lyg koks kaimo dailės muziejėlis, kuriame kiekvienas kampelis buvo užpildytas išgražintais rankdarbiais.

Mylintys ir gerbiantys savo senovę ir tėvų arba senelių paminklinį palikimą daugelį tokių senovinių daiktų gražiai išlaikė net iki šių dienų. Todėl mes kai kuriuos savo protėvių dailės dirbinius galime pamatyti net dabar ir ne tik muziejuose, bet pasižvalgę nemaža jų pastebėsime kaimo pirkiose ar svirneliuose. Žemaičiuose dar daug kur matyti būdingų senovinių stalų, kurių galai remiasi dviem iš lentos karpytomis kojomis. Kiekvienoje pirkioje rasi kėdžių su įdomiai iš lentos išpjaustyta atrama. Yra gražiausiai išpjaustytų rankšluostinių, kultuvių, verpsčių, kočėlų ir kitokių daiktelių. Margų kraitinių skrynių rastume klėtyse visoje Lietuvoje, tačiau gražiausių galėtume pamatyti Suvalkų krašte. O tos kraitinės, pilnutėliai prikrautos tėvų ir senelių palikimo įvairiaraščių audinių.

Visus daugiau ar mažiau pagražintus dailės dirbinius čia ir išvardyti sunku, nes seniau mūsų žmonės stengėsi kiekvieną savo darbelį kuo nors padailinti, pagražinti. Vieni ką nors gražesnio darėsi iš reikalo, kiti — vien tik savo malonumui, kad sukurtų ką nors tikrai gražaus, o dar kiti — savo nepaprastam gabumui parodyti. Juk ne veltui senųjų sakoma: „Darbas žmogų išgiria, darbas išpeikia“. Ne vienas gabus ir kruopštus meistras darbais save nepamirštamai įamžino.

Sodžiaus dailininkas viską puošia ir dailina su didžiausia meile ir atsidėjimu. Jis, viską dailindamas, kuria vien tik savo širdies malonumui ir kitų džiaugsmui, stengdamasis sukurti ką nors tikrai gražaus. Tikrai reikia ste-

bėtis tokia nepaprasta žmogaus meile dailei, kadangi jis negaili įdėti tiek daug darbo, kad pagražintų savo kasdieninius darbo įrankius ir kitus reikmenis.

Pažvelgę į senuosius mūsų kaimo dailės dirbinius, šiandien mes gėrimės ne tik jų grožiu, bet taip pat stebimės ano meto žmonių dideliu darbštumu ir sumanumu. Juk žinom, kad seniau visus ūkio darbus žmonės turėjo nudirbti savo rankomis, be jokių mašinų, todėl ir laiko tokiems dailės dirbinėliams jie mažiau turėjo negu mes šiandien. Daugelis tokių dailės dirbinėlių buvo padaroma per didžiųjų ūkio darbų pertraukas. Piemenėliai medžio drožinius dirbo gyvulius ganydami, o piemenėlės audė juosteles, mezgė mezginėlius ir kt.

Artojas lauke prie žagrės, arklius pasiganydamas, išdrožinėjo mergelėms verpstes ir kultuves. Dieną nerasdamas dailės darbeliams laisvalaikio, kitas ką nors gražesnio padirbdavo vakare prie smilkstančios balanos.

Lietuvos veidas turi būti amžinai lietuviškas. Jeigu mūsų tėvų tėvai šimtus metų išlaikė krašto lietuvišką vaizdą, tuo labiau mes ir toliau jį turėtume išlaikyti tokį patį ir padaryti net dar gražesnį.

MUZIKANTAI, DAINININKAI, VAIDINTOJAI

JAUNA ŽEMAIČIŲ KANKLININKĖ

Keliaudamas po gražią Žemaičių šalį Dubysos krantų kalneliais ir slėniais, kur raitosi vingiuoti keleliai su rymančiais šalikelėse senais žemaitiškais kryželiais, pasuki pro mažą Lyduvėnų bažnytkaimį, kurį daugelis keliautojų aplanko, kad pasižiūrėtų Dubysos tilto. Praeidamas pro

Lyduvėnų miestelį kairiojo Dubysos kranto vingiuotu vieškeliu, bent už kilometro nuo šio bažnytkaimio, žemai pakalnėje, prie pat sraunios Dubysos kranto, smėlynuose pamatai dailų vienkiemį. Tai kanklininko Stasio Abromaičio sodyba. Kieme — lietuviška šiaudiniu stogu ir margu prieangiu gryčia. Kiemelyje, priešais prieangį,— rūtų darželis, dailiais statiniais aptvertas. Darželyje rymo baltas medinis kryžius.

Eidamas padubysių vieškeliu, keleivis jau iš tolo girdi malonius lietuviškų kanklių balselius. Išgirdęs gražiai kankliuojant, užsigeidi pasiklausyti. Užeini kieman, kaip ištroškęs keleivis šalto vandenėlio atsigerti. Ir čia, žaliam rūtų daržely, randi besėdinčią jauną kanklininkę Stasę Abromavičiūtę, pasidėjusią ant kelių senas tėvelio kankles ir stygas mikliai piršteliais begaudančią, tarytum tie piršteliai stygomis kokį šokį šoktų...

— Padėk, Dieve, jaunai kankliuoti! — tariau priėjęs arčiau.— O iš ko taip dailiai išmokai kanklėmis skambinti?

— Mano tėvelis dar gražiau moka kankliuoti. Aš nuo pat mažų dienų į jį žiūrėjau ir išmokau.

— O tėvelis iš ko išmoko?

— Ir mano tėvelio tėvelis, ir net jo senelis mokėjęs kankliuoti,— atsakė mergaitė.

Stasė Abromavičiūtė polinkį kankliuoti paveldėjo iš savo tėvų, senelių ir prosenelių. Ji kankliuoja lygiai taip pat, kaip ir jos tėvas bei senelis. Dainoms pritaria kanklėmis ir dainas kanklėmis skambina, t. y. kankliuoja rinktiniu būdu: kaire ranka renka balsus, pirštais arba tam tikru kauleliu stygas užgaudama. Antruoju būdu skambindama, stygas gaudo abiem rankom: viena ranka renka balsus, o kita — pritaria, arba „turavoja". Šiuo būdu skambina šokius, maršus ir kitus dalykus.

Nors kanklininkė jaunutė, apie 15 metų mergaitė, bet moka daugybę senovės dainų, šokių, maršų ir kitų grojimų, kokių šių dienų mūsų muzikantai nė negirdėjo. Pavyzdžiui, skambina senovės šokius: „Kepurinę", „Mikitą", „Zuikelį", „Gegutę", „Kryžioką", „Šermukšniuką", „Avietėlę", „Žvirblelį", „Angelčiką", „Duję", „Šalabaną", bent kelis senovinius valsus, polkas ir maršus.

Stasės močiutė — garsi kaimo dainininkė. Motinai dainuojant, duktė jai kanklėmis pritaria. Vestuvėse, vakaronėse ir kituose pasilinksminimuose dažnai tėvas su dukte-

rim muzikuoja. Stasė groja ir smuiku, ir ne šiaip sau. Ji groja geriau už kitus tos apylinkės muzikantus. Smuiku išmokusi pati. Pritardama motinai dainoms, dukrelė iš savo mamytės išmoko daugybę retų senovės dainelių, kurių moka apie 100.

Lietuvių tautosakos archyvas, susidomėjęs jaunos mergaitės gabumais, 1937 m. rudenį ją buvo pakvietęs Kaunan. Čia Stasė daug gražių dalykų kanklėmis įrašė į fonografo plokšteles. (Fonografas — tai toks elektrinis aparatas, kuris žmogaus ir muzikos instrumentų balsą įrašo į metalinę plokštelę, iš kurios paskui patefonas gali tą grojimą pakartoti.)

1937 m. Stasė kanklėmis ir smuiku grojo ir dainavo kartu su tėveliu ir mama per radiją.

Nors pažiūrėti mergaitė menkoka — ji atrodo 11—12 metų, bet dideliu atsidavimu muzikai ir darbštumu ji yra labai daug nuveikusi. Ji laisvo laiko nepraleidžia veltui, kaip kiti to amžiaus vaikai. Tik suradusi laisvesnę valandėlę nuo ūkio darbų, tuojau griebiasi kanklių ar smuiko, o savo muzikos instrumentus visuomet turi po ranka.

Kaune būdama, jauna kanklininkė savo muzikos gabumais stebino kauniečius muzikos žinovus. Daugelis jai linki stoti į muzikos mokyklą. Ji taip pat rūpinasi užsidirbti pinigų muzikos mokslui eiti.

ŽEMAIČIŲ KANKLININKAI

Į rytus nuo Lyduvėnų miestelio, už senkapių Dubysos slėnio, smiltynuose, matyti garsaus žemaičių kanklininko Stasio Abromavičiaus sodyba, kurios didelio kiemo vidury stovi nemažas kryžius, o aplink jį platus žydinčių gėlių darželis. Senas kanklininkas, jau 63 metų stiprus žemaitis, gali visą dieną kankliuoti nepavargdamas. Skambinti išmoko dar mažas būdamas iš savo tėvo Juozo Abromavičiaus, kuris taip pat buvo žymus kanklininkas, bet 1923 m. sausio 10 d., sulaukęs 84 m., mirė. Šio tėvas

Aleksandras Abromavičius irgi buvo kanklininkas ir tomis pačiomis tėvų palikimo kanklėmis skambindavo, bet gyveno tik 58 metus. Jo tėvas buvo baudžiavos laikų kanklininkas, kurio dabar nė vardas nežinomas, tik žinoma, jog į Lyduvėnų parapiją, Godlaukio kaiman, atsikėlė iš Šiaulių apskrities, kur ir dabar tebegyvena kanklininko Stasio Abromavičiaus vyresnysis brolis Antanas Abromavičius, 65 m. seniukas, taip pat geras kanklininkas, kuris pats visuomet sau kankles pasidaro. Abiejų kanklininkų vaikai taip pat garsūs kanklininkai ir kankliuoja tokiu pat būdu, kaip ir jų senieji tėvai, taigi šie jau penktosios kartos kanklininkai, tikrai su įgimtais muzikiniais gabumais. Jie — muzikantai nepaprasti: kai tik turi kiek laisvo laiko, susėda trobelėj ar lauke kur pašalėj ir griežia visa šeimyna — tėvas, sūnūs ir dukterys. Liūdėti čia nėra kam ir nėra kada.

Garsusis kanklininkas Stasys Abromavičius praėjusį mėnesį buvo atvykęs ir Kaunan. Čia jis visą savaitę kanklėmis grojo Tautosakos archyve į fonografo plokšteles ir per radiją. Žmogus ne tik uždirbo, bet ir išgarsėjo pasauly. Gaila, kad toks žmogus, kanklininkas, prarado savo sentėvių palikimo senoviškas kankles, kurios turėjusios per 200 metų. Senosios kanklės buvo padarytos iš išskaptuoto gluosnio, o tokios kanklės, sako, turinčios gražiausią balsą.

Stasys Abromavičius — geras muzikantas: jis ir kitais muzikos instrumentais groja. Dar piemeniu būdamas, išsimokęs dirbti įvairias birbynes, švilpynes, lumzdžius, ragelius ir trimitus. Visais tais instrumentais puikiai groja ir dabar. Be to, jis moka labai daug senovės šokių: „Skepetinę“, „Kepurinę“, „Salabaną“, „Kryžioką“, „Mikitą“, „Žvirblelį“, „Gegutėlę“, „Avietėlę“, „Pagalbėlę“ ir kt. Jo žmona — garsi dainininkė, moka per šimtą įvairių senovės dainų. Kaune dainavo per radiją ir į fonografo plokšteles. Tai viena žemaičių liaudies muzikantų žymiausių šeimų.

KAIP GYVENO IR MIRĖ ŽEMAIČIŲ KANKLININKAS ZORIS

Kanklės — lietuvių tautinės muzikos instrumentas. Seniau mūsų šalyje buvo daug tokių kanklininkų, kurie vaikščiodavo po visą kraštą iš kaimo į kaimą, apdainuodami mūsų didvyrių žygius ginant šalį nuo priešų. Nenutilo kanklės ir baudžiavos laikais, galingas kanklių balsas sustiprino mus svetimųjų vergijoje, todėl ir išlikome nenutautėję. Tik fabriko darbo muzika, įsiskverbusi kaiman, nutildo mūsų senąsias kankles. Šiandien jos rūdija ir trūnija užmestos mūsų šiaudinių pastogių palėpėse. Dabar kur nors mūsų krašte esantį seną kanklininką reikia laikyti didžiausia retenybe. Labai malonu, kad dar ir šiandien galime išgirsti gyvą senovės kanklių muziką, nes senieji kanklininkai šioje vargo žemelėje yra tik svečiai ir greit jau jie mus apleis amžinai.

Telšių valsčiuje, netoli Ubiškės bažnytkaimio, tarp kalnelių ir pušynėlių, yra Badaukių kaimelis. Tenai menkoje lūšnelėje gyvena garsusis žemaičių kanklininkas Petras Zoris, 96 metų senelis. Jo tėvas gyveno 115 metų, taip pat buvo žymus kanklininkas, net tėvo tėvas buvęs kanklininkas. Visi skambino tomis pačiomis kanklėmis, kurioms dabar apie 200 metų. Kanklės atrodo paprastai, bet balsą turi gražų, o nuo senumo jau visai juodos. Pačios kanklės išskaptuotos iš vieno medžio. Senovėj kankles dirbdavosi visi kanklininkai. Stygų devynios ir visos plieninės.

Parodęs savo kankles, kanklininkas Zoris surambėjusiais pirštais mėgino šį tą paskambinti, bet neišėjo, nes ką tik buvo rugius kirtęs, todėl jo pirštai buvo nepajudinami, sustingę kaip kabliai, turėjo bent valandėlę pailsėti. Ilsėdamasis senelis su žmona pasistiprino juoda žemaitiška putra, nes senatvėje geresnio valgio nebeįstengia užsidirbti. Seniau, sako, su savo kanklėmis galėdavęs ne tik duonelės užsidirbti, bet ir skaidriosios niekad nepritrūkdavęs. Šiandien vargšui kanklininkui tenka ir badauti. Jaunystėje kanklininką Zorį visa apylinkė taip mėgusi, kad be jo neapsieidavo nė vienos vestuvės, krikštynos, pabaigtuvės, „nibrės“, arba vakaronės, bei kiti jaunuomenės suėjimai ir pasilinksminimai. Kanklininkai Žemaičiuose paprastai labiau gerbiami už kitus muzikantus. Kanklininkas būdavo mielas svečias ne tik kaime, bet taip pat

dvare, klebonijoje ir kitur. P. Zoris, sakosi, buvęs ne tik geras kanklininkas, bet žymus dainininkas ir juokdarys. Mokėjo daugybę gražių dainelių, turėjo gerą liežuvį juokus pasakoti. Dainuodamas jis visuomet kanklėmis pritaria. Jomis skambina sėdėdamas. Stygas labai mikliai gaudo abiejų rankų pirštais. P. Zoris buvo gabus liaudies dainius, jis mokėdavo ir naujas daineles sukurti. Štai viena jo mėgstamiausia dainelė, kurią bene jis pats bus sukūręs savo kaimui apdainuoti:

Badaukiu kalnelia,
Čion linksmi takelia.
Čionai aš nebūsiu,
Čionai nevaikščiosiu.
Aisiu į pasvietį
Sau laimės ieškoti.
Vėlai susiprasiu
Sau laimės nebrasiu...

1935 m. vasarą vėl apsilankiau Badaukių kaime, bet kanklininko P. Zorio jau neberadau, jis mirė prieš keletą metų. Jo kankles paėmė Telšių muziejus. Žmonių pasakojimu, kanklininkas miręs iš bado. Po jo mirties už savaitės mirė ir jo žmona. P. Zoris buvo vienas žymiausių Žemaitijos kanklininkų. Jo kankliavimo būdas taip ir liko neužrašytas, kartu su jo mirtimi žuvo visa, ką jis mokėjo kankliuoti ir dainuoti. Kanklininko sūnūs ir anūkai kankliuoti nemėgo, todėl ir nemoka. Taigi nutilo žemaičių kanklių muzika.

AUKŠTAIČIŲ KAIMO MUZIKANTAI

Šių dienų Lietuvos kaime dažniausiai girdime jau tik armonikas klykiant. Seniau plačiose mūsų krašto giriose aidėjo garsieji lietuvių trimitai, ožragiai, skudučiai ir lumzdžiai. Šių dienų mūsų kaimo muzikantai jau vargu ką

ar bepagrotų tokiais senovės muzikos instrumentais. Prieš kelias dešimtis metų, kai mūsų kaimai gyveno bendrą gyvenimą, senoviniais muzikos instrumentais neblogai grodavo net kaimo piemenėliai. Kaimams išsiskirsčius į vienkiemius, galima sakyti, išsigimė ir piemenėliai, nes dabartiniai piemenys jau retai kuris groja birbyne ar kokiu lumzdeliu. Tad ir kaimo ganyklose senoji muzika nutilo.

Lietuva nors ir nedidelis kraštas, tačiau muzikos atžvilgiu kiekviena apylinkė turi įdomių įvairumų. Štai Labanoro apylinkė seniau garsėjo visoje Lietuvoje savo senovine kūline dūda, net dėl jos šioje apylinkėje paplitimo Labanoro dūdos vardą gavo. Antai Vabalninko apylinkė, kurioje dabar rasime tik keletą trimitininkų, seniau didžiuodavosi savo trimitininkais. Ukmergės apylinkėje būta gerų ožragio muzikantų, kurių įpėdiniai dar ir dabar neblogai groja savo tėvų palikimo ožragiais. Biržiečiai bene geriausi buvę skudutininkai. Jie savo senosios muzikos nepamiršta ir dabar. Kupiškėnai — žymūs lumzdelių muzikantai, jie savo garbingos lumzdelių muzikos nepamiršo ligi šių dienų ir ne tik sau, bet ir viešuose pasilinksminimuose. Apskritai Rytų Aukštaitija labiau pasižymi pučiamųjų muzikos instrumentų muzikantų gausumu, o Žemaitijoje daugiau styginės muzikos muzikantų būta.

Mūsų senieji kaimo muzikantai verti ne mažesnės pagarbos negu mūsų knygnešiai, dievdirbiai, dainininkai ir kiti, nes jie ne tik išsaugojo senąją lietuvių muziką, bet taip pat nemaža prisidėjo prie to, kad apsaugotų kaimą nuo nutautėjimo. Įdomu pasišnekėti su paskutiniais mūsų senosios muzikos atstovais — kaimo muzikantais. O pasakojimų jie mums nešykšti, gali visą vakarą klausytis jų pasakų, pasakėlių, ligi gaidžių neišklausysi.

Užrašinėdamas senuosius papročius ir įvairią tautosaką, Kupiškio apylinkėje aptikau keletą senesnių ir jaunesnių lumzdelių muzikantų. Patyriau, kad lumzdelis šioje apylinkėje buvęs kažkada plačiausiai vartojamas muzikos instrumentas. Tokių muzikantų prieš kelerius metus Pyragių kaime buvę bent keletas. Trys iš jų seniausi prieš šį karą pasimirė, o kiti taip pat baigia amžių nugyventi.

Žiemą, kas nori pasiklausyti lumzdelių muzikos, eina Pyragių kaiman pas lumzdelininkų „karalių“ — senąjį muzikantą Juozevičių. Vieną žiemos šventvakarį einame pas tą garsų muzikantą pasiklausyti senosios jo muzikos.

Tamsoje į kelmą ar kokį ten kuolą nusimušu koją ir aiktelėju. Palydovas, tai pastebėjęs, sako:

— Amžiną atilsį, galima sakyti, čia muzikantas yra palaidotas. Taip senųjų sakoma, jeigu kas netikėtoj vietoj nusimuša koją.

Priėję kaimą, pastebime muzikanto trobelėje spingsintį žiburėlį, vadinasi, muzikantas vieši namuose. Pro užšalusius trobelės langus veržiasi lauk skardi lumzdelio melodija:

Šoka dūda ir dūdorius,
Šoka mūsų gaspadorius.
Ulia ulia ulialia,
Šoka mūsų gaspadorius...

Įėję vidun, randame daugiau svetelių, bene to paties kaimo kaimynėlių. Kaimo muzikanto troboje paprastai svečių niekad nestinga. Tiesą pasakius, pas šį muzikantą susirenka ne šokiams, bet tik retai girdimos muzikos pasiklausyti.

— Tokia maža dūdelė ir tokia garsi,— stebimės pasiklausę.

— Vieno lumzdžio balsas menkokas, bet kai mes sueinam bent koki trys keturi muzikantai ir sutartinai papučiam, tai net per tris kilometrus Kupišky girdėti. O-o, skardus kupiškėnų lumzdžių balsas. Ir balso gražumu visas kitas dūdas pralenkia,— nustojęs groti, kalbėjo muzikantas.

— Nors ir gražiausiai grotų, bet vis tiek piemenų muzika, ir gana... Kur su tokia gali pasirodyti... O dabar jau ir piemenys pirktines įsitaiso... Tokias muzikas, dėde, laikas jau kišti palėpėn,— prieštaravo jaunoji šeimininkėlė.

— Reikia tik mokėti, reikia gerai balsus sutinkint, galima ir tokiomis dūdelytėmis ne blogiau pagroti, kaip ir tomis pabriko varinėmis dūdomis,— atrėmė muzikantas.— O-o, lumzdelio balsas tai sakytum kalbėte kalba. Netikėsit, seniau tokiomis muzikomis visi kupiškėnai vestuves ir vakarones atgrodavo. O ar tokios tuomet vestuvės būdavo! Tai ne juokas, vestuvės visą savaitę trukdavo, o muzikantas, veik neatsikvėpdamas, kiauras dienas grodavo. Ne vienas vestuves lumzdžiu ir aš esu šokdinęs. Tikėsite netikėsite, bet prieš kokius šešiasdešimt metų tokiais lumzdeliais bažnyčioje vietoj vargonų grodavo. Kiek

atmenu, čia pat, Antašavos bažnytėlėj, pasilipę ant korų, dūdoriai lumzdžiais lumzdžiuodavo, ir gražu buvo.

— Gal ir mūsų Kupiškio bažnyčioje seniau tokiomis muzikomis buvo grojama, nes čia ir dabar vargonų nėra? — paklausėm muzikantą.

— Kupiškio bažnyčioje, kiek atmenu, lumzdžiais negrodavo,— pasakoja muzikantas.— Kai buvau kokių šešiolikos metų vyrukas, prisimenu, Kupiškio kapinėse stovėjo medinė koplyčia, kurioje, kaip ir bažnyčioje, būdavo laikomos pamaldos. Toje koplyčioje vietoj vargonų stovėjo įtaisyta tokia tam tikra skrynia, ant kurios sustoję dūdoriai pūsdavo dideles medines dūdas. Tokių dūdų buvo bent keturios: vienos — trumpesnės, kitos — ilgesnės, o ilgiausioji gal bent sieksnio buvo. Tas dūdas pūsdavo ir mirusius laidojant, ir šiaip per pamaldas.

— Esi senas muzikantas, gal pagrotum mums, dėde, kokį senovės kupiškėnų šokį,— vėl nekantravom.

— Daugelį senovės šokių jau ir pamiršau. Prieš kokius šešiasdešimt metų kupiškėnai šokdavo audimą, čiutytę, rožytę, tpriundytę, parlalį, padūkėlį, vienakojį, vyžų šokį ir kitus.

— Nagi prisiminęs pagrosiu jums senovinį šokį — parlalį. Jį šokdavo dainuodami tokią dainelę, kuriai muzikantas lumzdeliu pritardavo:

Parlalį rito,
Parlutėlį ta ta to.
Parlalį ta ta to,
Parlutėlį rita to...

— Tokių senybių mokėdamas pagroti, dėde, galėtum nustebinti ir Kauną ar didesnį kokį miestą? — stebėjausi.

— O-o, ir dar kaip. Tik geriau būtų, kad mes koki trys ar keturi toki lumzdelininkai. Tuomet ponai pamatytų, ką galima pagroti ir su piemenų muzikomis. Ogi seniau, prisimenu, Kupišky buvo toks muzikantas, pavarde Cimbolnikas, galim sakyt jam amžiną atilsį, jau seniai nuėjo į Dievo muzikantus. Jis kažin kaip ten mokėdavo pagroti šiaudeliais. Ir taip jis suderindavo šiaudelių balsus, kad nė su kokia muzika nesulyginsi. Sužinojęs apie tokį muzikantą, ruskių karalius pakvietė atvažiuoti į karališkąjį balių. O anais laikais didžiausi dyvai buvo, kad tokį vargšą žmogelį karalius į baliaus muzikantus kviečia ir dar su kokia muzika.

— Gal tik juokus, dėde, pasakoji. Argi galėjo karalius tokį vyžotą seniuką kviesti į savo dvarą muzikantu. Karališkieji muzikantai auksinėmis dūdomis groja. Antai mūsų kerdžius Daugulis sakydavo, kad, kai jis tarnavęs kariuomenėj, buvęs karaliaus pulko muzikantu ir pats auksine dūda grodavęs. Pareidamas iš kariuomenės, parsinešė geltonos skardos lenktą dūdelę, kaip tas ožragis, tai, būdavo, tą dūdą pašonėj pasikabinęs eina paskui karves ir nė pasilabinti nenori.

— Nereikia nė auksinių dūdų. Jeigu tamstos išgirstumėt grojant iš builio žolės stiebo skudučiais, kokius mes senovėj per šienapjūtę pasidarydavom, ai ai ai. Suėję bent kokie šeši dalgiai krūvon Pyragių paežerėj sutartinai kad ima lyliuoti, o dar pritaria kuris, skambindamas dalgę medine pustykle,— taip maloniai balsas aidi, kad, rodos, Beržytėj beržai dainuoja.

— Galvočių gi būta ir seniau, prasimanyk tu man tokias muzikas iš paprasčiausios žolės,— stebimės.

— O-o, ir dar kokių muzikų prasimanydavo, tokių nė mūsų muziejuose nematyti. Prisimenu, mūsų apylinkėj buvo muzikantas Žiurlys. Jis pasidarydavo iš paršo pūslės tokį boselį, tarytum kokią basetlę. O tas jo boselis buvo padarytas iš lazdyno lankelio, prie kurio įtemptos bent trys stygos per išpūstą pūslę. Bumpt bumpt, skambina pirštais tas boselio stygas. Juokinga muzika! Skamba kaip pilvas.

— Pasidarydavo kiti dar paprastesnių muzikų. Seniau Kupiškio Puronas mokėdavo pagrot vadinamosiomis bandūromis. Grojama su lūpomis ir plunksnele bei mušant pirštu. Kai klausais, atrodo, lyg koki gyvi vargonai groja. Ogi Čyžas grodavo beržo tošį už lūpos užsikišęs, sakytum klarnetas geriausias, ir gana. Ožragiais, trimitais tuomet visi piemens grodavo, net girios skambėdavo. Jokių muzikų pirktis nereikėjo — patys prasimanydavome, patys pasidarydavome. Muzikos mokslo taip pat nereikėjo — vienas iš kito išmokdavome. O muzikantų anuomet gana prašmatnių būta.

— Seniau kluonuose stovėdavo aukšti žardai javams. Rudeniop, žardą žirnių prikrovus, muzikantai mėgdavo susilipę ant jo grot, sako, balsas tuomet daug gražesnis. Kiti, įsilipę senon obelin, mėgdavo grot.

Juokiatės iš tų muzikantų, bet buvo dar juokingesnių. Antai Kikonių kaime gyveno Vaitekūnas, garsus šios apy-

linkės lumzdelių muzikantas. Jam atrodė, jog, kai jis lumzdeliu groja ganykloje, karvės auga didyn, o kai nustoja grot — karvės vėl sumenkėja. Todėl, galvijus ganydamas, jis beveik nenutildavo grojęs.

— Taigi ir dėdė Juozevičius, galima sakyti, buvo įvairiausių muzikų muzikantas, lumzdžiu visoje Kupiškio apylinkėje niekas taip nepagrotų. O juk ir kanklėmis kankliuodavai? — tarė kaimynas.

— Turėjau geras kankles, amžiną atilsį mano tėvuko palikimas. Tikros senovinės, penkių stygų, skobtinės kanklės buvo. Lygiai tokias pačias turi ir Virboliškių kaimo senasai kanklininkas Tamošiūnas. Per Didįjį karą sudegė trobos, kartu su jomis sudegė ir tos mano kanklės. Vis rengiausi pasidirbdinti naujas kankles, bet negaunu tam tinkamo medžio, o prasto medžio — menkos ir kanklės. Gaila tokių kanklių, gražų balsą turėjo, kai jomis skambini, atrodo, tartum kažkas dainuoja ir rauda. Varge ir nuliūdime kanklės būdavo geriausios širdies ramintojos. Kai tik imi kankliuoti, tarytum akmuo nuo krūtinės nusirita, tuojau palengvėja.

— Toks malonus lumzdelio balsas gal nuramintų širdį kaip ir kanklės? — pastebim gėrėdamiesi lumzdelio muzika.

— Ima užu širdies ir paprasto lumzdelio balsas. Mano tėvukas buvo pasidirbdinęs tokį nepaprastą dvilypį, kurio vienas galas buvo ilgas, o kitas — trumpas. Taip pat ir balsas buvo vieno žemesnis. Kai juo groja, atrodo, lyg kas kartu dainuoja. Tokio lumzdžio negalėjau pasidirbdinti — neišeina toks, ir gana. Gal ir būtų buvę galima pasidaryti tokį ar panašų, bet nėra į ką pasižiūrėti, nes tas lumzdis per karą sudegė kartu su kanklėmis.

— Berods, dėde, pasakodavai, kaip vienas muzikantas velnių vestuvėse muzikas su raguotuoju mainęs? — kažkas priminė.

— Kiti laikai buvo, kiti ir muzikantai. Tas, kuris nebuvo grojęs velnių vestuvėse ar vakaronėse, menkas muzikantas buvo. Kiek muzikantų su velniais muzikomis mainikavo, ir visi savąsias prakišo mainais į kokį kelmelį ar maitkaulį. Tokių juokų jau seniai nebegirdėt. Gal išnyko ir paskutiniai velniūkščiai, kad net tokioj Šepetoj dabar jau ramu, niekam niekas nepasirodo.

Paklausę muzikanto pasakojimų ir jo lumzdelio linksmų melodijų, vėlyvą vakarą skirstėmės namo.

Pyragių Juozevičiaus trobelėje spingsi žiburėlis. Nors langai apšalę, bet skardus lumzdelio balsas ir gatvėje aiškiai girdėti. Išgirdęs lumzdelį, tikrai gali atspėti, kad senąjį Juozevičių — Kupiškio lumzdelninkų „karalių“ rasi namuose.

Taip gražiai groja, užeiname pasiklausyti. Mums įėjus vidun, nutilo skardenęs lumzdelis. Pas muzikantą susirinkę keletas apylinkės gyventojų vakaroti ir pasiklausyti senovės muzikos.

— Tai ką veikiat, dėduli? — paklausėm muzikantą Juozevičių.

— Nėra ką veikti, mėginame dūdeles, ar neperšalo,— juokavo muzikantas.

— Nejaugi ir tokia palaike dūdele galima ką pagrot? — stebėjomės.

— Reikia mokėti, galima gražiau pagrot nei varinėmis, fabriko darbo. Lumzdelio puikiausias balsas. Seniau tokiomis muzikomis vestuvėse ir vakaronėse grodavome. O prieš kokius 60 metų ir bažnyčiose vietoj vargonų pagrodavo. Dar, kiek atmenu, ir Antašavoj grodavo bažnyčioje ant korų.

Tai gal ir Kupiškio bažnyčioj tokiomis buvo grojama, juk dar ir dabar nėra vargonų? — kažkas paklausė.

— Aš neatmenu, kad Kupiškio bažnyčioje lumzdeliais grotų. Prieš 60 metų, kai buvau šešiolikos metų pusvaikis, Kupiškio kapinėse stovėjo medinė koplyčia, kurioje kartais būdavo laikomos pamaldos. Toje koplyčioje vietoj vargonų stovėjo tokia tam tikra skrynia, ant kurios sustoję dūdoriai dūduodavo tam tikromis medinėmis dūdomis. Dūdų buvo bent keturios: vienos — trumpesnės, kitos — ilgesnės, o pati ilgoji — gal daugiau kaip metro. Dūdos buvo padarytos iš ketvirtainiai nudrožto medžio, šonuose be skylučių. Tas dūdas pūsdavo ir numirusius laidojant.

— Tai kodėl, dėde, dabar su senomis muzikomis niekur nebesirodot?

— Ir dabar, kai sueinam senieji muzikantai, bent koki keturi, aš, Poška, Gudelis ir Kriūkas, su lumzdeliais, kai gerai sutaikę balsus užlyliuojam, tai net Kupišky girdėt.

— Ko gi, dėde, nevažiuojat Kaunan, ten gal pagrotumėt radiofone, tai bent visuos kraštuos jus išgirstų, gal-

gi niekur daugiau tokių muzikų dabar nebėra,— atsiliepė bernas.

— O-o, kad mes bent trys ar keturi užtrauktume per radijušą, gražiau būtų negu dvejais vargonais. Ogi seniau Kupišky buvo toks muzikantas, pavarde Cimbolninkas, amžinatilsį seniai jau pas Dievą nuėjo už muzikantą. Jis kažin kaip ten, bala jį žino, mokėdavo pagroti šiaudeliais. Ir taip gražiai jis grodavo, kad niekas kitas taip negalėdavo. Už tai jį ruskių karalius Aleksandras buvo pakvietęs į kokį ten balių pagroti tais šiaudeliais. O anais laikais tai buvo didžiausi visiems dyvai, kad karalius prastą žmogelį prašo pagroti.

— Gal tik juokus, dėde, pasakoji. Argi galėjo vyžotą seniuką kviesti karalius į savo dvarą muzikantu? Antai mūsų kerdžius Dūdorėlis, kai aš su juo dar bandą ganiau, sakydavo, kad jis, tarnaudamas ruskio kariuomenėj, buvęs karaliaus pulko kapelijos muzikantu. O tokių muzikantų toje kapelijoje buvę penki šimtai, ir visi grodavę auksinėmis dūdomis. Iš kariuomenės jis parsinešė tokią nedidelę, kaip ožragis lenktą iš geltonos skardos dūdelę ir prie bandos visur ją nešiodavosi. Per Didįjį karą vokiečiai atvažiavo Kupiškin bažnyčios varpų išimti, pamatė Dūdorėlį, užsikabinusį pašonėj žibančią dūdą, ir atėmė, o jį patį dar sumušė, kam nepristatė jos Panevėžin vokiečiams.

— Nepatikėsit, vaikeliai, bet mes gražiau nei karaliaus auksinėmis dūdomis mokėdavome pagrot tokiais žalio builio storo stiebo skudučiais, panašiai padarytais, kaip kad daromi iš nekiaurai išgręžto medžio. Tokiais skudučiais grodavome per šienapjūtę, kai builių pievose užtenkamai gali rasti. Kai užtraukdavome Pyragių paežerėj, tai Beržytės beržai mums gyvai atatardavo, kaip gyvi žmonės. Mus išgirdę skudučiuojant, atatardavo ir Palėvenės šienpjoviai. Toks gražumėlis, sakytum, gražiau kaip auksinėmis dūdomis.

— Geresni muzikantai galgi turėjo kokių puikesnių fabriko darbo muzikų? — netikėdami klausinėjom.

— Seniau muzikantai patys prasimanydavo visokių muzikų, patys išmokdavo jomis grot. Ir kokių būdavo prasimanoma muzikų! Šiandien tokias jau tik mūsų muziejuose pamatytumei.

Buvo toks garsus apylinkėje muzikantas Žiurlys. Jis mokėjo pasidaryti iš paršo pūslės ir lazdyno lankelio su

viena ilga styga, pertempta per tą pūslę. Styga būdavo vielos ar virvelės, kuria brūžindavo strypu arba pirštais. Skambėdavo tarytum kankliai. Grodavo visokius šokius.

Buvo ir tokių muzikantų, kurie lyg gyvi vargonai grodavo lūpomis ir plunksna, kartu mušdami pirštu. Toks grojimas vadinosi bandūros. Gražiausiai bandūromis groti moka Petras Petrulis, paprastai čia Guzikoriumi vadinamas. Jis tebegyvena Kupišky.

Ogi Čyžas grodavo tošį už lūpų užsikišęs, sakytum, klarnetas geriausias, ir gana. O ožragiais, trimitais net piemenys puikiai grodavo, net girios skambėdavo.

Kai kluonuose žardai būdavo žirnių prižardyti, muzikantai sulipdavo ant žardo ir grodavo, mat balsas gražesnis.

Kikonių kaime buvo toks Vaitekūnas, garsus visoje apylinkėje lumzdelių muzikantas. Jis sakydavo, kad, kai karvėms lumzdeliu groja, karvės auga, kai tik nustoja, karvės sumažėja. Taigi, bandą ganydamas, jis visąlaik ir grodavo.

MIELIAUSIOJO OŽRAGIO MUZIKANTAS

Šiandien tilsta jau paskutiniai mūsų kaimo ožragiai, trimitai, lumzdeliai, kanklės ir kiti senosios muzikos instrumentai. Gaila ir liūdna, kas gi dabar linksmins skurdžią mūsų šalelę?

Menkame Vidiškio bažnytkaimyje (Ukmergės apskr.) gyveno skerdžius Musnikas, jau beveik šimto metų senukas. Jis turėjo seną, bet nuostabiai gražaus balso ožragį, kurį buvo paveldėjęs iš savo seno tėvuko. Ganydamas bandą, netingėdavo senis užtraukti savo mieliausiu ožragiu. Oi, gražiai mokėjo senis groti! Sako, kai jis užgrodavo pas bandą, visi gyvuliai šokinėdavo. Jei, gyvulius ganydamas, skerdžius groja, karvės ir ožkos daug

daugiau pieno duoda. Gal dėl to seniau visi skerdžiai ir piemens grodavo, tik dabar paniekinti senovės patyrimai.

Prieš mirdamas senis Musnikas išmokė ožragiu groti ir savo sūnų, kuris nuo pat mažų dienų padėdavo savo tėvukui bandą ganyti. Jurgiukas jau iš mažens mėgdavo rago muzikos klausytis, o paūgėjęs pratinosi ir ožragį pūsti. Dabar Jurgiukas jau 42 metų vyras, tėvui prieš porą metų pasimirus, ėmėsi jo amato, gano Vidiškio bažnytkaimio bandą ir groja tuo pačiu ožragiu. Ką tėvukas grodavo, tą pat išmoko groti ir Jurgiukas, tačiau, kaip sako vidiškėnai, jis taip nepagroja, kaip jo tėvukas.

Ateina ir mieliausiam ožragiui liūdnos dienos. Vidiškio bažnytkaimį išdalijus į vienkiemius, ūkininkai gyvulius ganys savo sklypuose, todėl skerdžiaus nebereikės, nutils ir jo ožragis.

Šiemet Jurgis Musnikas atkeliavo Kaunan ir čia stebino kauniečius, grodamas savo mieliausiu ožragiu į fonografo plokšteles, taigi įamžino ragelio balsą. Paaiškėjo, kad jis moka daug vertingų ožragio muzikos dalykų: šokių, dainų, piemeniškų tirliavimų, piemenų keltuvių maršų, gyvulių išginimo ir parginimo maršų, Sekminių šventės piemenų melstuvių rinkliavos rinkimo grojimų ir kt.

Kaune būdamas, žmogelis vos nepardavė ožragio už 50 litų, bet prisiminė, jog be jo nebegalės gyventi, nes be ragelio skerdžius negali nė skerdžiumi būti. Taigi ragelis — visas jo turtas, iš to verčiasi jis ir jo žmona su vaikučiais.

Jeigu mieli skaitytojai norėtų išgirsti Vidiškio skerdžiaus ožragio balsą, galėtų jo pasiklausyti Kaune, mat Berlyno radiofonas Naujųjų metų proga paskyrė po kelias minutes įvairių tautų muzikai, tada ir skambės Vidiškio mieliausio ožragio skardusis balselis.

AUKŠTAIČIŲ LUMZDELIAI

Rytų Aukštaitijoje, pradedant Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Biržų ir baigiant Zarasų apskritimi, visur aptinkamas senovės medinis pučiamasis instrumentas — lumzdis. Lumzdis daugelyje vietų žinomas ir Žemaitijoje. Šiandien lumzdžiu groja tik vaikai ir piemenys, o suaugusių lumzdelio muzikantų jau mažai kur rasi. Senovėje lumzdžiais grodavo šokius, maršus, dainas ir kitus grojimus. Grodavo vestuvėse, vakaronėse, šventadienių ir kitų pasilinksminimų metu. Jais grojama pavieniui ir keliese.

Vidiškio apylinkės (Ukmergės apskr.) veik visi piemenėliai ir maži vaikai moka patys lumzdžius pasidirbti. Lumzdžius daugiausia daro iš uosio, lazdyno ir šaltekšnio. Geriausias lumzdžio balsas iš eglės šakos ir sedulos.

Lumzdelis daromas iš sauso nestoro, apie 30 cm ilgio medžio gabalo. Aštriu grąžtu išilgo medžio išgręžiama kiaurai per abu galu skylė. Grąžto storumas gali būti įvairus, priklauso nuo to, kokį nori pasidaryti lumzdį. Plonesniu grąžtu gręžtas lumzdelis turi laibesnį balsą, o storesniu — stiprų balsą. Išgręžtą lumzdelį apdrožia dailiai ir apvaliai, tik nedrožiama per daug plonai, kad neperskiltų. Viename lumzdelio šone, bent per 2 cm nuo galo, peiliu išpjaunama pusapvalė U raidės pavidalo skylutė ir per ją išpjaunamas smiliaus piršto nago pavidalo uškirpimas. Tame pat lumzdelio gale įtaisoma 2 cm ilgio medinis kamštis su nusklembtu vienu kraštu, kad, užkalant išgręžtą lumzdelyje skylutę, liktų plyšys pūsti. Atmatavus bent 9 cm nuo pučiamojo galo, išgręžiama viena apvali skylutė, už 2 cm — antra skylutė, žodžiu, kas du centimetrai po skylutę. Lumzdeliai dažniausiai turi nuo 4 iki 7 skylučių. Kuo arčiau prie pučiamojo galo skylutės, tuo jos turi laibesnį balsą. Skylutes geriausia išdeginti, kad dailesnės būtų, tada geresnis esti ir balsas. Paskui lumzdelis pagražinamas, gražiai išpjaustinėjamas.

Daineles ir kitus grojimus vaikai lengvai ir greitai lumzdžiuoti išmoksta. Pūsdami pro lumzdelio kamščio plyšį orą, gauname švilpimą, norėdami jį paploninti ar pastorinti, pirštais užspaudžiame ar atleidžiame lumzdelio viršuje išdurtas 7 skylutes. Įvairiai miklindami liežuvį, gaudydami orą, išgauname reikiamą melodiją, o pirštais spaudydami skylutes, deriname reikiamo storio balsus.

Pažymėtina, kad panašiu būdu lumzdelį galima pasidaryti ir iš medžio luobo, kai pavasarį lengvai nuo medžio nusisuka žievė. Tačiau luobiniu lumzdeliu galima lumzdžiuoti neilgai, kol jis dar nesudžiūvęs.

BIRBYNĖ — PIEMENĖLIŲ MUZIKA

Birbynę galima būtų pavadinti tautine Lietuvos piemenėlių muzika. Ji buvo paplitusi visoje Lietuvoje, ir dabar nėra mūsų krašte tokios apylinkės, kurioje birbynė būtų nežinoma. Tačiau ne visur vienoda birbynė, ypač išsiskiria už Nemuno, ten beveik kiekvienoje Suvalkijos apylinkėje galima pamatyti vis kitaip padarytų birbynių.

Seniau beveik kiekvienas mūsų piemenėlis mokėdavo birbynę pats pasidaryti ir ja pagroti. Birbyne groti išmokdavo bandą ganydami, pasižiūrėdami vienas į kitą. Anuomet piemenėliui būdavo didelė gėda nemokėti dūdelės pasidaryti ir ja pagroti. Ir šiandien birbynė yra labiausiai paplitusi tarp vaikų, ypač rytinėje Lietuvos dalyje.

Birbynė yra vienas pučiamųjų muzikos instrumentų. Birbynės vieno galo šone iš to paties medžio išpjautas liežuvėlis, arba atplaiša, kuri, besiveržiant pro ją pučiamam orui, virpa ir tokiu būdu išduoda balsą. Trumpesnis liežuvėlis padeda išgauti aukštesnį balsą, o ilgesnis — žemesnį. Kad daugiau įvairių balsų išgautum, birbynės tūtelės šone išpjauta bent 4 ar 6, o kartais ir daugiau skylučių, kurias, pirštais spaudydamas, gauni reikalingą balsą, groji panašiai, kaip klarnetu. Birbynės abu galai kiauri, grojant pučiamasis galas liežuviu užsikiša. Birbynės esti įvairaus ilgio, maždaug 20—30 cm. Birbynes paprastai išsuka iš jauno alksnio ar karklo. Kas nemoka išsukti medžio širdies, išgręžia medžio vidų grąžtu. Birbynė yra laukų muzika, jos balsas aštrus ir skardus, toli girdimas.

Panašias į aukščiau aprašytas birbynes vaikai pasidaro mažas birbynes iš žąsies plunksnos ir rugio šiaudelio. Rugio ar kviečio šiaudą nupjauti reikia arčiau pažemio, kad būtų storesnis. Šiaudą reikia pjauti prie nariuko, kad vienas galas būtų aklinai uždaras. Kiek aukščiau įpjauname peiliuku stiebelį ir atskeliame siaurą, ilgą liežuvėlį, kuris, pučiant lūpomis, kaip ir medinė birbynė, išduoda balsą. Žinoma, šiaudinės ir plunksninės birbynėlės silpnas balselis.

Grojant birbyne, reikia jos pučiamąjį galą visą lūpomis apžioti, bet dūdelės liežuvėlis turi likti burnoje laisvas, lūpomis ir dantimis nepaliestas, nes jis negalės virpėti ir išduoti balsą. Birbyne galima groti daineles, šokius ir kitus grojimus.

VAIKŲ SKRIPKA

Prieškariniais laikais Zanavykuose, apie Višakio Rūdą, Bagotąją ir Kazlų Rūdą, per mėsėdį ir priešvelykį, kai daugiausia skerstuvių, kaimo vaikai prasimanydavo iš paršo pūslės pasidaryti ypatingus muzikos instrumentus, vadinamąsias vaikų skripkas. Tam reikia paimti paprastą paršo pūslę, ištrinti pelenuose ir padžiauti, kad išdžiūtų. Tada paimama bent 20 cm platumo plonoka eglės ar kito skambaus medžio lentelė ir išdrožiama taip, kad ji savo išvaizda būtų panaši į paprastą smuiką. Vienas tos lentelės galas paliekamas platus, tik kertelės lanku nupjaunamos. Toliau toji lentelė staigiai siaurai nudrožiama, paliekamas tik ilgas kaklas stygoms įtempti. Plačiojo lentutės galo vidurys ploniau nuskaptuojamas, kad būtų garsesnė skripka. Plačiajame lentelės galo viršuje pritaisoma išdžiūvusi paršo pūslė, o ant jos įtempiamos bent trys žarninės stygos. Siaurajame lentutės gale išgręžia-

mos trys skylutės ir į jas įsukami trys mediniai varžikliai stygoms įtempti. Grodami vaikų skripka, čyruoja stygas tam tikru brukštu ir mygia stygas pirštais, panašiai kaip ir tikru smuiku. Brukštą pasidaro iš palinkusios plono medžio lazdelės ir prie jos tampriai pritvirtina pluoštelį arklio uodegos ašutų.

MŪSŲ SODŽIAUS VAIDYBA

Mūsų kaimas jau ir seniausiais laikais turėjo savotišką liaudies vaidybą. Rusų priespaudos laikais Lietuvoje vieši vaidinimai lietuvių kalba buvo uždrausti. Tačiau liaudies vaidyba nebuvo uždrausta, todėl ji tais laikais visur kaime buvo labai plačiai paplitusi. Be to, iš dalies liaudies vaidybą pavaduodavo gražios senovės vestuvių apeigos, kuriose kartais būdavo dar įpinama ir kitokios vaidybos, kuri su vestuvinėmis apeigomis neturėjo nieko bendro.

Liaudies vaidyba kartais būdavo skiriama ypatingiems reikalams: žymesnėms metinėms šventėms, svarbesnių ūkio darbų pradėjimui ar užbaigimui, jaunimo vakaronių pasilinksminimams ir mažiems vaikams. Seniau kiekvienas didesnis ar mažesnis jaunimo pasilinksminimų susibūrimas neapsieidavo be šiokio tokio vaidinimo, nors paprasčiausio. Net vakaruotų būdavo sukviečiama tam tikru vaidinimu, kuris kupiškėnų „Švykštą vesti“ vadinamas. Rudenį piemenys gyvulių ganymą užbaigdavo irgi savotišku vaidinimu, „Ožio ceremonija“ vadinamu.

Tam tikrų artistų vaidinimams nebuvo, nes jų ir nereikėjo. Prireikus visuomet artistų atsirasdavo iš pačių žiūrovų. Taigi vaidinime kartais dalyvaudavo net visas kaimas. Tokie artistai vaidindavo ne už pinigus, tenkindavosi vien malonumu, patiriamu kitus linksminant.

Vaidybai tam tikros scenos nereikėjo. Vaidinimas paprastai prasidėdavo lyg netyčia dažniausiai kaimo gryčioje, kieme ar kaimo gatvėje. Į vaidinimą kiekvienu momentu galėjo būti įtrauktas kiekvienas žiūrovas. Tai padaryti labai paprasta, nes tokie vaidintojai savo žiūrovus gerai pažįsta ir žino, kuris iš jų gali vaidinti ir kuris ne.

* * *

Liaudies vaidinamų dalykėlių autoriai dažniausiai yra nežinomi. Yra žinomas tik vienas kitas vėlesnių laikų kurios nors apylinkės gabesnis vaidintojas ar jų vadovas. Daugelis žymesnių vaidintojų, kurie, matyt, visų buvo labai mėgstami, nors jų tarp gyvųjų jau seniai nebėra, mūsų žmonių dažnai ir šiandien tebėra minimi. Tačiau nemaža tokių vaidintojų kaimuose dar yra. Keletą jų čia paminėsiu.

Visoje plačioje Kupiškio apylinkėje buvo išgarsėjęs visuomenės labai mėgstamas vaidintojas Petras Puronas iš Smilgių kaimo. Be jo neapsieidavo veik nė vienos vestuvės, vakaronės ir šiaip jau kokie pasilinksminimų susibūrimai. Puikiai vaidindavęs P. Puronas. Žiūrovų jam ne tik netrūkdavo, bet visi ir netilpdavo, kur tik jis su savo linksmais juokais pasirodydavo. Jis dažnai savo vaidinimus rodydavo net Kupiškio miestelio gatvėse, šventoriuje ir netgi bažnyčioje. Be jo neapsieidavo ir dūminėse kaimo grytelėse. Mėgo jį ir klebonijų rūmai. Mokėjo jis palinksminti ir žiaurius dvarininkus. Jis puikiai suvaidindavo „Gavaną“, „Kotiną“, „Malūną“ ir kt. Geriausiai jam sekėsi „Švykštą vesti“ vakaronėse. Senatvėje P. Puronas apsigyveno Nariūnų senelių prieglaudoje (Panevėžio apskr.), kur ir dabar tebegyvena.

Kitas gal ne mažiau žymus vaidintojas Svilių kaime (Vabalninko parapija) buvo seniokas Stasys Valackus. Be to, jis buvo geras ragų ir skudučių muzikantas. Jis pats geriausiai mokėjo padaryti ragus, skudučius ir kitus muzikos instrumentus. Tokius muzikos instrumentus pasidaryti yra sunkiau negu jais išmokti groti. S. Valackus visur turėdavo gerą pasisekimą su savo vaidyba, taip pat visų buvo mėgstamas kaip geras muzikantas. Jo mėgstamiausi vaidinimai buvo šie: „Avinėlius vesti“, „Bites semti“, „Varnelę kepti“, „Malimas“, „Adomėlis ir Ievutė“ ir kiti.

Gabūs ir žemaičiai broliai Čižauskai, kurie ir dabar tebegyvena Varputėnų bažnytkaimyje (Šiaulėnų valsč.). Čia juos visi pravardžiuodavo Laukiais, o Čižauskais niekas net nevadino. Jie buvo ne tik geriausi vaidintojai šioje apylinkėje, bet ir žymūs kaimo muzikantai. Jie dažnai dalyvaudavo vestuvių, „nibrių" (vakaronių) ir kitų pasilinksminimų susibūrimuose, savo įdomiais vaidinimais sugebėdavo visus sudominti. Kai jaunimui nusibosta šokiai, muzikantai Laukiai meta savo smuikus pasuolėn ir suvaidina čia pat ką nors netikėtai. Vaidinimai dažniausiai jų pačių sugalvoti. Vaidinamas paprastas šių dienų gyvenimas, tik juokdario akimis, vadinasi, viskas daroma „kuntapliškai". Aš mačiau Laukių vaidinamus barzdaskučius, fotografus, žydus, čigonus, ponus, ubagus, velnius ir giltinę. Per Kalėdas jie kasmet vaikščioja po kaimus, vaidindami Trijų Karalių kelionę, ir tai jiems gerai sekasi. Per Užgavėnes vaikščioja apsirengę „bergždinikių pirkliais". Jų vaidinimus teko matyti prieš 11 metų.

Žymių mūsų liaudies vaidintojų yra ir buvo Lietuvoje visose apylinkėse, visų čia negalima ir suminėti. Šiandien kaime liaudies vaidyba jau yra retenybė. Ją nuslopino mokyklų vakarėliai. Kartu su vaidyba nyksta ir paskutiniai vaidintojai.

* * *

Šiokios tokios liaudies vaidybos dar ir šiandien kaime galima pamatyti. Apie daugelį vaidintų dalykėlių galime sužinoti iš senesnių žmonių, kurie yra matę, kaip tai buvo daroma. Dažnai ir tas pats vaidinimas vienoje apylinkėje būdavo vienaip vaidinamas, o kitoje — kitaip. Keletą liaudies vaidybos dalykėlių trumpai aprašysime ir čia.

Katinas ir sviesto sukėja

Vienas vaidintojų vaidina katiną. Apsivelka išvirkščiais kailiniais, užpakaly prisitaiso šiaudinę uodegą ir atsigula kur nors paprieždėje ar pasuolėje. Gulėdamas vis kniaukia kaip katinas:

— Miau, miau, volgyt noriu!

Kitas vaidina sviesto sukėją. Apsisega platų sijoną, galvą apsiriša drobiniu nuometu ir atsisėda viduasly ant

žemės. Apsižergia puodynėlę su pelenais, maišo kokiu nors pagaliu, atseit sviestą suka ir šneka sau:

— Kunigėliui bus kruopala sviestėlio.

Katinas, gulėdamas papriežděj, nerimsta, vis rėkia:

— Miau, miau, martal, martal, ir man!

Sviesto sukėja katiną subara:

— Škic, tu bjauryba, vokar išlakei smetonų, do tau neganu!

Tik katinas kaip šoks prie sviesto sukėjos ir apverčia ją su visa puodyne ir grietine.

Sviesto sukėja atsikėlusi purtosi nuo savęs grietinę. Paskui semia rankomis išlietą grietinę, pila atgal į puodynėlę ir keikia nelabąjį katiną:

— Ok, tu bjauryba! Kū gi tu či padorai? Duosiu aš tau į skūrą, duosiu.

Užustalėje sėdėdamas, bernas piktai murma:

— Močia, koks gi tas tavo svietas bus, su žemam susimaišys, kaipgi jį kunigėlis volgys?

Sviesto sukėja jam atsako:

— Kū tu či supranti, gi unt to druska ir unduo — viskų ištrauks!

O katinas strikt pro duris ir išlekia laukan, kad negautų į kailį.

Sviesto sukėja, paėmusi puodynaitę su grietine, pastato ją spinton ar lentynon, tuo vaidinimas ir baigiasi.

Vestuvės

Kupiškio apylinkėje prieš kokius 60 metų per Sekmines mergaitės už piemenis ganydavo gyvulius. Prie mergaičių prisidėdavo ir kaimo bernai, lyg ir padėdami joms ganyti. Toks ganymas vadinosi rytagonės. Kasmet per rytagones būdavo vaidinamos vestuvės. Iš visų mergaičių išrenkama viena gražiausioji, kuri vaidina nuotaką. O vienas išrinktas bernas vaidina jaunikį. Išrinktoji jaunųjų pora dainuoja:

Unt kolno rugėliai,
O pakalnaj kvietėliai.
Žėnik mani, tatušėli,
Šitam rudenėly...

Vestuvininkai, pamėgdžiodami vestuves, tam tikrai, labai savotiškai apsitaisydavo. Mergaitės, kurios vaidina

pamerges ir jaunąją, galvas pasidabina vainikais, panašiais į senovės pamergių kalpokus. Užpakaly galvos, prie vainikėlio, pritaiso kasnykus, tik jau ne šilkinius, kaip tai būdavo vestuvėse, bet iš jaunų žalių beržo šakelių su lapais. Pajauniai ir jaunikis taip pat apkaišomi gėlėmis.

Pačios vestuvių apeigos vaidinamos panašiai, kaip ir tikrose senovės kupiškėnų vestuvėse, tik viskas juokingai. Jos prasideda jaunosios ieškojimu po drobule, tada užgėromis, marčios pirkimu, nuvainikavimu, gaubimu nuometu, šokinimu, sugultuvėmis, keltuvėmis ir baigiamos jauniesiems perdavimu ūkiškų padargų naujam gyvenimui.

Vestuves vaidinant, dainuojamos atitinkamos dainos, raudamos vestuvinės raudos, sakomos oracijos ir šokama. Jaunųjų sugultuvėms iš medžių šakų pastatoma palapinė, kuri vaizduoja klėtį. Muzikantai groja lumzdeliais, o jeigu jų neturi, apsieinama ir visai be muzikos.

Liaudies vaidinimai visuomet juokingi, trumpi ir visiems lengvai suprantami. Vaikų vaidinimai dar paprastesni. Vaikų vaidinimuose dažniausiai pamėgdžiojami suaugusieji žmonės taip, kaip juos įsivaizduoja vaikai.

BIBLIOGRAFINIAI ŠALTINIAI

DARBO PAPROČIAI

Pavasarėjant

Kaimas pavasario ženkle // Mūsų laikraštis.— 1940.— Kovo 28.— Nr. 13.— P. 7.

Pavasarėjant // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 3.— P. 66.

Linksmosios mūsų audėjos: (Iš mūsų sodžiaus audimo papročių) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Vas. 22.— Nr. 8.— P. 7.

Ten mergelė lelijėlė plonas drobes skalbė... // Mūsų laikraštis.— 1940.— Bal. 11.— Nr. 15.— P. 3—4.

Mėšlavežis ir arimas

Varškėčiai valgomi mediniais pagaliukais: (Senieji mėšlavežio papročiai) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Geg. 30.— Nr. 22.— P. 5.

Pirmoji vaga pavasarį: (Iš kaimo senovės papročių) // Mūsų rytojus.— 1935.— Geg. 7.— Nr. 35.— P. 6.

Artojo „krikštas" pavasarį: (Arimo papročiai Lietuvoje) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Bal. 25.— Nr. 17.— P. 5.

Sėja

Ką, jau, dėde, barzdą augini?: (Lietuviški javų sėjos papročiai) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Geg. 22.— Nr. 21.— P. 5.

Mūsų senoviški papročiai: (Lietuviškos sėjos apeigos) // Mūsų rytojus.— 1935.— Geg. 14.— Nr. 37.— P. 6.

Javų sėjos papročiai: (Senovės papročiai kaime) // Naujoji romuva.— 1935,— Nr. 25/26.— P. 528.

Ganymo pradžia

Gyvulių išginimo apeigos: (Senovės kaimo papročiai) // Gimtasai kraštas.— 1934.— Nr. 2.— P. 99—102.

Kai aš mažas buvau, šile ožius ganiau: (Ganymo papročiai Aukštaičiuose) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Geg. 1.— Nr. 18.— P. 12.

Pirmą dieną ganykloje // Žiburėlis.— 1935.— Nr. 5.— P. 5—6.

Šienapjūtė

Valio, pieva, pievutėlė!: (Šienapjūtė) // Sekmadienis.— 1933.— Liepos 2.— Nr. 27.— P. 3.

Lietuviška šienapjūtė kaime // Ūkininko patarėjas.— 1942.— Liepos 224.— Nr. 29.— P. 8.

Valioj mano dalgelis, valioj // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 6.— P. 126.

Žvanga dalgelis žalioj lankelėj // Ūkininko patarėjas.— 1943.— Liepos 2.— Nr. 26.— P. 6.

Man grėblelis išrašytas, iš bernelio išprašytas... // Mūsų laikraštis.— 1940.— Liepos 3.— Nr. 27.— P. 5.

Rugiapjūtė

Rugiapjūtės pabaigtuvės // Jaunoji karta.— 1933.— Nr. 31.— P. 523—525.

Pagoniškos rugiapjūčių apeigos: (Nykstančių tradicijų žiupsnelis) // Sekmadienis.— 1937.— Rugp. 8.— Nr. 32.— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.

Šiaulėniškių rugiapjūtė // Ateitis.— 1943.— Rugp. 5.— Nr. 179.— P. 3—4.

Dainuoja dalgiai rugių lauke: (Rugiapjūtė Aukštaitijoj) // Ūkininko patarėjas.— 1943.— Liepos 30.— Nr. 30. — P. 4.

Kupiškėnų rugiapjūtės papročiai // Ūkininko patarėjas.— 1935.— Rugp. 22.— Nr. 34.— P. 14.

Vienarankė dalgelė // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Rugp. 12.— Nr. 32.— P. 10.

Gražiai supintos rugių kaselės, labai pritinka man ant galvelės: (Rugiapjūtės pabaigtuvės) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Rugp. 25.— Nr. 30.— P. 7.

Rugiapjūčių pabaigtuvės Dzūkijoj // Į laisvę.— 1942.— Rugp. 27.— Nr. 199.— P. 3.

Kapsų rugiapjūtės pabaigtuvės: (Įdomi ir reta mūsų sodžiaus egzotika) // XX amžius.— 1937.— Rugp. 7.— Nr. 177.— P. 8, 10. Linarovis, linamynis, kūlimas

Aukštaičių linarūtė // Ūkininko patarėjas.— 1942.— Rugs. 11.— Nr. 36.— P. 7.

Jaunoji mergelė linelius rovė... // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 8.— P. 186.

Linksmos kaimo linaminės // Ūkininko patarėjas.— 1942.— Lapkr. 19.— Nr. 46.— P. 7—8.

Žemaičių linamynė // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 11.— P. 264.

Kaimo linaminio šnekos: (Apie lobius, kelnėse atneštus) // Sekmadienis.— 1937.— Lapkr. 7.— Nr. 45.— P. 3.— Parašas: Buračėlis.

Spragilų daina kaime: (Įdomūs kūlimo papročiai) // Mūsų laikraštis.— 1939.— Spalio 19.— Nr. 42.— P. 7.

Ganiavos pabaigtuvės

Ožys dievų sniego išprašo // Naujoji romuva.— 1933.— Gruod. 17.— Nr. 155.— P. 1023.

Piemenėliai šaukia žiemą // Ateitis.— 1943.— Gruod. 16.— Nr. 292.— P. 4.

KALENDORINĖS ŠVENTĖS

Kūčios ir Kalėdos

Kūčios ir jų papročiai // Sekmadienis.— 1933.— Gruod. 25.— Nr. 52.— P. 4.

Iš kalėdinių švenčių papročių // Skautų aidas.— 1934.— Nr. 1.— P. 4—5.

Kupiškėnų Kūčios: (Seni tautos papročiai) // Ūkininko patarėjas.— 1936. — Gruod. 22.— Nr. 52.— P. 12.

Kūčios ir Kalėdos R. Aukštaičiuose // XX amžius.— 1937.— Gruod. 23.— Nr. 292.— P. 9.

Lietuviškos Kalėdos kaime: (Šienas Kūčių stalui) // Savaitė.— 1942.— Gruod. 19.— Nr. 27/28.— P. 517.

Lietuviškos Kalėdos vaišės: (Kodėl Kūčiose ir Kalėdose vaišinamasi?) // Mūsų kraštas.— 1938.— Gruod. 22.— Nr. 51.— P. 7.

Kalėdų papročiai // Pavasaris.— 1933.— Nr. 24.— P. 729.

Kaip pas mus švenčiamos Kalėdos: (Rokiškėnų Kalėdų papročiai) // Mūsų laikraštis.— 1938.— Gruod. 22.— Nr. 51.— P. 12.

Kalėdų papročiai Dzūkijoje // Jaunasis ūkininkas.— 1938.— Gruod. 22.— Nr. 40.— P. 626.

Kūčios ir Kalėdos Zanavykuose // Jaunasis ūkininkas.— 1937.— Gruod. 30.— Nr. 26.— P. 412.

Kalėdų naktis — ramybės naktis: (Kalėdų nakties nuotykiai Lietuvoj) // Sekmadienis.— 1936.— Gruod. 27.— Nr. 52.— P. 3.— Parašas: B. Buračalis.

Kada vanduo vynu pavirsta // Kalėdų žvaigždė.— 1938.— Gruodis.— P. 38—39.

Kalėdos Aukštaitijoje: (Prisiminimai ir nuotykiai) // Lietuviai.— 1943.— Gruod. 24.— Nr. 29/30.

Naujieji metai

Kaimas spėja savo ateitį: (Dar tebesantieji burtai ir prietarai) // Sekmadienis.— 1933.— Gruod. 31.— Nr. 53.— P. 3.

Nauji Metai Lietuvos kaime // Ūkininko patarėjas.— 1941.— Gruod. 30.— Nr. 27.— P. 2.

Naujų Metų sutiktuvės Šiaulėnų apylinkėse // Jaunasis ūkininkas.— 1939.— Saus. 5.— Nr. 1.— P. 6.

Naujų Metų išvakarių šnekos: (Iš Dusetų apylinkės papročių) // Mūsų laikraštis.— 1939.— Gruod. 29.— Nr. 52.— P. 7.

Trys Karaliai

Kaimo Trys Karaliai // Trimitas.— 1937.— Sausio 8.— Nr. 1.— P. 8.

Senieji lietuvių papročiai kaime // Gimtasai kraštas.— 1934.— Nr. 1.— P. 52—53.

Trys Karaliai Lietuvos kaime // Ūkininko patarėjas.— 1943.— Gruod. 29.— Nr. 52.— P. 5—6.

Trys Karaliai Dzūkijos krašte // Mūsų laikraštis.— 1940.— Sausio 4.— Nr. 1.— P. 7.

Užgavėnės ir gavėnia

Užgavėnių apeigos Lietuvoje: (Tautiniai papročiai) // Skautų aidas.— 1934.— Nr. 4.— P. 65.

Užgavėnės visoje Lietuvoje // Mūsų laikraštis.— 1940.— Vas. 1.— Nr. 5.— P. 7—8.

Žemaičių Užgavėnės // Ūkininko patarėjas.— 1943.— Kovo 5.— Nr. 9.— P. 5.

Užgavėnių apeigos Žemaičiuose // Jaunoji karta.— 1933.— Nr. 9.— P. 148—149.— Parašas: B. B.

Užgavėnės Žemaičiuose // Jaunasis ūkininkas.— 1940.— Vas. 2.— Nr. 4.— P. 59.

Užgavėnės Kretingos apylinkėje // Jaunoji karta.— 1939.— Nr. 8.— P. 188.

Betygaliečių žemaičių Užgavėnės // Geležinkelininkas.— 1940.— Nr. 2.— P. 31.

Aukštaičių Užgavėnės // Mūsų rytojus.— 1936.— Vas. 25.— Nr. 16.— P. 3.

Kanapinis pešas su Lašinium // Ūkininko patarėjas.— 1940.— Vas. 1.— Nr. 5.— P. 6.

Gavėnios vakarai sodžiuje: (Iš mūsų liaudies papročių) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Vas. 15.— Nr. 7.— P. 4.

Kaimas pasninko ženkle // Mūsų laikraštis.— 1940.— Vas. 8.— Nr. 6.— P. 7.

Kupiškėnų Gavanas: (Senovės papročiai kaime) // Ūkininko patarėjas.— 1935.— Vas. 28.— Nr. 9.— P. 9.

Verbos

Verbų šventės lietuviški papročiai // Ateitis.— 1943.— Bal. 17.— Nr. 90.— P. 4.

Biržėnų Verbos // Jaunasis ūkininkas.— 1939.— Kovo 30.— Nr. 12.— P. 179.

Kupiškėnų Verbos // Mūsų rytojus.— 1936.— Bal. 3.— Nr. 27.— P. 5.

Velykos

Velykos Lietuvos kaime // Ateitis.— 1943.— Bal. 22.— Nr. 94.— P. 4.

Velykų šventės Lietuvoje // Ūkininko patarėjas.— 1943.— Bal. 30.— Nr. 17.— P. 8.

Linksmos jaunimo Velykos // Jaunasis ūkininkas.— 1940.— Kovo 21.— Nr. 11.— P. 176.

Velykiniai burtai ir prietarai // Sekmadienis.— 1937.— Kovo 28.— Nr. 13.— P. 3.— Parašas: B. B.

Raseiniečių žemaičių Velykos // Naujoji romuva.— 1937.— Nr. 13/14.— P. 313.

Laukiu Velykėlių šventų, turiu kiaušinėlių margų... // Lietuviai.— 1944.— Bal. 9.— Nr. 25/26.— P. 8.

Kaip mūsų seneliai švęsdavo Velykas // Mūsų laikraštis.— 1940.— Kovo 21.— Nr. 12.— P. 7.

Kupiškėnų Velykos: (Kaimo papročiai) // Naujoji romuva.— 1936.— Nr. 15/16.— P. 359—360.

Velykų džiaugsmai Dzūkijoje // Ūkininko patarėjas.— 1939.— Bal. 6.— Nr. 14.— P. 2.

Linksmieji Velykų lalauninkai // Ūkininko patarėjas.— 1940.— Kovo 28.— Nr. 13.— P. 5.

Velykiški margučiai // Jaunoji karta.— 1934.— Bal. 1.— Nr. 13.— P. 204.

Margučiai // Mūsų laikraštis.— 1938.— Bal. 15.— Nr. 15.— P. 6.

Lietuviški Velykų margučiai // Naujoji sodyba.— 1942.— Nr. 3.— P. 6a.

Margučių rinkinių konservavimas // Skautų aidas.— 1934.— Nr. 7.— P. 130.

Jurginės

Jurginės — žemdirbių šventė: (Mūsų senieji papročiai) // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Bal. 22.— Nr. 16.— P. 9.

Jurginės: (Iš senovės papročių) // Jaunoji karta.— 1934.— Bal. 22.— Nr. 16.— P. 247.

Arkliaganių šventė // Jaunoji karta.— 1939.— Nr. 16.— P. 378.

Artojų, arkliaganių ir bandininkų šventė: (Jurginių papročiai pas mus) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Bal. 18.— Nr. 16.— P. 7.

Sekminės

Sekminės — piemenų šventė // Ūkininko patarėjas.— 1933.— Birž. 1.— Nr. 22.— P. 11.

Lietuviškos Sekminės // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Geg. 13.— Nr. 19.— P. 12.

Piemenėlio džiaugsmai Sekminių rytą: (Apie piemenėlį Spirgutį ir jo ragelį...) // Sekmadienis.— 1937.— Geg. 16.— Nr. 20.— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.

Piemenėlių šventė // Lietuviai.— 1944.— Geg. 27.— Nr. 39/40.— P. 7.

Kaip Sekmines švęsdavo prieš 70 metų: (Sekminės — iškilmingiausia piemenų šventė) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Geg. 9.— Nr. 19.— P. 5.

Linksmos aukštaičių Sekminės // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 5.— P. 102.

Kupiškėnų Sekminės // Kn.: Tautosakos darbai.— [T.] 3.— K., 1937.— P. 98—106.

Devintinės

Šiaulėniškių Devintinės // Ūkininko patarėjas.— 1939.— Birž. 8.— Nr. 23.— P. 10.

Joninės

Joninės // Naujoji romuva.— 1933.— Liepos 2.— Nr. 130/131.— P. 594—595.

Joninės — šienapjūtės šventė // Mūsų laikraštis.— 1939.— Birž. 22.— Nr. 25.— P. 8.

Nori būti graži — išsimaudyk Joninėse: (Joninių papročiai) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Birž. 20.— Nr. 25.— P. 5.

Joninių nakties nuotykiai // Sekmadienis.— 1940.— Birž. 23.— Nr. 25.— P. 3.

Joninių žolės ir šmėklos: (Kaime užsilikę burtai ir kerėjimai) // Sekmadienis.— 1937.— Birž. 20.— Nr. 25.— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.

Joninių burtai bei prietarai // Pavasaris.— 1933.— Nr. 12.— P. 380; Nr. 13.— P. 414.

Žemaičių Joninės // Šeimininkė.— 1937.— Birž. 24.— Nr. 12.— P. 94.

Joninės: (Kaip šiaulėniškiai jas anksčiau praleisdavo) // XX amžius.— 1937.— Birž. 24.— Nr. 140.— P. 7.

Dzūkų Joninės // Ūkininko patarėjas.— 1939.— Birž. 22.— Nr. 25.— P. 12.

Visų Šventųjų diena ir Vėlinės

Vėlinės ir mirusiųjų gerbimo papročiai // Mūsų kraštas.— 1938.— Spalio 27.— Nr. 43.— P. 10.

Iš Vėlinių papročių // XX amžius.— 1937.— Lapkr. 2.— Nr. 249.— P. 5.

Mirusiųjų gerbimo papročiai Aukštaitijoj // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Lapkr. 4.— Nr. 44.— P. 13.

ŠEIMOS PAPROČIAI

Vestuvės

Kaimas laukia piršlių: (Kaimo burtai ir prietarai) // Sekmadienis.— 1934.— Sausio 14.— Nr. 2.— P. 3.

Piršlybos: (Vestuvių papročiai Rytų Aukštaitijoj) // Mūsų laikraštis.— 1940.— Sausio 11.— Nr. 2.— P. 7.

Žemaičių vestuvės // Spinduliai.— 1940.— Vas. 1.— Nr. 5.— P. 4.

Kupiškėnų vestuvės // Tautosakos darbai.— 1935.— K.,— T. 1.— P. 195—278.

Senosios vestuvės: (Rytų aukštaičių senieji vestuvių papročiai) // Sekmadienis.— 1940.— Sausio 21.— Nr. 3.— P. 8; 10.— Parašas: Buračėlis.

Vidiškėnų vestuvės: (Ukmergės apskr.) // Ūkininko patarėjas.— 1939.— Gruod. 20.— Nr. 51.— P. 10.

Aukštaičiai „karia“ piršlį // Ūkininko patarėjas.— 1940.— Sausio 25.— Nr. 4.— P. 7.— Parašas: B. Buračėlis.

Marčios „pirkimas“, arba aukštaičių vestuviniai papročiai // Ateitis.— 1943.— Vas. 13.— Nr. 36.— P. 4.

Jaunamartės lauktuvės // Žiburėlis.— 1943.— Nr. 4/5.— P. 62—63.

Užnemuniečių vestuvės // Jaunoji karta.— 1939.— Nr. 6.— P. 132—134.

Jaunimo pasilinksminimai

Linksmos kaimo vakaronės // Lietuviai.— 1944.— Vas. 27.— Nr. 13/14.— P. 3.

Kaimas vakaroja // Sekmadienis.— 1940.— Sausio 28.— Nr. 5 [Turi būti — Nr. 4].— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.

Kupiškėnų vakaruškos: (Kaimo senieji papročiai) // Mūsų rytojus.— 1935.— Spalio 15.— Nr. 80.— P. 7.

LIAUDIES MENAS IR MENININKAI

Rūpesčiai dėl paveldo

Ištirkim kaimo margas skrynias! // Gimtasai kraštas.— 1935.— Nr. 1.— P. 224—225.

Branginkime senovės paminklus // Jaunasis ūkininkas.— 1939.— Sausio 19.— Nr. 3.— P. 48.

Kryžių statymu paminėkime Šventuosius metus // Pavasaris.— 1933.— Nr. 10.— P. 314—315.

Sutvarkykime apleistus kryžius // Mūsų laikraštis.— 1937.— Rugs. 18.— Nr. 37.— P. 7.

Ką mačiau Vilniuje „Kaziuko“ mugėje // Mūsų laikraštis.— 1940.— Kovo 14.— Nr. 11.— P. 7.
Senienų spekuliantai // Gimtasai kraštas.— 1936.— Nr. 2/4.— P. 569.

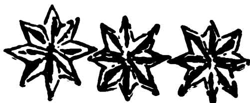
Tautodailė ir jos kūrėjai

Dievdirbys Jonas Orvidas // Naujoji romuva.— 1939.— Nr. 16.— P. 353—355.
Kražių dievdirbys Jūdpauparis // Sekmadienis.— 1939.— Liepos 2.— Nr. 27.— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.
Žemaičių dievdirbiai // Ūkininko patarėjas.— 1942.— Birž. 5.— Nr. 22.— P. 6.
Kryždirbys Vincas Svirskis // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Bal. 2.— Nr. 14.— P. 10.
Lietuvos kryžiai // Mūsų laikraštis.— 1938.— Kovo 10.— Nr. 10.— P. 3.
Kryžius — sodybos papuošalas // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 4.—P. 95.
Kryžkelių kryžiai: (Kodėl jie įvairiausiai puošiami) // Sekmadienis.— 1937.— Rugp. 29.— Nr. 35.— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.
Jaunimo kryžiai // Jaunasis ūkininkas.— 1937.— Birž. 17.— Nr. 12.— P. 179.
Rankdarbiai kaime seniau ir dabar // Jaunasis ūkininkas.— 1939.— Vas. 2.— Nr. 5.— P. 80.
Lietuvio sodyboje — lietuviška dailė // Naujoji sodyba.— 1943.— Nr. 5.— P. 103.— Parašas: B. B.

Muzikantai, dainininkai, vaidintojai

Jauna žemaičių kanklininkė // Žiburėlis.— 1939.— Nr. 10.— P. 157—158.
Žemaičių kanklininkai // Sekmadienis.— 1937.— Gruod. 5.— Nr. 49.— P. 3.— Parašas: B. Buračėlis.
Kaip gyveno ir mirė žemaičių kanklininkas Zoris // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Sausio 8.— Nr. 1.— P. 13.
Aukštaičių kaimo muzikantai // Ūkininko patarėjas.— 1943.— Vas. 12.— Nr. 6.— P. 5—6.
Kupiškėnai — garsūs muzikantai // Mūsų laikraštis.— 1940.— Sausio 25.— Nr. 4.— P. 7.
Mieliausiojo ožragio muzikantas // Sekmadienis.— 1936.— Lapkr. 29.— Nr. 48.— P. 3.
Aukštaičių lumzdeliai // Žiburėlis.— 1939.— Nr. 9.— P. 136—137.
Birbynė — piemenėlių muzika // Žiburėlis.— 1939.— Nr. 11/12.— P. 178.
Vaikų skripka // Jaunasis ūkininkas.— 1939.— Kovo 23.— Nr. 11.— P. 165.
Mūsų sodžiaus vaidyba // Naujoji romuva.— 1937.— Nr. 4/5.— P. 118—119.

Parengė: *A. DEGUTIS, V. JANKAUSKAS*

LITERATŪRA APIE BALĮ BURAČĄ

1936

1. Reti liaudies papročiai: / B. Buračo 1935 m. tautotyrinė kelionė // Sekmadienis.— 1936.— Sausio 5.

1937

2. Ūkininkas — lumzdelninkų karalius: [Apie lumzdelių meistrą, Ukmergės apskr. Pabaisko valsč. Skominių k. gyventoją Kazį Čivylį, su kuriuo buvo susitikęs B. Buračas] // Ūkininko patarėjas.— 1937.— Birž. 10.— Nr. 23.— P. 12: portr.— Parašas: Putinėlis.

1938

3. 1937 m. Paryžiaus parodoje už Lietuvos eksponatus paskirtos 58 premijos: [Už fotografijas (14-oje klasėje) aukso medalį gavo B. Buračas] // Lietuvos aidas.— 1938.— Birž. 10.— Nr. 257.— P. 10.

4. B. Buračas surinko daug vertingos etnografinės medžiagos // Lietuvos aidas.— 1938.— Birž. 19.— Nr. 270.— P. 5.— Be parašo.

1939

5. Surinko daug tautodailės //Moksleivių varpai.— 1939.— Nr. 4.— P. 120.

1954

6. Buračas Balys // Lietuvių enciklopedija.— T. 3.— Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954.— P. 358.

1964

7. Račkauskas, K. Smagu sutikti tokį... // Kauno tiesa.— 1964.— Vas. 20.

1966

8. Buračas Balys // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., Mintis, 1966.— T. 1.— P. 285.

9. Butkevičius, Iz. Kraštotyros entuziastas Balys Buračas // Kraštotyra.— V., 1966.— P. 191—192.

10. Navickienė, O. Kraštotyros veteranas // Muziejai ir paminklai — V., 1966.— P. 34—36: iliustr.

11. Umbrasas, D. Kraštotyrininkas Balys Buračas // Kūryb. savaitė („Kauno tiesos“ priedas).— 1966.— Liepos 3: portr.

1967

12. Juršė, Bronius. Išvaikščiojęs visą Lietuvą... // Gimt. kraštas.— 1967.— Rugp. 3: portr.

13. Pėsčias išvaikščiojęs Lietuvą // Kultūros barai.— 1967.— Nr. 8.— P. 15—17: iliustr.

1968

14. Juršė, B. Balio Buračo lobiai // Kauno tiesa.— 1968.— Sausio 13.

15. Žvirblis, V. Gyvenimas — liaudies menui // Taryb. mokytojas.— 1968.— Birž. 14.

16. Žvirblis, V. Kraštotyrininkas Balys Buračas // Komunizmo vėliava (Kaunas).— 1968.— Birž. 25.

1969

17. Antanavičius, Kazys. Etnografinės fotografijos pradininkas // Mokslas ir gyvenimas.— 1969.— Nr. 4.— P. 36—37: iliustr.
18. Juršė, B. Piršlių draugas: // Kauno tiesa.— 1969.— Lapkr. 29.
19. Juršė, B. Takais takeliais po gimtą kraštą // Kauno tiesa.— 1969.— Sausio 7.
20. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Įsakas: Dėl Lietuvos TSR nusipelniusio kultūros veikėjo garbės vardo suteikimo drg. B. Buračui // Tiesa.— 1969.— Sausio 5.
21. Pagerbė seniausią kraštotyrininką // Gimt. kraštas.— 1969.— Sausio 23.

1970

22. Dargis, A. Noriu laiką pačiupt // Nemunas.— 1970.— Nr. 1.— P. 50—51; iliustr.
23. Juodakis, V. Penkiasdešimt metų su fotoaparatu // Moksleivis.— 1970.— Nr. 1.— P. 23—25: iliustr.
24. Trakimas, Stasis. 30 Jahre Sowjetlitauen // Wochenend (Beilage d. Zeitung "Das Volk". Erfurt).— 1970.— 24 Juli: iliustr.— Vok. k. Trakimas, S. 30 metų Tarybų Lietuvai: [... B. Buračo ir kitų fotonuotraukos].

1971

25. Antanavičius, S. „Čia visa Lietuva..." // Pirmyn (Molėtai).— 1971.— Gruod. 21.
26. Buračas, Balys: [Albumas. Lietuvos nusip. kultūros veikėjo kraštotyr. nuotr. rinkinys] — V., Vaga.— 1971.— 46 p.: iliustr.— Prieš antr. aut.: Virgilijus Juodakis.
27. Inis, L. Vakar dienos Lietuva // Komjaunimo tiesa.— 1971.— Gruod. 26.
28. Kanopkaitė, R. Etnografinis Lietuvos paveikslas // Kūryb. savaitė („Kauno tiesos" priedas).— 1971.— Gruod. 12.
29. Puodžiūnas, A. Laikmečio akys // Leninietis (Šiauliai).— 1971.— Gruod. 18.
30. Stančikaitė, E. Knyga, kurios ieškome // Komunizmo keliu (Kupiškis).— 1971.— Gruod. 9.

1972

31. Balčiūnaitė, J. Kraštotyrininko lobiai // Kalba Vilnius.— 1972.— Nr. 11.— P. 4.
32. Balys Buračas: [LTSR nusip. kultūros veikėjas, kraštotyrininkas. 1897.I.18 — 1972.VII.28 Nekrologas] // Kauno tiesa.— 1972.— Liepos 29: portr.— Parašas: Grupė draugų.
33. Bulzgis, S. Mūsų padangės žmogus // Komunizmo aušra (Radviliškis).— 1972.— Kovo 4.
34. Bulzgis, S. Skaudus netekimas // Komunizmo aušra (Radviliškis).— 1972.— Rugp. 12.
35. Genys, Teodoras. „Išėjo Balio Buračo fotografijų knyga..." // Švyturys.— 1972.— Nr. 2.— P. 5.
36. Juršė, Bronius. Sustabdyti akimirką // Kauno tiesa.— 1972.— Sausio 21.
37. Kudirka, Juozas. Buračo lobiai // Literatūra ir menas.— 1972.— Sausio 15.— P. 12.

38. Liandzbergis, Kostas. Pamilęs krašto grožį // Vilnis (Chicago).— 1972.— Vas. 16: iliustr.
39. Liudaitis, L. Vakarykštė Lietuva // Gimtoji žemė (Ukmergė).— 1972.— Sausio 18.
40. Mačiūnas, Ant. Sustabdytos akimirkos // Auksinė varpa (Pakruojis).— 1972.— Vas. 8.
41. Orvydienė, J. „Čia visa Lietuva..." // Vienybė (Akmenė).— 1972.— Sausio 2/9.
42. Šimkus, Sigizmundas. Liaudies gyvenimo metraštininkas // Tiesa.— 1972.— Sausio 8.

1973

43. Stapulionis, Ant. Balio Buračo laišką skaitant // Darbas (Pasvalys).— 1973.— Lapkr. 20.
44. Vyšniauskaitė, Angelė // Demos (Berlin).— 1973.— Nr. 3.— Sklt. 238.— Vok. k.

1975

45. Juozapavičius, Pranas. Kraštotyros veteraną prisimenant // Kraštotyra.— V., 1975.— P. 297—300: iliustr.

1977

46. Buračas Balys // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— T. 2.— V., Mokslas.— 1977.— P. 325—326.

1982

47. Prascevičius, E. Balio ir Jono Buračų gimtinė bus išsaugota // Komunizmo aušra (Radviliškis).— 1982.— Lapkr. 24.

1984

48. Misevičienė, Vanda. Gausi tautosakos kraitelė // Gimtasis kraštas.— 1984.— Rugp. 16.— P. 6: portr.

1985

49. Buračas Balys // Tarybų Lietuvos enciklopedija.— T. 1.— V., Vyriausioji enciklopedijų redakcija.— 1985.— P. 308.

1987

50. Aleknavičius, Bernardas. Susitikimas su B. Buraču: [Su red. prier.]. // Taryb. Klaipėda.— 1987.— Saus. 18.— P. 4: portr.
51. Aleksiejūnas, Leonardas. Tada ir 1987-ųjų rudenį // Gimt. kraštas.— 1987.— Lapkr. 5/11.— P. 1—2: iliustr.
52. Balys Buračas: Fotografijos paroda: [Dail. A. Mikalauskienė, LTSR fotografijos meno d-ja ir kt.] — [V.]: LTSR FMD, [1987].
53. Gečas, Steponas. Balio Buračo akimis // Gimt. kraštas.— 1987.— Vas. 26 / kovo 4.— P. 5: iliustr.
54. Gečas, Steponas. Ką primena B. Buračo fotografijos: [Apie par. „Iš B. Buračo kūryb. palikimo" Kaune] // Tiesa.— 1987.— Saus. 25.
55. Jankauskas, Vidmantas. Nors fotografijos ir pagelto... // Komunizmo keliu (Kupiškis).— 1987.— Saus. 17.
56. Juodakis, Virgilijus. Fotografavo Balys Buračas... // Švyturys.— 1987.— Nr. 23.— P. 22—23: iliustr., portr.

57. Juozapavičius, Pranas. Kraštotyrai paskirtas gyvenimas // Kauno tiesa.— 1987.— Saus. 18.— P. 3: portr.
58. Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija. Garbės nariai / Sudaryt. Juozas Šorys.— V.: LTSR PAKD, 1987.— 60, [3] p.: iliustr.— [Apie: ... Balį Buračą ir daugelį kitų]. 40 kp. 500 egz.
59. Mosteikytė, Teresė. „Perkūno namuose" — Balio Buračo fotografijos // Kauno tiesa.— 1987.— Vas. 6.— P. 5: portr.
60. Rimeikienė, Aldona. „Keliavau po Lietuvą Čiurlionio galerijos prašymu..." // Kauno tiesa.— 1987.— Bal. 12.— P. 4—5: iliustr.
61. Skeivienė, L. Sugrįžimas prie B. Buračo kūrybos: [B. Buračo nuotraukų paroda] // Pergalė.— 1987.— Nr. 7.— P. 182—183.
62. Valiulis, Skirmantas. Žmonės ir veidai // Tiesa.— 1987.— Bal. 4.
63. Vasiliauskienė, Aldona. Žmogus, apkeliavęs visą Lietuvą // Lietuvos pionierius.— 1987.— Gruod. 12.

1988

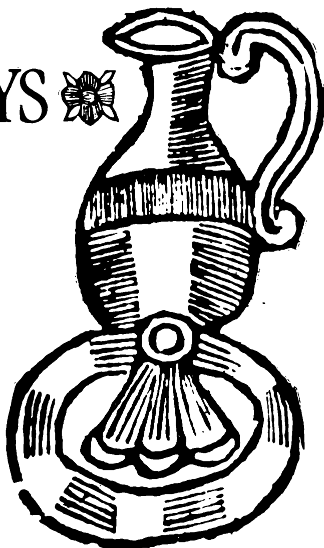
64. Miestas: 17-oji metinė lietuvių fotogr. par., Čikaga, Čiurlionio galerija, 1988 m. spalio 21—30 d.: / Katalogas, Algimanto Kerio įž. str., p. 3. Trumpai apie fotogr. tautodailės rinkėją Balį Buračą (1897—1972), p. 2 (su portr.).

1990

65. Baltrėnienė, Marija. Senieji Lietuvos kanklininkai: Balio Buračo rankraščius pasklaidžius // Liaud. kultūra.— 1990.— Nr. 1.— P. 27—33: portr.

Parengė *A. DEGUTIS*

TURINYS

DARBO PAPROČIAI

Pavasarėjant

Mėšlavežis ir arimas

Sėja

Ganymo pradžia

Šienapjūtė

Rugiapjūtė

Linarovis, linamynis, kūlimas

Ganiavos pabaigtuvės

KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ PAPROČIAI

Kūčios ir Kalėdos

Naujieji metai

Trys Karaliai

Užgavėnės ir gavėnia

Verbos

Velykos

Jurginės

Sekminės

Devintinės

Joninės

Visų Šventųjų diena ir Vėlinės

ŠEIMOS ŠVENČIŲ PAPROČIAI

Vestuvės

Buračas B.

Bu279 Lietuvos kaimo papročiai / Parengė A. Degutis ir kt.; [Pratarmė, p. 8—10, V. Miliaus].— V.: Mintis, 1993.— 527 p.: iliustr.

Bibliogr. / Parengė A. Degutis, V. Jankauskas, p. 512—518. Literatūra apie B. Buračą / Parengė A. Degutis, p. 519—522 (65 pavad.).

Kraštotyrininko B. Buračo (1897—1972) knygoje publikuojami įvairiose Lietuvos vietose užrašyti pasakojimai apie darbo, kalendorinių, šeimos švenčių papročius, straipsniai apie liaudies meną ir jo kūrėjus.

UDK 39(474.5)

Balys Buračas

LIETUVOS KAIMO PAPROČIAI

Straipsnių rinkinys

SL 255. 1993 03 15 30,94 leidyb. apsk. l. Tir. 5 000 egz. Užsakymas 384. Leidykla „Mintis", Z. Sierakausko 15, 2600 Vilnius. Spausdino „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas.
Kaina sutartinė

